

**სახელმწიფოს
პოსტკრიზისული სტრატეგია**

**STATE POST-CRISIS
STRATEGY**

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

MARINA TABATADZE

**STATE
POST-CRISIS
STRATEGY**

Tbilisi
2024

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მარინა ტაბატაძე

სახელმწიფოს
პოსტკრიზისული
სტრატეგია

თბილისი
2024

სამეცნიერო რედაქტორი – ეკა სეფაშვილი

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი. საქართველოს პარლამენტის წევრი.

მთავარი რედაქტორი – მიხეილ დუნდუა

საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მოადგილე.

ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი, პროფესორი.

რედაქტორები: ნინო სალანი

ISC პარიზის ბიზნეს სკოლა, ასოცირებული პროფესორი, საფრანგეთის უმაღლესი განათლების და კვლევის შეფასების საბჭოს ექსპერტი.

რუსუდან ჟუტათელაძე

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, პროფესორი.

სტუ ბიზნესტექნოლოგიების ფაკულტეტის დეკანი.

რეცენზენტები: ნაზირა კაკულია

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი.

მანანა ლობჯანიძე

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი.

Scientific Editor – EKA SAPASHVILI

Academic Doctor of Economics.

Associate professor at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

Member of the Parliament of Georgia.

Editor-in-Chief – MIKHEIL DUNDUA

The deputy Minister of Finance of Georgia.

Professor, Georgian American University.

Editors: NINO SALAUN

Associate professor at ISC Paris Business School.

Expert at the French High Council for Evaluation of Research and Higher Education.

RUSUDAN KUTATELADZE

Professor at Georgian Technical University

Dean of Business-Engineering Faculty at GTU

Reviewers: NAZIRA KAKULIA

Academic Doctor of Economics.

Associate professor at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

MANANA LOBZHANIDZE

Academic Doctor of Economics.

Associate professor at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

© მარინა ტაბატაძე, 2024

ISBN 978-9941-36-165-4

მონოგრაფიაში განხილულია თანამედროვე ეკონომიკური კრიზისები და პოსტკრიზისულ პერიოდში ეკონომიკის რეაბილიტაციის სახელმწიფო სტრატეგიები, შეფასებულია ეკონომიკის თანამედროვე მმართველობითი სტანდარტები და მისი სტაბილური განვითარების სტრატეგიები. წიგნში მოცემულია კრიზისების სახელმწიფოებრივი რეგულირების სამართლებრივი და ინსტიტუციური საფუძვლები, შესწავლილია კრიზისების პრევენციის და მართვის მსოფლიო გამოცდილება, გაანალიზებულია ხელისუფლების ანტიკრიზისული პოლიტიკის გავლენა სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირებასა და პოლიტიკურ-ეკონომიკური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფაზე.

გლობალური მსოფლიოსათვის დღეს მთავარი გამოწვევა ეკონომიკური ზრდის გეოპოლიტიკური საფრთხეების პრევენცია და ინკლუზიური სტაბილურობის უზრუნველყოფაა. ეს სახელმწიფოს ეკონომიკური არსის, მისი მმართველობითი კონცეფციის აქტუალიზებას განაპირობებს. ამ დროს კი ხელისუფლების მიზანი ეკონომიკური სტაბილიზაციისა და პროგნოზირებადობის უზრუნველყოფა ხდება, რაც სისტემური რისკების იდენტიფიცირებას, რისკვაქტორების მიმართ სახელმწიფოს სწორი სტრატეგიის განსაზღვრას და გლობალურ მოთხოვნებთან ეროვნული ინტერესების ჰარმონიზებას მოითხოვს.

ნაშრომის მეცნიერული კვლევის მიზანს კრიზისის მიმდინარეობის და მის შემდგომ პერიოდში ეკონომიკის რეაბილიტაციის სახელმწიფო პოლიტიკის შესწავლა შეადგენს. ყურადღებას იქცევს ავტორის მიერ პოსტკრიზისულ პერიოდში ბაზრების დაბალანსების, ერთიან გლობალურ ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში ქვეყნების ინტეგრირების, ეკონომიკური განვითარების, ინფლაციის და სახელმწიფო ვალის პრობლემების კვლევა. წიგნში განხილულია კრიზისის მართვის სამთავრობო სცენარები, მათი საპროგნოზო შედეგები ცალკეულ ქვეყანასა და მსოფლიოში. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო კრიზისის დროს და პოსტკრიზისულ პერიოდში ეკონომიკის მართვის საქართველოს სახელისუფლებო პლატფორმის მეცნიერულ ანალიზს და შედეგების განზოგადებას, რამდენადაც ჩვენი ქვეყნის სტრატეგია უაღრესად წარმატებული და პრეცედენტული გამოდგა მთელი მსოფლიოსთვის.

კვლევის მეცნიერულ სიახლეს პოსტკრიზისულ პერიოდში ეკონომიკის სტაბილიზაციის სტრატეგიის განსაზღვრა, მისი მექანიზმების შესწავლა და მარეგულირებელი სტანდარტების შემუშავება წარმოადგენს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ავტორის მიერ შედგენილი კრიზისის მართვის ერთიანი უნიფიცირებული ჩარჩო-სტანდარტი, რომელიც სხვადასხვა შოკის პირობებში ანტიკრიზისული მექანიზმების კომბინირების განსხვავებულ ვარიანტებს იძლევა. მონოგრაფიას მეცნიერული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს აღნიშნული საკითხებით დაინტერესებული სახელისუფლებო სტრუქტურების, მკვლევარების, სტუდენტებისა და ფართო საზოგადოებისათვის.

The monograph discusses modern economic crises and state strategies for the rehabilitation of the economy in the post-crisis period, evaluates the modern governance standards of the economy and strategies for its stable development. The book provides the legal and institutional foundations of the state regulation of crises, the world experience of crisis prevention and management is studied, the impact of the government's anti-crisis policy on the operation of the socio-economic system and the provision of political-economic stabilization is analyzed.

For the global world today, the main factor of economic growth is prevention of geopolitical threats and provision of inclusive stability, this actualizes the economic essence of the state, its management concept. The goal of the government is to ensure economic stabilization and predictability, which requires the identification of systemic risks, the determination of the right strategy of the state in relation to risk factors, and the harmonization of national interests with global requirements. Today, the future of countries is determined by their ability to adapt to modern development trends, the ability to correctly position themselves on world markets and respond effectively to economic imbalances.

The purpose of the scientific research of the paper is to study the state policy of economic rehabilitation during the crisis and its aftermath. Attention is drawn to the author's study of market balancing in the post-crisis period, integration of countries into a single global anti-crisis strategy, development, inflation and public debt problems. Government scenarios of crisis management, their forecast results in the world and individual countries are discussed in the book. Special attention was paid to the scientific analysis and generalization of the results of the Georgian governmental platform for managing the economy during the crisis and post-crisis period, as our strategy was highly successful and precedent for the whole world.

The scientific novelty of the research is the determination of the strategy of stabilization of the economy in the post-crisis period, the study of its mechanisms and the development of regulatory standards. The single unified framework-standard of crisis management drawn up by the author is especially important, which provides different options for combining anti-crisis mechanisms under different shock conditions. The monograph has a scientific and practical value for governmental structures working on anti-crisis issues, researchers, students and the general public interested in crisis management issues.

მარინა ტაბატაძე – ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, ორმოც წელზე მეტია მოღვაწეობს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დოცენტის, ასისტენტ-პროფესორის, ასოცირებული პროფესორის თანამდებობებზე. მისი სამეცნიერო კვლევის სფეროს მაკროეკონომიკის აქტუალური პრობლემები, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების და ეკონომიკური პოლიტიკის საკითხები, მათი შეფასების მოდელები და ძირითადი მექანიზმები შეადგენს. მეცნიერის განსაკუთრებული კვლევის ინტერესია

ეკონომიკის მდგრადი განვითარების საკითხები, საქართველოს ეკონომიკის სტრუქტურული და რეგიონული პრიორიტეტები, კრიზისების და პოსტკრიზისული რეგულირების პრობლემები.

მ. ტაბატაძე აქტიურად არის ჩართული საქართველოში საერთაშორისო სტანდარტებზე დაფუძნებული თანამედროვე განათლების სისტემის ფორმირების პროცესში, იგი მუშაობს განათლების ინტერნაციონალიზაციის, უცხოელ მეცნიერებთან ბილატერალური თანამშრომლობის მხარდაჭერის საკითხებზე. ამ პლატფორმის ფარგლებში მ.ტაბატაძე აქტიურად მონაწილეობს საერთაშორისო კონფერენციებსა და სიმპოზიუმებში, მათ შორის აღსანიშნავია მეცნიერული ვიზიტები ვაშინგტონში, სან-ანტონიოში, დუბაიში, ანკარაში, ასტანაში, რიგაში და სხვ. მ. ტაბატაძის მეცნიერული მიღწევების აღიარებაა ის, რომ იგი არის სხვადასხვა საერთაშორისო სიმპოზიუმის სამეცნიერო კომიტეტის წევრი (აშშ, ყაზახეთი, ლატვია), შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის რამოდენიმე საგრანტო პროექტის გამარჯვებული და ამავე ფონდის სხვადასხვა საკონკურსო კომისიის ექსპერტი, არაერთი სამეცნიერო საზოგადოების წევრი, არასამთავრობო ორგანიზაციების კონსულტანტი, საერთაშორისო სახელისუფლებო ღონისძიებების მონაწილე, სახელმწიფო პროგრამის – „საქართველოს განვითარების სტრატეგია 2020“ – სამუშაო ჯგუფის წევრი და სხვ.

სამეცნიერო აქტივობასთან ერთად, აღსანიშნავია მ. ტაბატაძის მრავალწლიანი პედაგოგიური მოღვაწეობა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში, სოხუმის უნივერსიტეტში და სხვ. მას დიდი წვლილი მიუძღვის მომავალი თაობის მომზადების საქმეში, მრავალი ათეული წლის მანძილზე იგი ხელმძღვანელობს სტუდენტთა სამეცნიერო საქმიანობას, არის მრავალი სამეცნიერო კონფერენციის ორგანიზატორი, მისი ხელმძღვანელობით სამმა დოქტორანტმა მოიპოვა სამეცნიერო ხარისხი.

მაღალ პროფესიონალიზმთან ერთად, მ.ტაბატაძეს ახასიათებს განსაკუთრებული მეცნიერული ნოვატა, დახვეწილი სამეცნიერო-კვლევითი ალლო და მასშტაბური პროცესების ექსპერტული შეფასების კარგი უნარი. მის მიერ შექმნილია და უმაღლესი განათლების სისტემაში ადაპტირებულია არაერთი ახალი სასწავლო დისციპლინა: „საქართველოს ეკონომიკა“, „რეგიონული ეკონომიკა“, „მეზოეკონომიკა“, „სახელმწიფოს ანტიკრიზისული მართვა“, „ადგილობრივი თვითმმართველობა“, „ქალაქის მართვა“ და სხვ. მ. ტაბატაძის მეცნიერული კვლევები ასახულია 120-მდე სამეცნიერო ნაშრომში, რომელთა დიდი ნაწილი გამოქვეყნებულია საერ-

თაშორისო მაღალრეიტინგულ გამოცემებში, იგი არის მრავალი წიგნის ავტორი, მ.შ. აღსანიშნავია სახელმძღვანელოები – „რეგიონული ეკონომიკა“, „კრიზისების სახელმწიფო რეგულირება“, „ანტიკრიზისული მენეჯმენტი“ და მონოგრაფიები: „ვისაც ეკონომიკა უყვარს“, „ეს ეკონომიკაა – This Is Economics“ და სხვ. მ. ტაბატაძის სამომავლო გეგმები კვლავ აქტიურ პედაგოგიურ მუშაობას და თანამედროვე ეკონომიკურ პრობლემებზე ფართო სამეცნიერო კვლევებს უკავშირდება.

Marina Tabatadze, PhD in economics, has been working at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University as a docent, assistant professor and associate professor for more than forty years. Her research interest covers current issues of macroeconomics, state regulation of economy and economic policy, their assessment models and main mechanisms. The main research area is the sustainable development of economy, the crisis management and post-crisis regulations and the structural and regional priorities of the Georgian economy.

Ms. Marina Tabatadze is actively involved in the process of forming a modern educational system in Georgia based on international standards. She is invested in the internationalization of education, which will be greatly facilitated by Georgia's membership in the European Association for the Study of Science and Technology, the implementation of the project "Supporting inter-sectoral collaboration possibilities between Research and Industry", opening a national office of the international project "Horizon-Europe", and other initiatives. The state policy of higher education and science of Georgia aims at the development of science, innovation and technological transfer and support of bilateral cooperation with foreign scientists. Within the framework of this platform, Ms. Marina Tabatadze actively participates in international conferences and symposiums, including scientific visits to Washington, San Antonio, Dubai, Ankara, Astana, Riga, etc. Ms. Marina Tabatadze's scientific achievements are recognized by the fact that she is a member of the scientific committee of various international symposia, the winner of several grant projects of the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia, an expert of various competition commissions of the same foundation, a member of many scientific societies and a consultant of non-governmental organizations, member of the working group of the state program - "Development of Georgia Strategy 2020" and others.

Along with her scientific activity, Ms. Marina Tabatadze has been teaching in various Georgian universities for many years: Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Technical University of Georgia, Sukhumi University, etc. She has made a great contribution to the training of the next generations. For many decades she has been leading students' scientific activities. Three doctoral students have obtained scientific degrees under her supervision.

Along with high professionalism, Ms. Marina Tabatadze is acknowledged for exceptional scientific innovation, sophisticated scientific-research approach and the ability to expertly evaluate large-scale processes. She created a number of new study disciplines accredited by the higher education system: „Georgian economy“, „Regional economy“, „Mesoeconomics“, „State anti-crisis management“, „Local self-government“, „City management“ etc.. Ms. M. Tabatadze's extensive scientific research is reflected in about 120 scientific works, most of which are published in international high-rank publications. Ms. M. Tabatadze is the author of many books, including five textbooks and six monographs, such as „State regulation of crises“, „For those who love economics“, „This is economics“ etc. Ms. M. Tabatadze's future plans are still connected with active pedagogical work and scientific research on modern economic issues.

სარჩევი

შესავალი	11
Introduction	21
თავი 1. კრიზისის სოციალურ-ეკონომიკური არსი გლობალური ეკონომიკის პირობებში	24
თავი 2. კრიზისის მართვის თანამედროვე მეცნიერული მიდგომები	42
თავი 3. კრიზისის მართვის გლობალური პროტოკოლი და საერთაშორისო თანამშრომლობის ძირითადი მიმართულებები.....	46
თავი 4. პანდემიური კრიზისის ეკონომიკური ტენდენციები და სახელმწიფო ანტიკრიზისული პოლიტიკის პრიორიტეტები.....	63
თავი 5. უსაფრთხოების სტანდარტები ეკონომიკის სტაბილიზაციის პროგრამაში	88
თავი 6. საქართველოს ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის სახელმწიფო პროგრამა.....	110
თავი 7. ანტიკრიზისული მონეტარული სტრატეგია და სავალუტო ბაზრის წონასწორობა.....	131
თავი 8. კრიზისის მართვის და პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ფისკალური მექანიზმები	157
თავი 9. საქართველოს ეკონომიკის კრიზისის შემდგომი ტენდენციები და ძირითადი მახასიათებლები	221
თავი 10. ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეგულირების სოციალურ-ეკონომიკური სტრატეგია	242
10.1. ეკონომიკის პოსტკრიზისული სტაბილიზაციის ძირითადი მიმართულებები საქართველოში.....	243
10.2. საქართველოს პოსტკრიზისული ეკონომიკის ძირითადი მახასიათებლები.....	246
თავი 11. საქართველოს ეკონომიკის სექტორული პრიორიტეტები კრიზისის შემდგომ პერიოდში.....	256
11.1. სასურსათო უსაფრთხოება და საქართველოს აგრარული სექტორის პრიორიტეტები.....	257
11.2. ტურიზმის რეაბილიტაციის სახელმწიფო სტრატეგია და განვითარების პერსპექტივები საქართველოში	281
11.3. ცოდნაზე დამყარებული ეკონომიკა – განვითარების საფუძველი	319
11.4. ექსპორტის მხარდაჭერის პოლიტიკა და ადგილობრივი წარმოების განვითარების პერსპექტივები.....	326
რეზიუმე. პოსტკრიზისული ეკონომიკის მართვის ჩარჩო-სტანდარტი.....	344
დასკვნა	359
State Post-Crisis Strategy	363
ლიტერატურა	418

Contents

Introduction.....	367
1. Program of Economic Rehabilitation During a Post-crisis Period	367
1.1. The role of government in economic development	368
1.2. Theoretical foundations of crisis management	370
1.3. Crisis Management in Developing Economies	372
1.4. Empirical evidence of crisis management after the Covid-19 pandemic	373
1. Post-pandemic crisis management strategy of Georgia	377
2. An optimal state strategy of post-crisis management	379
2.1. The role of fiscal policy in an economic rehabilitation during a post-crisis ...	383
2.2. The budget system of Georgia	384
2.3. The impact of the world pandemic on the budget system of Georgia	385
3. The fiscal policy initiatives in Georgia after the world pandemic	387
4. Fiscal decentralisation and macroprudential strategies as local responses to global economic crises	388
5. Macroprudential mechanisms for economic stability	395
5.1. Anti-crisis policy as an economic functions of the state	398
5.2. Macroprudential regulation as a successful systemic crisis management tool ...	401
5.3. The implementation strategy for Macroprudential regulations	403
Conclusion	404
Executive Summary. Post-crisis Economy Management Framework	407
References	428

ცხრილები

№ 1. მსოფლიოს უახლესი ეკონომიკური ზრდის პარამეტრები	78
№ 2. საქართველოს 2021-2023 წწ. სახელმწიფო ბიუჯეტის ბალანსი.....	165
№ 3. საქ. 2021-2023 წწ. სახ. ბიუჯეტის შემოსავლების სტრუქტურა	166
№ 4. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის გადასახადები 2021-2023.....	167
№ 5. საქ. 2021-2023 წწ. სახ. ბიუჯეტის გადასახდელების სტრუქტურა	170
№ 6. საგადასახადო შემოსავლების მშპ-თან თანაფარდობის პროგნოზი...180	
№ 7. ფისკალური მდგრადობის საპროგნოზო პარამეტრები	182
№ 8. საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გადასახდელები	185
№ 9. სარეზერვო ფონდის ხარჯვის უწყებრივი სტრუქტურა	186
№ 10. საქართველოს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის ასიგნებები	188
№ 11. ფინანსური დახმარება ტერიტორ. ერთეულების ბიუჯეტში.	190
№ 12. სახელმწიფო ვალის ნაშთი სახეობების მიხედვით	197
№ 13. საქართველოს სახელმწიფო ვალი / მშპ	197
№ 14. საქარ. სახ. ვალის საპროგნოზო ზღვრული მოცულობა, 2023	203
№ 15. ტრანსფერების და დღგ-ის განაწილება 2023	214
№ 16. საერთაშორისო ვიზიტორების რაოდენობა	234
№ 17. საქართ. და მეზობელი ქვეყნ. სუვერენ. საკრედიტო რეიტინგები....	237
№ 18. საქარ. ძირითადი მაკროეკონომიკური პარამეტრები, 2019-2026	239
№ 19. ტურისტების რაოდენობა ქვეყნების მიხედვით	285
№ 20. საქართველოს ტურიზმის ძირითადი ინდიკატორები	286
№ 21. ტურიზმის სფეროში შექმნილი დამატებული ღირებულება	288
№ 22. საერთაშორისო მოგზაურების კლასიფიკაცია	289
№ 23. საერთაშორისო ტურისტული ვიზიტები	290
№ 24. ტურისტების ფულადი დანახარჯები /ქვეყნების მიხედვით/	291
№ 25. ერთი ტურისტის მიერ გაწეული ხარჯები	293
№ 26. ტურიზმის საბაზისო და სამიზნე ინდიკატორები საქართველოში....	294
№ 27. მოგზაურობისა და ტურიზმის განვითარების ტოპ-10 ქვეყანა	305
№ 28. საქართველოს ინოვაციების გლობალური ინდექსი	322
№ 29. ინოვაციების გლობალური ინდექსი	324
№ 30. საქართველოს მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები	342

დიაგრამები

№1. მშპ-ის შემცირება კოვიდისწინა პერიოდთან შედარებით	64
№2. მშპ-ის პროგნოზის ცვლილებები 2020 წ. და შეზღუდვების სიმკაცრე...65	
№3. ლოქდაუნი და ეკონომიკური საქმიანობის ინდიკატორები	67
№4. გლობალური კრიზისის გავლენა კერძო ბიზნესის გაკოტრებაზე	71
№5. საქართველოს ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლები	73
№6. ეკონომიკური ზრდის პროგნოზის მოსალოდნელი ცვლილებები	77
№7. ლარის საშუალო წლიური გაცვლითიკურსი დოლარის მიმართ	146
№8. პირდაპირი გადასახადების დინამიკა 2018-2023 წწ.....	168
№9. არაპირდაპირი გადასახადების დინამიკა 2018-2023 წწ.	169
№10. სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობები	169
№11. ბიუჯეტის დეფიციტი GFSM-2001 მოდიფიცირებული	171
№12. ბიუჯეტის გამჭვირვალობის კვლევის შედეგები	178
№13. საქართველოს სახელმწიფო ვალი.....	195
№14. საქართველოს მთავრობის ვალის ინდიკატორები 2003-2023.....	198
№15. სავალუტო კურსების დინამიკა.....	201
№16. საქართველოს მუნიციპალიტეტების შემოსულობები 2015-2021	210
№17. საქართველოს მუნიციპალიტეტების შემოსავლები 2015-2021.....	211
№18. სახელმწიფოდან მიღებული გრანტები 2015-2021	212
№19. საქართველოს მუნიციპალიტეტების გადასახდელები 2015-2021.....	213
№20. ავტონომიური რესპუბლიკებისა და მუნიციპალიტეტებისათვის გადასაცემი ტრანსფერების მოცულობა 2015-2023	216
№21. სახ. ბიუჯეტიდან მიღებული გრანტების თვითმმ. ერთეულ. ხარ- ჯებისა და არაფინ. აქტივების ზრდასთან ფარდობა 2015-2023	218
№22. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მიღებული გრანტების წილი ადგილობ- რივი თვითმმ. ერთეულების მთლიან შემოსულობებში 2015-2023	219
№23. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში	231
№24. ტურიზმის წილი ქვეყნების ეკონომიკაში	233
№25 ^ა . ჩამომსვლელთა რაოდენობა	284
№25 ^ბ . ჩამომსვლელთა რაოდენობა 2021	285
№26. ტურიზმის წილი მშპ-ში	288
№27. საერთაშორისო ვიზიტები თვეების მიხედვით	290
№28. მოგზაურთა საერთო დანახარჯები	292
№29. მოგზაურთა ფულადი ხარჯები	292
№30. საქართველოს ინოვაციური რეიტინგი	323

სქემები

1. ინტეგრაციული ეკონომიკის ნიშნები	27
2. ინტერესთა პოლარიზაციის ნიშნები კრიზისულ გარემოში	27
3. ეფექტიანი სახელმწიფოს მართვა	28
4. საზოგადოებრივ ინტერესთა ფორმები	29
5. კრიზისის თვისებები	30
6. სახელმწიფო კრიზისის ნიშნები	31
7. მმართველობითი კრიზისი	32
8. ეკონომიკის ანტიკრიზისული სტრატეგია	33
9. ეკონომიკური კრიზისის პროცესის სქემა	34
10. ეკონომიკური კრიზისის მართვის პრიორიტეტები	35
11. ეკონომიკაზე ხელისუფლების გავლენის ფაქტორები	36
12. კრიზისის ძირითადი მიზეზები გლობალურ გარემოში.....	37
13. ხელისუფლების როლი კრიზისების მართვაში	40
14. ანტიკრიზისული მონეტარული პოლიტიკის მიზნები და ამოცანები ..	133
15. ფინანსური სტაბილიზაციის სქემა	136
16. სავალუტო სტრატეგიები	140
17. სისტემური რისკების მართვის მაკროპრუდენციული პოლიტიკა	142
18. გაცვლითი კურსის რეგულირების ავტომატური სტაბილიზ.....	150
19. საგარეო შოკის რეგულირების სტაბილიზატორის სქემა	150
20. ანტიკრიზისული სტრატეგიის ალტერნატივა	158
21. ფისკალური უსაფრთხოების პრინციპები	160
22. საქართველოს ფინანსური რეფორმის მიღწევები	179
23. ინფლაციის მართვის ჩარჩო-სტანდარტი	228
24. ეკონომიკური ზრდის ჩარჩო-სტანდარტი	229
25. საპროცენტო განაკვეთის რეგულირების სქემა	229
26. ბიუჯეტის დეფიციტის მართვის ჩარჩო-სტანდარტი	230
27. საქართველოს დედაქალაქის ლოგო	310
28. მსოფლიოს ცნობილი ქალაქი-ბრენდები	313
29. ეკონომიკის სტრუქტ. გარდაქმნის ანტიკრიზისული სტრატეგია	338
30. ანტიკრიზისული საინვესტიციო სტრატეგია	339
31. ფისკალური უსაფრთხოების ნორმატივები	350
32. ფისკალური მდგრადობის საპროგნოზო პატამეტრები	351
33. ეკონომიკის სახელმწიფო მხარდაჭერის პოლიტიკა	352
34. საქართველოს ფინანსური რეფორმის მიღწევები	352
35. ფისკალური სისტემის ძირითადი გამოწვევები	353
36. ეკონომიკის მართვის გლობალური სტრატეგია	357
37. ანტიკრიზისული მართვის სტრატეგია	358
38. გლობალური ანტიკრიზისული სტრატეგიის ნიშნები	360

Tables, diagrams, schemes

Tables

Table 1. Recent global economic growth parameters	375
Table 2. Norms of Fiscal Safety	411
Table 3. Forecast Indicators of Fiscal Sustainability	412

Diagrams

Figure 1. Lockdown and economic activity indicators	373
Figure 2. Impact of global crises on private business bankruptcy	376
Figure 3. Forecast of the world economic growth	376

Schemes

Scheme 1. Economic crisis management priorities	408
Scheme 2. Automatic stabilizers for regulating the exchange rate	410
Scheme 3. State Economic support policy	412
Scheme 4. Financial reform achievements of Georgia	413
Scheme 5. Main challenges of fiscal system	413
Scheme 6. Inflation management framework-standard	414
Scheme 7. Framework-standard of economic growth	414
Scheme 8. Interest rate regulation scheme	414
Scheme 9. Budget deficit management framework-standard	415
Scheme 10. Global strategy of economic management	416
Scheme 11. Anti-crisis management strategy	417

შესავალი

მსოფლიოს დაბალანსებული განვითარების აუცილებლობამ და პოსტინდუსტრიულ პერიოდში ეკონომიკური კრიზისების გამწვავებამ გლობალურ გარემოში ხელისუფლების ოპტიმალური ფუნქციონირება, ეკონომიკის მართვის უნიფიცირებული სტანდარტების შემუშავება, ქვეყნების დამოუკიდებელი ანტიკრიზისული პოლიტიკის ურთიერთკოორდინირება და ეროვნული ეკონომიკის განვითარების მეცნიერული პროგნოზირება მოითხოვა. გლობალურ სისტემებში ქვეყნების ეფექტიანი ინტეგრირება მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად სწორად პოზიციონირებენ ისინი მსოფლიო ეკონომიკაში და რა მასშტაბით ადაპტირებენ თანამედროვე ინტეგრაციულ პროცესებთან, როგორი ხარისხით შეუძლიათ ეკონომიკის ციკლური განვითარების შედეგების პროგნოზირება და ეკონომიკურ დისპროპორციებზე ეფექტიანი რეაგირება.

გლობალიზაციას თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში დესტაბილიზაცია და კრიზისების ზრდა ახასიათებს. ფინანსური სისტემების გლობალიზაცია აქტიურ ზეგავლენას ახდენს მსოფლიო ეკონომიკასა და ცალკეული ქვეყნის ფინანსურ სისტემებზე, იწვევს რა, არასტაბილურობას სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში. ამასთან დაკავშირებით აქტუალური ხდება აღნიშნული კრიზისების პრევენციის, მისი მეთოდების და ეკონომიკური რყევების უარყოფითი შედეგების შემცირების, კრიზისის ეფექტიანი მართვის საკითხების კვლევა, არასტაბილურ პირობებში ხელისუფლების სულ უფრო მზარდი როლის და მისი ოპტიმალური სტრატეგიის განსაზღვრა.

ეკონომიკური ზრდის მთავარი ფაქტორი დღეს პოლიტიკის სტაბილურობა და გეოპოლიტიკური საფრთხეების შემცირება გახდა, ამასთან, აქტუალურია ეკონომიკის გამოთანაბრების, მისი კონკურენტულობის ამაღლების, სოციალური და ინსტიტუციური მდგრადობის უზრუნველყოფის საკითხები. გლობალური სამყაროსათვის დღეს რეგიონალიზმის ზრდა და ეკონომიკის სივრცითი სისტემების შექმნაა დამახასიათებელი, ძლიერდება ბილატერალური კავშირები, იკვეთება ახალი მოდელი – ეკონომიკური ნაციონალიზმის სახით, იზრდება რისკები, მათი სიღრმე და მასშტაბები. დღეს ეკონომიკური პოლიტიკის მიზანს არა განვითარების მასშტაბების ზრდა, არამედ მისი სტაბილურობის უზრუნველყოფა და პროცესების პროგნოზირებადობა შეადგენს. ეკონომიკურ აღმავლობას, უპირატესად, უცხოური ვალუტა განაპირობებს, განვითარებადი ქვეყნების მომავალს, ძირითადად, გლობალური ეკონომიკის განვითარების ზო-

გადი ტენდენციები განსაზღვრავს, მათი ეკონომიკის მდგრადობა კი, გარე შოკებზე ხდება დამოკიდებული.

მონოგრაფიაში განხილულია თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის მმართველობითი სტანდარტები და მისი სტაბილური განვითარების სტრატეგიები კრიზისულ გარემოში, გლობალური ეკონომიკური სისტემების კოორდინირების და სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების ცალკეულ დონეებს შორის ფუნქციების ოპტიმალური განაწილების საკითხები.

ხელისუფლების მიზანია განვითარების რისკების პრევენცია, სწორი ანტიკრიზისული პოლიტიკის შემუშავება და გლობალურ მოთხოვნებთან მისი ჰარმონიზება, ეროვნული ეკონომიკის სტაბილიზაციის და ინკლუზიური ზრდის პოლიტიკის განსაზღვრა. ხელისუფლების როლი არსებითად იცვლება არაორდინალურ გარემოში, მისი ფუნქციები განსაკუთრებით აქტიურდება კრიზისულ ვითარებაში. გლობალურმა პანდემიურმა პროცესებმა სახელმწიფოს ეკონომიკური არსის, მისი მმართველობითი კონცეფციის კიდევ უფრო მეტი აქტუალიზება მოახდინა, მისმა დიდმა მასშტაბებმა მეცნიერული კვლევების ერთობლივი განხორციელება და ხელისუფლებების თანამშრომლობის აუცილებლობა მოითხოვა. სხვადასხვა ქვეყნის ანტიკრიზისული გეგმის ურთიერთკოორდინირებული შემუშავება პროცესების ეფექტური მართვის გადამწყვეტი პირობა გახდა.

სახელმწიფოს ანტიკრიზისული პროგრამა კრიზისების პრევენციის სტრატეგიას უნდა ასახავდეს, მასში სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციები და კრიზისის მართვის მექანიზმები უნდა დიფერენცირდებოდეს მიმდინარე პროცესების სპეციფიკიდან და ეკონომიკის სტაბილური განვითარების ინტერესებიდან გამომდინარე. თანამედროვე ანტიკრიზისული სტრატეგია მნიშვნელოვანი თავისებურებებით ხასიათდება. ქვეყნების დამოუკიდებელი პოლიტიკურ-ეკონომიკური მიზნების და გლობალურ გარემოში საკუთარი ინტერესების პრიორიტეტულად გატარების იდეიდან გამომდინარე, შეუძლებელი ხდება კრიზისის მართვის ერთიანი უნიფიცირებული მოდელის შემუშავება, ძლიერდება არაეკონომიკური ხასიათის კრიზისწარმომქმნელი ფაქტორების როლი, რთულდება კრიზისის შედეგების და, შესაბამისად, ანტიკრიზისული სტრატეგიის ეფექტის სწორი პროგნოზირების პროცესი. ქვეყნების ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის წარმატება მნიშვნელოვნად ხდება დამოკიდებული არა მხოლოდ საკუთარი გეგმის ეფექტურ რეალიზაციაზე, არამედ, ზოგადად, გლობალური ეკონომიკის სპეციფიკაზე, მსოფლიო ბაზრების მიერ კრიზისის უარყოფითი შედეგების დაძლევის უნარზე.

მონოგრაფიაში განხილულია ინტეგრაციული პროცესების ეფექტიანობის მართვის სტრატეგიები და სახელმწიფო მართვის სისტემის ფუნქციონირების ეკონომიკური მექანიზმები, ხელისუფლების ეკონომიკური ფუნქციები არასტაბილური განვითარების დროს და საზოგადოების როლი ეკონომიკის ლიბერალიზაციის პირობებში, გაანალიზებულია კრიზისების პრევენციის სამთავრობო მექანიზმები, ხელისუფლების ანტიკრიზისული პოლიტიკის გავლენა სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირებაზე და განვითარების პროცესის სტაბილიზაციაზე.

კრიზისული სიტუაციების სახელმწიფო რეგულირება მისი მიზნების გამოვლენას და სწორი პრიორიტეტების განსაზღვრას მოითხოვს, რამაც ეკონომიკური ზრდის ოპტიმიზაციას და განვითარების ეფექტიანობის ამაღლებას უნდა შეუწყოს ხელი. სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქცია ამ პროცესებისათვის სამართლებრივი და მარეგულირებელი ბაზის საფუძველზე ოპტიმალური ბიზნეს-გარემოს შექმნა. კრიზისიდან გამოსვლის დინამიკა განისაზღვრება სახელმწიფოს უნარით, ხელი შეუწყოს ინსტიტუციურ ცვლილებებს, ახალი სტრუქტურების ფორმირებას, სწორი პრიორიტეტების განსაზღვრას, მმართველობის დეცენტრალიზაციის და მართვის დემოკრატიული მეთოდების გამოყენებას.

კრიზისის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მხარეების კომბინირებული მართვა, სხვადასხვა ქვეყნის ანტიკრიზისული გეგმების ურთიერთგანპირობებული, კომპლექსური შემუშავება კრიზისის მართვის გლობალური სტრატეგიის გადამწყვეტი წინაპირობაა. სამწუხაროდ, ეს საყოველთაოდ აღიარებული კონცეფცია შეუსაბამო აღმოჩნდა პანდემიურ კრიზისთან, რამდენადაც, პანდემიის პერიოდის ეკონომიკური შოკი უპრეცედენტო გამოდგა თავისი მასშტაბით და არაპროგნოზირებადობით, ამის შედეგად, ვერ მოხერხდა ყველა ქვეყნისთვის ეკონომიკის სტაგნაციის პრევენციის და კრიზისული გარემოს მართვის ერთიანი, უნიფიცირებული სცენარის შემუშავება.

ტრანსნაციონალური პანდემიური კრიზისის ძირითადი ნიშანი მისი წარმოშობის არაეკონომიკურ ბუნება იყო, რამაც მისი მართვის პროცესის არასტანდარტულობა და მიმდინარეობის ძნელად პროგნოზირება განაპირობა. პანდემიის პერიოდში ეკონომიკის ტრანსფორმაციის უარყოფითი ტენდენციების მართვის მიზნით მსოფლიოში სხვადასხვა ანტიკრიზისული გეგმა შემუშავდა, რომლებიც ცალკეულ ტერიტორიულ-დარგობრივ სეგმენტში კრიზისის რეგულირების კლასიკურ სტანდარტებზე და მოსალოდნელი შედეგების პროგნოზირებაზე იყო გათვლილი. კრიზისის ეფექტიანმა მართვამ ინფორმაციის გლობალური გადაცემის ერთიანი სისტემის შექმნა და მმართველობითი სტრუქტურების სახელმწიფოთაშო-

რისი კოორდინაცია მოითხოვდა. ანტიკრიზისული პროგრამების კომპლექსურობა და ერთიანი ინფორმაციული ქსელის შექმნა პანდემიური კრიზისის ძირითადი თავისებურება გახდა.

მონოგრაფიაში თანამედროვე ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პროცესები განხილულია საქართველოს მაგალითზე, რამდენადაც სწორედ ჩვენმა ქვეყანამ აჩვენა არაორდინალურ გარემოში ხელისუფლების ეფექტიანი ფუნქციონირების და სწორი სტრატეგიის განსაზღვრის საუკეთესო მაგალითი. **კრიზისამდე საქართველო განიხილებოდა როგორც საშუალო განვითარების პოსტსოციალისტური ქვეყანა, საუკეთესო გეოპოლიტიკური მდებარეობით, მაგრამ ეკონომიკური განვითარების და სახელისუფლებო მართვის შედარებით დაბალი პოტენციალით.** იგი მუდამ იმყოფებოდა სხვადასხვა ქვეყნის ინტერესთა სფეროში, რომელთაც ინტეგრაციული პროცესების თავისებური ხედვა გააჩნიათ და არაერთგვაროვნად აფასებენ საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტებს, შესაბამისად, ჩამოყალიბდა მსოფლიოსთან ჩვენი ინტეგრირების განსხვავებული სქემები, უპირატესად, ცალკეული სუბიექტის ინდივიდუალურ მოთხოვნებზე ორიენტირებული გლობალური და რეგიონული პრიორიტეტები. **დღეისათვის საქართველო თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკური სისტემის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სუბიექტი გახდა, თავისი გეოეკონომიკური პოლიტიკით და განვითარების საკუთარი სტრატეგიით.**

საქართველოს რეგიონული ფუნქცია ევრაზიის სატრანსპორტო-კომუნიკაციურ დერეფანში ქვეყნის დომინანტურ როლს, მის შავიზღვისპირა მდებარეობასა და თურქეთთან სახმელეთო საზღვრის არსებობას უკავშირდება. ამდენად, ჩვენი ქვეყნის განვითარების მოდელი ამ ფაქტორებს უნდა ითვალისწინებდეს, მისი საფუძველი მსოფლიო პოლიტიკურ სივრცეში საქართველოს ადგილისა და როლის განსაზღვრა და რეგიონის თითოეული სუბიექტის მოტივაციის ახლებური შეფასება უნდა იყოს. ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა მოდელმა სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორები და მისი ეთნო-კულტურული თავისებურებები უნდა გაითვალისწინოს, მან თანამედროვე გლობალური და რეგიონული ცვლილებები უნდა ასახოს და კავკასიის პოლიტიკურ-ეკონომიკური სტრუქტურირებისადმი სტერეოტიპული მიდგომები უნდა შეცვალოს, განვითარების მოდელმა ქვეყნებს შორის თანამშრომლობის ახალ, ცივილურ, ურთიერთპატივისცემაზე დამყარებული სტანდარტების დამკვიდრებას უნდა შეუწყოს ხელი.

საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური პოზიციები მსოფლიო სისტემაში განსაკუთრებით განმტკიცდა პანდემიური კრიზისის ეფექტიანი მართვის შედეგად. საქართველოს ხელისუფლების ანტიკრიზის

სული კონცეფციის განსაკუთრებული წარმატება ერთხმად აღიარა საერთაშორისო ეკონომიკურმა თუ ფინანსურმა ინსტიტუტებმა, რაც პანდემიის შემდგომ პერიოდში ეკონომიური აღმავლობის უპრეცედენტო მასშტაბებში აისახა. საქართველოს ანტიკრიზისული სტრატეგია მსოფლიოში კრიზისის მართვის საუკეთესო პლატფორმად აღიარა – მეცნიერულად არგუმენტირებული, სამართლებრივად დასაბუთებული და ინსტიტუციურად უზრუნველყოფილი. კრიზისის მართვის ჩვენი გამოცდილება ყველაზე დადებითი პრეცედენტი იყო სხვა ქვეყნებისთვის ეკონომიკური არასტაბილურობის პრევენციისა და რეაბილიტაციის სწორი სტრატეგიის შემუშავებისათვის, ეს საკითხებია ასახული წარმოდგენილ ნაშრომში, მასში განხილულია საქართველოს ეკონომიკაზე პანდემიური კრიზისის გავლენის ძირითადი შედეგები და მასთან დაკავშირებული ეკონომიკის რეგულირების სისტემური ცვლილებები, შესწავლილია ეკონომიკის რეგულირების და პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ეროვნული პრიორიტეტები, მისი სტრუქტურული და ინსტიტუციური უზრუნველყოფის ძირითადი მიმართულებები.

ნაშრომში მოცემულია მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების მართვის კონცეპტუალური საფუძვლები, შეფასებულია ეროვნული ანტიკრიზისული რეფორმები და გლობალურ თუ ევროპულ სტანდარტებთან მისი შესაბამისობის საკითხები, გაანალიზებულია განვითარების სტაბილიზაციის პროგნოზები და ქვეყნის პერსპექტივები, განხილულია არაორდინალურ გარემოში განვითარების სტრატეგიები და პოსტკრიზისულ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პროგნოზები.

ნაშრომში მოცემულია თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკური პროცესების პრიორიტეტული მმართველობითი სტანდარტები და ეკონომიკის სტაბილიზაციის სტრატეგიები, კრიზისულ გარემოში გლობალური ეკონომიკური სისტემების სწორი კოორდინირების და ხელისუფლებებს შორის ფუნქციების ოპტიმალური განაწილების საკითხები, განხილულია თანამედროვე ეკონომიკის მართვის პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემების კონცეპტუალური მიდგომები, გაანალიზებულია ეროვნული ანტიკრიზისული რეფორმები და გლობალურ სტანდარტებთან მათი შესაბამისობის საკითხები.

ეკონომიკის ციკლური განვითარების კონცეფციიდან გამომდინარე, კრიზისის მართვა აუცილებლად მოიცავს ანტიკრიზისული რეფორმების შენდგომი პერიოდის ეკონომიკის რეაბილიტაციის და კრიზისის უარყოფითი შედეგების დაძლევის ფაზას, ამდენად, ეფექტიანი პოსტკრიზისული სანაცია ქვეყნის განვითარების ძირითადი ფაქტორია, მისი ოპტიმალური

სტრატეგიის შემუშავება გადამწყვეტია განვითარების სტანდარტულ რეჟიმში დაბრუნებისა და ეკონომიკის სტაბილიზაციისათვის.

კრიზისის მართვა ერთიანი, კომპლექსური პროცესია, რომელიც უშუალოდ კრიზისული პერიოდის რეფორმებთან ერთად, აუცილებლად მოიცავს კრიზისის მწვავე ეტაპიდან გამოსვლის შემდეგ ეკონომიკის სწორად წარმართვის პროცესს, მისი რაციონალური სტრატეგიის განსაზღვრას და კრიზისის ლოგიკური დასასრულის შეფასებას. სახელმწიფოს ანტიკრიზისული რეგულირების სისტემა მეცნიერულად დასაბუთებული და წარმატებით განხორციელებული პოსტკრიზისული სტრატეგიით სრულდება, ამასთან დაკავშირებით, ნაშრომში განხილულია ეკონომიკის ანტიკრიზისული მართვის და რეფორმისშემდგომი ფუნქციონირების კომპლექსური მიდგომები, გაანალიზებულია პანდემიური კრიზისის ეფექტიანი მართვის მიზნით განხორციელებული რეფორმები, საქართველოს ხელისუფლების ანტიკრიზისული და, განსაკუთრებით, პოსტკრიზისული სტრატეგიები, მისი ძირითადი ინსტრუმენტები, პროგნოზები და რეალური ეფექტები. **ნაშრომში ასახულია 2021-2022 წწ. ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის სახელმწიფო სტრატეგია საქართველოში, მისი ეტაპები, მექანიზმები და ძირითადი შედეგები.** ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის კრიზისიდან გამოსვლის პროცესი გაანალიზებულია საერთაშორისო და ევროკავშირის ფინანსური ინსტიტუტების, სარეიტინგო ჯგუფების და ცნობილი ეკონომისტების საექსპერტო შეფასებების საფუძველზე, რაც კიდევ უფრო სრულყოფილს და რელევანტურს ხდის განხილულ საკითხს.

INTRODUCTION

One of the main challenges of the globalization became the increased destabilization and frequent economic crises. In general, managing an economic crisis is a particularly difficult task for any economy (developed or developing, and regardless the size). In the context of globalization, the process faces additional challenges. On the one hand, the world economy witnessed a shift from traditional purely economic instruments to more financial mechanisms of economic development. Indeed, the liberalization of the economy since the 1990s complicated the traditional trends of the world market development, resulting in significant fluctuation of the growth rates between different countries and regions. To respond to this evolution, governments and international organizations changed well-established strategies. For example, financial sector found itself given expanded role in economic development, with, different financial mechanisms used as key variables to evaluate an economic growth. On the other hand, the increased role of financial sector in a globalised world, increased financial relations among individual states and thus, interdependences. This “financial globalization” causes important fluctuations in the system and, as a result, causes instability in socio-economic development. Thus, an economic crisis of any important economy soon becomes a global issue (financial crisis of 2008, economic crisis of 2020).

The recent global economic crisis due to the Covid-19 world pandemic, appeared to be unique for several reasons. First, it highlighted the transnational and origin-specific nature of the crisis. Second, it appeared to be the first case when non-economic factors caused a major economic crisis. As a result, this crisis turned out to be particularly difficult to predict and to manage. In this case, the main strategy of the global post-crisis rehabilitation became the restoration of the economy's predictability and ensuring its ability to obey the classical principles. According to the Organic Law on ~Economic Freedom~ of the European Union (2011), any factor which increases the equilibrium amount of output is reflected in the economic rehabilitation plan. Such exogenous factors are primarily fiscal mechanisms, i.e. - Reduction of taxes and increase of state expenditures.

This crisis caused important structural problems with their effects on public expenditures (especially health expenditures, to the public expenditures, economic growth, price stability and budget balance) in both, developed and developing countries. Nearly every state declared an increase in public debt, inflation, and unemployment rates, while an important decrease was shown in growth rates and capital outflows. As the crisis due to the world pandemic was radically different from previous economic crises, it was difficult to manage it efficiently at the initial stage. It was complicated to forecast the scenarios of the unknown crisis with non-standard nature

which was more linked to epidemiologic factors than objective economic law. The dynamics of crisis resolution depended on correct forecasting and effective implementation of global, but especially country-based reforms. More importantly, this crisis showed the important role of individual states to manage the global crisis.

The traditional function of a government to ensure country's socio-economic growth and security, increases in an extraordinary environment, such as sharp economic fluctuations and crises. In such contexts, the centralized management functions are sharply activated. The global pandemic processes have updated the economic essence of the state. The large scale of the latest economic crisis due to the world pandemic has determined the need for mutually coordinated development of anti-crisis plans of different countries.

In today's dynamic landscape, modern global systems are redefining the standards and priorities of national economic policies. The economic status of countries is changing significantly as a result of their participation in these systems. As a result of these changes, today's global economy is marked by the proliferation of regionalism and the emergence of spatial economic frameworks. Thus, classical economic concepts are evolving, giving rise to a new model known as economic nationalism. This paradigm shift is generating new risks, which are increasing in severity and scope. The overriding objective of economic policy is now to ensure and predict stable development. Reflections are underway to meet the challenges of economic equilibrium and its social and institutional sustainability.

In addition to the decentralization of the unified governance system, the global economy is characterized by the activation of centralized governance elements within individual countries. This requires the development of new norms for global cooperation and the careful balancing of national integration and development factors. The question of government's influence on the economy and the delegation of its powers becomes relevant once again. Effective coordination of public administration is based on the principle of decentralized government, which is a key element of a democratic model of society and facilitates the transfer of management tools to the public. The key objectives of this research are focused on the optimal distribution of state functions and the study of hierarchical principles of territorial organization within the country, fiscal mechanisms for the distribution of powers, as well as the particularities of the structuring of the spatial economy and its budgetary provisioning mechanisms.

The example of the last two economic crisis showed that contemporary anti-crisis strategies should reflect several considerations. First, it becomes impossible to develop a single unified model of crisis management. Even in the context of important economic and financial globalization, the current decentralization and new spatial economic processes make it necessary to find a balance between the local priori-

es and global interests. Second, the role of non-economic crisis-causing factors increases compared to economic determinants. That is why international and country-based reforms should aim at not only economic rehabilitation, but also on the social, cultural and environmental restorations. Third, it becomes difficult to correctly predict the consequences of the crisis and thus, the effects of the anti-crisis strategy. Consequently, the success of the post-crisis rehabilitation of the countries' economies depends significantly not only on the effective realization of their own plan, but also, in general, on the specificities of the global economy and on the ability of the world markets to overcome the negative consequences of a crisis.

In this context, the development of complex post-crisis platforms and state post-crisis strategies is the priority. The most effective component in the anti-crisis strategy is the monetary instruments of economic management. As for the determinant of successful functioning of economy, the priority should be given to the regulation of exchange rate, interest rate and inflationary processes. A state anti-crisis programs should reflect the crisis prevention strategy, which, on its turn, should differentiate the economic functions of the state and crisis management mechanisms according to the specific trends of given processes. It should aim at gaining stable development of the economy. Additionally, an anti-crisis plan should reflect the role of the society in the development process and its mental changes under crisis conditions. The state should be responsible for establishing and monitoring anti-crisis management mechanisms, financial recovery of the country and formation of correct relations. It is especially important to ensure economic security, to stabilize the development process and standard of living, to support the private sector and small entrepreneurship, to increase economic freedom, to ensure effective distribution of labor and capital, and others. All strategies of the anti-crisis platform should be focused on social results, as it should contribute to a fair distribution of income and to poverty reduction.

თავი 1. კრიზისის სოციალურ-ეკონომიკური არსი გლობალური ეკონომიკის პირობებში

გლობალურ სისტემებს საკუთარი იდეოლოგია და შესაბამისი სტანდარტები გააჩნიათ, რაც განსხვავებულ მოთხოვნებს უყენებს ეროვნულ ეკონომიკურ პოლიტიკას და ცვლის მის პრიორიტეტებს. თანამედროვე ეკონომიკურ სამყაროში მართვის ერთპოლუსიანი სისტემა ადგილს უთმობს დეცენტრალიზებულ ურთიერთობებს, იზრდება ქვეყნების ავტონომიური ფუნქციონირების მნიშვნელობა, მსოფლიო ბაზრებზე მათი დამოკიდებულების ზრდის პარალელურად, მაღლდება ეროვნული ხელისუფლებების პასუხისმგებლობა და ქვეყნებში ცენტრალიზებული მმართველობითი სისტემის ფუნქციონირების მნიშვნელობა.

გლობალიზაცია იწვევს რთულ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ ტრანსფორმაციებს, იცვლება მსოფლიოს გეოპოლიტიკური სტრუქტურა, ყალიბდება მსოფლიოში ძალთა ახალი ბალანსი და ახალი პრინციპებით ურთიერთდამოკიდებული სამყარო. ქვეყნის განვითარება მნიშვნელოვნად ხდება დამოკიდებული იმაზე, თუ ეკონომიკური პოლიტიკის განსაზღვრის დროს რა მასშტაბით ითვალისწინებს იგი საერთაშორისო ფაქტორებს, რამდენად შეუძლია ინტეგრაციული პროცესების გამოყენება საკუთარ ინტერესებში და რამდენად ეფექტურად პოზიციონირებს იგი მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში.

გლობალიზაციის პროცესი ხშირად პრობლემატურია ცალკეული ქვეყნისთვის და ზღუდავს მის ინტერესებს, ეროვნული ეკონომიკის ადაპტირების ძირითადი ამოცანა, სწორედ, საკუთარი ინტერესების დაცვა და გლობალური იდეოლოგიის ნეგატიური ფაქტორის შესუსტებაა. განვითარებადი ქვეყნების წარმატება, ძირითადად, დამოკიდებულია ქვეყნის სწორ სამთავრობო პოლიტიკაზე, მის საინვესტიციო გარემოსა და განვითარების პოტენციალზე. გლობალიზაცია ასუსტებს პოლიტიკურ ბარიერებს და ქმნის მეტ ეკონომიკურ თავისუფლებას. საზღვრების გახსნა განვითარებადი ქვეყნებისათვის საერთაშორისო ბაზრებზე წარმატების მიღწევის ერთადერთი შესაძლებლობაა, **ღია ეკონომიკური ურთიერთობები და ვაჭრობის ლიბერალიზაცია გარდამავალი ქვეყნებისათვის მომავლის ფორმირების ძირითადი პოლიტიკურ-ეკონომიკური წინაპირობაა.**

ინტერნაციონალიზაცია ქვეყნებს შორის თანამშრომლობის მნიშვნელოვან გარდაქმნას იწვევს, მსოფლიოს წამყვანი მოთამაშეები განვითარების მოდელებს, ბუნებრივია, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინა-

რე ადგენენ და დანარჩენ სამყაროს სთავაზობენ, მაგრამ განვითარებად ქვეყნებს უნდა ჰქონდეთ მზაობა ასეთი ცვლილებებისათვის, ეროვნულ ხელისუფლებას უნდა შეეძლოს ამ პროცესების მართვა და შეცვლილ გლობალურ გარემოსთან ადაპტირება. ამასთან, ქვეყანა თავის იდენტობას ვერ შეინარჩუნებს, თუ იგი გლობალიზაციის მიერ შექმნილი საკაცობრიო სიმდიდრის მხოლოდ პასიურ მომხმარებელად იქცა. **გლობალიზაციის პირობებში ჰორიზონტალური მმართველობის მასშტაბების ზრდის ხარჯზე, ხდება ეროვნული სახელმწიფოების ძალაუფლებების ტრანსფორმაცია და რეგიონალიზაციის პროცესის მკვეთრი გააქტიურება. სწორედ რეგიონული კონსოლიდაცია განიხილება როგორც განვითარებადი სახელმწიფოების რეაქცია გლობალიზაციის უარყოფით შედეგებზე.**

გლობალიზაციის პროცესთან ეროვნული ეკონომიკის ადაპტირების ძირითადი ამოცანა საკუთარი ინტერესების დაცვა და გლობალური იდეოლოგიის ნეგატიური გავლენის ხარისხის შესუსტებაა. მსოფლიო ბაზართან ინტეგრირებით იზრდება რისკები, მათზე ეფექტური რეაგირება ქვეყნებში შესაბამისი ეკონომიკური ბაზის არსებობაზეა დამოკიდებული: მაკროეკონომიკური სტაბილურობა, შიდა ინვესტიციები, ადამიანური რესურსები, განვითარებული საფინანსო სისტემა, ღია საინვესტიციო და ინოვაციური პოლიტიკა, თავისუფალი ფულად-საკრედიტო და ფისკალური სისტემა, შერბილებული საგადასახადო დაბეგვრა და სხვა მექანიზმები ხელს უწყობს ინტეგრირების დადებითი ეფექტის მაქსიმიზაციას და რისკების შეზღუდვას.

გლობალური ეკონომიკის ნიშნები:

- რეგიონალიზმის და ფრაგმენტაციის ზრდა
- ეკონომიკის სივრცითი სისტემების შექმნა
- ბილატერალური კავშირების გაძლიერება
- ეკონომიკური ნაციონალიზმი – ახალი მოდელის ეკონომიკური სისტემა
- სოციალური ლიბერალიზმი – ახალი ეკონომიკური ევროკონცეფცია
- მაკროეკონომიკური რისკების ზრდა
- უცხოურ ვალუტაზე და გარე შოკებზე დამოკიდებულების ზრდა
- გლობალურ სისტემაში ქვეყნების ახლებური პოზიციონირება

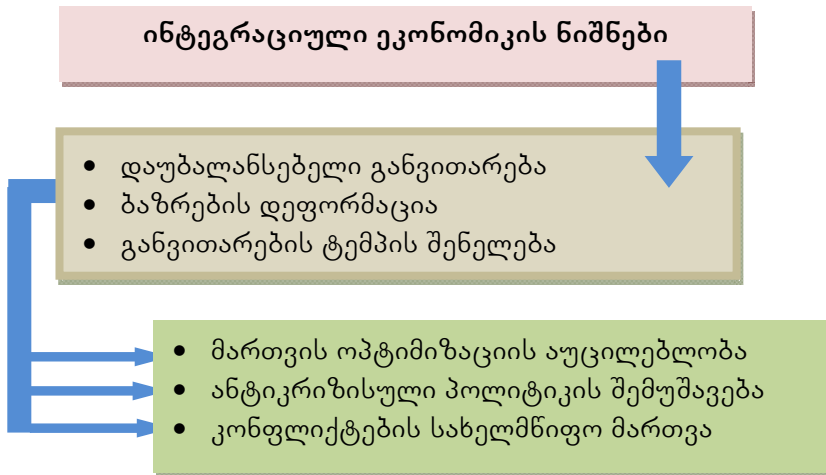
გლობალური ინტეგრაცია ამწვავებს მსოფლიო სიმდიდრის გადანაწილების და საზოგადოების ქონებრივი პოლარიზაციის პროცესებს, რის გამოც სახელმწიფოებს განსხვავებული მაკროეკონომიკური პრიორიტეტები და ეკონომიკის გაძღოლის სხვადასხვა მექანიზმები უყალიბდებათ, ამასთან, ეს პროცესი შემოსავლების განაწილების უთანაბრობის ნიველირებასა და სიღარიბის შემცირებაზე უნდა იყოს ორიენტირებული, რაც განსაკუთრებით ამაღლებს მთავრობის საზოგადოებრივ პასუხისმგებლობას და ზრდის მის სოციალურ ფუნქციას.

გლობალიზაციის რისკ-ფაქტორები, უპირველესად, ეროვნული ფასეულობების შეზღუდვას და საკუთარი განვითარების მსოფლიო ბაზრის ინტერესებისადმი დაქვემდებარებას უკავშირდება, რაც ხშირად ერთმანეთთან წინააღმდეგობაში შეიძლება მოდიოდეს. განვითარებადი ქვეყნებისთვის გლობალიზაციის ძირითადი საფრთხე ეროვნული კულტურის ნიველირება, არასტაბილურობა და ამის შედეგად, მოსალოდნელი ეკონომიკური რყევებია, რისი დაძლევაც ქვეყნის შიგნით ადმინისტრირების გამკაცრებას მოითხოვს და რასაც, თავის მხრივ, შეიძლება სოციალური გარემოს გაუარესება მოჰყვეს, ასეთ პირობებში აუცილებელია მთავრობის მაღალი კომპეტენტენცია და ლეგიტიმაცია, რამაც ხელისუფლების აქტიურობა, სამოქალაქო მშვიდობა და სოციალური სოლიდარობა უნდა უზრუნველყოს.

ინტეგრაციული აქტივობების პირობებში ხელისუფლება ვალდებულია შექმნას ქვეყნის ინტერესების შესაბამისი სამართლებრივ-ინსტიტუციური ბაზა, მან უნდა შეძლოს გაზრდილ რისკებზე სწრაფი რეაგირება, ეფექტიანი ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება, ანტიკრიზისული ბერკეტების სწორი გამოყენება, ხელისუფლებამ უნდა მოახდინოს იმ საშუალებების იდენტიფიცირება, რაც გლობალური პროცესებიდან დადებითი ეფექტის მიღებას უზრუნველყოფს.

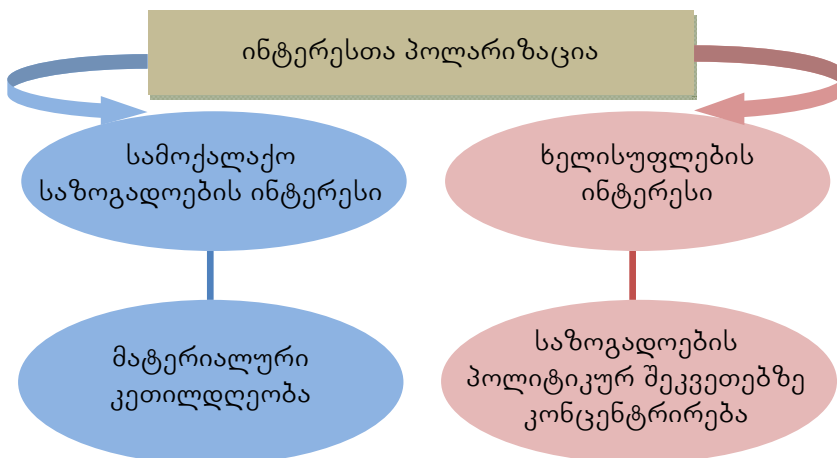
თანამედროვე პოლიტიკური არასტაბილურობის პირობებში ეკონომიკური კრიზისების სიმრავლესთან ერთად, სულ უფრო მრავალფეროვანი ხდება მათი წარმოქმნის კანონზომიერებები და, შესაბამისად, კონფლიქტურ გარემოში სახელმწიფოს ჩარევის სტრატეგიები.

ეკონომიკის ლიბერალიზაციით გამოწვეულმა მსოფლიო ბაზრების დაუბალანსებლობამ და განვითარების ტემპების შენელებამ კიდევ უფრო გაამწვავა ანტიკრიზისული პოლიტიკის შემუშავების და კონფლიქტურ გარემოში ხელისუფლების რაციონალური ფუნქციონირების პრობლემები. ამასთან, გლობალიზაციის პროცესმა კრიზისების ერთიანი ზოგადი სქემის და მათი სახელმწიფო რეგულირების უნიფიცირებული სისტემის შექმნას შეუწყო ხელი.

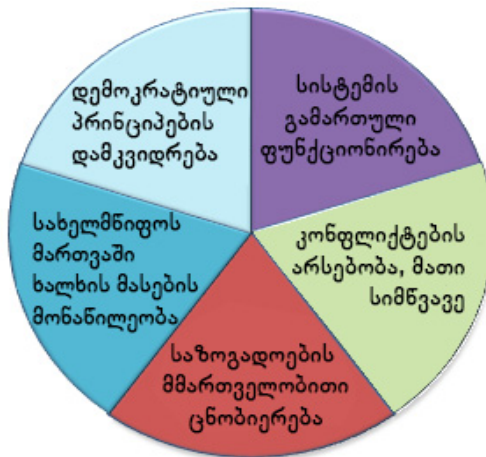
ხელისუფლების მრავალფუნქციურობა მის საზოგადოებრივ საქმიანობაში, სოციალური სამართლიანობის უზრუნველყოფაში, სახელმწიფო წესრიგის და ადამიანების დაცვაში გამოიხატება. ყველა სოციალურ ჯგუფს საკუთარი მიზნები გააჩნია, ხელისუფლებამ კი მათ შორის კონსენსუსს უნდა მიაღწიოს, მან ხელი უნდა შეუწყოს ყველა სოციალური ფენის მოთხოვნების დაცვას საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების დომინირების პირობებში. სახელმწიფომ უნდა დაიცვას საზოგადოება უარყოფითი ფაქტორებისაგან, მან უნდა იზრუნოს ადგილობრივი წარმოების კონკურენტუნარიანობის ზრდაზე, წარმოების სოციალური პასუხისმგებლობის ამაღლებაზე, სანარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებაზე.

მართვის ეფექტურობა ფასდება სახელმწიფოს პასუხისმგებლობით სახელისუფლებო სისტემის გამართულად ფუნქციონირებაზე, იგი ანგარიშვალდებულია ქვეყანაში კონფლიქტების არსებობასა და მათი სიმწვავის ხარისხზე, საზოგადოების მმართველობით ცნობიერებაზე, სახელმწიფო მართვაში დემოკრატიული პრინციპების დამკვიდრებაზე.

ხელისუფლება თავის ფუნქციებში მართვის შესაბამისი პრინციპებით ხელმძღვანელობს, რასაც სამართლებრივი, პოლიტიკური და მენეჯერული მიდგომები განსაზღვრავს. **სამართლებრივი მიდგომა** კანონის უზენაესობას, მოქალაქეთა უფლებების დაცვას და არადისკრიმინაციული სისტემის ფორმირებას ემსახურება. **პოლიტიკური მიდგომა** ხელისუფლების მხრიდან ხალხის ნების აღსრულებას და მის წინაშე პოლიტიკურ ანგარიშვალდებულებას ითვალისწინებს, ხელისუფლების **მენეჯერული მიდგომის** არსი კი, ქვეყნის ეფექტურ მართვაში და მისი ძირითადი ღირებულებების დაცვაში მდგომარეობს. ქვეყნის მართვა სამთავრობო ორგანოების და თანამდებობის პირების მიერ ხელისუფლების პოლიტიკური კურსის პრაქტიკული რეალიზაციის მიზნით განხორციელებული საქმიანობაა. „სახელმწიფო მართვა პოლიტიკურ შინაარსს ატარებს, თუკი იგი მოიცავს სოციალური ჯგუფების, კლასების, ერების, მასების ინტერესებს. პოლიტიკა მუდამ ასახავს გარკვეულ ინტერესებს, რასაც განსაზღვრავს საზოგადოების ეკონომიკური მდგომარეობა და ითვლება ეფექტიანად, თუკი შეესაბამება განვითარების ინტერესებს“ [Пикульский А. В. 2004. გვ. 186].

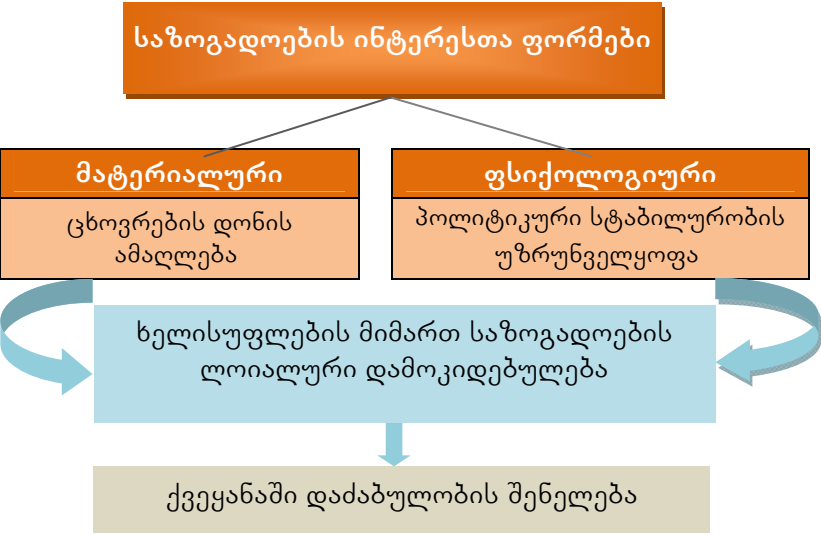
ეფექტიანი სახელმწიფოს მართვა

თანამედროვე ქართულ პოლიტიკურ სპექტრში სამოქალაქო თანხმობის დეფიციტია, რასაც პოლიტიკური სუბიექტების ინტერესების რადიკალიზაცია იწვევს, ეს კი ართულებს სისტემის ოპტიმალური მოდელის ფუნქციონირებას. პოლიტიკურ ჯგუფებს შორის ეკონომიკური და პოლიტიკური სტრატეგიების დაპირისპირება უფრო მეტად ამწვავებს სოციალური სუბიექტების პოლიტიკურ პრიორიტეტებში არსებულ დისპრო-

პორციებს, ეს სოციალური კრიზისის მიზეზად იქცევა, რაც, საბოლოოდ, სოციალურ დაპირისპირებას და, აქედან გამომდინარე, ეკონომიკურ კრიზისებს იწვევს.

ეფექტური სახელმწიფო მართვა ხელისუფლების პასუხისმგებლობას ითვალისწინებს სისტემის გამართულ ფუნქციონირებაზე, ქვეყანაში კონფლიქტების წარმოშობასა და მათი სიმწვავის ხარისხზე, საზოგადოების მმართველობით ცნობიერებაზე, სახელმწიფო პროცესებში მათ ჩართულობასა და, ზოგადად, დემოკრატიული პრინციპების დამკვიდრებაზე. „სახელმწიფო მოხელე მხოლოდ მაშინ არის ეფექტიანი მენეჯერი, თუ იგი შეწყობილია პოლიტიკური ხელისუფლების არსებული შეზღუდვების სისტემასთან და ამ შეზღუდვების გათვალისწინებით აქვს შემუშავებული მოქმედების სტრატეგია“ [ბალათურია გ., ბალათურია ო., 2009, გვ. 124]

საზოგადოება მთავრობას საკუთარი ინტერესების დაცვის და მისი მასშტაბების ზრდის გარანტად მიიჩნევს, რაც განსაზღვრავს ქვეყანაში სოციალური კეთილდღეობის ხარისხს. ადამიანებში მატერიალურთან ერთად, დიდია ფსიქოლოგიური კომფორტის მოთხოვნაც, რაც ცხოვრების დონის ამაღლების გარდა, ხელისუფლების მიერ პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფას მოითხოვს, ეს საკითხები სამოქალაქო თანხმობის მიღწევის და პოლიტიკური არასტაბილურობის პრევენციის სამთავრობო სტრატეგიაში აისახება, ეს არის მიზნობრივი აუდიტორიისათვის ხელისუფლების პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური შეთავაზება, რომლის რეალიზაციაც მის მიმართ საზოგადოების ლოიალურ დამოკიდებულებას იწვევს და გარკვეულწილად, ასუსტებს ქვეყანაში დაძაბულობას.

ერთმანეთისაგან განსხვავებულად მიმდინარეობს კრიზისები სხვადასხვა ტიპის საზოგადოებაში, თუკი **პლურალისტურ საზოგადოებაში** იგი ძალთა და ინტერესთა ახლებურ თანაფარდობებს აყალიბებს, რითაც მასტაბილიზებელ ფუნქციას ასრულებს და საზოგადოებრივ პროგრესს ასტიმულირებს, **რიგიდული სისტემის** პირობებში კონფლიქტები აფერხებს განვითარებას და აღრმავებს პოლიტიკურ კრიზისს, ამ დროს იწყება ხელისუფლების და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ფუნქციური მოშლა, რთულდება წინააღმდეგობების გადაჭრა კომპრომისების გზით და აუცილებელი ხდება ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოსთან მართვის სტრუქტურების, ფორმების და მეთოდების შესაბამისობის უზრუნველყოფა.

ეკონომიკური განვითარების გარანტი ხელისუფლებაა, ქვეყნის უსაფრთხოებისთვის პოლიტიკურ სტაბილურობასთან ერთად, მან ეფექტური ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება და მისი განხორციელება უნდა უზრუნველყოს. მთავრობის ფუნქცია მკვეთრი რყევებისაგან ეკონომიკის დაცვა და ამ გზით, ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფაა, რასაც გლობალური ეკონომიკის თავისებურებების გათვალისწინებით მაკროეკონომიკური წონასწორობის დაცვა, პრიორიტეტული დარგების უპირატესი განვითარება, დემოკრატიული და თავისუფალი სამენარმოე გარემოს შექმნა ემსახურება.

სახელმწიფოს ერთ-ერთი ცენტრალური ეკონომიკური ფუნქცია ანტიკრიზისული პოლიტიკის შემუშავებაა, რაც სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის აქტივობის შესუსტებაზე ხელისუფლების რეაქციას ასახავს და ცხოვრების დონის დაქვეითების პრევენციას ემსახურება. ანტიკრიზისული

სტრატეგია საზოგადოებრივი კვლავნარმოების წონასწორობას და სისტემის ელემენტების ჰარმონიულობას უზრუნველყოფს, იგი პოლიტიკური პროცესების სტაბილურობასაც უწყობს ხელს, რამდენადაც, **რაც უფრო მდგრადია ეკონომიკა, მით უფრო სტაბილურია საზოგადოებრივი სისტემის ზედნაშენიც**, ეს პრინციპი პოლიტიკური ინსტიტუტების ფუნქციონალურ დაბალანსებაში, სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების მართვადობის ხარისხის ამაღლებაში, პოლიტიკური კონფლიქტებისა და მასების კრიტიკული აქტივობის შესუსტებაში ვლინდება.

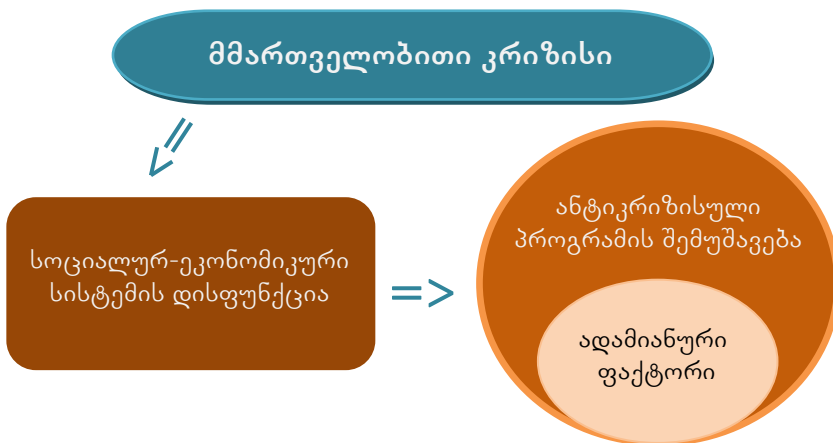
ხელისუფლების ანტიკრიზისული სტრატეგია სისტემის მიზნებს და განვითარების ობიექტურ ტენდენციებს უნდა შეესაბამებოდეს. განვითარება ფაზებისგან შემდგარი პროცესია და მისი ცვლილებები ლოგიკური კანონზომიერებების მიხედვით მიმდინარეობს. ეს შეიძლება იყოს წონასწორობის მოსალოდნელი რღვევის საფრთხე, მართვად და უმართავ ფაქტორებს შორის თანაფარდობის ცვლილება, ინტერესთა ცვლილებები და ა.შ. **საზოგადოებრივ პროგრესს სწორედ ადამიანთა მოთხოვნების ზრდა და მისი დაკმაყოფილების სურვილი განსაზღვრავს, თუმცა, ინტერესთა განსხვავება და მათი ცვლილების უთანაბრობა, ობიექტურად განაპირობებს მმართველობითი კრიზისების შესაძლებლობას, რაც სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების დისფუნქციას იწვევს.**

კონფლიქტი სისტემების არსებობის ობიექტური კომპონენტია, იგი სხვადასხვა ფორმით მუდმივად ჩნდება და მისი სრული აღმოფხვრა ან პრევენცია, პრაქტიკულად შეუძლებელია, ხელისუფლების როლი სისტემის ელემენტების ინტერესთა შორის დაპირისპირების დაძლევისა და ურთიერთობათა სტაბილურობის უზრუნველყოფაში მდგომარეობს, ამას ხელს უწყობს მისი საკანონმდებლო ფუნქციის და ადმინისტრაციული ბერკეტების ფლობა, რაც ფუნდამენტურ საფუძველს ქმნის სამართლებრივი სახელმწიფოს და ცივილიზებული მართლწესრიგის ფორმირებისათვის.

სახელმწიფო კრიზისის ნიშნები

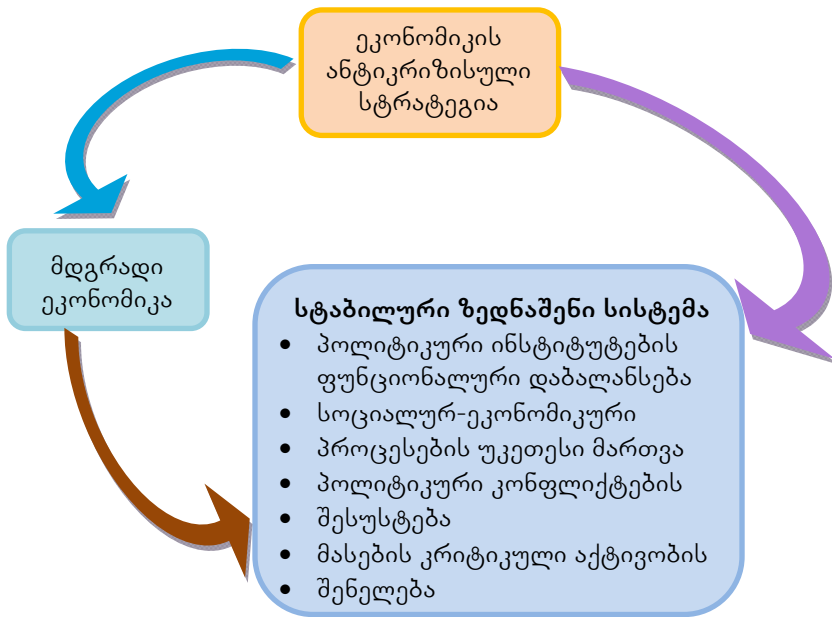
- სოციალურ-ეკონომიკური კონფლიქტი პოლიტიკურ ხასიათს იძენს
- მცირდება ტრადიციული მეთოდებით კონფლიქტების სახელმწიფო მართვის შესაძლებლობა
- ძლიერდება მართვის სისტემასა და სახელმწიფო ინსტიტუტებს შორის სტრუქტურულ-ფუნქციონალური დისბალანსი
- იკარგება უმნიშვნელოვანეს სამეურნეო სტრუქტურების ფუნქციონირებაზე კონტროლის მექანიზმები

ქვეყნისთვის ყველაზე დიდი საფრთხის შემცველი სახელისუფლებო კრიზისია, ეს არის პოლიტიკური სისტემის საგანგებო მდგომარეობა, რომელიც მმართველობითი ინსტიტუტების საქმიანობის დაუბალანსებლობაში, მიმდინარე პროცესების მართვადობის შესუსტებაში, პოლიტიკური კონფლიქტების გამწვავებასა და მასების კრიტიკული აქტივობის გაძლიერებაში გამოიხატება. ამ დროს სოციალურ-ეკონომიკური კონფლიქტები მკვეთრად გამოხატულ პოლიტიკურ ხასიათს იძენს, რაც სახელისუფლებო სტრუქტურების, მათი პოლიტიკური სტრატეგიის და მართვის მეთოდების ცვლილებებს მოითხოვს, მცირდება ტრადიციული მეთოდებით კონფლიქტების სახელმწიფო მართვის შესაძლებლობა, ძლიერდება მართვის სისტემასა და სახელისუფლებო ინსტიტუტებს შორის სტრუქტურულ-ფუნქციონალური დისბალანსი.

თუკი ხელისუფლება მიმდინარე პროცესებს არაადეკვატურად აღიქვავს და მისი რეაქცია არ შეესაბამება ობიექტურ რეალობას, კონფლიქტი შეიძლება უფრო მწვავე სახელისუფლებო კრიზისში გადაიზარდოს, როდესაც მხოლოდ პოლიტიკური მეთოდებით შეუძლებელი ხდება არსებული პრობლემების გადაჭრა, ამ დროს მოსალოდნელია ძლიერი სოციალური რყევები, თუმცა, გარკვეულ შემთხვევაში, განსაკუთრებით ხელისუფლების მაღალი ლეგიტიმაციის და ნდობის გარკვეული ვოლუმის არსებობის პირობებში, საზოგადოება სირთულეებს დროებით მოვლენად აღიქვამს და მას პოზიტიური ცვლილებების შესაძლო პერსპექტივად განიხილავს.

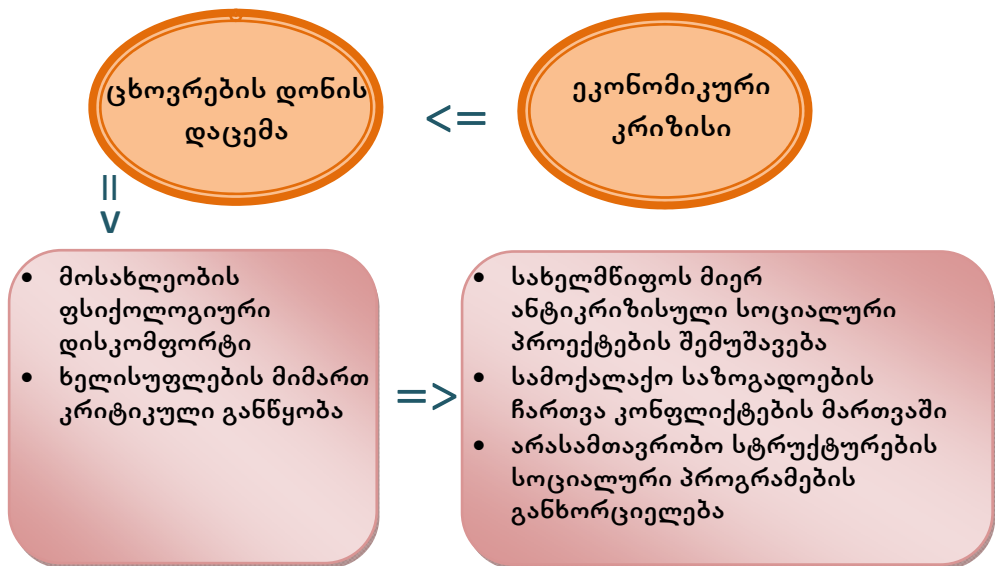
კრიზისიდან გამოსვლა ხელისუფლების მიერ რეფორმების ეფექტიან გატარებაზე და მოსალოდნელი შედეგების სწორ პროგნოზებზეა დამოკიდებული. რეფორმებმა სახელმწიფო ინსტიტუციების და სამეურნეო

სტრუქტურების ფუნქციონალური უზრუნველყოფა, საზოგადოებრივი ურთიერთობების სრულყოფა, ფუნქციონალური დელეგირების ოპტიმიზაციის მექანიზმები უნდა მოიცვას. **რეფორმების წარმატებას განაპირობებს სახელმწიფოს უნარი, განახორციელოს ეფექტური ინსტიტუციური ცვლილებები, შექმნას ახალი სტრუქტურული ერთეულები, განსაზღვროს სწორი პრიორიტეტები, მათი გატარებისათვის გამოავლინოს პოლიტიკური ნება და უზრუნველყოს იგი შესაბამისი ეკონომიკური მექანიზმებით, მართვის დემოკრატიულ მეთოდებთან ერთად, ხელი შეუწყოს დეცენტრალიზებული ურთიერთობების დამკვიდრებას მმართველობით სისტემაში.**

რეფორმების სტრატეგია მის სოციალურ შედეგებს უნდა ითვალისწინებდეს. მან უნდა უზრუნველყოს სოციალური დაძაბულობის შესუსტება, ეკონომიკური უსაფრთხოების და საზოგადოების სამართლებრივი დაცვა და, შედეგად, განვითარების პროცესის სტაბილიზაცია. სოციალური ფაქტორების გაძლიერება შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის განვითარებას და კანონზე ორიენტირებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების დამკვიდრებას მოითხოვს, რაც, საბოლოო ჯამში, ეკონომიკური აღმავლობის და ცხოვრების დონის სტაბილიზაციის მასტიმულირებელ ფაქტორად იქცევა. ყოველივე ეს სოციალურ-ეკონომიკური პროცესებისადმი ახლებურ მიდგომებს და თანამედროვე, სოციალურ-ეკონომიკური სამართლებრივი გარემოს ფორმირებას მოითხოვს.

ეკონომიკის სოციალიზაცია, პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემების სტაბილიზაცია ნორმატიული სტანდარტების სრულყოფასთან ერთად, საფინანსო სექტორის რეგულირებას, შემოსავლების განაწილების ოპტიმიზაციას, ფულის მიწოდების, შემოსავლების წყაროების, სახელმწიფო შესყიდვების, სახელმწიფო ვალის, სავაჭრო ბალანსის და სისტემის სხვა მნიშვნელოვანი ელემენტის რეგულირებას, სწორი პრიორიტეტების განსაზღვრას და ანტიკრიზისული სტრატეგიის ძირითადი პარამეტრების დადგენას ითვალისწინებს.

მნიშვნელოვანი ცვლილებები მიიღწევა რესურსების ანტიკრიზისულ ღონისძიებებზე კონცენტრირებით, რეალური სექტორის კონკურენტუნარიანი სეგმენტის პრიორიტეტული ინვესტირებით და ინოვაციურ ტექნოლოგიებზე ორიენტირებით. სახელმწიფოს ეკონომიკური აქტიურობა მმართველი უნდა იყოს კონკურენტუნარიანობის ამაღლებაზე, ადგილობრივი წარმოების მხარდაჭერაზე და ეკონომიკური აღმავლობისათვის ხელსაყრელი გარემოს ფორმირებაზე.

სახელმწიფო, ანტიკრიზისული სტრატეგიის განსაზღვრასთან ერთად, მისი მართვის მექანიზმების დადგენასა და მონიტორინგის განხორციელებაზე, ქვეყნის ფინანსურ გაჯანსაღებასა და სწორი ურთიერთობების ფორმირებაზეა პასუხისმგებელი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკა, მან ხელი უნდა შეუწყოს შემოსავლების გადანაწილებასთან დაკავშირებული პრობლემების გადაჭრას, სიღარიბის

7

დაძლევის, სოციალური დაზღვევის და შემოსავლების გამოთანაბრების საფუძველზე არსებული ცხოვრების დონის ამაღლებას, მინიმალური დონის ზღვარს ქვემოთ შემოსავლების მქონე მოსახლეობის წილის მნიშვნელოვან შემცირებას.

სახელმწიფოს სოციალურმა პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება და სოციალური დისკრიმინაციის შემცირება, საზოგადოების პოლარიზაციის და სოციალური მარგინალიზაციის ლიკვიდაცია, მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებს შორის სოლიდარობის და სოციალური პარტნიორობის პრინციპების განმტკიცება, სოციალური ინსტიტუტების გაძლიერება და საყოველთაოდ აღიარებული სტანდარტების დამკვიდრება. ანტიკრიზისულ სამთავრობო პოლიტიკის შედეგები მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული საზოგადოების პოლიტიკური აქტივობის ზრდასა და ქვეყნის მართვაში სამოქალაქო საზოგადოების ჩართულობაზე.

ეკონომიკაზე ხელისუფლების ზეგავლენა ქვეყნის კონსტიტუციური წყობით, დეცენტრალიზაციის დონით, ხელისუფლების სოციალურ-ეკონომიკური ფუნქციებით და მისი უფლებამოსილებების დელეგირების ხარისხით განისაზღვრება. საქართველოს ეკონომიკის მართვის სტანდარტი ორიგინალურია, რამდენადაც, მისი პოლიტიკური და ეკონომიკური წყობა დუალისტური ბუნებისაა, აქ უნიტარული სახელისუფლებო სისტემასთან ერთად, ფედერალური საბიუჯეტო მოწყობა და მასთან დაკავშირებული ფინანსური დეცენტრალიზაციის პლატფორმა ფიგურირებს.

ეკონომიკაზე ხელისუფლების ზეგავლენის ფაქტორები

ქვეყნის კონსტიტუციური წყობა

მმართველობის დეცენტრალიზაციის დონე

ხელისუფლების სოციალურ-ეკონომიკური ფუნქციები

მთავრობის უფლებამოსილების დელეგირების ხარისხი

სწრაფადცვლადი გარემო ობიექტურად მოითხოვს სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლის ზრდას და ეკონომიკურ პროცესებში მის აქტიურ ჩართულობას. გლობალიზაციის ერთ-ერთი მოთხოვნა თანამედროვე ეკონომიკაში ხელისუფლების მიერ დესტაბილიზაციის პრევენცია და კრიზის-ნარმომქნელ ფაქტორებზე ზემოქმედებაა, განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს მზარდი ფინანსური რისკების მართვა და მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებზე მისი უარყოფითი გავლენის შესუსტება. ეკონომიკის გლობალიზაცია სულ უფრო მეტად ფინანსურ სისტემებში ვლინდება, მსოფლიო ეკონომიკის ფინანსურ სექტორთან ერთად, იგი აქტიურ ზეგავლენას ახდენს ცალკეული ქვეყნების ფულად-საკრედიტო ურთიერთობებზე და, შედეგად, მწვავე რყევებს განაპირობებს ეროვნულ ეკონომიკებში, რის გამოც, კიდევ უფრო აქტუალური გახდა საკითხი კრიზისების პრევენციის მეთოდების, მათი ეფექტიანი მართვის და კრიზისის უარყოფითი შედეგების მაქსიმალურად შესუსტების მექანიზმების კვლევის შესახებ.

გლობალური გარემო თანამშრომლობის ახალ სტანდარტებს და ეკონომიკური განვითარების პროცესების კოორდინირების თანამედროვე მიდგომებს აყალიბებს, ეს ეროვნული ეკონომიკის პრიორიტეტების გლობალურ სისტემასთან ინტეგრაციის მოთხოვნებთან აუცილებელ დაბალანსებას ითვალისწინებს. სახელმწიფოს ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში განსაკუთრებულ სიმწვავეს იძენს განვითარების ციკლური ფაზების ეფექტური მართვა, ეკონომიკის რაციონალური სტრუქტურული ტრანსფორმაცია და კრიზისის რეგულირების ეკონომიკური მექანიზმების სწორი შერჩევა. კრიზისის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მხარეების კომბინირებული მართვა, სხვადასხვა ქვეყნის ანტიკრიზისული გეგმების ურთიერთგანპირობებული, კომპლექსური შემუშავება პროცესების ეფექტური გაძღოლის გადამწყვეტი წინაპირობაა.

თანამედროვე პირობებში აღინიშნება ბაზრების წონასწორული განვითარების ტენდენციის შესუსტება და ეკონომიკური რყევების ზრდა, ეს პროცესი განსაკუთრებით გამოიკვეთა გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან, როცა სსფ წვერი ქვეყნების 2/3 საბანკო კრიზისმა მოიცვა, ამ გამწვავების ძირითადი მიზეზი ახალი ფინანსური ინსტრუმენტების და საბანკო ტექნოლოგიების დანერგვა გახდა, **განსაკუთრებული როლი იქონია კაპიტალის მოძრაობის უკონტროლო ლიბერალიზაციამ, გარე შოკების მიმართ საბანკო სისტემის მოწყვლადობის ზრდამ და მასთან დაკავშირებულმა მაღალმა საბანკო რისკებმა.**

კრიზისის ძირითადი მიზეზები გლობალურ გარემოში

- კაპიტალის მოძრაობის ზედმეტი ლიბერალიზაცია
- ფინანსური ბაზრების არასტაბილურობა
- გარე შოკების მიმართ მოწყვლადობის ზრდა
- მაღალი საბანკო რისკები და მისი მზარდი გავლენა ეკონომიკაზე
- არაეკონომიკური კრიზისწარმომქმნელი ფაქტორების როლის ზრდა
- კრიზისის მართვის სტანდარტული მექანიზმების შესუსტება და შედეგების სწორი პროგნოზირების სირთულე
- გლობალური ეკონომიკის სპეციფიკაზე და მსოფლიო ბაზრების კრიზისის უარყოფითი შედეგებზე ქვეყნების დამოკიდებულების ზრდა

ასეთმა ეგზოგენურმა ცვლილებებმა ეკონომიკის რეგულირების ახალი სტანდარტების განსაზღვრა და შესაბამისად, კრიზისების მართვის მექანიზმების არსებითი ტრანსფორმაცია განაპირობა.

მიმდინარე ეტაპზე ეკონომიკის ძირითადი თავისებურება მსოფლიო ერთიანი მართვის სისტემის დეცენტრალიზაცია, ეროვნული ეკონომიკის დონეზე კი, პირიქით, ცენტრალიზებული მართვის გააქტიურება გახდა. გლობალურ სამყაროში მართვის ერთპოლუსიანი სისტემის შესუსტება და დეცენტრალიზებული ურთიერთობების გაძლიერება განსაკუთრებით გამოკვეთა პანდემიურმა კრიზისმა, მან მრავალი კითხვა გააჩინა კრიზისების მართვის ინტერნაციონალურ ბუნებასთან დაკავშირებით. მიმდინარე ეტაპზე ეკონომიკური ნაციონალიზმის ელემენტების წარმოშობამ ხაზი გაუსვა ინტეგრირებული ეკონომიკური

სისტემების არასტაბილურ ბუნებას და ქვეყნების ავტონომიური ფუნქციონირების და სამეზობლო პოლიტიკის მნიშვნელობას. ინტეგრაციული აქტივობების პირობებში ხელისუფლებამ უნდა შეძლოს გაზრდილ რისკებზე სწორი რეაგირება და ეფექტიანი ანტიკრიზისული ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება. სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციები და კრიზისის მართვის მექანიზმები უნდა ტრანსფორმირდეს მიმდინარე პროცესების სპეციფიკიდან და ეკონომიკის სტაბილური განვითარების მოთხოვნებიდან გამომდინარე.

ანტიკრიზისული მართვის მექანიზმების დადგენაზე და მონიტორინგის განხორციელებაზე, ქვეყნის ფინანსურ გაჯანსაღებასა და სწორი ურთიერთობების ფორმირებაზე ხელისუფლებამ პასუხისმგებელი. „ანტიკრიზისული სტრატეგიის განსაზღვრა კრიზისის პროგნოზირების და მისი დაძლევის მართვადი პროცესია, რომელიც სისტემის მიზნებს და მისი განვითარების ობიექტურ ტენდენციებს უნდა შეესაბამებოდეს“ [ტაბატაძე მ., 2016, გვ. 480].

სახელმწიფოს როლი განსაკუთრებით იზრდება კრიზისის დროს, იგი არის სრულად პასუხისმგებელი რისკების მართვაზე, მაშინ, როდესაც ეკონომიკური აღმავლობის პერიოდში, სახელმწიფოს გაზრდილმა მარეგულირებელმა ფუნქციამ, პირიქით, ბაზრების შესახებ ობიექტური სურათის დარღვევის გამო, შესაძლოა, განვითარების შეფერხებაც კი გამოიწვიოს. ფუნქციური დისბალანსის პრობლემა იქმნება გლობალური მასშტაბითაც, რამდენადაც, მზარდ რეგიონალიზმთან ერთად, **პოსტინდუსტრიული ეკონომიკის თანამედროვე სისტემებს კონვერგენცია და ეკონომიკური ასიმილაცია ახასიათებს. გარემოებათა ამგვარი ასიმეტრია პროცესების დაბალანსებას მოითხოვს, რაც სახელმწიფო მართვის პრიორიტეტად, სწორედ, განვითარების პროგნოზირებადობას და ფაქტორთა სინქრონულობას მოითხოვს.** ეკონომიკური ნაციონალიზმის დომინირებით გამოწვეული სისტემური რისკების ზრდა, ხელისუფლებას პროტექციონისტული პოლიტიკით გათვალისწინებული სექტორალური ცვლილებების გატარებას ავალდებულებს, რასთანაც, გარკვეულწილად, წინააღმდეგობაში მოდის კრიზისის გამო ტრანსფორმირებული ეკონომიკის მართვის კლასიკური პრინციპები.

განვითარების დონის და გლობალურ სისტემებში ინტეგრირების მასშტაბის მიხედვით, განსხვავებულია ცალეულ ქვეყანაში კრიზისის მართვის ეროვნული სტანდარტები. **განვითარებული ქვეყნები** ძლიერი ეკონომიკური პოტენციალის გამო, შედარებით მდგრადი არიან მსოფლიო ბაზრების ცვლილებების მიმართ, **ღარიბი ქვეყნები** კი, ძლიერ ქვეყნებზე ხდებიან დამოკიდებულები, რამდენადაც, მათი ეკონომიკის სტაბილურობა ძალიან

მგრძნობიარეა გარე შოკების და გლობალური ტრანსფორმაციული პროცესების მიმართ. ეს სახელმწიფოთაშორისი კავშირების ახლებურ სტანდარტებს აყალიბებს და თანამშრომლობის სრულიად განსხვავებულ ფორმებს სთავაზობს საზოგადოებას.

განვითარებული საზოგადოებისთვის ეკონომიკური სისტემის სტაბილურობა და რისკების პრევენციაში სახელმწიფოს როლის ზრდაა დამახასიათებელი. ხელისუფლების მარეგულირებელი ფუნქცია მნიშვნელოვნად იზრდება კომპლექსური ანტიკრიზისული სტრატეგიის შემუშავების და კრიზისების მართვის როგორც აქტიურ პროცესში, ისე პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ეტაპებზე. ანტიკრიზისულ პროგრამაში სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციები და კრიზისის მართვის მექანიზმები უნდა ტრანსფორმირდეს მიმდინარე პროცესების სპეციფიკიდან და ეკონომიკის სტაბილიზაციის მოთხოვნებიდან გამომდინარე. ანტიკრიზისული გეგმა უნდა ასახავდეს საზოგადოების როლს განვითარების პროცესში და მის მენტალურ ცვლილებებს კრიზისის პირობებში.

ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფის მნიშვნელოვანი გარანტი ხელისუფლების სწორი სტრატეგიაა, რაც სისტემური რისკების ადრეულ ეტაპზე გამოვლენას და პრევენციას მოითხოვს. **განვითარებადი ქვეყნების** ეკონომიკაზე გარე შოკების ზემოქმედების გაძლიერებამ ეკონომიკური განვითარების მაკოორდინირებელი მექანიზმების დივერსიფიცირება, მათი ოპტიმალური რანჟირება და დეტალიზება განაპირობა, ამ ფაქტორმა ეკონომიკაში სახელმწიფოს მეტი ჩართულობა მოითხოვა.

სახელმწიფოს მარეგულირებელი ფუნქცია მნიშვნელოვნად გაიზარდა მდგრადი ეკონომიკის გარემოსდაცვითი, სოციალური და მმართველობითი კომპონენტების მართვაში კრიზისის როგორც აქტიურ, ისე პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ეტაპზე.

კრიზისის მართვის ახალი ტენდენციები, მასში ხელისუფლების ჩართულობის მნიშვნელოვანი ზრდა და მმართველობითი ინტეგრაციის სრულიად ახლებური მიდგომები ჩამოყალიბდა პანდემიური კრიზისის მართვის პროცესში, რადიკალურმა ცვლილებებმა ეკონომიკის რეგულირების ახალი სტანდარტების განსაზღვრა და ამ პროცესში სახელმწიფოს როლის მნიშვნელოვანი ამაღლება მოითხოვა. გამოიკვეთა სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობის და ანტიკრიზისული ღონისძიებების კოორდინაციის განსაკუთრებული მნიშვნელობა. კრიზისის არასტანდარტული ბუნების და ამის შედეგად, ობიექტური ეკონომიკური კანონების შეზღუდული მოქმედების გამო, პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის გეგმის მოსალოდნელი შედეგები ძნელად პროგნოზირებადი და პროცესიც რთულად სამართავი გახდა, განსაკუთრებულ პრიორიტეტად ხელისუფლებისათვის

პოსტკრიზისული რეაბილიტაცია და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მხარდაჭერის სტრატეგია განისაზღვრა.

ხელისუფლების როლი კრიზისების მართვაში

- კრიზისის ნიშნების გამოვლენა საწყის ეტაპზე
- ანტიკრიზისული რეფორმების გატარება
- მოსალოდნელი შედეგების სწორი პროგნოზირება
- არასტაბილურობის მიზეზების დადგენა
- პრიორიტეტების განსაზღვრა
- ოპტიმალური ბიზნესგარემოსათვის სამართლებრივი და მარეგულირებელი ბაზის შექმნა
- ფუნქციითა და დელეგირების ოპტიმალური მექანიზმის განსაზღვრა
- მმართველობის დეცენტრალიზაცია;
- ანტიმონოპოლიური საქმიანობა
- სოციალური დაძაბულობის შესუსტება
- ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა
- პიროვნების სამართლებრივი დაცვა

- განვითარების პროცესის სტაბილიზაცია
- ინოვაციურ ტექნოლოგიებზე ორიენტირება
- ადგილობრივი წარმოების უპირატესი განვითარება
- ეკონომიკური თავისუფლების ზრდა
- რეგიონული სახელმწიფო პროგრამების შემუშავება
- შრომისა და კაპიტალის ეფექტიანი განვითარება
- წარმოების სოციალური პასუხისმგებლობის ამაღლება

კრიზისის პერიოდში ხელისუფლება გარკვეულწილად ცვლის თავის მიდგომებს, მისი მართვის სტრატეგია ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფის ნაცვლად, უპირატესად, ეკონომიკური ვარდნის შენელებას და მისი უარყოფითი სოციალური შედეგების შესუსტებას ემსახურება. ანტიკრიზისული პოლიტიკის გატარებით, სახელმწიფომ საზოგადოება უნდა დაიცვას ეკონომიკის დისპროპორციის არასასურველი გავლენისაგან და ცხოვრების სტანდარტების გაუარესებისაგან. პანდემიურმა კრიზისმა სრულიად ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა ცივილიზებული ქვეყნები და ბევრ მათგანში ახალი სტანდარტის სოციალურად ორიენტირებული პოლიტიკის შემუშავება მოითხოვა.

მიმდინარე პოლიტიკურმა პროცესებმა და მათთან დაკავშირებულმა სასაქონლო ბაზრების დისპროპორციებმა, განსაკუთრებით მწვავედ ეკონომიკური უსაფრთხოების პრობლემა დააყენა და ეს საკითხი ქვეყნების პოლიტიკური სტრატეგიის განმსაზღვრელი ფაქტორი გახდა. **ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და მდგრადი განვითარებისათვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნა სახელმწიფოს ანტიკრიზისული სტრატეგიის ძირითად მიზნად განისაზღვრა**, რამაც ობიექტურად მოითხოვა ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროცესში ხელისუფლების ჩართულობა და რეგულირების ცენტრალიზებული ინსტრუმენტების აქტიური გამოყენება.

„სახელმწიფომ უნდა დაიცვას საზოგადოება სტიქიური საბაზრო ძალების უარყოფითი გავლენისაგან, მან უნდა იზრუნოს წარმოების სოციალური პასუხისმგებლობის ამაღლებაზე, საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებაზე, ადგილობრივი წარმოების კონკურენტუნარიანობის ზრდაზე“ [ტაბატაძე მ., ცანავა ნ., 2009, გვ.70]. ანტიკრიზისული პოლიტიკის შედეგები მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული საზოგადოების აქტივობასა და ქვეყნის მართვაში სამოქალაქო საზოგადოების ჩართულობაზე, რაც, ასევე, ხელისუფლების პასუხისმგებლობის საკითხია. ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის კომპლექსური შემუშავება, ერთიანი პოსტკრიზისული სტრატეგიის განსაზღვრა საქართველოს ანტიკრიზისული სტრატეგიის წარმატების წინაპირობა და საყოველთაო აღიარების საფუძველი გახდა.

თავი 2.

კრიზისის მართვის თანამედროვე მეცნიერული მიდგომები

პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემის მართვის თანამედროვე ტენდენციები მმართველობითი პრინციპების ფორმირების ხანგრძლივი ისტორიული პროცესებიდან, პოლიტიკური გარემოსა და ცალკეული ქვეყნის თავისებურებებიდან გამომდინარეობს. განვითარების ყოველი კონკრეტული სტადია განსხვავებულ პოლიტიკურ იდეოლოგიას და საზოგადოებრივ ფსიქოლოგიას აყალიბებს, შესაბამისი თეორიებით და სახელმწიფო მართვის ინდივიდუალური მიდგომებით. ეკონომიკის რეგულირების თანამედროვე კონცეფციები სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემასთან ერთად, გავლენას ახდენს ხელისუფლების ეკონომიკურ აქტივობაზე და ეკონომიკური შოკების მართვის პროცესებზე. კრიზისი ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირების აუცილებელი კომპონენტია, იგი ის ობიექტური გარდაუვალობაა, რომლის პროგნოზირება, პრევენცია და რაციონალური მართვა სრულყოფილ თეორიულ ცოდნას და ემპირიული მეთოდების გამოყენებას მოითხოვს. კრიზისების მართვის თეორიული საფუძვლები ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების ხანგრძლივი პროცესის შედეგია, რომელიც ღრმა თეორიულ შეფასებებს და ცალკეულ საკითხზე კონცეპტუალურ მიდგომებს აყალიბებს.

კრიზისის მართვის შესახებ მეცნიერება მეოცე საუკუნის ერთ-ერთი თეორიული მიღწევაა, რაც ხანგრძლივი, მრავალფეროვანი დაკვირვების და შეფასებების შედეგია. განსაკუთრებული აქტუალობა ამ საკითხმა 70-იან წლებში შეიძინა, ეკონომიკური სისტემების არასტაბილურობის და მაკროეკონომიკური დისპროპორციების გაძლიერების შემდეგ. განვითარების პროცესზე ფინანსური ბაზრების და სავალუტო სისტემების გავლენის ზრდის შედეგად, ანტიკრიზისულმა თეორიებმა ახალი მიმართულებები და არასტანდარტული მიდგომები ჩამოაყალიბეს. ანტიკრიზისული აქტივობების გაფართოების მთავარი ნიშანი გარე შოკების გავლენის მნიშვნელოვანი ზრდა, ეკონომიკური განვითარების პროცესებზე სავალუტო ურთიერთობების გადამწყვეტი გავლენა და სახელმწიფოს მარეგულირებელი ფუნქციის განსაკუთრებული ზრდაა.

გლობალიზაციამ მანამდე არსებული თეორიული მიდგომები დაარღვია, რამაც თანამედროვე პრობლემების მეცნიერული გადაწყვეტის და მასზე პრაქტიკული რეაგირების ახალი სტანდარტების შექმნა მოითხოვა. შეიცვალა ეკონომიკური მსოფლმხედველობები და განვითარების კონცეპ-

ტუალური საფუძვლები, რადიკალური ლიბერალიზმის და მონეტარული იდეოლოგიის შერწყმით ევროპაში სოციალური ლიბერალიზმის მიმდინარეობა ჩამოყალიბდა, რასაც ჩინურმა ეკონომიკურმა სასწაულმა ევოლუციური ტრანსფორმაციის ახალი კონცეფცია დაუპირისპირა. მიმდინარეობს ქვეყნების განვითარების ბაზისის მკაფიო დივერგენცია და მსოფლიო ეკონომიკის ფრაგმენტაცია, ყალიბდება ახალი მაკროეკონომიკური ზონები საკუთარი გავლენის ცენტრებით, ტრანსფორმირდება და ახლებურ კონფიგურაციას იძენს ცალკეული ქვეყნის ეკონომიკური სტატუსი გლობალურ სისტემაში.

ცალკეული ქვეყნის ეკონომიკურ სისტემაზე გლობალიზაციის გავლენა მსოფლიო ბაზრების ახლებურ ტრანსფორმაციასთან ერთად, ეკონომიკური წონასწორობის თეორიული მოდელების გარკვეულ ცვლილებებშიც ვლინდება. ჯონ ჰიკსის „ზოგადი წონასწორობის მოდელში“ დღეს სამომხმარებლო ფასების ნაცვლად, საერთაშორისო შესადარისობის უზრუნველსაყოფად, ჰარმონიზებული ფასების ინდექსი გამოიყენება - **HCRI**, რასაც ახლებური მიდგომები შეაქვეს სტაბილური ეკონომიკური სისტემის ფუძემდებლურ პრინციპებში. კლასიკური ეკონომიკური თეორიით განსაზღვრული ფასების და მოთხოვნის წრფივი კავშირის კონცეფციაში დამატებით მაჩვენებლებად ამ ეტაპზე, სოციალური ეკონომიკა და კონვერგენციის პარადიგმები შემოდის, რაც ეკონომიკის სოციალიზაციის თანამედროვე მოდელის შექმნას განაპირობებს.

მიმდინარე ეტაპზე სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობის ახლებური ნორმები ყალიბდება. **ინტეგრაციის უნიფიცირებული სტანდარტები ადგილს ქვეყნების ინდივიდუალიზმს და დეგლობალიზებულ ავთენტურობას უთმობს**, რის გამოც კრიზისების მართვის სტრატეგია სტაბილიზაციის პროგრამების განხორციელებას ინდივიდუალურად, ცალკეული ქვეყნის სპეციფიკის გათვალისწინებით მოითხოვს. განვითარების ძირითადი ფაქტორი სტრუქტურულ და ინსტიტუციურ ტრანსფორმაციებთან, რესურსების სწორ შეფასებასთან და განაწილებასთან, ტექნოლოგიების განვითარებასა და დასაქმების ზრდასთან ერთად, ინფორმაციული რევოლუცია ხდება.

განვითარებული საზოგადოებისთვის ეკონომიკური სისტემის სტაბილურობა და სახელმწიფოს მარეგულირებელი ფუნქციის გააქტიურებაა დამახასიათებელი. თანამედროვე ლიბერალური იდეოლოგიის მიმდევრები კეინზიანური სკოლის საპირისპიროდ, პრინციპულად უარყოფენ ეკონომიკაში სახელმწიფოს არსებითი ჩარევის აუცილებლობას. მათი მოსაზრებით, ცენტრალიზებული მმართველობა მოთხოვნა-მიწოდებაზე კორექტირებად გავლენას ახდენს, რითაც ბაზრის შესახებ რეალურ ინფორმაციას

ცვლის. **ფ. ჰაიეკი** მიიჩნევს, რომ სახელმწიფოს ჩარევა ეკონომიკაში კრიზისებს იწვევს, საიდანაც გამოსვლა მხოლოდ საბაზრო მექანიზმებითაა შესაძლებელი: „სახელმწიფოს ნებისმიერი ჩარევა სპონტანური ძალების თამაშში – ტოტალიტარიზმისაკენ გადადგმული ნაბიჯია“ [**Левина Р. Я. 2002**]

კრიზისულ გარემოში სახელმწიფოს ფუნქციების მნიშვნელოვანი ცვლილებები ხდება, რამდენადაც, კრიზისი არყევს **პოსტინდუსტრიული საზოგადოების გრადუალისტური კონცეფციის პრინციპებს** და მაკრო-ეკონომიკური წონასწორობის დეფორმაციებს იწვევს. ეკონომიკის უახლესი პერიოდის გლობალურმა რყევებმა და განვითარების მკაფიოდ გამოხატულმა ციკლურმა ხასიათმა ნეოკლასიკურ პრინციპებში მნიშვნელოვანი ცვლილებების შეტანა მოითხოვა და **სახელმწიფოს ეკონომიკური არსის კეინზიანური მიდგომები** კვლავ გააქტიურა, მისი მარეგულირებელი ფუნქცია მნიშვნელოვნად გაიზარდა რისკების პრევენციის და კომპლექსური ანტიკრიზისული სტრატეგიის შემუშავების პროცესში, კრიზისის მართვის როგორც აქტიურ ფაზაში, ისე პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ეტაპზე.

თეორეტიკოსები აქტიურად განიხილავენ კრიზისის მართვის დამოუკიდებელი მექანიზმების მნიშვნელობას და შესაძლებლობებს კრიზისის ცალკეულ ეტაპზე, მონეტარიზმისათვის განსაკუთრებით ფართო ფუნქციური დატვირთვის აუცილებლობას, ფულის მასასა და ფასების ინდექსს შორის პირდაპირი კავშირის განსაზღვრის რეალურობას. **პოლ კრუგმანი** მიიჩნევს, რომ „დოქტრინა, რომელიც ამბობს, რომ ფულის მიწოდება მართავს ყველაფერს, მტკიცებულებებით გამყარებული არასოდეს ყოფილა“ [**Working Out: Money Isn't Everything. Krugman Poul, New York, Times, Rec3, 2021**], **ჯერომ პაუელის** მიხედვით, ფულად აგრეგატებს და ინფლაციას ან ეკონომიკურ ზრდას შორის ძალიან ძლიერი კავშირი არსებობდა მაშინ, როდესაც ამ კავშირის შესახებ დაინერა, შემდეგ კი, ეკონომიკა და ფულადი სისტემა შეიცვალა, შესაბამისად დაირღვა კიდევ კორელაცია ფულის მიწოდებასა და ეკონომიკის ზრდას შორის.

ნეოკლასიკოსები (ბრანსონი, დორნბიში, როგოფი) მიიჩნევენ, რომ ინფლაცია ფულის მასაზე დამოკიდებული მხოლოდ ჩაკეტილი ეკონომიკის პირობებშია, ან ისეთი ძლიერი ეგზოგენური ფაქტორების დროს, როგორცაა პანდემია, ომები. ეჭვქვეშ დადგა **ფრიდმანისეული მონეტარიზმის თეორიული საფუძველი – ფულის მიმოქცევის მუდმივობის აუცილებლობა**. დაირღვა ინფლაციასა და ფულის მასას შორის კავშირის ზუსტი პროგნოზი, გამოიკვეთა, რომ ფულის მასის ცვლილება მომენტალურად არ ახდენს ინფლაციაზე გავლენას და მათ შორის გადაცემის მექანიზ-

მეზიცი არ არის სწორხაზოვანი. 80-იანი წლებიდან ფულის მასის ზრდას, მონეტარისტიკის აზრის საწინააღმდეგოდ, ინფლაციის შემცირება ახლდა, ეს არაკანონზომიერება ფრიდმანმა იმით ახსნა, რომ საპროცენტი განაკვეთის შემცირების შედეგად იკლებს ხელზე არსებული ფულის ფასიც. ასეთივე არაკანონზომიერი პროცესით ხასიათდებოდა ფინანსური ბაზრები პანდემიური კრიზისის პირველ წელსაც, რამაც თავად კრიზისის მართვაში არასტანდარტული მიდგომები და სახელმწიფოს მიერ არაორდინალური სტრატეგიების შემუშავების აუცილებლობა განაპრობა.

კრიზისის რეგულირების და, ზოგადად, ეკონომიკის მართვის თეორიული საფუძვლები მნიშვნელოვან კორექტირებას განიცდის და ტრანსფორმირდება, რის შედეგადაც ცალკეულ შემთხვევაში, კლასიკური სტანდარტები სრულიად კარგავს თავის მნიშვნელობას და ახლებურ, თანამედროვე გლობალური ეკონომიკის თავისებურებებთან ადაპტირებულ ფორმას იძენს. ამ საკითხის პრაქტიკული ასპექტების მეცნიერული კვლევა და საქართველოს ეკონომიკაში მათი ასახვის სპეციფიკის შესწავლა, მნიშვნელოვანია როგორც ხელისუფლების ეკონომიკური პრიორიტეტების განსაზღვრის, ისე განვითარების გრძელვადიანი პერსპექტივების შეფასებისთვის.

თავი 3. კრიზისის მართვის გლობალური პროტოკოლი და საერთაშორისო თანამშრომლობის ძირითადი მიმართულებები

ეკონომიკური განვითარების პანდემიური პროცესი არასტანდარტული და რთულად რეგულირებადი აღმოჩნდა მსოფლიოსათვის, იგი ძნელად ემორჩილებოდა განვითარების საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებს. შესაბამისად, კრიზისულ პერიოდში ხელისუფლების აქტივობის და ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის სახელმწიფო სტრატეგიის ტრადიციული მიდგომების საკითხმა არაორდინალური ხედვა და მართვის ახალი სტანდარტების განსაზღვრა მოითხოვა.

პოსტპანდემიური პერიოდის ეკონომიკური რეაბილიტაციის სახელმწიფო სტრატეგიის შემუშავება უდიდესი გამოწვევა აღმოჩნდა არა მხოლოდ განვითარებადი ქვეყნებისათვის, რომელთა ეკონომიკა უაღრესად მყიფე და გარე ფაქტორების მიმართ განსაკუთრებით მგრძნობიარეა, არამედ, მაღალგანვითარებული ქვეყნისთვისაც, რომლებიც მანამდე მსოფლიო ეკონომიკურ ტენდენციებს აყალიბებდნენ, პანდემიამ კი, მათი ეკონომიკური აქტივობა საკუთარი გავლენის ქვეშ მოაქცია და, მის მიმდინარეობაზე გახდა დამოკიდებული. ამის გამო, შეიცვალა ქვეყნებს შორის ეკონომიკური თანამშრომლობის პრიორიტეტები და მექანიზმები, რამაც ხელისუფლებების ეკონომიკური პოლიტიკის რადიკალური ცვლილებები განაპირობა თავად ქვეყნის შიგნითაც.

კრიზისის დიდი მასშტაბებიდან გამომდინარეობდა მისი ერთობლივი შესწავლის, ხელისუფლებების აქტიური თანამშრომლობის, სამედიცინო და ეკონომიკური კვლევების ურთიერთკოორდინირებული განხორციელების აუცილებლობა. სწორედ თანამედროვე კრიზისის სამედიცინო და სოციალურ-ეკონომიკური მხარეების კომბინირებული მართვა სხვადასხვა ქვეყნის ანტიკრიზისული გეგმების კომპლექსური შემუშავება, მოვლენების ეფექტური გაძღოლის გადამწყვეტი წინაპირობა გახდა.

რეფორმების სირთულე **კრიზისის არაეკონომიკურმა საწყისმა** გამოიწვია, რამაც პირველ ეტაპზე, პროცესები, გარკვეულწილად, უმართავი გახდა, მათმა მკვეთრად გამოხატულმა სივრცობრივმა დიფერენციაციამ, კრიზისის მართვის მეთოდების მრავალფეროვნება და ეროვნული ნიშნით ინდივიდუალობა მოითხოვა. პრაქტიკულად, შეუძლებელი იყო ერთიანი სტანდარტის და საერთაშორისო პლატფორმის შემუშავება და მართვის ცენტრალიზებული სისტემის ფორმირება, გლობალური პანდემიური კრიზისის რთულმა და არაორდინალურმა ბუნებამ ყველაზე დიდი სირთულე

პროცესების განჭვრეტის და ეკონომიკის განვითარების რაციონალური პროგნოზირების ტრადიციულ მიდგომებს შეუქმნა, განვითარების სირთულეს განაპირობებდა ის, რომ ანტიკრიზისული პროგრამები, ერთის მხრივ, კრიზისების მართვის პრინციპებთან უნდა ყოფილიყო შესაბამისობაში და, მეორე მხრივ, მას ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის რეკომენდაციები უნდა გაეთვალისწინებინა, მასში სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციები და კრიზისის მართვის მექანიზმები უნდა ტრანსფორმირებულიყო მიმდინარე პროცესების სპეციფიკიდან და ეკონომიკის სტაბილური განვითარების მოთხოვნებიდან გამომდინარე. **პოსტკრიზისული პერიოდის მთავარი კონცეფცია არა ეკონომიკის განვითარება, არამედ, მისი სტაბილურობის უზრუნველყოფა გახდა, შესაბამისად, რეფორმების შეფასების კრიტერიუმში მაკროეკონომიკური წონასწორობის აღდგენა და მისი გრძელვადიანი პერიოდისათვის შენარუნება იყო.**

ეკონომიკური კრიზისის პრობლემატურობა, უპირველესად, დასაქმების გამწვავებასა და სოციალური მდგომარეობის მკვეთრ გაუარესებაში გამოვლინდა. უმუშევრობის ზრდამ სოციალურ დისკომფორტთან ერთად, ერთობლივი მოთხოვნის მნიშვნელოვანი შემცირება განაპირობა, რამაც სხვა ფაქტორებთან ერთად, ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელება და განვითარების არასტაბილურობა გამოიწვია. ანტიკრიზისულმა გეგმამ ხელისუფლების კონცეპტუალური მიდგომები ასახა კონკრეტულ სფეროებში, რისთვისაც მან რეგულირების ფინანსური ინსტრუმენტები და პრიორიტეტები მიმდინარესთან ერთად, გრძელვადიანი პერიოდისთვის განსაზღვრა, რამაც გეგმის სტაბილურობასთან ერთად, ხელისუფლების პასუხისმგებლობა და მეტი კომპეტენცია მოითხოვა, რაც, თავის მხრივ, საერთაშორისო პარტნიორების მხარდაჭერაზე იყო დაფუძნებული.

კრიზისების მართვის კლასიკური სტანდარტის მიხედვით, კრიზისიდან გამოსვლის დინამიკა სწორ პროგნოზირებაზე და რეფორმების ეფექტიან გატარებაზეა დამოკიდებული. სირთულე განაპირობა იმან, რომ უცნობი იყო როდის გახდებოდა ეპიდემია სრულად მართვადი, როდის აღდგებოდა მოხმარების სტანდარტული მასშტაბები და, შესაბამისად, როდის მოხდებოდა ეკონომიკის გახსნა. პოსტპანდემიური რეაბილიტაციის წარმატებასთან ერთად, ეს მნიშვნელოვნად იყო დამოკიდებული გლობალური ეკონომიკის სიცოცხლისუნარიანობაზე და მსოფლიო ბაზრებზე კრიზისის რეციდივების ხანგრძლივობაზე. **სწორედ პრობლემის გლობალური ხასიათი იყო მისი სიმწვავის და მოსალოდნელი შედეგების რთულად პროგნოზირების მთავარი მიზეზი.**

ანტიკრიზისული პროცესების მართვა პროგრამების კომპლექსურ შემუშავებას და მათ კოორდინაციას ითვალისწინებდა. 2021 წლისთვის

მსოფლიოში განიხილებოდა განვითარების როგორც **ოპტიმისტური** – სწრაფი რეცესიის – და **პესიმისტური მოდელები**, ეპიდემიის განახლების პერსპექტივით. გლობალური ეკონომიკისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა ყველა ვერსიის წინასწარ განხილვას და ეფექტური მართვის მექანიზმების განსაზღვრას, რაც მსოფლიოს ახალი რყევებისაგან და სერიოზული შოკებისაგან დაიცავდა. კრიზისის მართვის დუალისტური პრინციპი უაღრესად ართულებდა კრიზისის ეფექტურ მართვას და უაღრესად დელიკატურ მიდგომას მოითხოვდა პოლიტიკის შემუშავების და რეალიზაციის პროცესში.

კრიზისის რეგულირების პროცესი განსაკუთრებით რთულად წარიმართა გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში, იგი პრობლემატური აღმოჩნდა საქართველოსთვისაც. ამ უაღრესად რთულ ეტაპზე საერთაშორისო თანამეგობრობის დახმარებამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა როგორც ჯანდაცვის სფეროში, ისე ეკონომიკური ვარდნის შენელებისა და მაკროეკონომიკური წონასწორობის შენარჩუნებისათვის აუცილებელი კომპლექსური პროგრამების შემუშავების საქმეში. ამ თვალსაზრისით, დიდი როლი შეასრულა სსფ-ის, მსოფლიო ბანკის, საერთაშორისო ანალიტიკური ცენტრების კვლევებმა და სათანადო რეკომენდაციებმა.

მსოფლიო პანდემიის პირობებში ქვეყნებს შორის თანამშრომლობის ძირითად ფორმა განვითარებადი ქვეყნების მხარდაჭერის პოლიტიკა გახდა. COVID-19-ის პანდემიის საწყის ეტაპზე გაერომ შეიმუშავა განვითარების პროგრამა – **UNDP**, რომელსაც წამყვანი როლი მიენიჭა სოციალ-ეკონომიკური რეაბილიტაციის და კრიზისთან დაკავშირებული ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის – **WHO** ღონისძიებების რეალიზაციის საქმეში. **UNDP**-ის ადმინისტრატორის აჰიმ შტაინერის მოსაზრებით, „პარტნიოვრებთან ერთად, გაერო აქტიურად მუშაობს სამ პრიორიტეტზე:

- ჯანდაცვის სექტორის მხარდაჭერა აუცილებელი მედიკამენტების და სამედიცინო პროდუქციის შეძენის გზით ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თაოსნობით;
- კრიზისის მართვის და რეაგირების გაძლიერება;
- კრიტიკული სოციალური და ეკონომიკური შედეგების დაძლევა“ **[აჰიმ შტაინერი, 2020].**

UNDP-ის ხელშეწყობა ითვალისწინებდა საქართველოს მოსახლეობის, მათ შორის ყველაზე დაუცველი და მოწყვლადი ჯგუფების, კონფლიქტით დაზარალებული მოსახლეობის დახმარებას, სახელმწიფო უწყებებისა და ბიზნესის მხარდაჭერას და სოფლის მოსახლეობის დახმარებას სხვადასხვა საგრანტო პროგრამის მეშვეობით. საერთაშორისო ორგანიზა-

ციების დახმარების პროგრამების ფართო მასშტაბისათვის ხელმისაწვდომობის უზრუნველსაყოფად ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია თანამშრომლობდა **WhatsApp**-თან, **UNICEF**-თან და მრავალ სხვა საინფორმაციო ქსელთან.

ინტეგრაციული პროცესები კრიზისების მართვის ტიპიური მოდელის შექმნას მოითხოვს, ასეთი უნიფიცირებული სტანდარტების შემუშავება მნიშვნელოვნად განაპირობა პამდემიურმა კრიზისმა. ეკონომიკის მართვის ერთიანი მექანიზმების შესაქმნელად შემუშავდა ევროკავშირის სახელმწიფოთა გრძელვადიანი პლატფორმები: **„მწვანე ეკონომიკა“**, **„ციფრული დღის წესრიგი“**, **„EU for Health“**, **„ევროკავშირი ჯანმრთელობისთვის“**, **„კოვიდ-19, ევროკავშირის 10 ღონისძიება ეკონომიკის დასახმარებლად“** და სხვ. ინტეგრირებული ანტიკრიზისული გეგმის საუკეთესო ნიმუში იყო **„დროებითი სახელმწიფო დახმარების ჩარჩო“**, რამაც არსებითი წვლილი შეიტანა არა მხოლოდ ევროკავშირის, არამედ სხვა ქვეყნებში, მათ შორის, ჩვენს ქვეყანაშიც, მდგომარეობის დაბალანსების საკითხში.

საქართველოში სახელმწიფო და კერძო სექტორის განვითარებაში მუდამ უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობდნენ საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტები, მაგრამ, მათი როლი არასდროს ყოფილა ისეთი მნიშვნელოვანი, როგორც პანდემიის პერიოდში. საერთაშორისო ფინანსურმა ინსტიტუტებმა სწრაფად უზრუნველყვეს საჭირო ლიკვიდურობა როგორც ცენტრალური ხელისუფლებისათვის, ისე კერძო ფინანსური სექტორისთვის. პანდემიის უარყოფითი გავლენების შესამცირებლად საქართველოს მთავრობამ საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტებიდან უკვე 2020 წელს გააფორმა დამატებით 1.9 მლრდ აშშ დოლარის დაფინანსების ხელშეკრულება, საერთო ჯამში, საერთაშორისო ფინანსურმა ინსტიტუტებმა საქართველოს სახელმწიფო პროექტებისთვის 3 მლრდ აშშ დოლარის დაფინანსება გამოჰყო.

კლასიკური თეორიების და მართვის ინსტრუმენტების არასტანდარტულმა შედეგებმა, რეფორმების ეფექტი ძნელად გასათვლელი გახადა, რამაც ხელისუფლების ანტიკრიზისულ მარეგულირებელ აქტივობასთან ერთად, მსოფლიო ინსტიტუტების ფინანსური მხარდაჭერა და სათანადო რეკომენდაციები მოითხოვა. ამ პროცესებში არსებითი როლი შეასრულა **ევროკავშირმა**, ანტიკრიზისული პლატფორმის შემუშავებით და მონიტორინგის მექანიზმების განსაზღვრით, მან მოკლევადიან პერიოდში უზრუნველყო ქვეყნების შედარებითი ეკონომიკური სტაბილიზაცია და საკითხების კოორდინირებული რეგულირება, რამაც კრიზისიდან ეფექტიანი გამოსვლა განაპირობა. ევროკავშირი საქართველოს ყველაზე მსხვილი პარ-

ტნიორია და ყოველწლიურად საქართველოს ტექნიკური და ფინანსური დახმარების სახით 100 მლნ ევროზე მეტ თანხას გამოყოფს. ამერიკის შეერთებული შტატების პროექტების დიდი უმრავლესობა ხორციელდება **USAID**-ის ჩართულობითა და მონაწილეობით. **USAID** საქართველოში მუშაობს 1992 წლიდან, ამ დროიდან ამერიკის მთავრობამ მისი საშუალებით 1,8 მილიარდი დოლარის დახმარება გაუწია საქართველოს.

გარდა სახელმწიფო პროექტების დაფინანსებისა, საერთაშორისო ფინანსურ ინსტიტუტებს ასევე მნიშვნელოვანი როლი აქვთ საქართველოს ფინანსური სექტორის განვითარებაში. 2020 წელს, საერთაშორისო ფინანსურმა ინსტიტუტებმა ქართული კომპანიები დააფინანსეს 700 მილიონი აშშ დოლარით, საიდანაც მნიშვნელოვანი ნაწილი – 600 მილიონი აშშ დოლარი – წარმოადგენდა ქართული ბანკების დაფინანსებას, აქედან „საქართველოს ბანკის“ და თიბისი-ბანკის დაფინანსება 470 მილიონ აშშ დოლარს აღემატებოდა. დაფინანსების დანარჩენი ნაწილი გაიცა კომუნალური მომსახურებების და ჯანდაცვის სფეროში მოქმედ კომპანიებზე, პრიორიტეტული იყო ენერგოეფექტურობაში ინვესტირების ნახალისება, ასევე მუნიციპალური ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე და პროფესიულ განათლებასა და ტრენინგში ინვესტირება. მნიშვნელოვანი პროექტები იყო **EBRD**-ს დაფინანსებით თანამედროვე ავტობუსების შესყიდვა ბათუმის, ბაკურიანის, გორის, ქუთაისის, ფოთის, რუსთავის, თელავის და ზუგდიდის მუნიციპალიტეტებისთვის (31 მილიონი ევრო), ასევე, ახალი ვაგონების და ავტობუსების შესყიდვა თბილისის მუნიციპალიტეტისთვის (174 მილიონი ევრო); - **KfW**-მა და **ADB**-მ დააფინანსეს პროფესიული საგანმანათლებლო ტრენინგის პროგრამები (შესაბამისად, 20 მილიონი ევრო და 70 მილიონი აშშ დოლარი). ამასთან, საქართველოს პარტნიორი მთავრობების მიერ მიმდინარე ეტაპზე ხორციელდება 150-ზე მეტი საგრანტო პროექტი, 888.9 მლნ აშშ დოლარის ჯამური ბიუჯეტით.

რეკონსტრუქციისა და განვითარების ევროპულმა ბანკმა - **EBRD**, 2020 წელს საქართველოსთან მთლიანად 750 მლნ აშშ დოლარი ბიუჯეტის მქონე პროექტები გააფორმა, რაც ორჯერ აღემატებოდა ბანკის წინა წლის აქტივობას. საქართველოში **EBRD**-ის ამჟამინდელი სტრატეგიული პრიორიტეტებია:

- **კერძო სექტორის კონკურენტულობის მხარდაჭერა ინოვაციების დაფინანსებით**
- **მცირე და საშუალო საწარმოების მხარდაჭერა კარგად განვითარებული ადგილობრივი საბანკო სექტორის მეშვეობით**
- **სამუშაო ძალის უნარების ტრენინგების დაფინანსება, ძირითადად, სოფლის მეურნეობის და სტუმარ-მასპინძლობის დარგებში**

- რეგიონული ჩართულობის, ახალგაზრდების დასაქმების და გენდერული საკითხების მხარდაჭერა
- ფინანსური შუამავლობის გაფართოება
- ადგილობრივი სავალუტო და კაპიტალის ბაზრების განვითარება
- ფინანსებზე კერძო სექტორის თავისუფალი წვდომის ხელშეწყობა
- საქართველოს რეგიონული მაკავშირებელი პოტენციალის ზრდა ქვეყნის ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციით

EBRD-ის ინვესტიციები ასევე მიმართულია „კერძო-სახელმწიფო პარტნიორობის ჩარჩოს“ ფარგლებში არსებულ პროექტებზე, რომლებიც საქართველოს შესაძლებლობას მისცემს გამოიყენოს ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობა, ამასთან, ახალი სტრატეგიის მიხედვით, აქცენტირებული იქნება პროექტების ფინანსური მხარდაჭერა განახლებად ენერგიაზე, რესურსების ეფექტურობასა და კლიმატის ცვლილებებთან ადაპტაციაზე, ეკონომიკის კონკურენტულობის და მდგრადობის ამაღლებაზე. გაგრძელდება ჰიდრო, ქარის და მზის ელექტროსადგურებში განახლებადი გენერაციის შესაძლებლობების შექმნის მხარდაჭერის და რეგიონულ ბაზრებთან დასაკავშირებლად ელექტროგადამცემი ხაზების მშენებლობის პროგრამები.

ADB საქართველოს ერთ-ერთი უმსხვილესი პარტნიორია 2007 წლიდან, 3.5 მილიარდი აშშ. დოლარის ოდენობის დამტკიცებული სესხებით, მათ შორის 0.5 მილიარდი აშშ დოლარი გაცემულია კერძო კომპანიებზე. ADB-ის სტრატეგიულ პრიორიტეტებში შედის:

- სახელმწიფო და კერძო სექტორის არასუვერენული ტრანზაქციების ფინანსური მხარდაჭერა
- საჯარო მმართველობის და კერძო სექტორის რეფორმების მხარდაჭერა
- ადგილობრივი ეკონომიკური კლასტერების ერთიან გლობალურ ჯაჭვთან კავშირების განვითარება
- მიკრო, მცირე და საშუალო საწარმოების მხარდაჭერა
- ინფრასტრუქტურის და აგრო-ბიზნესის დაფინანსება
- ვაჭრობის გაფართოება
- დამატებითი სამუშაო ადგილების შექმნა და სიღარიბესთან ბრძოლა

ADB-ს დაფინანსების მექანიზმებში შედის სესხები, ტექნიკური დახმარება და გრანტები, ამ პრიორიტეტების და მწვავე კრიზისთან

დაკავშირებული პრობლემების გათვალისწინებით, 2020 წელს ADB-მ საქართველოსთან ოთხი სუვერენული პროექტი დაამტკიცა:

- **COVID-19-ზე აქტიური რეაგირების და დანახარჯების მხარდაჭერის პროგრამა** (100მილიონი აშშ დოლარი)
- **ფისკალური მდგრადობის და სოციალური დახმარების მხარდაჭერის პროგრამა** (200 მილიონი აშშ დოლარი)
- **თანამედროვე უნარ-ჩვევები უკეთესი სამუშაო ადგილებისთვის** (70 მილიონი აშშ დოლარი)
- **წყალმომარაგების და კანალიზაციის სისტემების განვითარების პროგრამა** (150 მილიონი აშშ დოლარი)

ADB-მ ასევე უზრუნველყო საგრანტო დაფინანსება საქართველოს ჯანდაცვის სექტორისთვის, კერძოდ, 2020 წ. მან საქართველოს ლუგარის ლაბორატორიისთვის შეიძინა PCR აპარატი და დაამტკიცა 2.5 მილიონი აშშ დოლარის გრანტი გადაუდებელი სამედიცინო დახმარების მომსახურებების უზრუნველსაყოფად. ADB მხარს უჭერს საქართველოს, გახდეს რეგიონული სატრანსპორტო, ლოგისტიკური და ენერგო-სავაჭრო ჰაბი, ამ მიზნით დაგეგმილია მისი მონაწილეობა აღმოსავლეთ-დასავლეთის მაგისტრალის, ჩრდილოეთ-სამხრეთის სატრანსპორტო კორიდორის და რეგიონული ელექტროგადამცემი ქსელის განახლების სტრატეგიული პროექტების დაფინანსებაში. 2021-2023 წლებში 4.5 მლნ აშშ დოლარის მოცულობის გრანტით ADB ხელს შეუწყობს მმართველობითი კუთხით კონსულტაციას და ახალი საინვესტიციო პროექტების მომზადებას.

ეკონომიკური შოკის შემცირების, კერძო ბიზნესის გადარჩენის და კომპანიების მიერ საქმიანობის შენარჩუნების მიზნით, ევროკომისიამ შემუშავა სახელმწიფო დახმარების ყველაზე მოქნილი სტანდარტები, რომლებმაც წევრ სახელმწიფოებს საშუალება მისცა პირდაპირი დახმარება გაეწიათ ზოგადად ბიზნესისთვის და კონკრეტული ორგანიზაციებისთვის საჭირო ლიკვიდური სახსრებით [ევროპარლამენტი, „კოვიდ-19, ევროკავშირის 10 ღონისძიება ეკონომიკის დასახმარებლად“, 2020].

2021 წელს ევროკავშირი კრიზისების მართვიდან, ეკონომიკის აღდგენის სტრატეგიაზე გადავიდა, ამ სტრატეგიისაკენ ოყო მიმართული ევროპის ცენტრალური ბანკის ძირითადი ფუნქციები:

- ევროზონის სავალუტო პოლიტიკის შემუშავება და განხორციელება
- ევროზონის ქვეყნების ოფიციალური გაცვლითი რეზერვების შენახვა და მართვა

- ევრო ბანკნოტების ემისია
- საპროცენტო განაკვეთების დადგენა

ევროკომისიამ მაქსიმალურად გამოიყენა ყველა ინსტრუმენტი, ნევრი სახელმწიფოებისათვის დახმარების გაწევის, მოქალაქეების დაცვის და პანდემიის უარყოფითი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების შემსუბუქებისათვის. ამ მიზნით მან შეადგინა ევროკავშირის ბიუჯეტის 2021–2027 წწ. გრძელვადიანი გეგმა – **„შემდეგი თაობის ევროკავშირი“**, გაგრძელდა ევროკავშირის გრძელვადიანი პრიორიტეტების – **„მწვანე ეკონომიკის“** და **„ციფრული დღის წესრიგის“** – დაფინანსება.

არსებული მწვავე ეპიდემიოლოგიური სიტუაციის პირობებში, ევროკავშირის მთავარი გამოწვევა ჯანდაცვის სისტემის და მისი ინფრასტრუქტურის მხარდაჭერა გახდა, ამ მიზნით მან შეიმუშავა პროგრამა **"EU for Health"** – **„ევროკავშირი ჯანმრთელობისთვის“**, რაც **„შემდეგი თაობის ევროკავშირის“** გეგმის ძირითადი ნაწილი იყო და მიზნად ისახავდა ნევრ-სახელმწიფოთა ჯანდაცვის სისტემების გაძლიერებას, ინოვაციების დანერგვას და ინვესტიციებს ამ სექტორში.

COVID-19-ის პრობლემებზე კოორდინირებული ეკონომიკური რეაგირებისათვის 2020 წ. 13 მარტს ევროკავშირის ქვეყნების მიერ ხელმოწერილი იყო სპეციალური კომუნიკე – **„დროებითი სახელმწიფო დახმარების ჩარჩო“**, მისი მეშვეობით ევროკავშირმა უზრუნველყო საკმარისი ლიკვიდური სახსრები ყველა ტიპის ბიზნესისთვის, კრიზისის მანძილზე და მის შემდგომ პერიოდში ეკონომიკური უწყვეტობის შესანარჩუნებლად, ასევე, ნევრ-სახელმწიფოებში ახალი კომპანიების შესაქმნელად.

ჩარჩო-ხელშეკრულება ითვალისწინებდა პანდემიასთან საბრძოლველად სამეცნიერო კვლევების და ანტივირუსული დაცვის პროდუქციის წარმოების ფინანსურ დახმარებას, სამუშაო ადგილების შენარჩუნებისა და ეკონომიკის შემდგომი აღმავლობის პროგრამების ფინანსურ უზრუნველყოფას და სესხის კაპიტალიზაციის დონის ამაღლებას. ამ პროექტის ფარგლებში საწარმოების დახმარების მიზნით ევროკომისიამ 800 000 ევროს გრანტი გამოყო, მათი ლიკვიდობის და შეღავათიანი სესხების უზრუნველსაყოფად, ასევე, სესხებზე სახელმწიფო გარანტიების სუბსიდირებისთვის, მოკლევადიანი საექსპორტო კრედიტის დაზღვევისათვის **[ევროპარლამენტი, „კოვიდ-19, ევროკავშირის 10 ღონისძიება ეკონომიკის დასახმარებლად“, 2020]**. ამის გარდა, ჩარჩო-პროგრამა შემდეგი სახის ფინანსურ დახმარებებს ითვალისწინებდა:

- პირდაპირი გრანტები და საგადასახადო შეღავათები
- საბანკო სესხებზე სახელმწიფო გარანტიების სუბსიდირება

- სახელმწიფო და კერძო სესხებზე პროცენტების სუბსიდირება
- საკრედიტო ინსტიტუტების ნაცვლად, კრედიტის უშუალოდ ბიზნესის, განსაკუთრებით მცირე და საშუალო ბიზნესის დასახმარებლად გამოყოფა
- მოკლევადიანი საექსპორტო კრედიტის დაზღვევისათვის მოქნილი მექანიზმების ამოქმედება

წვერი-სახელმწიფოებისათვის დროებითმა ჩარჩო-ხელშეკრულებამ შემდეგი ძირითადი მიმართულებები განსაზღვრა:

- **მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერა.** ევროკავშირის ბიზნესის 99%-ს მცირე და საშუალო საწარმოები წარმოადგენს, 100 ათასი ევროს ლიკვიდობით, მათი ეკონომიკური რეაბილიტაციისათვის ევროკავშირმა **სტრატეგიული ინვესტიციების ევროპული ფონდს (EFSI)** 1 მლრდ ევრო გამოუყო, მცირე ბიზნესის კრედიტორი ბანკებისა და სხვა დონორი ორგანიზაციების წახალისების მიზნით.
- **სოფლის მეურნეობა და თევზჭერა.** პანდემიური კრიზისის დროს ევროკავშირის სოფლის მეურნეობა შედარებით მდგრადობით ხასიათდებოდა, მან, პრაქტიკულად, შეძლო მაღალი ხარისხის საკვებით მოსახლეობის უწყვეტი მომარაგება. ევროპარლამენტმა დაამტკიცა დახმარების სასწრაფო ზომები პანდემიით დაზარალებული იმ აგროფერმერებისთვის, აკვაკულტურისტებისა და მეთევზეებისათვის, რომლებმაც კრიზისის დროს საქმიანობა შეაჩერეს. ევროკომისიამ რეკომენდაცია მისცა წევრ სახელმწიფოებს სოფლის განვითარების დაფინანსების პროგრამებით გათვალისწინებული ყველა შესაძლო ღონისძიების გამოყენების თაობაზე, უპირატესად 5000 ევრომდე ბრუნვის მქონე ფერმერებისა და 50000 ევროს მქონე მცირე აგრობიზნესისთვის ზარალის საკომპენსაციოდ.

დახმარების წინადადებები ითვალისწინებდა რძისა და ხორცის მწარმოებელთათვის შენახვის კერძო სისტემის ორგანიზებას, დროებითი ავტორიზაციის გაცემას, აგრობაზრის განვითარების პროგრამების განხორციელებაში გარკვეულ მხარდაჭერას. განსაკუთრებით დიდ პრეფერენცია იყო სიახლე, რაც ცალკეული დარგისთვის ევროკავშირის კონკურენციის ნორმების დროებით შეცვლას უკავშირდებოდა (მაგ. რძის, ყვავილების და კარტოფილის წარმოება). კომისიამ შეიმუშავა აგრეთვე, დამატებითი წინადადებები კრიზისით ყველაზე მეტად დაზარალებული სასოფლო-სამე-

ურნეო პროდუქტების მწარმოებლების რეკლამირებისთვის, ამ მიზნით დამატებით გამოიყო 10 მლნ ევრო.

- **ღვინის, ხილისა და ბოსტნეულის წარმოების სექტორების დახმარება.** კომისიამ შეიმუშავა ბაზრის თვითორგანიზებისთვის ოპერატორების დახმარების ახალი პაკეტი: ერთობლივი სარეკლამო პროექტების შემუშავება, პროდუქციის კერძო შენახვის ორგანიზება, ინდივიდუალური საწყობების და საცავების აშენება, ერთობლივი წარმოების უზრუნველყოფა, დისტილაციის და შენახვის ხარჯების სრული დაფინანსება და სხვ. ღვინის სექტორის დახმარების ეროვნული პროგრამების დაფინანსებაში ევროკავშირის წილი 10%-ით გაიზრდა და 70% -ით განისაზღვრა.
- **საზღვაო თევზჭერის სექტორის დახმარება.** თევზჭერა და აკვაკულტურა კრიზისის შედეგად ყველაზე მეტად დაზარალდა საცალო ვაჭრობის, რესტორნების, სასადილოების და სხვა მსხვილი მომხმარებლების მოთხოვნის თითქმის სრულად გაქრობის გამო. ევროკომისიამ სასწრაფო ზომები გაატარა ევროკავშირის მოქალაქეების ზღვის პროდუქტებით სტაბილური მომარაგებისათვის. ევროკავშირმა 2020 წელს მიიღო დებულება „ევროპის საზღვაო და თევზჭერის ფონდის ფარგლებში ცვლილებების შეტანის შესახებ“, რაც შესაბამის ინსტიტუტებს ფინანსური რესურსების უფრო მოქნილი განაწილების და ოპერატიულ პროგრამებში გამარტივებული წესით ცვლილებების მიღებას განსაზღვრავდა.
- **კონკურენციის პოლიტიკა.** პანდემიის პერიოდში მრავალი ევროპული საწარმო უცხოეთიდან სუბსიდირებული კონკურენტი კომპანიების მხრივ ზეწოლისაგან დაუცველი აღმოჩნდა. არასამართლიანი კონკურენციის თავიდან ასაცილებლად, ევროპარლამენტმა შესაბამისი რეგულაციების შემოღება მოითხოვა. გამოვიდა სახელმძღვანელო მითითებები უცხოური ინვესტიციების თაობაზე, აგრეთვე, სპეციალური რეკომენდაციები ცალკეულ ქვეყანაში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების კონტროლის, უსაფრთხოების დაცვისა და საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველყოფასთან დაკავშირებით.
- **ტურიზმის და კულტურის მხარდაჭერა.** ევროპა მსოფლიოს წამყვანი ტურისტული ცენტრია, ამ სექტორის გამართულ ფუნქციონირებაზე დიდად არის დამოკიდებული მისი სახელმწიფოების ეკონომიკური მომავალი. პანდემიამ განსაკუთრებით დააზარალა ეს სფერო, ამიტომ ევროკავშირმა მთელი რიგი ღონისძიებები გაატარა ტურიზმის ინდუსტრიაში კრიზისის დასაძლევად, კერძოდ,

შემოიღო სხვადასხვა რეკომენდაციები, განსაკუთრებით ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის და სატრანსპორტო მომსახურების გაუმჯობესების მიზნით. ევროპარლამენტმა მოითხოვა კონკრეტული ღონისძიებების დაფინანსება კულტურის სფეროს დასახმარებლად, რომელიც პანდემიის გამო, პრაქტიკულად, მთლიანად პარალიზებული აღმოჩნდა.

- **საბანკო სექტორი.** ევროპარლამენტმა დაამტკიცა „**ევროპული ბანკების მხარდაჭერის დროებითი მიზნობრივი გეგმა**“, რაც ითვალისწინებდა ბიზნესისა და შინამეურნეობების ფინანსურ მხარდაჭერას, პენსიონერებისა და დასაქმებული პირებისათვის ხელსაყრელ პირობებში სესხის გაცემას, მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის საკრედიტო ნაკადის უზრუნველყოფას და პრიორიტეტულად, ინფრასტრუქტურაში ინვესტირებას, ცვლილებები შევიდა „**კაპიტალური მოთხოვნების რეგულაციაშიც – CRR**“. პანდემიის შედეგად დაზარალებული მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის სახელმწიფო დახმარების გასაწევად, კომისიამ მიიღო გადაწყვეტილება 25 მლრდ ევროს ოდენობის პანევროპული საგრანტო ფონდის შექმნის შესახებ, რომელსაც მართავს **ევროპის საინვესტიციო ბანკი**.
- **ფისკალური პოლიტიკა.** ევროკომისიამ COVID-19 პანდემიისადმი სწრაფი და კოორდინირებული რეაგირების მიზნით შეიმუშავა „**სტაბილურობისა და ეკონომიკური ზრდის ხელშეკრულების ზოგადი სადაზღვევო მუხლი**“, ამან საშუალება მისცა ევროკავშირის ქვეყნებს, უკეთ დახმარებოდნენ ეროვნულ ეკონომიკებს ფისკალური შეზღუდვების მნიშვნელოვნად შემსუბუქების ხარჯზე. „ზოგადი სადაზღვევო მუხლი“ ნევრ სახელმწიფოებს კრიზისის დასაძლევად, ინდივიდუალური ზომების გატარების უფლებას ანიჭებდა, ამასთან, ჩვეულებრივ მოქმედი საბიუჯეტო ვალდებულების ცვლილებები საერთო-ევროპული ფისკალური ჩარჩოს ფარგლებში მოექცა.
- **უმუშევრობის პრობლემების მართვა.** პანდემიამ მძიმე გავლენა მოახდინა შრომის ბაზარზე და მნიშვნელოვნად გაზარდა უმუშევრობის დონე ევროპის ბევრ ქვეყანაში. უმუშევრობის პრობლემის დარეგულირების მიზნით ევროპარლამენტმა შეიმუშავა სპეციალური სტრატეგია, რომელიც აისახა **SURE – „გადაუდებელ შემთხვევებში უმუშევრობის რისკების შემცირების პროგრამაში**“, რის ფარგლებშიც Covid-19 კრიზისის შემდგომ პერიოდში დაზარალებულ ქვეყნებში დასაქმების ხელშეწყობის მიზნით, გამოიყო 100 მლრდ ევროს შეღავათიანი სესხი.

- **სოციალურად დაუცველთა დახმარება.** ამ კატეგორიის მოსახლეობისათვის ევროკავშირის მასშტაბით ფუნქციონირებს „**ევროპული დახმარების ფონდი**“ – **FEAD**, იგი დახმარებას უწევს ყველაზე ღარიბ მოსახლეობას პირადი მოხმარების საგნებით. ევროკავშირის დახმარების ჩარჩო-პროგრამის ფარგლებში მათ გაეწიათ სასურსათო და ძირითადი მატერიალური დახმარება, სათანადო კონსულტაციებით და ტრენინგებით, ელექტრონული ვაუჩერების გამოყენებით. ამ პროექტისათვის **FEAD**-ის მიერ 3,8 მლრდ ევრო გამოიყო.
- **საექსპორტო ბაზრის მოკლევადიანი საკრედიტო დაზღვევის მხარდაჭერა.** ევროკომისიამ 2020 წელს ცვლილებები შეიტანა „**ექსპორტის მოკლევადიანი საკრედიტო დაზღვევის შესახებ**“ შეთანხმებაში, რითაც დროებით გააუქმა ე.წ. „რეალიზებადი რისკის“ მქონე ქვეყნების სია, რაც მოკლევადიან პერიოდში საექსპორტო კრედიტის სადაზღვევო სააგენტოების რესურსებზე ხელმისაწვდომობის გაზრდას ემსახურებოდა.
- **საინვესტიციო პოლიტიკა.** იგი დაემყარა „**კორონავირუსის მიმართ რეაგირების საინვესტიციო ინიციატივის CRII და CRII+ პროექტებს**“, რაც ითვალისწინებდა სახსრების დამატებით აკუმულირებას უპირატესად, მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის, ასევე, დასაქმებულების და მოწყვლადი ჯგუფების დასახმარებლად. პროექტის თანახმად, 2020 წლის მანძილზე მოძიებული იქნებოდა 19.6 მილიარდამდე ევროს დამატებითი ინვესტიცია, 25 წევრი ქვეყნისა და გაერთიანებულ სამეფოს პროგრამების 82%-ის დასაფინანსებლად, ამ თანხიდან 10 მლრდ ევრო განკუთვნილი იყო მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის, 3 მლრდ ევრო დასაქმებულების და მოწყვლადი ჯგუფების დასახმარებლად, 6,6 მლრდ ევრო ჯანმრთელობის სექტორისათვის.

ევროკომისიამ წევრი სახელმწიფოებისათვის შეიმუშავა სახელმძღვანელო მითითებები პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების პრიორიტეტული გამოყენების და მისი დაზღვევის შესახებ, რაც ითვალისწინებდა ინვესტიციების სკრინინგის მექანიზმის სრულად გამოიყენებას. უცხოელების მიერ ევროპული კომპანიების შეძენის დროს რისკის დაზღვევის და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით, ევროკომისიამ წევრ-სახელმწიფოებს რეკომენდაცია მისცა პირდაპირი ინვესტიციების უპირატესად სამედიცინო კვლევებში, ბიოტექნოლოგიებსა და ინფრასტრუქტურაში განხორციელების თაობაზე. კორონავირუსის საწინააღმდეგო

ზომების დასაფინანსებლად ევროკავშირმა დაიწყო ახალი საინვესტიციო პროექტი, რაც ითვალისწინებდა მისი სტრუქტურული ფონდებიდან წვერი სახელმწიფოებისათვის **47 მლრდ ევროს** გამოყოფას **საექსპორტო ბაზრის მოკლევადიანი საკრედიტო დაზღვევის მხარდასაჭერად**.

მოგვიანებით **ჩარჩო-პროგრამას დაემატა ახალი მუხლები**, რომელიც შეეხო დამწყები მიკრო და მცირე ბიზნესისათვის დამატებითი დახმარების გაწევას და კერძო ინვესტიციების წახალისებას, ასევე, კრიზისის შედეგად დაზარალებული კომპანიების დაუცველი ფიქსირებული ხარჯების დაფარვის მიზნით ფინანსურ დახმარებას. 2021 წლის 28 იანვარს კომისიამ წლის ბოლომდე გააგრძელა დროებითი **„სახელმწიფო დახმარების ჩარჩოს“** მოქმედება და გააფართოვა მისი მოქმედების არეალი გარკვეული მხარდაჭერის მექანიზმების ზედა ზღვარის გაზრდით, ჩარჩოში ასევე შევიდა სიახლე, რაც ითვალისწინებდა 2022 წლის ბოლომდე გარკვეული ფინანსური ინსტრუმენტების პირდაპირ გრანტებად გარდაქმნას და ამ გზით ეკონომიკის ფინანსურ მხარდაჭერას.

კრიზისის დროს ფინანსური პრობლემების დასარეგულირებლად არსებითი როლი ითამაშა ცალკეულმა ლოკალურმა პროექტმა, კერძოდ: **ევროპის ცენტრალური ბანკის** მმართველთა საბჭომ 2020 წლის 18 მარტს გამოაცხადა **750 მლრდ ევროს** პორტფელის შესყიდვების პროგრამა (ევროზონის მშპ 7,3%). ამ დროებითი პროგრამის მოქმედება გათვლილი იყო კრიზისული ფაზის დასრულებამდე. 2020 წ.16 მარტს **ევროპის საინვესტიციო ბანკმა** წარმოადგინა **40 მილიარდი ევროს** მობილიზების გეგმა და აამოქმედა კრედიტის დაფარვის შეჩერებების პროგრამა, ამასთან, შეიმუშავა მცირე და საშუალო ბიზნესის ლიკვიდურობის შეზღუდვის დაძლევის ზომები.

EIB ჯგუფი და, განსაკუთრებით, **ევროპის საინვესტიციო ფონდი**, რომელიც სპეციალიზებულია მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერაზე, თანამშრომლობდა წვერი სახელმწიფოების ცენტრალურ ბანკებთან, ფინანსურ შუამავლებთან და პარტნიორებთან. პანდემიის სამართავად ჯგუფის მიერ შემოთავაზებული დაფინანსების მექანიზმებმა მოიცვა:

- **სპეციალური საგარანტიო პროგრამები ბანკებისთვის – 20 მლრდ ევრო**, რაც მოხმარდა არსებული პროგრამების დაუყოვნებლივ განხორციელებას;
- **ლიკვიდურობის კონკრეტული ხაზები ბანკებისთვის – 10 მლრდ ევრო**, რაც მიზნად ისახავდა მცირე და საშუალო კომპანიების საბრუნავი კაპიტალით შემდგომ უზრუნველყოფას;

- აქტივებით უზრუნველყოფილი ფასიანი ქაღალდების შეძენის სპეციალური პროგრამები – 10 მლრდ ევროს პორტფელი, რაც ბანკებს მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის განკუთვნილი სესხების რისკის დაფინანსების საშუალებას აძლევდა [https://ec.europa.eu/კომისია/პრესკონფერენცია/დეტალი/en/ip_20_1872].

2021 წლის 11 თებერვალს კომისიამ გამოაქვეყნა სახელმწიფო დახმარების ახალი სახელმძღვანელო გეგმა, რომელიც ემსახურებოდა ნეგრი სახელმწიფოების მიერ ეროვნული ეკონომიკის რეაბილიტაციისა და მდგრადი განვითარების გეგმების შემუშავებისათვის დახმარების გაწევას ევროკავშირის ახალი სტანდარტების საფუძველზე. ევროსაბჭოს ეკონომიკის კომისარმა პაოლო ჯენტილონიმ აღნიშნა, რომ „მომდევნო ორი წლის პერსპექტივა არის სტაბილური, მაგრამ სუსტი ეკონომიკური ზრდა. შესაბამისად, გაგრძელდება სტაბილურობის ყველაზე ხანგრძლივი პერიოდი 1999 წლის ევროს შექმნის შემდეგ, რაც პოზიტიური მოვლენაა სამუშაო ადგილების შექმნისა და შენარჩუნებისათვის. ასევე საკმაოდ იმედისმომცემია სავაჭრო დაძაბულობის შენელება და გარკვეულწილად, მისი განმუხტვა Brexit-ის შეთანხმების გარეშე. მაგრამ პოლიტიკური დაძაბულობები კვლავ ნარჩუნდება, რაც საწარმოო სექტორის პერსპექტივებს ამცირებს“ [Gentiloni P. (2020). Eurogroup meeting Press conference, January 20, European Council.].

ევროკავშირმა 2020 წელს პანდემიასთან საბრძოლველად საქართველოს 1.9 მლრდევრო გამოუყო, აქედან 2/3 – გრანტი და 1/3 – ხელსაყრელი კრედიტი იყო, ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით, ეს მსოფლიოში ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი იყო, მთლიანი თანხიდან 1 მლრდ ლარი მაკროეკონომიკური წომასწორობის უზრუნველსაყოფად გამოიყო. დღეისათვის ევროკავშირი საქართველოში 500 მლნ ევროს ბიუჯეტის 200 მიმდინარე პროექტს ანხორციელებს. შემუშავდა 2021-2027 წწ. ევროკავშირთან ურთიერთობის ახალი სტრატეგიული დოკუმენტი – „მრავალწლიანი ინდიკატიური პროგრამა – MTP“, რომელიც ამ თანამშრომლობის უფრო ფართო მასშტაბებს და ახალ პარტნიორულ მიმართულებებს ითვალისწინებს [ევროკომისია, 2020b].

ანტიკრიზისული სტრატეგიის ძირითადი მიმართულებების საკრედიტო უზრუნველსაყოფად, საბანკო სექტორის ფინანსური მხარდაჭერისათვის ბანკებს მიეცათ რეკომენდაცია, მენარმეთათვის შეღავათიანი სესხების გაცემასთან დაკავშირებით. ამ მიზნით ევროპარლამენტმა დაამტკიცა „ევროპული ბანკების მხარდაჭერის დროებითი მიზნობრივი გეგმა“, რაც მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის საკრედიტო ნაკადის უზ-

რუნველყოფას და პრიორიტეტულად ინფრასტრუქტურაში ინვესტირებას ითვალისწინებდა, ცვლილებები შევიდა „**კაპიტალური მოთხოვნების რეგულაციაში**“ – **CRR**. კომპანიებისათვის ლიკვიდურობის მწვავე დეფიციტის დასაფარავად და საგარეო ვაჭრობაში მათი ფინანსურ რისკების შესამცირებლად ევროკომისიამ 2021 წლიდან აამოქმედა შეთანხმება, რის მიზნადაც სადაზღვევო სააგენტოებისათვის საექსპორტო კრედიტის რესურსებზე ხელმისაწვდომობის ზრდა განისაზღვრა.

კრიზისის დასარეგულირებლად ევროკავშირმა დიდი მასშტაბით განახორციელა თავისუფალი სახსრების აკუმულირება, განსაკუთრებით მაღალი იყო ევროპის ცენტრალური ბანკის წვლილი ეკონომიკის ლიკვიდური სახსრებით უზრუნველყოფის საკითხში, მაგრამ, პრობლემას ქმნიდა ის, რომ, არ შეცვლილა ფინანსური კაპიტალის მოძრაობის, მ.შ. ფასიანი ქაღალდების შეძენის და სესხის გაცემის პანდემიამდე არსებული ფუნდამენტური წესები, რის გამოც, აკუმულირებული თანხები სამედიცინო სექტორის მომსახურების ნაცვლად, უპირატესად, საფონდო ბირჟებზე ფასიანი ქაღალდების ღირებულების ზრდას მოხმარდა.

პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროცესზე არსებითი გავლენა იქონია **ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის სტრატეგიამ**, რისთვისაც ევროკავშირმა 2021 წელს **1 ტრლნ ევრო** გამოყო, პრიორიტეტულად ენერგო და კლიმატდამზოგავი მიმართულებები, ე.წ. „ჭკვიანი“ დარგები და ციფრული ბაზარი განისაზღვრა. ეკონომიკური განვითარების ძირითად სტრატეგიად თვითემარ ეკონომიკაზე გადასვლა იქნა მიჩნეული.

2020 წლის დეკემბერში გამოქვეყნდა **საინფორმაციო მედიის ციფრული მხარდაჭერის** სახელმწიფო დახმარების თერთმეტი სახელმძღვანელო მოდელი, რომელიც ითვალისწინებდა მედიის გრძელვადიანი განვითარების პროგრამის ფარგლებში, ციფრულ მედიაზე გადასვლის მხარდასაჭერად ხარჯების 20%-ზე მეტის გამოყოფას.

ექსპერტების აზრით, რთული ვითარების მიუხედავად, სტაბილური სამუშაო ადგილების შექმნას, ხელფასების ზრდას და შესაბამის მაკროეკონომიკურ სინთეზს, შეეძლო ევროპის ეკონომიკის ზომიერი ზრდის ტემპის შენარჩუნება. ეკონომიკური აღმავლობის სტიმულირებას პრიორიტეტულად, კერძო მოხმარების და ინვესტიციების ზრდა განაპირობებდა, განსაკუთრებით სამშენებლო სექტორში. მოსალოდნელი იყო რიგ სახელმწიფოში საზოგადოებრივი ინვესტიციების მნიშვნელოვანი ზრდა ციფრულ ეკონომიკასა და სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურაში, ამ ფაქტორებთან ერთად, წარმოების სექტორში ფორმირებული სტაბილიზაციის ტენდენციამ და მსოფლიო ვაჭრობის ვარდნის შეჩერებამ, საშუა-

ლება მისცა ევროპას, შეენარჩუნებინა ეკონომიკური ზრდის ნელი, მაგრამ სტაბილური ტემპები.

საქართველოსა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდს შორის დაიდო სამწლიანი შეთანხმება 289 მილიონი აშშ დოლარის მოცულობის მხარდამჭერ პროგრამაზე – **Stand-By Arrangement**. აღნიშნული პროგრამა ქვეყანას დაეხმარა როგორც მაკროეკონომიკური და ფინანსური სტაბილურობის გაუმჯობესებაში, ასევე ხელი შეუწყო ინკლუზიურ ზრდას.

2021-2022 წწ. მთავრობის მიერ განსაზღვრული პრიორიტეტული პროექტებისა და პროგრამების დასაფინანსებლად გაფორმდა 17 სასესიო/საგრანტო შეთანხმება 1.07 მილიარდი ევროს საგარეო ფინანსურ რესურსზე: გერმანიის რეკონსტრუქციის განვითარების ბანკთან – **KfW**, საფრანგეთის განვითარების სააგენტოსთან – **AFD**, ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკთან – **EBRD**, აზიის განვითარების ბანკთან – **ADB**, რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკთან – **IBRD**, ევროპის საინვესტიციო ბანკთან – **EIB**, სკანდინავიური გარემოს საფინანსო კორპორაციასთან – **NEFCO**. მათ შორის 195 მლნ ევრო საბიუჯეტო მხარდაჭერის პროგრამების, ხოლო 871 მლნ ევრო საინვესტიციო პროექტების დასაფინანსებლად. პოსტკრიზისული პერიოდის ღონისძიებების დასაფინანსებლად დახმარებამ 113.5 მლნ ევრო შეადგინა.

აღნიშნულ პერიოდში **მსოფლიო ბანკის** მიერ გამოიყო 400,000 აშშ დოლარის ოდენობის გრანტი **მულტიდონორული ნდობის ფონდიდან** საქართველოს სამთომომპოვებელი სექტორის მხარდაჭერის მიზნით, რომლის უმთავრესი მიზანი იყო საქართველოს მთავრობის დახმარება საზღვარგარეთ სასარგებლო წიაღისეულის პოპულარიზაციაში და პასუხისმგებლიანი ინვესტიციების მოზიდვის მიმართულებით.

2022 წლის 30 მარტს საქართველოსა და რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკს შორის გაფორმდა სასესიო შეთანხმება – **„საქართველოს ადამიანური კაპიტალის პროგრამა“**, რომლის ფარგლებში საჯარო მმართველობაში არსებულ ინსტიტუტებისა და სისტემების დასაფინანსებლად საქართველოს გამოეყო 358.5 მლნ ევროს ფინანსური რესურსი.

ამჟამად მიმდინარეობს კონსულტაციები ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკთან – **EBRD** (სასესიო ხელშეკრულება **„აჭარის მყარი ნარჩენების დამატებით დაფინანსებასთან დაკავშირებით“**), გერმანიის რეკონსტრუქციის განვითარების ბანკთან – **KfW** (სასესიო შეთანხმება – **„საქართველოში საჯარო შენობებში ენერგოეფექტურობის პროგრამა“**), საფრანგეთის განვითარების სააგენტოსა – **AFD** და აზიის განვითარების ბანკთან – **ADB** (**„ფისკალური მდგრადო-**

ბისა და სოციალური დაცვის პროგრამა“) 670 მლნ ევროს ოდენობის ფინანსური რესურსის მოსაზიდად.

2021 წლის 2 დეკემბერს ევროკავშირის საბჭომ საქართველოსთვის ევროპული სამშვიდობო ინსტრუმენტის ფარგლებში – **EPF** თავდაცვისუნარიანობის გაძლიერების მიზნით დაამტკიცა ფინანსური დახმარების პაკეტი 12,75 მილიონი ევროს ოდენობით. აშშ-ის კონგრესმა საქართველოს 2022 წლისთვის გამოუყო 132 025 000 აშშ დოლარის დახმარება, **იაპონიის საერთაშორისო თანამშრომლობის სააგენტოსა და „საქართველოს ბანკს“** შორის გაფორმდა 100 მილიონი აშშ დოლარის ოდენობის სასესხო ხელშეკრულება საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის დაფინანსების მიზნით.

ვირუსის გავრცელებამ წარმოაჩინა ის კანონზომიერება, რომ გლობალიზაციის მოწინააღმდეგე ქვეყნები უფრო მეტად დაზარალდენენ პანდემიის პირობებში, პირველ რიგში, ფინანსური რესურსების დეფიციტის გამო. დეგლობალიზაციის იდეის მხარდაჭერა მსოფლიო ეკონომიკისთვის კრიზისის მწვავე ეტაპზე არასწორი იქნებოდა, ამასთან, კრიზისის მართვის და, განსაკუთრებით, კრიზისის შემდგომმა პროცესებმა მკაფიოდ გამოავლინა ეროვნული ხელისუფლებების მზარდი როლი და მისი დომინანტური ანტიკრიზისული ფუნქცია გლობალური პოლიტიკის გავლენის შემცირების ფონზე. მთავარი გზავნილი, რაც პანდემიური კრიზისის მართვით მიიღო მსოფლიომ, ეს არის, ქვეყნების ანტიკრიზისული პროგრამების კოორდინაციის და მაქსიმალური ფინანსური მხარდაჭერის აუცილებლობა. ეს იდეა სწორედ პანდემიამ გახადა პოპულარული, მან არსებითი გავლენა იქონია სახელმწიფოთა მშვიდობიანი თანაარსებობის თანამედროვე გლობალურ სტრატეგიაზე.

თავი 4.

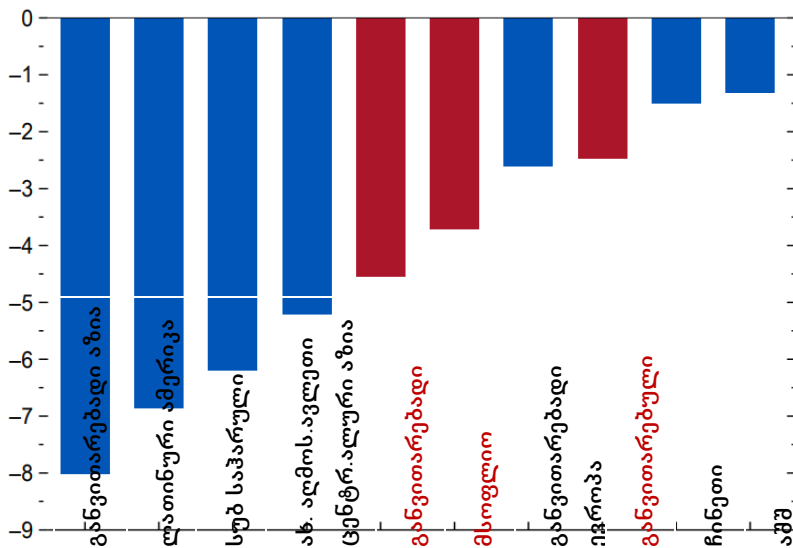
პანდემიური კრიზისის ეკონომიკური ტენდენციები და სახელმწიფო ანტიკრიზისული პოლიტიკის პრიორიტეტები

ანტიკრიზისული სტრატეგია სახელმწიფოს მხრიდან კრიზისულ სიტუაციებზე სწორ რეაგირებას მოითხოვს, განსაკუთრებულ სიმწვავეს იძენს ეკონომიკური მექანიზმების სწორი გამოყენება, განვითარების ციკლური ფაზების ეფექტური მართვა და ეკონომიკის რაციონალური სტრუქტურული ტრანსფორმაცია. კრიზისის რეგულირების სტანდარტული პლატფორმა გაცვლითი კურსის მართვის ოპტიმალური სავალუტო რეჟიმის ფორმირებას და ფისკალური პოლიტიკის რაციონალიზაციას ემყარება. სოციალურ-პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფას ქვეყნის მონეტარული და საბიუჯეტო სისტემა ემსახურება, **სწორი სავალუტო რეჟიმის განსაზღვრა და ინფლაციური პროცესების რეგულირება, ბიუჯეტის ოპტიმალური სტრუქტურის ფორმირება და დეფიციტის მართვა** ის უმნიშვნელოვანესი ბერკეტებია, რომლითაც ხელისუფლებამ პანდემიის და პოსტპანდემიურ პერიოდში ეფექტური მართვა განახორციელა.

პანდემიურმა კრიზისმა განსაკუთრებული მოთხოვნა წაუყენა ხელისუფლებას ეკონომიკაზე ზემოქმედების სწორი სტრატეგიის შემუშავების და მისი განხორციელების საკითხში. კორონავირუსით გამოწვეულმა ეკონომიკურმა შოკმა საკმაოდ გაართულა ეკონომიკის ექსპერტებისა და მთავრობებისათვის ერთიანად მისაღები უნიფიცირებული სცენარის შექმნა, ამასთან, პრობლემის საყოველთაო ხასიათმა განსაკუთრებით აქტუალური გახადა კრიზისის ერთობლივი კვლევები და ამ პროცესში სხვადასხვა ქვეყნის აქტიური თანამშრომლობა.

პანდემიურმა კრიზისმა განსაკუთრებული პრობლემები შეუქმნა საქართველოს ეკონომიკას, მაგრამ, არანაკლებ რთული იყო ის მთელი მსოფლიოსთვისაც. 2020 წელს გლობალური ეკონომიკა 3.5%-ით დაეცა, რაც იმ დროისთვის არსებულ პროგნოზზე 0.9 პროცენტული პუნქტით ნაკლები იყო, აქედან, ყველაზე მაღალი ვარდნა მაღალგანვითარებულ ქვეყნებს (საფრანგეთს, ესპანეთს, გერმანიას, დიდ ბრიტანეთს) ჰქონდათ – 10%-12%, სუსტადგანვითარებულმა ქვეყნებმა კი, დაბალი სასტარტო პოზიციის და მსოფლიო ეკონომიკურ პროცესებში შედარებით მცირე ჩართულობის გამო, ნაკლები ეკონომიკური შოკი განიცადეს (**დიაგრამა 1**). მსოფლიო კრიზისმა მნიშვნელოვანი უარყოფითი გავლენა იქონია ყველა კატეგორიის მოსახლეობაზე, მან მნიშვნელოვნად შეამცირა დასაქმებულთა რაოდენობა (სოფლის მეურნეობის გარდა).

დიაგრამა 1. მშპ-ის შემცირება კოვიდის წინა პერიოდთან შედარებით

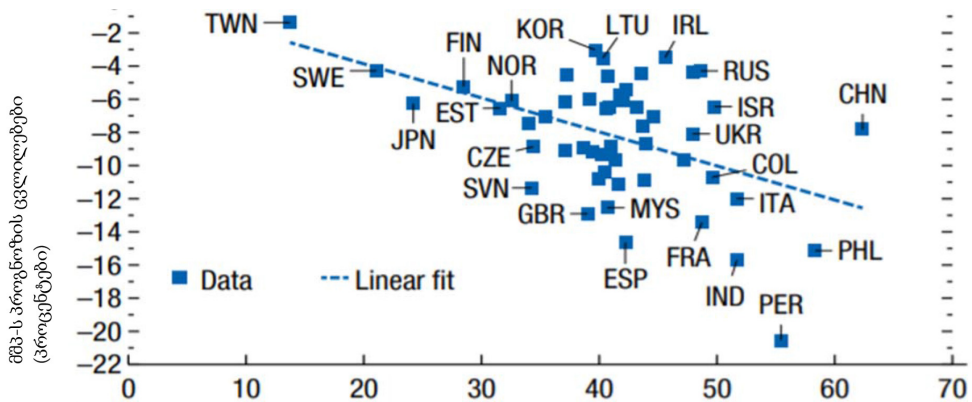
წყარო: CIEC, გლობალური ეკონომიკის მონაცემები, 2020

ეკონომიკური ვარდნის სხვადასხვა მასშტაბიდან გამომდინარე, განსხვავებული აღმოჩნდა ქვეყნების მიხედვით კრიზისიდან გამოსვლის ტემპებიც, რაც დამოკიდებული იყო პანდემიის პროცესში ეკონომიკის ეფექტურ მართვაზე, ქვეყნების საწარმოო პოტენციალის რეაბილიტაციის სამთავრობო ხელშეწყობაზე, ენერგოდამზოგავ ტექნოლოგიებზე გადასვლის უპირატეს მხარდაჭერაზე, კრიზისიდან გამოსვლის პოლიტიკის სტრუქტურულ მახასიათებლებზე. აღსანიშნავია, რომ კრიზისული პროცესების ეფექტიანი მართვის შედეგად, მისი დაწყებიდან უკვე ერთი წლის შემდეგ საკმაოდ პოზიტიური შედეგები დაფიქსირდა მთელი მსოფლიოს მასშტაბით, რამაც შესაძლებელი გახადა მსოფლიო ბანკის მიერ დადგენილი 2021 წლის ეკონომიკის რეაბილიტაციის საპროგნოზო მაჩვენებლების კიდევ ერთხელ შეცვლა, ეს ცვლილება **covax-პლატფორმის** წარმატებამ და მაღალგანვითარებული ქვეყნების მხრიდან დანარჩენი მსოფლიოსათვის განუღებელი მხარდაჭერამ განაპირობა, რაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვნად განსაზღვრა ე.წ. „შეზღუდვების სტრატეგიამ“ (დიაგრამა. 2).

პანდემიის ციკლურმა ბუნებამ საკმაოდ კორექტირება შეიტანა 2021 წლის პროგნოზებში, კერძოდ 2020 წლის დეკემბერში **მსოფლიო ბანკმა** ზაფხულში განსაზღვრული მსოფლიო ეკონომიკის ზრდა 0.4 პროცენტუ-

ლი პუნქტით, მ.შ. აშშ-ში 2.1-ით და იაპონიაში 0.8 პუნქტით გაზარდა, ევროზონის ქვეყნებში პანდემიის საკმაოდ გამწვავების და, შესაბამისად, ეკონომიკის „ჩაკეტების“ გამო, ზრდის მაჩვენებელი წინასწარ პროგნოზთან შედარებით, შემცირდა. 2021 წლის მანძილზე მშპ-ის მკვეთრი ზრდა იყო დაგეგმილი ავსტრალიაში, ევროზონაში, ინდოეთში, იაპონიაში, კორეაში, ახალ ზელანდიაში, თურქეთში, აშშ-ში. განვითარებულ ქვეყნებში დაბალი ზრდის ტემპი ეკონომიკის მაქსიმალურმა დისბალანსმა და მაკროეკონომიკური ნონასწორობის დიდი მასშტაბით რღვევამ განაპირობა, რის გამოც სტაბილიზაციის მიღწევა ამ ქვეყნებში თავიდანვე უფრო დაბალი ტემპით განისაზღვრა, ეკონომიკის აღდგენის სტრატეგიად ეკონომიკური ზრდის ნაცვლად, ეკონომიკის დაბალანსება განისაზღვრა. რაც, შემდგომ საფუძვლად დაედო პოსტპანდემიური რეაბილიტაციის ეროვნულ პროგრამებს.

დიაგრამა 2. მშპ-ს პროგნოზის ცვლილებები 2020 წელს და შეზღუდვების სიმკაცრე

წყარო: CIEC, გლობალური ეკონომიკის მონაცემები, 2020

2020-2021 წწ. ეპიდემიის მართვის სისტემა მრავალ პრობლემას განიხილავდა, კერძოდ, ქვეყნების უმრავლესობაში ვაქცინაციის პროცესის დასრულება მხოლოდ 2022 წლის ბოლოს იგეგმებოდა და ეპიდემიის ქვეყნისშიდა გადაცემასაც ამ პერიოდისათვის უნდა დაეწყო შემცირება. ეკონომიკის რეაბილიტაციის ტემპები ქვეყნის ჯანდაცვის სისტემის ეფექტურ ფუნქციონირებასთან ერთად, მისი სტრუქტურის მოქნილობას, ადაპტირების უნარს და მსგავს პირობებში ფუნქციონირების გამოცდილებას უკავშირდებოდა, შესაბამისად, განსხვავებული იყო მისი აღდგენის ვადებიც ქვეყნების მიხედვით, მაგ. თუკი აშშ და იაპონია კრი-

ზისამდელი დონის აღდგენას 2021 წლის შუა პერიოდისთვის გეგმავდა, ევროზონის ქვეყნებსა და დიდ ბრიტანეთში 2019 წ. სიდიდეზე დაბალი მაჩვენებელი, საექსპერტო შეფასებით, 2022 წელსაც შენარჩუნდებოდა.

2021 წელს ეკონომიკური ფაქტორების სწრაფმა ცვლილებამ რეაბილიტაციის გეგმების არსებითი კორექტირება მოითხოვა. სსფ-ი საშუალოვადიანი პერსპექტივისათვის ეკონომიკური განვითარების შედარებით დაბალ ტემპებს პროგნოზირებდა რაც სავსებით შეესაბამება პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ძირითად პრინციპებს. მსოფლიო ეკონომიკის აღდგენის შესაბამისად, 2021 წელს საერთაშორისო ვაჭრობის 8%-ით ზრდა განისაზღვრა, 2022 წელს კი 6%-ით ზრდა, ამასთან, მომსახურებით ვაჭრობა საქონლით ვაჭრობაზე ნელა აღდგებოდა, რადგანაც ვირუსის გადაცემის სრულად შემცირებამდე, ტრანსსასაზღვრო ვაჭრობა, ტურიზმი და საქმიანი ვიზიტები მაინც შეზღუდული რჩებოდა.

ეკონომიკურთან ერთად, ჯანდაცვის პრობლემების დაძლევისა და სოციალურ-პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფაში ყველაზე დიდი სიმძიმე ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემას დაეკისრა, მისი სტრუქტურის სწორი ფორმირება და დეფიციტის მართვა, უმნიშვნელოვანესი ბერკეტი იყო ხელისუფლებისათვის პანდემიის და პოსტპანდემიური კრიზისის მართვის პროცესში.

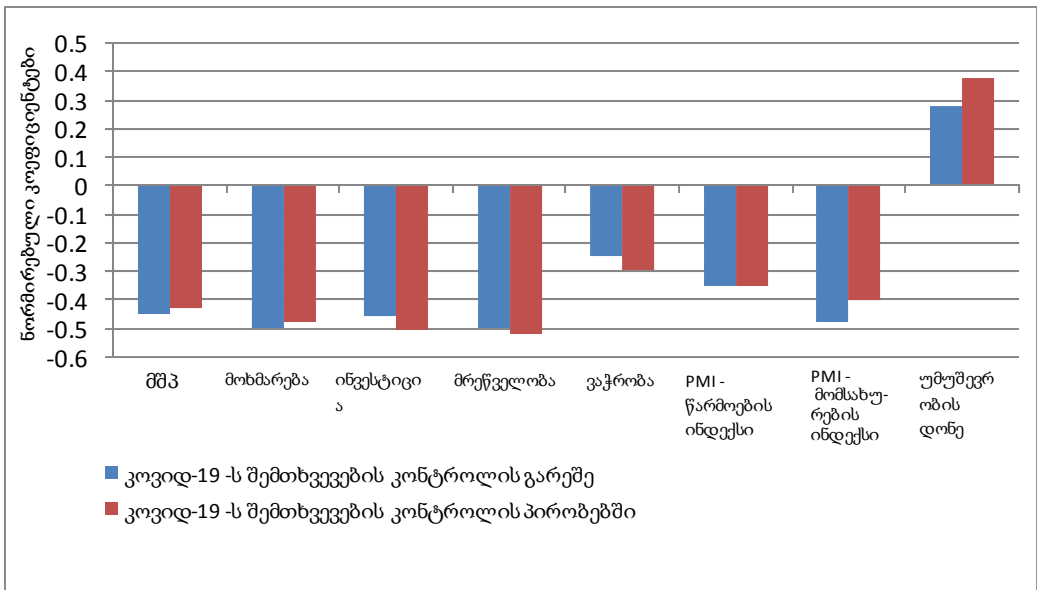
პანდემიის პერიოდში ექსპერტები მიიჩნევდნენ, რომ რთული ვითარების მიუხედავად, სტაბილური სამუშაო ადგილების შექმნა, ხელფასების ზრდა და შესაბამისი მაკროეკონომიკური სინთეზი, ხელს შეუწყობდა ევროპის ეკონომიკის ზომიერი ზრდის ტემპის შენარჩუნებას. კერძო მოხმარების და ინვესტიციების ზრდა, განსაკუთრებით სამშენებლო სექტორში, განაპირობებდა ეკონომიკური აღმავლობის სტიმულირებას. მოსალოდნელი იყო, რომ რიგ ნევრ სახელმწიფოში მნიშვნელოვნად გაიზრდებოდა საზოგადოებრივი ინვესტიციები ციფრულ ეკონომიკასა და სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურაში, ამ ფაქტორებთან ერთად, წარმოების სექტორში ფორმირებული სტაბილიზაციის ტენდენცია და მსოფლიო ვაჭრობის ვარდნის სავარაუდო შეჩერება, საშუალებას მისცემდა ევროპას, შეენარჩუნებინა ეკონომიკური ზრდის შედარებით ნელი ტემპები.

ანტიკრიზისული გეგმების წარმატება მნიშვნელოვნად იყო დამოკიდებული პანდემიური პროცესების მართვის სტრატეგიის მიხედვით განსაზღვრული ეკონომიკის შეზღუდვების პოლიტიკის ოპტიმალობაზე. შეზღუდვები იყო ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში ერთ-ერთი აქტიური მექანიზმი. კრიზისის მართვაში ეკონომიკისათვის ყველაზე შოკური სწორედ, ე.წ. „ჩაკეტვები“ აღმოჩნდა, რამაც განსაკუთრებით აქტიური გავ-

ლენა დასაქმებასა და სამუშაო ძალის მობილობაზე იქონია. ქვეყნის ჩაკეტივის პირობებში შრომის მობილობაზე შეზღუდვის გავლენის ანალიზისათვის **სსფ** იყენებდა **Vodafone**-ის მობილობის ყოველდღიურ მონაცემებს, მიღებული შედეგები მოწმდებოდა ონლაინ საძიებო სისტემაში ასახული სამუშაო ადგილის ვაკანსიებთან მიმართებაში.

N3 დიაგრამაზე ასახულია კორელაცია სხვადასხვა ქვეყანაში შეზღუდვების სიმძიმესა და ეკონომიკურ ზრდას შორის. ანალიზმა აჩვენა, რომ უარყოფითი შედეგები ენდოგენურ ცვლადებზე მოკლევადიანი ეკონომიკური ეფექტის მქონე აღმოჩნდა. ქვეყნებში, სადაც მკაცრი შეზღუდვები განხორციელდა, მშპ-ს უფრო მკვეთრი ვარდნა მოხდა, ასეთი შედეგი კრიზისის პირობებში დაბალმა მოხმარებამ განაპირობა, რასაც უკავშირდება ინვესტიციების შემცირება, სამრეწველო წარმოების და საცალო ვაჭრობის ვარდნა, ამასთან, შეზღუდვების ეკონომიკური შედეგი განსხვავებული იყო სასტარტო მდგომარეობის და დროითი ფაქტორის გათვალისწინებითაც.

დიაგრამა 3. ლოქდაუნი და ეკონომიკური საქმიანობის ინდიკატორები

წყარო: სსფ (2020). მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის პროგნოზი,
<https://www.imf.org/en/Countries/GEO>

ნახაზიდან ჩანს, რომ შეზღუდვების დაბალი ინდექსის მქონე ქვეყნებში (15-30), მშპ-ს ვარდნის სიდიდე შედარებით მცირეა, 2-6%: ტაივანი, შვეცია, იაპონია, ესტონეთი, ფინეთი. მკაცრი შეზღუდვების ქვეყნებ-

ში (55-65 ინდექსით), ეკონომიკურმა ვარდნამ 12-20% შეადგინა: საფრანგეთი, იტალია, ფილიპინები, ინდოეთი, პერუ. ქვეყნები, რომელთაც მაღალი განვითარების სოციალური კაპიტალი გააჩნდათ, არ საჭიროებდნენ მკაცრ შეზღუდვებს და მათ უკეთესად გაუძლეს ეკონომიკურ კრიზისს. ამან, კლასიკური გაგებით, შესაძლოა, არასწორი კორელაცია გამოიწვიოს შეზღუდვის სიმკაცრეს და ეკონომიკურ აქტივობას შორის, რისი მაგალითიცაა ჩინეთი, სადაც უმკაცრესი შეზღუდვების მიუხედავად, ეკონომიკის ვარდნა მსოფლიოს საშუალო სიდიდეს გაუტოლდა. განვითარებულ ქვეყნებში გლობალური პანდემიით გამოწვეული რყევები და ეკონომიკური ვარდნის კრიზისული სურათი შევაფასეთ საფრანგეთის მაგალითზე, სადაც პანდემიური კრიზისი უმძიმესად წარიმართა და პოსტკრიზისული პერსპექტივებიც საკმაოდ ბუნდოვანი იყო. {Banque de France, 2020}

2020 წელს საფრანგეთის ეკონომიკის ვარდნამ 9.8% შეადგინა, ლოქდაუნის საწყის ეტაპზე ეს მაჩვენებელი 29% იყო, რაც ეკონომიკური აქტივობის შემცირების ყველაზე დიდი სიდიდეა ამ ქვეყნისთვის 1949 წლის შემდეგ. 2020 წლის მეორე კვარტლის ბოლოს ექსპორტი 30%-ით, იმპორტი კი 20%-ით შემცირდა პირველ კვარტალთან შედარებით, მკვეთრად გაუარესდა საგარეო სავაჭრო ბალანსი, რაც 2011 წლის რეკორდულ დონეს მიუახლოვდა. სამუშაო ადგილების რაოდენობა 600 ათასით შემცირდა, 2020 წლის მანძილზე ტურიზმის სექტორმა 30-40 მლრდ ევროს ზარალი განიცადა, ასეთივე მნიშვნელოვანი დანაკარგები იყო ავიამომსახურების სფეროშიც, შეზღუდვების მოხსნის მიუხედავად, აეროპორტების დატვირთვა ვერ დაუბრუნდა ზაფხულის ჩვეული დონის მეოთხედსაც კი, თვითმფრინავების 25% დაუტვირთავი იყო (აშშ-ში-15%), საზოგადოებრივმა ტრანსპორტმა 4 მლრდ ევროს ზარალი განიცადა, მნიშვნელოვნად დაზარალდა საავტომობილო მრეწველობაც, მეტალურგია, მსუბუქი მრეწველობა. ეკონომიკის გაჯანსაღება უპირატესად აქცენტირებული იყო შიდა მოხმარების ზრდაზე, რამდენადაც, სამომხმარებლო საქონლის რეალიზაცია, პრაქტიკულად, აქამდე ჯერ არნახული სიდიდით, 7,7%-ით დაეცა. საფრანგეთის ეკონომიკამ მხოლოდ 2022 წლის მესამე კვარტალში შეძლო რეაბილიტაცია.

„შეზღუდვების პოლიტიკა“ ენდოგენური ფაქტორია, რომელიც ეპიდემიის ეტაპზე და მობილობის ხარისხზე იყო დამოკიდებული. მაღალი საფრთხის პირობებში, ადამიანები ბუნებრივად ხასიათდებიან ნაკლები მობილობით, რასაც ერთვის მთავრობის მიერ მკაცრი მარეგულირებელი შეზღუდვების დანესება. 22 ქვეყნის ანალიზმა აჩვენა, რომ შეზღუდვების გამკაცრება და COVID-19 შემთხვევების ზრდა – ორივე ფაქტორი მნიშვნელოვან უარყოფით გავლენას ახდენდა ვაკანსიების რაოდენობაზე, რაც, თავის მხრივ, ამცირებდა მობილობას და მაქსიმალურ სოციალურ დისტანცირებას მოითხოვდა. პანდემიას არაპროპორციული გავლენა ჰქონდა მოსახლეობის ეკონომიკურად ყველაზე დაუცველ სემენტზე, იგი უაღრესად უარყოფითად ზემოქმედებდა მცირეშემოსავლიან შინამეურნეობებზე, დაბალი განათლების მქონე მუშაკებზე, ახალგაზრდებზე, ქალებზე. ემიგრანტებზე, არალეგალურად მომუშავე და უპირატესად კონტაქტურ სექტორში დასაქმებულ კონტიგენტზე. 2020 წელს, ზოგადად, 2008 წლის რეცესიისაგან განსხვავებით, პანდემიური კრიზისის პირობებში, ქალების დასაქმების დონე უფრო მეტად შემცირდა, ვიდრე მამაკაცების. ანალიტიკურმა პროგრამა **Vodafone**-ის მონაცემებმა უჩვენა, რომ ევროპის რიგ ქვეყნებში ლოკდაუნს, განსაკუთრებით სკოლების დახურვას, მობილობის ვარდნის უფრო დიდი ტენდენცია ქალებში ჰქონდა, ეს, სავარაუდოდ, უკავშირდება ბავშვთა მოვლაში ქალების დომინანტურ როლს, რამაც შესაძლებელია პრობლემები შეუქმნას მათ დასაქმებას კრიზისის პირობებში.

პანდემიას უარყოფითი ზემოქმედება ჰქონდა სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოზე **„დარჩი სახლში“** პლატფორმის ზოგიერთი ნეგატიური ასპექტის გამოც, მისი შედეგი განსაკუთრებით მძაფრი იყო სოციალური დისტანცირების პირობებში. „დარჩი სახლში“ პლატფორმის ეფექტი უფრო მწვავე აღმოჩნდა სამუშაო ასაკის მქონე ადამიანებთან მიმართებაში, მობილობის ვარდნა განსაკუთრებით დიდი იყო 18 წლამდე და 25-44 წლამდე ჯგუფებში. შეზღუდვების გავლენა არსებითად მცირე იყო 65 წელზე მაღალი ასაკის საპენსიო ჯგუფში, სადაც დაბალია დასაქმება და, ბუნებრივია, მცირეა მობილობის მასშტაბიც. შეზღუდვამ არაპროპორციული გავლენა იქონია შედარებით ახალგაზრდა ასაკის დასაქმებულებზე. ამ ფაქტორთან ერთად, სავარაუდოდ, ასაკობრივ ჯგუფებს შორის დისპროპორციის ზრდას ისიც განაპირობებდა, რომ ხანდაზმულებისათვის გადამწყვეტია საპენსიო შემოსავლები, განსაკუთრებით მოწინავე ეკონომიკის ქვეყნებში, ახალგაზრდები კი, ძირითადად, მიმდინარე შრომით შემოსავალზე არიან დამოკიდებული, დამსაქმებლები მათთან მიმართებაში უპი-

რატესად, დროებით სამუშაო კონტრაქტებს იყენებდნენ, რომელიც კრიზისის დროს უფრო ხშირად წყდება და ამიტომ, აღმოჩნდა მაღალი ამ კატეგორიისთვის სამუშაო ადგილის დაკარგვის რისკიც.

კრიზისის მართვის ერთიანი სტრატეგიის მიუხედავად, მის ეკონომიკურ შედეგებში სხვაობა, მნიშვნელოვანწილად ქვეყნების განვითარების განსხვავებული დონით და საზოგადოების არაერთგვაროვანი სოციალური პასუხისმგებლობით აიხსნება. კერძოდ, ლოქდაუნის რეჟიმით განსაზღვრული დისტანცირების სოციალური ეფექტი განსხვავებული იყო სხვადასხვაგვარ სოციალურში. მაგ. მოწინავე ეკონომიკის ქვეყნებში სოციალური დისტანცირება ნაკლები დანაკარგები ახასიათებდა, რადგანაც მდიდარ სახელმწიფოებში მოსახლეობას უფრო ადვილად შეეძლო სახლში დარჩენა ტელეკომუნიკაციური და თანამედროვე მობილური ტექნოლოგიების გამოყენების მეტი შესაძლებლობის არსებობის გამო, ამასთან, ასეთ ქვეყნებში შედარებით მაღალია მოსახლეობის პირადი დანაზოგი და უფრო დიდია მათთვის სოციალური დახმარების მასშტაბები, რაც, მთლიანობაში, ასუსტებდა პანდემიით გამოწვეულ უარყოფით ნებს.

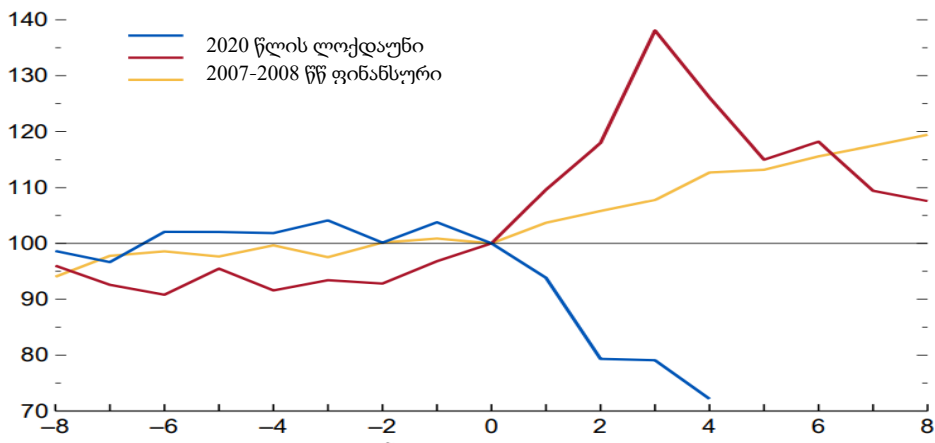
შეზღუდვების გავლენა მნიშვნელოვნად გაიზარდა მობილობის აკრძალვის პირობებში, ამიტომ სსფ-მა რეკომენდაცია მისცა მთავრობებს, თავი შეეკავებინათ აკრძალვების და შეზღუდვების ერთიანად მოხსნისაგან, ასევე უნდა შეენარჩუნებინათ მათ სოციალური უსაფრთხოების დანახარჯები. მნიშვნელოვანი იყო ეკონომიკური საქმიანობის მხარდაჭერაც მუდმივი სოციალური დისტანცირების ხელშეწყობით – სახლიდან მუშაობის ნახალისების, ნაკლებად კონტაქტური სექტორების ხელშეწყობის და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის გზით.

პანდემიით გამოწვეული კრიზისი, ყველაზე დიდ ტვირთად დააწვა საქართველოს ეკონომიკას, ფინანსური რესურსების უდიდესი ნაწილი დაავადების ეფექტიან მართვაზე წარიმართა. პანდემიის დაწყებიდან 1 მილიარდ ლარზე მეტი იქნა მობილიზებული სახელმწიფოს მიერ მოქალაქეთათვის ხარისხიანი სერვისის მისაწოდებლად. კორონავირუსის მართვის პარალელურად, საქართველოს ხელისუფლება მუდმივად ზრუნავდა მოქალაქეთა სოციალურ კეთილდღეობაზე. 2021 წელს **ამოქმედდა „პენსიის ინდექსირების წესი“**, გაიზარდა სახელმწიფო პენსია, გაუმჯობესდა და გაფართოვდა სოციალური პაკეტი მონყვლადი ჯგუფებისთვის.

ადამიანურ კაპიტალზე მკვეთრად გაზრდილმა სპეციფიკურმა მოთხოვნებმა პრიორიტეტული გახადა განათლების სფეროს უპირატესი მხარდაჭერა, განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა სახელმწიფო ინვესტიციებმა უმუშევრთა გადამზადებასა და ახალი სპეციალობებისათვის სწავლაზე, სპეციფიკურ გარემოში მუშაობის უნარ-ჩვევების შეძენაზე, დაბალშემოსავლიანი შინამეურნეობებისათვის ფულადი დახმარებების განევაზე, უმუშევართა შემწეობების გაცემაზე და სხვა.

ხელისუფლების მიერ სესხების დაფინანსების და საკრედიტო გარანტიების სახელმწიფო პროგრამებმა, ასევე, მართალია, მკვეთრად შემცირებულმა, მაგრამ მაინც უცხოეთიდან განხორციელებულმა გზავნილებმა, პრაქტიკულად, აღმოფხვრა საწარმოების გაკოტრების რისკები. სსფ-ის კვლევებით, კოვიდ-კრიზისის პერიოდში ფირმების გაკოტრების რისკი განვითარებულ ქვეყნებში, ფაქტიურად უფრო დაბალი იყო 1990-2020 წწ. პერიოდის სხვა რეცესიებთან შედარებით, თუმცა, ექსპერტების აზრით, ამ არასტანდარტული ვითარების მიზეზიც გარკვეულწილად, არაორდინალური იყო და ბიზნესის ორგანიზების ინსტიტუციურ ასპექტებს უკავშირდებოდა. კრიზისის სიმწვავე მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, გაკოტრებული კომპანიების და ვალაუვალი ქვეყნების რიცხვის ზრდაში გამოვლინდა (დიაგრამა 4).

დიაგრამა 4. გლობალური კრიზისების გავლენა კერძო ბიზნესის გაკოტრებაზე

წყარო: CIEC, გლობალური ეკონომიკის მონაცემები, 2020

პიკური პერიოდის შემდეგ საკრედიტო გარანტიებმა და სესხების დაფინანსების პროგრამებმა, პრაქტიკულად მოსპოვა გაკოტრების რისკები, სსფ-ის მიერ 13 განვითარებული ქვეყნის ეკონომიკის გამოკვლევამ აჩვენა, რომ ეკონომიკური აგენტების გაკოტრების რისკი კოვიდ-კრიზისის პერიოდში 1990-2020 წწ. რეცესიებთან შედარებით, შემცირდა, თუმცა, ეს შეიძლება ზოგიერთ ქვეყანაში გაკოტრების განაცხადების მიღებაზე ხელისუფლების მხრიდან მორატორიუმის დაწესების ობიექტური შედეგიც ყოფილიყო.

მსოფლიოს მსგავსად, საქართველოშიც თავდაპირველად, პანდემიური პროცესების მართვის ძირითად მიმართულებად შეზღუდვების და

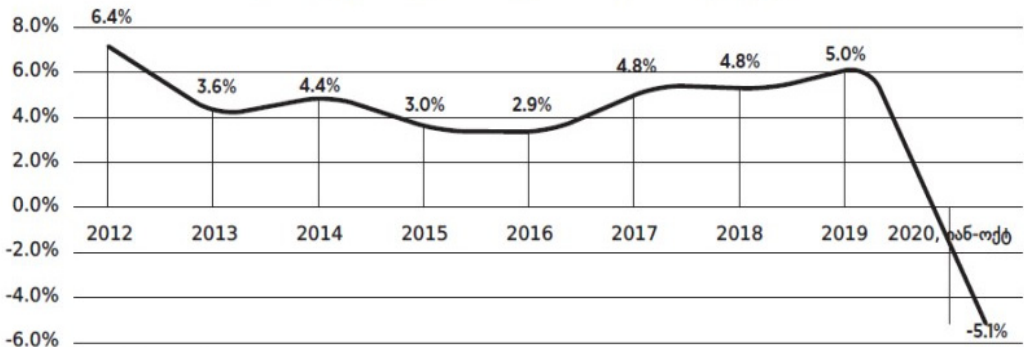
მკაცრი რეგულაციების დაწესება განისაზღვრა, მათ რაოდენობას და ხარისხს თითოეული ქვეყანა საკუთარი შეხედულებისამებრ აწესებდა და ანტიკრიზისულ პოლიტიკას მასთან შესაბამისობაში განსაზღვრავდა. სსფ-ის მიერ შესწავლილი 184 ქვეყნიდან, შეზღუდვების მასშტაბით საქართველო 80 ქულით, მე-15 ადგილზე იყო, რაც ჩვენს ქვეყანაში საკმაოდ მკაცრ შეზღუდვებზე მიუთითებდა (მაგ. რუსეთი – 45-ე ადგილი, ბელორუსი – 25-ე ადგილი). რამდენადაც მკაცრი შეზღუდვა აფერხებს ეკონომიკურ აქტივობას და ახანგრძლივებს პოსტპანდემიური რეაბილიტაციის პერიოდს, ამდენად, საკოორდინაციო საბჭოს მთავარი ფუნქცია შეზღუდვების დაწესების პროცესის მართვა და სწორი კოორდინაცია იყო. ყოველდღიურად ლოქდაუნის პირობებში 2020 წლის მანძილზე საქართველოს ბიუჯეტი 16 მლნ ლარს კარგავდა, რამაც ჯამში 1 მლრდ ლარი შეადგინა, მთლიანად 2020 წ. ეკონომიკური ვარდნა 6.1% იყო, თუმცა, ექსპერტების შეფასებით, რომ არ მომხდარიყო ეკონომიკის ჩაკეტვები, საერთო ვარდნა, სავარაუდოდ, 8% იქნებოდა. ამან ეკონომიკური ზრდის მკვეთრ შეფერხებასთან ერთად, ბიუჯეტის დეფიციტის 2.4%-დან 9%-მდე ზრდა განაპირობა და ფისკალური პოლიტიკის ახალ პრიორიტეტების განსაზღვრა მოითხოვა.

პანდემიამ მნიშვნელოვნად გაამძაფრა ლარის კურსის, ინფლაციის, ინვესტიციების, დასაქმებისა და სახელმწიფო ვალის პრობლემები. ექსპორტისა და ტურიზმის ზრდაში ბოლო წლებში არსებული დადებითი ტენდენცია, პრაქტიკულად, შეწყდა. ყველაზე დიდი კლება სასტუმროებისა და რესტორნების სექტორში დაფიქსირდა – 80%. 20%-იანი კლება იყო ტრანსპორტისა და დასაწყობების სფეროში, 15%-ით შემცირდა გართობა-დასვენების სექტორის მომსახურებები. საბოლოოდ, მკვეთრად შეფერხდა ეკონომიკური განვითარების პროცესი და უარყოფითი ცვლილებები მოხდა დაგეგმილ მაკროეკონომიკურ პარამეტრებში. 2019 წლის ბოლოს საქართველოს მთავრობა პროგნოზირებდა, რომ 2020 წელს ეკონომიკა 4.5%-ით გაიზრდებოდა, მართლაც, იანვარში ეკონომიკა 5 %-ით გაიზარდა, მაგრამ თებერვლიდან პანდემიის გამო ზრდის ტემპი ჯერ 2.2%-მდე, ზაფხულში კი, 13%-მდე შემცირდა. მთლიანად 2020 წლის მანძილზე საქართველოს ეკონომიკა 6.1%-ით დაქვეითდა (**დიაგრამა 5**).

პანდემიის პერიოდში ეკონომიკის ვარდნის შეფასების დროს უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელია მისი **სტრუქტურული დისბალანსი**, რაც საქართველოში ტურიზმის სექტორის სრულ კრახში გამოვლინდა,

დიაგრამა 5.

საქართველოს ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებელი

წყარო: საქსტატი, www.geostat.ge

ეს პროცესი არა მხოლოდ სექტორიდან მიღებული შემოსავლების ვარდნაში, არამედ, თავად სფეროს სტრუქტურაშიც გაუარესებაში აისახა. მსგავსი ტენდენცია არსებითი მახასიათებელია შედარებით არასტაბილური გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისათვის, მ.შ. საქართველოსთვის, სადაც ტურიზმის, როგორც ქვეყნის სტრატეგიული დარგის კრახთან ერთად, მხედველობაში იყო მისაღები მისი გეოგრაფიის ცლილებაც, რამდენადაც, შემოსავლების მოცულობა მკვეთრად დიფერენცირდებოდა ქვეყნების მიხედვით. საქართველოში ტურისტების 70% ახლო მეზობელი ქვეყნებიდანაა, მაგრამ მათი წილი ერთობლივ შემოსავალში შედარებით მოკრძალებული იყო, კერძოდ, რუსი ტურისტი ჩვენთან საშუალოდ 1282 ლარს ხარჯავდა, ამერიკელი კი, 3532 ლარს, რაც აისახა ტურიზმის რეაბილიტაციის პროგრამის განსხვავებულ გეოგრაფიულ სტრუქტურაშიც. სირთულეს განაპირობებდა ისიც, რომ ტურიზმის სფეროს რეაბილიტაცია ადგილობრივ ფაქტორებთან ერთად, არსებითად იყო დამოკიდებული მეზობელ ქვეყნებში ეკონომიკის აღდგენის ტემპებსა და მათი გახსნილობის ხარისხზე, რაც სრულიად არ პასუხობდა განვითარების ობიექტურ ეკონომიკურ კანონებს და, პრაქტიკულად, არაპროგნოზირებადს ხდიდა რეაბილიტაციის მთლიან პროცესს.

პანდემიური კრიზისის ფართო მასშტაბებმა მისი მართვის გლობალური კოორდინირების ერთიანი სცენარის შემუშავება მოითხოვა, რაშიც ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციასთან ერთად, ჩართული იყო საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტები და ცალკეული ქვეყნის ხელისუფლებები. თავდაპირველად მისი **ორი სცენარი** განიხილებოდა, თუკი ოპტიმისტური მოდელი, სწორი ანტიკრიზისული რეგულირების და, განსაკუთრებით, ეფექტიანი პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის შედეგად, ეკონომიკის სწრაფ რეცესიას ითვალისწინებდა, მეორე სცენარი ეპიდე-

მიის სავარაუდო განახლებას და ამის შედეგად, გაცილებით ძლიერ კრიზისს გულისხმობდა, რაც გლობალური ეკონომიკისათვის სერიოზულ შოკებს გამოიწვევდა. **საქართველოში ეკონომიკის რეაბილიტაციის სახელმწიფო პროგრამა ოპტიმისტური სცენარით წარიმართა, იგი ექვს ეტაპად დაიყო, თითოეული ეტაპისათვის პრიორიტეტული მიმართულებებით, განსახვავებული ეკონომიკური სტრატეგიით და დიფერენცირებული მართვის მექანიზმებით.** ყოველი ეტაპის ბოლოს ანტიკრიზისული საბჭო დეტალურად განიხილავდა მიმდინარე პროცესებს, კრიზისის მართვის სპეციფიკას კონკრეტულ სიტუაციაში და წარმოადგენდა ახალი ეტაპის სტრატეგიულ გეგმას.

ეკონომიკის სახელმწიფო მხარდაჭერის სტრატეგიაში განსაკუთრებული ადგილი სახელმწიფო სახსრების რაციონალურ ხარჯვას და სახელმწიფო ვალის რეგულირების საკითხს მიენიჭა. ფისკალური სტაბილურობის მისაღწევად სახელმწიფო პოლიტიკა ბიუჯეტის დეფიციტის კონტროლზე, ფინანსების ხარჯვის ეფექტიანობის ზრდაზე, ფისკალური პოლიტიკის ციკლურობის შემცირებასა და მისი არამდგრადობის პრევენციაზე წარიმართა. ზოგადად, კრიზისის მართვის დასაწყისიდანვე მსოფლიო ექსპერტების მიერ ფისკალური პოლიტიკა საქართველოში წარმატებულად შეფასდა, რამდენადაც, სახელმწიფომ შეძლო მაკროეკონომიკური ნონასწორობისთვის საჭირო ძირითადი შიდა რესურსების შენარჩუნება, რამაც უკვე 2021 წელს ქვეყანაში ეკონომიკის აღდგენის უპრეცედენტო ტემპები განაპირობა.

პანდემიურმა კრიზისმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა საქართველოს ბიუჯეტში და მისი არსებითი კორექტირება მოითხოვა. საერთო დანახარჯებმა 2021 წ. მშპ-ის 25% შეადგინა, სახელმწიფო ბუჯეტიდან ანტიკრიზისული პროგრამისთვის 2 მლრდ ლარი გამოიყო, რაც ორ პრიორიტეტულ მიმართულებაზე წარიმართა – **სახელმწიფო სოციალური პროექტების დაფინანსება** (შემწეობების გაცემა, მოსახლეობის სოცდაცვის პროექტების დაფინანსება, პედაგოგების ხელფასების ზრდა, პენსიების ინდექსაცია) და **ბიზნესის ხელშეწყობა** (430 მლნ ლარი).

2021 წლის პოზიტიურმა ეკონომიკურმა პროცესებმა გლობალურ ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში არსებითი ცვლილებების შეტანა მოითხოვა და ისიც მართვის კლასიკურ მეთოდებს დაუბრუნდა, რამაც მსოფლიო ფინანსურ ინსტიტუტებს და ქვეყნის ხელისუფლებებს მმართველობითი აქტივობების მეტი მასშტაბების, მეტი გახსნილობის და პროგნოზირებადობის საშუალება მისცა. **კრიზისის დაწყებიდან საკმაოდ მოკლე პერიოდში, საწყის ეტაპზე სრულიად არაპროგნოზირებადმა პროცესმა, კრიზისის კლასიკური ნიშნები შეიძინა:**

- განსაკუთრებით გამწვავდა სავალო კრიზისი
- გაიზარდა ბიუჯეტის დანახარჯები
- დაფიქსირდა სტაგფლაციის პროცესი
- სასაქონლო ბაზრებზე მოხდა სტრუქტურული ძვრები

ამ ცვლილებების შესაბამისად, 2021 წლიდან პროცესები მართვის თეორიაში საყოველთაოდ აღიარებული სტანდარტების საფუძველზე წარიმართა, რამაც კრიზისის რეგულირება მნიშვნელოვნად უფრო ეფექტიანი და მართვადი გახადა. კრიზისის ბუნების ასეთი პოზიტიური ტრანსფორმაციის შედეგი იყო 2021 წლის ეკონომიკის კათარზისი, რამაც გლობალური ეკონომიკის ახლებურ კონფიგურაციას ჩაუყარა საფუძველი და მმართველობითი სისტემის თანამედროვე ინტერპრეტაციის ფორმირებას შეუწყო ხელი.

საქართველოს მთავრობის ეკონომიკურ სტრატეგიაში განსაკუთრებით ეფექტური აღმოჩნდა ბიზნეს-სექტორის და ადგილობრივი წარმოების მხარდაჭერის პოლიტიკა, სწორი დარგობრივი პრიორიტეტების განსაზღვრა. მნიშვნელოვანი ყურადღება მიექცა ბიზნესის მართვის სამართლებრივი საფუძვლების გაუმჯობესებას და მათში საერთაშორისო კანონმდებლობასთან ასოცირების პარამეტრების ასახვას. კანონის პრიორიტეტულობა საქართველოსათვის არსებობის ძირითად სტანდარტად განისაზღვრა, მისი იდეა კანონის საყოველთაო ხასიათში, მის აღსრულებადობასა და მიზნობრიობის პრინციპის დაცვაში მდგომარეობდა.

ეპიდემიის საწინააღმდეგო ინსტრუმენტებს საწყის ეტაპზე ეკონომიკაში ზღვრული დანახარჯების შემცირების ტენდენცია ახასიათებდა, რაც ხსნის მკაცრი დაბლოკვების სწრაფად დაწესების აუცილებლობას. მსოფლიოს ცნობილ ექსპერტთა მოსაზრებით, განვითარების კრიზისამდელი მდგომარეობის აღდგენა მხოლოდ საშუალოვადიანი პერიოდისთვის იქნებოდა შესაძლებელი, ამასთან, იმ პირობით, რომ მოკლევადიან პერიოდში კომპენსირდებოდა ლოკდაუნით გამოწვეული დანაკარგები.

ზოგადად, **პოსტპანდემიური ანტიკრიზისული პოლიტიკის წარმატება დიდად იყო დამოკიდებული სოციალურ დისტანცირებასთან ეკონომიკის ადაპტირების უნარზე.** ამას ხელს უწყობდა ხელისუფლების მხარდაჭერის პოლიტიკის გახანგრძლივებაც. ამასთან დაკავშირებით, მსოფლიო ბანკმა შესთავაზა ქვეყნებს, მხარდაჭერის სტრატეგია შეენარჩუნებინათ ვირუსის ადგილობრივი გავრცემის მინიმალურ დონეზე შემცირებამდე და ეკონომიკის აღდგენის ტემპების დაჩქარებამდე, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მოსალოდნელი იყო კომპანიების გაკოტრების

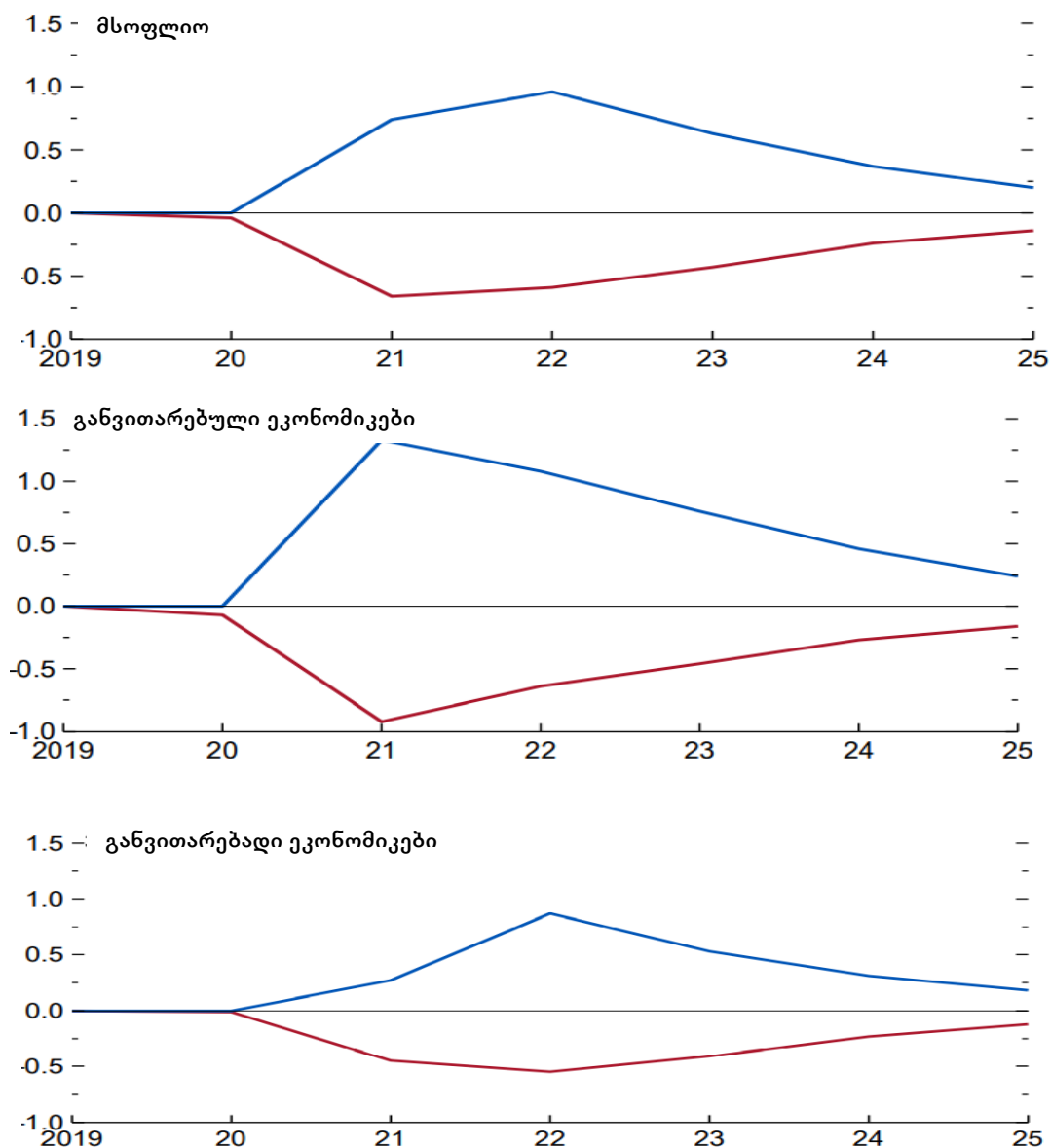
ზრდა, რაც დასაქმებას და შემოსავლებს შეამცირებდა, ეს კი, უარყოფით გავლენას იქონიებდა სიღარიბის მაჩვენებელზე, რასთანაც ბრძოლას დიდი ადგილი დაუთმო ცივილიზებულმა სამყარომ ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში და საკმაოდ წარმატებული პოლიტიკაც გაატარა მის შესამცირებლად, თუმცა, ექსპერტთა შეფასებით, 2020-2021 წწ. მსოფლიოში დამატებით 90 მლნ ადამიანი აღმოჩნდა სიღარიბის ზღვარს მიღმა. სოციალური ფონის მკვეთრმა გაუარესებამ განვითარებული ქვეყნების კიდევ უფრო მეტი კონსოლიდაცია მოითხოვა.

კრიზისული ეკონომიკის რეაბილიტაციის პრობლემებთან დაკავშირებით, ევროსაბჭოს აღმასრულებელმა ვიცე-პრეზიდენტმა **ვალდის დომბროვსკისმა** აღნიშნა, რომ „რთული გარემოს მიუხედავად, ევროპის ეკონომიკა კვლავ კარგ მდგომარეობაშია: სამუშაო ადგილების შექმნა გრძელდება და ხელფასები იზრდება. ამასთან, სიფრთხილე გვმართებს იმ რისკებზე, რომლებიც თანდათან იკვეთება: მზარდი გეოპოლიტიკური არასტაბილურობა, სავაჭრო პრობლემებთან ერთად. ნევრმა სახელმწიფოებმა უნდა განახორციელონ სტრუქტურული რეფორმები, რაც ხელს შეუწყობს ეკონომიკურ ზრდას და პროდუქტიულობის ამაღლებას. ყველაზე მეტად დაზარალებულმა ქვეყნებმა ასევე უნდა გააერთიანონ თავიანთი ძალისხმევა გონივრული ფისკალური პოლიტიკის შესაქმნელად“ [https://ec.europa.eu/commisia/პრესკონფერენცია/დეტალი/en/ip_20_1872].

მსოფლიო ბანკმა გამოთვალა დამოკიდებულება ინფიცირების სიხშირის, ვაქცინაციის ეფექტურობას, ეკონომიკის განახლებას და ანტიკრიზისული რეფორმების ეფექტს შორის, რამაც არსებითი ცვლევებები შეიტანა სსფ-ის 2021 წლის ეკონომიკის რეაბილიტაციის საპროგნოზო პარამეტრებში (**დიაგრამა 6**).

ეკონომიკის რეაბილიტაციის ტემპები ქვეყნების ეფექტურ ჯანდაცვის სისტემასთან ერთად, მისი სტრუქტურის მოქნილობას, მსგავს პირობებში ფუნქციონირების გამოცდილებას და ადაპტირების კარგ უნარს უკავშირდებოდა, შესაბამისად, განსხვავებული იყო მისი აღდგენის ვადებიც ქვეყნების მიხედვით სსფ-ის მიერ 2021 წელს მსოფლიო ეკონომიკის ზრდა 5.5%-ით, 2022 წელს კი 4.2%-ით განისაზღვრა, 2021 წელს მშპ-ის მკვეთრი ზრდა იყო დაგეგმილი ავსტრალიაში, ევროზონაში, ინდოეთში, იაპონიაში, კორეაში, ახალ ზელანდიაში, თურქეთში, აშშ-ში. ეკონომიკის სტრუქტურაში ყველაზე მეტად იზრდებოდა მოხმარების კომპონენტი, შედარებით ნელი მასშტაბით კი – ინვესტიციები (ჩინეთის გარდა) (**ცხრილი 1**).

დიაგრამა 6. ეკონომიკის ზრდის პროგნოზის მოსალოდნელი ცვლილებები

წყარო: CIEC, გლობალური ეკონომიკის მონაცემები, 2020

ცხრილი 1. მსოფლიოს უახლესი ეკონომიკური ზრდის პარამეტრები

	ფაქტ.	პროგ/ ფაქტ.	პროგ- ნოზი
	2019	2020	2021 2022
რეალური მშპ-ის წლიური ცვლილება	2.8	-4.4 -3.5	5.2 4.2
1. მოწინავე ეკონომიკის ქვეყნები	1.7	-5.8 -4.9	4.3 3.1
აშშ	2.2	-4.3 -3.4	3.1 2.5
ევროკავშირი	1.3	-8.3 -7.2	4.2 3.6
იაპონია	0.7	-5.3 -5.1	3.1 2.4
გაერთიანებული სამეფო	1.5	-9.8 -10.0	4.5 5.0
კანადა	1.7	-7.1 -5.5	3.6 4.1
სხვა მოწინავე ქვეყნები	1.7	-3.8 -2.5	3.6 3.1
2. განვითარებადი ეკონომიკები	3.7	-3.3 -2.4	6.3 5.0
განვითარებადი აზია	5.5	-1.7 -1.1	8.3 5.0
ჩინეთი	6.1	1.9 2.3	8.2 5.6
განვითარებადი ევროპა	2.1	-4.6 -2.8	4.0 3/9
რუსეთი	1.3	-4.1 -3.6	3.0 3.9
ლათინური ამერიკა და კარიბის ზღვა	0.0	-8.1 -7.4	4.1 2.9
ბრაზილია	1.1	-5.8 -4.5	3.6 2.6
3. დაბალშემოსავ. განვითარებადი ქვეყ.	5.3	-1.2 3.5	4.9 5.5
საქართველო (ფაქტ)	5.2	-6.1 4.5	10.6 1 0.2

წყარო: საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ეკონომიკური პოლიტიკა, 2020

სოციალურ-ეკონომიკური სისტემების აღდგენის განსხვავებული პროგნოზები ცალკეულ ქვეყანაში პანდემიური პროცესის არაერთგვაროვან მიმდინარეობას უკავშირდებოდა, რასაც თავად ჯანდაცვის სფეროს კრიზისის სიმძიმე, ქვეყნის შიგნით განვითარების რყევების სიმწვავე და ეკონომიკური ვარდნების დიაპაზონი განაპირობებდა, ამასთან, არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა თავად ეკონომიკის სტრუქტურის სპეციფიკას,

ტრანსასაზღვრო ეფექტების მეორადი გავლენის მასშტაბებს, ეკონომიკის მხარდაჭერის სახელმწიფო პოლიტიკის ეფექტურობასა და სხვა ფაქტორს.

განვითარებული ქვეყნებისთვის შედარებით დაბალი ზრდის ტემპი მათი ეკონომიკის მაქსიმალურმა დისბალანსმა განაპირობა, რის გამოც სტაბილიზაციის აღდგენა აქ სსფ-ის შეფასებით, უფრო დაბალი ტემპით იქნებოდა შესაძლებელი. კრიზისიდან სწრაფი გამოსვლისათვის მან აუცილებლად მიიჩნია საერთაშორისო ლიკვიდობაზე ქვეყნების ადექვატური ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა, ამ მიმართულებით განსაკუთრებით ქმედითი იყო ევროპის ცენტრალური ბანკის წვლილი. ევროკავშირში კრიზისის დასარეგულირებლად დიდი მასშტაბით განხორციელდა თავისუფალი სახსრების აკუმულირება, მაგრამ, პრობლემას ის ქმნიდა, რომ არ შეცვლილა ფინანსური კაპიტალის მოძრაობის ფუნდამენტური წესები, მ.შ. ფასიანი ქაღალდების შეძენის ან სესხის გაცემის პანდემიამდე არსებული ნორმატივები, რის გამოც, ნაცვლად იმისა, რომ თანხები მთლიანად ჯანდაცვის და სამედიცინო მრეწველობის სექტორებს მომსახურებოდა, ის, ძირითადად, საფონდო ბირჟებზე რეალიზდებოდა.

სწრაფად ცვლადი ეკონომიკური გარემო და პანდემიის მიმდინარეობის ძნელადპროგნოზირებადობა, საკმაო პრობლემებს უქმნიდა ეკონომიკის განახლებას და ტრანსასაზღვრო ტურიზმის ნელი რეაბილიტაციის პერსპექტივას ქმნიდა. ინფლაციურ პროცესებთან დაკავშირებით, გასათვალისწინებელია 2021 წლის მანძილზე ნავთობის ფასების 20%-ით ამაღლება, რამაც ფასების ზრდა გამოიწვია სხვა სექტორებშიც. **ინფლაციის** დაბალ დონეზე შენარჩუნება შესაძლებელი გახადა გამოშვების მკვეთრმა ვარდნამ, კერძოდ 2021-2022 წწ. განვითარებულ ქვეყნებში ინფლაცია ცენტრალური ბანკის მიერ თარგეტირებულ მიზნობრივ მაჩვენებელზე 1.5%-ით დაბალი იყო, განვითარებად ქვეყნებში კი დაახლოებით 4%-ს უდრიდა, რაც ჩამოუვარდებოდა ამ ჯგუფის ისტორიულ საშუალო ნიშნულს.

ექსპერტების შეფასებით, 2021 წლიდან დაიწყო ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება, 2022 წლის ბოლომდე ცენტრალურმა ბანკებმა შეძლეს მიმდინარე საპროცენტი განაკვეთის პრაქტიკულად, უცვლელად შენარჩუნება და ფინანსური ბაზრების დასტაბილურება, რასაც, ძირითადად, ხელისუფლების მხრიდან ფინანსური ბაზრების მხარდაჭერის პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღება უზრუნველყოფდა.

განვითარებულმა ქვეყნებმა, ძირითადად შეძლეს შინამეურნეობებისადმი ეფექტური დახმარება, **ფისკალური ინსტრუმენტებიდან წარმატებით იყო გამოყენებული სახელმწიფოს მიერ პირდაპირი გადასახადების დაფინანსების, ინვესტირების, შეღავათიანი სესხების, გრანტების, ტრანსფერების გაცემის და სხვა მექანიზმები.** ამასთან ერ-

თად, ცენტრალურმა ბანკებმა ეფექტურად გამოიყენეს ღია ბაზარზე ოპერაციების, კრედიტების დაფინანსების გაზრდის, საპროცენტო განაკვეთის შემცირების და მონეტარული პოლიტიკის სხვა ინსტრუმენტები. ეფექტურმა ფულად-საკრედიტო და ფისკალურმა პოლიტიკამ მსოფლიო უფრო მასშტაბური კრიზისიდან დაიცვა.

სახელმწიფოს ტრანსფერულმა პოლიტიკამ სწრაფად გაზარდა სამომხმარებლო ხარჯები, განსაკუთრებით სასარგებლო აღმოჩნდა იგი დეფიციტური ლიკვიდური სახსრების მქონე სუბიექტებისათვის, ამ ფაქტორების გათვალისწინებით და აქტიური პოლიტიკური მხარდაჭერით, 2021 წელს წარმოების შემცირების მასშტაბი განვითარებულ ქვეყნებში მნიშვნელოვნად დაბალი იყო დანარჩენ ქვეყნებთან შედარებით, თუმცა, ამასთან, განსხვავებული იყო რეაბილიტაციის ტემპები თვით ამ კატეგორიის ქვეყნებს შორისაც. ეკონომიკის ვარდნის შედარებით სწრაფი შეჩერება და ეკონომიკური აქტივობის ნორმალიზება, სხვა ქვეყნებთან შედარებით, უკეთ **ჩინეთმა** შეძლო, რასაც წინ უძღოდა ეკონომიკის ეფექტური „ჩაკეტვების“ გეგმა, სახელმწიფოს აქტიური საინვესტიციო დახმარება და ლიკვიდური სახსრებით ცენტრალური ბანკის მხარდაჭერა.

2021 წელს მსოფლიოს ეკონომიკურ აღმავლობას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი პანდემიის პერიოდში გატარებულმა სწორმა ფისკალურმა, მონეტარულმა და მაკროპრუდენციულმა ანტიკრიზისულმა ღონისძიებებმა. პანდემიის საწინააღმდეგო შეზღუდვების მოხსნის შემდეგ, მსოფლიო ეკონომიკური აქტივობა სწრაფად და მნიშვნელოვნად გაიზარდა, თუმცა ეს პოზიტიური ტენდენცია მნიშვნელოვნად შეასუსტა მსოფლიოს მასშტაბით მოსალოდნელზე მაღალმა ინფლაციამ, განსაკუთრებით კი, ძლიერმა ინფლაციური შოკმა ამერიკასა და ევროპაში, რაც, თავის მხრივ, ფინანსური პირობების გამკაცრების მიზეზი გახდა. ამას თან დაერთო ჩინეთში გაუარესებული პანდემიური სიტუაციის საწინააღმდეგოდ დაწესებული უმკაცრესი „ლოქდაუნის“ რეჟიმები და, შედეგად, **შეფერხებები მიწოდების ერთიან ჯაჭვში**.

ეკონომიკური გარემო განსაკუთრებით 2022 წლის თებერვალში **რუსეთ-უკრაინის სამხედრო კონფლიქტის** დაწყებამ გააუარესა და მთელ რიგ ქვეყნებზე სტაგფლაციური შოკის ეფექტი იქონია, შედეგად, თუკი 2022 წლის პირველ კვარტალში მსოფლიო ეკონომიკური აქტივობა მოსალოდნელზე უფრო მეტად გაიზარდა, მეორე კვარტალში, 2020 წლის შემდეგ პირველად, გლობალური რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტი შემცირდა, რაც აისახა მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის პროგნოზების გაუარესებაში. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეფასებით, მსოფ-

ლიო ეკონომიკა 2021 წელს 6.1 პროცენტით გაიზარდა, 2022 წლის ივლისში გლობალური ეკონომიკური ზრდა 3.2 პროცენტით დაიგეგმა, რაც აპრილის პროგნოზთან შედარებით 0.4 პროცენტული პუნქტით გაუარესებული მაჩვენებელი იყო. ზრდის პერსპექტივა განსაკუთრებით განვითარებული ეკონომიკებისთვის გაუარესდა (ძირითადად, სამხედრო კონფლიქტის და გაზრდილი ინფლაციის გამო), ზრდის ტემპის მაჩვენებლები აგრეთვე, გაუარესდა ჩინეთში და აზიის მზარდი ეკონომიკის და განვითარებად ქვეყნებში.

მნიშვნელოვნად ართულებდა პროცესების მართვას ის ფაქტი, რომ მრავალი ქვეყანა პანდემიურ კრიზისში დიდი **საგარეო ვალით** შევიდა, კრიზისი კი, როგორც წესი, უარყოფით ეფექტს ყველაზე მეტად, სწორედ, საგარეო ვალზე ახდენს, მითუმეტეს, განვითარების შედარებით დაბალ დონეზე მყოფ სახელმწიფოებში. ფინანსური სისტემის ეფექტიან მართვასთან ერთად, მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებდა ვალების რესტრუქტურისაციის პროცესი. **საჭირო იყო ვალის მართვის ახალი პლატფორმის შემუშავება, რომელიც მწვავე კრიზისულ ვითარებაში სწორი კომუნიკაციის, ნდობის და ურთიერთხელსაყრელი თანამშრომლობის პრინციპებზე იქნებოდა დაფუძნებული.** ვალის ეფექტიანი მართვისთვის მიზანშეწონილი იყო მისი რეგულირების საერთო მექანიზმების დადგენა და საგარეო ვალის რესტრუქტურისაციის ერთიანი ჩარჩოს შექმნა, რასაც უნდა დამყარებოდა კრედიტორებთან ურთიერთობის საკითხი. სავალო კრიზისის მნიშვნელოვანი სიმწვავე გაკოტრებული კომპანიების და ვალაუვალი ქვეყნების რიცხვის ზრდაშიც გამოვლინდა.

პანდემიური კრიზისის პირობებში სისტემური რისკების ზრდასთან ერთად, განსაკუთრებული მნიშვნელობა სექტორული ცვლილებების ოპტიმიზაციას და შესაბამისად, სახელმწიფო **მხარდაჭერის პოლიტიკას** მიენიჭა, იგი კონკრეტული პერიოდის ზოგად მდგომარეობასთან იყო ადაპტირებული და ეკონომიკის სტაბილიზაციის საშუალოვადიანი მიზნების რეალიზაციაზე ორიენტირდებოდა. მხარდაჭერის პოლიტიკა უაღრესად მნიშვნელოვანია ეკონომიკის სტაბილიზაციისათვის, **ანტიკრიზისული სახელისუფლებო სტრატეგიის ფარგლებში ეს პლატფორმა ითვალისწინებდა წარმოების პოტენციალის ზრდის იმპერატიულ ხელშეწყობას, საყოველთაო კეთილდღეობის ზრდას, სოციალურ საკითხებზე და ენერგოდამოუკიდებლობის პოლიტიკაზე აქცენტირებას.**

საქართველოს საწარმოო სექტორის კრიზისის შემდგომ სწრაფი რეაბილიტაცია, პირველ რიგში, კრიზისის აღმავალ ფაზაში ფინანსური სექტორის მდგრადობამ და დაკრედიტების შეღავათიან სისტემაზე გა-

დასვლამ განაპირობა (მენარმეებისათვის დაბალპროცენტიანი სესხის შეთავაზება და დაფარვის საშეღავათო პერიოდების განსაზღვრა). ქვეყნის რეალური სექტორის სტაბილურობა პანდემიური კრიზისის დროს მთავრობის მხრიდან მენარმეობის მხარდაჭერის პოლიტიკის გატარებამ და ეროვნული ბანკის მიერ ამ პოლიტიკის ფინანსურმა მხარდაჭერამ უზრუნველყო. სამენარმეო სექტორის სახელმწიფოს მხრიდან საკრედიტო მხარდაჭერის სტრატეგიამ განაპირობა ის, რომ კომპანიების სიცოცხლისუნარიანობა, მათი ფინანსური სირთულეები ნაკლებად იყო შიდა ფაქტორებით განპირობებული და მათ გაჯანსაღებაში გადამწყვეტ როლს ეროვნულზე მეტად, გლობალური ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროცესი ითამაშებდა, შესაბამისად, პოსტპანდემიური სტრატეგიის ერთ-ერთი თავისებურება სწორედ, სანარმოო სექტორის გლობალური ფაქტორებით განპირობებულობა გახდა, რაც ანტიკრიზისული პოლიტიკის წარმატებას და ქვეყანაში ფინანსურ მდგრადობას მხოლოდ საშუალო და გრძელვადიანი პერიოდისთვის უზრუნველყოფდა.

არასტანდარტულად წარიმართა ეკონომიკის სახელმწიფო დახმარების პროგრამები ცალკეულ ქვეყანაში:

სომხეთში შეიქმნა ე.წ. „ფინანსური ბუფერები“, რაც კრედიტების თანადაფინანსებას, რეფინანსირებას და საპროცენტო განაკვეთების სუბსიდირებას გულისხმობდა, ამით სარგებლობა კი კარგი საკრედიტო და საგადასახადო ისტორიის მქონე ეკონომიკური აგენტებს შეეძლოთ. სომხეთის მთავრობის მიერ გატარებული ეს ღონისძიება, ძირითადად, სოფლის მეურნეობისკენ იყო მიმართული, ტურიზმის სექტორისთვის კი, მცირე და საშუალო ზომის საწარმოებისთვის შეღავათიანი კრედიტების პროგრამა შემუშავდა, რაც პირველ ორ წელიწადში მნიშვნელოვან საპროცენტო შეღავათს გულისხმობდა.

თურქეთის მიერ გატარებული ღონისძიებები, უფრო მეტად გადასახადების შემცირებისკენ იყო მიმართული. კერძოდ, ადგილობრივ ავიაკომპანიებს სამი თვით 18%-დან 1%-მდე შეუმცირდათ დღგ-ის გადასახადის განაკვეთი, ხოლო, საცხოვრებლის გადასახადი 2021 წლამდე შეჩერდა. ამასთან, გაიზარდა სოციალური დახმარების და პენსიების მოცულობა.

ანალოგიური ღონისძიებები გატარდა ადრიატიკის ზღვისპირა ქვეყნებშიც, მონტენეგროში ყველა მოქალაქის საკრედიტო ვალდებულება სამი თვით გადავადდა. ალბანეთში გადასახადების გადავადება შემოსავლის მიხედვით დასაქმებულთა კატეგორიებს შეეხო. ხორვატიაში კი საშელავათო პერიოდი სესხებზე დანესდა. მეორე მხრივ სამივე ქვეყანაში სოციალური ტრანსფერები გაიცა. ალბანეთში ფინანსური დახმარება ტურიზმის სექტორში დასაქმებულმა 10 ათასმა პირმა მიიღო 400 აშშ დოლარის ოდენობით, ფირმებმა კი – საპროცენტო განაკვეთების სუბსიდია. მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის ახალი ფინანსური ინსტრუმენტი – შეღავათიანი სესხების პროგრამა ამოქმედდა მონტენეგროსა და ხორვატიაში, რაც დაბალ საპროცენტო განაკვეთს და გარანტიებს გულისხმობდა მ.შ. კი ტურიზმის სექტორში. გარდა ამისა, ტურიზმის კუთხით გატარებული ღონისძიებების ნაწილი იყო ხორვატიაში ტურიზმის მარეგულირებელი ნორმების გამარტივება.

ევროკავშირის რეკომენდაციები ითვალისწინებდა იმას, რომ ეკონომიკის მხარდაჭერის პოლიტიკა უნდა წარმართულიყო მისი ზრდის სტაბილიზაციის საშუალოვადიანი მიზნების რეალიზაციაზე, იგი ადაპტირებული უნდა ყოფილიყო პანდემიის კონკრეტულ სტადიასთან, რამდენადაც მის სიმწავეზე იყო დამოკიდებული „ჩაკეტვების“ ხანგრძლივობა, შიდა გადაცემის შემცირების პირობებში შესაძლებელი გახდებოდა შეზღუდვების შერბილება. რეაბილიტაციის გეგმის ფარგლებში სახელმწიფოს ეტაპობრივად უნდა შეემცირებინა მისი წილი შრომის ანაზღაურების დაფინანსებასა და დაქირავებულთა სუბსიდირებაში, ამით შესაძლებელი გახდებოდა განათლების პრიორიტეტულ დაფინანსებაზე გადასვლა, რითაც კრიზისის პერიოდში ადამიანურ კაპიტალში წარმოშობილი ინვესტირების დეფიციტი დაბალანსდებოდა. **განისაზღვრა, რომ განვითარებულ ქვეყნებს თანდათან ციფრული ტექნოლოგიების, ენერგოდამზოგავ და აღდგენად ენერგიაზე დამყარებული ტექნოლოგიების პრიორიტეტულ დაფინანსებაზე უნდა აეგოთ ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის გეგმები.**

პანდემიასთან დაკავშირებული გამოწვევების შემდეგ, საქართველოს ეკონომიკის სწრაფი გაჯანსაღება და მაკროეკონომიკური პარა-

მეტრების მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება დაფიქსირდა. 2021 წელს ეკონომიკური აქტივობის დონე გაიზარდა, როგორც წინა წელთან, ასევე პანდემიამდე – 2019 წელთან შედარებით. **2020 წელს 6.8%-იანი კლების შემდეგ, 2021 წელს ეკონომიკურმა ზრდამ 10.4% შეადგინა და მნიშვნელოვნად გადააჭარბა წლის დასაწყისის პროგნოზს - 4.5%, მოგვიანებით - 7.7%.** 2021 წელს ეკონომიკის ზრდა ძირითადად მოხმარების, საქონლისა და მომსახურების ექსპორტის ზრდით იყო განპირობებული.

განსაკუთრებით წარმატებული 2022 წელი აღმოჩნდა, რასაც საფუძველი 2021 წლის პოსტკრიზისული სტრატეგიის ეფექტურმა რეალიზაციამ ჩაუყარა. 2022 წელს საქართველოს მთავრობის პროგნოზით, **ეკონომიკური ზრდა 6%** უნდა ყოფილიყო, რეალურად კი, 10.2% შეადგინა. 2022 წელს ნომინალურმა მთლიანმა სამამულო პროდუქტმა 71 754.2 მლნ ლარი შეადგინა (24 610.2 მლნ აშშ დოლარი, რაც 2021 წლის მაჩვენებელს 19.5%-ით, 2020 წელს კი 45.6%-ის აღემატებოდა. მთლიანი სამამულო პროდუქტის დეფლატორმა 2023 წელს 9.5% შეადგინა, ცხოვრების დონის შესაფასებლად ყველაზე გლობალიზებულ მაჩვენებლად **ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი სამამულო პროდუქტი** განიხილება, 2022 წელს იგი საქართველოში 19 452 700 ლარი (6 671 900 აშშ დოლარი) იყო, რაც 2021 წელთან შედარებით 20.4%-ით, 2020 წელთან შედარებით კი, 47.0%-ით არის გაზრდილი. 2021 წელს **სიღარიბის დონე 3.8 პროცენტული პუნქტით შემცირდა და ისტორიული მინიმუმი – 17.5% შეადგინა.** სიღარიბის დონე შემცირდა ყველა ასაკობრივ ჯგუფში როგორც სოფლად, ისე ქალაქად.

2021 წელს **საგარეო ვაჭრობის** სრულ გაჯანსაღებასთან ერთად, ექსპორტმა, მ.შ. ადგილობრივმა ექსპორტმა, იმპორტმა და სავაჭრო ბრუნვამ რეკორდულ დონეს მიაღწია. 2021 წელს ექსპორტი 26.9%-ით, ხოლო ადგილობრივი ექსპორტი 29.9%-ით გაიზარდა. 2022 წლის იანვარ-აპრილში ექსპორტი გაიზარდა 32.8%-ით (1,587.5 მლნ აშშ დოლარი), მ.შ. ადგილობრივი ექსპორტი 37.1%-ით, იმპორტი კი 33.7%-ით გაიზარდა (3,666.2 მლნ აშშ დოლარი).

პოსტპანდემიურ პერიოდში ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებისთვის საქართველოსთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო **ტურიზმის** სწრაფი აღდგენა, ამ მხრივ, საკმაოდ პოზიტიური დინამიკა დაფიქსირდა პოსტპანდემიურ პერიოდში. 2021 წლის ივლის-დეკემბრის პერიოდში ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლები 52.2%-ით აღდგა, 2022 წლის იანვარ-აპრილში, 2019 წელთან შედარებით კი, ტურიზმიდან შემოსავლების აღდგენის დონემ 68.9% შეადგინა.

2021 წელს პირდაპირი უცხოური **ინვესტიციების** მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება დაფიქსირდა, წინა წელთან შედარებით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა გაორმაგდა – 1,15-2.8 მლნ აშშ დოლარი და მშპ-ის 6.2% შეადგინა, რაც ყველაზე მაღალი იყო რეგიონის, ევროპისა და მსგავსი სუვერენული რეიტინგის მქონე ქვეყნებს შორის. 2019 წელთან შედარებით პუი-ის აღდგენამ 86% შეადგინა.

მომზადდა „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით განსაზღვრული **ახალი ზღვრული ფისკალური პარამეტრები**, რის მიხედვითაც, ბიუჯეტის დეფიციტის მაჩვენებელი 2023 წლისთვის სამპროცენტო ზღვრულ მაჩვენებელზე დაბალი უნდა ყოფილიყო. აღსანიშნავია, რომ 2021 წლის ფაქტობრივი მონაცემებით, სახელმწიფოს ერთიანი ბიუჯეტის დეფიციტი განისაზღვრა მშპ-თან მიმართებით 6.16%-ის ფარგლებში, რაც 2021 წლის თავდაპირველი გეგმით გათვალისწინებულ (7.7%) და 2021 წლის დეკემბრის განახლებულ პროგნოზირებულ მაჩვენებელთან (6.7%) შედარებით, არსებითად იყო შემცირებული.

ბიუჯეტის საერთაშორისო პარტნიორობის (**International Budget Partnership**) მიერ გამოქვეყნებული ბიუჯეტის გამჭვირვალობის 2021 კვლევის (**Open Budget Survey – 2021**) შედეგების მიხედვით, საქართველომ მსოფლიოს 120 ქვეყანას შორის პირველი ადგილი დაიკავა, 2019 წლის მე-5 ადგილის ნაცვლად, ამით საქართველოში მიმდინარე საჯარო ფინანსების მართვის რეფორმამ კიდევ ერთხელ მოიპოვა საერთაშორისო აღიარება.

კრიზისმა ნათლად წარმოაჩინა ხელისუფლების მიერ მისი ავტონომიური მართვის და ქვეყნებს შორის მმართველობითი საქმიანობის კოორდინაციის აუცილებლობა. საქართველოს მთავრობა 2015 წლიდან ახორციელებს საჯარო მმართველობის რეფორმას - **PAR**, რომელიც უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს ევროინტეგრაციის პროცესში. **სახელმწიფო მმართველობის სისტემა გამჭვირვალების, ანგარიშვალდებულების, შედეგებზე ორიენტირებულობის და ევროპულ სტანდარტებზე დაფუძნების პრინციპებს ემყარება.** მნიშვნელოვანია, რომ კრიზისის მწვავე პერიოდშიც კი, მთავრობას არ შეუწყვეტია მმართველობითი სისტემის რეფორმირებისთვის და ევრომოთხოვნებთან მისი შესაბამისობის უზრუნველყოფისთვის აქტიური საქმიანობა, მან ინტენსიურად გააგრძელა მუშაობა საჯარო მმართველობის ახალი პლატფორმის შესაქმნელად, რაც ერთ-ერთი ძირითადი წინაპირობაა ევროკავშირთან დაჩქარებული ინტეგრაციისთვის.

ხელისუფლება ანტიკრიზისული სტრატეგიის განსაზღვრასთან ერთად, მისი **მართვის მექანიზმების** დადგენასა და მონიტორინგის განხორციელებაზე, ქვეყნის ფინანსურ გაჯანსაღებასა და სწორი ურთიერთობების ფორმირებაზეა პასუხისმგებელი. კრიზისის მიმდინარეობის პროცესში მისი მადესტაბილიზებელი მასშტაბები და ვარდნის ხარისხი მნიშვნელოვნად შეამცირა ხელისუფლების სწორმა პოლიტიკამ, განსაკუთრებული შედეგები იქონია:

- **სამენარმოო მხარდაჭერის სახელმწიფო პროგრამებმა**
- **შიდამეურნეობების ფისკალურმა მხარდაჭერამ ტრანსფერების სახით და სოციალურმა დახმარებებმა**
- **ეკონომიკური თავისუფლების ზრდამ**
- **რეგიონული განვითარების პროგრამების შემუშავებამ**
- **შრომისა და კაპიტალის ეფექტიანი განაწილების უზრუნველყოფამ**
- **ეროვნული ბანკის მიერ აქტივების შესყიდვის გაფართოებამ**
- **დაკრედიტების დაფინანსების გაზრდამ**
- **საპროცენტო განაკვეთის შემცირებამ და სხვა.**

ხელისუფლების მხრიდან მხარდაჭერილი გახდა სწავლისა და პროფესიული გადამზადების დაფინანსება, მცირეშემოსავლიანი შინამეურნეობების სამედიცინო დახმარებისათვის ფულადი ანარიცხების ზრდა, სოცდაზღვევის დაფინანსების გაფართოება, ამასთან, სახელმწიფომ უზრუნველყო უმუშევრობის შემწეობის კრიტერიუმების შერბილება, შვებულებების და საავადმყოფო ფურცლის ანაზღაურების გაზრდა, რამაც საბოლოო ჯამში, შრომის ბაზარზე კრიზისის არათანაბარი ზემოქმედების უარყოფით შედეგები გარკვეულწილად შეასუსტა.

პანდემიური კრიზისის გამოცდილებამ მსოფლიო ეკონომიკურ მეცნიერებას მნიშვნელოვანი გამოცდილება შესძინა, კერძოდ, პროცესებმა უჩვენა, რომ კრიზისის ეფექტური მართვის მიზნით აუცილებელია სხვადასხვა ქვეყნის ანტიკრიზისული პოლიტიკის ურთიერთშესაბამისობის უზრუნველყოფა, რაც კომპლექსურად უფრო დიდ შედეგს იძლევა, ვიდრე ინდივიდუალურად ცალკეულ ქვეყანაში. ხელისუფლებების ურთიერთთანამშრომლობა განსაკუთრებით ეფექტური აღმოჩნდა ერთიანი ფისკალური სივრცის შექმნისა და მისი სამართლებრივი ბაზის ჰარმონიზების საქმეში. ქვეყნებს შორის კრიზისის ცალკეული კომპონენტის მართვის ერთიანი პოლიტიკის შემუშავებამ და საერთო ნორმატიული სტანდარტების დანერგვამ ჯანდაცვის სფეროში შედარებით სწრაფად ეფექტური ანტიპანდემიური თავდაცვის სტრატეგიის შექმნასთან ერთად,

დიდი მნიშვნელობა იქონია სავაჭრო და ტექნოლოგიური ურთიერთობების, ასევე კლიმატური ცვლილებების უარყოფით შედეგებთან ბრძოლის საკითხში. პანდემიის მართვა საუკეთესო მაგალითი აღმოჩნდა მეცნიერების ყველა სფეროსთვის. დიდი ადამიანური და ეკონომიკური დანაკარგების მიუხედავად, მისმა მართვამ კაცობრიობა სრულიად ახალ, ურთიერთკოორდინირებულ განვითარების ეტაპზე გადაიყვანა, რაც თანამედროვე გლობალური სისტემის და ქვეყნებს შორის თანამშრომლობის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი გახდა.

თავი 5. უსაფრთხოების სტანდარტები ეკონომიკის სტაბილიზაციის პროგრამაში

გლობალიზაციის კონცეფცია მკაცრ მოთხოვნებს უყენებს ეროვნულ ეკონომიკურ პოლიტიკას, ცვლის მის პრიორიტეტებს და უფრო ელასტიურს ხდის მას საერთაშორისო ბაზრების მოთხოვნებთან მიმართებაში. მსოფლიო ეკონომიკაში ინტეგრირება განვითარების პერსპექტივებთან ერთად, საკმაო რისკებს შეიცავს. გლობალიზაციის მოსალოდნელი საფრთხეები განვითარებად ქვეყნებში არასტაბილურობა და მოსალოდნელი ეკონომიკური შოკებია, მათ დასაძლევად აუცილებელია შესაბამისი სამართლებრივი და ინსტიტუციური ბაზის შექმნა, რაც უზრუნველყოფს ინტეგრაციით განსაზღვრული ღია კარის პოლიტიკის, დაბალი სავაჭრო ბარიერების, კაპიტალის თავისუფალი შემოდინების, ტექნოლოგიების ტრანსფერის და გლობალიზაციის სხვა პოზიტიური ეფექტების რეალიზებას.

დღეს მსოფლიოში ყალიბდება ძალთა ახალი ბალანსი და ახალი წესით ურთიერთდამოკიდებული სამყარო, რაც ხშირ შემთხვევაში საკმაოდ მტკივნეულია ცალკეული სუბიექტისათვის და ზღუდავს მის ინტერესებს. უცხოური კაპიტალი, მართალია, ხელს უწყობს ქვეყნების კონკურენტუნარიანობის ზრდას, ადგილობრივ, გლობალურ თუ რეგიონულ სტრუქტურებში ბიზნესის ინტეგრირებას, მაგრამ, რეალურად, მხოლოდ ის ქვეყნები მოიპოვებენ ეკონომიკურ წარმატებას, რომლებსაც საკუთარი საინვესტიციო სტრატეგიის მკაფიო ფორმულირება და შესაბამისი სამართლებრივი ინსტიტუციური ბაზის შექმნა შეუძლია იმ შოკების დასაძლევად, რომელიც, როგორც წესი, ქვეყნის მსოფლიო ეკონომიკასთან შერწყმის ურთულეს პროცესს ახასიათებს.

გლობალიზაციის პროცესს თან ახლავს საერთაშორისო კაპიტალის მოძრაობის მერყეობა, მსოფლიო საბაზრო გარემოს სწრაფი ცვლილება, ინვესტორთა კოლექტიური ფსიქოლოგიით განპირობებული რისკების გაძლიერება, ფასების არასტაბილურობა. მსოფლიო ბაზრის სტრუქტურის ცვლილების შედეგად შეიძლება ქვეყანა მოულოდნელად დადგეს მის მთავარ საექსპორტო პროდუქციაზე ფასების დაცემის რეალობის წინაშე, ასეთ ვითარებაში დიდი როლი ეკისრება მთავრობის მიერ სწრაფი **ანტიშოკური ბერკეტების** გამოყენებას (ეროვნული ვალუტის სწრაფი დევალვაცია, ხელფასის კონტროლი და საპროცენტო განაკვეთის სწრაფი ზრდა, ფისკალური შეზღუდვები, იმპორტის ტარიფის გაზრდა, გადასახადების გადიდება და ა.შ.).

მსოფლიო ბაზრებზე ეფექტიანი პოზიციონირებისათვის აუცილებელია ქვეყანაში მაკროეკონომიკური სტაბილურობის შენარჩუნებაზე ხელისუფლების ზრუნვა, რისთვისაც მან უნდა უზრუნველყოს:

- განვითარებული საფინანსო სისტემის შექმნა
- ღია საინვესტიციო და ინოვაციური პოლიტიკის გატარება
- შიდა ინვესტიციების ზრდა
- დამოუკიდებელი ფულად-საკრედიტო და ფისკალური პოლიტიკის გატარება
- შერბილებული საგადასახადო დაბეგვრის შემოღება
- ადამიანური რესურსების განვითარება და სხვ.

ეს მექანიზმები ხელს უწყობს ინტეგრირების დადებითი ეფექტის მაქსიმიზაციას და რისკების შეზღუდვას ქვეყანაში, ამასთან, განსაკუთრებით ზრდის ეკონომიკურ პროცესებზე ხელისუფლების პასუხისმგებლობას და მის მიერ წონასწორული გარემოს უზრუნველყოფის შესაძლებლობებს.

არასტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიკური გარემო ართულებს რეგიონში ერთობლივი პროგრამების შემუშავებას და საქმიანობის კოორდინაციას. მხოლოდ ბუნებრივ უპირატესობებზე აპელირება, არარეალიზებულს ხდის ინტეგრირებული სისტემების პრიორიტეტებს. უახლესი ტექნოლოგიების და ინოვაციური იდეების იმპორტი, გლობალური ბაზრების ხელმისაწვდომობა, უცხოელ ინვესტორთა და ინტერესება კონვერგენციული ეფექტების გენერირებას და რეალიზებას ახდენს, ეს კი მხოლოდ მაშინ იქნება მისაღები, როცა გლობალიზაციის იმპორტის მიზნები ეროვნული იდეოლოგიის პრიორიტეტებთან იქნება შესაბამისობაში.

დღეს ადგილობრივ ეკონომიკაში ინოვაციების, იდეების და ცოდნის იმპორტი მსოფლიო განვითარების ძირითადი ფაქტორი და მახასიათებელი ხდება. განვითარებადმა ქვეყნებმა წარმატებებს, ძირითადად, მოწინავე ტექნოლოგიების ტრანსფერის, მოწინავე იდეების კულტივირებით და ინვესტიციების განვრცობით მიაღწიეს. ამასთან, ეს ეფექტი, უდიდესწილად, დამოკიდებულია ინვესტიციების მიმღები ქვეყნის ადექვატურ სამთავრობო პოლიტიკაზე, მის საინვესტიციო გარემოსა და ათვისების პოტენციალზე. ხელისუფლებამ უნდა შეაფასოს, რამდენად წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის აუცილებლობას კაპიტალის და ინოვაციების იმპორტის კონკრეტული პროექტები, მან უნდა მოახდინოს იმ საშუალებების იდენტიფიცირება, რომლებიც ამ პროცესების შედეგად დადებითი ეფექტის მიღებას უზრუნველყოფენ.

პანდემიური კრიზისის მართვამ ხაზი გაუსვა სახელმწიფოს უდიდეს როლს ეკონომიკური სისტემის რეგულირებასა და კოორდინაციაში, სტრუქტურული დეფორმაციების დაძლევაში, მენარმეთა შორის სამართლიანი კონკურენციის პრინციპების და მომხმარებელთა უფლებების მაქსიმალურ დაცვაში.

საქართველოს ხელისუფლებამ კრიზისიდან გამოსვლა და მის შენდგომ პერიოდში ეკონომიკის რეაბილიტაცია სამთავრობო პროგრამის საფუძველზე განახორციელა, რომელიც ოთხ პრიორიტეტულ მიმართულებას მოიცავდა:

- **საგარეო პოლიტიკა, უსაფრთხოება, კონფლიქტის მოგვარება და ადამიანის უფლებები**
- **ეკონომიკური განვითარება**
- **სოციალური პოლიტიკა და ადამიანური კაპიტალის განვითარება**
- **სახელმწიფო მმართველობა.**

ეს პროცესი მთლიანად უკავშირდება ევროკავშირთან ასოცირების, ნატო-საქართველოს თანამშრომლობის გაფართოების, ქვეყნის დეოკუპაციის, დევნილი მოსახლეობის მშვიდობიანი დაბრუნების და მათი კეთილდღეობის ამაღლების, ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის ზრდის, კიბერუსაფრთხოების გაძლიერების და სხვა ამოცანებს.

თანამედოვე საზოგადოებისთვის კონვერგეციის კონცეფციის ძირითადი პრინციპი, – სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ჰუმანიზაციაა დამახასიათებელი, ეს სახელმწიფო პრიორიტეტებში სოციალური პოლიტიკის როლის ზრდაზე და საკუთარი ფინასური თუ ინსტიტუციური ბაზის მის ინტერესებთან დაქვემდებარებაზე მიუთითებს. კრიზისის დროს განსაკუთრებით აქტიურდება სოციალურ სფეროში სახელმწიფოს ინტერვენცია. უმნიშვნელოვანესი ხდება სოციალურად ორიენტირებული ბიუჯეტის და დემოკრატიულ საწყისებზე დაფუძნებული ფისკალური სისტემის ფუნქციონირება.

გლობალურმა პანდემიამ განსაკუთრებით გაამწვავა სოციალური უსაფრთხოების საკითხი, მან მნიშვნელოვნად გააუარესა **სიღარიბის მაჩვენებლები**, კრიზისმა ამ საკითხის ახლებური გააზრება მოითხოვა და სრულიად ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა ცივილიზებული სამყარო. მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია განიცადა ხელისუფლების სოციალური პოლიტიკის და საბიუჯეტო სისტემის პრიორიტეტებმა. არსებითი ცვლილებები შევიდა ქვეყნების ბიუჯეტის სტრუქტურაში, გაიზარდა რა სოციალური პროექტების დაფინანსების წილი და ბევრი მათგანი ახალი

სტანდარტის სოციალურად ორიენტირებული პოლიტიკის შემუშავების აუცილებლობის წინაშე დააყენა.

პანდემიური კრიზისის დროს საქართველოს სახელისუფლებო სტატეგიის პრიორიტეტი მენარმეობის მხარდაჭერასთან ერთად, მოსახლეობის სოციალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და ცხოვრების დონის არსებული სტანდარტების შენარჩუნება იყო. მწვავე სოციალური ვითარება ინტერვენციული ფისკალური მექანიზმების გამოყენებას მოითხოვს, რაც ყველა მასშტაბური რეფორმის სოციალური შედეგების წინასწარ საექსპერტო შეფასებას ითვალისწინებს. კრიზისიდან გამოსვლის და ეკონომიკის რეაბილიტაციის ეტაპზე **სოციალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის სტანდარტი** სახელმწიფოსაგან ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლებაზე ორიენტირებულ სხვადასხვა მექანიზმს მოიცავს, კერძოდ:

- ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობა
- დასაქმებულთა შემოსავლების ზრდა
- სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის მხარდაჭერის ეფექტიანი სისტემის შექმნა
- ღარიბთათვის უფასო ან დოტირებული სოციალური მომსახურების არადისკრიმინაციული სისტემების შემუშავება
- სოციალური დაცვის რესურსებთან პრიორიტეტულად მოსახლეობის უკიდურესად ღარიბი ჯგუფის დაშვება და სხვა.

ამ მექანიზმებმა უნდა უზრუნველყონ საქართველოს ხუთწლიანი სამოქმედო გეგმის – „სიღარიბის შემცირებისა და სოციალური თანასწორობის უზრუნველყოფაზე მიმართული ძალისხმევის განმტკიცების“ პრინციპების შესრულება, გეგმის ძირითადი პარამეტრები შესაბამისობაშია სოციალური სისტემის, დასაქმებისა და ჯანდაცვის რეფორმირების, ლტოლვილთათვის საზოგადოებაში რეინტეგრაციის იმ საკითხებთან, როლებიც ასახულია „ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის“ სამოქმედო გეგმაში და საფუძვლად ედება გლობალურ გარემოში სოციალური უსაფრთხოების განსაზღვრის სტანდარტებს.

ეფექტიანმა და მეცნიერულად დასაბუთებულმა ფისკალურმა პოლიტიკამ მნიშვნელოვნად შეამცირა კრიზისის მადესტაბილიზებელი მასშტაბები საქართველოში, განსაკუთრებით, სოციალურ სფეროში, რითაც მთავრობის ანტიკრიზისულმა სტრატეგიამ საყოველთაო აღიარება მოიპოვა. ეკონომიკის რეაბილიტაციის ფისკალური პოლიტიკის სოციალური პრიორიტეტი ამ მიმართულებაზე სახელმწიფო დანახარჯების ზრდაში გამოვლინდა, კერძოდ, „საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის“

ბიუჯეტი 2022 წელს 880 მლნ ლარით განისაზღვრა, რამაც მოსახლეობის 97.4% მოიცვა. 2022-2023 წ. მაისის ჩათვლით „**რეფერალური დახმარების პროგრამის**“ ფარგლებში დაფინანსდა 110 მლნ ლარზე მეტი ღირებულების სამედიცინო მომსახურება, „**განახლებული რეგიონების პროგრამის**“ ფარგლებში აშენდა და შეფას სტანდარტების მიხედვით რეაბილიტირდა 10 სტადიონი, 92 სკვერი და ბულვარი. მიმდინარეობს 1 მლრდ ლარის ღირებულების უპრეცედენტო მასშტაბის 800 სკოლის მშენებლობა-რეაბილიტაციის პროგრამა. საბიუჯეტო დანახარჯების უმნიშვნელოვანესი ნაწილი მოხმარდა დევნილთა დახმარებას და საცხოვრებელი ბინებით უზრუნველყოფას. 2023-2025 წწ. 13 ათასი დევნილი ოჯახი დაკმაყოფილდება ბინებით, ამ პროგრამის ბიუჯეტიც რეკორდულ – 900 მლნ ლარს შეადგენს.

საქართველოში ეკონომიკური გაჯანსაღების ფონზე, 2021 წელს გაუმჯობესდა შრომის ბაზრის მაჩვენებლები, კერძოდ, 2021 წლის მეოთხე კვარტალში, 2020 წლის მეოთხე კვარტალთან შედარებით, უმუშევართა რაოდენობა 5.2%-ით შემცირდა და 291.9 ათასი შეადგინა. უმუშევრობის დონე, 2021 წლის ბოლოს 19%-ს გაუტოლდა, რაც 1.5 პროცენტით ნაკლებია წინა წელთან შედარებით. მეოთხე კვარტალში შრომითი აქტივობის დონემ 51.2% შეადგინა, რაც 1.2 პროცენტული პუნქტით აღემატება წინა წლის ანალოგიურ პერიოდს, ხოლო დასაქმების დონე 1.7 პროცენტით გაიზარდა და 41.5 პროცენტი შეადგინა. დადებითი ტენდენცია გაგრძელდა 2022 წლის პირველ კვარტალშიც: შემცირდა უმუშევრობა და გაიზარდა როგორც დასაქმების, ასევე შრომითი აქტიურობის დონე. 2022 წლის პირველ კვარტალში, წინა წელთან შედარებით, უმუშევრობის დონე 2.5 პროცენტული პუნქტით შემცირდა და 19.4 პროცენტი შეადგინა, ხოლო დასაქმებულთა რაოდენობა 71.3 ათასით გაიზარდა. 2021-2022 წლის პირველ ნახევარში დასაქმების ხელშეწყობის სააგენტოს მიერ გაგრძელდა შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის განხორციელება, დასაქმების ხელშეწყობის სახელმწიფო სააგენტოს შრომის ბაზრის მართვის საინფორმაციო სისტემაში ვაკანტური ადგილების ყველაზე დიდი რაოდენობა დაფიქსირდა თბილისში – 6524, იმერეთში – 1402 და კახეთში – 697 ვაკანსია.

- ინდივიდუალური კარიერის დაგეგმვის საკითხში პროფესიული კონსულტირება ჩაუტარდა 2713 სამუშაოს მაძიებელს;
- პროფესიული მომზადებისა და პროფესიული გადამზადების კომპონენტში ჩაერთო 17 მიმწოდებელი და 2962 სამუშაოს მაძიებელი;

- სტაჟირების პროგრამაში ჩაერთო 24 დამსაქმებელი და 247 სტაჟიორი;
- ჩატარდა დასაქმების 11 ფორუმი, რომლის ფარგლებში დასაქმდა 341 სამუშაოს მაძიებელი და ა.შ.

საქართველოს მთავრობის 2022 წლის 17 თებერვლის №81 დადგენილებით დამტკიცდა **„საზოგადოებრივ სამუშაოებზე დასაქმების ხელშეწყობის ქვეპროგრამა“**, რომლის მიზანია სოციალურად დაუცველი შრომისუნარიანი პირების მიმართ შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის განხორციელება, საზოგადოებრივ სამუშაოებზე მათი დასაქმების ხელშეწყობის გზით.

ქვეყნის ადამიანური **კაპიტალის** განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია ახალგაზრდების პოტენციალის სრულად რეალიზების ხელშეწყობა. ამ მიზნით მუშაობა მიმდინარეობს **„სახელმწიფო ახალგაზრდული პოლიტიკის სტრატეგია 2025-სა“** და შესაბამისი სამოქმედო გეგმის შექმნაზე. შემუშავდა სახელმწიფო **„ახალგაზრდული მოხალისეობის კონცეფცია“** და **სახელმწიფო ბანაკების სტანდარტი**.

გრძელდება **ცირკულარული მიგრაციის** პროექტები, რაც საქართველოს მოქალაქეებისათვის საზღვარგარეთ ლეგალურად დასაქმების საშუალებას ქმნის. გერმანიის, ისრაელის და საფრანგეთის შემდეგ, 2021 წლის 30 ნოემბერს შრომითი მიგრაციის რეგულირების შესახებ შეთანხმებას ხელი მოეწერა ბულგარეთთან. ინტენსიური დიალოგი მიმდინარეობს ევროკავშირის წევრ და სხვა მაღალგანვითარებულ ქვეყნებთან საზღვარგარეთ დროებითი ლეგალური დასაქმების შესაძლებლობების გაფართოების, შრომითი მიგრანტების უფლებების დაცვის მიზნით ორმხრივი და მრავალმხრივი ხელშეკრულებების გასაფორმებლად, ეს ქვეყნებია პორტუგალია, ესპანეთი, ჩეხეთი, ხორვატია, კვიპროსი, უნგრეთი, ფინეთი, ბელგია და საბერძნეთი.

სიღარიბისა და სოციალური რისკების შემცირების მიზნით, 2022 წლიდან მიზნობრივი ჯგუფებისათვის გრძელდება სოციალური სერვისებით უზუნველყოფის სახელმწიფო პროგრამები:

- მნიშვნელოვნად გაიზარდა სოციალური პაკეტი შშმ ბავშვებისა და მკვეთრად გამოხატული შშმ პირებისთვის, ომისა და სამხედრო ძალების ვეტერანთათვის
- არსებითად გაიზარდა ბავშვთა ბენეფიციარების რიცხვი
- სტაბილურად იზრდება „სოციალური რეაბილიტაციისა და ბავშვზე ზრუნვის სახელმწიფო პროგრამის“ ბიუჯეტი

- აქტიურად მიმდინარეობს შშმ პირთა ზრუნვის დანესებულებების დეინსტიტუციონალიზაციის პროცესი;
- გრძელდება მუშაობა შეზღუდული შესაძლებლობის სტატუსის დადგენის ბიოფსიქოსოციალური მოდელის დანერგვასთან დაკავშირებით;
- აქტიურად გრძელდება იძულებით გადაადგილებულ პირთა – დევნილთა და ეკომიგრანტთა საცხოვრებელი ფართებით უზრუნველყოფის პოლიტიკა.

სახელმწიფოს ანტიკრიზისული სტრატეგიის მნიშვნელოვანი სექტორები მდგრადი განვითარებისთვის ხელსაყრელი გარემოს ჩამოყალიბებაა. მიმდინარე პროცესები და მისგან მომდინარე სასურსათო ბაზრებზე მოსალოდნელი დისპროპორციები, კაცობრიობის წინაშე განსაკუთრებით მწვავედ აყენებს მსოფლიოს მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის საკითხს. გლობალიზაცია ობიექტურად იწვევს მსოფლიო ვაჭრობაში სურსათის მწარმოებელი ქვეყნების დომინირებას, რადგანაც **სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა ქვეყნების პოლიტიკური სტრატეგიის განმსაზღვრელი ფაქტორი ხდება**, მაგრამ განსხვავებულია მის მიმართ ქვეყნების დამოკიდებულება, **განვითარებულ ქვეყნებს იგი ეროვნული უსაფრთხოების კონცეპტუალურ დონეზე აქვთ აყვანილი და მონოპოლიზებული აქვთ მსოფლიო სასურსათო ბაზრები, განვითარებადი ქვეყნებისთვის კი, ხელისუფლების ეკონომიკური სტრატეგია პირველ რიგში, თვითკმარ სასურსათო უზრუნველყოფას ეფუძნება**. დღეს მხოლოდ სამი ათეული ქვეყანა აკმაყოფილებს სურსათზე საკუთარ მოთხოვნას, მ.შ. სამწუხაროდ, არ არის საქართველო, სადაც სასოფლო-სამეურნეო წარმოება ნაკლები ინტენსივობით ხასიათდება, რისი დასტურიცაა ის, რომ, მართალია, სოფლად მოსახლეობის 41% ცხოვრობს, მაგრამ სოფლის მეურნეობის, მეტყევეობის და მეთევზეობის სექტორის წილი მშპ-ში, მხოლოდ 7.0%-ია [www.geostat.ge. 21.03.2022].

აგრარული სექტორის ასეთი დაბალეფექტიანი ბუნება დარგის გაძლოლის ინტენსიური სისტემების დანერგვას და მისი მმართველობის გარდაქმნას მოითხოვს, ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებულ ყურადღებას წარმოების კოოპერაცია და თანამედროვე პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვა ითხოვს. **ფერმერთა სახელმწიფო მხარდაჭერა პროდუქციის რეალიზაციის ბაზრების მოძიებაში ხელისუფლების აქტიურ დახმარებაში, შეღავათიანი საკრედიტო მომსახურების და ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფაში, დარგის მიმართ პრეფერენციების შემოღებასა და დაზღვევის მექანიზმების დანერგვაში უნდა გამოიხატოს**. გასათვალისწინებელია ის, რომ სოფ-

ლად სამუშაო ადგილების შემცირების 75% ეკონომიკური კონიუნქტურის ცვლილებით არის გამოწვეული, ეს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ახალ სტრუქტურირებაზე და მისი შემდგომი ტრანსფორმაციის აუცილებლობაზე მიუთითებს. ხელისუფლების აგრარული პოლიტიკა ტრადიციული სასოფლო-სამეურნეო დარგების მხარდაჭერასთან ერთად, ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტის წარმოებასა და საექსპორტო დარგების უპირატესი განვითარების მხარდაჭერაზე უნდა კონცენტრირდეს, რამდენადაც ევრობაზრისთვის დღეს პრიორიტეტული ეკოლოგიურად სუფთა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის მიწოდებაა.

პოსტპანდემიურ პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების რეაბილიტაცია შედარებით სტაბილურად და დადგენილი პროგნოზის მიხედვით წარიმართა, რისი მიზეზიც პანდემიის პერიოდში ამ დარგში კრიზისის შედარებით მცირე მასშტაბი იყო, ევროკავშირის ქვეყნებში აგრობაზრების მოცულობა არც კი შემცირებულა. 2022 წელს საქართველოში 15.2 მლრდ ლარის აგროსასურსათო პროდუქცია იქნა წარმოებული და ბოლო 10 წლის განმავლობაში ეს მაჩვენებელი 112 %-ით გაიზარდა. 2022 წელს საქართველოდან მსოფლიოს 96 ქვეყანაში ექსპორტირებული იყო რეკორდული, – 1.3 მლრდ აშშ დოლარის აგროსასურსათო პროდუქტი, რაც 2021 წლის მაჩვენებელს 10.3 %-ით აღემატება, ყველაზე მეტად გაიზარდა საექსპორტო აგროპროდუქტის წარმოება და ევრობაზრებზე მისი რეალიზაცია. თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულების დადების შემდეგ ევროკავშირის ქვეყნებში ქართული ღვინის ექსპორტი 129 %-ით გაიზარდა, ხილისა და ბოსტნეულის წვენების ექსპორტი კი, 103 %-ით. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების რეაბილიტაცია-განვითარებაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა დარგის მიმართ სახელმწიფო დახმარების პოლიტიკამ, რაც სხვადასხვა სახის სახელმწიფო პროგრამებში იყო რეალიზებული, მ.შ. ყველაზე ქმედითი როლი შეასრულა „**იაფი კრედიტის**“ და „**ანარმოე საქართველოში**“ პროგრამებმა. 2022-2023 წწ. „ანარმოე საქართველოში“ პროგრამის ფარგლებში მხარდაჭერილი იყო 1000-მდე პროექტი, სადაც შეიქმნა 6000 სამუშაო ადგილი, რამაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი სოფლად უმუშევრობის შემცირებას და შემოსავლების ზრდას.

მომავალში აგროსექტორის განვითარების **მხარდაჭერის სახელმწიფო პოლიტიკა** შემდეგი პრიორიტეტული მიმართულებებით უნდა წარიმართოს:

- **ტრადიციული სასოფლო-სამეურნეო დარგების – მევენახეობის, მეჩაიეობის, მეხილეობის, მეაბრეშუმეობის, მეფუტკრეობის – მხარდაჭერის სპეციალური სახელმწიფო პროგრამების შემუშავება**

- ფერმერებისათვის საგადასახადო შეღავათების დაწესება და იაფი კრედიტის ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა
- სოფლად კოოპერირების პროცესის ხელშეწყობა
- საწარმოო ინფრასტრუქტურის განვითარება, რეგიონებში სერვის-ცენტრების შექმნის მხარდაჭერა
- სამელიორაციო სისტემის აღდგენა-მშენებლობა
- სოფლის მეურნეობის საცდელი სადგურების, ექსპერიმენტული მეთესლეობის, სანერგე და სელექციური სისტემების სახელმწიფო მხარდაჭერა
- მიწის ბაზრის ფუნქციონირების გაუმჯობესება, მიწის რეგისტრაციის და მასზე საკუთრების უფლების გაცემის სამართლებრივი უზრუნველყოფა
- ნიადაგდაცვითი, სავარგულების ნაყოფიერების ასამაღლებელი და მცენარეთა დაცვის ღონისძიებების სახელმწიფო მხარდაჭერა
- ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის წარმოება, ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვის სტიმულირება, შესაბამისი ინფორმაციული უზრუნველყოფა და ინსტიტუციური კოორდინირება
- ეროვნული აგრარული პროდუქციის საერთაშორისო ბაზრებზე პოზიციონირების ხელშეწყობის სახელმწიფოებრივი სტრატეგიის შემუშავება
- მუნიციპალიტეტების როლის ზრდა აგრარული სფეროს განვითარებაში, სოფლად სოციალური კეთილდღეობის ამაღლებასა და ადგილობრივი მოსახლეობისათვის საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესებაში
- მუნიციპალური კლასტერების, როგორც რეგიონებში კონგლომერატული სტრუქტურის ფორმირების ხელშეწყობა, კლასტერული ფერმერული მეურნეობებისათვის პრეფერენციების შემოღება;
- სასოფლო-სამეურნეო განათლების და ფერმერთა სწავლების სისტემის სრულყოფა, აგრარულ სექტორში დასაქმების მოტივაციის ზრდა
- სოფლის მეურნეობის განვითარების სტრატეგიის ერთიანი სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითად პარამეტრებთან შესაბამისობის და ურთიერთკოორდინირებული საქმიანობის უზრუნველყოფა
- აგრარულ სექტორში საერთაშორისო პროექტების ხელშეწყობა, კომპლექსური მიზნობრივი პროგრამების შემუშავება.

სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობის ახალი სტანდარტები სტაბილიზაციის პროგრამების განხორციელებას ინდივიდუალურად, ცალკეული ქვეყნის ეკონომიკის სტრუქტურის, კრიზისის ტიპის და რყევის სიმწვავის გათვალისწინებით მოითხოვს, მ.შ. მცირეშემოსავლიან განვითარებად ქვეყნებს, განსაკუთრებით პანდემიური კრიზისის შედეგად არსებითად გაზრდილი ვალის გათვალისწინებით, უაღრესად მცირე რესურსი აქვთ დიდ პოლიტიკაში დამოუკიდებელი მანევრირებისთვის, კრიზისის შემდგომი გამწვავების და სიღარიბის ზრდის პრევენციის მიზნით, ამ ქვეყნებისთვის **სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია საერთაშორისო თანამეგობრობის დახმარება გრანტების გამოყოფის, შეღავათიანი სესხების გაცემის და სავალო ტვირთის შემსუბუქების გზით.**

გლობალიზაციის პირობებში იზრდება **უცხოურ კაპიტალზე** მოთხოვნა და ეკონომიკური აღმავლობის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი სწორედ იგი ხდება, **ინვესტიციები** ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების აქტიურ ინსტრუმენტად განიხილება, რაც უფრო სტაბილურია ქვეყანა, მით უფრო საინტერესოა იგი უცხოელი ინვესტორებისათვის. ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენენ ქვეყნის საინვესტიციო გარემოსა და მის მიმზიდველობაზე, მრავალფეროვანია, განსაკუთრებით აღსანიშნავია მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების ტენდენციები, ბუნებრივი ეკონომიკური ციკლები, გეოპოლიტიკური მდებარეობა, მაკროეკონომიკური ზრდის პარამეტრები, ფინანსური ბაზრების მდგომარეობა, სახელმწიფო ვალები და მათი მომსახურება, საგადასახადო რეჟიმები, პოლიტიკური რისკები და ფორსმაჟორული სიტუაციების შექმნის საფრთხეები. უცხოელ ინვესტორთა დაინტერესებისათვის და წარმატებული საინვესტიციო საქმიანობისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტორებია:

- **მაკროეკონომიკური და პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა**
- **ოპტიმალური ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკის არსებობა**
- **გამჭვირვალე, ეფექტური და სტაბილური სამენარმეო გარემოს შექმნა**
- **საშუამავლო საინვესტიციო ფირმების და საინვესტიციო სააგენტოების მუშაობის გააქტიურება და სხვ.**

მოქმედი კონომდებლობა მაქსიმალურად უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო სტანდარტებს და უზრუნველყოფდეს უცხოელთა ინტერესების დაცვას, საგადასახადო ორგანოებთან მათი ურთიერთობის გამართივებას და გამჭვირვალობას, ადგილობრივი მენარმეებისა და უცხოელ-

თა ინტერესების თანხედომას. ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემოს შე-
საქმნელად მეტად მნიშვნელოვანია ორმხრივი საინვესტიციო შეთანხმე-
ბების გაზრდა და ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილება. აღნიშნული სა-
კითხები ხელისუფლების საინვესტიციო პოლიტიკის საფუძველი და
უცხოელებთან თანამშრომლობის საბაზისო სტანდარტი უნდა გახდეს.
საქართველოს ეკონომიკური ზრდისთვის უცხოური ინვესტიციების გან-
საკუთრებული როლი კიდევ უფრო ამაღლებს ხელისუფლების პასუხის-
მგებლობას ამ საქმეში და აძლიერებს ანტიკრიზისული საინვესტიციო
სტრატეგიის შემდეგი მიმართულებების მნიშვნელობას.

- **საგადასახადო შეღავათების და სხვა პრეფერენციების დაწე-
სება უცხოელი ინვესტორებისათვის**
- **ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესება**
- **სტაბილური გეოპოლიტიკური გარემოს შექმნა**
- **გადაწყვეტილებების ინდივიდუალურად, თითოეული საინ-
ვესტიციო პორტფელიოს მიხედვით მიღება**
- **ჰეჯირების სისტემის დანერგვა და უცხოელთათვის სახელი-
სუფლებო გარანტიების შემოღება.**

მხოლოდ საგადასახადო შეღავათებით სულ უფრო რთულდება ინ-
ვესტორების დაინტერესება და მათთვის უფრო ქმედითი, მასშტაბური
შეთავაზებები ხდება საჭირო. უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია ბიზ-
ნეს-გარემოს სრულყოფა და გამარტივება არა მხოლოდ ბიზნესის დაწყე-
ბის პროცესში, არამედ, ბიზნესის წარმართვის მთელ პერიოდში. უცხოე-
ლი ინვესტორები, პირველ რიგში, მიმღებ ქვეყნებში გეოპოლიტიკურ ვი-
თარებაზე, შიდაეკონომიკურ სტაბილურობაზე, სამართალდამცავი სის-
ტემის გამართულ ფუნქციონირებაზე, საკუთრების უფლების დაცვაზე,
მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალის არსებობაზე და სხვა არსებით
მხარეებზე ამახვილებენ ყურადღებას, ყოველივე ეს საშუალო ან გრძელ-
ვადიანი პერიოდის საკითხებია და ხელისუფლების მხრიდან მუდმივ ყუ-
რადღებას მოითხოვს.

უცხოური კაპიტალი უდიდესი გამოწვევაა საქართველოსთვის,
„სახელმწიფო საინვესტიციო პროცესის ძირითადი სუბიექტია, იგი ეკო-
ნომიკური და სამართლებრივი რეგულირების მეშვეობით უზრუნველ-
ყოფს კერძო ინვესტორების ინტერესების დაცვას, ინვესტიციების მი-
ზანშეწონილობაზე დასაბუთებული გადაწყვეტილებების მიღებას, ინ-
ვესტიციური პოტენციალის ეფექტიან გამოყენებას და ამით ეკონომიკუ-
რი ზრდისათვის წინაპირობების შექმნას“ [ტაბატაძე მ. 2015]. საქართვე-
ლო ჯერ კიდევ განიცდის ფინანსური რესურსების ნაკლებობას, რაც სა-

ხელმწიფოს მხრიდან აქტიური საინვესტიციო პოლიტიკის გატარების აუცილებლობას განაპირობებს.

უცხოური ინვესტიციების ზრდა ქვეყნის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სტაბილურობას უსვამს ხაზს, ამასთან, **უცხოური კაპიტალის თავისუფალ მოძრაობას და განვითარებად ქვეყნებში მის იმპორტს, ეროვნული ეკონომიკის განვითარების პირდაპირი ეფექტის გარდა, არაპირდაპირი პოზიტიური შედეგებიც გააჩნია, რამდენადაც, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების უპირატესად, ექსპორტმემცველ დარგებში დაბანდება, ზრდის რა ექსპორტის მოცულობას, ამით აფართოებს ქვეყანაში უცხოურ ვალუტის შემოსვლას, რაც საშუალოვადიან პერიოდში საგარეო ვაჭრობის ბალანსის დადებითი სალდოს ფორმირებას განაპირობებს.** უცხოური ინვესტიციების ეფექტიანობა დამოკიდებულია მიმღები ქვეყნის უნარზე – დროულად მოახდინოს მათი ეფექტიანი ათვისება, თანამედროვე ტექნოლოგიების და პროგრესული მენეჯმენტის გამოყენებით უზრუნველყოს კაპიტალიდან მაქსიმალური მოგების მიღება, ამიტომ მიმღები ქვეყანა დგება უცხოური ინვესტიციების მიმართ სახელმწიფო მიდგომის სრულყოფის და მათი გამოყენების ოპტიმალური პროექტების შემუშავების აუცილებლობის წინაშე, კერძოდ, **პასუხი უნდა გაეცეს კითხვებს – რა არხებით უნდა იქნეს მოზიდული უცხოური ინვესტიციები, რა გზით უნდა მიიღებოდეს მისგან მაქსიმალური შედეგი და რა ფორმით მოხდეს ეროვნული ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიული ინტერესების პრიორიტეტული დაცვა.**

ინვესტორთა მოტივირებისათვის დღეს საგადასახადო პრეფერენციების გარდა, უფრო ქმედითი, მასშტაბური შეთავაზებები ხდება საჭირო. აუცილებელია ინვესტორებთან აქტიური თანამშროლობა, ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაცია და ხელისუფლების მხრიდან კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობის ხელშეწყობა.

გლობალურმა ეკონომიკურმა კრიზისმა ბოლო პერიოდში მსოფლიოში საინვესტიციო აქტივობის დაცემა განაპირობა, რასაც, შედეგად, თავისუფალი სახსრების ხელმისაწვდომობის შემცირება და განვითარებული კაპიტალის ბაზრის მქონე ქვეყნების დავალიანებების ზრდა მოჰყვა. საქართველოში არსებული საინვესტიციო ვითარება არაერთგვაროვანია. როგორც წესი, უცხოელი ინვესტორები პოზიტიურად აღიქვავენ ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივი რესურსების მრავალფეროვნებას და მზად არიან მის მოპოვება - დამუშავებაში მნიშვნელოვანი თანხები დააბანდონ, მაგრამ მთელი რიგი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ფაქტორის გავლენით, ცალკეულ შემთხვევაში თავს იკავებენ ფულადი ნაკადების ამ მიმართულებით წარმართვაზე, თუმცა, პანდემიის შემდეგ აღინიშნა უაღ-

რესად დადებითი ტენდენციები. საქართველოსათვის უმსხვილესი ინვესტორები არიან ნიდერლანდები, აზერბაიჯანი, ჩინეთი, გაერთიანებული სამეფო და ლუქსემბურგი. ყველაზე დიდი პირდაპირი უცხოური ინვესტიცია ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში ხორციელდება – პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების 27%, მეორე ადგილზეა მშენებლობა – 23%, მესამეზე – დამამუშავებელი მრეწველობა – 13%.

ქართულ ეკონომიკაში უცხოური კაპიტალის მოზიდვის გაუმჯობესების და ინვესტირების საკითხში არსებული ნაკლოვანების აღმოფხვრის მიზნით, მნიშვნელოვანია საქართველოს და საერთაშორისო კერძო საინვესტიციო კორპორაციას – **OPIC** შორის გაფორმებული **ურთიერთგაგების მემორანდუმი**, რომლის საფუძველზეც, შემუშავდა ერთობლივი პროგრამა საქართველოში ამერიკული ინვესტიციების წახალისებისა და პოლიტიკური რისკების მართვის საკითხებზე. **OPIC** ხელს უწყობს ეკონომიკურ განვითარებას ახალ და განვითარებად ბაზრებზე. ასევე მნიშვნელოვანია ინვესტიციის ზრდისათვის ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკთან – **EBRD** მიღწეული შეთანხმება (2015 წ.), რამაც ხელი შეუწყო საქართველოში ევროპული ინვესტიციების ზრდას.

საინვესტიციო გარემოს ფაქტორების **SWOT – ანალიზი** გვიჩვენებს, რომ საქართველოში არის უცხოელებისათვის მომხიბვლელი პირობები რესურსების დიდი რაოდენობით, გამარტივებული საგადასახადო გარემოთი და იაფფასიანი შრომითი რესურსების თვალსაზრისით, მაგრამ ამავე დროს **დიდ პრობლემას წარმოადგენს არსებული შრომითი რესურსების არასაკმარისი კვალიფიკაცია და ბიზნეს-გარემოს შედარებით ნაკლები სტაბილურობა**. იმისათვის, რომ საქართველოში არსებობდეს ჯანსაღი საინვესტიციო გარემო, აუცილებელია ცვლილებების გატარება საკანონმდებლო და ინსტიტუციურ სფეროში, ისეთი კანონების მიღების მაქსიმალური შემცირება, რომლებიც ადგილობრივ და უცხოელ ინვესტორებს გაუმართლებელ შეზღუდვებს დაუწესებდა, შეაფერხებდა მათ განვითარებას და ბაზრებზე შეზღუდვად თავისუფალ კონკურენციას.

საინვესტიციო პოლიტიკის ეს პრიორიტეტები მოცემულია სამთავრობო დოკუმენტში – „**საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია – საქართველო 2030**“, მის თანახმად მთავრობის საგადასახადო პოლიტიკამ კერძო სექტორისა და უცხოური ინვესტიციებისათვის უნდა უზრუნველყოს ბიზნესის დაწყებისა და განვითარებისათვის მიმზიდველი და სტაბილური საგადასახადო გარემოს შექმნა. სახელმწიფოს მიზანია ბიზნესის იმგვარი რეგულირების მიღწევა, რომელიც ხელს შეუწყობს თავისუფალი ბაზრის და მენარმეობის განვითარებას, ამ თვალსაზრისით, მთავრობამ უნდა უზრუნველყოს:

- საინვესტიციო კანონმდებლობის დახვეწა
- თავისუფალი კონკურენციის პრინციპების დამკვიდრება;
- საკუთრების უფლების დაცვისა და კომერციული დავების ეფექტიანი გადაწყვეტის მექანიზმების გაძლიერება
- საგადასახადო სისტემის გაუმჯობესება და გამარტივება
- საჯარო მმართველობის გამჭვირვალობის ზრდა და სხვა.

ყოველივე ეს გააუმჯობესებს ქვეყნის პოზიციებს საერთაშორისო რეიტინგებსა და შეფასებებში. ეკონომიკური უსაფრთხოების სტანდარტების მიხედვით, ყოველწლიურად ეკონომიკაში განხორციელებული ინვესტიციების მოცულობა მშპ-ს 30%-ს, დაზოგვის მთლიანი მოცულობა კი, 2.5%-ს არ უნდა აღემატებოდეს. სარეიტინგო კომპანის **Greenfield FDI Performance Index**-ის რეიტინგებში 2023 წ. მონაცემებით, საქართველო 76 ქვეყანას შორის ინცესტიციების მშპ-თან შეფარდებით, საუკეთესო ხუთეულში მოხვდა, „ბიზნესის კეთების“ რეიტინგში მან 190 ქვეყანაში მეშვიდე ადგილი დაიკავა, „ეკონომიკური თავისუფლების“ მიხედვით – 176 ქვეყანას შორის 35-ე ადგილი, „კანონის უზენაესობის ინდექსით“ – 48-ე ადგილი და **ხელისუფლების კეთილსინდისიერების მიხედვით** – 38-ე ადგილი. ეს უდავოდ დიდი მიღწევაა და პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროგრამის ეფექტიანობას უსვამს ხაზს.

ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე საქართველოს ეკონომიკის განვითარებას და უცხოელი ინვესტორების დაინტერესებას მნიშვნელოვნად აფერხებდა საკანონმდებლო ბაზის არაგამჭვირვალობა და საკმაოდ მძიმე **კორუფციული გარემოს** არსებობა. 2012 წლის პოლიტიკური ცვლილებების შემდეგ ამ საკითხს განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ხელისუფლების მხრიდან. ეკონომიკური საქმიანობის ღიაობა, ურთიერთობათა გახსნილობა და გამჭვირვალობა სუბიექტებს შორის სამართლებრივი ურთიერთობის ძირითადი პრინციპი გახდა. პოსტპანდემიური ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროცესში უცხოური კაპიტალის დომინანტური როლის გათვალისწინებით, საინვესტიციო გარემოს გაჯანსაღებას მოექცა არსებითი ყურადღება, რისი შედეგიცაა ამ სფეროში საქართველოს მიღწევების საყოველთაო აღიარება. „**მსოფლიო სამართლის პროექტის**“ კანონის მიხედვით, კორუფციისაგან თავისუფლების ინდექსით, საქართველო 30-ე ადგილზეა, რაც ბიზნესის ხელშეწყობისა და უცხოელი ინვესტორების დაინტერესების თვალსაზრისით არსებითად გაუმჯობესებულ გარემოზე მიუთითებს.

საქართველო აქტიურად თანამშრომლობს ევროპის საბჭოს **კორუფციის წინააღმდეგ სახელმწიფოთა ჯგუფთან (GRECO)**. კორუფცი-

ის პრევენცია და მის წინააღმდეგ ეფექტიანი ბრძოლა კვლავ მთავრობის უმთავრეს პრიორიტეტებს შორისაა, რაზეც მიაწინებს არაერთი ავტორიტეტული საერთაშორისო ორგანიზაციისა და სარეიტინგო კომპანიების შეფასებები (2021 წელი):

- **„საერთაშორისო გამჭვირვალობის“ კორუფციის აღქმის (CPI)** ინდექსის მიხედვით, პირველი ადგილი აღმოსავლეთ ევროპისა და ცენტრალური აზიის რეგიონში, მსოფლიო მასშტაბით კი, – 180 ქვეყანას შორის 45-ე ადგილი
- **გლობალური კორუფციის ინდექსის (Global Corruption Index)** რეიტინგში მსოფლიოს 196 ქვეყანას შორის 43-ე ადგილი
- **„Heritage Foundation-ის“ ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსის მიხედვით** მსოფლიოს 180 ქვეყანას შორის მე-12 ადგილი, ევროპაში, – მე-7 ადგილი
- **„მსოფლიო სამართლის პროექტის“ კანონის უზენაესობის გლობალური ინდექსის (World Justice Project: Rule of Law Index)** მიხედვით მსოფლიოს მასშტაბით 50-ე, აღმოსავლეთ ევროპისა და ცენტრალური აზიის რეგიონში კი – პირველი ადგილი
- **Trace International-ის ბიზნესის კორუფციის რისკების ინდექსის** მიხედვით, საქართველო ევროპის საუკეთესო ოცეულში და მსოფლიოს საუკეთესო 30 ქვეყანას შორისაა, ამასთან, მთავრობასთან მიმართებაში კორუფციის რისკის დონის ქვეკომპონენტში პირველ ადგილზეა მსოფლიოში.

მნიშვნელოვანია ქვეყანაში გრძელვადიანი საინვესტიციო პროექტების განხორციელება, რის შედეგადაც უნდა გაიზარდოს საკრედიტო რესურსის მოცულობა და შეიქმნას ფინანსებზე ხელმისაწვდომობისათვის სტაბილური ბაზა, ეს, თავის მხრივ, გააიარებს საინვესტიციო რესურსებს და გაზრდის მის მოცულობას ეკონომიკაში, რაც პირდაპირ აისახება მთლიანი შიდა პროდუქტის და დასაქმების ზრდაზე. ქვეყნის კეთილდღეობის ამაღლებისათვის ევროპის ბაზარზე მიმდინარე პროცესებიდან საყურადღებოა, ბიზნესის კონსოლიდაციის ტენდენცია, განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება პროექტებისა და საქმიანობის მასშტაბზე და ფირმების უნარზე, – სწრაფად მოახდინონ რეაგირება ცვლილებებზე. ფართოდაა წარმოდგენილი და ჩქარდება დიფიტილიზაციის პროცესი. მომსახურების ნაწილი გადადის ციფრულ პლატფორმაზე, რაც ზრდის ინფრასტრუქტურულ ინვესტირებაზე მოთხოვნას.

წარმატებული ქვეყნები მიმართავენ ტექნოპარკების პრაქტიკას და ცდილობენ სხვადასხვა გზებით მოიზიდონ პირდაპირი უცხოური ინ-

ვესტიციები და ცნობილი უცხოელი სპეციალისტები. ეს სახელმწიფოები მაქსიმალურად ხელს უწყობენ როგორც უცხოურ, ისე ადგილობრივ კომპანიებს სხვადასხვა ინოვაციებსა და ექსპერიმენტებში, რაც ტექნოლოგიების გავრცელებას უწყობს ხელს. მომავალზე ორიენტირებული ქვეყნები ცდილობენ დაარწმუნონ უცხოური ინოვაციური ფირმები მთლიანად გადმოიტანონ საპროექტო საქმიანობა სპეციალურად შექმნილ ზონებსა და ტექნოპარკებში, ისინი ამ მიზნით საერთაშორისო ღონისძიებებს მასპინძლობენ და ფართოდ იყენებენ ეფექტიანი რეკლამირების თანამედროვე ტექნოლოგიებს.

გლობალიზაციის ნეგატიური შედეგების დასაძლევად და მისი საპროგნოზო ეფექტის გასაძლიერებლად, აუცილებელია ქვეყნის შიგნით მაღალი დანაზოგების შექმნა და პროდუქტიულ აქტივებში ინვესტირება. **უცხოურთან ერთად, გლობალიზაცია აუცილებლად მოითხოვს შიდა ინვესტიციების გაზრდას და, რაც მთავარია, „შერჩევითი ჩარევის“ სტრატეგიის გამოყენებას ინდუსტრიულ, მონეტარულ და ფისკალურ პოლიტიკაში, საგადასახადო განაკვეთისა და კრედიტის მართვაში.**

საქართველოს გეოპოლიტიკას მისი **სატრანზიტო დერეფნის და რეგიონული ბიზნესპლატფორმის** ფუნქცია განსაზღვრავს, დიდია მისი როლი ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფნის და კავკასიის რეგიონში ბიზნეს-პროექტებში, „ჩრდილოეთ-სამხრეთის“ და „აღმოსავლეთ-დასავლეთის“ სექტორებში. სატრანზიტო დერეფნის იდეა სცდება უშუალოდ სატრანსპორტო პრობლემატიკის ჩარჩოებს, რამდენადაც მოიცავს ეროვნული ეკონომიკის ცალკეულ დარგს (ენერგეტიკა, ტელეკომუნიკაციები, საინფორმაციო სისტემები, მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, განათლება, მშენებლობა, გარემოს დაცვა და სხვ.) და მათი განვითარების სტრატეგიას, ამდენად, **გლობალურ პროცესებში სატრანსპორტო დერეფნის ფუნქცია საქართველოსათვის უნივერსალური ხასიათისაა.**

ინვესტორთა მოტივირებისათვის და ეკონომიკური აქტიურობისათვის ქვეყანაში იქმნება **თავისუფალი ინდუსტრიული ზონები**, თუმცა, აღსანიშნავია ისიც, რომ „თეზ“-ი, თავისი კლასიკური გაგებით, მცირე ტერიტორიაზე აზრს კარგავს, მათი ფუნქციონირების შედეგად მოსალოდნელია ბიუჯეტში საგადასახადო შემოსავლების შემცირება, საქართველოში თეზ-ის შექმნა, უცხოური ინვესტიციებისთვის ნაკლებკონკურენტულია, შიდა ბაზრის სიმცირის, სამეწარმეო და ინფრასტრუქტურული სეგმენტების შედარებით ნაკლებად განვითარების გამო, ამასთან, გასათვალისწინებელია ის, რომ საზღვაო პორტებში თეზ-ის შექმნა, სახელმწიფოს უზღუდავს საზღვაო და, შესაბამისად, საგარეოეკონომიკური პოლიტიკის გატარების ფუნქციას.

მსოფლიოში ცნობილი ბრენდების მოსაზიდად და ახალი სამუშაო ადგილების შესაქმნელად, საქართველოს ხელისუფლება ინვესტიორებს სთავაზობს გარკვეულ პრეფერენციებს ბიზნესისათვის ხელსაყრელი გარემოს შესაქმნელად, მათ შორის მნიშვნელოვანია:

- **საწარმოს ასაშენებლად მიწის ნაკვეთის სიმბოლურ ფასად გადაცემა**
- **სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული საპრივატიზაციო შენობების მიყიდვა შეღავათიან ფასებში**
- **ინფრასტრუქტურის მოწესრიგება და მისასვლელი გზების მშენებლობა უშუალოდ, ხელისუფლების მიერ**
- **უცხოური კომპანიებისთვის მუშახელის მოზიდვასა და მათი სათანადო მომზადებაში დახმარება.**

ამ საკანონმდებლო და ინსტიტუციურმა სიახლეებმა მანამდე არნახული მასშტაბები შესძინა პუი-ის ზრდას, რამაც 2022 წელს 2 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა, ამან, კი, თავის მხრივ დიდად შეუწყო ხელი ეკონომიკური ზრდის უპრეცედენტო მასშტაბებს საქართველოში.

კავკასია თანამედროვე გლობალური ეკონომიკური სისტემის ერთ-ერთი აქტუალური რეგიონია, იგი რუსეთის, ამერიკის, თურქეთის, ირანის განსაკუთრებულ ინტერესთა ცენტრშია და თითოეულ მათგანს თავისებური ხედვა აქვს კავკასიის ინტეგრაციულ პროცესებზე, რაც, გარკვეულწილად, განაპირობებს კიდევ კონფლიქტურობის მაღალ დონეს რეგიონში. **პოლიტიკური დაძაბულობა და არასტაბილური ეკონომიკური გარემო ართულებს კავკასიის რეგიონში ერთობლივი პროგრამების შემუშავებას და საქმიანობის კოორდინაციას. ამ პრობლემების მოგვარება აუცილებელი წინაპირობაა ინვესტიციური ბაზრის გააქტიურებისა და, შესაბამისად, რეგიონის ეკონომიკური განვითარებისათვის.** რამდენადაც უცხოური კაპიტალი ხელს უწყობს ადგილობრივ ბიზნესს გლობალურ და რეგიონულ სტრუქტურებში შეღწევაში, ზრდის შიდა კონკურენციას, ამასთან, იგი, როგორც მყარი ვალუტის წყარო, საშუალებას აძლევს ეროვნულ მთავრობებს დააფინანსონ საგადამხდელო ბალანსის დეფიციტი, რაც მაკროეკონომიკურ წონასწორობას უზრუნველყოფს.

ჩვენი ქვეყანა უნდა გახდეს უფრო მიმზიდველი საერთაშორისო ტურიზმისა და ვაჭრობის განვითარებისათვის, ყველაზე სწრაფადრეაბილიტირებადი დარგი საქართველოსთვის, სწორედ, **ტურიზმია**. 2022 წლის მანძილზე საქართველოს 5.5 მლნ საერთაშორისო მოგზაური ენვია, ტურიზმის სექტორიდან მიღებულმა შემოსავალმა კი 3.5 მლრდ აშშ

დოლარი შეადგინა. ამ დარგის განვითარების მთავარ ვექტორად კრიზისისშემდგომ პერიოდში პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა განისაზღვრა, როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე მთლიანად რეგიონში.

საქართველოში ტურიზმი შემოსავლების ზრდის, ქვეყნის საერთაშორისო იმიჯის ამაღლების, ადგილობრივი მენარმეობის და დასაქმების გაუმჯობესების საუკეთესო სეგმენტად განიხილება. მისი განვითარებისათვის აუცილებელია:

- **რეკრეაციული პოტენციალის სრულყოფილი კვლევა და მისი რეკლამირება საერთაშორისო ბაზრებზე, მსოფლიო ტურისტულ სისტემებთან აქტიური თანამშრომლობა**
- **საკურორტო ზონების დაცვის ინსტიტუციური და ორგანიზაციული უზრუნველყოფის საკანონმდებლო უზრუნველყოფა**
- **ტურიზმის სტრუქტურულ პრიორიტეტებად სამკურნალო ტურიზმის, ეკოტურიზმის, აგროტურიზმის, ექსტრემალური ტურიზმის და სხვა თანამედროვე პოპულარული მიმართულებების განსაზღვრა**
- **ტურიზმის ინფრასტრუქტურის განვითარება და საკომუნიკაციო სისტემებით უზრუნველყოფა**
- **საექსკურსიო ბიზნესის და სამაშველო სამსახურის განვითარების სახელმწიფო მხარდაჭერა.**

ტურიზმის განვითარება და პოპულარიზაცია აუცილებლად მოითხოვს **გარემოს დაცვის** სახელმწიფო პოლიტიკის სრულყოფას, მასში მსოფლიო სტანდარტების ასიმილირებას. ეკონომიკური ინტეგრაციის ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად, სწორედ, ქვეყნის ეკოლოგიური სტაბილიზაცია და ბუნებრივი გარემოს წონასწორობა განიხილება. თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის და ქვეყნის სატრანზიტო ფუნქციის გააქტიურების შედეგად გაზრდილი რისკ-ფაქტორების შესამცირებლად, აუცილებელია გარემოსდაცვითი საქმიანობის სახელმწიფო პრიორიტეტის რანგში აყვანა და ამ სფეროში პასუხისმგებლობათა სამართლებრივი რეგულირება.

დაბალანსებული გარემო მდგრადი ეკონომიკის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა, ცალკეული დარგის განვითარების ხელშეწყობასთან ერთად, მასზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის და მსოფლიო ბაზარზე მისი რაციონალური პოზიციონირების პერსპექტივები. საკითხის აქტუალობამ გარემოს დაცვის სახელმწიფო პოლიტიკის დიდი მნიშვნელობა და გლობალიზაციის პროცესში მისი

როლის აქტუალიზება განაპირობა. გარემოს დაცვის პოლიტიკამ შემდეგი პრიორიტეტული მიმართულებები უნდა მოიცვას:

- გარემოში ბუნებრივი ბალანსის დაცვა და ეკოლოგიური ნონასწორობის რღვევის პროცესების პრევენცია
- ბუნებრივი რესურსების დაზოგვითი რეჟიმების დანერგვა და ამ მიზნით, უპირატესად, განახლებადი რესურსების გამოყენების ტექნოლოგიების ათვისება
- გარემოსდაცვითი კონტროლისა და პასუხისმგებლობის გაძლიერება
- გარემოს დაბინძურების მკაცრი ადმინისტრირება და საკომპენსაციო ნორმატივების დანერგვა
- ეკონომიკური საქმიანობის ეკოლოგიური შედეგების სწორი პროგნოზირება და ამ პროცესში საზოგადოების ჩართულობის უზრუნველყოფა
- საერთაშორისო გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიური უსაფრთხოების კონვენციების აღიარება, კანონმდებლობათა ჰარმონიზება და ეროვნული სტანდარტების საერთაშორისო ნორმატივებთან შესაბამისობის უზრუნველყოფა.

ტურიზმის განვითარება და ეკოლოგიური ნონასწორობის დაცვა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ქვეყნის **სატრანსპორტო სისტემის** გამართულ ფუნქციონირებაზე და მის ეფექტურ მართვაზე. საგზაო ინფრასტრუქტურის შექმნა კვლავ რჩება ხელისუფლების ძირითად პრიორიტეტად. ამ სექტორში საქართველოს აქვს უპირობო წარმატებები და კიდევ უფრო მეტი პერსპექტივები, რაც უკავშირდება მრავალი საერთაშორისო პროექტის გამხორციელებას, რომელთაც საქართველოს ხელისუფლებასთან ერთად, ანხორციელებს საერთაშორისო საინვესტიციო ფონდები და ფინანსური სტრუქტურები. უდიდეს პერსპექტივას უქმნის საქართველოს **თბილისი-ბათუმის ავტობანის** დასრულება, 2022 წელს მოძრაობა გაიხსნა ამ ჩქაროსნული მაგისტრალის 21-კილომეტრიან და 2023 წელს 14-კილომეტრიან ახალ მონაკვეთებზე. ამ პროექტის წარმატებაზე იქნება ძირითადად დამოკიდებული საერთაშორისო ტვირთბრუნვის მასშტაბური ზრდა ჩვენს ქვეყანაში, ასევე რეპუტაციულია საქართველოსთვის **ანაკლიის** ღრმანყლოვანი ნავსადგურის მშენებლობის პროექტის განხორციელება, რომელიც 2023 წლის შემდეგ შევა აქტიურ ფაზაში, საქართველოს, როგორც რეგიონული ჰაბის ფუნქციის შესრულებას მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მთავრობის 2023 წლის დადგენილება **ვაზიანის** საერთაშორისო აეროპორტის აშენების შესახებ. ევროპის ენერგომო-

მარაგების საკითხში საქართველოს ტრანზიტული როლის მნიშვნელოვან ზრდას უზრუნველყოფს 1000 მგვტ. სიმძლავრის, 1195 კმ. სიგრძის „**შავი ზღვის წყალქვეშა ელექტროგადამცემი კაბელის**“ პროექტის დასრულება, რომლის განხორციელებაში ჩართულია აზერბაიჯანი, უნგრეთი, რუმინეთი, მას ასევე მხარს უჭერს ევროკავშირი. ქვეყნის ენერგოუზრუნველყოფაში არსებით როლს შეასრულებს ენერგოგენერირების პროექტი, რომლის შესაბამისად, 2022-2023 წლის მაისამდე ექსპლუატაციაში შევიდა 15.6 მგვტ. საერთო სიმძლავრის შვიდი ჰესი. **დღეს საქართველოს აქვს უსაფრთხო და მდგრადი ციფრული სერვისების რეგიონალურ ჰაბად ჩამოყალიბების ამბიცია, რაც ხელისუფლების ერთ-ერთ პრიორიტეტს წარმოადგენს.**

რეგიონული თანამშრომლობის თვალსაზრისით განსაკუთრებულ როლს იძენს **თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებები** პარტნიორ ქვეყნებთან, საქართველოს ასეთი ხელშეკრულება გაფორმებული აქვს თურქეთთან და ყოფილ საბჭოთა ქვეყნებთან, **GSP** აშშ-თან, **GSP+** ევროკავშირთან და პრეფერენციული სავაჭრო რეჟიმები სხვა ქვეყნებთან. საერთაშორისო ურთიერთობებში მნიშვნელოვან პროგრესზე და ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის ზრდაზე მიუთითებს საგარეო ვაჭრობის ზრდის დიდი მასშტაბები პანდემიის შემდგომ პერიოდში, კერძოდ, 2022 წელს საქართველოდან ექსპორტი 31.8%-ით გაიზარდა და უპრეცედენტო მასშტაბი შეიძინა – 5,6 მლრდ აშშ დოლარი, ზრდის მაღალი ტემპით ხასიათდება იმპორტიც.

საქართველოში მიმდინარე მოვლენებმა სოციალურ-ეკონომიკური აღმავლობის, პოლიტიკური სტაბილურობისა და საერთაშორისო სივრცეში მისი ინტეგრირების ახალი პერსპექტივები შექმნა, მათი რეალიზაცია დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად სისტემური, მეცნიერული და დემოკრატიულ პრინციპებზე დამყარებული იქნება სახელმწიფო მართვის პროცესი, რამდენადაა სახელისუფლებო სტრუქტურების საქმიანობა ორიენტირებული მოქალაქეთა სოციალური ინტერესების დაცვასა და სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირებაზე.

სახელმწიფო მართვის საკანონმდებლო და ინსტიტუციურმა ბაზამ უნდა უზრუნველყოს როგორც ქვეყნის სტაბილური სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება, ისე მისი საერთაშორისო იმიჯის ამაღლება. **თანამედროვე მსოფლიოში მმართველობის სისტემის რეფორმირების ორი ძირითადი ტენდენცია განიხილება – სახელმწიფო ადმინისტრაციული აპარატის ოპტიმიზაცია და თვითმმართველობის სრულყოფის კონცეპტუალური გააზრება, ამ თვალსაზრისით, საქართველოში სახელმწიფო მართვის სრულყოფისათვის აუცილებელია:**

- ქვეყნის პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და ეკოლოგიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა
- ოპტიმალური და გამჭვირვალე სახელმწიფო მმართველობითი ინსტიტუტების ფუნქციონირება, მმართველობაში სოლიდარობისა და კონკურენციის პრინციპების დამკვიდრება
- პოლიტიკური ძალაუფლების დეცენტრალიზაცია, მმართველობის იერარქიაში ეფექტური კოორდინაცია, ადგილობრივი ხელისუფლების ინსტიტუციონალიზმის მხარდაჭერა და თვითმმართველობის დემოკრატიული ინსტიტუტების გაძლიერება
- რეგიონალიზმის და ტერიტორიული მოწყობის ოპტიმიზაცია, სივრცითი ეკონომიკის მხარდაჭერა
- მუნიციპალიტეტებისათვის სახელმწიფოს მიერ დელეგირებული ფუნქციების შესრულების კონტროლი და რეგიონთაშორისი ურთიერთობების რეგულირება
- დემოკრატიული ინსტიტუტების, საზოგადოებრივი სექტორის და სამოქალაქო საზოგადოების სახელმწიფო მხარდაჭერა
- ქვეყნის ეროვნულ უსაფრთხოებისა და სტრატეგიულ ინტერესებთან დაკავშირებული ობიექტების დენაციონალიზაცია, სახელმწიფო კომპანიების ეფექტური მართვა
- მეწარმეობაში სამართლიანი კონკურენციის პრინციპებისა და მომხმარებელთა უფლებების მაქსიმალური დაცვა
- მიწის და სხვა უძრავი ქონების ხელშეუხებლობის სახელმწიფო გარანტიის უზრუნველყოფა
- უცხოელი ინვესტორებისათვის სტაბილური ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზის შექმნა და ინვესტიციების რეგიონებში მოზიდვის სტიმულირება, უცხოელთა საკუთრების უფლების გარანტიების დაცვა
- მოსახლეობისათვის ღირსეული სოციალური გარემოს შექმნა, მისთვის საცხოვრებელი ადგილისა და დასაქმების თავისუფალი არჩევანის უზრუნველყოფა.

პანდემიის დასრულების შემდეგ საქართველოს ხელისუფლება სახელმწიფოს განვითარების სტრატეგიას მსოფლიო თანამეგობრობის დახმარებით და გლობალური მართვის ერთიან სქემაში ჩართვით აგებს, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ხელისუფლების აქტიური თანამშრომლობა ევროკავშირის სტრუქტურებთან და მათი რეკომენდაციების შესრულება. მიმდინარე ეტაპზე ევროკავშირის **ფინანსური და ტექნიკური დახმარების** პროგრამის ფარგლებში, საქართველოში სახელმწიფო უწყ-

ებების მხარდასაჭერად ხორციელდება **Twinning-ის 12 პროექტი და TAIEX-ის** პროგრამა, რაც ხელს შეუწყობს პოსტპანდემიური სტრატეგიის ნარმატიულ რეალიზაციას.

კრიზისის ძირითად ტენდენციებთან ერთად, მნიშვნელოვანი თანამდე მოვლენების კვლევა, ეროვნული მონაცემების ღრმა ანალიტიკური შეფასება და მათი განზოგადებაა. მომავალში კვლევებმა უნდა მოიცვას ქვეყნებში ცხოვრების სტანდარტული წესის და განვითარების კრიზისამდელი ტემპების აღსადგენად აუცილებელი ღონისძიებების კომპლექსური, მულტიდისციპლინური შესწავლა. პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფასთან ერთად, ხელისუფლების პოსტკრიზისული სტრატეგიის მნიშვნელოვანი მიმართულება ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური უსაფრთხოების მექანიზმების დადგენა და მათი ეფექტური განხორციელებაა.

თავი 6. საქართველოს ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის სახელმწიფო პროგრამა

პანდემიური კრიზისის გლობალური ხასიათის მიუხედავად, მასთან საბრძოლველად ყველა ქვეყანამ ინდივიდუალური მიდგომა შეიმუშავა, რამაც დეგლობალიზაციის ელემენტები წარმოშვა მსოფლიო სისტემებში და დღის წესრიგში გლობალიზაციის ახალი კონცეფციის ფორმირება დააყენა, გაიზარდა გლობალიზმის სტანდარტული პროდუქტების (ნავთობი, გაზი, ხორბალი) ეკონომიკური გავლენის არეალი, სასურსათო უსაფრთხოების საკითხი ცალკეული ქვეყნისათვის ინდივიდუალურად, არაერთგვაროვანი სტანდარტებით და განსხვავებული პრიორიტეტებით განისაზღვრა, გაიზარდა ენერგომონოპოლიური ქვეყნების როლი მსოფლიო პროცესებში და ამალდა დანარჩენი სამყაროს მათზე დამოკიდებულების ხარისხი, ამ პროცესებმა კონვერგენციის კლასიკური პრინციპების კონცეპტუალური საფუძველი შეასუსტა და მისი გარკვეული ტრანსფორმაცია მოითხოვა. ამ ცვლილებებმა გავლენა იქონია პანდემიური კრიზისის მართვის უნიფიცირებულ სისტემებზეც და მათი ავტონომიურობის ხარისხის ზრდა განაპირობა.

პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროგრამა ეკონომიკის განვითარების სრულად პროგნოზირებადობის პრინციპს ემყარება, იგი განვითარების დაბალანსებას ითვალისწინებს, შესაბამისი სტრუქტურული რეფორმებით და დასაქმების დონის ამაღლებით, ფისკალური სტიმულების და საბანკო რესურსების რაციონალურ გამოყენებაზე კონცენტრირებით. ეკონომიკის სწრაფი აღდგენის ტენდენცია პუი-ს არსებით ზრდაში და რეინვესტირების გაფართოებაში ვლინდება, რასაც შედეგად, ვალუტის შემდგომი გამყარება და ინფლაციის ტემპის შენელება უნდა მოყვეს. განსაკუთრებული როლი ენიჭება ფულადი ტრანსფერების ზრდის სწორ პროგნოზს. ეკონომიკის რეაბილიტაციის მნიშვნელოვანი ფაქტორი თანამედროვე ტექნოლოგიური სისტემების, ინოვაციური იდეების და ცოდნის ეფექტიანი გამოყენებაა, რაც არსებითად დამოკიდებულია ქვეყნების სწორ პოლიტიკაზე, მაღალ ეკონომიკურ პოტენციალსა და კარგ საინვესტიციო გარემოზე

აღნიშნულის გათვალისწინებით, პოსტკრიზისული პოლიტიკის განსაზღვრის დროს, მხედველობაშია მისაღები **განვითარების ზოგადი პრინციპები და კანონზომიერებები**, კერძოდ:

1. **განვითარებული ეკონომიკის ქვეყნებში** დაბალია სავალო ხარჯები და მაღალია ხანგრძლივი აღდგენითი პროცესისათვის სა-

- ჭირო ფინანსური მხარდაჭერის რესურსები, ამ ქვეყნებში სტაბილური ინფლაციური მოლოდინი და დაბალი ინფლაციური წნეხი, ამის პარალელურად მონეტარული პოლიტიკა აღდგენის ეტაპისათვის ადაპტაციურ მექანიზმებს ინარჩუნებს. ასეთ პოლიტიკას დადებითი მეორადი ეფექტიც გააჩნია – სუსტი ქვეყნებისათვის ფინანსური მხარდაჭერის შესაძლებლობის ზრდის თვალსაზრისით;
2. **განვითარებადი ქვეყნების ხელისუფლებისათვის პრიორიტეტულად სესხების და სავალო მომსახურების საკითხი რჩება**, ცენტრალურმა ბანკმა თავისი ექსპანსიური მონეტარული პოლიტიკა ფასების სტაბილურობის უზრუნველყოფის პოლიტიკასთან უნდა დააბალანსოს;
 3. **მაკროეკონომიკური წონასწორობის და ფინანსური სტაბილიზაციის სტრატეგიები დიფერენცირებული უნდა იყოს ეკონომიკის სტრუქტურის და მისი რყევების ხასიათის მიხედვით**. განვითარებული ფინანსური ბაზრების მქონე ქვეყნებში ეს რყევები შედარებით სუსტია, მათი დაბალანსება და რესურსების არარაციონალური გამოყენება შეიძლება დაძლეული იყოს გაცვლითი კურსის მოქნილი პოლიტიკის გატარებით;
 4. **დეფიციტური ბალანსის მქონე ქვეყნებში** სავალუტო ინტერვენციები და კაპიტალის ნაკადების მართვა შეიძლება ხელსაყრელი აღმოჩნდეს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მეტი ავტონომიურობისათვის, ინფლაციის თარგეტირებისა და წარმოების განვითარებისათვის. ცენტრალური ბანკების მიერ ინფლაციური პროცესების მართვის მიზნით აქტიურად უნდა გამოიყენებოდეს ფიქსირებული გაცვლითი კურსის, კაპიტალის თავისუფალი მობილობის, დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკის მექანიზმები და ამ ტრილემის საფუძველზე განისაზღვროს ყველაზე ეფექტური ეკონომიკური ტანდემები;
 5. **დაბალშემოსავლიან განვითარებად ქვეყნებს** შედარებით მცირე რესურსი აქვთ ანტიკრიზისული მანევრირებისათვის, კრიზისისგან დამცავი ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის გატარებისათვის, თავისი პრიორიტეტების გატარებისთვის, ამდენად, მათთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ხდება საერთაშორისო თანამეგობრობის ფინანსური დახმარება (გრანტები და შეღავათიანი სესხების მიღება, სასესხო ვალდებულებების რესტრუქტურზაცია), ეს კი, დახმარების მიღების მსურველი ქვეყნებიდან დამატებით მოითხოვს ფინანსური და პოლიტიკური უსაფრთხოების სახელმწიფო გარანტიებს.

პანდემიის შემდგომი პერიოდის ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროცესი არსებითად იყო დამოკიდებული ევროსაბჭოს და მსოფლიო ფინანსური ინსტიტუტების მიერ ეფექტიანი პოლიტიკის გატარებასა და სწორ პროგნოზირებაზე. პოსტკრიზისულ რეგულირებაში და ცალკეული ქვეყნის ანტკრიზისული გეგმების კოორდინირებაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა ევროკავშირმა. **ევროსაბჭომ** შეიმუშავა სპეციალური პროგრამა კრიზისიდან გამოსვლის და პოსტკრიზისული ეკონომიკის რეაბილიტაციის **ფუნდამენტური მიდგომების** შესახებ, კერძოდ, ევროსაბჭოს რეკომენდაციებში აღნიშნულია, რომ ქვეყნებმა ყურადღება უნდა გაამახვილონ შემდეგ ასპექტებზე:

- **კრიზისის უარყოფითი შედეგების სრული ლიკვიდაცია**, – ეკონომიკური განვითარების ნელი ტემპების, მზარდი უთანასწორობის, ღარიბი მოსახლეობის რაოდენობის ზრდის, ვალების ზრდის, ადამიანურ კაპიტალში დაგროვების შემცირების უარყოფითი ტენდენციების დაძლევა;
- **სახელმწიფო ინვესტიციების ფისკალურ პოლიტიკასთან დაბალანსებულობის უზრუნველყოფა**;
- **მწარმოებლურობის ამაღლებაზე, მ.შ. ციფრულ ეკონომიკაზე აქცენტირება**;
- **„მწვანე ეკონომიკისათვის“ და შესაბამისი ინფრასტრუქტურისათვის უპირატესობის მინიჭება**.

ეკონომიკური ზრდის მთავარი ფაქტორი პოლიტიკის სტაბილურობაა, აუცილებელია გეოპოლიტიკური საფრთხეების შემცირება და შინაპოლიტიკური ფაქტორების დასტაბილიზება. სსფ-ის მიერ განსაზღვრული **ეკონომიკის დაბალანსებული აღდგენის პრინციპი** დაედო საფუძვლად ცალკეული ქვეყნის პოსტპანდემიური რეაბილიტაციის ეროვნულ სტრატეგიას, განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ეკონომიკის **გამოთანაბრების, მისი პროდუქტიულობის და კონკურენტულობის ამაღლების, სოციალური და ინსტიტუციური მდგრადობის უზრუნველყოფის პრინციპები**. მიმდინარე ეტაპზე ხელისუფლებისათვის მნიშვნელოვანი გამოწვევა გახდა პანდემიურ კრიზისში არსებითად გაზრდილი ვალი, რისი მართვაც ხელისუფლებებს შორის ურთიერთგაგების და თანამშრომლობის პრინციპს, საერთაშორისო ლიკვიდობისადმი ქვეყნების ადექვატური ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას და თანაბარი პასუხისმგებლობის პრინციპებს უნდა ემყარებოდეს.

პოსტკრიზისულ პერიოდში საქართველოს განვითარების სტრატეგია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ აღმავლობას უნდა ემსახურებოდეს.

დეს. პრიორიტეტები, რაზეც კონცენტრირება უნდა მოახდინოს ხელისუფლებამ, ასახულია სახელმწიფო სტრატეგიულ გეგმაში – „საქართველო-2030“. ეს პრიორიტეტული მიმართულებებია:

- ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნა
- ექსპორტზე ორიენტირებული და რესურსდამზოგავი დარგების უპირატესი განვითარება
- ტურისტული სექტორის მხარდაჭერა
- მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარების ხელშეწყობა;
- აგრარული სექტორის განვითარება
- ცივილიზებული სოციალური გარემოს ფორმირება.

ეკონომიკური აღმავლობა ქვეყნის განვითარებისა და დემოკრატიული ღირებულებების დამკვიდრების ძირითადი ფაქტორია. ხაზი უნდა გაესვას განვითარების პრიორიტეტების ტრანსფორმაციას, თუკი პანდემიის პერიოდში იგი ეკონომიკის ზრდის ნაცვლად, მისი სტაბილურობის და, შესაბამისად, პროგნიზირებადობის უზრუნველყოფას ისახავდა მიზნად, პოსტპანდემიური პერიოდის დაწყების შემდეგ (2022 წ.), განვითარების სტრატეგიულ მიმართულებად ეკონომიკაში მწარმოებლურობის ამაღლება და ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა გახდა.

საქართველოს მომავლის სტრატეგია რაციონალურ **საგარეო-ეკონომიკური პოლიტიკას** ემყარება, რომელიც მიზნად ისახავს საერთაშორისო თანამშრომლობის გაფართოებას, მსოფლიო ფინანსურ და ეკონომიკურ კავშირებში მონაწილეობას, საერთაშორისო ბაზრებზე აქტიურ პოზიციონირებას, მსოფლიო და ევროსტრუქტურებთან ინტეგრირებას.

მიმდინარე ეტაპზე საქართველოს ხელისუფლების მიერ საერთაშორისო ეკონომიკური თანამშრომლობის სფეროში ძირითად პრიორიტეტებად აღიარებულია:

- საერთაშორისო ურთიერთობებში საყოველთაო ნორმებისა და პრინციპების დაცვა
- სტრატეგიული თანამშრომლობის გაღრმავება ევროკავშირთან და აშშ-თან, ურთიერთხელსაყრელი კავშირები მეზობელ და პარტნიორ სახელმწიფოებთან
- რეგიონთაშორის კავშირებში გაერთიანება და ტერიტორიულ პროექტებში მონაწილეობა
- საერთაშორისო ფინანსურ სისტემებში აქტიური მონაწილეობა, უცხოური კაპიტალის მოზილულობის ხელშეწყობა
- საქართველოს ტრანზიტული ფუნქციის გააქტიურება და ქვეყნის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაცია

- ერთიან ტრანსკავკასიურ სატელეკომუნიკაციო სისტემში ჩართვა
- სამამულო პროდუქციის საერთაშორისო ბაზრებზე პოზიციონირების და დამკვიდრებისათვის სახელმწიფოს მაქსიმალური ხელშეწყობა
- საერთაშორისო სამეცნიერო და ტექნოლოგიური თანამშრომლობის პრიორიტეტების განსაზღვრა, საერთაშორისო პროგრამებში და ერთობლივ პროექტებში მონაწილეობის სახელმწიფო მხარდაჭერა.

კრიზისისშემდგომ პერიოდში საქართველოში მიმდინარე მოვლენებმა სოციალურ-ეკონომიკური აღმავლობის, პოლიტიკური სტაბილურობისა და საერთაშორისო სივრცეში მისი ინტეგრირების ახალი პერსპექტივები შექმნა, მათი რეალიზაცია დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად სისტემური, მეცნიერული და დემოკრატიული იქნება სახელმწიფო მართვის პროცესი, რამდენადაა სახელისუფლებო სტრუქტურების საქმიანობა ორიენტირებული მოქალაქეთა სოციალური ინტერესების დაცვასა და სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირებაზე.

გლობალური სამყაროსათვის ეკონომიკის ჰუმანიზაციის კონცეპტუალური არსი და ეროვნული ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტული სოციალიზაცია, პირველ რიგში პოლიტიკურ უსაფრთხოებას და მშვიდობას მოითხოვს. ქვეყნის სოციალურ და ეკონომიკურ წარმატებებს ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე მისი პოლიტიკური სტაბილურობა განაპირობებს. მსოფლიო ბაზრების გახსნილობის გადამწყვეტი წინაპირობა ასოცირების მსურველი ქვეყნების სტაბილური პოლიტიკური იმიჯი, მათი ხელისუფლებების მხრიდან საერთაშორისო მოთხოვნების დაცვა და ინტეგრირებული ურთიერთობების ძირითადი პრინციპების და ნორმების მიმღებლობაა.

საქართველოს ხელისუფლების პოსტკრიზისული სტრატეგიის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება მსოფლიო თანამეგობრობის ქვეყნებთან მჭიდრო პოლიტიკური თანამშრომლობა და საერთაშორისო სტრუქტურებთან მისი ინტეგრირებაა, რაც უპირობოდ მოითხოვს ქვეყანაში და რეგიონში უსაფრთხოების დაცვის მიზნით სხვადასხვა აქტივობებში საქართველოს ჩართულობას და შესაბამისი მიდგომების სახელმწიფო მხარდაჭერას. ამ მიზნით პანდემიის შემდგომ პერიოდში (2021-2022წწ.) საქართველოს ხელისუფლება ინტენსიურად მუშაობდა ქვეყნის სუვერენიტეტის განმტკიცების, ტერიტორიული მთლიანობის უზრუნველყოფის და დეოკუპაციის მიმართულებით. კერძოდ:

- 2021-2022 წწ. ჩატარდა **ჟენევის საერთაშორისო მოლაპარაკებების სამი რაუნდი** საქართველოს მონაწილეობით
- შედგა **ორმხრივ და მრვალმხრივ ფორმატებში** გამართული ვიზიტები
- გრძელდება **ევროკავშირში ინტეგრაციის** გეგმით გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულება
- ევროკავშირის **ფინანსური და ტექნიკური დახმარების** პროგრამის ფარგლებში, სახელმწიფო უწყებების მხარდასაჭერად ხორციელდება **Twinning-ის 12 პროექტი და TAIEX-ის პროგრამა**
- საქართველოს თავდაცვის ძალები აგრძელებს მონაწილეობას ევროკავშირის ერთიანი უსაფრთხოებისა და თავდაცვის პოლიტიკის ფარგლებში (**CSDP**) მიმდინარე მისიებსა და ოპერაციებში
- გაგრძელდა ევროკავშირთან თანამშრომლობა **„აღმოსავლეთ პარტნიორობის“** ფორმატის ფარგლებში. 15.12.2021 სამიტზე მიღებულ იქნა ერთობლივი დეკლარაცია **„აღპ-ის 2020 წლის შემდგომი მიზნები“**
- **ნატო-საქართველოს** თანამშრომლობის გაფართოების ფარგლებში გაიმართა ნატო-საქართველოს კომისიის - **NGC** ხუთი სხდომა, მუშაობს წლიური ეროვნული პროგრამა - **ANP** და ნატო-საქართველოს არსებითი პაკეტი **RefreshedSNGP**. საქართველოს თავდაცვის ძალების ასეული განაგრძობს მონაწილეობას **„ნატოს საპასუხო ძალებში – NRF“**
- **საქართველოსა და აშშ-ს** შორის თანამშრომლობის გაფართოებას ადასტურებს 2022 წლის 26 აპრილს აშშ-ის კონგრესის მიერ დამტკიცებული **„საქართველოს მხარდამჭერი აქტი“**
- 2021 წლის 30 ივნისს **გაერთიანებული სამეფოსა და გერმანიის** საგარეო საქმეთა მინისტრებმა ერთობლივი კომუნიკეში დააფიქსირეს საქართველოს მიმართ მხარდაჭერა
- გაგრძელდა სტრატეგიულ საკითხებზე **ქართულ-გერმანულ-ფრანგული** კონსულტაციები, რომლის მორიგი რაუნდი 2022 წლის 20 იანვარს თბილისში გაიმართა
- 2021 წელს შედგა **საფრანგეთის** მენარმეთა მოძრაობის (**ME-DEF International**) ვიზიტი საქართველოში, გაგრძელდა მჭიდრო თანამშრომლობა საფრანგეთის განვითარების სააგენტოსთან (**AFD**)
- გაფორმდა **საქართველო-ვატიკანის** სახელმწიფოთაშორისი დარგობრივი შეთანხმებები კულტურისა და განათლების სფეროებში თანამშრომლობის შესახებ

- გაგრძელდა **კავკასიის რეგიონში** დაბალანსებული და ურთიერთსასარგებლო თანამშრომლობაზე დამყარებული პოლიტიკის განხორციელება, ამ მიზნით საქართველომ წამოაყენა „**მშვიდობიანი სამეზობლო ინიციატივა**“
- გრძელდებოდა აქტიური კომუნიკაცია **ახლო აღმოსავლეთისა და აფრიკის ქვეყნებთან**. გაიმართა მაღალი და უმაღლესი დონის ორმხრივი ვიზიტები. აღსანიშნავია **არაბთა გაერთიანებულ საემიროებთან** ერთობლივი განცხადების ხელმოწერა თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებაზე მოლაპარაკებების დაწყების თაობაზე
- მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო **იორდანის** მხრიდან საქართველოსთვის 4000 კვ/მ მიწის ნაკვეთის გადაცემა **მაცხოვრის ნათლობის ადგილთან**, სადაც აშენდება ქართული კულტურის ცენტრი
- საქართველოს საგარეო პოლიტიკაში მნიშვნელოვანია **აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიასთან** ორმხრივი და მრავალმხრივი ურთიერთობების გაღრმავება. აღსანიშნავია, 2021 წელს **ინდოეთის** საგარეო საქმეთა მინისტრის და **მონღოლეთის** საპარლამენტო დელეგაციის პირველი ვიზიტენი საქართველოში
- მნიშვნელოვანი იყო „**საქართველოსა და იაპონიას შორის ინვესტიციების ლიბერალიზაციის, ხელშეწყობისა და დაცვის შესახებ**“ შეთანხმების ამოქმედება
- საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ პრიორიტეტული მიმართულებაა **ლათინური ამერიკისა და კარიბის ზღვის** აუზის ქვეყნებთან ურთიერთობების განმტკიცება. აღსანიშნავია **ურუგვაის** საგარეო საქმეთა მინისტრის პირველი ოფიციალური ვიზიტი საქართველოში
- გაგრძელდა მუშაობა საერთაშორისო ორგანიზაციებში (**გაერო, ეუთო, ევროპის საბჭო**) საქართველოს ეროვნული ინტერესების შესაბამისი პოლიტიკის გატარებისა და ჩვენი ქვეყნის სათანადოდ პოზიციონირების უზრუნველსაყოფად
- 2021-2022 წწ. **გაერომ** მიიღო საქართველოს მიერ წარდგენილი რეზოლუცია – „**თანამშრომლობა საქართველოსთან**“ და რეზოლუცია – „**აფხაზეთიდან და ცხინვალის რეგიონიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა და ლტოლვილთა სტატუსის შესახებ**“.
- 2022 წლის 4 მაისს მიღებული იქნა **ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის** გადაწყვეტილება – „**ევროპის საბჭო და კონფლიქტი საქართველოში**“.

პანდემიით გამოწვეული სირთულეების მიუხედავად, საქართველოს მთავრობა განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა აქტიური **დიასპორული** პოლიტიკის განხორციელებას, იგი ხელისუფლების ერთ-ერთ ძირითად პრიორიტეტად არის აღიარებული, რაც მიზნად ისახავს საზღვარგარეთ მცხოვრებ თანამოქალაქებთან მჭიდრო კონტაქტების დამყარებას კულტურის, ეკონომიკის, პოლიტიკის, სპორტის, განათლების და მეცნიერების სფეროში, კერძოდ:

- საზღვარგარეთ მცხოვრები ქართული დიასპორის წარმომადგენელთათვის გაგრძელდა საგრანტო პროგრამები – „**საკვირაო სკოლების მხარდაჭერის პროგრამა**“, „**დიასპორული ინიციატივების მხარდაჭერის პროგრამა**“, პროგრამა – „**იყავი შენი ქვეყნის ახალგაზრდა ელჩი**“ და „**საზღვარგარეთ მოქმედი ქართული ცეკვისა და სიმღერის ანსამბლების მხარდაჭერის პროგრამა**“
- საზღვარგარეთ მოეწყო ხუთი ახალი **საკვირაო სკოლა**
- ჩატარდა დიასპორის დღისადმი მიძღვნილი ტრადიციული ფორუმი – „**ქართული დიასპორა საქართველოს ევროპული მომავლისათვის**“
- განხორციელდა პროექტი – „**დიასპორის წარმომადგენელთა განსაკუთრებული ღვაწლის აღიარება**“
- ევროკავშირის ხელშეწყობით ჩატარდა **დიასპორის ეკონომიკური ფორუმი**, რომელიც მიზნად ისახავდა საზღვარგარეთ მცხოვრები თანამემამულეებისათვის კონკრეტული საინვესტიციო შეთავაზებებისა და სამეწარმეო პროგრამების წარდგენას.

საქართველოს ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემა ქვეყნის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის ოპტიმალური მოდელის შექმნაა, რომელიც **რეგიონების** ინდივიდუალურ თავისებურებებს, განვითარების სპეციფიკას და განსხვავებულ პერსპექტივებს უნდა ითვალისწინებდეს. რეგიონული პოლიტიკა ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის ძირითად მიმართულებებს და პრიორიტეტებს უნდა შეესაბამებოდეს, მის მიზანს ტერიტორიულ ერთეულებში არსებული ეკონომიკური პოტენციალის და მოსახლეობის სამეურნეო ტრადიციების ეფექტური გამოყენება, ადგილობრივი თავისებურებების გათვალისწინებით ეკონომიკური საქმიანობის ოპტიმიზაცია, მეწარმეობის განვითარების სტიმულირება, დასაქმების პრობლემის დარეგულირება და ამ გზით, გრძელვადიანი პერსპექტივისათვის რეგიონის კონკურენტუნარიანობის ზრდა წარმოადგენს.

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ხელისუფლების ცენტრალურ და ტერიტორიულ ორგანოებს შორის სამართლებრივი ურთიერთობების რეგულირების სრულყოფის საკითხი, მათი ფუნქციების ოპტიმალური დელეგირების, მუნიციპალიტეტების უფლებამოსილებათა გაფართოების და სწორი ინსტიტუციონალიზმის მიმართულებით. თანამედროვე პოლიტიკაში სამართლებრივი სახელმწიფოს საფუძვლად განვითარებული ადგილობრივი თვითმმართველობის სისტემა განიხილება, სწორედ მის ფუნქციონირებაზე დამოკიდებული როგორც მთლიანად სახელმწიფო მართვის სისტემის ეფექტიანობა, ასევე დემოკრატიული ურთიერთობების დამკვიდრება.

სახელისუფლებო დონეებს შორის უფლებათა გადანაწილებაში ამოსავალი საკითხია ქონებრივ ურთიერთობათა დარეგულირება და საკუთრებით ვალდებულებათა გამიჯვნა, ამ პროცესების სამართლებრივი უზრუნველყოფა და ინსტიტუციური მართვა. თვითკმარი ადგილობრივი ერთეულების შექმნის პოლიტიკის ამოსავალ პირობას ფინანსური დეცენტრალიზაციის სახელმწიფო სატრანსფერო პოლიტიკით მხარდაჭერა და მიზნობრივ-პროგრამულ დაფინანსებაზე გადასვლა წარმოადგენს, ეს რესურსების განაწილების დროს ტერიტორიული და დარგობრივი ასპექტების ოპტიმალურ შეთანაწყობას, რეგიონული საინვესტიციო პრიორიტეტების რანჟირებას, რეგიონის ფინანსური რესურსების ფორმირებისა და განვითარებისათვის თანაბარი პირობების შექმნას მოითხოვს. სატრანსფერო პოლიტიკა სახელმწიფოს პრიორიტეტებს უნდა ითვალისწინებდეს და ადგილობრივი წარმოების განვითარებისათვის ხელსაყრელ ბიზნეს-გარემოს ფორმირებას უზრუნველყოფდეს.

საქართველოს ტერიტორიულ-სივრცობრივი თავისებურებების მრავალფეროვნების გამო, რეგიონული პოლიტიკა განვითარების დონეებს შორის არსებული დისპროპორციების დაძლევის და ურთიერთწონასწორული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უზრუნველყოფის მიზნით, ცალკეული ერთეულისათვის დიფერენცირებულ მიდგომას უნდა ითვალისწინებდეს. ახლებურ გადაწყვეტას მოითხოვს რეგიონის ბუნებრივი რესურსების გამოყენების, მათ შორის მინათსარგებლობის, საინვესტიციო პრიორიტეტების განსაზღვრის, დასაქმებისა და ადგილობრივი გადასახადების რეგულირების, რეგიონული ინოვაციური პროექტების შემუშავების, ეკოლოგიური უსაფრთხოების და სხვა უაღრესად აქტუალური საკითხი.

მმართველობის სისტემის დეცენტრალიზაციის პოლიტიკის ფარგლებში საქართველოს მთავრობის მიერ განხორციელდა **დეცენტრალიზაციის 2020-2025 წლების სტრატეგიის 2020-2021 და 2022-2023 წლების**

სამოქმედო გეგმები, რომელიც მოიცავენ კონკრეტულ ნაბიჯებს, მუნიციპალიტეტების უფლებამოსილების გაფართოების, მათი ფინანსური დამოუკიდებლობის ხარისხის გაძლიერებისა და ანგარიშვალდებულების გაზრდის მიმართულებით. ეს სამოქმედო გეგმა ხელს შეუწყობს საქართველოს მთავრობის მიერ განსზღვრული მიზნის რეალიზაციას იმის თაობაზე, რომ 2025 წლის ბოლოსათვის მშპ-ში მუნიციპალიტეტების შემოსულობებმა 7%-ს უნდა გადააჭარბოს.

რეგიონების განვითარებაში უთანასწორობის აღმოფხვრისა და ღირსეული საცხოვრებელი პირობების შექმნის მიზნით გრძელდება სახელმწიფო პროგრამა **„განახლებული რეგიონები“**, რომელიც ითვალისწინებს საქართველოს 63 მუნიციპალიტეტში განსაკუთრებული სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელებას, მათ შორის, ურბანული განახლების დოკუმენტების შემუშავებას. (პირველ ეტაპზე პროგრამის საორიენტაციო ღირებულება განისაზღვრა 500 მილიონი ლარის ფარგლებში).

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მთის განვითარებას **„მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ“** საქართველოს კანონის საფუძველზე. ადგილობრივი მოსახლეობისთვის საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესების მიზნით, 2021 წელს დაფინანსდა ინფრასტრუქტურული პროექტები **„საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან“** – 754 პროექტი, **„მაღალმთიანი დასახლებების განვითარების ფონდიდან“** – 16 პროექტი, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან კი, **„სოფლის მხარდაჭერის პროგრამის“** ფარგლებში დაფინანსდა 4200 პროექტი, 2022 წელს დაფინანსდება 4000 ინფრასტრუქტურული პროექტი, საქართველოს ხელისუფლება რეგიონებთან ურთიერთობის და მმართველობის ვერტიკალური იერარქიზაციის საკითხს ორგანიზაცია **„ღია მმართველობა პარტნიორობაში“ (Open Government Partnership – OGP)** სამოქმედო პრინციპებისა და დებულებების საუძველზე წარმართავს, რომლის მმართველი კომიტეტის წევრი თავად არის. **OGP** ემსახურება ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე ღია მმართველობის პროცესის ეფექტიან კოორდინაციას, სამოქალაქო საზოგადოებასთან მთავრობის თანამშრომლობის გაძლიერებას და ღია მმართველობის სფეროში ინოვაციური რეფორმების ინიცირებას. აღნიშნული მიზნებიდან გამომდინარე, საქართველოს რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა ჯერ კიდევ მოითხოვს სრულყოფას სხვადასხვა მიმართულებით, კერძოდ, საჭიროა:

- **რეგიონული პოლიტიკის შემუშავებისა და რეალიზაციის ინსტიტუციური სისტემის გაუმჯობესება, ხელისუფლების ად-**

- გილობრივი და ცენტრალური ორგანოების ფუნქციონირების სწორი კოორდინაცია
- განვითარების პროექტების შემუშავების პროცესში ცალკეული რეგიონისათვის დიფერენცირებული მიდგომების უზრუნველყოფა და მეცნიერულად დასაბუთებული სატრანსფერო პოლიტიკის გამოყენებით ამ პროცესების სახელმწიფო მხარდაჭერა
 - მუნიციპალური სტრუქტურების ეკონომიკური სტატუსის გაძლიერება, რეგიონის ეკონომიკურ განვითარებაში მუნიციპალიტეტის როლის ამაღლება
 - მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების გეგმების, საინვესტიციო პროექტების განხორციელების უზრუნველყოფა;
 - სამეურნეო ერთეულების საქმიანობის კოორდინირების მიზნით კლასტერების სტრუქტურიზებული სისტემების ფორმირება
 - რეგიონის ეკონომიკური პოტენციალის შეფასების საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი სისტემის დანერგვა
 - თვითმმართველი ერთეულების საკუთრების ფორმირებისა და ადგილობრივი ქონების ავტონომიური განკარგვის უფლების საკანონმდებლო უზრუნველყოფა
 - საბიუჯეტო ფედერალიზმის პრინციპების დაცვა, ადგილობრივი ბიუჯეტის ავტონომიური ფუნქციონირება და ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობების სრულყოფა
 - რეგიონის საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარება და რეგიონთაშორისი ეკონომიკური კავშირების გაღრმავება
 - რეგიონული პოლიტიკის პრიორიტეტების განსაზღვრა, თვითმმართველი სუბიექტების პრობლემატიკის დიაგნოსტიკა და განვითარების საპროგნოზო წინადადებების შემუშავება.

კრიზისმა ობიექტურად გახადა აქტუალური ეკონომიკის რესტრუქტურიზაციის, დარგების დივერსიფიკაციის და ეკონომიკური აქტივობების ახალი მიმართულებების შექმნის საკითხი, რამაც სიახლეები მოითხოვა როგორც ეკონომიკური საქმიანობის მართვის სფეროში, ისე, ზოგადად, ხელისუფლების ეკონომიკური გუნდის ფუნქციებსა და მათ კოორდინირებაში. ევროკავშირმა ახალ დარგობრივ პრიორიტეტად უპირატესად, კლიმატ, ენერგოდამზოგავი და ე.წ. „ჭკვიანი დარგების“ („ციფრული ეკონომიკა“ „ცირკულარული ეკონომი-

კა“) განვითარება აღიარა, რომელთა მხარდაჭერისათვის 2021 წელს თავის წევრ ქვეყნებს 1 ტრლნ ევრო გამოუყო. საქართველოს ეკონომიკის **სტრუქტურული ტრანსფორმაციის** პოლიტიკა (უპირატესად, იმპორტშემცვლელ დარგებსა და ენერგოდამზოგავ ტექნოლოგიებზე გადასვლა), ახალ გაზრდილ მოთხოვნებს უყენებს როგორც სამუშაო ძალის კვალიფიკაციას, ისე მმართველობით უნარებს. აუცილებელია ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესება, რაც სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციის გააქტიურებას და „სახელმწიფო-ბიზნესის“ სისტემის გამართულ კოორდინირებას მოითხოვს, ეს პირველ რიგში ეხება საკუთრების უფლების დაცვას, საგადასახადო წნეხის შემსუბუქებას, სამართლიანი კონკურენციის უზრუნველყოფას და სხვ. მნიშვნელოვანია ეფექტიანი საინვესტიციო პროექტების შემუშავება და ინვესტორებთან აქტიური თანამშროლობა, ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაცია და კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობის უზრუნველყოფა.

განვითარების ძირითადი ფაქტორი თანამედროვე ტექნოლოგიური სისტემების, ინოვაციური იდეების და ცოდნის გამოყენებაა. ქვეყნებს შორის თანამშრომლობის ძირითადი ფორმა განვითარებადი ქვეყნების მხარდაჭერის პოლიტიკა გახდა, რასაც ემსახურება **გაეროს განვითარების პროგრამა – UNDP**, მას წამყვანი როლი ენიჭება სოციალ-ეკონომიკური რეაბილიტაციის, სახელმწიფო უწყებებისა და ბიზნესის მხარდაჭერის, ასევე, სოფლის მოსახლეობის დახმარების საკითხებში.

OECD რეკომენდაციის მიხედვით, მნიშვნელოვანია გაგრძელდეს მუშაობა ინტელექტუალური საკუთრების (IP) უფლებების და კანონმდებლობის აღსრულების გაუმჯობესების მიმართულებით, არბიტრაჟისა და მედიაციის შესახებ მოსახლეობაში ცნობადობისა და ნდობის ამაღლების, მიწის ადმინისტრირების სერვისის გაძლიერების და მთავრობის მიერ მიწის რეგისტრაციის უნივერსალური რეფორმის გატარების საკითხებზე.

გლობალიზაციის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანი უცხოურ კაპიტალზე ქვეყნების დამოკიდებულების ზრდაა, რამდენადაც ეკონომიკური აღმავლობის ძირითადი ფაქტორი დღეს, **პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები** გახდა, პანდემიის პერიოდში საქართველოში ინვესტიციები 24%-ით შემცირდა, რაც ასეთ ვითარებაში კანონზომიერია, მაგრამ პრობლემა ამ პროცესის ჯერ კიდევ პანდემიამდელ პერიოდში დაწყებაში მდგომარეობდა, რაც განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვდა ეკონომიკური გუნდის მხრიდან. კრიზისის მართვის ეფექტურმა სახელმწიფო სტრატეგიამ მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა საქართველოში საინვესტიციო კლიმატი, რის შედეგადაც 2022 წელს პუი-ის მოცულობამ საქარ-

თველოსათვის მანამდე არნახულ ნიშნულს – 2 მლრდ აშშ დოლარს მიაღწია, ამან დამატებითი რესურსი შექმნა ეკონომიკის აღმავლობისთვის საშუალოვადიან პერიოდში.

საქართველოში საინვესტიციო პარამეტრების მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება 2022 წლის პირველი კვარტლიდან დაიწყო, შემდგომ კვარტლებში პროცესი გამოთანაბრდა და 2023 წლის შესაბამის პერიოდში იგი 13.7 %-ით დაბალი იყო 2022 წლის პირველ კვარტალთან შედარებით, თუმცა, საქსტატის მონაცემებით, 2023 წლის პირველი კვარტლის პუი-ის ზრდა მაინც აღემატებოდა 53.3 %-ით 2022 წლის მთლიან სიდიდეს, რომელიც, თავის მხრივ, 142 %-ით აღემატებოდა 2021 წლის მაჩვენებელს **[ჯეოსტატი, 22.06.23]**.

2023 წლის მდგომარეობით, ყველაზე მეტად საინვესტიციო თანამშრომლობა გაიზარდა ნიდერლანდებთან, – 630%-ით და იაპონიასთან, – 700%-ით. 2023 წლის პირველ კვარტალში საქართველოში განხორციელდა 496,6 მლნაშშ დოლარის პირდაპირი უცხოური ინვესტიცია, მისი დარგობრივი სტრუქტურა საკმაოდ მრავალფეროვანია, კერძოდ: დამამუშავებელ მრეწველობაში – 236.3 მლნ აშშ დოლარი, ვაჭრობაში – 90.7 მლნ აშშ დოლარი, ტრანსპორტში – 43.3 მლნ აშშ დოლარი, ინფორმაცია-კომუნიკაციის სექტორში – 42.3 მლნ აშშ დოლარი, ენერგეტიკაში – 39.2 მლნ აშშ დოლარი, ამან არსებითი როლი შეიტანა ეკონომიკის რეაბილიტაციის საერთო პოზიტიურ პროცესში.

არსებითად გაუმჯობესებულ საინვესტიციო გარემოსა და პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროგრამის ეფექტიანობაზე მიუთითებს ბოლო პერიოდში საინვესტიციო კლიმატმემქნელი ფაქტორების მკაფიოდ პროგრესირებადი საერთაშორისო რეიტინგები, კერძოდ, 2023 წლის მომაცემებით საქართველოს მსოფლიო შეფასებებში შემდეგი პოზიციები უჭირავს:

- ინვესტიცია / მშპ - მე-5 ადგილი
- ბიზნესის კეთების რეიტინგი - მე-7 ადგილი
- ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი - მე-12 ადგილი (ევროპაში- მე-7)
- კანონის უზენაესობის გლობალური ინდექსი - 48-ე ადგილი (აღმოსავლეთ ევროპაში-I)
- ხელისუფლების კეთილსინდისიერების ინდექსი - 38-ე ადგილი
- კორუფციის რისკების ინდექსი - 30-ე ადგილი (ევროპაში - XX)
- მთავრობაში კორუფციის რისკის დონე - I ადგილი

უცხოელი ინვესტორებისთვის საქართველოს ბიზნესგარემოსა და შესაძლებლობების შესახებ მომზადდა **საინვესტიციო გზამკვლევები**,

მ.შ. განახლებული გზამკვლევი დიპლომატიებისთვის, საინვესტიციო პროექტების კატალოგი, ექვსი სექტორული ბროშურა, 20-მდე საერთაშორისო სტატია და ანგარიში საქართველოს შესახებ, ამ მიზნით სპეციალურად შექმნილი დოკუმენტი - **Special Report დაეგზავნათ მულტინაციონალური კომპანიების ტოპ-მენეჯერებს. ამ აქტივობებმა არსებითად შეუწყვეს ხელი საქართველოს საინვესტიციო იმიჯის მნიშვნელოვან გაუმჯობესებას, რაც მზარდ საინვესტიციო აქტივობაში და ეკონომიკური აღმავლობისთვის ძლიერი საფუძვლის შექმნაში გამოიხატა.**

საქართველომ გლობალური კრიზისის მართვის ერთ-ერთი საუკეთესო შედეგი აჩვენა მსოფლიოში, **ჩვენი გამოცდილება პრეცედენტული** გახდა სხვა ქვეყნებისთვის. წარმატების ძირითადი ფაქტორი მთავრობის მიერ პანდემიის მართვისა და ეკონომიკური ზიანის მინიმიზაციის ფაქტორებს შორის სწორი ბალანსის დაცვა იყო. ეფექტური ანტიკრიზისული სტრატეგია მთელი რიგი **დადებითი ტენდენციის წინაპირობა** გახდა, კერძოდ კრიზისის პერიოდში ქვეყანაში ფუნქციონირება არ შეუწყვეტია არცერთ მსხვილ საწარმოს, საერთაშორისო რეზერვები 11.5%-ით და ადგილობრივი ექსპორტი 3.5%-ით გაიზარდა, 1 056 მლნ დოლარით გაუმჯობესდა სავაჭრო დეფიციტი და 4.7 მლრდდოლარი შეადგინა, სებ-ის ეფექტური მონეტარული პოლიტიკის შედეგად, 2021 წელს საერთაშორისო საკრედიტო სარეიტინგო კომპანია **Fitch-მა** საქართველოს სტაბილურის სტატუსი მიანიჭა ბიზნესის კეთების სიმარტივისა და ბიზნესგარემოს მიმზიდველობის, საინვესტიციო გარემოს შენარჩუნებისა და საგარეო შოკებისადმი მდგრადობის უზრუნველყოფის თაობაზე **Fitch-ის** ეს პოზიცია, მნიშვნელოვანი გზავნილი გახდა ინვესტორებისთვის საქართველოში ეკონომიკური ვითარების სტაბილურობის და მიმზიდველი ბიზნესგარემოს შესახებ. ეკონომიკის სტაბილიზაციისათვის კარგი გარანტიები შექმნა 2022 წელს ეროვნული ვალუტის გამყარებამაც, რითაც კიდევ ერთხელ დადასტურდა სებ-ის მონეტარული პოლიტიკის ეფექტურობა, ამასვე ადასტურებს სებ-ის პრეზიდენტის, ბ-ნ კობა გვენეტაძის 2022 წელს ზედიზედ მეხუთედ მსოფლიოს საუკეთესო ბანკირად დასახელება.

ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის მნიშვნელოვანი მაჩასიათებელი ბაზრების გახსნილობა და საერთაშორისო ვაჭრობაში ქვეყნების პოზიციონირებაა. საქართველოს კრიზისის მართვის სწორმა სტრატეგიამ და პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ეფექტურობამ საგარეო ეკონომიკური აქტივობის მნიშვნელოვანი გამოცოცხლება და პანდემიამდელი პერიოდის **საგარეო ვაჭრობის** მასშტაბების აღდგენა განაპირობა. ექსპორტის მოცულობის ზრდამ 2021 წ. 27%, იმპორტის ზრდამ

კი, 25% შეადგინა, დომინანტი საქონელი, ექსპორტში სპილენძი, ავტომობილები, ფეროშენადმონი, ღვინო და სხვა ალკოჰოლური სასმელები იყო, იმპორტში კი ნავთობი, ავტომობილები, სპილენძი, მედიკამენტები და ბუნებრივი გაზი.

2022 წ. ნოემბერში საქართველოს ექსპორტის მოცულობა წინა თვესთან შედარებით 14.1%-ით გაიზარდა და 491.1 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, ამან მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაციას და ადგილობრივი ვალუტის გამყარებას (2022 წ. ნოემბერში 2011 წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით, აშშ დოლართან მიმართებაში ლარი 13 პუნქტით გამყარდა). ამაღლდა საზოგადოების კეთილდღეობის დონე, 2022 წ. მესამე კვარტალში ბიზნეს-სექტორში დასაქმებულთა ხელფასი 145 აშშ დოლარით გაიზარდა და 610 აშშ დოლარი შეადგინა, ამან იმპორტის ნახალისება გამოიწვია, კერძოდ, 2022 წ. ნოემბერში წინა წლის ნოემბერთან შედარებით იმპორტი 20.8%-ით გაიზარდა და 1248.8 მლნაშშ დოლარი, ექსპორტით იმპორტის გადაფარვის მაჩვენებელმა კი, 39.3% შეადგინა. 2022 წელს საქართველოს სავაჭრო ბრუნვა 29.0 %-ით გაიზარდა 2021 წელთან შედარებით და 3 900 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, მ.შ. ექსპორტის მოცულობა 20%-ით გაიზარდა და 863 მლნ აშშ დოლარით განისაზღვრა [www.geostat.ge. 21.03.2022].

2023 წლის პირველ კვარტალში სავაჭრო ბრუნვა რეკორდული მაჩვენებლით – 70%-ით გაიზარდა, მ.შ. ექსპორტის მოცულობა 2022 წლის პირველ კვარტალთან შედარებით 18.8 %-ით გაიზარდა. ყველაზე მსხვილ სავაჭრო პარნიორად საქართველოსათვის კვლავ რუსეთი რჩება – 848.5 მლნ აშშ დოლარის სავაჭრო ბრუნვა. მნიშვნელოვნად გაიზარდა სარკინიგზო გადაზიდვების მოცულობაც – 70.3 %-ით, რის შედეგადაც ამაღლდა ამ სფეროს როლი ქვეყნის შემოსავლების ფორმირებაში, კერძოდ, ბიუჯეტის შემოსავლების 50%-ს მიმდინარე ეტაპზე, სწორედ სატრანზიტო შემოსავლები ქმნის. გადაზიდვების მოცულობის ზრდას ხელი შეუწყო „ჩრდილოეთ-სამხრეთის“ სატრანსპორტო დერეფნის განვითარებამ, რის შედეგადაც, 2023 წლის პირველ ხუთ თვეში სატრანზიტო გადაზიდვებმა 2022 წლის მთლიან მაჩვენებელს გადააჭარბა. ეკონომიკის რეაბილიტაციის ხელშეწყობასთან ერთად, საქართველოს სატრანზიტო ფუნქციის გააქტიურებას არსებითი მნიშვნელობა აქვს კონფლიქტების მოგვარებისა და პოლიტიკური ურთიერთობების ნორმალიზების საქმეში.

სტრუქტურული თვალსაზრისით, იმპორტის ჯგუფში შემცირება ყველაზე მეტად მანქანებისა და ნავთობის შემოტანას შეეხო, საექსპორტო საქონლიდან კი, სამკურნალო საშუალებებს, ფეროშენადნობსა და მინერალურ წყლებს. გეოგრაფიული ნიშნით, ყველაზე მეტად ცვლილე-

ბები თურქეთთან, აშშ-თან, ესპანეთთან ვაჭრობაში მოხდა, კერძოდ, იმპორტი შემცირდა უპირატესად, თურქეთიდან, ჩინეთიდან, აშშ-დან, ექსპორტი კი გაიზარდა ჩინეთში და ესპანეთში.

საქართველოს ეკონომიკის პრიორიტეტად სატრანზიტო და ტურისტული ფუნქციაა განსაზღვრული, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია **ტურიზმის** განვითარების პერსპექტივები. 2020 წელს მის 80%-იან ვარდნას, 2021 წ. 130% ზრდა მოჰყვა. ტრადიციულთან ერთად, საქართველოში პოპულარული ხდება სრულიად ახალი მიმართულებები – **ექსტრემალური ტურიზმი, აგროტურიზმი, საქმიანი ტურიზმი, ეკოტურიზმი, სამედიცინო ტურიზმი** და სხვა. დარგის შემდგომ განვითარებას ხელს შეუწყობს ევროსტანდარტების დანერგვა და ინფრასტრუქტურული მომსახურების მკვეთრი გაუმჯობესება, მაგ. ქვეყანა ეტაპობრივად გადადის ატმოსფერული ჰაერის მართვის ევროპულ მოდელზე, დასრულდა ტყის მდგრადი მართვის თანამედროვე სისტემების დანერგვა, სოფლის მეურნეობაში ასევე დაინერგა ხარისხის მართვის ევროპული სტანდარტები, ყოველივე ამან ხელი შეუწყო ჩვენი ქვეყნის რეგიონისათვის ლოგისტიკურ და სატრანსპორტო ცენტრად ჩამოყალიბებას.

2022 წელს ტურიზმის აღდგენის დინამიკა საკმაოდ სწრაფი ტემპებით ხასიათდებოდა. იანვარ-აპრილის მონაცემებით, საერთაშორისო ტურისტების რაოდენობამ 642,343 შეადგინა, რაც 2019 წლის მონაცემების 52.2%-ს შეადგენდა, 2021 წელთან შედარებით კი, 233.9%-ით იყო გაზრდილი. მოგზაურობიდან მიღებულმა შემოსავალმა 2022 წლის იანვარ-აპრილში 582,297,301 აშშ. დოლარი შეადგინა, რაც 2019 წლის მაჩვენებლის მხოლოდ 68.9%-ია, 2021 წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით კი, 478,886,422 აშშ დოლარით იყო გაზრდილი (+463.1%). 2024 წლის I კვარტალში ტურიზმიდან მიღებული შემოსავალი საქართველოში 1.5%-ით გაიზარდა (807.7 მლნ აშშ დოლარი), რაც 39.6%-ით მაღალია 2019 წელთან შედარებით. ყველაზე მეტად შემოსავლები გაიზარდა ევროკავშირის ტურისტებიდან (108.3 მლნ აშშ დოლარი), თურქეთიდან (107.5 მლნ აშშ დოლარი), აზერბაიჯანიდან (12.4 მლნ აშშ დოლარი)

მსოფლიოში ტურიზმის სექტორის რეაბილიტაცია ადგილობრივ ფაქტორებთან ერთად, არსებითად იყო დამოკიდებული ქვეყნებში სამედიცინო სფეროს წარმატებებზე, მათი ეკონომიკის აღდგენის ტემპზე და ეკონომიკის გახსნილობის ხარისხზე. საექსპერტო შეფასებით, კრიზისამდელ დონეს ტურიზმი უკვე 2023 წლისთვის მიაღწევდა, ასეთი სწრაფი რეაბილიტაცია განპირობებულია ეკონომიკური ზრდის ზოგადად მაღალი ტემპებით და ამ სფეროს განსაკუთრებული ეკონომიკური და სოციალური მნიშვნელობით. 2023 წ. I-IX თვეში საერთაშორისო ტურიზმი-

დან საქართველომ რეკორდული თანხა – 3,3 მლრდ დოლარი მიიღო, ყველაზე დიდი თანხა რუსეთიდან შემოვიდა – 767,4 მლნ ლარი, რაც 36,2 პროცენტით აღემატება წინა წლის შესაბამის მაჩვენებელს.

მსოფლიო ბანკის შეფასებით, საქართველოს ეკონომიკა 2023 წელს 4.4%-ით უნდა გაზრდილიყო, მაშინ, როდესაც ევროპის რიგ წამყვან სახელმწიფოში მისი შემცირებაც კი იყო მოსალოდნელი (გერმანია, ფინეთი, ჩეხეთი, ირლანდია, უნგრეთი, ლიეტუვა). მთავრობის სწორი პოლიტიკის შედეგად მიღწეული ზრდის ეს პოზიტიური ტენდენცია შენარჩუნდება 2023-2025 წლებში და საქართველოში იგი რეკორდული – 5% იქნება. 2023 წლის პირველი კვარტლის შედეგებმა დაადასტურა ამ პროგნოზის რეალურობა, რამდენადაც აღნიშნულ პერიოდში ეკონომიკურმა ზრდამ 7.7% შეადგინა, რაც 0.4 პროცენტული პუნქტით მაღალია წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით, მშპ დეფლატორის ცვლილებამ კი 6.8% შეადგინა, საშუალო თვიური ხელფასი 18.8%-ით გაიზარდა.

2023 წლის პირველი ნახევრის მონაცემებით, საქართველოში ყველა მაკროეკონომიკური პარამეტრი გაუმჯობესდა, მ.შ. მშპ 7.2%-ით გაიზარდა, ბიზნესის ბრუნვა 15%-ით გაიზარდა და ნახევარ წელიწადში 92 მლრდ ლარი შეადგინა 2023 წლის მეორე კვარტალში ბიზნეს-სექტორში სამუშაო ადგილების რიცხვი 42 ათასით გაიზარდა და 737 ათასი შეადგინა, სტაბილურია ეკონომიკის სტრუქტურაც, მასში ვაჭრობა, დამამუშავებელი მრეწველობა და სხვა ტრადიციული დარგები დომინირებს. ვაჭრობის წილი მშპ-ში 14.4%-ია, უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობის წილი – 12.2%, დამამუშავებელი მრეწველობა – 9.3%, სახელმწიფო მმართველობა – 7.7%, მშენებლობა – 6.5%, ტრამსპორტი და დასაწყობება – 5.9%, განათლება – 5.6%, საფინანსო და სადაზღვევო საქმე – 5.5%, ინფორმაცია და კომუნიკაცია – 5.5%. აგვისტოში 42 ათასი სამუშაო ადგილი შეიქმნა და მთლიანად 737 ათასი შეადგინა. მაშინ, როდესაც ინფლაცია მსოფლიოსათვის უმნიშვნელოვანეს გამოწვევად რჩება, დღეს ბევრ განვითარებულ ქვეყანაში იგი ორნიშნა სიდიდეა, 2023 წლის ორი კვარტლის შედეგით, საქართველოში რეკორდულად დაბალი – 0.9 % ინფლაცია დაფიქსირდა, ვალუტის სტაბილურობას ეროვნული ბანკის უცხოური რეზერვების ზრდა განაპირობებს, რამაც აღნიშნულ პერიოდში 5.5 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა. ასეთივე დადებითი ტენდენციები დაფიქსირდა სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობებთან დაკავშირებით, რაც ხელისუფლებას მის მიერ გაცხადებული სოციალურად ორიენტირებული პოლიტიკის გატარების რეალურ საშუალებას აძლევს.

ხელისუფლებამ ეკონომიკური განვითარების საფუძვლად **მშვიდობაზე, კერძო სექტორის მხარდაჭერაზე და ეკონომიკური პოტენციალის ზრდაზე ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკა განსაზღვრა**, ამ მიზნით, პირველ რიგში, ბიზნეს-სექტორის განვითარების ხელშეწყობა და სახელმწიფოს მხრიდან მისი მხარდაჭერის ფინანსური მექანიზმების ფართო გამოყენებაა აუცილებელი. სახელმწიფოს ეკონომიკური სტრატეგიის არსი სამეწარმეო გარემოს გაუმჯობესება და ევროპასთან ვაჭრობის ლიბერალიზაციაა. ეკონომიკის მხარდამჭერი სახელისუფლებო პოლიტიკა პირველ რიგში, მეწარმეობის მხარდაჭერის ევროპული გამოცდილების განზოგადებას და ეკონომიკური ზრდის პროცესზე, მ.შ. ადგილობრივ საექსპორტო წარმოებაზე ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაციის და პარტნიორული თანამშრომლობის ზეგავლენის შეფასებას უნდა დაემყაროს.

ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობა საქართველოს საექსპორტო პოტენციალის შეფასებას, ქართულ ბაზარზე საერთაშორისო ვაჭრობის გავლენის შესწავლას, სამრეწველო დარგების, მ.შ. საერთაშორისო ვაჭრობის სფეროში ჩართული მრეწველობის დარგების სტრუქტურის ცვლილების ანალიზს, ვაჭრობის გავლენის შესწავლას სარეალიზაციო საქონლის მწარმოებელთა რაოდენობაზე და განვითარების პერსპექტივებზე ხანგრძლივი პერიოდისათვის, საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართულ დარგებში წარმოების კონცენტრაციის ცვლილების ზოგადი ტენდენციების ანალიზს, ექსპორტიორი კომპანიის ზომას და ვაჭრობის ინტენსივობას, საჯარო-კერძო პარტნიორობის, როგორც სახელმწიფოს და ბიზნესის ეფექტიანი ურთიერთქმედების მექანიზმის შესწავლას, უცხოური გამოცდილების და მისი საქართველოში იმპლემენტაციის პერსპექტივების კვლევას უნდ დაეფუძნოს.

ხელისუფლების მხრიდან მცირე მეწარმეობის მხარდაჭერის სახელმწიფო პოლიტიკა საქართველოში საკმაოდ სრულყოფილ საკანონმდებლო და ინსტიტუციურ ბაზას ემყარება, ამ მიზნით ქვეყანაში შეიქმნა „მეწარმეობის განვითარების სააგენტო“, „ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტო“, უფრო ადრე – „მცირე ბიზნესის განვითარების ფონდი“, „მცირე და საშუალო საწარმოების საკითხებში საქართველოს სახელმწიფო მინისტრის აპარატი“, გატარდა სხვა სახის ინსტიტუციური რეფორმებიც, რომელთა ფუნქციონირება უშუალოდ უკავშირდება „ევროპის სამეზობლო პოლიტიკას“, „ევროპასთან ასოცირების ხელშეკრულებას“, „ღია და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შექმნის შესახებ შეთანხმებას“ და სხვა ნორმატიულ აქტებს.

მენარმეობის განვითარების ხელშეწყობა კომპლექსური პრობლემაა და იმ ღონისძიებათა ერთობლიობას მოიცავს, რომელთა გადწყვეტა თანამედროვე მდგომარეობის ანალიზს და პერსპექტივების განსაზღვრას ემყარება, ეს მიმართულებებია:

- ეროვნული მენარმეობის ხელშეწყობაზე ორიენტირებული სტაბილური საკანონმდებლო ბაზის შექმნა
- ქვეყნისათვის სტრატეგიული სამრეწველო დარგების და კონკრეტული სანარმოების მიმართ სახელმწიფოს მიერ პრეფერენციების სისტემის გამოყენება
- საკუთრების უფლების დაცვა, მცირე და საშუალო ბიზნესის სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა
- ქონების ეფექტურად გამოყენების მიზნით მესაკუთრეთა პასუხისმგებლობის მარეგულირებელი ნორმატიული აქტების შემუშავება
- სტაბილური საინვესტიციო გარემოს უზრუნველყოფა და შიდა ინვესტიციების წყაროების გაფართოება
- ეკონომიკური უსაფრთხოების სისტემის უზრუნველყოფა
- სამენარმეო შეზღუდვების სამართლებრივი რეგლამენტაცია, ადმინისტრაციული ჩარევის და სახელმწიფოს მაკონტროლებელი ფუნქციების შესუსტება
- სამართლიანი კონკურენციის პრინციპების დაცვა, ბაზრის სუბიექტების ინტერესების დაბალანსება
- სახელმწიფო ბიზნეს-საკონსულტაციო ცენტრების ფუნქციონირება, გაცვლით სასწავლო პროგრამებში ქართველ მენარმეთა ჩართულობა
- სერთიფიცირების საერთაშორისო სტანდარტების უზრუნველყოფა ლიცენზიების და ნებართვების გაცემის ეკონომიკურ-სამართლებრივი უზრუნველყოფა
- მსოფლიო ბაზრის კონიუქტურის სისტემატური შესწავლა და ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაციების მის მოთხოვნებზე ორიენტირება.

განვითარების მიმდინარე ეტაპზე, მცირე და საშუალო ბიზნესთან მიმართებაში ევროკავშირის პოლიტიკა პრობლემების თეორიული, სამართლებრივი და ეკონომიკური საფუძვლების კვლევას ითვალისწინებს. საქართველოში მცირე ბიზნესის ხელშეწყობის სახელმწიფო პროგრამა მისი განვითარების ტენდენციებს, თავისებურებებს, სტრუქტურას და პერსპექტივებს, ინსტიტუციურ ბაზას და დარგის საექსპორტო შესაძ-

ლებლობებს ემყარება, პროგრამა ასახავს ბაზრების დივერსიფიცირების სქემას, უცხოური ბაზრების თავისებურებებს და მასზე ქართული საქონლის ეფექტური პოზიციონირების შესაძლებლობებს, განსაზღვრულია ადგილობრივი წარმოების სტრუქტურული ტრანსფორმაციის საჭიროებები და ყველა მათგანისთვის სახელმწიფოს მხრიდან გასატარებელი პრეფერენციების სისტემები.

მცირე მეწარმეობის მხარდამჭერი სახელმწიფო პოლიტიკა საქართველოს საექსპორტო პოტენციალის ამაღლებას, ადგილობრივი პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ზრდას, საქართველოს საექსპორტო ბაზრების დივერსიფიკაციას ისახავს მიზნად. ევრობაზრებზე ქართული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობას შედარებით დაბალი ფასები და პროდუქციის განსაკუთრებული ხასიათი განსაზღვრავს. საექსპორტო დარგების პრეფერენციების მიუხედავად, საქართველოში მათ განვითარებას ჯერ კიდევ ზღუდავს სხვადასხვა ფაქტორი, კერძოდ, უცხოურ ბაზრებზე ჩვენი პროდუქციის წარმატებით პოზიციონირებას მნიშვნელოვნად აფერხებს ეროვნული ვალუტის შედარებით არასტაბილურობა, მაღალი კონკურენცია, განსხვავებული მენტალური და ენობრივი ბარიერები, არასათანადო მენეჯერული უნარები, უცხოურ ბაზრებზე შესვლის მაღალი არასაწარმოო ხარჯები, ამასთან, **ექსპორტის შედარებით მცირე მოცულობა ზღუდავს მის ეფექტს, რამდენადაც არ იძლევა მასშტაბის უპირატესი ეკონომიის გამოყენების საშუალებას.**

ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროგრამა ემყარება საქართველოს ევროპული ინტეგრაციის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ პერსპექტივებს, ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმების და საქართველო-ევროკავშირის შორის ღრმა და ყოვლისმომცველი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმების პრინციპებს, ფინანსური გამონეწევების და ევროკავშირის მხარდაჭერის მიმართულებების ანალიზს. ევროპულ ბაზრებზე ქართველი მეწარმეების შესვლის და საქართველო-ევროკავშირის თანამშრომლობის გაღრმავებისათვის ჯერ კიდევ რჩება მოსაგვარებელი პრობლემი, ესენია:

- **ევროკავშირის და საქართველოს კანონმდებლობების მეტი დაახლოება**
- **საგარეო ვაჭრობაში არასატარიფო ბარიერების შემცირება**
- **უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის გზით ადგილობრივი წარმოების სტიმულირება**
- **მენეჯერული ცოდნის და მართვის უნარების გაღრმავება**
- **თანამშრომლობის თანამედროვე ფორმების დამკვიდრება და სხვ.**

პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროგრამამ უნდა ასახოს თანამედროვე ინტეგრაციული პროცესების გავლენა ადგილობრივი წარმოების მოცულობასა და საფასო პოლიტიკაზე, ინტეგრირების ჰორიზონტალური და ვერტიკალური მიდგომები, გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისათვის ევროპის ბაზრებზე შესვლის გარკვეული თავისებურებები, მისი დადებითი მხარეები (დაბალი ფასები, საქონლის იდენტიფიკაცია და ორიგინალურობა) და შემზღუდველი ფაქტორები (ბაზრებზე შესვლის მაღალი დანახარჯები, განსხვავებული მენტალური ქცევები და არასათანადო სამენარმეო კულტურა). მენარმეობის სფეროს და განსაკუთრებით, მცირე მენარმეობის რეაბილიტაციის პროგრამა უნდა იყოს კომპლექსური და ინტეგრაციის ეკონომიკურ და სოციალურ მხარეებთან ერთად უნდა ითვალისწინებდეს **პოლიტიკურ ეფექტებსაც** (დიპლომატიური კავშირების გაფართოება, სამხედრო სტაბილურობა და სხვ.), **ადგილობრივ მენარმეობაზე ვაჭრობის ინტერნაციონალიზაციის გავლენას** და ქართულ მრეწველობაში ახალ ტენდენციებს, საწარმოთა რესტრუქტურისაციის და დარგების სტრუქტურული ცვლილების კონკრეტულ შედეგებს.

თავი 7. ანტიკრიზისული მონეტარული სტრატეგია და სავალუტო ბაზრის წონასწორობა

კრიზისის მართვის მიზანი ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფაა, რაც სისტემური რისკების ადრეულ ეტაპზე იდენტიფიცირებას და მათი სწორი სტრატეგიის განსაზღვრას მოითხოვს. სავალუტო სისტემების რეგულირებაში სახელმწიფოს როლი განსაკუთრებით გამოიკვეთა მსოფლიო ეკონომიკური სისტემისათვის დამახასიათებელი რყევების და რისკების ზრდის შედეგად. თანამედროვე ფინანსურ ბაზრებს კაპიტალის მოძრაობის მეტისმეტი ლიბერალიზაცია, საბანკო სისტემაზე გარე შოკების ზეგავლენის ზრდა, ახალი, ჯერ კიდევ სრულყოფილად არაადაპტირებული ფინანსური ინსტრუმენტების და ინოვაციური საბანკო ტექნოლოგიების დანერგვა და ამ პროცესებთან დაკავშირებით რისკების მეტისმეტი ზრდა შეესაბამება. აღნიშნულმა ცვლილებებმა კრიზისების რეგულირების მონეტარული მექანიზმების არსებითი ტრანსფორმაცია და სრულიად ახლებური მიდგომების ფორმირება მოითხოვა.

ეკონომიკის ინტეგრირებული პროცესების პარალელურად, გამოიკვეთა დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკის გატარების აუცილებლობაც, რაც კრიზისულ გარემოში კონკრეტული სიტუაციის მიხედვით მონეტარული ინსტრუმენტების ცვლილების მეტ შესაძლებლობას ქმნის. მაგალითად,

ინფლაციის დაბალი დონის დროს სებ-ს საშუალება ეძლევა შეარბილოს მონეტარული პოლიტიკა, რაც საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესების ხარჯზე, წონასწორულ მშპ-ის ზრდას განაპირობებს. დაბალი განაკვეთით მოტივირებული გაზრდილი კაპიტალის იმპორტი ფინანსურ ბაზრებზე ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურების მოლოდინს აჩენს, რის დასარეგულირებლად ცენტრალური ბანკი იძულებული ხდება გაზარდოს საპროცენტო განაკვეთი, ამ ფორმით კაპიტალის იმპორტიორი ქვეყანა უშუალო გავლენას ახდენს სხვა ქვეყნების შიდა სავალუტო პოლიტიკაზე, რამდენადაც აიძულებს მას, თავისი აქტივობა ინფლაციის თარგეტირებიდან გაცვლითი კურსის რეგულირებისაკენ მიმართოს.

ინფლაციის მაღალი დონის დროს ცენტრალური ბანკი ამკაცრებს მონეტარულ პოლიტიკას, რაც საინვესტიციო კლი-

მატის გაუარესების ხარჯზე, უფრო დაბალ წონასწორულ მშპ-ს განაპირობებს, ეს კი, ეკონომიკური რეცესიის თავიდან ასაცილებლად, მკაცრი მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტებთან ერთად სხვა მექანიზმების კომბინირებასაც მოითხოვს.

თანამედროვე მონეტარული პოლიტიკის ამ თავისებურებებმა ინტეგრირებული პროცესების პარალელურად, პოლიტიკის დივერსიფიცირება და განსხვავებული სავალუტო რეჟიმების შერჩევა მოითხოვა.

მონეტარიზმისთვის ანტიკრიზისული რეგულირების ფართო ფუნქციის მინიჭება დღეს მეცნიერული დებატების ერთ-ერთი ნიშნელოვანი საგანია, მაგ. ეჭვქვეშ დგება ფულის მასასა და ფასების ინდექსს შორის პირდაპირი კავშირის განსაზღვრის საკითხი, ასევე ინფლაციის სიდიდესა და ფულის მასას შორის დამოკიდებულება, გადაცემის მექანიზმების ეფექტის ერთგვაროვნება და სხვა. ფულად აგრეგატებს და ეკონომიკურ ზრდას შორის მკაფიო კორელაცია თავდაპირველად რეალურად არსებობდა, შემდეგ კი, ეკონომიკის და ფულადი სისტემების ცვლილების გამო, დაირღვა მათი ურთიერთგანპირობებულობის პრინციპი. ნეოკლასიკური თეორია მიიჩნევს, რომ მაკროპრუდენციულ აგრეგატებს შორის ზუსტი დამოკიდებულების არსებობა მხოლოდ ჩაკეტილი ეკონომიკის ან ძლიერი ეგზოგენური ფაქტორების (პანდემია, ომები) დროს არის შესაძლებელი, კრიზისების მართვაში მონეტარული მექანიზმების შესახებ არაერთგვაროვანი შეხედულებების არსებობა ამ საკითხის აქტუალობას უსვამს ხაზს, თანამედროვე სამეცნიერო კვლევები ფართოდ განიხილავს სახელმწიფოს დიფერენცირებული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის არსს და მისი ფუნქციონირების განსხვავებულ სტანდარტებს კონკრეტულ სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოში, რაც, ზოგადად, ხელისუფლების არაერთგვაროვანი ანტიკრიზისული სტრატეგიების არსებობას განაპირობებს.

სტაბილურობის უზრუნველყოფა ქვეყნის ანტიკრიზისული პოლიტიკის ძირითადი ამოცანაა, ეკონომიკის განვითარებაზე განსაკუთრებულ გავლენას **ფინანსური სისტემის მდგრადობა** ახდენს, კლასიკური მიდგომით, იგი **სტაბილურად ითვლება მაშინ, როდესაც მას შეუძლია ეკონომიკური სუბიექტებისთვის მომსახურების სრულყოფილი მიწოდება როგორც სტანდარტულ, ისე სტრესის პირობებში.** ამ დებულების შესაბამისად, სებ-ის მონეტარული პოლიტიკა პანდემიის პერიოდში, მიმართული იყო ქვეყნის ფინანსური სექტორის სტაბილურობის უზ-

რუნველყოფაზე, ძირითადად, საშუალო და გრძელვადიანი პერიოდისათვის.

2020-2022 წლების მსოფლიო ეკონომიკის ძირითადი გამოწვევა გლობალური ინფლაცია გახდა, რაც პანდემიის შედეგად მიწოდების ჯაჭვში შეფერხებებმა, პანდემიის შემდგომ პერიოდში კი, მოთხოვნის სწრაფმა აღდგენამ და რუსეთ-უკრაინის სამხედრო კონფლიქტით გამოწვეულმა საქონლისა და ენერგომატარებლების ფასების მკვეთრმა ზრდამ განაპირობა. გლობალური ინფლაციის დროს ძირითადი მონეტარული ინსტრუმენტი მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრებაა, რამდენადაც, ინფლაციის მასშტაბების ზრდასთან ერთად, მოსალოდნელია ხელფასი-ფასების სპირალის ფორმირება, რაც გაზრდის ინფლაციურ მოლოდინებს, რის საპირისპიროდ, წამყვანი ცენტრალური ბანკები რადიკალურად ამკაცრებენ მონეტარულ პოლიტიკას, ეს კი, ზოგადად, ფინანსური პირობების გამკაცრებაში აისახება. შედეგად, განვითარებადი და მზარდი ეკონომიკის ქვეყნებს საგარეო დაფინანსების წყაროებზე წვდომა ეზღუდებათ და საგარეო ვალის ტვირთი ეზრდებათ, რაც შესაძლოა, ფინანსური შოკის წინაპირობა გახდეს და რისი პრევენციაც, სახელმწიფოს მონეტარული პოლიტიკის ძირითადი მიზანი ხდება.

ანტიკრიზისული მონეტარული პოლიტიკის მიზანები და ამოცანები

- ფასების სტაბილურობა
- დაბალი ინფლაცია
- ეკონომიკური რყევების შემცირება

ც/ბანკის მონეტარული ინსტრუმენტები

- მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთი
- სავალუტო ინტერვენციები
- სარეზერვო მოთხოვნის სტანდარტები

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ პანდემიამდე გატარებული მაკროპრუდენციული ზომებისა და პანდემიის დროს შემუშავებული ფინანსური სტაბილურობის პოლიტიკის შედეგია საქართველოში ფულად-საკრედიტო სისტემის წარმატება. ფინანსური სექტორის სტაბილურობას ხელი შეუწყო შემდეგმა ფაქტორებმა:

- პანდემიის შემდგომ პერიოდში ბანკების უმეტესობამ პანდემიის შოკის დროს გამოთავისუფლებული ბუფერები აღადგინა, რის შედეგადაც რეგიონში პოლიტიკურ დაძაბულობასთან დაკავშირებულ რისკებს სოლიდური ბუფერებით შეხვდა და მოსალოდნელი პრობლემების ხარისხი შეასუსტა
- შენარჩუნდა ბანკების აქტივების ხარისხის მდგრადობა, რაშიც მნიშვნელოვანი როლი კრიზისამდელ პერიოდში ჭარბვალიანობისა და სესხების დოლარიზაციის დონის შემცირების მიზნით გატარებულმა მაკროპრუდენციულმა ზომებმა ითამაშა
- ეროვნული ბანკის მიერ 2022 წელს მსესხებელთა გადახდისუნარიანობის ზრდის ხელშესაწყობად, ამოქმედდა პასუხისმგებლიანი დაკრედიტების დებულების ცალკეული მოთხოვნა.

გატარებულმა ღონისძიებებმა არსებითად გააუმჯობესა ფინანსური მაჩვენებლები, მაგრამ საქართველოს ეკონომიკისთვის კვლავ აქტუალური დარჩა ისეთი სტრუქტურული გამოწვევები, როგორიცაა:

- დოლარიზაციის მაღალი დონე
- მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი
- მოკლევადიანი ვალის მნიშვნელოვანი ხვედრითი წილი
- მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების მნიშვნელოვანი დამოკიდებულება საერთაშორისო ფინანსურ ნაკადებზე
- კომპანიების ფინანსურ მდგომარეობაზე დაფინანსების საგარეო წყაროების განსაკუთრებული გავლენა.

პანდემიური კრიზისის აქტიურ ფაზაში მთელი მსოფლიოსათვის ყველაზე რთული ეკონომიკური პრობლემა მაღალი **ინფლაცია** იყო, მისით გამოწვეულმა დესტაბილიზაციის მაღალმა რისკებმა სიმწვავე პანდემიის შემდგომ ეკონომიკური რეაბილიტაციის პროცესშიც შეინარჩუნა. ინფლაცია მრავალმხრივ ნეგატიურად ზემოქმედებს ქვეყნის ეკონომიკაზე. იგი არსებითად არღვევს კვლავწარმოების პროპორციებს, აიძულებს საზოგადოებას შეამციროს დანაზოგები და კაპიტალური დაბანდება, ფულადი სახსრები ძირითადად პირველადი მოხმარების საგნების შეძენაზე დახარჯოს. ინფლაცია განსხვავებულად მოქმედებს საზოგადოების სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფზე, ყველაზე მძიმე გავლენას იგი ღარიბ ფენებს და ფიქსირებული შემოსავლების მქონე ჯგუფებზე ახდენს, რომელთა რეალური შემოსავალი მკვეთრად მცირდება ფასების ზრდისა და ფულის გაუფასურების გამო, წარმოიშობა ე.წ. **ინფლაციური**

სპირალი მიმოქცევაში გაშვებული ფულის ნიშნების რაოდენობისა და ხელფასების პარალელური ზრდით, რაც კიდევ უფრო აღრმავებს და ახანგრძლივებს ინფლაციურ პროცესს.

ინფლაციის პერიოდში მკვეთრად იცვლება მოსახლეობის ფულადი დანახარჯების სტრუქტურა. მათი უდიდესი ნაწილი მოდის სასურსათო საქონლის შესაძენად და მცირდება ხანგრძლივი მოხმარების საქონლის ხვედრითი წილი მოხმარების საერთო მოცულობაში, რაც ცხოვრების დონის დაქვეითების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელია. ინფლაცია აღრმავებს საზოგადოების სოციალურ და ქონებრივ დიფერენციაციას, სოციალური პრობლემების თავიდან აცილების მიზნით ხელისუფლება მიმართავს ფიქსირებული შემოსავლების ინდექსაციას, მაგრამ ინდექსაციის დონე, როგორც წესი, ჩამორჩება ინფლაციის ტემპებს და ამიტომ ინფლაცია აფერხებს წარმოების პროცესს. სწრაფად იზრდება უმუშევართა რიცხვი, მცირდება წარმოებული პროდუქციის მოცულობა, ეცემა სამომხმარებლო ბაზრის გაჯერების დონე, რაც კიდევ უფრო აჩქარებს ფასების ზრდას, ძლიერდება წარმოების სფეროდან მიმოქცევის სფეროში კაპიტალის გადადინების ტემპები.

ინფლაცია სავალუტო კრიზისის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. იგი განაპირობებს ეროვნული ვალუტის გაუფასურებას, რაც უარყოფითად მოქმედებს ქვეყნის საგადასახდლო და სავაჭრო ბალანსზე. ინფლაცია არღვევს ფულად-საკრედიტო სისტემას, აფერხებს ფულადი დაგროვების პროცესს. სპეციალისტების მხრიდან კრიზისის ფულად-საკრედიტო ფაქტორების შეფასებები საკმაოდ წინააღმდეგობრივია, ერთი ჯგუფი მიიჩნევს, რომ კრიზისის მთავარი წანამძღვარია ეკონომიკის მონეტიზაციის დონის სიმცირე, რაც იწვევს ლარის რეალურ სიძვირეს და ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის დაცემას, მეორე ნაწილი კი, პირიქით, კრიზისის მაპროვოცირებელ ფაქტორად მიმოქცევაში ჭარბი ფულის არსებობას მიიჩნევს, რაც აძნელებს საკრედიტო რესურსების მობილიზაციას და, შესაბამისად, აფერხებს მოზიდული ფინანსური რესურსებით ეკონომიკის უზრუნველყოფას. ინფლაციისაგან თავის დაცვის მიზნით, ბანკები მაღალ საპროცენტო განაკვეთს აწესებენ, რაც კიდევ უფრო ამწვავებს ეკონომიკურ კრიზისს, ზრდის გაკოტრებული სანარმოების რაოდენობას.

ინფლაცია უარყოფითად მოქმედებს სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირებაზე. იზღუდება მისი საშემოსავლო ბაზა, იზრდება ხარჯები, რაც იწვევს ბიუჯეტის დეფიციტის ზრდას, რის დასაფარავად ხელისუფლება იძულებულია დამატებით აიღოს სახელმწიფო ვალი, მოახდინოს

ფასიანი ქაღალდების და ფულის ჭარბი ემისია. ინფლაციის გაძლიერება და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები ავალდებულებს ხელისუფლებას ეფექტური საბიუჯეტო, საგადასახადო და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა გაატაროს, ამ მიზანს ემსახურება ფასებისა და ხელფასების სახელმწიფოებრივი რეგულირება, დეფლაციური ღონისძიებების გატარება, სამთავრობო ხარჯების შემცირება.

ფინანსური სტაბილიზაციის რეფორმები საერთო ეკონომიკური პოლიტიკის ფარგლებში, ინსტიტუციური და სტრუქტურული გარდაქმნების განხორციელებასთან მჭიდრო კავშირში უნდა იყოს გაანალიზებული, ამის შედეგად აუცილებელი ხდება ცვლილებების შეტანა ეკონომიკის სტაბილიზაციის პროგრამაში და ქვეყნის ანტიინფლაციურ პოლიტიკაში, რომელიც ფინანსური სტაბილიზაციის კონცეფციის ძირითადი კომპონენტია, იგი აუცილებლად უნდა განხორციელდეს ცვლილებების შემდეგი სქემის დაცვით:

კაპიტალის დაგროვება $\Rightarrow$ მოთხოვნის გაფართოება $\Rightarrow$ წარმოებისა და დასაქმების ზრდა $\Rightarrow$ ბიუჯეტის შემოსავლების გადიდება $\Rightarrow$ ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება $\Rightarrow$ ინფლაციის შემცირება.

ქვეყანაში დაბალანსებული ფულადი პოლიტიკის შემუშავება მოითხოვს ინფლაციისა და საბიუჯეტო დეფიციტის რეგულირების პოლიტიკის გატარებას, რომელიც ეკონომიკაში სტრუქტურულ და ინსტიტუციონალურ გარდაქმნათა სისტემაზე იქნება დამყარებული.

საქართველოს ეროვნული ბანკის 2020 წლის ფინანსური სტაბილურობის ანგარიშში შეფასებულია ფინანსურ სისტემაში არსებული მოწყვლადობა და რისკები. დოკუმენტის თანახმად, მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკაზე მოქმედი ნეგატიური ფაქტორები გაზრდილი იყო, მათ შორის კი გამოყოფილია 4 ძირითადი რისკი, რომელიც ეკონომიკურ განვითარებასა და ფინანსურ სტაბილურობას მთავარ საფრთხეს უქმნდა, ეს **რისკებია:**

1) კოვიდ-19-ის პანდემიის ხანგრძლივობასთან და ეკონომიკაზე მის გავლენასთან დაკავშირებული გაურკვევლობა. შეზღუდვების პირობებში შენარჩუნდა გაზრდილი საწარმოო დანახარჯები, ეს კიდევ უფრო ღრმა და ხანგრძლივ გლობალურ რეცესიაში აისახებოდა, რაც, საგარეო სექტორზე მაღალი დამოკიდებულების გათვალისწინებით, აუცილებლად იქონიებდა გავლენას ადგილობრივ ეკონომიკაზეც;

2) პანდემიის პირობებში ქვეყნის რისკის პრემიის ზრდა და მისი უარყოფითი გავლენა გაცვლით კურსსა და უცხოურ ვალუტაში აღებული ვალის ტვირთზე. იმ შემთხვევაში, თუ რეგიონში ეპიდემიოლოგიური მდგომარეობა და, შედეგად, ეკონომიკის გაჯანსაღებასთან დაკავშირებული მოლოდინები გაუარესდებოდა, ქვეყნის რისკის პრემია შესაძლოა, კიდევ უფრო გაზრდილიყო, რაც დააჩქარებდა კაპიტალის გადინებას და გაცვლით კურსზე ნეგატიურად იმოქმედებდა, ეს კი, გაზრდიდა უცხოურ ვალუტაში აღებული ვალის ტვირთს და გაცვლითი კურსიდან მომდინარე ინფლაციურ წნეხს;

3) საგარეო მოთხოვნის შემცირებისა და პანდემიის შესაკავებლად მიღებული ზომების მოსალოდნელზე დიდი გავლენა ტურიზმსა და მის მომიჯნავე სექტორებზე. ტურიზმისა და მასთან დაკავშირებულ სექტორებზე განუსაზღვრელი ვადით მკვეთრად შემცირებული მოთხოვნა, მოასწავებდა მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის გაღრმავებას და უმუშევრობის ზრდას, რაც შინამეურნეოების გაუარესებულ ფინანსურ მდგომარეობაში აისახებოდა;

4) მოთხოვნის მკვეთრი შემცირების შედეგად უძრავ ქონებაზე ფასების კლება და მისი უარყოფითი გავლენა ფინანსურ სექტორზე. პანდემიით გამოწვეული კრიზისის შედეგად, უძრავი ქონების სექტორში შემცირებული მოთხოვნა, სავარაუდოდ, ფასების შემცირებაში უნდა ასახულიყო, რაც პირდაპირ უარყოფით გავლენას იქონიებდა სექტორის მდგომარეობაზე. უძრავი ქონების ფასების ვარდნა, თავის მხრივ, ასეთი ქონებით უზრუნველყოფილი სესხების ხარისხის გაუარესების გზით, რისკებს უქმნიდა მთლიანად ფინანსური სისტემის მდგრადობას.

აღნიშნული ფაქტორები ეროვნული ბანკის მხრიდან საგანგებო მექანიზმების ამოქმედებას მოითხოვდა, რაც, პირველ რიგში, ფულის მონეტიზაციის უზრუნველყოფაზე იქნებოდა მიმართული. ეროვნული ბანკის შეფასებით, ეკონომიკური კრიზისის შედეგად, ქვეყანაში უმოქმედო სესხების ნილის ზრდა იყო მოსალოდნელი, ამ ნეგატიური ტენდენციის შესასუსტებლად, ქართულმა ბანკებმა წინასწარ, **სესხების შესაძლო დანაკარგების უზრუნველსაყოფად 1.2-მილიარდ ლარიანი რეზერვი შექმნეს.**

საქართველოს მთავრობამ 2020 წლის განახლებული ბიუჯეტის დოკუმენტით წარმოადგინა რომ, სახელმწიფოს ხარჯები ჯამურად 1.5 მილიარდი ლარით იზრდებოდა და მან რეკორდულ – 15.9 მილიარდ ლარს მიაღწია. ნაერთი ბიუჯეტის სახელფასო ფონდი კი 57 მილიონი ლარით შემცირდა და ის 1.84 მილიარდი ლარით განისაზღვრა. კოვიდ-19-ის ეკონომიკური კრიზისის გამო, 200-ლარიანი კომპენსაციას ყოველ-

თვიურად საშუალოდ 100 000-ზე მეტი ადამიანი იღებდა, რაც ახალი მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტებთან ერთად, რადიკალურ საბიუჯეტო ცვლილებებსაც მოითხოვდა.

პანდემიური კრიზისის ტრანსნაციონალურმა და არასტანდარტულმა ბუნებამ, მისი წარმოშობის სპეციფიკური, არაეკონომიკური მიზეზების არსებობამ და ძნელად პროგნოზირებადობამ, განსაკუთრებით გაამწვავა ეკონომიკის რაციონალური მართვის და სტრუქტურული ტრანსფორმაციების საკითხი. არსებულ პრობლემებში განსაკუთრებით გამოიკვეთა **დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკის გატარების, ღია ფინანსური ანგარიშებით კაპიტალის მობილობის უზრუნველყოფის და გაცვლითი კურსის სტაბილურობის** საკითხები.

- **დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკა** დასაქმების და ეკონომიკური ზრდის დიდი რყევებისაგან პრევენციის მიზნით გამოიყენება კრიზისული გარემოს, ძირითადად, მოთხოვნის შოკის პირობებში. დამოუკიდებლობა კონკრეტული სიტუაციის მიხედვით მონეტარული ინსტრუმენტების ცვლილების საშუალებას იძლევა. მაგ. **ინფლაციის მაღალი დონის დროს ცენტრალური ბანკი ამკაცრებს მონეტარულ პოლიტიკას, რაც საინვესტიციო კლიმატის გაუარესების ხარჯზე, უფრო დაბალ წონასწორულ მშპ-ს განაპირობებს, ეს კი, სხვა მექანიზმების კომბინირებას მოითხოვს;**
- **კაპიტალის თავისუფალი მობილობა** ფინანსური ნაკადების განთავსებას და მოგების რეპატრიაციას ემსახურება. განვითარებულ ქვეყნებს მაღალი დანაზოგების გამო, დიდი ოდენობით თავისუფალი კაპიტალი გააჩნიათ, ამიტომ მათ ინვესტიციების ექსპორტის მეტი რესურსი აქვთ, ასეთ ქვეყანაში, როდესაც სასურველზე მაღალია ინფლაციის დონე და იზრდება საპროცენტო განაკვეთი, ხდება კაპიტალის ნაკადების გადადინება სხვა ქვეყანებში, რითაც ხორციელდება მიმღებ ქვეყანაში გაცვლით კურსზე ზეწოლა და ჩნდება ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურების მოლოდინი. ამ ქვეყნების ცენტრალურმა ბანკებმა გაცვლითი კურსის შესაწარმუნებლად, უნდა გაზარდონ საპროცენტო განაკვეთი, ასეთი გზით კაპიტალის იმპორტიორი ქვეყანა გავლენას ახდენს სხვა ქვეყნების სავალუტო პოლიტიკაზე, რამდენადაც, მათი ცენტრალური ბანკები ინფლაციაზე ზემოქმედების ნაცვლად, თავის პოლიტიკას უკვე გაცვლით კურსზე ზემოქმედებისაკენ მიმართავენ. ამდენად, იზღუდება კაპიტალის მიმღები ქვეყნების ხელისუფლების მიერ დამოუკიდებელი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება;

- **გაცვლითი კურსის მნიშვნელოვანი რყევების** თავიდან ასაცილებლად, აქცენტი მონეტარულ ინსტრუმენტებზე კეთდება. დეფიციტური სავაჭრო ბალანსის დროს ხელისუფლება ლარის გამყარებას მიმართავს, მაგრამ ეს იმპორტის გაზრდის გზით, სავაჭრო დეფიციტსაც გაზრდის, რაც ეწინააღმდეგება ბალანსის კორექტირების ამოცანას. **თუკი ინფლაციის შესაზღუდად მთავრობა მონეტარულ შეზღუდვას გამოიყენებს, ამ შემთხვევაში, მოხმარებას და დაზოგვას შორის თანაფარდობის ცვლილების შედეგად გაიზრდება დესტაბილიზაციის რისკი, ეს შესაძლო მაკროეკონომიკურ დისბალანსზე მიუთითებს, რაც პრუდენციული მექანიზმების კომბინირებას და დამატებით გაცვლითი კურსის რეგულირების სხვა ინსტრუმენტების გამოყენებას მოითხოვს.**

სავალუტო კრიზისის პრევენციის მიზნით, განმსაზღვრელია ლოკალური ეკონომიკური ვითარების შესაბამისი სწორი **სავალუტო სტრატეგიის** შერჩევა. მან ფულის მიმოქცევისა და საქონელბრუნვას შორის რაციონალური თანაფარდობა უნდა უზრუნველყოს, ეს განსაკუთრებულ მოთხოვნებს უყენებს ხელისუფლებას და მკვლევრებს. სავალუტო სტრატეგიის ფორმის და მექანიზმების არჩევა მონეტარული პოლიტიკის ყველაზე რთული და საპასუხისმგებლო საკითხია, რადგანაც ცალკეულ სტრატეგიას აბსოლუტური უპირატესობა არ გააჩნია, იგი კონკრეტულ სიტუაციაში მოქმედებს, რაც აუცილებლად უნდა იყოს მხედველობაში მიღებული. სწორი სავალუტო სტრატეგიის განსაზღვრა განსაკუთრებულ დატვირთვას კრიზისულ გარემოში იძენს, მისი მარეგულირებელი ფუნქცია კი, ფუნდამენტური ხდება კრიზისიდან გამოსვლის და კრიზისის შემდგომ პერიოდში ეკონომიკის რეაბილიტაციის სტრატეგიის განსაზღვრის დროს. თითოეულ სავალუტო სტრატეგიას თავისი სპეციფიკა გააჩნია, რასაც ემყარება ხელისუფლების ანტიკრიზისული პოლიტიკის განსხვავებული სტანდარტები კონკრეტულ სიტუაციაში, კერძოდ:

- **„თავისუფალი მცურავი კურსი“** დასაშვებს ხდის მაღალ ინფლაციას, ამ დროს დგება **ალტერნატიული გადაწყვეტილების მიღების აუცილებლობა, – ხელისუფლებამ ინფლაციის შეკავებით შექმნას უმუშევრობის ზრდის საფრთხე, თუ დასაქმების ხელშეწყობით, დაუშვას ფასების საყოველთაო ზრდა.** სახელმწიფოს მხრიდან აქტიური მარეგულირებელი ფუნქციის განხორციელების გარეშე, ამ სტრატეგიის პირობებში, შესაძლებელია ადგილი ჰქონდეს სავალუტო კურსის რყევას და მასთან დაკავშირებულ ეკონომიკურ კრიზისს;

- „**რეგულირებადი ცურვა**“ აუცილებლად მოითხოვს სოლიდური უცხოური სავალუტო რეზერვის და მცირედდეფიციტური საგადამხდელო ბალანსის არსებობას. სირთულეს წარმოადგენს ის, რომ **აუცილებელია კორელაციის განსაზღვრა სავალუტო კურსსა და მასზე მოქმედ უამრავ ფაქტორს შორის**, ამასთან აუცილებელია თავად ამ პირდაპირი და ირიბი ფაქტორების ზუსტი პროგნოზირება. ეს სტრატეგია აქტიურ ინტერვენციებს ემყარება, მაგრამ **მისი ხანგრძლივად გატარებით პრობლემები ექმნება ქვეყნის უცხოურ რეზერვებს**. ამ რეზერვების მართვა მაღალ პროფესიონალიზმს მოითხოვს, რადგანაც მისმა დეფიციტმა შესაძლოა სავაჭრო ბალანსის გაუარესება და ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურება გამოიწვიოს. ამ სტრატეგიის უპირატესობა ის არის, რომ მას ფინანსურ ბაზრებზე მეტნაკლებად პროგნოზირებადი სიტუაციის შექმნა შეუძლია, ნაკლებ მადესტაბილიზებულია და ინფლაციის შედარებით დაბალ დონეს განაპირობებს;
- „**ფიქსირებული გაცვლითი კურსის**“ უპირატესობა ინფლაციის დაბალი ტემპის და შედარებითი სტაბილურობის უზრუნველყოფა, ბაზრებზე ფინანსური სპეკულაციების და, შესაბამისად, რისკების საფრთხის შემცირებაა, ამიტომ, იგი უპირატესად, არასტაბილური ეკონომიკის ქვეყნებში ან კრიზისულ ვითარებაში გამოიყენება. მაგრამ **ხანგრძლივად ფიქსირებული კურსის შენარჩუნებამ, რომელიც არ შეესაბამება რეალურ საბაზრო კურსს, შე-**

სავალუტო სტრატეგიები

თავისუფალი მცურავი კურსი – შესაძლოა გამოიწვიოს მაღალი ინფლაცია და სავალუტო კურსის არასტაბილურობა.

რეგულირებადი მცურავი კურსი – მოითხოვს სოლიდურ უცხოურ სავალუტო რეზერვებს და მცირედდეფიციტურ საგადამხდელო ბალანსს, შესაძლოა გამოიწვიოს სავაჭრო ბალანსის გაუარესება და ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურება.

ფიქსირებული გაცვლითი კურსი – ნაკლებ მადესტაბილიზებულია და ინფლაციის შედარებით დაბალ ტემპს განაპირობებს. შესაძლოა გამოიწვიოს სავალუტო რეზერვების მკვეთრი შემცირება და კრიზისის შემდგომი გამწვავება.

საძლთა სავალუტო რეზერვების მკვეთრი შემცირება და ამით, კრიზისული ვითარების შემდგომი გამწვავება გამოიწვიოს.

ფინანსურ ბაზრებზე სტაბილურობის პრობლემის განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო, ბოლო პერიოდში საკმაოდ აქტუალური გახდა ქვეყნებისათვის **ერთიანი ვალუტის** შემოღების საკითხი. 1992 წელს მასტრიხტის შეთანხმების მიხედვით, დაწესდა ერთიანი საპროცენტო განაკვეთი და საერთო გაცვლითი კურსი, მშპ-ის მიმართ დეფიციტის 3% და სახელმწიფო ვალის 60%-ის პირობებში. ერთიანი ევროვალუტის შემოღებას თავიდან საკმაოდ ბევრი სკეპტიკოსი ჰყავდა, მის შემოღებას არ ეთანხმებოდნენ ნობელიანტი მონეტარისტები **მენდელი, ტირბურგენი, ფრიდმანი**, მათი ძირითადი არგუმენტი ევროზონის ქვეყნებში ენობრივი ბარიერის გარდა, სხვადასხვა ქვეყანაში მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის განსხვავება იყო. ევროს შემოღებით ცალკეულ ქვეყნებს შორის ეკონომიკის რესურსული უზრუნველყოფის, მართვის სტანდარტების, მოტივაციის, პრიორიტეტების და ეკონომიკური ინტერესების საკითხებში არსებული სხვაობის ნიველირება მოხდა, მაგ. გერმანიისათვის, რამდენადაც აქტუალური უპირატესად, ინფლაციის პრობლემაა, მისთვის მაღალი საპროცენტო განაკვეთია მიზანშეწონილი, იტალიისა და ესპანეთისათვის განსაკუთრებით მწვავეა რეცესიის საფრთხე, ამიტომ უმუშევრობის შემცირების მიზნით, უფრო დაბალი საპროცენტო განაკვეთია სასურველი, ერთიანი სავალუტო სისტემა კი, პრაქტიკულად გამორიცხავს ასეთი დიფერენცირების საშუალებას.

განსაკუთრებით უარყოფითად ფასდება კრიზისების დროს ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკის **კომბინირებული გამოყენების** შესაძლებლობის შეზღუდვა. ევროზონის ქვეყნებს არათუ დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკის გატარების საშუალება არ აქვთ, არამედ საკმაოდ შეზღუდულია მათი ფისკალური ბერკეტებიც, რადგანაც ცენტრალური ბანკის მიერ ვერ ხდება ცალკეული ქვეყნის ბიუჯეტის ხარჯვითი პოლიტიკის სავალუტო უზრუნველყოფა, ამიტომ დანახარჯების ფინანსური დაბალანსებისათვის ხელისუფლება იძულებული ხდება სესხის ასაღებად კომერციულ სექტორს მიმართოს, რაც მნიშვნელოვნად აძვირებს სესხის ღირებულებას, ამან კი, საგარეო ვალის გაზრდით, შესაძლოა სავალო კრიზისის პროვოცირება მოახდინოს [ტაბატაძე, 2020].

სისტემური რისკების შესამცირებლად საქართველოში 2019 წლიდან **მაკროპრუდენციული პოლიტიკა** ფინანსური რისკების იდენტიფიცირებას ახდენს, რაც ბაზრების პროციკლურობის შემცირებას და ფინანსური სისტემის მდგრადობის ზრდას ემსახურება. 2020 წ. ოქტომბრი-

დან სებ-მა სავალუტო ვაჭრობის ახალი მექანიზმი – **ბლუმბერგი** აამოქმედა, მასში ბანკთაშორის ვაჭრობასთან ერთად კერძო სუბიექტებიც ერთვება, რაც ფართო ინფორმაციული მომცველობის გამო, ეკონომიკურ პროცესებს უფრო პროგნოზირებადს გახდის. საბანკო სისტემაში რისკების მართვის გასაუმჯობესებლად განხორციელდა ევროკავშირის **საზედამხედველო ჩარჩოსთან ასოცირება და ბაზელი-3 სტანდარტების** დანერგვა, რაც ლიკვიდურობის უსაფრთხოებისადმი ახალ, გამკაცრებულ მოთხოვნებს ითვალისწინებს.

სისტემური რისკების მართვის მაკროპრუდენციული პოლიტიკა

- ფინანსური რისკების იდენტიფიცირება
- სავალუტო ვაჭრობის ახალი მექანიზმის, –
ბლუმბერგის დანერგვა
- საბანკო რისკების მართვის ევროკავშირის
საზედამხედველო ჩარჩოსთან ასოცირება
- ლიკვიდურობის უსაფრთხოების ახალი,
ბაზელი-3 სტანდარტების დანერგვა.

ფულად-საკრედიტო ინსტრუმენტების ძირითადი ეფექტი განსაკუთრებით კრიზისულ გარემოში ვლინდება, ამ დროს ხელისუფლება შეიმუშავებს კონკრეტული ეკონომიკური ვითარების შესაბამის ფინანსურ სტრატეგიას, რომელიც ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაციას და სავალუტო წონასწორობის მიღწევას ემსახურება. აქედან გამომდინარე, **ანტიკრიზისული მონეტარული პოლიტიკის მიზანია:**

- ფასების სტაბილურობის მიღწევა
- ინფლაციის დაბალი დონის უზრუნველყოფა
- ეკონომიკური რყევების შემცირება

ცენტრალური ბანკი მონეტარული პოლიტიკის გასატარებლად საპროცენტო განაკვეთს, სავალუტო ინტერვენციებს და სარეზერვო მოთხოვნის სტანდარტებს იყენებს. მაგრამ, მონეტარული პოლიტიკის ეკონომიკაზე ზემოქმედების კლასიკური სტანდარტები მუდამ ვერ ასრულებს თავის მისიას, რადგანაც, ერთი მხრივ, არასრულყოფილად არის განვითარებული ფინანსური ბაზრები თავისი ინსტრუმენტებით, მეორე მხრივ კი, **საპროცენტო განაკვეთის დინამიკა მონეტარულზე მეტად, სტრუქტურულ ფაქტორებზეა დამოკიდებული, რაც აფერხებს ამ პოლიტიკის**

ეფექტის სწორ პროგნოზირებას და ზღუდავს ანტიკრიზისული ინსტრუმენტების რაციონალურ გამოყენებას.

ეროვნულმა ბანკმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს ეკონომიკური ზრდის სხვადასხვაგვარი გავლენა საპროცენტო განაკვეთის სიდიდეზე, ერთის მხრივ, თუკი ეკონომიკური ზრდა ლიკვიდობაზე მოთხოვნის ზრდის ხარჯზე აძვირებს მონეტარულ რესურსებს, მეორე მხრივ, ზრდის რა რეალური ფულის მასას, ამით ამცირებს საპროცენტო განაკვეთს, რაც დადებით მულტიპლიკატორულ ეფექტს ახდენს ინვესტიციებზე.

ინფლაციის ტემპის რეგულირებისთვის საქართველოს ეროვნული ბანკი თარგეტირების რეჟიმს ემყარება, რისთვისაც ლიკვიდობის მართვის მონეტარულ აგრეგატებს იყენებს:

- **რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილება**
- **უცხოური რეზერვების მართვა**
- **სასერტიფიკატო დეპოზიტებით ვაჭრობა**

მაგრამ, არც რეფინანსირების განაკვეთი, არც რეზერვები და არც დეპოზიტებით ვაჭრობა გარანტირებულად არ იძლევა წინაწარ პროგნოზირებულ შედეგს, კერძოდ, ინფლაციის შესაზღუდად სებ-ი ძვირი ფულის პოლიტიკას მიმართავს, მაგრამ ამ დროს გაზრდილი რეფინანსირების განაკვეთი არ უზრუნველყოფს მაკროეკონომიკური წონასწორობის აღდგენას, რადგანაც სხვა მექანიზმების გამოყენების გარეშე, შედეგად, სავარაუდოდ, კიდევ უფრო გაიზრდება სავაჭრო დეფიციტი. შესაბამისად, ეკონომიკაში ნაკლებპროგნოზირებადი ვითარება ჩამოყალიბდება.

საქართველოს ეროვნული ბანკი ინფლაციის თარგეტირების სტრატეგიას 2009 წლიდან იყენებს და **ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებელი** მეტნაკლებად სტაბილური სიდიდეა, 2016 წლამდე იგი 5.0% იყო, 2017 წელს, – 4.0%, 2018 წლიდან 3.0%-ს შეადგენს, პანდემიის დროს მნიშვნელოვანი რყევები განიცადა საბაზრო ფასებმა, და საწყის ეტაპზე, პრაქტიკულად უმართავი გახდა იგი. თუკი 2020 წელს ინფლაციის დონე 5.2% იყო, მომდევნო, 2021 წელს იგი 9.6%-მდე გაიზარდა, 2022 წლის დასწყისში საქართველოში ინფლაციამ 13.9% შეადგინა, ამით მან მსოფლიო სარეიტინგო შეფასებებში ბოლოდან მე-19 ადგილი დაიკავა, მსგავსი ეკონომიკის სტრუქტურის მქონე ქვეყნებში კი, სადაც მაღალია ტურიზმის წილი, ჩვენი ქვეყანა მესამე ადგილზე აღმოჩნდა, მოსაზღვრე რეგიონში მხოლოდ თურქეთში აღინიშნა უფრო მაღალი ინფლაცია. თუმცა, საქართველოსთვის ინფლაციის მიმდინარე მაღალი ტემპი განსაკუთრებული სიახლე არ არის, მაგ. 2006 წელს მან 14.0 % შეადგინა, 2011წელს – 14.5% და ა.შ.

მიმდინარე ინფლაციის მკვეთრ ზრდზე გავლენა ფასების მატებამ იქონია სურსათზე, უაღკოპოლო სასმელებზე, კომუნალურ გადასახადებსა და ტრანსპორტზე. ფინანსთა სამინისტროს, მთავრობის ეკონომიკური გუნდის და ეროვნული ბანკის ურთიერთკოორდინირებული ქმედებით, 2022 წლის ბოლოსათვის იგი მიზნობრივ 3%-ს დაუბრუნდა, ამასთან, თუკი საქართველოში სურსათზე და უაღკოპოლო სასმელებზე ფასები 10%-ით გაიზარდა 2021 წ, მსოფლიოში ამ ზრდამ 30% შეადგინა, სწორედ იმპორტული საქონლის მაღალმა ფასებმა, პირველ რიგში კი, ენერგორესურსების მკვეთრმა გაძვირებამ გამოიწვია ადგილობრივ ბაზრებზე ფასების მკვეთრი ზრდა საქართველოში.

კრიზისის მწვავე ეტაპზე მართვის არასრულყოფილების და რესურსების შეზღუდულობის გამო, ხელისუფლებას თავის ეკონომიკურ სტრატეგიაში არჩევანის გაკეთება უნევს, ზოგადად, პოლიტიკის პრიორიტეტი იყოს ეკონომიკის ზრდა თუ ფასების ზრდა. ამასთან დაკავშირებით, ჩამოყალიბდა ეკონომიკური კრიზისის რეგულირების ძირითადი კონცეფცია – არასტანდარტულ ეკონომიკურ გარემოში ხელისუფლებამ სტაბილიზაციის ორ ვექტორს შორის უნდა გამოყოს პრიორიტეტული სეგმენტი: კონცენტრირება მოახდინოს ზოგადად ეკონომიკის, თუ კონკრეტულად – ფასების სტაბილიზაციაზე? მონეტარულმა ანტიკრიზისულმა პოლიტიკამ ამ ალტერნატივაში რაციონალური არჩევანის გაკეთებას უნდა შეუწყოს ხელი, რაც ყველაზე რთულია კრიზისის მართვის ერთიან პროცესში. პანდემიის დასასრულისთვის განვითარების მაღალი ტემპების მიღწევა, პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო და მთელი მმართველობითი და ფინანსური რესურსები წარიმართა ფასების სტაბილიზაციის პოლიტიკის რეალიზაციაზე. ამის შედეგია იმ რეკორდულად დაბალი ინფლაციის მაჩვენებლის მიღწევა, რაც 2023 წლის პირველ ნახევარში შეძლო საქართველომ. მიმდინარე ეტაპზე, როდესაც მსოფლიოს მაღალგანვითარებული ქვეყნებისთვისაც კი უაღრესად პრობლემატურია ინფლაციის გამორჩეულად მაღალი ტემპები და ბევრ ქვეყანაში მას ორნიშნა განზომილება აქვს, საქართველოში 2023 წლის სექტემბერში მან 0.9% შეადგინა და მსოფლიო მასშტაბით ერთ-ერთი საუკეთესო შედეგი აჩვენა.

2023 წლის დეკემბერში ინფლაციამ 0.4% შეადგინა, რაც სურსათის საშუალოწლიურმა 3.1 %-ით გაიაფებამ განაპირობა და რამაც წლიური ინფლაციის მიზნობრივი დონე 3.0 %-მდე შეამცირა. რეალურად, 2023 წელს საქართველოში 2,5%-იანი ინფლაცია დაფიქსირდა. ასეთი პოზიტიური ცვლილებები სეზონის მიერ მკაცრი მონეტარული პოლი-

ტიკის შედეგად ლარის რეალური გაცვლითი კურსის გამყარებით და მსოფლიო ფასების მნიშვნელოვანი დასტაბილიზებით გახდა შესაძლებელი. მსოფლიო ბანკის შეფასებით, მაშინ, როდესაც მრავალ ქვეყანაში ეკონომიკური რეცესია გრძელდება და 2024 წელს ამ თვალსაზრისით, მსოფლიო ანტირეკორდს დაამყარებს, საქართველოში ინფლაცია როგორც ეკონომიკური გამოწვევა, აღარ იარსებებს, მაღალია დასაქმების ზრდა და, ფაქტიურად, ეკონომიკური ზრდის ყველაზე მაღალი ტემპი დაფიქსირდება, რაც ხლისუფლების სწორი და თანმიმდევრული პოლიტიკის შედეგია.

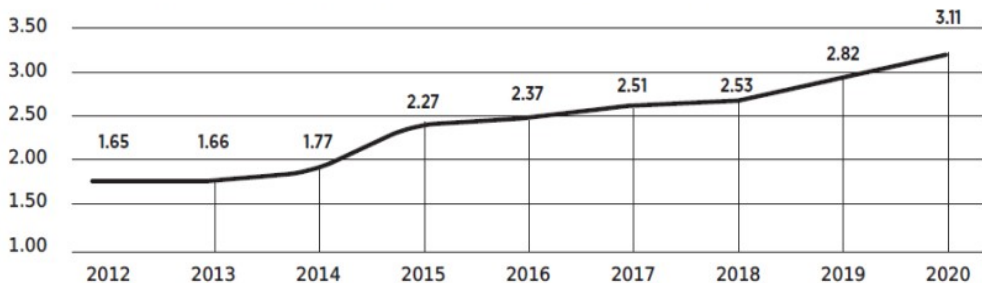
პანდემიური კრიზისის მიმდინარეობის ანალიზმა უჩვენა, რომ ინფლაციის გამომწვევი მთავარი ფაქტორი **ლარის კურსის ვარდნა** იყო. კურსის ვარდნამ, ერთი მხრივ, გააძვირა იმპორტირებული პროდუქცია და ამასთან ერთად, შექმნა ნეგატიური მოლოდინები ფასების კიდევ უფრო ზრდის მიმართულებით. 2019 წელს საქართველოში ფასები 7%-ით გაიზარდა. რის გამოც, ეროვნულ ბანკს უკვე 2020 წლის დასაწყისში ჰქონდა გამკაცრებული მონეტარული პოლიტიკა და რეფინანსირების განაკვეთი 9%-ით განისაზღვრა, წლის ბოლოს კი, იგი ერთი პროცენტული პუნქტით შემცირდა და 8% შეადგინა, რაც მნიშვნელოვნად აღემატებოდა ევროპულ მაჩვენებელს.

მონეტარული პოლიტიკის ეფექტი უშუალო კავშირშია სახელმწიფოს სხვა სახის პოლიტიკასთან და მისი მექანიზმების ეფექტიან გამოყენებასთან. პანდემიის პროცესში მონეტარული ინსტრუმენტების გამოყენების რაციონალური შედეგი დიდად იყო დამოკიდებული როგორც ეკონომიკის ფუნქციონირების მასშტაბებზე („ეკონომიკის ლოქდაუნი“), ისე, საბიუჯეტო სისტემის ეფექტიან ფუნქციონირებაზე. მიუხედავად იმისა, რომ პირველი ლოქდაუნის პერიოდში მკვეთრად გაიზარდა ინფლაციის მაჩვენებელი, წლის ბოლოსთვის იგი უაღრესად კარგ ნიშნულზე დაფიქსირდა, – 3.6%, აქ დადებითი როლი ითამაშა სახელმწიფოს მიერ **კომუნალური გადასახადების** დაფინანსების პროგრამამ, ექსპერტების გათვლებით, მის გარეშე ინფლაციის სიდიდე 4.5% იქნებოდა (**დიაგრამა 7**).

პანდემიის გამო დაწესებულმა ეკონომიკურმა შეზღუდვებმა, ტურიზმის შეჩერებამ, ექსპორტისა და ფულადი გზავნილების შემცირებამ 2020 წლის მარტში ლარის სწრაფი გაუფასურება გამოიწვია (რეკორდული კურსი: 1 დოლარი/3.48 ლარი, 1 ევრო/ 4.03 ლარი). ეროვნულმა ბანკმა კურსის გაუფასურების შესაჩერებლად მარტიდან წლის ბოლომდე სავალუტო აუქციონზე 930 მლნ დოლარი გაყიდა. ამ თანხით ნაწილობ-

რივ დაიფარა უცხოური ვალუტის ის დანაკლისი, რაც საქართველოს ეკონომიკას საგარეო წყაროებიდან, განსაკუთრებით ტურიზმიდან მი-
ადგა და, რაც მთავარია, ამან ინფლაციის ეკონომიკურად უსაფრთხო
დონის დაფიქსირება უზრუნველყო.

დიაგრამა 7. ლარის საშუალო წლიური გაცვლითი კურსი დოლარის მიმართ

წყარო: ეროვნული ბანკი

განვითარებულ ქვეყნებში ინფლაციასთან საბრძოლველად ცენტრალური ბანკები საპროცენტო განაკვეთს ზრდიან, რაც გლობალური ფინანსური პირობების უფრო მეტად გამკაცრებას იწვევს, ეს განსაკუთრებული პრობლემების წინაშე მზარდი ეკონომიკის ქვეყნებს აყენებს, კერძოდ:

განვითარებად ქვეყნებში ინფლაციის შედეგად კაპიტალის ჭარბ გადინებას ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურება და საერთაშორისო რეზერვებზე ზენოლა მოყვება, შედეგად, მნიშვნელოვნად მცირდება აქციების ფასები და ინვესტორთა რისკები. პანდემიური კრიზისის შესასუსტებლად გატარებული ფისკალური მხარდაჭერის პოლიტიკის შედეგად, ბევრ ქვეყანაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა საბიუჯეტო დეფიციტი და, შესაბამისად, ვალის ტვირთი.

განვითარებულ ქვეყნებში გაიზარდა საპროცენტო განაკვეთები და გლობალურად გამკაცრდა ფინანსური პირობები, ყოველივე ამან გაზარდა რეფინანსირების რისკები და გაამწვავა ვალის პრობლემა, ამას ემატება რუსეთ-უკრაინის სამხედრო დაპირისპირების შედეგად ეკონომიკის გლობალური გაჯანსაღების შეფერხება და სუვერენული რისკის პრემიის ზრდა, მეტ-ნაკლებად, ყველა ქვეყნისთვის.

გლობალურმა ინფლაციამ ახალი სირთულეები შეუქმნა მსოფლიოს ცენტრალურ ბანკებს. 2021 წლიდან ფასების მაღალი ტემპით მატება, ერთი მხრივ, მოთხოვნის სწრაფი აღდგენის, საქონლისა და ენერგომატარებლების გაზრდილი ფასების და მიწოდების ჯაჭვში გარკვეული შეფერხებების შედეგი იყო. საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა გლობალური ინფლაცია ივლისის შეფასებით, 2022 წლის ბოლოს 8.3 პროცენტით განსაზღვრა, რაც აპრილის პროგნოზთან შედარებით 1.4 პროცენტული პუნქტით მაღალი იყო, სსფ-ის შეფასებით, გლობალური ინფლაცია პანდემიამდელ დონეს 2024 წლის ბოლოსთვის დაუბრუნდება.

გლობალური ინფლაციის მასშტაბური ზრდის საპასუხოდ, ცენტრალურმა ბანკებმა მნიშვნელოვნად გაამკაცრეს მონეტარული პოლიტიკა, რაც ინფლაციური მოლოდინების სტაბილურობას უზრუნველყოფს გრძელვადიან პერიოდში, თუმცა, კვლავ მაღალი რჩებოდა ეკონომიკურ პროგნოზებთან დაკავშირებული გაურკვეველობა. ინფლაციური წნეხის ზრდა ცენტრალური ბანკების მხრიდან კიდევ უფრო მკაცრ რეაგირებას საჭიროებდა, რაც, თავის მხრივ, რეცესიის რისკებს ზრდის, თუმცა, მეორე მხრივ, არასაკმარისი რეაგირების შემთხვევაში იზრდება ხელფასი-ფასის ჯაჭვის განვითარების ალბათობა, რაც ინფლაციურ მოლოდინებს კიდევ უფრო ზრდის და ცენტრალური ბანკების წინაშე არსებულ გამოწვევებს ამძაფრებს.

სსფ-ის ეკონომიკური პროგნოზების არასტაბილურობა 2022 წლისათვის ზოგადი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარების გაურკვეველობამ და ბუნდოვანმა პერსპექტივამ განაპირობა, კერძოდ მსოფლიო ეკონომიკისთვის მეტისმეტად ძნელად პროგნოზირებადი ვითარება შექმნა შემდეგმა ფაქტორებმა:

- **რუსეთ-უკრაინის სამხედრო კონფლიქტის გაჭიანურება**
- **რუსეთის წინააღმდეგ უმძიმესი სანქციების დაწესება**
- **ჩინეთის ხელისუფლების პანდემიის სანაღმდეგო მკაცრი პოლიტიკის, განსაკუთრებით ლოქდაუნის რეჟიმის გახანგრძლივება.**

2022 წელს დაწყებული რუსეთ-უკრაინის სამხედრო დაპირისპირებამ უშუალო გავლენა იქონია საქართველოს ეკონომიკაზეც, რადგანაც საკვები პროდუქტების და ნავთობის გაზრდილმა ფასებმა მნიშვნელოვნად გაზარდა ინფლაციის ტემპები საქართველოს სავაჭრო პარტნიორ ქვეყნებში, განსაკუთრებით **თურქეთში, აშშ-ში და ევროზონაში**. ამას დაემატა **სომხეთ-აზერბაიჯანის პოლიტიკური კონფლიქტი** და ამით განპირობებული დამატებითი ეკონომიკური სირთულეები.

პანდემიის მართვამ უაღრესად საინტერესო კანონზომიერება წარმოაჩინა, კერძოდ, **პარადოქსულია, რომ სავალუტო ბაზრის მნიშვნელოვნად ზრდამ კრიზისის პერიოდში საქართველოში მაღალი ინფლაცია არ გამოიწვია**. ეს დისონანსური ფაქტი იმით აიხსნება, რომ კლასიკური წესით, კრიზისის დროს იზრდება დანაზოგის სიდიდე, მაგრამ არ იზრდება მოხმარება და მოთხოვნა, შესაბამისად, იგი არ იწვევს ფინანსურ წნეხს, COVID-19-ის რთული და გაუთვლელი ბუნება კრიზისულ პერიოდში ეკონომიკის არაპროგნოზირებადობას განაპირობებდა. ცალსახაა, რომ ძველ, სტანდარტულ ეკონომიკას გლობალიზაცია სრულიად ცვლის, აღარ მუშაობს ეკონომიკის კლასიკური თეორიები, ძნელად გასათვლელი ხდება პანდემიის ანტიკრიზისული პროგრამის შედეგები, ამ დროს ყველაზე მნიშვნელოვანი **ეკონომიკის პროგნოზირებადობის აღდგენა და კლასიკური პრინციპებით მისი მართვის შესაძლებლობის უზრუნველყოფა** გახდა, რაც ქვეყნებმა თავისი ანტიკრიზისული სტრატეგიის ძირითად პრიორიტეტად აღიარა.

ფულის ემისიის მთავარ წყაროდ საქართველოს ეროვნული ბანკი **სავალუტო რეზერვებს იყენებს**, მათი ეფექტური მართვა მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მონეტარული პოლიტიკის წარმატებას. პანდემიის დროს მთავრობის მიერ აღებული საგარეო ვალი არ ოპერირებდა ბირჟაზე და ფიქსირებული კურსით პირდაპირ კონვერტირდებოდა ეროვნულ ვალუტაში, რაც ძალიან იშვიათი პრაქტიკაა მთელ მსოფლიოში. 2021 წ. დეკემბერში სებ-მა 344 მლნ აშშ დოლარით გაზარდა უცხოური რეზერვები (1.07 მლრდ ლარის ემისიის ეკვივალენტი), რამაც 2022 წლის დასაწყისისთვის 4.27 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა. **ფულის მასის დინამიკასა და ფასების ზრდას შორის ცხრათვიანი გადაცემის ეფექტმა პრაქტიკულად ახსნა კრიზისის დროს წარმოქმნილი არასტანდარტული ვითარება**, კერძოდ: ექსპანსიური მონეტარული პოლიტიკის შედეგად ფულის მასის ზრდამ 2021 წელს 17%, ინფლაციის ტემპმა კი ნაკლები – 14% შეადგინა, რაც იმით აიხსნება, რომ 2021 წ. მთავრობის მიერ შესყიდული 492 მლნ ლარის სახაზინო ვალდებულებიდან, 100 ათასი ლარის ფასიანი ქაღალდი მან წლის დასასრულს, - დეკემბერში იყიდა, ამან კი, ეკონომიკაზე მომდევნო – 2022 წელს იქონია ეფექტი.

ქვეყნის სავალუტო უზრუნველყოფასთან უშუალო კავშირშია ფულადი გზავნილების საკითხი, იგი მნიშვნელოვნად გაიზარდა 2022 წელს, ძირითადად, რუსეთიდან განხორციელებული გზავნილების ხარჯზე, ამ მაჩვენებელმა 2023 წელს ცირკულარული მიგრაციის შედეგად, არსებითად იკლო, თუმცა, ფულადი გზავნილები ამავე პერიოდში მნიშვნელოვნად გაიზარდა, **ევროკავშირიდან (3.2 პპ-ით),**

აშშ-დან (2.3 კპ-ით) და ყაზახეთიდან (1.1 კპ-ით). 2023 წელს შემოსული მიგრანტების 17%-მა დატოვა საქართველო, რამაც მათი რაოდენობა 2022 წლის 115 ათასიდან, 2023 წელს 95 ათასამდე შეამცირა, 2024 წელს კი, 76 ათასამდე შემცირდება, შესაბამისად, დაიკლებს შემოსული ვალუტის მოცულობაც. რამდენადაც რუსი მიგრანტების მიერ განეული დანახარჯების წლიური მოცულობა 2022 წლის 680 მლნ აშშ დოლარიდან, 2023 წელს 875 მლნ დოლარამდე გაიზარდა, 2024 წლისთვის კი ამ პარამეტრის 660 მლნ აშშ დოლარამდე შემცირებაა მოსალოდნელი.

კრიზისულ გარემოში კონვერტირებადი ვალუტის შემოდინების შემცირება კანონზომიერი პროცესია, იმის გათვალისწინებით, რომ საგარეო შოკების დროს **კურსის მოქნილობაა მთავარი ავტომატური სტაბილიზატორი, გაჩენილი უცხოური ვალუტის დეფიციტის დასარეგულირებლად, სებ-მა შეაჩერა შერბილებული მონეტარული პოლიტიკა**, რის შედეგადაც, უკვე 2021 წელს ლარმა დაიწყო გამყარება, რაზეც გავლენა მკაცრი მონეტარული პოლიტიკის გატარებასთან ერთად, **ბიუჯეტის დეფიციტის მნიშვნელოვანმა შემცირებამ**, ასევე, ექსპორტის 26.9 %-ით და ფულადი გზავნილების 14%-ით ზრდამ იქონია. ზოგადად, ვალუტის გამყარება უპრეცედენტო **ეკონომიკურმა ზრდამ განაპირობა, რაც მთავრობის რაციონალური, სწორად გათვლილი ეკონომიკური პოლიტიკის და პანდემიური პროცესის ოპტიმალური მართვის შედეგი იყო**. კრიზისის პერიოდში დაწესებულმა ეკონომიკურმა შეზღუდვებმა, ტურიზმის ჩაკეტვამ, ექსპორტის და ფულადი გზავნილების შემცირებამ ლარის მნიშვნელოვანი გაუფასურება გამოიწვია (2020 წელს – 14.3%). **ეროვნული ვალუტის ცურვის სწორი რეგულირებისთვის სებ-მა 930 მლნ დოლარის ინტერვენცია განახორციელა, რითაც ნაწილობრივ დაფარა საქართველოს ეკონომიკაში გაჩენილი უცხოური ვალუტის დეფიციტი**. მაგრამ, ვალუტის კურსის გასამყარებლად სებ-ი ინტერვენციებს მუდმივად ვერ მიმართავს, რადგანაც ამ დროს რეზერვების შემცირების გამო, მოსალოდნელია ახალი რისკები და ეკონომიკური შოკები.

გაცვლითი კურსის რეგულირებისთვის მონეტარულ ინსტრუმენტებთან ერთად, მხედველობაშია მისაღები **ავტომატური სტაბილიზატორები**, რომელთა ფუნქციონირება **overshooting**-ის მექანიზმში ვლინდება. ფასების სიხისტის გამო, სასაქონლო ბაზრებზე ფასები ფინანსურ ბაზრებთან შედარებით, მნიშვნელოვნად ნელი ტემპით იცვლება, ეს დისბალანსი კი ვალუტის დროებით გაუფასურებას უკავშირდება. მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის შემცირება ზრდის ერთობლივ მოთხოვნას, რის შედეგადაც შემცირებული საპროცენტო განაკვეთი თანდათან

ამაღლებას იწყებს, რასაც თან ფასების ზრდაც ახლავს, საპროცენტო განაკვეთის ზრდის კვალობაზე, ნომინალური გაცვლით კურსი ზედმეტად გაუფასურებული ნიშნულიდან კვლავ გამყარდება, რაც **საშუალო-ვადიანი პერიოდისათვის ახალ წონასწორობას აყალიბებს**. სქემატაურად ამ პროცესს ასეთი სახე აქვს:

ექსპანს. მონეტ. პოლიტ.: $i \Downarrow \rightleftharpoons Z \Uparrow \rightleftharpoons i \Uparrow \rightleftharpoons P \Uparrow \rightleftharpoons E^e \Uparrow$

ანალოგიური პროცესი ახასიათებს გაცვლით კურსს საგარეო შოკის დროსაც, როდესაც ბაზარზე ჩნდება გაცვლითი კურსის გაუფასურების მოლოდინი და შედეგად იზრდება რისკ-პრემია, რაც საპროცენტო განაკვეთის ზრდით კომპენსირდება.

საგარეო შოკი $\Rightarrow$ ჩნდება გაცვლითი კურსის გაუფასურების რისკი $E^e \Downarrow \Rightarrow$ იზრდება რისკ-პრემია $\Uparrow \leftarrow$ საპროცენტო განაკვეთის ზრდა $i \Uparrow$

ვალუტის კურსის რეგულირების ეს მექანიზმები აისახა სებ-ის ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში, რამაც რთულ ეკონომიკურ გარემოში ვალუტის მეტნაკლებად ეფექტური მართვა გახადა შესაძლებელი.

ეროვნული ბანკის პროგნოზით, ფულადი შემოდინებების გაზრდისა და მაღალი საკრედიტო აქტივობის ხარჯზე, 2022 წელს მშპ-ის 9 პროცენტით ზრდა იყო მოსალოდნელი. 2022 წლის მეორე კვარტალში სამხედრო დაპირისპირების რეგიონებიდან საქართველოში მიგრაციის ზრდას საგარეო სექტორის გაუმჯობესება და დაკრედიტების ზრდის მაღალი ტემპი მოჰყვა, რამაც საპროგნოზო სიდიდეზე 1.2 პროცენტული პუნქტით მაღალი ეკონომიკური ზრდა განაპირობა, რითაც საქართველომ მსოფლიოში ერთ-ერთი საუკეთესო შედეგი – 10.2% უჩვენა.

პანდემიის დროს მკვეთრად დაქვეითდა **შინამეურნეობების გადახდისუნარიანობა, რაც უმოქმედო სესხების წილის ზრდაში** გამოიხატა, თუმცა შინამეურნეობების ვალის ტვირთი გაცვლითი კურსის გამყარებისა და მაღალი ეკონომიკური ზრდის შედეგად, 2021 წლის მეორე ნახევრიდან მცირედით შემცირდა, ამასთან, ეროვნული ბანკის მიერ გატარებული მაკროპრუდენციული პოლიტიკის შედეგად, მაკროეკონომიკური შოკების მიმართ შინამეურნეობების ფინანსური მდგრადობა გაუმ-

ჯობესდა. 2022 წელს საკრედიტო რისკის შემცირებამ შინამეურნეობების ეკონომიკური სტაბილურობა გააუმჯობესა, ამასთან, ისევ პრობლემატური რჩებოდა სამომხმარებლო სესხების მაღალი ზრდის ტემპი და შინამეურნეობების რეალურ შემოსავლებზე ინფლაციის უარყოფითი გავლენა. განსაკუთრებით პრობლემატურია ეს დაბალშემოსავლიანი და ვალის მომსახურების მაღალი ტვირთის მქონე შინამეურნეობებისათვის, ვალის მომსახურების ტვირთის ზრდას კი, სხვა ფაქტორებთან ერთად, გლობალური ინფლაციის შედეგად გაზრდილი უცხოური ვალუტის მაღალი საპროცენტო განაკვეთი განაპირობებს. 2023 წლის ბოლოს საკრედიტო პორტფელის წლიური ზრდის ტემპმა 17.1%, მ.შ. სამომხმარებლო სესხების ზრდის ტემპმა 24.6% შეადგინა, ეროვნულმა ბანკმა უცხოურ ვალუტაში იპოთეკური სესხების მაქსიმალური ვადიანობა 15-დან 10 წლამდე, სამომხმარებლო სესხების მაქსიმალური ვადა კი, 4-დან 3 წლამდე შეამცირა, რაც საკრედიტო ბრუნვის დაჩქარებასთან ერთად, უცხოურ ვალუტაში ნომინირებული სესხის შემცირების ფაქტორი გახდა.

ქვეყნის ეკონომიკის მნიშვნელოვან მახასიათებელს **უძრავი ქონების** ბაზარზე ფასებისა და მოთხოვნის ცვლილება წარმოადგენს. საქართველოში ეს სექტორი პანდემიით გამოწვეულ კრიზისამდე საკმაოდ მდგრადობით ხასიათდებოდა, რამაც მას კრიზისის დროულ დაძლევაში შეუწყო ხელი. პოსტკრიზისულ პერიოდში, წინა წლებისაგან განსახვავებით, 2022 წლიდან უძრავი ქონების ფასების ზრდის ტენდენცია შეინიშნებოდა, რაც საომარი მოქმედებების დაწყების შემდეგ გაზრდილი მიგრაციის გამო, უძრავ ქონებაზე მოთხოვნის და გარკვეულწილად, მუშაობის ონლაინრეჟიმზე გადასვლით გამოწვეულმა საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესების საჭიროებამ გამოიწვია. უძრავი ქონების ფასი ასევე აამაღლა გაზრდილმა სამშენებლო ხარჯებმა და უძრავი ქონებისადმი, როგორც საინვესტიციო აქტივისადმი, გაზრდილმა ინტერესმა. რუსეთ-უკრაინის კონფლიქტის შედეგად უძრავი ქონების სექტორში რისკების მნიშვნელოვანი ზრდა ფინანსური არასტაბილურობის წყარო შეიძლება გახდეს, რაც, თანდათან აისახება როგორც ფულად გზავნილებზე, ასევე საქართველოს საგარეო ვაჭრობაზე და, შესაბამისად, ქვეყნის ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროცესზე. 2023 წლის ბოლოს საკრედიტო პორტფელის წლიური ზრდის ტემპმა 17.1%, მ.შ. სამომხმარებლო სესხების ზრდის ტემპმა 24.6% შეადგინა, ეროვნულმა ბანკმა უცხოურ ვალუტაში იპოთეკური სესხების მაქსიმალური ვადიანობა 15-დან 10 წლამდე, სამომხმარებლო სესხების მაქსიმალური ვადა კი 4-დან 3 წლამდე შეამცირა, რაც საკრედიტო ბრუნვის დაჩქარებასთან ერთად, უცხოურ ვალუტაში ნომინირებული სესხის შემცირების ფაქტორი გახდა.

გლობალური პანდემიის პირობებში მართვის სწორი სტრატეგიის განსაზღვრას და პროგნოზირებული შედეგის მიღებას ძალიან ართულებდა შიდა ეკონომიკური პროცესების მსოფლიო განვითარების ზოგად ტენდენციებზე და გარე შოკებზე მნიშვნელოვანი დამოკიდებულება. სხვა განვითარებადი ქვეყნების მსგავსად, საქართველოს ეკონომიკის სტაბილურობას და ავტონომიურ რეჟიმში ფუნქციონირების შესაძლებლობასაც განსაკუთრებულ საფრთხეს **დოლარიზაციის მაღალი დონე უქმნიდა**, რადგანაც იგი კურსის გაუფასურებას და მაღალ ინფლაციას იწვევს, ამასთან, იგი უარყოფით გავლენას ახდენს მსესხებლების სტრატეგიაზე, ზრდის ფინანსურ რისკებს და, ამით, ეკონომიკის არასტაბილურობას განაპირობებს. კრიზისის დროს, როგორც წესი, დეპოზიტების დოლარიზაციის დონე იზრდება, შესაბამისად, ცბ-ის, როგორც მსესხებლის ფუნქცია იზღუდება, ამით მცირდება ეროვნული ეკონომიკის ზრდის მასშტაბები და საფრთხე ექმნება ფინანსური ბაზრების სტაბილურობას.

მხედველობაშია მისაღები ის, რომ დედოლარიზაციაზე გამოდევნებით ხელოვნურად იზრდება ლარზე მოთხოვნა, რაც მის გაძვირებას იწვევს და, შედეგად, წონასწორობის ახლებურ კონფიგურაციას განაპირობებს. დღეს მსოფლიო ეკონომიკაში დოლარიზებულია საერთაშორისო რეზერვების 60%, გლობალური ვაჭრობის 50%, უცხოური ვალუტის ტრანზაქციების 38%, რაც სავალუტო ერთპოლუსიანი სისტემის ნიშანია და რაც არსებითად აფერხებს პრიორიტეტულად ეროვნული ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებას.

თუკი 2021 წელს რეგიონისა და მზარდი ეკონომიკის ქვეყნებში საგარეო მოწყვლადობის ნახევრზე მეტი ინდიკატორი გაუარესდა, საქართველოსთვის თითქმის ყველა ცვლადი გაუმჯობესდა, თუმცა, ჩვენი საკრედიტო სისტემის საგარეო მოწყვლადობის მაჩვენებლების უმრავლესობა, კვლავ მაღალი დარჩა. საქართველოს საბანკო სისტემის პოზიტიურ ცვლილებებს შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია აქტიური დედოლარიზაციის პოლიტიკის შედეგად, მთლიან სესხებში უცხოურ ვალუტაში გაცემული სესხების წილის შემცირება, მაშინ, როდესაც, სხვა შესაძარისი ქვეყნების მედიანური მაჩვენებელი გაიზარდა. ვალის მდგრადობის რისკების შესაფასებლად დამატებით გამოიყენება ისეთი ინდიკატორები, როგორიცაა მოკლევადიანი ვალის მთლიან ვალში წილი და რეზერვებთან მისი ფარდობა, რაც საქართველოში ასევე დადებითი ტენდენციით ხასიათდება.

ლარიზაციის დონის ამალღება ეკონომიკის სტაბილიზაციას და დაბალ ინფლაციურ გარემოს მოითხოვს. კრიზისის პერიოდში ჩვენი ეკონომიკის უცხოურ ვალუტაზე დამოკიდებულების მკვეთრი ზრდის მიუხედავად, ეფექტური საკრედიტო პოლიტიკის შედეგად, 2022 წლის პირველ

ნახევარში დოლარიზაციის მაჩვენებელი საკმაოდ შემცირდა, კერძოდ, ამ დროისთვის წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით, ლარიზაცია 2 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა და 50 პროცენტს მიაღწია, მაგრამ, შემცირების ტენდენციის მიუხედავად, დოლარიზაციის მაჩვენებელი კვლავ მაღალია და მასთან დაკავშირებული სტრუქტურული რისკებიც ფინანსური სექტორისთვის ერთ-ერთ მთავარ გამონეგვად რჩება.

მიმდინარე ეტაპზე სებ-ი პრიორიტეტად დოლარიზაციის შემცირებაზე მიმართული პოლიტიკის გატარებას ასახელებს, რა მიზნითაც მთელი რიგი ნორმატიული ცვლილებები განახორციელა, კერძოდ, საკრედიტო რისკის შემცირებისა და დედოლარიზაციის ხელშეწყობის მიზნით ეროვნულმა ბანკმა უცხოურ ვალუტაში იპოთეკური სესხების მაქსიმალური ვადიანობა 15-დან 10 წლამდე შეამცირა, რისი ჯამური ეფექტიც მთლიანი საკრედიტო პორტფელის ზრდის ტემპის 0.2 პროცენტული პუნქტით შემცირება იყო. სამომხმარებლო სესხების მაქსიმალური ვადა კი, 4-დან 3 წლამდე შეამცირა, რამაც არაუზრუნველყოფილი სამომხმარებლო სესხების ზრდის ტემპი 8 პროცენტული პუნქტით, მთლიანი საკრედიტო პორტფელის ზრდა კი, 1 პროცენტული პუნქტით უნდა შეამციროს.

ეროვნული ვალუტის გასამყარებლად 2022 წ. იანვარში მონეტარული პოლიტიკის კომიტეტმა რეფინანსირების განაკვეთი 10.5%-მდე გაზარდა და რეფინანსირების სესხების მოცულობა 420 მლნლარით შეამცირა. ამ საკითხთან დაკავშირებით გასათვალისწინებელია, რომ **რეფინანსირების განაკვეთის ამაღლება ზრდის ინფლაციურ მოლოდინს, რამაც შეიძლება, საბოლოოდ, კრიზისული მოვლენები გამოიწვიოს**, ასეთ პროცესის საწინააღმდეგოდ, ნეოლიბერალური დოქტრინა **სექტორალური პრიორიტეტის სტანდარტს** მიმართავს, მაგრამ ეს ეწინააღმდეგება ლიბერალიზმის კონცეპტუალურ საწყისს, ამ ეტაპზე ასეთი პროტექციონისტული პოლიტიკა, როგორც ჩაშენებული სტაბილიზატორი, მიუღებელია სებ-თვისაც და არ იყენებს მას. ამასთან აღსანიშნავია, რომ რეფინანსირების პარამეტრს მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე ნაკლებეფექტიანია, რადგანაც მისი ცვლილება სწრაფ და პირდაპირ გავლენას არ ახდენს ფულის მასის დინამიკაზე, ეს იმით აიხსნება, რომ კომერციული ბანკები რეფინანსირების თანხებით, როგორც წესი, გრძელვადიან დაკრედიტებას ახდენენ, რაც ეფექტს მხოლოდ ხანგრძლივი დროის შემდეგ იძლევა.

მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის შემცირება ზრდის ერთობლივ მოთხოვნას, რის შედეგადაც შემცირებული საპროცენტო განაკვეთი გრძელვადიან პერიოდში კვლავ ამაღლებას იწყებს, რასაც თან ფასების ზრდა ახლავს, შედეგად, საპროცენტო განაკვეთი გამყარდება, რაც გრძელვადიანი პერიოდისათვის ახალ წონასწორობას აყალიბებს. ვალუტის

კურსის რეგულირების ეს მექანიზმები აისახა სებ-ის ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში, რაც მკაცრ მონეტარულ პოლიტიკას დაემყარა, ამან რთულ ეკონომიკურ გარემოში ვალუტის მეტნაკლებად ეფექტური მართვა გახადა შესაძლებელი. საგარეო შოკის დროს ბაზარზე ჩნდება გაცვლითი კურსის გაუფასურების მოლოდინი და შედეგად, იზრდება რისკ-პრემია, რაც სებ-მა საპროცენტო განაკვეთის ზრდით დააკომპენსირა.

2022 წლისთვის, ეკონომიკის აღდგენასთან ერთად, გაიზარდა საბანკო სისტემის მომგებიანობაც, კაპიტალზე უკუგება 2022 წლის ბოლოს 20 პროცენტით განისაზღვრა. უმოქმედო სესხების წილი ეტაპობრივად შემცირდა და 2022 წლის ივნისში 5 პროცენტი შეადგინა. მაგრამ, არასტაბილურობა შეინიშნებოდა საბანკო აქტივებით ვაჭრობაში. ქართული ბანკების აქციების ფასებზე მნიშვნელოვანი ნეგატიური გავლენა მოახდინა ომით გაზრდილმა გაურკვეველობამ, რისკის პრემიის მატებამ და გაცვლითი კურსის მერყეობამ. 2022 წლის თებერვალში ქართული ბანკების აქციების ფასები დაეცა, თუმცა მალევე დაიწყო მისი ზრდა, რაც განაპირობა:

- საბანკო აქციების მაღალმა მომგებიანობამ
- ბანკების საკრედიტო აქტივობის მაღალმა დონემ
- ეკონომიკის სწრაფმა ზრდამ
- ეროვნული ვალუტის გამყარებამ.

საბანკო სექტორისათვის განსაკუთრებით წარმატებული 2022 წელი იყო, სოლიდური იყო ბანკების მომგებიანობა, რაც მაღალმა საკრედიტო აქტივობამ და მცირე საკრედიტო დანაკარგებმა განაპირობეს. ბანკებმა კაპიტალისა და ლიკვიდობის ჯანსაღი მაჩვენებლები შეინარჩუნეს, აქტივების ხარისხი კი გაიუმჯობესეს. **ბიზნეს-სესხების ზრდასთან ერთად, ამაღლდა სამომხმარებლო სესხების დინამიკაც. არსებული დადებითი ტენდეციის მიუხედავად, საქართველოს სესხების მშპ-თან ფარდობის მაჩვენებელი მსგავს ქვეყნებთან შედარებით, საკმაოდ მაღალი რჩება.** მოსალოდნელია, რომ 2023 წელს საკრედიტო პორტფელის ზრდა ნომინალური ეკონომიკური ზრდის შესაბამისი იქნება. განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს გაცვლითი კურსის არასტაბილურობის რისკი, უცხოურ ვალუტაში სესხების მაღალი წილისა და გაცვლითი კურსის გაზრდილი მერყეობის გამო, რასაც კიდევ უფრო ამძაფრებს რუსეთ-უკრაინის ომთან და ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკურ დაძაბულობასთან დაკავშირებული გაურკვეველობა. **საშუალოვადიან პერიოდში მზარდი ეკონომიკის ქვეყნებისათვის საპროცენტო რისკს მეტად საყურადღებოს ხდის გლობალური ინფლაციის საპასუხოდ აშშ დოლარსა და ევროზე გაზრდილი საპროცენტო განაკვეთები.** ეროვნული

ბანკის პოლიტიკა კვლავ მიმართულია დოლარიზაციის მაღალი დონით გამოწვეული სტრუქტურული რისკების შემცირებაზე.

პანდემიური შოკის მძიმე ეტაპის წარმატებით განვლის შემდეგ, 2021 წელს საბანკო სექტორის კაპიტალის ადეკვატურობის, ლიკვიდობის, სესხების ხარისხისა და მომგებიანობის მაჩვენებლები გაუმჯობესდა, შემცირდა საკრედიტო დანახარჯები, შედეგად, **ფინანსური სტრესის ინდექსი (FSI) 14 პუნქტით შემცირდა**, მაგრამ რუსეთ-უკრაინის პრობლემებთან დაკავშირებით გაურკვევლობის ზრდამ, 2022 წლის პირველ კვარტალში, ეს ინდექსი 0.8-ით გაზარდა. 2022 წლის მეორე კვარტალში რისკის პრემიის შემცირების და ლარის გაცვლითი კურსის სტაბილიზების გამო, ინდექსი კვლავ მცირედით შემცირდა, მიუხედავად ამისა, საქართველოში იგი კვლავ მაღალი რჩება, რაც ვალის მაღალი ტვირთზე მიუთითებს.

არსებული სირთულეების მიუხედავად, 2021-2022 წწ. საბანკო სისტემა ეკონომიკის დაკრედიტებას შეუფერხებლად განაგრძობდა. „**საბანკო სისტემის რისკის**“ მაჩვენებლით, საქართველომ რეგიონში ყველაზე მაღალი შეფასება – 7 ქულა მოიპოვა, განსაკუთრებით გაუმჯობესდა „**ეკონომიკური დისბალანსის**“ კრიტერიუმის სიდიდე. 2022 წლის ივნისში მთლიანი სესხების წლიურმა ზრდამ 19 პროცენტი შეადგინა, რაშიც ბიზნეს სესხების წვლილი 10.6 პროცენტული პუნქტი იყო, სამომხმარებლო სესხების ზრდის ტემპმა 31 პროცენტს მიაღწია. ამ ფაქტორების გათვალისწინებით, 2022 წლის ბოლოსათვის სესხების ზრდა 15 პროცენტით განისაზღვრა.

სახელმწიფოს ეფექტური ანტიკრიზისული პოლიტიკის გატარების მიუხედავად, მნიშვნელოვანი პრობლემა შეიქმნა საბაზრო ფასების ზრდასთან დაკავშირებით, ამ პრობლემასთან მიმართებით, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ადგილობრივ ბაზრებზე ფასების მკვეთრი ზრდა ნაკლებად იყო გამოწვეული ხელისუფლების არასწორი ფინანსური პოლიტიკით და იგი, ძირითადად, „**იმპორტირებული ინფლაციის**“ შედეგი იყო, რაც ზღუდავს ინდივიდუალური ანტიინფლაციური პოლიტიკის გამოყენებას და ამ პოლიტიკის წარმატებას მსოფლიო სასაქონლო ბაზრებზე არსებულ მდგომარეობაზე და მისი წონასწორობის გლობალური მექანიზმების კოორდინაციაზე ხდის არსებითად დამოკიდებულს.

ეროვნული ბანკი განაგრძობს ქვეყნის ფინანსური სტაბილურობის მუდმივ მონიტორინგს, საშინაო და საგარეო რისკების შეფასებას და ფინანსური სექტორის მდგრადობის სხვადასხვა ინსტრუმენტებით უზრუნველყოფას, რის შედეგადაც, 2023 წელს სესხების მშპ-თან ფარდობა ტრენდის ქვევით შენარჩუნდა და საკრედიტო პორტფელის ზრდა ნომინალური ეკონომიკური ზრდის შესაბამისი გახდა. 2023 წლის ივლისში ლარის

გამყარების და სასაქონლო პროდუქციის ფასების შემცირების ფონზე, დაიწია ინფლაციის დონემაც, რამაც სებ-ს რეფინანსირების განაკვეთის შემცირების საშუალება მისცა. ამ დადებით ტენდენციებზე დაყრდნობით, საერთაშორისო სარეიტინგო კომპანიამ – **S&P Global Ratings**, 2024 წლისთვის საქართველოში მოსალოდნელი სესხების 5-10%-იანი ზრდა დააანონსა. ეს პროგნოზი ფინანსური სტაბილიზაციის ძირითადი ფაქტორი იქნება მოკლევადიან პერიოდი.

ინფლაციის რაციონალურმა რეგულირებამ, სავალუტო კურსის სტაბილიზებამ და უცხოური რეზერვების ეფექტიანმა მართვამ, ხელი შეუწყო იმას, რომ გლობალური კრიზისის რეგულირებაში ჩვენი ქვეყნის გამოცდილება ერთ-ერთი საუკეთესო აღმოჩნდა მსოფლიოში. ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროგრამის წარმატების ძლიერი ფაქტორი სწორი ანტიკრიზისული სავალუტო სტრატეგია გახდა, ამისი დასტურია ის, რომ საერთაშორისო საკრედიტო სარეიტინგო კომპანიამ საქართველო 2023 წელს სტაბილურიდან, პერსპექტიულ კატეგორიაში გადაიყვანა.

2024 წელს მსოფლიოს მოსახლეობის 46% სააარჩევნო პროცესში იქნება ჩართული, რომლის შედეგებმაც, შესაძლოა, მნიშვნელოვნად შეცვალოს წამყვანი ქვეყნების პოლიტიკა, მ.შ. ეკონომიკურიც. მიმდინარე შეფასებით, გლობალურად, ცბ-ების მიერ მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის შემცირებაა მოსალოდნელი, მაგრამ რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში, სავსებით კანონზომიერია სტრესული გარემოებების ფორმირებაც, რაც ფინანსური მდგრადობის უზრუნველსაყოფად, სავალუტო რისკების აუცილებელ ჰეჯირებას მოითხოვს, ეს კი, ქვეყნების ხელისუფლების დომინანტური ფუნქციაა და მას არსებითი ყურადღება უნდა დაეთმოს მონეტარული პოლიტიკის პრიორიტეტების განსაზღვრის დროს.

თავი 8. კრიზისის მართვის და პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ფისკალური მექანიზმები

კრიზისის შემდეგ მსოფლიოს ეკონომიკური განვითარების პროცესი არასტანდარტულად და რთულად წარიმართა, იგი ძნელად ემორჩილებოდა ეკონომიკური აღდგენის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებს და ინდივიდუალურ, უაღრესად დივერსიფიცირებულ და ხშირად არაორდინალურ მიდგომებს მოითხოვდა. **პოსტპანდემიური პერიოდის მთავარი კონცეფცია სტაბილურობის უზრუნველყოფა გახდა, შესაბამისად, პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის გლობალური სტრატეგიის კონცეპტუალური საფუძველი ეკონომიკის პროგნოზირებადობის აღდგენა და კლასიკური პრინციპებით მისი მართვის შესაძლებლობა იქნა აღიარებული.**

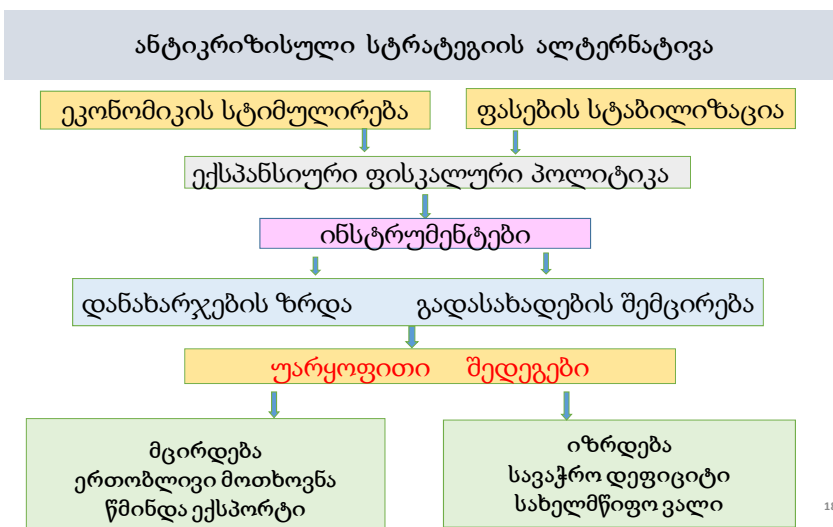
ევროინტეგრაციის პროცესში ძირითადი მოთხოვნა ეროვნული ნორმების მის საკანონმდებლო სტანდარტებთან შესაბამისობის უზრუნველყოფაა, ეს ევროპის სამართლებრივი ნორმების ცოდნას და ადგილობრივ ეკონომიკაში მათ იმპლემენტირებას მოითხოვს. პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის გლობალური სტრატეგიის კონცეპტუალური საფუძველი ეკონომიკის პროგნოზირებადობის აღდგენა და კლასიკური პრინციპებით მისი მართვის შესაძლებლობის უზრუნველყოფა გახდა. ევროკავშირის „**ეკონომიკური თავისუფლების**“ შესახებ ორგანულ კანონის მიხედვით, (2011 წ.) ნებისმიერი ფაქტორი, რომელიც გაზრდის გამოშვების წონასწორულ სიდიდეს, ეკონომიკის რეაბილიტაციის გეგმაში პოულობს ასახვას, ასეთი ეგზოგენური ფაქტორები, პირველ რიგში, ფისკალური მექანიზმებია, მ.შ. - გადასახადების შემცირება და სახელმწიფო დანახარჯების ზრდა. ერთ-ერთი ნორმა შეეხება ქვეყანაში საგადასახადო ცვლილებების განხორციელებას.

გამოშვების წონასწორულ სიდიდეზე მრავალი ფაქტორი ახდენს გავლენას, მაგრამ, პირველ რიგში ეს ფისკალური მექანიზმებია, ერთ-ერთი ნორმა შეეხება ქვეყანაში საგადასახადო ცვლილებების განხორციელებას.

საქართველოში არსებული პოლიტიკური რეალობიდან და ქვეყნის ძირითადი კანონიდან გამომდინარე, საგადასახადო ცვლილებების გატარება, პრაქტიკულად, შეუძლებელი ხდება, რამდენადაც საქართველოს კონსტიტუციის თანახმად, რეფერენდუმის ჩატარება მხოლოდ ტერიტორიული მთლიანობის პირობებშია შესაძლებელი, თავისუფლების აქტი კი, საგადასახადო ცვლილებებს მხოლოდ რეფერენდუმის შედეგების ბაზაზე ხდის შესაძლებელს.

ამ საკანონმდებლო ნორმიდან გამომდინარე, გადასახადები ყველაზე ნაკლებად ელასტიური კომპონენტია საქართველოს ბიუჯეტისათვის, ამიტომ მაკროეკონომიკური ნონასწორობის შენარჩუნებისთვის ფისკალური პოლიტიკის ყველაზე ქმედით ინსტრუმენტად სახელმწიფო დანახარჯები გამოდის.

კრიზისის დროს ეკონომიკის სტიმულირებისათვის სახელმწიფო ექსპანსიურ **ფისკალურ პოლიტიკას** იყენებს, რითაც დანახარჯების გაზრდით ან გადასახდების შემცირებით ზრდის ბიუჯეტის დეფიციტს, ეს, მართალია, ასტიმულირებს გამოშვებას, მაგრამ საპროცენტო განაკვეთის ზრდასაც იწვევს, რაც საინვესტიციო ანარიცხების შემცირების გამო, ბაზრებზე გამოშვების შემცირების მოლოდინს აყალიბებს, ამასთან, სარგებლის განაკვეთის ზრდა, ამცირებს ერთობლივ მოთხოვნას და წმინდა ექსპორტს, იგივე ეფექტს იძლევა „ძვირი“ ფულის“ პოლიტიკაც, რაც საბოლოოდ, სავაჭრო დეფიციტის გადიდებას და, შედეგად, სახელმწიფო ვალის ზრდას იწვევს, ამ პრობლემის დასაძლევად ხელისუფლებას შეუძლია **პროტექციონისტულ პოლიტიკას** მიმართოს, რისთვისაც სხვა მექანიზმებთან ერთად, **სმუტ-ჰოლის** ტარიფებს გამოიყენებს. ბიუჯეტის დეფიციტის შესამცირებლად მთავრობა დანახარჯებს ამცირებს, ამ დროს საპროცენტო განაკვეთის დანევა ინვესტიციებს ასტიმულირებს, რაც ეკონომიკის ნონასწორულ მდგომარეობაში დაბრუნებას უწყობს ხელს. „ანალოგიური შედეგის მისაღებად სებ-ი ადიდებს მონეტარულ ბაზას, რაც ინვესტიციების ზრდაზე დადებით ეფექტს მხოლოდ საშუალოვადი ან პერიოდისათვის იძლევა“.

მწვავე კრიზისის პირობებში მთავარი გამოწვევა ჯანდაცვის სისტემის და მისი ინფრასტრუქტურის მხარდაჭერა გახდა, ევროკავშირმა პანდემიასთან საბრძოლველად სამეცნიერო კვლევების ჩატარების, პანდემიისადმი სწრაფი და კოორდინირებული რეაგირების მიზნით, **„დროებითი სახელმწიფო დახმარების ჩარჩო-ხელშეკრულების“** საფუძველზე შეიმუშავა **„სტაბილურობისა და ეკონომიკური ზრდის ხელშეკრულების ზოგადი სადაზღვევო მუხლი“**, იგი საშუალებას აძლევდა ევროკავშირის ქვეყნებს, უკეთ დახმარებოდნენ თავიანთ ეროვნულ ეკონომიკებს, ფისკალური შეზღუდვების მნიშვნელოვნად შემსუბუქების ხარჯზე. „ზოგადი სადაზღვევო მუხლი“ კრიზისის ადეკვატურად მოსაგვარებლად წევრ სახელმწიფოებს ინდივიდუალური ზომების გატარების უფლებას აძლევდა, ამასთან, ჩვეულებრივ მოქმედი საბიუჯეტო ვალდებულების ნებისმიერი ცვლილება საერთო-ევროპული ფისკალური ჩარჩოს ფარგლებში ექცეოდა.

ეკონომიკის სახელმწიფო მხარდაჭერის სტრატეგიაში განსაკუთრებული ადგილი სახელმწიფო სახსრების რაციონალურ ხარჯვას და სახელმწიფო ვალის რეგულირების საკითხს მიენიჭა, იგი **„ევროკავშირის ფისკალური წესის“** ძირითადი მოთხოვნებიდან გამომდინარეობდა და ბიუჯეტის დეფიციტის კონტროლს, ფინანსების ხარჯვის ეფექტიანობის ზრდას, ფისკალური პოლიტიკის ციკლურობის შემცირებას და მისი არამდგრადობის პრევენციას ისახავდა მიზნად [\[https://www.imf.org/en/Countries/GEO\]](https://www.imf.org/en/Countries/GEO). საქართველოში კრიზისის მართვის პროცესში ასევე განმსაზღვრელი როლი ითამაშა ევროკავშირის ახალმა სტრატეგიულმა დოკუმენტმა, – **„მრავალწლიანი ინდიკატიური პროგრამა - MTP“** (2021-2027 წწ.), რომელიც ამ თანამშრომლობის უფრო ფართო მასშტაბებს და ახალ პარტნიორულ მიმართულებებს ითვალისწინებდა **[ევროკომისია (2020b)]**. ზოგადად, კრიზისის მართვის დასაწყისიდანვე ფისკალური პოლიტიკა საქართველოში წარმატებულად შეფასდა, რამდენადაც, მაკროეკონომიკური ნონასწორობისთვის საჭირო ძირითადი შიდა რესურსები სახელმწიფომ შეინარჩუნა, რამაც უკვე 2021 წელს ქვეყანაში ეკონომიკის აღდგენის უპრეცედენტო ტემპები განაპირობა **[საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (2020). მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის პროგნოზი]**.

„ევროკავშირის ფისკალურმა წესმა“ ქვეყნის ფისკალური სტრატეგიის მიზნად საბიუჯეტო მექანიზმების გამოყენებით ეროვნული ეკონომიკების განვითარების მხარდაჭერა განსაზღვრა, ფისკალური უსაფრთხოების ძირითად მიმართულებებად კი შემდეგი პრინციპები გამოჰყო:

ფისკალური უსაფრთხოების პრინციპები
ბიუჯეტის დეფიციტის კონტროლი
ფინანსების ხარჯვის ეფექტიანობის ზრდა
ფისკალური პოლიტიკის ციკლურობის შემცირება
საბიუჯეტო სისტემის არამდგარდობის პრევენცია

ფისკალური სტაბილურობის შესაფასებლად სსფ-ი რისკის და სავალო სტრესის ინდექსებს იყენებს. ფისკალური უსაფრთხოების ზოგადი ჩარჩო-პრინციპები და მისი ძირითადი ნორმატივები **„ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“** ორგანული კანონის თანახმად, 2011 წელს განისაზღვრა. სსფ-ის შეფასებით, საქართველოს ფისკალური სისტემა სტაბილურია და მისი ინდექსები არ აჭარბებს მდგრადობის ზღვრულ დონეს, კერძოდ:

- **საგადასახადო ტვირთი** – მშპ-ის 30%. (საქართველო – 2020 წ. – 23%)
- **ბიუჯეტის დეფიციტი** – მშპ-ის 3%. (საქართველო – 2020 წ. – 9%)
- **სახელმწიფო ვალი** – მშპ-ის 60%. (საქართველო – 2020 წ. – 61.2%)
- **სტაბილური შემოსავლები.**

2022 წლის ფაქტობრივი მდომარეობა კიდევ უფრო გაუმჯობესდა, რამდენადაც, ბიუჯეტის დეფიციტი 3,1 %-მდე შემცირდა, 2023 წლის ბოლოსთვის ეს მაჩვენებელი 2.8% გახდა, სახელმწიფო ვალის პარამეტრი კი უსაფრთხოების ზღვარს ჩამოსცდა და 2022 წელს 39.8% შეადგინა, 2023 წლის ბოლოსთვის კი 38.6%-მდე შემცირდა.

როგორც მოსალოდნელი იყო, კრიზისის საწყის ეტაპზე საქართველოს ბიუჯეტზე უკიდურესად უარყოფითი შედეგი იქონია ეკონომიკურმა რეცესიამ და „ეკონომიკის ჩაქეცის“ სტრატეგიამ. ყოველდღიურად **ლოქდაუნის** პირობებში 2020 წლის მანძილზე საქართველოს ბიუჯეტი 16 მლნ ლარს კარგავდა, რამაც 2020 წელს 1 მლრდ ლარი შეადგინა. მაგრამ სწორმა ფისკალურმა პოლიტიკამ არსებითად შეამცირა კრიზისის მადესტაბილიზებელი მასშტაბები, განსაკუთრებული ეფექტი იქონია **სამეწარმეო მხარდაჭერის სახელმწიფო პროგრამებმა, შინამეურნეო-**

ბებზე ტრანსფერების გაცემამ და შეზღუდული ლიკვიდური სახსრების მქონე პირების სოციალურმა დახმარებამ.

პანდემიურმა კრიზისმა მნიშვნელოვნად გაზარდა ბიუჯეტის დეფიციტი, რაც, ძირითადად, სოციალური და სანარმოო სექტორის მხარდაჭერის მიზნით, ანტიკრიზისული პროგრამით გათვალისწინებული 2 მლრდ ლარის გამოყოფამ გამოიწვია. სახელმწიფო დანახარჯების ზრდამ ბიუჯეტის დეფიციტი პანდემიური კრიზისის პერიოდში 2%-დან 9%-მდე გაზარდა. ანტიკრიზისული გეგმა ითვალისწინებდა ამ პარამეტრის კრიზისამდელი დონის 2024 წლისთვის აღდგენას, რაც, რეალურად, გაცილებით ადრე გახდა შესაძლებელი.

პანდემიის საწყის ეტაპზე სახელმწიფო ფინანსური დახმარების პოლიტიკას მატერიალურთან ერთად, მნიშვნელოვანი მორალური მხარდაჭერის როლი იქონია ფიზიკური და იურიდიული პირთათვის, რამდენადაც, საქართველოს მთავრობამ დაანესა გარკვეული **შეღავათები საგადასახადო** კუთხით, რათა მოცემულ რთულ სიტუაციაში ბიზნესს შესძებოდა საქმიანობის გაგრძელება, ეს შეღავათები იყო:

- **1500 ლარამდე ხელფასის გაცემისას 750 ლარამდე თანხის საშემოსავლო გადასახადისგან გათავისუფლება**
- **იჯარის მომსახურების დაბეგვრა დღგ-ის მიხედვით, ე.წ. საკასო პრინციპით**
- **ფინანსთა მინისტრისთვის საურავის დარიცხვის გარეშე გადასახადის გადავადების უფლებამოსილების მინიჭება**
- **ქონების გადასახადისგან გათავისუფლება.**

არსებულ მდგომარეობაში საკმაოდ პერსპექტიულად გამოიყურებოდა ადგილობრივი წარმოების მხარდაჭერა და განსაკუთრებით მიმზიდველად კი, იმპორტის ჩამნაცვლებელი პროდუქციის წარმოება, ეს ეხებოდა სამედიცინო ანტისეპტიკური საშუალებების, პირბადეებისა თუ პირველადი საჭიროების სურსათის წარმოებას. ამ სახის წარმოებასთან დაკავშირებული არცთუ ისე მარტივი სტრუქტურული ცვლილება, მნიშვნელოვნად იყო დამოკიდებული კრიზისის ხანგრძლივობაზე და ეკონომიკის რეაბილიტაციის პრიორიტეტებზე.

პანდემიური კრიზისის მართვის სტრატეგია საქართველოში განსაკუთრებით წარმატებული აღმოჩნდა, რასაც ხაზი გაუსვა მრავალმა ნამყვანმა საერთაშორისო ინსტიტუტმა, ეს პროგრესი პირველ რიგში, კრიზისის მართვის სწორმა სტრატეგიამ და ეკონომიკური ბერკეტების ეფექტურმა გამოყენებამ განაპირობა. საქართველოში კრიზისის მართვის ეკონომიკური პოლიტიკის წარმატებას სხვა ფაქტორებთან ერთად, ისიც ადას-

ტურებს, რომ მაკროეკონომიკური წონასწორობისთვის საჭირო ძირითადი შიდა რესურსები სახელმწიფომ შეინარჩუნა.

გასათვალისწინებელია ის, რომ საერთაშორისო დახმარების პროგრამებმა არარენტაბელური კომპანიებიც გადაარჩინა. უცხოური დახმარებებით მიღწეულმა ე.წ. „სამეწარმეო ბალასტის“ სიცოცხლისუნარიანობის გახანგრძლივებამ საშუალოვადიან პერიოდში ქვეყანაში საერთო მწარმოებლურობის შემცირება და, შედეგად, ზრდის ტემპის შენელება შეიძლება გამოიწვიოს, რაც გააუარესებს ძირითად მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებს [საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (2020)].

COVID-19 პანდემიის გამო ქვეყანაში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის საპასუხოდ საქართველოს მთავრობამ 2020 წლის 24 ივნისს მიიღო „**2020 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ**“ კანონის ცვლილების პროექტი“, რის თანახმადაც, 2020 წელს დაგეგმილი ბიუჯეტი 11 226.9 მლნ ლარიდან 10 212.7 მლნ ლარამდე შემცირდა (-1 014.2 მლნ ლარი), ხარჯები კი, 10 846.5 მლნ ლარიდან 12 556.4 მლნ ლარამდე გაიზარდა (+1 709.9 მლნ ლარი). შედეგად, 2020 წლის ბიუჯეტის დეფიციტი 4 264.4 მლნ ლარით განისაზღვრა. მწვავე კრიზისმა არსებითი ცვლილებები შეიტანა საქართველოს ბიუჯეტში როგორც მოცულობითი, ისე სტრუქტურული თვალსაზრისით. საგადასახადო შემოსავლები 2021 წლის გეგმის მიხედვით 8.98 მილიარდი ლარით განისაზღვრა, რაც წინასწარ დამტკიცებულ გეგმასთან მიმართებაში 1.48 მილიარდი ლარით ნაკლები იყო. შემოსავლების შემცირება შეეხო გადასახადების ცალკეულ მუხლებს:

- **დღგ – 3.75 მლრდ ლარი, კლება 643.9 მლნ ლარი**
- **საშემოსავლო გადასახადი – 2.99 მლრდ ლარი, კლება 425 მლნ ლარი (აქედან 230 მლნ ლარის კლება საგადასახადო შეღავათის უკავშირდება)**
- **მოგების გადასახადი – 840 მილიონი ლარი, კლება 130 მილიონი ლარი**
- **აქციზი – 1.32 მილიარდი ლარი, კლება 75 მლნ ლარი.**

40 მილიონი ლარით შემცირდა პრივატიზაციის გეგმა და 90 მილიონი ლარი შეადგინა. მთავრობის შიდა და საგარეო ვალები ისტორიულ ნიშნულამდე გაიზარდა, შედეგად, მშპ-სთან მიმართებით სახელმწიფო ვალი 55%-ით განისაზღვრა, შიდა ვალის მოცულობა გაიზარდა 650 მილიონი ლარით და 1.85 მლრდ ლარს მიაღწია. საბიუჯეტო დახმარების სა-

ხით მისაღები კრედიტების მოცულობა კი 4.47 მილიარდი ლარით გაიზარდა და 5.15 მილიარდი ლარი შეადგინა.

პანდემიური კრიზისის ბუნება ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის სტრუქტურაში აისახა, კერძოდ, ინსტიტუციებს შორის ყველაზე მეტად, 1.153 მილიარდი ლარით, ჯანდაცვის სამინისტროს დაფინანსება გაიზარდა, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა შემდეგ მიმართულებებს:

- დაქირავებით დასაქმებულთა დახმარება, რომელთაც დაკარგეს შემოსავალი (200 ლარი 6 თვის განმავლობაში) – 450,0 მლნ ლარი
- მოსახლეობის კომუნალური ხარჯების სუბსიდირება – 170,0 მლნ ლარი
- ჯანდაცვის ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება – 60,0 მლნ ლარი
- ვირუსის გავრცელების პრევენციისა და ჯანდაცვის ხარჯები – 285,0 მლნ ლარი

ბიუჯეტის განახლებული გეგმით, 125%-ით დაიზარდა ეკონომიკის სამინისტროს დაფინანსება (822.4 მილიონი ლარი), აქედან ყველაზე მეტად შემდეგი მიმართულებები დაფინანსდა:

- საკრედიტო-საგარანტიო სქემის დაფინანსება – 330,0 მლნ ლ
- სასტუმროების საპროცენტო ხარჯის სუბსიდირება – 70,0 მლნ ლარი
- მცირე გრანტების გაცემა – 20,0 მლნ ლარი
- სამშენებლო სექტორის მხარდაჭერა – 20,0 მლნ ლარი
- საკარანტინო სივრცეებით მომსახურების ანაზღაურება და ფრენების სუბსიდირება – 45,0 მლნ ლარი.

გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს დაფინანსება 138.8 მილიონი ლარით გაიზარდა (წლიური 476.9 მლნლარი). ზრდა შეეხო შემდეგ მიმართულებებს:

- ერთიანი აგროპროექტი – 211.8 მლნ ლარი, ზრდა 69.3 მლნ ლარი;
- სოფლის მეურნეობის მხარდაჭერის ღონისძიებები – 70 მილიონი ლარი;
- მევენახეობა-მელვინეობის განვითარება – 80 მლნ ლარი, ზრდა 69 მლნ ლარი.

მიმდინარე და კაპიტალური ხარჯები 600 მილიონი ლარით შემცირდა, მ.შ. უწყებების მიმდინარე ხარჯები 298 მილიონი ლარით, კაპიტალური ხარჯები კი 301 მილიონი ლარით, უწყებების მიხედვით მიმდინარე და კაპიტალური კლება შეეხო შემდეგ მიმართულებებს: [<https://bm.ge/ka/article/yvelaferi-rac-2020-wlis-ganaxlebuli-biujetit-icvleba/58193>]

- ინფრასტრუქტურის სამინისტრო – 1.82 მლრდ ლარი, კლება – 251.3 მლნ ლარი
- განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტრო – 1.54 მილიარდი ლარი, კლება – 127.7 მლნ ლარი
- თავდაცვის სამინისტრო – 805.0 მლნ ლარი, კლება – 75 მლნ ლარი
- ფინანსთა სამინისტრო – 81.0 მლნ ლარი, კლება – 12 მლნ ლარი
- შსს – 760.0 მლნ ლარი, კლება – 10 მლნ ლარი
- პარლამენტი – 60.7 მლნ ლარი, კლება – 4 მლნ ლარი
- საგარეო საქმეთა სამინისტრო – 156.0 მლნ ლარი, კლება – 3 მლნ ლარი
- მთავრობის ადმინისტრაცია – 15.5 მლნ ლარი, კლება – 1 მლნ ლარი
- სახელმწიფო აუდიტის სამსახური – 15.5 მლნ ლარი, კლება – 1 მლნ ლარი
- პრეზიდენტის ადმინისტრაცია – 6.3 მლნ ლარი, კლება – 0.75 მლნ ლარი.

ქვეყნის პოსტპანდემიური სტრატეგია აისახა საქართველოს **2021-2023 წლების სახელმწიფო ბიუჯეტში**, იგი კრიზისთან ხელისუფლების ბრძოლის და კრიზისის შემდგომ ეკონომიკის რეაბილიტაციის მიზნებს ასახავდა 2021-2023 წწ. და სავსებით შეესაბამება ეკონომიკის პოსტპანდემიური რეგულირების სახელმწიფო სტრატეგიას (**ცხრილი 2**).

კრიზისის მწვავე ფაზის დასრულების შემდგომ პერიოდში მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეეხო ბიუჯეტის სტრუქტურას, კერძოდ, 2021 წელს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებმა 12 750 272.7 ათასი ლარი, ხარჯებმა – 14 197 869.5 ათასი ლარი, ბიუჯეტის დეფიციტმა კი, 1 269 942.5 ათასი ლარი შეადგინა. საბიუჯეტო შემოსავლები 2022 წლის 16 450 247.4 ათასი ლარიდან 2023 წელს 17 619.9 ათას ლარამდე, ხარჯები კი, 2022 წლის 15 350 159.1 ათასი ლარიდან 2023 წელს 16 335 194.2 ათას ლარამდე, შესაბამისად, ბიუჯეტის დეფიციტი 2022 წლის 2 001.8 ათასი ლარიდან, 2023 წელს 2 396.6 ათას ლარამდე გაიზარდა.

ცხრილი 2. საქართველოს 2021-2023 წლების სახელმწიფო ბიუჯეტის ბალანსი (ათასი ლარი)

დასახელება	2021 ფაქტიური	2022 ფაქტ.	2023 გეგმა	მათ შორის	
				საბიუჯეტო სახსრები	დონორების დაფინანსება
შემოსავლები	12 750 272.7	16 450 247.4	17 619 900.0	17 575 350.0	44 550.0
ხარჯები	14 197 869.5	15 350 159.1	16 335 194.2	16 153 602.2	181 592.0
საოპერაციო საღდო	-1 447 596.8	1 100 088.4	1 284 705.8	1 421 747.8	-137 042.0
არაფინანსური აქტივების ცვლილება	2 331 610.0	3 101 599.2	3 681 309.9	2 419 131.9	1 262 178.0
მთლიანი საღდო	-3 779 206.9	-2 001 511.0	-2 396 604.1	-997 384.1	-1 399 220.0
ფინანსური აქტივების ცვლილება	-1 269 942.5	711 384.6	29 202.9	-415 897.1	445 100.0
ვალდებულებ. ცვლილება	2 509 264.4	2 712 895.6	2 425 807.0	581 487.0	1 844 320.0

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/images/File/2023-Biujeti/23-12-2022/TAVI%20I%2019.12.22.doc>

2023 წლის ბიუჯეტის გეგმის მიხედვით, შემოსავლები ბიუჯეტის შემოსულობების 80.4%-ს, ეს კი, თავის მხრივ, მთლიანი სამამულო პროდუქტის 27.5%-ს შეადგენს. 2023 წელს ფინანსური აქტივების კლება 450.0 მლნ ლარით, ვალდებულებების ზრდა კი 3 644.3 ათასი ლარით განისაზღვრა. შემოსულობების ზრდა მიმდინარე შემოსავლის ზრდითაა განპირობებული, რაშიც ყველაზე დიდი წილი გადასახადებს და ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფინანსებლად აღებულ ვალდებულებებს უჭირავს, ვალდებულებების ზრდა საბოლოოდ, უარყოფით გავლენას ახდენს ბიუჯეტის საღდოზე. ამიტომ, ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფინანსებლად სა-

ჭირო ხდება საშინაო და საგარეო ვალის აღება და/ან ფულის ემისია. შემოსავლების სტრუქტურის ტრანსფორმაცია ბოლო წლების მიხედვით, მოცემულია ცხრილ 3-ში.

ცხრილი 3. საქართველოს 2021-2023 წლების სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების სტრუქტურა (ათასი ლარი):

დასახელება	2021 ფაქტიური	2022 ფაქტიური	2023 გეგმა	გადახრა 2023-2022
შემოსავლები	12 750 272.7	16 450 247.4	17 619 900.0	1 169 652.6
გადასახადები	11 439 488.6	14 976 686.1	16 290 350.0	1 313 663.9
გრანტები	487 106.9	359 062.1	279 550.0	-79 512.1
სხვა	823 677.1	1 114 499.2	1 050 000.0	-64 499.2

წყარი: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/images/File/20-23-Biujeti/23-12-2022/TAVI%20II%2019,12,22.doc>

2021-2023 წწ. ბიუჯეტის ერთიან გეგმაში გაწერილია ბიუჯეტის შემოსავლების მოცულობა და მისი ცვლილებები გადასახდის სახეების მიხედვით (ცხრილი 4). ყველაზე დიდი ცვლილება დამატებული ღირებულების გადასახდის (+633 526.5 ლარი) და საშემოსავლი გადასახდის ზრდას ეხება (+495622.7 ლარი), მაღალია ამ ორი გადასახადის წილიც საბიუჯეტო გადასახადების საერთო მოცულობაში: დღგ – 40.9%, საშემოსავლო გადასახადი – 31.5%. აქციზი – 12.8%, მოგების გადასახადი – 12.2%, იმპორტის გადასახადი – 0.6%.

საქართველოში კოვიდ-19 პერიოდში ეკონომიკას შედარებით ნაკლები ვარდნა ახასიათებდა, რაც აისახა გადასახადების მოცულობის ასევე შედარებით ნაკლებ შემცირებაში 2020 წელს. დანარჩენი პერიოდი საგადასახადო შემოსულობების თვალსაზრისით, დადებითი ტენდენცი-

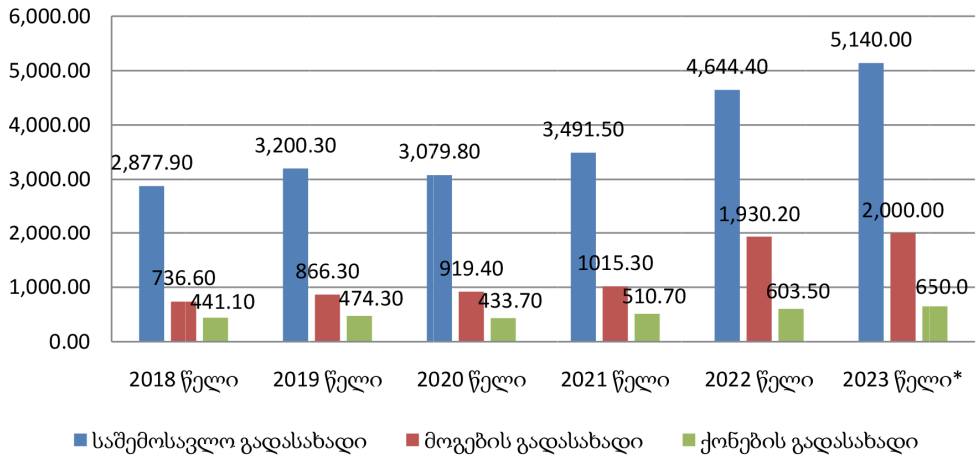
ცხრილი 4. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის გადასახადები, 2021-2023 წწ. (ათასი ლარი)

დასახელება	2021 ფაქტიური	2022 ფაქტიური	2023 გეგმა	ზრდა 2023-2022 %
გადასახადები	11 439 488.6	14 976 686.1	16 290 350.0	108.7
დამატებული ღირებუ- ლების გადასახადი	4 883 933.1	6 036 823.5	6 670 350.0	110.4
საშემოსავლო გადასახადი	3 491 520.1	4 644 377.3	5 140 000.0	110.6
აქციზი	1 868 783.7	2 010 227.8	2 100 000.0	104.4
მოგების გადასახადი	1 015 296.1	1 930 151.4	2 000 000.0	103.6
იმპორტის გადასახადი	86 361.9	125 992.0	130 000.0	103.1
სხვა გადასახადები	93 593.7	229 114.1	250 000.0	109.1

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/images/File /2023-Biujeti/23-12-2022/TAVI%20II%2019,12,22.doc>

ით გამოირჩეოდა **(დიაგრამა 8)**. როგორც მოსალოდნელი იყო, ბიუჯეტში ყველაზე დიდი თანხა პირდაპირ გადასადებს შორის საშემოსავლო გადასახადებს შეაქვს. 2020 წლის მცირეოდენი შემცირების გარდა, 2018-2023 წწ. ამ გადასახადების მოცულობის დინამიკა დადებითი იყო: 2018 წელთან შედარებით 2023 წელს საშემოსავლო გადასახადიდან მისაღები შემოსავლის ზრდა ფინანსთა სამინისტროს მიერ პროგნოზირებული იყო 1.8-ჯერ, მოგების გადასახადიდან 2.7-ჯერ, ქონების გადასახადიდან – 1.5-ჯერ. 2023 წელს ჯამურად პირდაპირი გადასახადებიდან დაგეგმილი იყო 7 790.0 მლნ ლარის შემოსავლის მიღება, რაც ბიუჯეტის შემოსავლების გარანტირებულ ზრდასთან ერთად, ხელისუფლების სოციალური პოლიტიკის ნარმატებას უზრუნველყოფდა.

დიაგრამა 8. პირდაპირი გადასახადების დინამიკა 2018-2023 წწ. (მლნ ლარი):

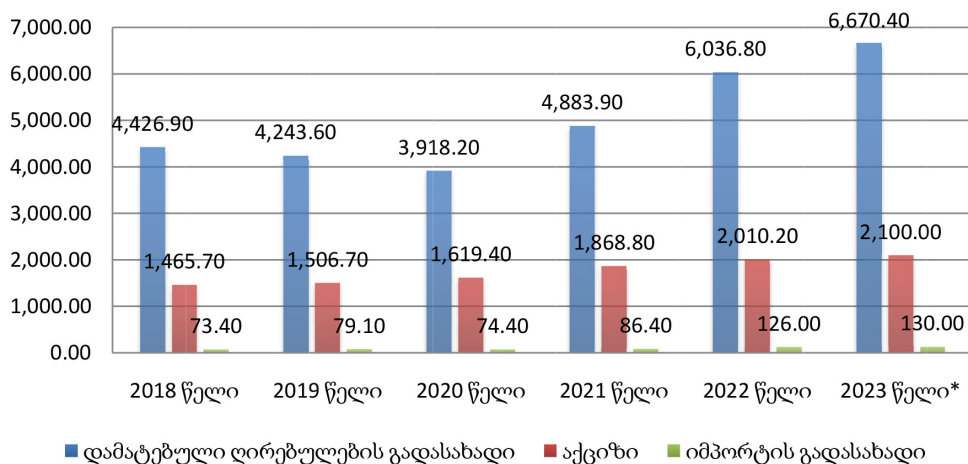

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/images/File/2023-Biujeti/23-12-2022/TAVI%20II%2019,12,22.doc>

იმავე ტენდენციით ხასიათდება არაპირდაპირი გადასახადებიც (დამატებული ღირებულების გადასახადი, აქციზი და იმპორტის გადასახადი) მხოლოდ 2020 წელი იყო შემოსავლების შემცირების თვალსაზრისით გამონაკლისი, რაც უშუალოდ უკავშირდება პანდემიური კრიზისის უაღრესად ნეგატიურ გავლენას ეკონომიკის ფუნქციონირებაზე, მთლიანად დროის აღნიშნული მონაკვეთი კი, პოზიტიური ცვლილებებით ხასიათდებოდა (**დიაგრამა 9**).

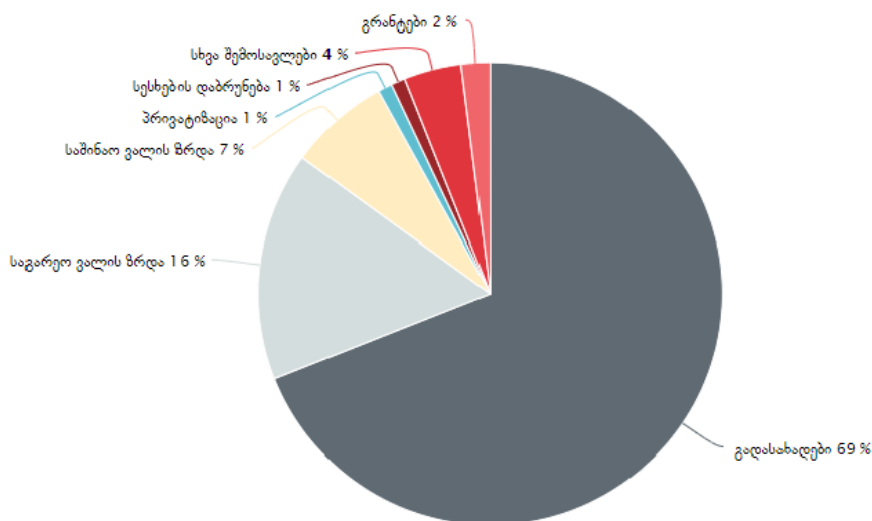
2018-2023 წლებში. დღგ-დან მიღებული შემოსავალი 1.5-ჯერ არის გაზრდილი, აქციზის გადასახდით სახელმწიფო ბიუჯეტში მობილიზებული თანხის მოცულობა 43%-ით, იმპორტის გადასახდით ბიუჯეტში აკუმულირებული სახსრების მოცულობა 8.8-ჯერ, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს საქართველოს საგარეო ვაჭრობის მზარდ როლზე, აქტიურ საერთაშორისო თანამშრომლობაზე და სწორ ინტეგრაციულ პროცესებზე. ქვეყნის საბიუჯეტო პოლიტიკის განსაზღვრაზე ბიუჯეტის შემოსავლების გადამწყვეტი გავლენა ნათლად წარმოაჩინა 2022 წლის ბიუჯეტის შემოსავლების რეალური სტრუქტურის ანალიზმა, რის მიხედვითაც, გადასახადების წვლილი ბიუჯეტის საერთო შემოსულობებში 70%-მდეა (**დიაგრამა 10**).

დიაგრამა 9. არაპირდაპირი გადასახადების დინამიკა 2018-2023 წწ. (მლნ ლარი)

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/images/File/2023-Biujeti/23-12-2022/TAVI%20II%20II%2019,12,22.doc>

დიაგრამა 10. 2022 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობები ძირითადი კატეგორიის მიხედვით

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/images/File/2023-Biujeti/23-12-2022/TAVI%20II%20II%2019,12,22.doc>

2021 წლისთვის მიმდინარე ხარჯები მშპ-ის 25.1%-ს შეადგენდა, მასზე გავლენა მოახდინა საჯარო სკოლების მასწავლებელთა ხელფასის ზრდამ, პენსიის ინდექსირებით ზრდამ, მოსახლეობის სოციალური დაცვის და ეკონომიკის მხარდამჭერმა ღონისძიებებმა. 2021 წელს სახელმწიფოს კაპიტალური ხარჯების წილი მშპ-სთან მიმართებაში 7.9 %-ს შეადგენდა.

გადასახადების ფისკალურ როლს მისი საკანონმდებლო ბაზა უზრუნველყოფს, იგი ეკონომიკის რეფორმირების და საზოგადოებრივი პროგრესის ფუნდამენტურ საფუძვლად განიხილება. 2023 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის მიხედვით გადასახდელების მთლიანი მოცულობა დაგეგმილია 21 880 117.1 ათასი ლარის ოდენობით (მსპ-ის 27.5%), რაც 1 717 104.6 ათასი ლარით მეტია 2022 წლის გეგმიურ მაჩვენებელთან შედარებით (20 163 012.5 ათასი ლარი). საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების მთლიანი მოცულობიდან (16 335 194.2 ათასი ლარი) ყველაზე მეტი თანხა დაგეგმილია სოციალურ უზრუნველყოფაზე (პენსია, ჯანდაცვა, სოციალური დახმარება) – 6 447 885.2 ათასი ლარი, რაც 2022 წლის მაჩვენებელს (6 052 095.2 ათასი ლარი), 6.5%-ით აღემატება, ყველაზე ნაკლები თანხა სუბსიდიებზეა გამოყოფილი – 927 623.0 ათასი ლარი.

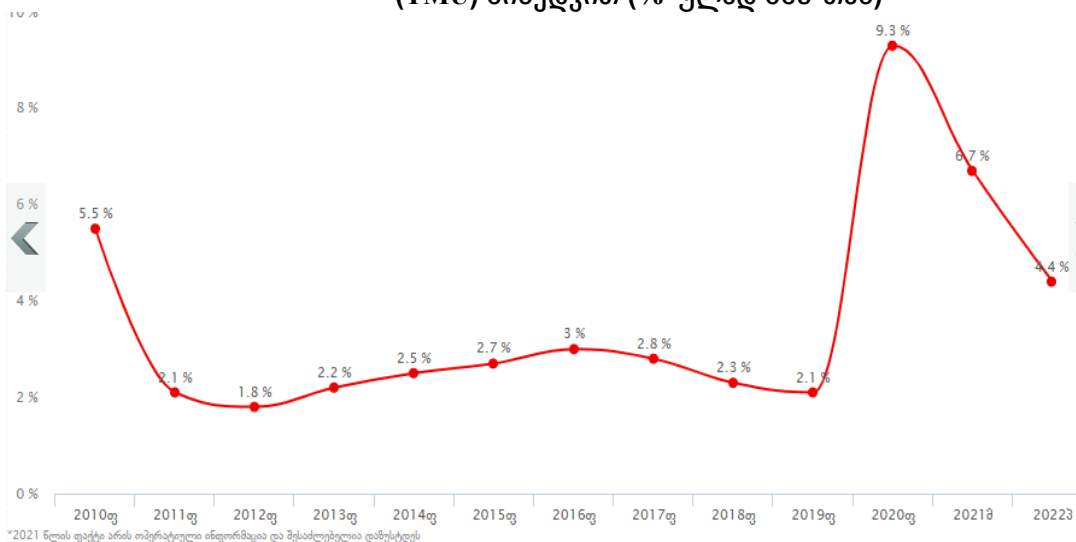
ცხრილი №5. საქართველოს 2021-2023 წლების სახელმწიფო ბიუჯეტის გადასახდელების სტრუქტურა (ლარი)

დასახელება	2021 ფაქტიური	2022 ფაქტიური	2023 გეგმა
გადასახდელები	19 807 502 500	20 163 012 500	21 880 117 100
ხარჯები	14 197 869 500	15 350 159 100	16 335 194 200
არაფინანსური აქტივების ზრდა	2 544 195 300	3 304 432 800	3 881 309 900
ფინანსური აქტივების ზრდა (ნაშთის გამოკლებით)	323 172 000	489 436 500	445 100 000
ვალდებულებების კლება	2 742 265 600	1 018 984 100	1 218 513 000

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემები, <https://www.mof.ge/images/File/2023-Biujeti/23-12-2022/TAVI%20I%2019.12.22.doc>

„ეკონომიკური თავისუფლების აქტის“ მიხედვით ბიუჯეტის დეფიციტი 3%-ს არ უნდა აღემატებოდეს. 2020 წელს ბიუჯეტის დეფიციტმა 9.3%-ს მიაღწია, რაც საგანგაშო მაჩვენებელი იყო, თუმცა, იგი ობიექტურად გამომდინარეობდა დანახარჯების ზრდის და შემოსავლების შემცირების არსებული მდგომარეობიდან. ბოლო წლების მანძილზე საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის ცვლილებას ასეთი სახე აქვს (დიაგრამა 11):

დიაგრამა 11. ბიუჯეტის დეფიციტი მოდიფიცირებული GFSM-2001-თან არსებული ურთიერთგაგების ტექნიკური მემორანდუმის (TMU) მიხედვით (%-ულად მშპ-თან)

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, <https://www.mof.ge/News/10132>

ოპტიმალური საბიუჯეტო სტრატეგიის შედეგად, ბიუჯეტის დეფიციტმა 2020 წლის შემდეგ შემცირება დაიწყო, კრიზისის დასასრულისთვის, 2021 წ. მან 6.7%, 2022 წელს კი, 4.4% შეადგინა, ანტიკრიზისული გეგმა ითვალისწინებდა ამ პარამეტრის კრიზისამდელი დონის 2024 წლისთვის აღდგენას, რაც გაცილებით ადრე გახდა შესაძლებელი. ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებამ ხელი შეუწყო ლარის კურსის სტაბილიზებას და ინფლაციის შემცირებას, რის შედეგადაც, მომდევნო წლებში ფინანსთა სამინისტრო ინფლაციის ასეთ დონეს პროგნოზირებს: 2023 წელი – 3%, 2024 წელი 2.7%, 2025 წელი – 2.5%.

აღსანიშნავია, რომ პანდემიის ფონზე დეფიციტური ბიუჯეტი თითქმის ყველა ქვეყანაში გაჩნდა, მაგრამ განვითარებულ ქვეყნებს დეფიციტის შემცირების უფრო მეტი რესურსი გააჩნიათ, ვიდრე, საქართველოს.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის 2021 წლის მონაცემების მიხედვით, ჩვენი ქვეყანა ბიუჯეტის დეფიციტის სიდიდით მსოფლიოში 72-ე ადგილზე იყო 190 ქვეყანას შორის. ანალოგიური 2020 წლის მონაცემების მიხედვით კი საქართველოს რეიტინგში 45-ე ადგილი ეკავა. დეფიციტის მშპ-თან ფარდობის პოზიციის ასეთი გაუარესება საქართველოს ხელისუფლების მკაფიოდ გამოხატულმა სოციალურად ორიენტირებულმა და მცირე მენარმეობის უპიტარესი მხარდაჭერის პოლიტიკამ განაპირობა.

ანტიკრიზისული პროგრამა, არსებითად, ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებაზეა ორიენტირებული, მაგრამ, მოკლევადიან პერიოდში ამან შემოსავლების და, შესაბამისად, ინვესტიციების შემცირება შეიძლება გამოიწვიოს, ეს უარყოფითი ეფექტი ეროვნული ბანკის მიერ მონეტარული ბაზის გაზრდით კომპენსირდება, რაც მოკლევადიანის ნაცვლად, საშუალოვადიანი პერიოდისთვის იძლევა ინვესტიციების ზრდაზე დადებით ეფექტს, შესაბამისად, კრიზისის დარეგულირების ძირითად ბაზად შერჩეული იყო ის სტანდარტი, რომ პოსტპანდემიური რეაბილიტაციისათვის გამოშვების ზრდა ფისკალურ ექსპანსიასთან ერთად, მონეტარული ბაზის გაფართოებით და, შესაბამისად, საპროცენტო განაკვეთის შემცირებით მიიღწეოდა.

ეკონომიკური ზრდის უპრეცედენტო მასშტაბების ფინანსური არგუმენტაციაა საქართველოს 2023 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის გეგმა, რომელიც მთლიანად მიმართული იყო ეკონომიკის აღმავლობასა და ხელისუფლების სოციალურად ორიენტირებული პოლიტიკის გატარებაზე. გეგმა ითვალისწინებდა 17 619.9 მლნ ლ. ბიუჯეტის შემოსავლის მიღებას, მშპ-ის 22.1%. (2022 წელთან შედარებით 7.1%-ით ზრდა), 16 335.2 მლნ ლარის სახელმწიფო დანახარჯებს (ზრდა 6.3%), ბიუჯეტის დეფიციტი დაგეგმილი იყო 2 396.6 მლნ ლარით (6.2%-ით ზრდა), სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობები, 21 914.2 მლნ ლარი (მშპ-ის 27.5%), შემოსულობების 80.4%-ბიუჯეტის შემოსავლებია. საქართველოს სახელმწიფოს ერთიანი ბიუჯეტის უარყოფითი სალდო 2023 წელს 2 261.0 მლნ ლარით განისაზღვრა, რაც პროგნოზირებული მშპ-ის 2.8%-ს შეადგენდა [<https://www.mof.ge/News/10132>].

საქართველოს ეკონომიკური აღმავლობა სახელმწიფო ბიუჯეტის მოცულობასა და სტრუქტურაში მიმდინარე პოზიტიურ ცვლილებებში აისახა. 2023 წელს საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის გეგმიური შემოსულობები 21.3 მილიარდი ლარით განისაზღვრა, რაც 2022 წლის მაჩვენებელთან შედარებით 7.3%-ით მაღალი იყო. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის 2023 წ. შემოსავლების სტრუქტურის პარამეტრები ასეთია:

- დღგ – 6,427 მლნ ლარი
- საშემოსავლო გადასახადი – 5,107 მლნ ლარი
- ვალის აღება – 3,629 მლნ ლარი
- აქციზი – 2,100 მლნ ლარი
- მოგების გადასახადი – 1, 945 მლნ ლარი
- შემოსავლები სახელმწიფო საკუთრებიდან – 575 მლნ ლარი
- გრანტები – 280 მლნ ლარი
- სესხის დაბრუნება – 280 მლნ ლარი
- პრივატიზაცია – 200 მლნ ლარი
- ჯარიმები და საურავები – 125 მლნ ლარი
- სხვა – 635 მლნ ლარი

სახელმწიფო შესყიდვების მოცულობა 2023 წლისთვის 22.2 მლრდ ლარით განისაზღვრა, რაც 7.5%-ით აღემატება 2022 წლის მაჩვენებელს, მისი სტრუქტურა ასე განისაზღვრა:

- პენსია – 3 436 მლნ ლარი
- ვალის დაფარვა – 2 374 მლნ ლარი
- სოციალური დახმარებები – 2 028 მლნ ლარი
- განათლება – 2 180 მლნ ლარი
- სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა – 1 908 მლნ ლარი
- საზოგად. წესრიგი და უსაფრთხოება – 1 775 მლნ ლარი
- ჯანმრთელობის დაცვა – 1 590 მლნ ლარი
- თავდაცვა – 1 321 მლნ ლარი
- ტრანსფერები – 764 მლნ ლარი
- სოფლის მეურნეობა – 617 მლნ ლარი
- სესხების გაცემა – 523 მლნ ლარი
- აღმას. და წარმომადგენლობითი ორგანოები – 581 მლნ ლარი
- სპორტი, კულტურა, რელიგია – 461 მლნ ლარი
- სხვა – 1 595 მლნ ლარი.

2023 წელს ყველაზე მეტად გაიზარდა დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს, განათლების და მეცნიერების სამინისტროს, ასევე თავდაცვის სამინისტროს ბიუჯეტი. ამავე წელს საჯარო სექტორში დასქმებულთა ხელფასები 10%-ით, მ.შ. პოლიციელებისა და ჯარისკაცების ხელფასი 20%-ით გაიზარდა, ამან წლიური შრომის ანაზღაურების ხარჯები 378 მლნ ლარით (+21%) და საპენსიო ანარიცხები 494 მლნ ლარით გაზარდა.

საქართველოს სახელმწიფოს ბიუჯეტის უარყოფითი სალდო 2023 წელს 2 261.0 მლნ ლარით განისაზღვრა – პროგნოზირებული მთლიანი

სამამულო პროდუქტის 2.8%. აღსანიშნავია, რომ ბიუჯეტის დეფიციტის დასაშვებ ზღვარზე ნაკლები სიდიდით დაფიქსირების მიუხედავად, ის მაინც მაღალი რჩება და საჭიროა მისი კიდევ უფრო მეტად შემცირება, რაც დადებით გავლენას იქონიებს, ერთი მხრივ, საგარეო სავაჭრო ბალანსზე, მეორე მხრივ კერძო ინვესტიციების მოზიდვაზე. სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება, სახელმწიფო ვალის სიდიდესაც შეამცირებს, საჭიროა კიდევ უფრო დიდი ყურადღება მიექცეს ბიუჯეტის ტრანსპარენტობას, რაც საბიუჯეტო სახსრების ხარჯვის გამჭვირვალობას და მასზე კონტროლის ეფექტიანი მექანიზმის შემუშავებას ითვალისწინებს.

საბიუჯეტო პოლიტიკის სწორად განსაზღვრზე გადამწყვეტად არის დამოკიდებული როგორც ეკონომიკის რეაბილიტაცია, ისე ეფექტიანი სოციალური პოლიტიკის გატარება, სახელმწიფო ვალის რეგულირების საკითხები, ამ მხრივ, პრობლემურია ის, რომ შემოსულობების დიდი ნაწილი პროცენტულად სახელმწიფოს მიერ აღებულ ვალს უჭირავს, რაც სხვადასხვა რისკებთანაა დაკავშირებული. რიგი ხარვეზებია ხარჯვით ნაწილში კერძოდ, მასში საკმაოდ დიდი წილი უკავია სოციალურ ხარჯებს (სოციალური დახმარება, პენსია, ჯანდაცვის ხარჯები), შესაბამისად, მაღალია სოციალური და სახელმწიფო დანახარჯები, ასევე მაღალია ვალის მომსახურებაზე გაწეული ხარჯები, რაც სხვა ფაქტორებთან ერთად, ბიუჯეტის დეფიციტის ძირითადი წყაროა.

საჯარო მმართველობის რეფორმის (PAR) ფარგლებში საჯარო ფინანსების მართვის გაუმჯობესების ვალდებულება ქვეყანამ საქართველო-ევროკავშირის შორის ასოცირების შეთანხმებით აიღო. ამ ვალდებულების შესასრულებლად მთავრობამ 2015 წელს დაამტკიცა „**საჯარო მმართველობის რეფორმის გზამკვლევი 2020**“ და „**პოლიტიკის დაგეგმვის სისტემის რეფორმის 2015-2027 წწ. სტრატეგია**“. (საქართველოს მთავრობის 2015 წლის 19 აგვისტოს №427 დადგენილება). შემდგომში ამ დოკუმენტებს დაემატა სხვადასხვა სექტორული პოლიტიკის მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო სიახლეები: „**საჯარო ფინანსების მართვის სტრატეგია**“, „**ღია მმართველობის პარტნიორობის სამოქმედო გეგმა**“, „**ეროვნული ანტიკორუფციული სტრატეგიის სამოქმედო გეგმა**“, „**საჯარო მმართველობის რეფორმის სამოქმედო გეგმა**“ და სხვა.

2023 წელს მთავრობამ შეიმუშავა და დაამტკიცა საჯარო ფინანსების მართვის რეფორმის 2023-2026 წლების სტრატეგიის პროექტი - **PFMRS**, [საქართველოს მთავრობის 2023 წლის 16 თებერვლის №66 დადგენილება „**საჯარო მმართველობის რეფორმის 2023-2026 წლების**

სტრატეგიისა და საჯარო მმართველობის რეფორმის 2023-2024 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“ <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view>]. პროექტმა რვა მიმართულება მოიცვა:

- ბიუჯეტირება
- მთავრობის ვალის მართვა
- ბუღალტრული აღრიცხვა და ანგარიშგება
- საგადასახადო და საბაჟო საკითხები
- მაკროეკონომიკური ანალიზი და ფისკალური პოლიტიკა
- ფისკალური რისკები
- სახელმწიფო შიდა ანგარიშგებისა და აუდიტის ზედამხედველობა.

საჯარო ფინანსების მართვის რეფორმის სტრატეგიის (PFMRS) უმთავრესი მიზანია ფისკალური პოლიტიკის სანარმოებლად აუცილებელი მმართველობითი გარემოს შექმნა ფინანსური რესურსების რაციონალური გამოყენების, სახელმწიფოს ვალდებულებების შესრულებისა და შემდგომი ეკონომიკური განვითარების მხარდაჭერის მიმართულებით. ბიუჯეტის გეგმა ფინანსური ინტერპრეტაციაა იმ იდეების, რასაც ხელისუფლების მიზნები და პრიორიტეტები განსაზღვრავს, მისი წარმატება დიდად არის დამოკიდებული როგორც გეგმიური პარამეტრების სწორ განსაზღვრაზე, ისე საბიუჯეტო პროცესის ეფექტურ ადმინისტრირებაზე, კონტროლსა და მონიტორინგზე. არსებითი მნიშვნელობა აქვს ცალკეული რგოლის კომპეტენციის ზუსტ განსაზღვრას, ფუნქციების რანჟირებას და უფლებამოსილებათა სწორ განაწილებას შესაბამის ინსტიტუციებს შორის.

- სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის მომზადებისათვის, შესრულებისა და ანგარიშგებისათვის საქართველოში პასუხისმგებელია **საქართველოს მთავრობა**
- სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის განხილვაზე, დამტკიცებაზე და ბიუჯეტის კონტროლზე უფლებამოსილია **საქართველოს პარლამენტი**
- სახელმწიფოს ერთიანი, საქართველოს ნაერთ. და ცენტრალურ ბიუჯეტებზე პასუხისმგებელია **საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო**.

ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემა ყოვლისმომცველობის, გამჭვირვალობის, ანგარიშვალდებულების, დამოუკიდებლობის, ერთიანობის, უნივერსალობის და კონსოლიდირების **პრინციპებს** ემყარება, რაც სრულად შეესაბამება საერთაშორისო ორგანიზაციების მოთხოვნებს. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი ფუნდამენტური მიდგომებია მოცემული ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის – **OECD**, მიერ 2014 წელს შემუშავებულ ბიუჯეტის ფუნქციონირების ახალ პრინციპებში. ეს პრინციპებია:

- ბიუჯეტის მენეჯმენტი უნდა იყოს ნათელი, სანდო და პროგნოზირებადი ფისკალური პოლიტიკის გატარების კუთხით
- ბიუჯეტი შესაბამისობაში უნდა იყოს მთავრობის საშუალოვადიან სტრატეგიულ პრიორიტეტებთან
- ბიუჯეტი უნდა იყოს ღია, გამჭვირვალე და ხელმისაწვდომი
- ბიუჯეტი ყოვლისმომცველად, ზუსტად და სანდოდ უნდა ასახავდეს სახელმწიფო ფინანსებს
- ბიუჯეტის აღსრულება უნდა იყოს კარგად დაგეგმილი, მართული და შესწავლილი
- გრძელვადიანი მდგრადობა, ფისკალური რისკების იდენტიფიცირება, შეფასება და გონივრული მართვა.

ბიუჯეტის შედგენის სამუშაოები აისახება ქვეყნის ძირითადი მონაცემების და მიმართულებების დოკუმენტში (**BDD**), მის შემუშავებაში მონაწილეობას იღებს: ფინანსთა სამინისტრო, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში სახელმწიფო რწმუნებული, ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოები, საქართველოს ეროვნული ბანკი, სამინისტროები, ავტონომიური რესპუბლიკების ხელისუფლების ორგანოები, სახელმწიფო ბიუჯეტის სხვა მხარჯავი ორგანოები. **BDD** არის ქვეყნის განვითარების ძირითადი გეგმა, რომელიც ასახავს ინფორმაციას საშუალოვადიანი მაკროეკონომიკური და ფისკალური პროგნოზების შესახებ, ასევე ინფორმაციას საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების განვითარების ძირითადი მიმართულებების შესახებ. დოკუმენტი მოიცავს ოთხნაწიან პერიოდს და ყოველწლიურად განახლებადია [**საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, www.mof.ge**]. ქვეყნის ძირითადი მონაცემების და მიმართულებების დოკუმენტი (**BDD**) იწყება სამთავრობო პროგრამით, რომლის საფუძველზეც მზადდება დოკუმენტი შემდეგი სტრუქტურით: გასული წლის ბიუჯეტის შესრულების მაჩვენებლები, მიმდინარე წლის ბიუჯეტის საპროგნოზო მაჩვენებლები და შემოსულობების შესრულება, შემო-

სულობების პროგნოზი მომდევნო 4 წლისთვის, მთავრობის პრიორიტეტების ფარგლებში მხარჯავი დაწესებულებების მიერ განსახორციელებელი პროგრამების აღწერა და სხვ. **[საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონი; „მოქალაქის გზამკვლევი“, 2023 წელი].**

BDD-ში საქართველოს მთავრობის ძირითადი პრიორიტეტები დიფერენცირებულია პერიოდების მიხედვით, კერძოდ:

საშუალოვადიან პერიოდში ხელისუფლების მიზანია საწყის ეტაპზე მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფა, ეკონომიკის მდგრადი და უკვე შემდგომ ეტაპზე მისი მაღალი ტემპით განვითარება, ინფლაციის დონის ერთნიშნა მაჩვენებლის შენარჩუნება, უმუშევრობის დონის შემცირება და საინვესტიციო გარემოს შემდგომი გაუმჯობესება;

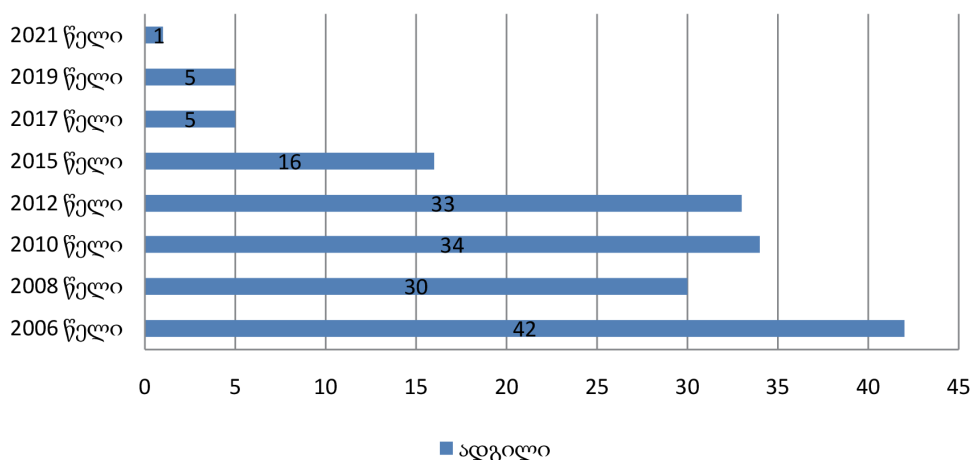
გრძელვადიანი პერიოდისათვის მთავრობის სტრატეგია ფისკალური მდგომარეობის გაუმჯობესებაა, რაც ითვალისწინებს საბიუჯეტო სახსრების უპირატესად სოციალურ სფეროზე, ჯანდაცვაზე, განათლებაზე, სოფლის მეურნეობაზე, ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე მიმართვას და ბიუჯეტის დეფიციტის ისეთ ნიშნულზე შენარჩუნებას, რაც ეკონომიკის სტაბილურობას და სახელმწიფო ფინანსების მართვის შემდგომ სრულყოფას შეუწყობს ხელს. აღნიშნული სტრატეგიული მიზნების რეალიზაცია დამოკიდებულია ქვეყნის ბიუჯეტის სწორ პროგნოზირებასა და ეფექტიან ადმინისტრირებაზე.

ბიუჯეტის ეფექტიან ადმინისტრირებაზე არსებითად არის დამოკიდებული როგორც ეკონომიკური აღმავლობა, ისე სოციალური პოლიტიკის წარმატება ქვეყანაში, ეს დაადასტურა კრიზისისშემდგომი ეკონომიკის რეაბილიტაციის ეფექტიანმა სახელმწიფო სტრატეგიამ საქართველოში, რამაც 2021-2022 წწ. ეკონომიკური ზრდის მსოფლიოში საუკეთესო მაჩვენებლები განაპირობა, მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა ბიუჯეტის დეფიციტის და სახელმწიფო ვალის პარამეტრებიც <https://www.mof.ge/News /10132>]. ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებამ ხელი შეუწყო ლარის კურსის სტაბილიზებას და ინფლაციის შემცირებას (2023 წლის იანვარ-მარტში ინფლაციის საშუალო დონე – 2.7%-იყო), რამაც საქართველოს ეროვნულ ბანკს შერბილებული მონეტარული პოლიტიკის გატარების საშუალება მისცა. ყოველივე ამან 2022 წელს ეკონომიკის ზრდის ტემპი

10.2% გახდა, ერთ მოსახლეზე კი მშპ-ის წარმოება 2020 წლის 4.2 ათასი დოლარიდან 2022 წელს 6.7 ათას დოლარამდე გაზარდა.

ქვეყანაში განხორციელებული საჯარო ფინანსების მართვის რეფორმით და მიღწეული შედეგებით, საქართველომ მსოფლიოში უმაღლესი შეფასება მიიღო – 2006 წლის 42-ე ადგილიდან (ამ წლიდან დაიწყო აღნიშნული პარამეტრების კვლევა) საქართველომ 2019 წელს მე-5 ადგილი, 2021 წელს კი – პირველი ადგილი დაიკავა. [„Open Budget Survey 2021

დიაგრამა 12. ბიუჯეტის გამჭვირვალობის კვლევის შედეგები წლების მიხედვით:

წყარო: <https://www.mof.ge/News/10132>

„Open Budget Survey 2021“ (2021). საერთაშორისო ფინანსურმა ინსტიტუტებმა მაღალი შეფასება მისცეს საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის გამჭვირვალობის და ღიაობის ხარისხს, ბიუჯეტის საერთაშორისო პარტნიორონის ორგანიზაციის – **IBP** შეფასებით, ამ მაჩვენებლით საქართველომ მსოფლიოს 120 ქვეყანას შორის 87 ქულით (100-დან) პირველი ადგილი დაიკავა [**IBP ბიუჯეტის საერთაშორისო პარტნიორობა 2021**]. ამასთან, კვლავ რჩება სირთულეები ბიუჯეტის დაგეგმვის ეფექტიანობისა და ფისკალური სტაბილურობის მიმართულებით. კერძოდ, საბიუჯეტო პროცესებში მოქალაქეთა ჩართულობის უზრუნველყოფით საქართველომ 100-დან 44 ქულით მე-4 ადგილზე, ბიუჯეტზე ზედამხედველობის მაჩვენებლით კი, 74 ქულით – 21-ე ადგილზეა.

საქართველოს ფინანსური რეფორმის მიღწევები (მსოფლიო)

• საჯარო ფინანსების მართვის რეფორმა	-	I ადგილი
• საბიუჯეტო სისტემის გამჭვირვალობა	-	I ადგილი
• ფისკალური სტაბილურობა	-	IV ადგილი
• ბიუჯეტზე ზედამხედველობა	-	XXI ადგილი

22

სახელმწიფო ბიუჯეტის სტრუქტურა ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტებზეა ორიენტირებული, რომლის ძირითადი მიმართულებებია:

- სამენარმეო და საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესება
- მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება
- კერძო სექტორისთვის ფინანსების ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება
- საქართველოს ეკონომიკის რეგიონული და გლობალური კონკურენტუნარიანობის ამაღლება
- საგარეო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების შემდგომი განვითარება
- ექსპორტზე ორიენტირებული წარმოების განვითარებაზე მიმართული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ხელშეწყობა
- მომსახურების სფეროს განვითარება, რაც უზრუნველყოფს ფართო მასებისთვის სამუშაო ადგილების შექმნას
- მოსახლეობის ჩართულობა ეკონომიკური განვითარების პროცესში
- მწვანე ეკონომიკის პრინციპების დანერგვის და ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების წარმოების ხელშეწყობა.

ბიუჯეტის დაგეგმვის დროს ხელისუფლება ემყარება **ფისკალური უსაფრთხოების საყოველთაოდ აღიარებულ სტანდარტებს**, კერძოდ ფინანსთა სამინისტროს საშუალოვადიანი პროგნოზების მოდელზე დაყრდნობით, განისაზღვრა მშპ-ის ზრდის ტემპთან და ინფლაციასთან საგადასახადო შემოსავლების დამოკიდებულების შესაძლო ცვლილებები (ცხრილი 6), იმის გათვალისწინებით, რომ:

- გრძელვადიანი პროგნოზირებისას მშპ-ს ზრდის ტემპი შეადგენს 5%-ს
- საშემოსავლო გადასახადი და აქციზი მნიშვნელოვნად ეცემა და შედეგად, 2025 წელს საგადასახადო შემოსავლები მშპ-ს 22,4%-მდე მცირდება
- ნაერთი ბიუჯეტის ზღვრული სტანდარტი საერთაშორისო სავალუტო ფონდის 2001 წლის კლასიფიკაციის მიხედვით მშპ-ის 3%-ს შეადგენს
- მომავალი წლების დეფიციტის დაფინანსებაში შენარჩუნდება საგარეო/საშინაო ვალის მიმდინარე პროპორცია 78% და 22%
- ვალის მომსახურების პროცენტი 2016 წლიდან იზრდება წელიწადში 0,25 პროცენტული პუნქტით
- ვალუტის გაცვლითი კურსი უცვლელი იქნება.

ცხრილი 6. საგადასახადო შემოსავლების მშპ-თან თანაფარდობის პროგნოზი 2020 - 2025 წწ.

სულ საგადასახადო შემოსავლები	2020	2025
საშემოსავლო გადასახადი	5,2	5,2
მოგების გადასახადი	3,6	3,7
დღგ	11,5	11,5
აქციზი	1,3	1,0
იმპორტის გადასახადი	0,4	0,5
ქონების გადასახადი	0,4	0,5
სხვა გადასახადები	0,1	0,1
საგადასახადო შემოსავლები (მლნ ლარი)	14 184	19 720

საგადასახადო შემოსავლების საბაზისო მოდელის გამოყენებით, შეფასდა ფისკალური მდგრადობის კოეფიციენტები, კვლევამ უჩვენა, რომ ფისკალურ მდგრადობას საფრთხე არ ემუქრება, რამდენადაც, მდგრადობის არც ერთი პარამეტრი არ სცდება დასაშვებ ზღვრულ სიდიდეს.

საბიუჯეტო სისტემის სტაბილურობის დონის და უსაფრთხოების ხარისხის შესაფასებლად საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა შეიმუშავა

ფისკალური მულტიპლიკატორის გამოთვლის მეთოდика. 2021 წელს საქართველოში ბოლო ხუთი წლის საშუალო მონაცემებზე დაყრდნობით, ამ მაჩვენებლების მონაცემები ასეთია:

- **ღია ვაჭრობა** – იანგარიშება იმპორტის თანაფარდობა მშპ-სთან. საქართველო – 55% – **0 ქულა**
- **შრომის ბაზრის სიხისტე** – ფასდება რეგულაციების სიმკაცრით და სუსტი პროფკავშირებით. საქართველო – **1 ქულა** (ხისტი შრომის ბაზრის ინდექსი)
- **ავტომატური სტაბილიზატორის სიდიდე** – იანგარიშება მთავრობის დანახარჯების ფარდობით მშპ-სთან. საქართველო – 8.7%, – **1 ქულა**
- **გაცვლითი კურსის რეჟიმი** – მცურავი გაცვლითი კურსის მქონე ქვეყნებს – 0 ქულა, ფიქსირებული კურსის მქონე ქვეყნებს – 1 ქულა, საქართველოს – **0 ქულა**
- **სახელმწიფო ვალის დონე** – სახელმწიფო ვალის მშპ-სთან ფარდობა. საქართველო – 49.5% – **0 ქულა**
- **სახელმწიფო ფინანსების მართვა და ადმინისტრირება** – სახელმწიფო ხარჯებისა და ფინანსური ანგარიშგების მიხედვით (PEFA), მნიშვნელოვნად გაუმჯობესებული ინდიკატორების მიუხედავად, საქართველოს – **1 ქულა**.

ჯამური შედეგი განეკუთვნება **საშუალო მულტიპლიკატორის** კატეგორიას (3-4), რაც საქართველოში გადასახადებისა და სახელმწიფო დანახარჯების მშპ-ზე გავლენის საკმაოდ **დაბალ ხარისხზე მიუთითებს**.

საბიუჯეტო დეფიციტის ზრდა გახდა უმნიშვნელოვანესი პრობლემა პანდემიით მოცული ყველა ქვეყნისთვის, შესაბამისად, კრიზისიდან ეფექტიანი გამოსვლის პლატფორმა დაემყარა ბიუჯეტის დეფიციტის მართვის ღონისძიებების დიფერენცირებას კრიზისის პროცესში და პოსტკრიზისული პერიოდისათვის. რამდენადაც კრიზისის მწვავე ეტაპზე მოთხოვნის შემცირებასთან შედარებით, მიწოდება მეტად შემცირდა, ეს აისახა ინფლაციის ზრდაზე. მისი მართვა ცენტრალური ბანკების ინსტრუმენტებით, მხოლოდ გაზრდილი საპროცენტო განაკვეთის შემთხვევაში იქნებოდა შესაძლებელი, ეს კი, თავის მხრივ, უარყოფითად იმოქმედებდა მიწოდებასა და ეკონომიკურ ზრდაზე. **საქართველოს ეროვნული ბანკის** მსგავსად, ინფლაციის თარგეტირების რეჟიმში მყოფი ცენტრალური ბანკებისთვის, მიწოდების შემცირებით გამონეული ინფლაციის ოპტიმალური დონის დაცვა, პრაქტიკულად შეუძლებელი აღმოჩნდა ეკონომიკური ზრდის ტემპის შენელების გარეშე.

ცხრილი 7. ფისკალური მდგრადობის საპროგნოზო პარამეტრები

პარამეტრები	2020	2025	ზღვარი
სახელმწიფო ვალი/მშპ	31.6%	31.9%	50%
სახელმწიფო ვალი/ექსპორტი	146%	132%	200%
სახელ. ვალი/ბიუჯ. შემოსავ.	115%	117%	300%
ვალის მომსახურება/მშპ	11.2%	11.6%	25%
ვალის მომსახ./ბიუჯ. შემოს.	8.8%	10.3%	35%
ბიუჯეტის შემოსავლები/მშპ	27.6%	27.2%	25%
ბიუჯეტის ხარჯები/მშპ	30.6%	30.2%	30%
ბიუჯეტის დეფიციტი/მშპ	3.0%	3.0%	3.0%

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეფასებით, საშუალოვადიან პერიოდში საქართველოს ფისკალური მდგრადობა სტაბილურია. ვალის ტვირთის მაჩვენებლები არ აჭარბებს მდგრადობის ზღვრულ მაჩვენებლებს. გრძელვადიან პერსპექტივაში საქართველოს ფისკალური მდგრადობა დაბალი რისკის მატარებელი იქნება, ვალის ტვირთის ყველა მაჩვენებელი ზღვრულ სიდიდეებზე ნაკლებია და არ უახლოვდება კრიტიკულ დონეს.

სსფ-მა შეისწავლა საქართველოს ფისკალურ სექტორში არსებული გამოწვევები, რომელთა ეფექტურ მართვაზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკის რეაბილიტაცია და მისი ცალკეული კომპონენტის საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობა, ამასთან, სსფ-ის მიერ ჩვენს ფინანსურ სექტორში იდენტიფიცირებულია ის გამოწვევები, რომელთა გათვალისწინება აუცილებელია ფინანსური სექტორის მდგრადობის უზრუნველსაყოფად, კერძოდ, გამოიყო შემდეგი მიმართულებები:

- გრძელვადიანი ფისკალური მდგრადობის შეფასება
- სახელმწიფო ბიუჯეტის სარეზერვო ფონდების ეფექტიანი მართვა
- სახელმწიფო საწარმოების ფინანსური მართვა.

1. სსფ-მ უპირატესობა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული კურსის განსაზღვრას და ხანგრძლივი პერიოდისათვის მისი ფინანსური უზრუნველყოფის დასაბუთებას მიანიჭა. სსფ-მა საქართველოს ხელისუფლებას ჩვენი ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტად ხანგრძლივი პერიოდის გეგმის შემუშავება განუსაზღვრა, რამდენადაც მიმდინარე ეტაპზე საშუალოვადიანი ფისკალური პოლიტიკის ძირითადი მახასიათებლები ჯერ კიდევ 2007 წლიდან მოქმედებს – **MTF-პროგრამის** სახით. გრძელვადიანი ფისკალური მდგრადობის უზრუნველყოფისთვის შემუშავდა ევროკავშირთან სტრატეგიული პარტნიორობის ახალი ჩარჩო-დოკუმენტი – „**მრავალწლიანი ინდიკატიური პროგრამა-MTP**“, [ევროპარლამენტი, სიახლეები (2020)].

გრძელვადიანი ფისკალური მდგრადობის განსაზღვრასთან დაკავშირებით, ქვეყნის საბიუჯეტო-საგადასახდო სისტემის შესაფასებლად შემუშავდა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი **ფისკალური დეცენტრალიზაციის** ხარისხი, რითაც, მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, საქართველო საშუალო დონის დეცენტრალიზაციის ქვეყნების ჯგუფს მიეკუთვნა. არსებითი საკითხია სხვადასხვა დონის სახელისუფლებო და ფისკალურ ინსტიტუტებს შორის უფლებამოსილებათა დელეგირებასთან ერთად, ოპტიმალური ეკონომიკური კავშირის ერთიანი სისტემის ფორმირება, რომლის დარეგულირება და რაციონალური მოწყობის გზების განსაზღვრა შესაძლებელია მხოლოდ სახელმწიფო მართვის ეფექტიანი დეცენტრალიზაციის პოლიტიკის პირობებში. ამ საკითხში სსფ-ის რეკომენდაციები ემყარება საზოგადოებრივი განვითარების ფუნდამენტურ დებულებას, მმართველობითი სისტემის იერარქიზაციის და შესაბამისი ფუნქციების ჰარმონიზაციის თაობაზე, „ხელმძღვანელობის მიერ სწრაფი ადაპტირების, რეაგირებისა და გადაწყვეტილების მიღების უნარი საზოგადოებაში დემოკრატიული ფასეულობების დამკვიდრების საშუალებაა. მართვის დონეებს შორის თანამშრომლობა მმართველობის დემოკრატიზაციის არსებითი ფაქტორი და განვითარების მნიშვნელოვანი ტენდენციაა“ [ტაბატაძე, 2016. გვ. 466].

სსფ-ის შეფასებით, ეფექტიანი მართვის შემთხვევაში შესაძლებელია საქართველოს ფისკალური მდგრადობის შენარჩუნება, ამასთან, აუცილებელია შემოსავლების და ხარჯების სწორად პროგნოზირება, ასევე მიღწეულ უნდა იქნას დაბალანსებული ბიუჯეტი, რაც ხელს შეუწყობს ეკონომიკური ზრდის მაღალ მაჩვენებლებს. საქართველო ერთ-ერთია რეგიონის იმ ქვეყნებს შორის, რომელთაც 2019-2020 წლების ეკონომიკური შოკები უარყოფითი ზრდის გარეშე დაძლია, რამაც, არსებითად, განაპირობა კიდევ, 2021-2023 წლების ეკონომიკური ზრდის განსაკუთრებით მაღალი ტემპები საქართველოში.

2. სარეზერვო ფონდების ეფექტური მართვა „სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ კანონით“ რეგულირდება, რომლის თანახმადაც საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ფარგლებში **გაუთვალისწინებელი ხარჯების** დასაფარავად ყოველწლიურად იქმნება **სარეზერვო ფონდები**. საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის ევროსტანდარტებთან შესაბამისობის მიუხედავად, სარეზერვო ფონდების საკითხი ჯერ კიდევ შეიცავს გარკვეულ პრობლემას. განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს სარეზერვო ფონდების სტრუქტურირების და მიზნობრიობის განსაზღვრის, მისი სამართლებრივ-ინსტიტუციური უზრუნველყოფის საკითხები.

საქართველოს საბიუჯეტო პოლიტიკას საფუძვლად მმართველობის იერარქიული გრადაცია და დონეებს შორის უფლებამოსილებათა გადანაწილება უდევს. 2011 წელს მიღებულმა ორგანულმა კანონმა **„ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“**, საჯარო ფინანსების მართვისთვის აუცილებელი ფისკალური წესები განსაზღვრა, რამაც საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის სამართლებრივი ნორმების ევროსტანდარტებთან შესაბამისობა უზრუნველყო. საბიუჯეტო პროცესის ძირითადი რეგულაციები **ახალ საბიუჯეტო კოდექსში** აისახა (2010 წ). ფისკალური მდგრადობის ძირითად მექანიზმად მან ფისკალური რისკების იდენტიფიცირება და მათი ეფექტიანი მართვა დაადგინა.

საბიუჯეტო მოწყობის ადმინისტრირების და საჯარო ფინანსების მართვის საკითხში მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ბაზა შექმნა მთავრობის 2019 წლის დადგენილებამ – **„საჯარო მმართველობის რეფორმა“**. ბიუჯეტის გამჭვირვალობის 2021 კვლევის მიხედვით, საქართველომ მსოფლიოს 120 ქვეყანას შორის ბიუჯეტის რეფორმის მაჩვენებლით პირველი ადგილი დაიკავა. საჯარო რეფორმის ფარგლებში 2024 წელს საქართველოს მიერ დანერგილი იქნება ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმებით გათვალისწინებული საკანონმდებლო ვალდებულებების 85%, მათ შორის, სახელმწიფო შესყიდვების, საბაჟოსა და ვაჭრობაში ტექნიკური ბარიერების მიმართულებებით შესრულებული იქნება ვალდებულებების 100%.

2023 წელს საქართველოს მაღალმა ეკონომიკურმა მაჩვენებლებმა, რაც ეკონომიკური ზრდის 7,5%-ში აისახა, მნიშვნელოვანი ფისკალური კონსოლიდაცია განაპირობა, რამაც 2024 წელს კიდევ უფრო გაზრდილი ბიუჯეტის დაგეგმვა გახადა შესაძლებელი, კერძოდ, ნაერთი ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლები 21,2 მლრდ ლარით (მშპ-ს 24,9%), ხარჯვითი ნაწილი 27,8 მლრდ ლარით (32.5%), საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გადასახდელები 4 665.6 მლნ ლარით განისაზღვრა. (ზრდა 17.1%) (ცხრილი 8).

ცხრილი 8. საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გადასახდელები

		2023 მლნ ლ.	2023 %	2024 მლნ ლ.	2024 %	ცვლ. %
	მთლიანი მოცულობა	3985.8	100.0	4 665.6	100.0	17.1
1	საგარეო სახელმწიფო ვალდებ. მომსახურება და დაფარვა	1692.0	42.5	2125.0	45.5	25.6
2	საშინაო სახელმწიფო ვალდებ. მომსახურება და დაფარვა	715.0	18.0	830.0	17.8	16.1
3	ავტონ. რეს. და ადგ. თვითმმ. ერთ-თვის გადასაც. ტრანსფ.	515.0	13.0	570.0	12.2	10.2
4	საქ. რეგიონებში განსახორც. პროექტების ფონდი	400.0	10.0	450.0	9.6	12.5
5	დაგროვებითი საპენსიო სქემის თანადაფინანსება	310.0	7.7	430.0	9.2	38.7
6	დონორების მიერ დაფინანს. საერთო-სახ. გადასახადები	211.0	5.3	106.0	2.3	-50.0
7	საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდი	60.0	1.5	80.0	1.7	33.3
8	მაღალმთიანი დასახლებების განვითარების ფონდი	20.0	0.5	20.0	0.4	--
9	წინა წლებში წარმოქმნ. დავალიანების დაფარვის და სასამარ. გადაწყ. აღს. ფონდი	40.0	1.0	20.0	0.4	-50.0
10	საერთაშ. პარტნიორებთან თანამშრომლობით მუნიციპ-ში დაგეგმილი რეფორმების ფინანს. მხარდაჭერა	15.0	0.4	20.0	0.4	33.3

წყარო: ავტორის კვლევა; ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/5677>

საქართველოს აღმასრულებელი ხელისუფლების დაქვემდებარებაშია **მთავრობის სარეზერვო ფონდი**, რომლის თანხები გამიზნულია ბიუჯეტში გაუთვალისწინებელი სახელმწიფო დანახარჯების დასაფინანსებლად. ფისკალურ დატვირთვასთან ერთად, მთავრობის სარეზერვო ფონდი არსებით როლს ასრულებს ქვეყნის მდგრადი განვითარების და სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკის ძირითადი პრიორიტეტების ფინანსურ უზრუნველყოფაში.

„სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ კანონის“ თანახმად, სარეზერვო ფონდების მოცულობა, არ უნდა აღემატებოდეს წლიური საბიუჯეტო ასიგნებების 2%-ს, 2015 წ. სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონში შესული

ცვლილების შესაბამისად კი, მთავრობის სარეზერვო ფონდი 85 მლნ ლარით განისაზღვრა. ფონდის სახსრები ძირითადად ნაწილდება შემდეგ საქმიანობებზე:

- გაუთვალისწინებელი ხარჯები – 28%
- სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ღონისძიებების ჩატარება – 26%
- საბიუჯეტო ორგანიზაციების შეუფერხებელი ფუნქციონირება – 13%
- სოციალური ხარჯები – 7% (ელექტროენერგიის სუბსიდირება, მოქალაქეების ერთჯერადი ფულადი და მატერიალური დახმარება, დევნილი ოჯახებისთვის სხვადასხვა დახმარების გაწევა, ოკუპირებული ტერიტორიების მიმდებარე სოფლებში მცხოვრებთა ფინანსური და მატერიალური დახმარება და სხვ.)
- საარჩევნო პროცესის მომსახურება – 3%
- ევროინტეგრაციის ღონისძიებების და პოლიტიკური პარტიების დაფინანსება – 2% და სხვ.

სარეზერვო ფონდის ძირითადი ნაწილი მთავრობის ადმინისტრაციას ხმარდება, ასევე ცსკო-ს და სხვა საჯარო უწყებებს. ფონდის სტრუქტურას შემდეგი სახე აქვს (ცხრილი 9).

ცხრილი 9. სარეზერვო ფონდის ხარჯვის უწყებრივი სტრუქტურა

1	მთავრობის ადმინისტრაცია	38%	8	სახელმწ. უსაფრ- თხოების სამსახური	2%
2	ცენტრალური საარჩევნო კომისია	23%	9	ეკონომიკის და მდგრ. განვ. სამინისტრო	2%
3	შინაგან საქმეთა სამინისტრო	12%	11	საგარეო საქმეთა სამინისტრო	1%
4	ფინანსთა სამინისტრო	9%	12	რეგიონული განვ. და ინფრასტრ. სამინისტ.	1%
5	თვდაცვის სამინისტრო	3 %	13	ჯანდაცვის სამინისტრო	1 %
6	სახელმწიფო დაცვის სპეც.სამსახური	3%	14	საქართველოს პროკურატურა	1%
7	პრეზიდენტის ადმინისტრაცია	3 %	15	იუსტიციის სამინისტრო	1%

წყარო: ავტორის კვლევა; ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/5677>

რამდენადაც, საქართველოს კანონმდებლობით, მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან თანხა მხოლოდ ბიუჯეტით გაუთვალისწინებული ხარჯების დასაფინანსებლად გამოიყოფა, შესაბამისად ასეთ დროს არსებობს სახსრების არაეფექტიანი განკარგვის და სარეზერვო ფონდის ასიგნებების მრავალგზის ცვლილებით გამოწვეული არასტაბილურობის მაღალი რისკი. **ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტმა – IDFI** შეფასებით, როგორც წესი, **ფონდის დანახარჯები დაგეგმილს 80%-ზე მეტად აჭარბებს**, ამ დეფიციტის შევსება ხდება საგარეო სახელმწიფო ვალდებულებების მომსახურებისა და დაფარვისთვის გათვალისწინებული ასიგნებების შემცირების, ტენდერებიდან წარმოქმნილი ეკონომიის, საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის ვალდებულებებისათვის გათვალისწინებული ასიგნებების ან ბიუჯეტის სხვადასხვა კატეგორიის ასიგნებების შემცირების ხარჯზე (იხ. **ცხრილი 8**). მხარჯავი დანესებულებები ხშირად სათანადოდ ვერ გეგმავენ საკუთარ ბიუჯეტს და მოსალოდნელ ხარჯებს, რაც შემდეგ მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან ხდება დასაფინანსებელი. ბიუჯეტის ხარჯვითი სტრუქტურის ასეთი ცვლილებები ხელს უშლის მისი შესრულების ეფექტურ კონტროლს და ფისკალური სტაბილურობის მიღწევას.

ევროსტანდარტის მიხედვით, სარეზერვო ფონდის მნიშვნელოვანი ნაწილი გაუთვალისწინებული ხარჯების ნაცვლად, მხოლოდ ფორს-მაჟორული გარემოებით გამოწვეული ხარჯების დასაფინანსებლად უნდა იყოს განკუთვნილი (სტიქიური უბედურებების, ეპიდემიების, ეკოლოგიური და სხვა სახის კატასტროფების ზარალის დაფინანსება). არსებობს გამოწვევები, კერძოდ, ევროკავშირის ქვეყნებში სარეზერვო ფონდებიდან დაფინანსება ხდება ისეთი **გადაუდებელი აუცილებლობის შემთხვევაშიც, როდესაც ხელისუფლების მხრიდან არარეაგირებამ შეიძლება მნიშვნელოვანი პრობლემა შეუქმნას სახელმწიფო ინტერესებს ან მის ქონებას**. ამასთან ერთად, სარეზერვო ფონდის სახსრების გამოყენება დასაშვებია სახელმწიფოს გარანტიით აღებული სესხების გადაუხდელობის დროსაც.

ასეთი საერთაშორისო პრაქტიკის გათვალისწინებით, საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსში **სარეზერვო ფონდის ფუნქციის ახალი სტანდარტი** უნდა შევიდეს, რომლის თანახმადაც, მათი გამოყენება გაუთვალისწინებული ხარჯების ნაცვლად, მხოლოდ ფორს-მაჟორული გარემოებების, გადაუდებელი აუცილებლობის და ისეთი ხარჯების დასაფინანსებლად იქნება განკუთვნილი, რისი წინასწარი პროგნოზირებაც შეუძლებელია.

საქართველოს პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდი საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლებასა და სამოქალაქო ინტეგრაციის გაღრმავ-

ვებაზე მიმართული ღონისძიებების ფინანსურ მხარდაჭერას უზრუნველყოფს, იგი ემსახურება დემოკრატიული ღირებულებების განვითარებას, სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების დამკვიდრებასა და მათი პროგრესის ხელშეწყობას, სამოქალაქო ორგანიზაციების ინსტიტუციურ მხარდაჭერას, ინოვაციური და სამეწარმეო გარემოს ფორმირების ხელშეწყობას, ადამიანის უფლებების დაცვას და სხვ.

პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდთან დაკავშირებით უმნიშვნელოვანესი ცვლილებები მოხდა 2019 წელს, როდესაც პრეზიდენტის უფლებამოსილებათა შესასრულებლად სარეზერვო ფონდიდან სახსრების გამოყოფის ნაცვლად, დაწესდა თითოეული ღონისძიების ცენტრალური ბიუჯეტიდან დაფინანსება საქართველოს მთავრობის ინდივიდუალური დადგენილებების საფუძველზე. მიმდინარე ეტაპზე პრეზიდენტის ადმინისტრაციას უშუალოდ ფინანსთა სამინისტრო აფინანსებს, ცალკეული ხარჯის შესახებ გადანაცვლებას მთავრობა იღებს (ცხრილი 10).

ცხრილი 10. საქართველოს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის ასიგნებები (ათასი ლარი)

	2022 ფაქ.	2023 გეგ.	2024 (პროგნ.)
პრეზიდ.ადმინისტ.ასიგნებები	8,900.4	9,600.0	9,600.0
მომუშავეთა რიცხოვნობა	69	69	69
საერთო ხარჯები	8,677.6	9,538.0	9,538.0
მ.შ. შრომის ანაზღაურება	3,173.1	3,915.0	3,915.0
არაფინანს. აქტივების ზრდა	222.7	200.0	200.0

წყარო: ავტორის კვლევა; ფინანსთა სამინისტრო <https://www.mof.ge/5677>

ადგილობრივი თვითმმართველობის სარეზერვო ფონდი ემსახურება წლის განმავლობაში წარმოქმნილი ისეთი ადგილობრივი მნიშვნელობის ღონისძიებების დაფინანსებას, რომელთა გათვალისწინებაც ობიექტური გარემოებების გამო შეუძლებელი იყო ბიუჯეტის დაგეგმვის პროცესში. მუნიციპალიტეტების სარეზერვო ფონდების 30% ფინანსურ დახმარებაზეა გათვლილი, 25% სტიქიის, ეპიდემიების, ეკოლოგიური კატასტროფების ან სხვა უბედური შემთხვევების შედეგად მიყენებული ზარალის ანაზღაურებას ხმარდება. ამ სფეროში არსებულ პრობლემებს

შორის აღსანიშნავია ცალკეული დანახარჯის მიზნობრიობის საკითხი, მაგ. საბიუჯეტო კოდექსის 28-ე მუხლის თანახმად, საქართველოს რეგიონული პროექტების ფონდი (450 მლნ ლარი) არ შედის სარეზერვო ფონდებში, რეალურად კი, მას სწორედ სარეზერვო ფონდის ფუნქცია აქვს. სარეზერვო ფონდებში ამ თანხის შეტანის შემთხვევაში, ფონდის მოცულობა მნიშვნელოვნად გადააჭარბებდა კოდექსით განსაზღვრულ 2%-იან ნორმას, რაც დაარღვევდა საქართველოს კანონმდებლობით აღიარებულ ევროსტანდარტს.

საბიუჯეტო რეფორმის ფარგლებში, 2019 წლიდან გათანაბრებითი ტრანსფერის ნაცვლად, მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტების შემოსავლის წყაროდ ბიუჯეტში მობილიზებული დამატებული ღირებულების გადასახადის 19% განისაზღვრა, რამაც მნიშვნელოვნად გაზარდა მუნიციპალიტეტების შემოსავლები. ამ გზით შემოსავლების წყარო უფრო მრავალფეროვანი და სტაბილური გახდა, რასაც „ევროპული ქარტია“ ფისკალური დეცენტრალიზაციის მნიშვნელოვან პირობად განიხილავს, ამასთან, ეს სიახლე შემოსავლების ალტერნატიული წყაროების მოძიებას ავალდებულებს მუნიციპალიტეტებს.

2023 წელს დასრულდა აღნიშნული რეფორმის გარდამავალი ეტაპი, რის შემდეგაც, სავარაუდოდ, ზოგ მუნიციპალიტეტს ფინანსური დეფიციტი შეექმნება, მის დასაძლევად და სხვა გაუთვალისწინებელი დანახარჯების დასაფინანსებლად სახელმწიფო ბიუჯეტში შექმნილია „**რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდი**“, რომლის განკარგვა ხდება საქართველოს მთავრობის მიერ მიღებული სპეციალური გადაწყვეტილებების საფუძველზე. 2023 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის ავტონომიური რესპუბლიკებისა და მუნიციპალიტეტებისათვის გადასაცემი **სპეციალური, მიზნობრივი და კაპიტალური ტრანსფერების** მოცულობა 515 000 ათასი ლარით და 2024 წელს - 516 000 ათასი ლარით განისაზღვრა (**ცხრილი 11**).

ტრანსფერების გაცემის სამართლებრივი ბაზაა საქართველოს კანონები: „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“, „სამხედრო ვალდებულებისა და სამხედრო სამსახურის შესახებ“, „თავდაცვის ძალების რეზერვისა და სამხედრო სარეზერვო სამსახურის შესახებ“, „საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა – დევნილთა შესახებ“, „სამშობლოს დაცვისას დაღუპულთა და ომის შემდეგ გარდაცვლილ მეომართა ხსოვნის უკვდავყოფის შესახებ“, „მალაღმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ“, ბავშვის უფლებათა კოდექსი და სხვ. **2024 წლის სიახლეა** ის, რომ ამ ფონდიდან დაფინანსდება

ცხრილი 11.

ფინანსური დახმარება ტერიტორიული ერთეულების
ბიუჯეტში. 2023 წ. (ათასი ლარი)

ავტონომიური რესპუბლიკები და რეგიონები	სულ ტრანსფერი		მიზნობრივი ტრანსფერი		სპეციალური ტრანსფერი		კაპიტალური ტრანსფერი	
	გეგმა	6 თვის ფაქტ	გეგმა	6 თვის ფაქტ	გეგმა	6 თვის ფაქტ	გეგმა	6 თვის ფაქტ
აფხაზეთის არ	14,000.0	7,000.0	0.0	0.0	14,000.0	7,000.0	0.0	0.0
აჭარის არ	6,900.0	6,900.0	0.0	0.0	6,400.0	6,400.0	500.0	500.0
თბილისი	473,755.	165,477.	555.0	277.8	440,000.	165,000.	33,200.0	200.0
კახეთი	52,247.6	24,561.2	3,035.0	1,518.6	1,500.0	950.0	47,712.6	22,092.6
იმერეთი	95,177.7	60,475.3	3,835.0	1,918.2	24,486.0	18,848.0	66,856.7	39,709.1
სამეგ. ზ. სვანეთი	75,667.3	44,995.3	2,985.0	1,492.2	24,390.0	16,069.3	48,292.3	27,433.7
შიდა ქართლი	40,411.6	21,334.4	1,910.0	954.6	7,140.0	3,695.2	31,361.6	16,684.6
ქვემო ქართლი	45,766.3	14,359.9	2,755.0	1,378.2	55.0	0.0	42,956.3	12,981.7
გურია	33,230.3	18,819.2	1,105.0	552.6	14,800.0	7,451.6	17,325.3	10,814.9
სამცხე-ჯავახეთი	38,812.7	12,340.5	1,905.0	952.2	5,200.0	1,600.0	31,707.7	9,788.3
მცხეთა-მთიან.	35,229.4	12,199.1	1,390.0	695.4	11,750.0	1,885.9	22,089.4	9,617.8
რაჭა-ლეჩ-ქვ. სვან.	22,986.1	6,177.4	985.0	492.0	3,765.0	689.1	18,236.1	4,996.3
ჯამი	947,673.9	395,309.6	25,000.0	10,251.6	562,436.0	230,238.9	360,237.9	154,819.1

წყარო: ავტორის კვლევა; საქ. ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/5677>

მუნიციპალიტეტებისათვის საჯარო სკოლებისა და სკოლამდელი აღზრდის დაწესებულებების მშენებლობა-რეაბილიტაციის და მოსწავლეთა ტრანსპორტით უზრუნველყოფის პროგრამებიც.

გარკვეულ დახვეწას მოითხოვს ადგილობრივი სარეზერვო ფონდების დაგეგმვა, რაზეც საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა **IDFI** კვლევებზე დაყრდნობით მიუთითა საქართველოს ხელისუფლებას, კერძოდ,

ცალკეულ შემთხვევაში ადგილი აქვს ისეთი კაპიტალური პროექტების დაფინანსებას, რომელთა გათვალისწინება შეიძლებოდა ბიუჯეტის დაგეგმვის პროცესში და შესაბამისად სარეზერვო ფონდიდან მისი დაფინანსება არ გახდებოდა საჭირო (მაგალითად, კაპიტალური ხარჯები, კულტურული ღონისძიებები და სხვა) [IDFE, (2019)].

სსფ-ის შეფასებით, სწორედ სარეზერვო ფონდების ხარჯვის მიზნობრიობის დასაბუთება და მისი კონტროლის გამკაცრება წარმოადგენს დღეისათვის არსებით პრობლემას. მხედველობაშია მისაღები ის ფაქტი, რომ მთავრობის სარეზერვო ფონდის **მესამედი ადგილობრივი თვითმმართველობებისთვის გადასაცემ სამთავრობო ტრანსფერებზე** მოდის, ამდენად, იგი სავსებით უნდა შეესაბამებოდეს ხელისუფლების მიერ დეკლარირებულ რეგიონულ პოლიტიკას, რაც დღეისათვის პრობლემატურ საკითხად რჩება. სამართლებრივ სრულყოფას მოითხოვს მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან ადგილობრივი თვითმმართველობისათვის გადაცემული **ტრანსფერების მიზნობრიობის** საკითხი, რამდენადაც რიგ შემთხვევაში, ადგილი აქვს მათ არაკანონიკურობაზე კონფიგურაციის ფორმირებას. კერძოდ:

- **მიზნობრივი ტრანსფერი – (2.6%)**, მუნიციპალიტეტებზე დელეგირებული უფლებამოსილებების განხორციელების მიზნით სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გაცემული ფინანსური დახმარებაა, შესაბამისად, სარეზერვო ფონდის ასიგნება სატრანსფერო სახსრებად არ უნდა ითვლებოდეს;
- **კაპიტალური ტრანსფერი – (39.2%)** მიმღების აქტივებს უნდა ზრდიდეს, მაშინ, როდესაც რეალურად, იგი **ღონისძიებებს** აფინანსებს და, შესაბამისად, ვერ გაზრდის აქტივების მოცულობას. ცალკეულ შემთხვევაში ადგილი აქვს ისეთი კაპიტალური პროექტების დაფინანსებასაც, რომელთა გათვალისწინება შესაძლებელი იყო ბიუჯეტის დაგეგმვის პროცესში, რაც ფონდის სახსრების არამიზნობრივი ხარჯვის საფრთხეს ქმნის;
- **სპეციალური ტრანსფერი – (58.2%)**, კანონის მიხედვით, ეს ტრანსფერი ფორს-მაჟორული სიტუაციის შედეგების სალიკვიდაციოდ უნდა გამოიყენებოდეს, მაშინ, როდესაც, ხშირად, ის განსხვავებულ მიზნებს ემსახურება.

დღეს არსებული საკანონმდებლო რეგულაციები არ ზღუდავს სარეზერვო ფონდის გადაუდებელი აუცილებლობის გარეშე გამოყენებასაც. რაც ართულებს ბიუჯეტის დაგეგმვას, ამისი მაგალითია 2023 წელს სარეზერვო ფონდის თანხების 33,5%-ით გაზრდა, - 60 მლნ ლარიდან 100

მლნ ლარამდე, რისთვისაც დამატებით მთავრობის 26 დადგენილების მიღება გახდა საჭირო. სარეზერვო ფონდის ადმინისტრირებაში მთავარი პრობლემა მისი ხარჯვითი ნაწილის კანონიერების დასაბუთებაა, თანხების განკარგვა გარკვეულ შემთხვევებში ნაკლებად შეესაბამება ფონდის მიზნებს და პრინციპებს, რამდენადაც, შესაძლებელი იყო მათი ბიუჯეტში ასახვა. მაგალითად:

- 2017-2022 წწ. შინაგან საქმეთა სამინისტროს თანამშრომლების ფულადი წახალისებისთვის მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან 20.5 მლნ ლარი გამოიყო, მ.შ. 2022 წ. სამინისტროსთვის გამოყოფილი საერთო თანხიდან (5.3 მლნ ლარი) 5 მლნ ლარი ამ პრემირებისთვის იყო განკუთვნილი, 300,000 ლარი კი, – ცხელი ხაზის გამართული მუშაობისთვის, რაც, ასევე, შეიძლება არამიზნობრივ ხარჯებს მიეკუთვნოს. თანხის ეს მოცულობა თავიდანვე უნდა ასახულიყო ბიუჯეტში და სადაო არ გამხდარიყო თანამშრომლების ფინანსური წახალისების მიზნით სახელფასო ფონდის გარდა, დამატებითი თანხების სარეზერვო ფონდებიდან გამოყოფის საჭიროება;
- მთავრობის ადმინისტრაციისთვის სარეზერვო ფონდიდან გამოყოფილი თანხის (17.3 მლნ ლარი) ყველაზე დიდი ნაწილი იხარჯება ისეთი აქტივობების დასაფინანსებლად, რაც თავისი შინაარსით, არ წარმოადგენს გაუთვალისწინებელ ხარჯს, რამდენადაც, შესაძლებელია სახელმწიფო ბიუჯეტში წინასწარ მისი გათვალისწინება. მაგალითად, მთავრობის ადმინისტრაციისათვის გამოყოფილი თანხების თითქმის ნახევარი საახალწლო ღონისძიებებზე გაიცემა, რაც გარდაუვალი ხარჯია და ბიუჯეტში უნდა იყოს ასახული;
- საქართველოს თავდაცვის სამინისტროსათვის სარეზერვო ფონდიდან გამოყოფილი (1.4 მლნ ლ) თანხა 26 მაისისადმი მიძღვნილი ზოგიერთი ღონისძიების დაფინანსებას ითვალისწინებს. ეს ხარჯები სრულად შეიძლება იქნეს დაგეგმილი სახელმწიფო ბიუჯეტის ფარგლებში;
- იუსტიციის სამინისტროზე გადაცემული თახების უდიდესი ნაწილი გასულ წლებში ხმარდებოდა საერთაშორისო საარბიტრაჟო დავებსა და უცხო ქვეყნების სასამართლოებში მიმდინარე საქმეების წარმართვის პროცესებს, რაც არ ატარებს არც გაუთვალისწინებელ და არც ფორს-მაჟორულ ხასიათს;
- საგარეო საქმეთა სამინისტროსთვის სარეზერვო ფონდიდან გამოყოფილი თანხა ქართული დიასპორისა და საქართველოს სა-

ელჩოების საჭიროებებს ხმარდება, რაც, ასევე, შეიძლება წინასწარ აისახოს საბიუჯეტო ხარჯებში.

სარეზერვო ფონდების სწორ ადმინისტრირებასთან დაკავშირებულია „სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ“ კანონი, სსფ-ის მითითებით, საქართველოს მთავრობამ აიღო ვალდებულება სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ ეროვნული კანონმდებლობა კონცეპტუალურად დაუახლოოს ევროკავშირის შესაბამის დირექტივებს რაც აისახა „სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ“ ახალ კანონში.

აუცილებელია საქართველოს კანონმდებლობაში სარეზერვო ფონდების მიზნობრიობის უცხოურ განსაზღვრასთან შესაბამისობაში მოყვანა და არსებული „გაუთვალისწინებელი შემთხვევების“ „ფორს-მაჟორულით“ შეცვლა, რამდენადაც გაუთვალისწინებელი ხარჯების კატეგორიაში შეიძლება შევიდეს ყველა ის ხარჯი, რომელიც ცუდი დაგეგმვის გამო მხარჯავმა ორგანიზაციამ არ გაითვალისწინა ბიუჯეტის შედგენის დროს და რაც, თავისთავად, არ შეიძლება შემდგომში სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსური მხარდაჭერის საგანი გახდეს. ახალი ფორმულირებით ფონდის ფუნქცია უფრო მიზნობრივი და გამჭვირვალე იქნება.

ამასთან, არის ცალკეული შემთხვევა, რომლის პროგნოზირება უწყებას წინასწარ არ შეუძლია, ასეთი ხარჯები შეიძლება დაიფაროს სარეზერვო ფონდიდან, ეს დასაშვებია მხოლოდ ისეთ გადაუდებელ ვითარებაში, როცა სახელმწიფოს მხრიდან ფინანსური უზრუნველყოფის გარეშე მისმა დატოვებამ შესაძლოა ზიანი მიაყენოს ქვეყნის რეპუტაციას ან მის ქონებას. სარეზერვო ფონდის თანხების გამოყენება ასევე დასაშვებია იმ სესხების დასაფარავად, რომელიც სახელმწიფო გარანტიით არის აღებული და მსესხებელი სხვადასხვა მიზეზით, უარს ამბობს მის გადახდაზე, ამ ფაქტის გათვალისწინება ბიუჯეტის დაგეგმვის დროს კი, შეუძლებელი იყო.

სარეზერვო ფონდების გამოიყენების მკაცრად ფორმულირებული მიზნობრიობა ხელს შეუწყობს უწყებების მხრიდან ბიუჯეტის სწორად დაგეგმვას და თავად სარეზერვო ფონდის ზუსტი მოცულობის განსაზღვრას, რაც საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის მდგრადობის მნიშვნელოვანი პირობაა. სარეზერვო ფონდების სწორი ადმინისტრირება ფისკალური სტაბილიზატორის ფუნქციას შეასრულებს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების ეფექტიანად წარმართვასა და საერთაშორისო სტანდარტებთან ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემის ჰარმონიზებაში.

3. სახელმწიფო საწარმოს ფინანსური მართვას სსფ-მა საქართველოს ბიუჯეტის დეფიციტის შესამცირებლად არსებითი მნიშვნელო-

ბა მიანიჭა. დღეისათვის საქართველოში 236 სახელმწიფო საწარმოა, 66 შვილობილი კომპანიით, მათი ვალი ბიუჯეტისადმი 6.5 მლრდ ლარია, რისი დიდი ნაწილი უცხოურ ვალუტაშია დენომინირებული. სსფ-მა ამ სეგმენტში უპირატესობა რესტრუქტურეზაციის გზით აღნიშნული საწარმოების საჯარო კორპორაციებად გადაკვალიფიცირებას მიანიჭა და ამ პროცესის ეფექტურ მენეჯმენტს დიდი როლი განუსაზღვრა ბიუჯეტის შემოსავლების ფორმირებაში. ფისკალური სტაბილურობისთვის ყურადღება უნდა გამახვილდეს გაუთვალისწინებელ, არაგეგმიურ ვალდებულებებზე, კერძოდ, სსფ-ის მიერ პრობლემატურად შეფასდა ბიუჯეტის ხარჯების დროში არათანაბარი განაწილება, ახალი სოციალური პროგრამების ვალდებულებები, სახელმწიფო კომპანიების, სსიპ-ების ვალები, მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილება (საპენსიო ასაკის ჯგუფის წილის ზრდა) და სხვა საკითხები.

2021-2022 პირველ ნახევარში სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების პრივატიზებით სახელმწიფო ბიუჯეტმა 2021 წელს 206 301 245 ლარი მიიღო, ხოლო 2022 წლის I კვარტალში – 34 833 393.57 ლარი. მ.შ ელექტრონული აუქციონის ფორმით, გაიყიდა 281 ობიექტი, 179 110 125 ლ. საპრივატიზაციო ღირებულებით.

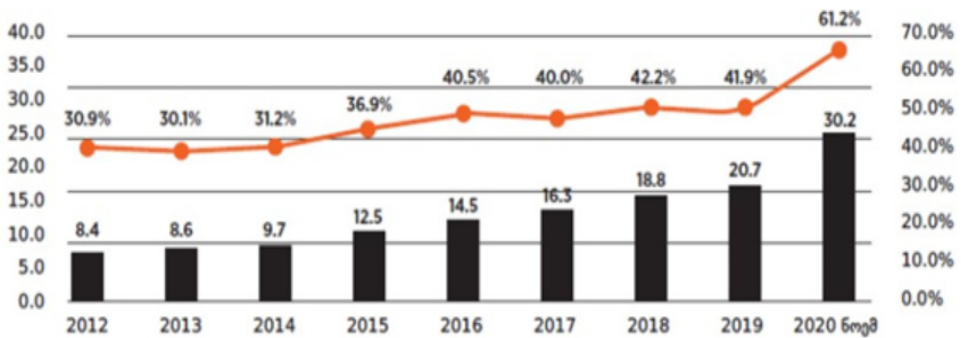
სახელმწიფო საწარმოების მართვის შეფასებისას მნიშვნელოვანი პრობლემაა სახელმწიფო ვალის აღრიცხვის მეთოდოლოგია, კერძოდ, ფინანსთა სამინისტროს სტანდარტით, სახელმწიფო საწარმოების მიერ აღებული ვალი არ აღირიცხება მთავრობის ვალად, ასეთი ტიპის საწარმოების გაკოტრების დროს კი, მათი ვალდებულებების დაფარვა სახელმწიფოს უწევს. თუკი სახელმწიფო საწარმოების ვალი სახელმწიფო ვალში შევა, მაშინ აუცილებლად გაიზრდება მშპ-სთან მისი თანაფარდობა, რაც ქვეყანას შეუმცირებს ახალი ვალის აღების შესაძლებლობას და გააუარესებს მის საკრედიტო იმიჯს.

ეკონომიკური მდგრადობის უზრუნველსაყოფად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სახელმწიფო ვალის საკითხის შესწავლა, მისი ეფექტიანი მართვის მექანიზმების განსაზღვრა, აუცილებელია იმ საბაზისო რისკების შეფასება, რაც გავლენას ახდენს სახელმწიფო ვალის ზრდაზე და იწვევს ეროვნული ვალუტის გაუფასურებას. სახელმწიფო ვალის სიდიდის შესაფასებლად სხვადასხვა ინდიკატორი და ნორმები გამოიყენება. **სავალო ინდექსის თანახმად, ფისკალური სისტემა სტაბილურად ითვლება მაშინ, როდესაც მთავრობას სახელმწიფო ვალის მომსახურების უზრუნველყოფა საკუთარი წყაროებით, დამატებითი ფინანსური რესურსების მობილიზების გარეშე შეუძლია. შეფასების კომპონენტს წარმოადგენს:**

- სახელმწიფო ვალის მთლიან შიდა პროდუქტთან თანაფარდობის დონე
- ვალის კოეფიციენტის სტაბილიზაცია დასაშვებ დონემდე
- სახელმწიფო ვალის სტრუქტურა, რაც გავლენას ახდენს ვალის ტვირთზე.

„ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მიხედვით, ვალის მშპ-სთან თანაფარდობა 60%-ს, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიხედვით კი, განვითარებადი ქვეყნების ვალის მშპ-სთან თანაფარდობა 50%-ს არ უნდა აღემატებოდეს. ბოლო პერიოდის სახელმწიფო ვალის ცვლილება ასახულია **დიაგრამა 13-ზე**.

დიაგრამა 13. საქართველოს სახელმწიფო ვალი

წყარო. www.geostat

კრიზისის პირობებში მოზიდული სახსრები ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის მასტიმულირებელი ფაქტორია, შესაბამისად, სახელმწიფო ვალის ზრდა კრიზისის აუცილებელი ნიშანი და ობიექტური გარდაუვალობაა, განსაკუთრებით, განვითარებადი ქვეყნებისათვის. Covid-19 პანდემიის ფონზე მსოფლიოში მკვეთრად გაიზარდა სახელმწიფო ვალის მოცულობა, რითაც ყველაზე მეტად გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნები დაზარალდნენ, ამ პროცესის შედეგად, ეროვნული ვალუტის გაუფასურების ფონზე, მნიშვნელოვნად გაიზარდა უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული ვალის მომსახურება. სახელმწიფო ვალი დიდი გამოწვევაა ჩვენი ქვეყნისთვის, რამდენადაც ბოლო წლების მანძილზე, 2021 წელს იგი გადასცდა ეკონომიკური უსაფრთხოების ნიშნულს და 60.3% შეადგინა, მაშინ, როდესაც 2019 წლის ბოლოს ეს მაჩვენებელი 42% იყო. პანდემიის გამო, 2020 წლის ივნისში სახელმწიფო ბიუჯეტის გეგმა შეიცვალა, შემოსულობების ზრდის თვალსაზრისით, რაც, ძირითადად,

მთავრობის მიერ დამატებითი ვალის აღებამ განაპირობა. 2020 წელს სახელმწიფო ვალი 9.5 მლრდ ლარით გაიზარდა და 30.2 მლრდ ლარი შეადგინა, აქედან სახელმწიფო საგარეო ვალი 7.6 მლრდ ლარით, საშინაო ვალი კი, 1.9 მლრდ ლარით გაიზარდა.

საგარეო ვალი მთლიანი სახელმწიფო ვალის 79%-ს შეადგენს. 2022 წლის მე-2 კვარტალის მონაცემების მიხედვით, სახელმწიფო საგარეო ვალის ნაშთი 23 158 მილიონი ლარი იყო (7 907 მილიონი აშშ დოლარი). 2022 წელს საქართველოს ვალის ნაშთი ასეთი სტრუქტურის იყო.

მრავალმხრივი კრედიტორები:

- აზიის განვითარების ბანკი – 5 5563.8 მილიონი ლარი
- ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი – 753.3 მილიონი ლარი
- ევროპის საინვესტიციო ბანკი – 2 562.0 მილიონი ლარი
- მსოფლიო ბანკი, რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი – 3 731.8 მილიონი ლარი
- მსოფლიო ბანკი, განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია – 2 781.7 მილიონი ლარი
- სოფლის მეურნეობის განვითარების საერთაშორისო ფონდი – 117.2 მილიონი ლარი
- საერთაშორისო სავალუტო ფონდი – 2 181.8 მილიონი ლარი
- ევროგაერთიანება – 500.2 მილიონი ლარი
- აზიის ინფრასტრუქტურის საინვესტიციო ბანკი – 583.8 მილიონი ლარი
- ევროსაბჭოს განვითარების ბანკი – 10.1 მილიონი ლარი.

ორმხრივი კრედიტორები:

- გერმანია – 2 228.0 მილიონი ლარი
- საფრანგეთი – 1 762.1 მილიონი ლარი
- იაპონია – 629.0 მილიონი ლარი
- რუსეთი – 109.5 მილიონი ლარი
- ავსტრია – 56.6 მილიონი ლარი
- ამერიკა – 47.7 მილიონი ლარი
- თურქეთი – 29.7 მილიონი ლარი
- კუვეიტი – 28.8 მილიონი ლარი და სხვა.

შიდა ვალი საქართველოს მთლიანი ვალის 21%-ია – 6 208 ათასი მლნ ლარი და მას მზარდი ტენდენცია აქვს. შიდა ვალის მოცულობაში ძირითადია გრძელვადიანი ფასიანი ქაღალდები. შიდა ვალის აღება საგარეო ვალთან შედარებით, ნაკლებ რისკთანაა დაკავშირებული, თუმცა ამ ეტაპზე ქვეყანას საკმაოდ მაღალი საპროცენტო განაკვეთით – (10%) აქვს ნასესხები საშინაო ვალი.

ცხრილი 12.

ვალის ნაშთი სახეობების მიხედვით

მლნ აშშ დოლარი/ლარი

	2019		2020		2021/3		2021/4		2022/1		2022/2	
	USD	GEL	USD	GEL	USD	GEL	USD	GEL	USD	GEL	USD	GEL
სახელმწიფო საშინაო ვალი	1,450	4,159	1,876	6,145	1,751	5,468	1,872	5,799	1,999	6,200	2,120	6,208
მთავრობის საშინაო ვალი	1,453	4,166	1,894	6,205	1,764	5,507	1,887	5,845	2,013	6,243	2,135	6,252
სახაზინო ფასიანი ქაღალდები	1,313	3,766	1,768	5,792	1,648	5,147	1,771	5,486	1,902	5,897	2,020	5,918
6 თვიანი სახაზინო ვალდებულებები	86.7	248.8	35.2	115.3	23.0	71.7	32.4	100.3	36.9	114.4	38.9	114.0
12 თვიანი სახაზინო ვალდებულებები	175.3	502.8	185.6	608.1	75.4	235.4	57.8	178.9	64.8	201.1	77.8	227.8
2 წლიანი სახაზინო ობლიგაციები	365.7	1,048.8	469.2	1,537.5	315.5	985.3	366.0	1,133.6	433.6	1,344.7	364.5	1,067.7
5 წლიანი სახაზინო ობლიგაციები	512.4	1,469.3	696.7	2,282.9	810.5	2,530.9	878.8	2,722.3	925.7	2,870.8	1,064.2	3,117.0
10 წლიანი სახაზინო ობლიგაციები	173.2	496.6	381.1	1,248.7	424.0	1,324.2	436.1	1,350.8	440.6	1,366.4	475.0	1,391.1
სახელმწიფო ობლიგაციები	137	393	108	353	103	321	101	313	98	303	99	291
ობლიგაცია ურთვლელი ბანკისათვის	84.0	240.8	61.3	200.8	51.5	160.8	51.9	160.8	39.0	120.8	41.3	120.8
ობლიგაციები ღია ბაზრის ოპერაციებისათვის	53.0	152.0	46.4	152.0	51.2	160.0	49.1	152.0	58.7	182.0	58.0	170.0
საბიუჯეტო ორგანიზაციების სესხის სახით არსებული ვალი	2.4	6.8	18.1	59.2	12.4	38.8	15.0	46.4	13.7	42.4	15.0	44.0

წყარო. საქსტატი, www.geostat

სახელმწიფო ვალი ყველაზე დიდი გამოწვევაა ჩვენი ქვეყნისთვის, მართალია, **სახელმწიფო ვალი** 2022 წელს 39.8%-მდე შემცირდა, მაგრამ ეს საკითხი არ კარგავს აქტუალობას და მთავრობა მუდამ უნდა ეცადოს ვალის დაბალი დონის შენარჩუნებას და ნასესხები სახსრების მაქსიმალური ეფექტით ხარჯვას. სახელმწიფო ვალის მართვის კონცეპტუალური საფუძველი მისი უსაფრთხოების ნორმის დაცვა და ქვეყნის გადახდისუნარიანი იმიჯის შენარჩუნებაა. საქართველოს სახელმწიფო ვალის უსაფრთხოების ნორმის რეალური პარამეტრები მოცემულია **ცხრილი 13**-ში:

ცხრილი 13.

საქართველოს სახელმწიფო ვალი/მშპ. (%)

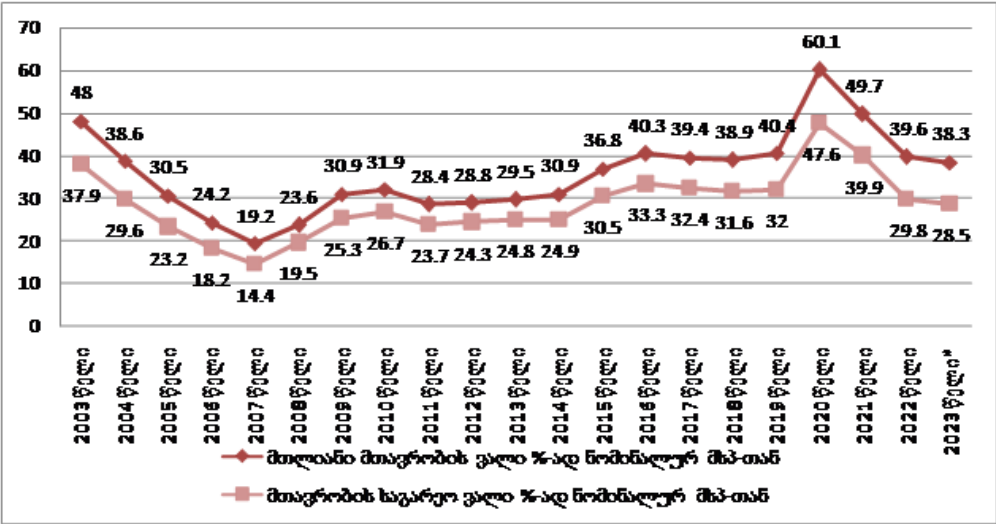
2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2026
44.2	43.9	41.0	61.2	49.5	39.3	38.3	36.4

წყარო: ავტორის გამოთვლები, საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო

მშპ-სთან მიმართებით მთავრობის ვალის ნორმატიულ ზღვარში მოქცევა (58.6%-მდე შემცირება) 2024 წლისთვის იგეგმებოდა, მაგრამ ეკონომიკის რეაბილიტაციის მასშტაბებმა, უკვე 2021 წელს გახადა შესაძლებელი მისი ნორმატიულ დონემდე დაყვანა და 2023 წლისთვის მან 38.3% შეადგინა, რაც დადგენილ უსაფრთხოების ზღვარზე 21.7%-ით დაბალია, 2026 წლის პროგნოზით გათვალისწინებულია მისი შემცირება 36.4%-მდე [საქართველოს ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“(2020)].

განსაკუთრებულ რეგულირებას ექვემდებარება მთავრობის საგარეო ვალი და მისი უსაფრთხოების სტანდარტების დაცვა, რამდენადაც მასზე ეკონომიკური განვითარების ფინანსური უზრუნველყოფის გარდა, მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ქვეყნის საერთაშორისო რეპუტაცია და განვითარების ზოგადი პერსპექტივები. 2022 წელს საქართველოს მთავრობის საგარეო ვალის ნომინალურ მშპ-თან თანაფარდობამ 29.8% შეადგინა, 2023 წლისთვის გათვალისწინებულია ამ მაჩვენებლის 28.5%-მდე შემცირება (დიაგრამა 14). სახელმწიფო ვალის სტრუქტურისა და დინამიკის ანალიზი მნიშვნელოვანია ქვეყნის გადახდისუნარიანობის და ეკონომიკური უსაფრთხოების შესაფასებლად, რაც, თავის მხრივ, გლობალურ ეკონომიკაში მისი ჩართულობის აუცილებელი ფაქტორია.

დიაგრამა 14. საქართველოს მთავრობის ვალის ინდიკატორები 2003-2023 წწ. (%).

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. https://www.mof.ge/saxelmwifo_vali

2021 წელს საქართველოს საგარეო ვალის მშპ-თან ფარდობის და ვალის ტვირთის მნიშვნელოვან შემცირებას, ძირითადად, ეროვნული ვალუტის გამყარებამ და მშპ-ის ზრდის მაღალმა ტემპმა შეუწყო ხელი. საგარეო ვალის მოცულობა 2021-2022 წლებში, მართალია, არსებითად გაიზარდა, მაგრამ, ლარის კურსის გამყარებამ ლარში გამოხატული სესხის მოცულობის კლება უზრუნველყო. მთლიანი საგარეო ვალის მშპ-თან ფარდობის შემცირება გაცვლითი კურსის გაუმჯობესებასთან ერთად, მშპ-ის მაღალი ზრდითაც იყო განპირობებული (2021-10.6%, 2022-10.2%, 2023 წელი – 7.5%). ამასთან, აღსანიშნავია საგარეო ვალთან დაკავშირებული ცალკეული **რისკის** არსებობა, კერძოდ:

- **მთლიანი საგარეო ვალის 90.9 პროცენტი უცხოურ ვალუტაში არის დენომინირებული, რაც მას გაცვლითი კურსის მერყეობის მიმართ განსაკუთრებით მონყვლადს ხდის;**
- **ვალის მდგრადობას რისკს შეუქმნის კაპიტალის სწრაფი გადინება, ამ შემთხვევაში იზრდება ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურების რისკი, რაც ვალის მომსახურების ტვირთის ზრდასა და საერთაშორისო რეზერვებზე ზეწოლას გამოიწვევს;**
- **უცხოური ვალუტით მოზიდული სახსრების საპროცენტო განაკვეთების ზრდა რეფინანსირების რისკს და საგარეო ვალის ტვირთს ამაღლებს, მაგრამ, რამდენადაც, საქართველოს მთლიან ვალში მოკლევადიანი საგარეო ვალის წილი მხოლოდ მეხუთედია, რისკის პრემიების გადაფასების და რეფინანსირების რისკები საკმაოდ დაბალი რჩება.**

2021 წელს საქართველოსა და მსოფლიოს უმრავლეს ქვეყანაში საგარეო ვალი მნიშვნელოვნად გაიზარდა და, უკვე, 2021 წლის დასაწყისში მსოფლიო ვალის მშპ-თან ფარდობამ პიკს მიაღწია, ამასთან, საყურადღებოა, რომ **საგარეო ვალის სტრუქტურაში უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული სესხის წილი საქართველოში ერთ-ერთი ყველაზე მაღალია მსოფლიოში, რაც იწვევს საგარეო ფაქტორებზე მისი დამოკიდებულების მაღალ რისკს.** მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში პოსტ-პანდემიური რეაბილიტაცია ანალოგიურ ქვეყნებთან შედარებით, განსაკუთრებით მაღალი ტემპებით გამოიჩინოვდა, მაინც განსაკუთრებით საყურადღებო რჩება სწორედ უცხოურ ვალუტაში გამოხატული საგარეო ვალის დიდი წილი. ეროვნული ვალუტის გაუფასურების შემთხვევაში ეს ფაქტორი უეცრად ზრდის ვალის მომსახურების გაძვირების რისკს. თუმცა, საქართველოში საგარეო ვალის ვადიანობის ხელსაყრელი სტრუქტურა,

რა (მოკლევადიანი სესხების მაღალი წილი), ფინანსური პირობების გამკაცრების შემთხვევაშიც კი, რეფინანსირების რისკს მაინც დაბალ დონეზე ინარჩუნებს.

პანდემიით გამოწვეული რეცესიის შესარბილებლად გატარებული მასშტაბური ფისკალური ღონისძიებებისა და განვითარებულ ქვეყნებში საპროცენტო განაკვეთების ზრდის ფონზე, რეფინანსირების რისკები და ვალის მოწყვლადობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა. თუმცა 2022 წლის პირველ კვარტალში მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეულ განვითარებად ქვეყნებში მთლიანი ვალის მშპ-თან ფარდობა გაიზარდა, მსოფლიო ვალის მშპ-თან ფარდობამ დაახლოებით 15 პროცენტული პუნქტით დაინია. კლება განსაკუთრებით თვალსაჩინო იყო ევროპის ქვეყნებში. ამაში მნიშვნელოვანი როლი ნომინალური მშპ-ის ზრდამ ითამაშა. თუმცა, რუსეთ-უკრაინის კონფლიქტის შედეგად მოსალოდნელი გლობალური ეკონომიკის შენელების ფონზე, მთლიანი ვალის მშპ-თან ფარდობა შესაძლოა კვლავ გაიზარდოს. გარდა ამისა, საყურადღებოა ინფლაციური წნეხით გამოწვეული მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრება და განვითარებად ქვეყნებში სუვერენული რისკის პრემიის ზრდა, რაც ვალის ტვირთის ზრდას გამოიწვევს.

საანგარიშო პერიოდში გადაიდგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯები მთავრობის ვალის მართვის პოლიტიკის გაუმჯობესებისა და გამჭვირვალობის უზრუნველყოფის მიზნით, კერძოდ:

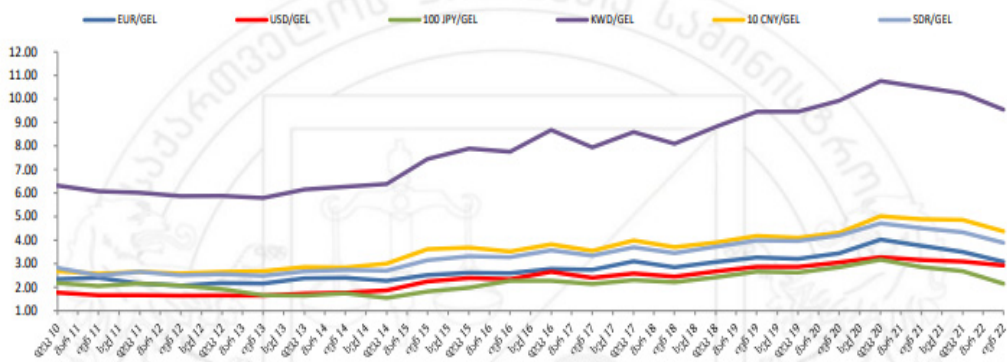
- მთავრობის ვალის მართვა ხდება „მთავრობის ვალის მართვის სტრატეგია 2022–2025 წლებისათვის“ დოკუმენტის შესაბამისად;
- მთავრობის ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შემდგომი განვითარების ხელშეწყობის მიზნით, გრძელდება ბენჩმარკ-ბონდების გამოშვება;
- წარმატებით მიმდინარეობს პირველადი დილერების საპილოტე პროგრამა;
- მსოფლიო ბანკის მისიის დახმარებით მიმდინარეობს მუშაობა სახელმწიფო ვალის კანონში ცვლილებებზე, ევროკავშირის ქვეყნების საუკეთესო პრაქტიკის გათვალისწინებით.

კრიზისით გამოწვეული სახელმწიფო ვალის მნიშვნელოვანი ზრდის პირობებში, მისი ეფექტიანი მართვა უაღრესად მნიშვნელოვანია სუსტად განვითარებული ქვეყნებისთვის, რამდენადაც ვალი არსებითად ზრდის ფისკალურ წნეხს და აფერხებს ეკონომიკურ ზრდას. ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, **საგარეო ვალის რესტრუქტურისა და მართვის – G-20**

ახალი საერთაშორისო პლატფორმამ, სავალო შეთანხმებების რესტრუქტურეზაციის და ვალდებულებების მომსახურების მნიშვნელოვნად შერბილებული სტანდარტები დააფუძნა.

ვალის ეფექტურად მართვისთვის აუცილებელია სახელმწიფომ არსებული სავალო პოლიტიკა შესაბამისობაში მოიყვანოს ეკონომიკური ზრდის ამოცანებთან. საგარეო ვალთან დაკავშირებულია სავალუტო რისკი, იმის გათვალისწინებით, რომ საგარეო ვალის უცხოურ ვალუტაში დენომინირება მუდმივად ზრდის გაცვლითი კურსის ცვალებადობის რისკს, რის შედეგადაც იქმნება უცხოური ვალის მომსახურების დანახარჯების მნიშვნელოვანი ზრდის ალბათობა. ამიტომ, ვალის მართვის დროს გასათვალისწინებელია სავალუტო რისკის შეფასებაც. მიუხედავად იმისა, რომ ვალუტების მიმართ სახელმწიფო ვალი მეტ-ნაკლებად დივერსიფიცირებულია, ლარის გაუფასურებით გამოწვეული ვალთან დაკავშირებული პრობლემის რისკი, მაინც მაღალი რჩება (დიაგრამა 15).

დიაგრამა 15. სავალუტო კურსების დინამიკა

2. სავალუტო კურსები (ვალუტა / აშშ დოლარი)

		31-12-15	31-12-16	31-12-17	31-12-18	31-12-19	31-12-20	31-12-21	30-06-22
ჩინური იუანი	CNY	0.1541	0.1453	0.1536	0.1456	0.1431	0.1533	0.1569	0.1494
ევრო	EUR	1.0927	1.0715	1.1976	1.1470	1.1192	1.2279	1.1312	1.0523
ღარი	GEL	0.4176	0.3705	0.3858	0.3736	0.3487	0.3052	0.3228	0.3414
იაპონური იენი	JPY	0.0083	0.0088	0.0089	0.0091	0.0092	0.0097	0.0087	0.0073
ქუვთური დინარი	KWD	3.2949	3.2787	3.3146	3.2938	3.2981	3.2830	3.3047	3.2584
საერთაშორისო სავალუტო ერთეული	SDR	1.3857	1.3555	1.4241	1.3908	1.3828	1.4403	1.3996	1.3278

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, www.mof.ge

საქართველოს მთლიანი ვალის მაჩვენებელი სხვა მზარდ ეკონომიკებთან შედარებით არსებითად მაღალი არ არის, ამასთან, ეს შეფარდება მნიშვნელოვანი გაუმჯობესების ტენდენციით ხასიათდება, მაგრამ, ხაზგასასმელია ის, ფაქტი, რომ ვალის ტვირთი თითქმის ყველა ტიპის მსესხებლისთვის, განსაკუთრებით კი შინა მეურნეობებისთვის, მაღალი რისკის მატარებელია, რამდენადაც, უცხოურ ვალუტაში არსებული ვალდებულებების წილი ძალიან მაღალია, შედეგად, ვალუტის კურსის გაუფასურების შემთხვევაში, მოსალოდნელია საგარეო ვალის ტვირთის მნიშვნელოვანი ზრდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოს საგარეო ვალის მნიშვნელოვანი ნაწილი საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტებიდან შეღავათიანი პირობებითაა ნასესხები, რაც საბაზრო დანახარჯებთან შედარებით, ამ ტიპის კრედიტის მომსახურების უფრო დაბალ ტვირთს განაპირობებს.

პოსტპანდემიურ პერიოდში საქართველოს სახელმწიფო ვალის ზღვრულმა მოცულობამ 2023 წლისთვის 31 565 466.5 ათასი ლარი შეადგინა, მათ შორის, სახელმწიფო საგარეო ვალი – 23 146 667.0 ათასი ლარია, სახელმწიფო საშინაო ვალი – 8 418 800.0 ათასი ლარი. მრავალმხრივ კრედიტორებს შორის ყველაზე დიდი ვალი საქართველოს აქვს **აზიის განვითარების ბანკის (ADB)** – 5 886 135.0 ათასი ლარი. **მსოფლიო ბანკის (WB)**, – 5 540 162.0 ათასი ლარი და **ევროპის საინვესტიციო ბანკის (EIB)**, – 2 703 078.0 ათასი ლარი, **საერთაშორისო სავალუტო ფონდის - IM** – 1 061 859.0 ათას ლარს. მსოფლიოს 14 ქვეყნის ორმხრივ კრედიტორებს შორის საქართველოს ყველაზე დიდი ვალი აქვს **საფრანგეთის** – 2 110 310.0 ათასი ლარი, **გერმანიის** – 1 660 402.0 ათასი ლარი და **იაპონიის** – 382 245.0 ათასი ლარი.

საქართველოს საშინაო ვალში (8 418 800.0 ათასი ლარი), ყველაზე დიდი ხვედრითი წილი უჭირავს საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს სახაზინო ობლიგაციებს, 7 704 311.9 ათასი ლარი, ხოლო ყველაზე დაბალი – 80 846.0 ათასი ლარი საქართველოს ეროვნული ბანკისთვის განკუთვნილ ერთწლიან, სახელმწიფო ობლიგაციებს (**ცხრილი 14**).

ცხრილი 14. საქართველოს სახელმწიფო ვალის საპროგნოზო
ზღვრული მოცულობა, 2023 წ. (ლარი)

კრედიტორი	საპროგნოზო 31.12.2023
სულ სახელმწიფო საგარეო ვალის ზღვრული მოცულობა	23 146 667 000
სულ მთავრობის საგარეო ვალის ზღვრული მოცულობა	22 084 808 000
მრავალმხრივი კრედიტორები	16 382 318 000
აზიის განვითარების ბანკი (ADB)	5 886 135 000
მსოფლიო ბანკი (WB)	5 540 162 000
ევროპის საინვესტიციო ბანკი (EIB)	2 703 078 000
ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი (EBRD)	651 913 000
აზიის ინფრასტრუქტურის საინვესტიციო ბანკი (AIIB)	552 044 000
საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (IMF)	521 179 000
ევროკავშირი (EU)	375 326 000
სოფლის მეურნეობის განვითარების საერთაშ. ფონდი (IFAD)	106 081 000
ევროსაბჭოს განვითარების ბანკი (CEB)	40 429 000
სკანდინავიური გარემოს დაცვის საფ. კორპორაცია (NEFCO)	5 970 000
ორმხრივი კრედიტორები	4 345 183 000
საფრანგეთი	2 110 310 000
გერმანია	1 660 402 000
იაპონია	382 245 000
ქუვეითი	60 066 000
რუსეთი	41 286 000
ავსტრია	32 845 000
ამერიკის შეერთებული შტატები	23 222 000
თურქეთი	11 761 000
ყაზახეთი	6 570 000

აზერბაიჯანი	6 040 000
სომხეთი	5 328 000
ირანი	4 406 000
თურქმენეთი	572 000
ნიდერლანდი	129 000
სხვა საგარეო ვალდებულებები	1 354 400 000
<i>ევრობონდი</i>	<i>1,354,400</i>
სახელმწიფო გარანტიით აღებული კრედიტები	2 907 000
გერმანია	2 907 000
საქართველოს ეროვნული ბანკის საგარეო ვალი	1 061 859 000
საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (IMF)	1 061 859 000
სახელმწიფო საშინაო ვალის ზღვრული მოცულობა	8 418 800 000
საქარ.ფინანსთა სამინისტროს სახაზინო ობლიგაციები	7 704 311 900
საქარ. ფინანსთა სამინისტროს სახაზინო ვალდებულებები	481 642 000
სხვადასხვა ვადის სახელ. ობლ. ღია ბაზრის ოპერაციებისთვის	152 000 000
სებ-ისთვის განკუთვნილი ერთნაირი სახ. ობლიგაციები	80 846 000
სულ სახელმწიფო ვალის ზღვრული მოცულობა	31 565 466 500

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემები, www.mof.ge

შენიშვნა: გამოთვლისთვის გამოყენებულია სებ-ის 27.11.2022 გაც-
ვლითი კურსი: 1 EUR = 2.8220 GEL; 1 SDR = 3.5454 GEL; 100
JPY = 1.9457 GEL; 1 KWD = 8.8091 GEL; 1 USD = 2.7088 GEL

მაკროეკონომიკური წონასწორობის უზრუნველყოფის მიზნით, მნიშვნელოვანია მისი ინდიკატორების კომპლექსური კვლევა, ამასთან, საჭიროა **სწორად შეფასდეს სახელმწიფო ვალის ოპტიმალური პორტფელი**, უნდა დადგინდეს **სახელმწიფო ვალის ეფექტი საშუალოვადიანი და გრძელვადიანი პერიოდისათვის**. აღნიშნული კვლევის შედეგების მიხედვით შესაძლებელი იქნება ქვეყნის ეკონომიკის აღდგენის პოტენციალის გამოვლენა და პოსტკრიზისული ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროგრამის ოპტიმალური სტრუქტურირება. ანტიკრიზისული პროგრამა, არსებითად, ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებაზეა ორიენტირებული.

ლი, მაგრამ, მოკლევადიან პერიოდში ამან შემოსავლების და, შესაბამისად, ინვესტიციების შემცირება შეიძლება გამოიწვიოს, ეს უარყოფითი ეფექტი ეროვნული ბანკის მიერ ფულის მიწოდების გაზრდით კომპენსირდება, რაც საშუალოვადიანი პერიოდისთვის იძლევა ინვესტიციების ზრდაზე დადებით ეფექტს. ამდენად, საკითხის დარეგულირებისათვის ეკონომიკურ ზრდასთან ერთად, რეალური გაცვლითი კურსის ოპტიმალური მაჩვენებლის განსაზღვრა და მისი ეფექტური მართვა უნდა მოხდეს. მნიშვნელოვანია სესხის **მიზნობრიობის მკაცრად განსაზღვრა და ეკონომიკურად დასაბუთება**, პრიორიტეტულად ითვლება ვალის აღება ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვის, ინფრასტრუქტურული პროექტების, განათლების და სხვა სფეროებისათვის.

გატარებულმა ღონისძიებებმა არსებითად გააუმჯობესა ფინანსური მაჩვენებლები, მაგრამ საქართველოს ეკონომიკისთვის კვლავ აქტუალური დარჩა ისეთი სტრუქტურული გამოწვევები, როგორიცაა:

- **დოლარიზაციის მაღალი მაჩვენებელი;**
- **მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი;**
- **მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების მნიშვნელოვანი დამოკიდებულება საერთაშორისო ფინანსურ ნაკადებზე;**
- **კომპანიების ფინანსურ მდგომარეობაზე მსოფლიო ფინანსური და სასაქონლო ბაზრების განსაკუთრებული გავლენა**

საბიუჯეტი მოწყობა ქვეყნის დემოკრატიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი მაჩვენებელია, იგი საქართველოში ფედერალური ხასიათისაა და თითოეული დონის ბიუჯეტის იერარქიულ დამოუკიდებლობაზე მეტყველებს, როგორც საშემოსავლო ბაზის, ისე ხარჯვითი ნაწილის ინდივიდუალურად დაგეგმვის თვალსაზრისით. ეს მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა საბიუჯეტო რეფორმამ, რომელიც შეეხო გათანაბრებითი ტრანსფერის დღგ-ის მიხედვით გაანგარიშებას, ძალაში კიდევ დარჩა სამი სახის ტრანსფერი – სპეციალური, მიზნობრივი და კაპიტალური, რაც სატრანსფერო პოლიტიკის ჯერ კიდევ დიდ მნიშვნელობაზე და საბიუჯეტო სისტემის საკმაოდ მაღალი ცენტრალიზაციის ხარისხზე მეტყველებს, კერძოდ, საერთო შემოსავლების ინდიკატორის მიხედვით, დეცენტრალიზაციის ხარისხი 10%-ია, ხარჯვით კომპონენტში – 17%, საგადასახადო შემოსულობების მიხედვით კი – 33%, ეს თანაფარდობა მიუთითებს იმაზე, რომ ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავლის დიდი წილი ტრანსფერებზე და გრანტებზეა დამოკიდებული. ამ პარამეტრის მიხედვით, საქართველო საშუალო დონის დეცენტრალიზაციის ქვეყნების ჯგუფს მიეკუთვნება. შემოსავლების განაწილების ახალი მოდელი, რო-

მელიც გათანაბრებითი ტრანსფერის დღგ-ის მიხედვით განსაზღვრას გულისხმობს, შემოსავლების წყაროს უფრო მრავალფეროვანს და სტაბილურს ხდის, რასაც „ევროპული ქარტია“ ფისკალური დეცენტრალიზაციის მნიშვნელოვან პირობად განიხილავს და შემოსავლების ალტერნატიული წყაროების მოძიებას ავალდებულებს მუნიციპალიტეტებს [Tabatadze, 2020].

დეცენტრალიზაცია ცენტრიდან პერიფერიებზე საჯარო ხელისუფლების გადაცემას გულისხმობს იმ დონით, რომ უზრუნველყოფილი იყოს იერარქიული წონასწორობის დაცვა, რაც ხელისუფლების დონეებს შორის ფუნქცია - მოვალეობების გადანაწილებას და შემოსავლის წყაროსთან მის დაკავშირებას ემასახურება, ამ თეორიის თანახმად, რედიკალიზაცია, ანუ გადანაწილება და სტაბილიზაცია ცენტრალური ხელისუფლების კომპეტენციაა [ოტესი, 1999]. საბიუჯეტო შემოსავლების დეცენტრალიზაციას ნამყვანი როლის შესრულება შეუძლია საჯარო სექტორის ეფექტიანობის ამაღლებაში, დემოკრატიის გაღრმავებასა და პოლიტიკურ სტაბილურობაში. „დეცენტრალიზაციას აქვს პოტენციური მხარი დაუჭიროს და გააფართოოს მოქალაქეების მონაწილეობა, დაახლოოს ისინი ხელისუფლებასთან და გახადოს ეს უკანასკნელი მათთვის უფრო იოლად ხელმისაწვდომი“ [OECD Making Decentralization Work (2019), გვ. 3-6].

დეცენტრალიზაცია, როგორც დემოკრატიული ურთიერთობების ფორმირების აუცილებელი წინაპირობა, ხელისუფლების ვერტიკალური ადმინისტრირების საფუძვლად განიხილება, მისი ფინანსური უზრუნველყოფა კი საბიუჯეტო სისტემის მართვის აუცილებელი ფაქტორი და ინტეგრირების განმსაზღვრელი სტანდარტია, ამდენად, თანამედროვე ინტეგრაციულ პროცესებთან დაკავშირებული საზოგადოებრივი სისტემების ტრანსფორმაცია, დომინანტურად მოითხოვს მმართველობის ოპტიმალურ სტრუქტურირებას, მისი ცალკეული რგოლის მაქსიმალურ დამოუკიდებლობას და თითოეული გადანაწილების ფინანსურ არგუმენტაციას, გასათვალისწინებელია სახელმწიფო ცენტრალიზებული მართვის და საბიუჯეტო სისტემის ფედერალური მოწყობის კონცეპტუალური განსხვავება, რაც მმართველობით რგოლებს შორის ურთიერთობის პრინციპების განმსაზღვრელი ფაქტორი უნდა გახდეს.

მმართველობის ეფექტიანი ადმინისტრირება და მუნიციპალური ხელისუფლების როლის გაძლიერება ევროინტეგრაციის და ეკონომიკის ლიბერალური ადმინისტრირების სახელმწიფო სტრატეგიას ემსახურება, ამასთან, ფაქტია, რომ ადგილობრივი თვითმმართველობა თავისუფალია საკუთარი ბიუჯეტის დაგეგმვაში, მაგრამ, რამდენადაც ადგილობრივი

შემოსავლები ვერ უზრუნველყოფს საკმარისი თანხების აკუმულირებას, შესაბამისად, თვითმმართველობები დამოკიდებული ხდებიან სახელმწიფო ბიუჯეტის ტრანსფერებზე, ამის შედეგად, „ფისკალური დამოუკიდებლობა ძალიან შეზღუდულია და დეცენტრალიზაცია, როგორც პროცესი, ეფექტიანად ვეღარ ფუნქციონირებს“ [European Committee of The Regions. 2020].

დეცენტრალიზაციის დადებითი შედეგი განაწილების ეფექტიანობის გაუმჯობესება, საჯარო სერვისების განვითარება, ხელისუფლების ფისკალური დისციპლინის გაუმჯობესება, ყველა დონის ხელისუფლების საგადასახადო ავტონომიურობით აღჭურვა და ფისკალური პასუხისმგებლობის ამაღლებაა, რაც ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებას და საზოგადოების სტაბილურობას განაპირობებს. მმართველობის დეცენტრალიზაცია ამკვიდრებს დემოკრატიულ ფასეულობებს, ზრდის მოქალაქეთა ჩართულობას ადგილობრივი ინსტიტუციების მიერ გადანაწილებების მიღებისა და საბიუჯეტო შემოსულობების მობილიზების პროცესში. საბიუჯეტო სისტემის დეცენტრალიზაცია, სხვადასხვა დონის საბიუჯეტო რგოლებს შორის რაციონალური ტრანსფერული კავშირების ჩამოყალიბება, საბოლოო ჯამში, სახელმწიფო ფულადი ნაკადების ეფექტიან რეგულირებას ემსახურება.

დეცენტრალიზაციის მიზანი არის ხელისუფლების დონეებს შორის ფუნქციების განაწილება. ამერიკელი მკვლევარის **დენის რონდინელის** მიხედვით, არსებობს დეცენტრალიზაციის ოთხი ძირითადი სახე [Rondinelli D., (1981)]:

1. **პოლიტიკური დეცენტრალიზაცია** – თვითმმართველი ორგანოებისათვის ძალაუფლების გადაცემა ადგილობრივი საკითხების გადასაწყვეტად სამოქალაქო ჩართულობის დაცვით;
2. **ადმინისტრაციული დეცენტრალიზაცია** – ძალაუფლების და ფინანსური რესურსების გადანაწილება ხელისუფლების დონეებს შორის საჯარო სერვისების უზრუნველსაყოფად:
 - **დეკონცენტრაცია** – ადგილობრივი ხელისუფლება დავალებებს იღებს უშუალოდ ცენტრალური ხელისუფლებისგან და პასუხისმგებელია მის წინაშე;
 - **დელეგირება** – ცენტრალური ხელისუფლება კონკრეტული მიზნების მისაღწევად ფინანსებსა და უფლებებს გადასცემს ადგილობრივ ხელისუფლებას;
 - **დევოლვირება** – ცენტრალური ხელისუფლება თვითმმართველ ორგანოებს გარკვეულ საჯარო ფუნქციებს გადასცემს. ადგილობრივი ორგანოები სრულიად დამოუკიდებელნი არიან;

3. **ეკონომიკური დეცენტრალიზაცია** – პასუხისმგებლობის, ძალაუფლებისა და რესურსების გადაცემა ხელისუფლებიდან კერძო სექტორზე, პრივატიზაციისა და რეგულირების ფუნქციების გადაცემა ადგილობრივი ხელისუფლებისათვის, დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარების მიზნით;
4. **ფისკალური დეცენტრალიზაცია** – ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან, ადგილობრივი ხელისუფლებისათვის სპეციფიკური ფუნქციებისა და მათ შესასრულებლად საჭირო ფისკალური შემოსავლების დელეგირება.

დეცენტრალიზაციის დონე გვიჩვენებს რა საკითხების გადაწყვეტა შეუძლია ადგილობრივ ორგანოებს და რამდენად მაღალია მათი დამოუკიდებლობის ხარისხი ამ პროცესში. მართალია, ადგილობრივი თვითმმართველობა თავისუფალია საკუთარი ბიუჯეტის დაგეგმვაში. მაგრამ, რამდენადაც მისი ფინანსური უზრუნველყოფის საკითხი დიდად არის განპირობებული სახელმწიფო ბიუჯეტის გადარიცხვებით და ტრანსფერებით, შესაბამისად, პრაქტიკულად, შეუძლებელია აბსოლუტური დამოუკიდებლობის არსებობა და ფისკალური დეცენტრალიზაცია შეზღუდულია სწორედ ამ დამოკიდებულების ხარისხით.

ფისკალური დეცენტრალიზაცია არ არის მხოლოდ რესურსების გადაცემა ადგილობრივი ხელისუფლებისათვის, აქ განიხილება ხელისუფლების რომელი დონეა პასუხისმგებელი კონკრეტული საჯარო მომსახურების განწევაზე, ვინ ცვლის გადასახადების სახეობებს და განაკვეთებს, რომელი მოსაკრებლისა და გადასახადის ადმინისტრირება შეუძლია თვითმმართველობას და სხვ. [Oates, (1996)].

ფისკალური დეცენტრალიზაციის დადებითი ეფექტია:

- ხელისუფლების მოსახლეობასთან დაახლოება
- საჯარო მომსახურების ხარისხის გაზრდა
- ადგილობრივი ერთეულების სპეციფიკის უკეთ გათვალისწინება
- საბიუჯეტო შემოსულობების მობილიზების გამარტივება.

არსებობს დეცენტრალიზაციის პროცესზე უარყოფითი შეხედულებებიც, რაც უკავშირდება ადგილობრივი ხელისუფლებისათვის მინიჭებული დამატებითი ფუნქციების შესრულებისათან დაკავშირებულ სირთულეებს. კერძოდ:

- ადგილობრივი ხელისუფლების ობიექტურობა და კომპეტენტურობა გარკვეულ ეჭვს იწვევს

- პრობლემატურია ხარჯების მენეჯმენტი და, განსაკუთრებით, მისი მიზნობრიობის უზრუნველყოფა
- მუნიციპალიტეტებს შორის არსებობს სოციალურ-ეკონომიკური უთანასწორობა
- რთულია ფისკალური დეცენტრალიზაციის ოპტიმალური დონის განსაზღვრა და ა.შ.

ეს ფაქტორები გარკვეულწილად ზღუდავს დეცენტრალიზაციის მასშტაბურ პროცესს, მისი ოპტიმალური სიდიდის განსაზღვრის განსაკუთრებულ სირთულესთან ერთად, პრაქტიკულად, შეუძლებელია ადგილობრივი ხელისუფლებისთვის დელეგირებული ფუნქციების ფინანსური რესურსებით სრული უზრუნველყოფა, მუნიციპალიტეტებს შორის სოციალურ-ეკონომიკური უთანასწორობის გაძლიერების საფრთხემ კი, შესაძლოა, არასასურველი მიგრაციული ნაკადები და, შედეგად, დემოგრაფიული ცვლილებები გამოიწვიოს. გარდა ამისა, ხისტმა დეცენტრალიზაციამ შეიძლება კონფლიქტების პროვოცირებას შეუწყოს ხელი ეთნიკური უმცირესობების კომპაქტურ დასახლებებში, რაც წინააღმდეგობაში მოდის ევროინტეგრაციის ფუნდამენტურ პრინციპებთან [ტაბატაძე მ., (2018)].

საქართველოში დეცენტრალიზაციის საკანონმდებლო ბაზის დახვეწა 1997 წლიდან დაიწყო, როდესაც მიღებული იქნა ორგანული კანონი „ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის შესახებ“, 2005 წელს კი დამტკიცდა ახალი ორგანული კანონი „ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ“, ამავე პერიოდში მიღებული იყო კანონები: „ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შესახებ“, „ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ქონების შესახებ“ და სხვა. საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 31 დეკემბრის №678 დადგენილებით დამტკიცდა „დეცენტრალიზაციის 2020-2025 წლების სტრატეგიისა და დეცენტრალიზაციის სტრატეგიის განხორციელების 2020-2021 წლების სამოქმედო გეგმა“ [საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, საქართველოს მთავრობის 31.12.2019 დადგენილება].

2020-2025 წლების სტრატეგიამ განსაზღვრა დეცენტრალიზაციის ძირითადი მიზნები:

1. თვითმმართველი ერთეულის როლის გაზრდა საჯარო საქმეების მნიშვნელოვანი ნაწილის გადაწყვეტაში;
2. ადგილობრივი თვითმმართველობის უზრუნველყოფა შესაბამისი მატერიალური და ფინანსური რესურსით, საკუთარი შემოსულობების თანმიმდევრული ზრდის ხელშეწყობა;

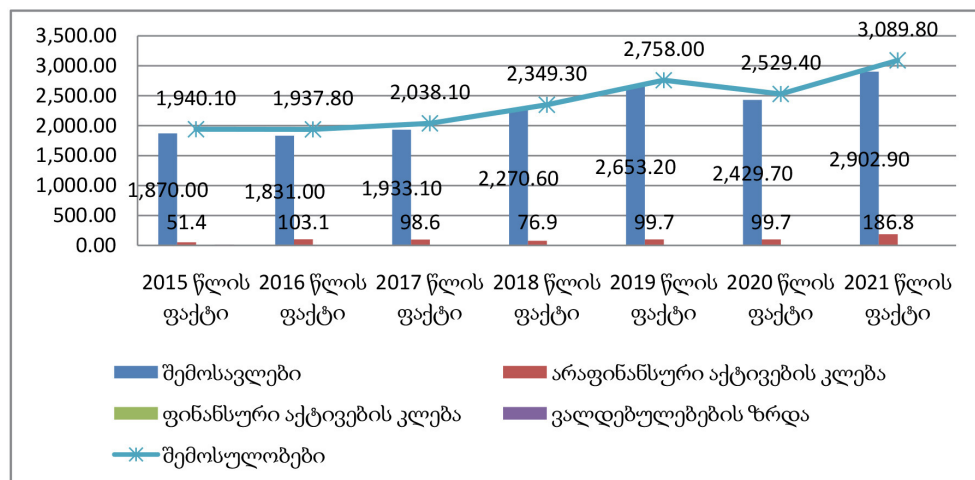
3. სანდო, ანგარიშვალდებული, გამჭვირვალე და შედეგზე ორიენტირებული ადგილობრივი თვითმმართველობის ჩამოყალიბება.

ამ დოკუმენტის საფუძველზე 2025 წლისათვის ადგილობრივი თვითმმართველობების საერთო შემოსულობების წილი მთლიანი სამამულო პროდუქტის არანაკლებ 7%-ით განისაზღვრა, მიმდინარე პერიოდისათვის არსებული 5.1 პროცენტის ნაცვლად.

საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით, მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტის საკუთარ შემოსულობებს მიეკუთვნება ადგილობრივი გადასახადები და მოსაკრებლები, მის მიერ მიღებული დამატებული ღირებულების გადასახადი და აგრეთვე მუნიციპალიტეტებისთვის განკუთვნილი სხვა შემოსულობები. ბიუჯეტის არასაკუთარი შემოსულობებია სპეციალური, მიზნობრივი, კაპიტალური ტრანსფერები და საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებული სხვა შემოსულობები **[საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი, (2023წ.)]**.

პოსტპანდემიურ პერიოდში განსაკუთრებით სწრაფად დაიწყო გაუმჯობესება საბიუჯეტო პარამეტრებმა, კერძოდ, 2021 წელს საქართველოს მუნიციპალიტეტების შემოსულობები 2020 წელთან შედარებით 22.1%-ით გაიზარდა. მისი ძირითადი ნაწილი შემოსავლებია – 94.0%.

დიაგრამა 16. საქართველოს მუნიციპალიტეტების შემოსულობები 2015-2021 წწ. (მლნ ლარი)

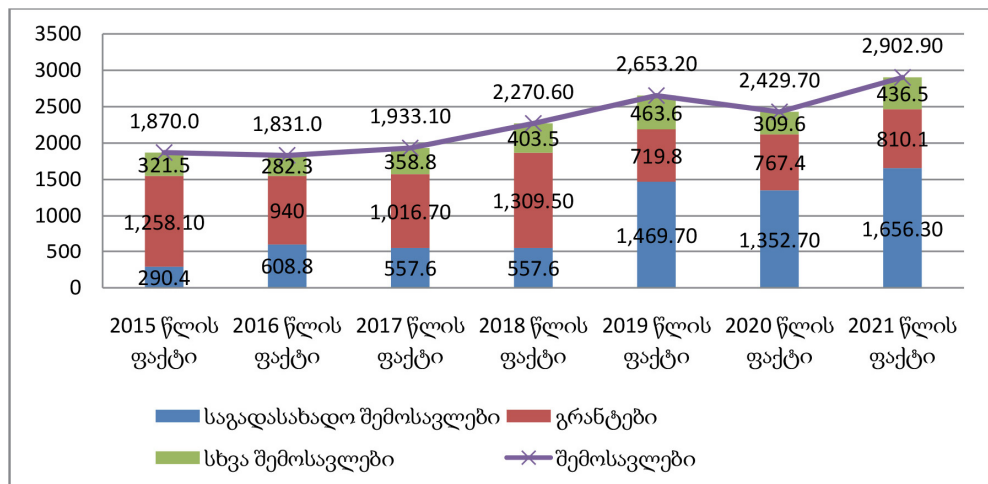

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, <https://www.mof.ge/5403>

2021 წელს საქართველოს მუნიციპალიტეტების შემოსავლებმა 2 902.9 მლნ ლარი შეადგინა, რაც 2020 წლის მაჩვენებელს 19.5%-ით აღემატება. შემოსავლებიდან 1 656.3 მლნ ლარი საგადასახადო შემოსავლებზე (შემოსავლების 57.1%), 810.1 მლნ ლარი გრანტებზე (შემოსავლების 27.9 %) და სხვა შემოსავლებზე – 436.5 მლნ ლარი (15.0%) მოდიოდა. საგადასახადო შემოსავლებში 1 145.6 მლნ ლარი – დღგ და 510.7 მლნ ლარი – ქონების გადასახადი იყო.

მუნიციპალიტეტების შემოსავლების ზრდამ 119.4% შეადგინა, მ.შ. საგადასახადო შემოსავლები გაიზარდა 303.6 მლნ ლარით (122.4%), გრანტები – 42.7 მლნ ლარით (104.4%), სხვა შემოსავლები – 126.9 მლნ ლარით (141.0%), ეს მონაცემები კიდევ ერთხელ მიუთითებს პანდემიური კრიზისის დროს ხელისუფლების სწორ სტრატეგიაზე, რაც ორიენტირებული იყო ბიზნესის მხარდაჭერაზე და სოციალურ პროექტებზე, ასეთმა პოლიტიკამ ხელი შეუწყო ეკონომიკის სწრაფ რეაბილიტაციას და მის ნორმალურ ფუნქციონირებას კრიზისის შემდგომ პირველსავე წელს.

დიაგრამა 17. საქართველოს მუნიციპალიტეტების შემოსავლები 2015-2021 წწ. (მლნ ლარი)

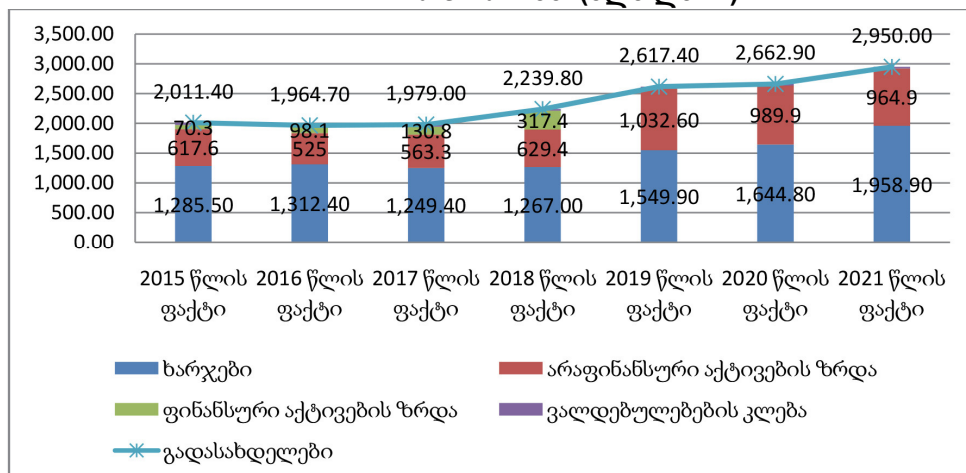
წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, <https://www.mof.ge/5403>

ადგილობრივი თვითმმართველობის ეფექტური ფუნქციონირებისათვის მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს ფინანსური მხარდაჭერა, ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მაღალია სახელმწიფო გრანტების როლი, რომლის მოცულობა და სტრუქტურა რეალურად ასახავს ქვეყანაში არსებულ ეკონომიკურ ვითარებას და განვითარების ძირითად ტენდენციებს. დიაგრამა-

2018 წელს საქართველოს საბიუჯეტო კანონმდებლობაში შევიდა ცვლილებები, რის შედეგადაც, 2019 წლიდან გათანაბრებითი ტრანსფერის სახით აღარ ხდება მუნიციპალიტეტებში შემოსავლის მობილიზება, სანაცვლოდ, ისინი 2019 წლიდან დამატებული ღირებულების გადასახადის 19.0%-ს იღებენ. ამ სიახლემ ბიუჯეტის სტრუქტურაში ცვლილებები გამოიწვია, კერძოდ, დღგ-ის წილი სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებში შემცირდა, რადგან ახალი კანონის თანახმად, მისი 19.0% მუნიციპალიტეტებს გადაეცა, ამასთან, შემცირდა სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯებიც, რადგან მუნიციპალიტეტები გათანაბრებითი ტრანსფერით აღარ ფინანსდებიან. აღნიშნული სიახლეები ადასტურებენ, რომ 2019 წლიდან მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტი პირდაპირ არის დაკავშირებული ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდასთან, აღნიშნული კი ნიშნავს, ადგილობრივი ბიუჯეტების უფრო მეტ ფისკალურ დამოუკიდებლობას [საქართველოს 2019 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის ანალიზი და რეკომენდაციები (2020)].

2015-2021 წლებში საქართველოს მუნიციპალიტეტების გადასახდელები ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა. 2021 წელს ამ მაჩვენებელმა 2 950.0 მლნ ლარი შეადგინა, რაც 2020 წლის მაჩვენებელის 107.7%-ია.

დიაგრამა 19. საქართველოს მუნიციპალიტეტების გადასახდელები 2015-2021 წწ. (მლნ ლარი)

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, <https://www.mof.ge/5403>

გადასახდელების 66.4% მოდიოდა ხარჯებზე (1 958.9 მლნ ლარი), არაფინანსური აქტივების ზრდაზე – 32.7% (964.9 მლნ ლარი) და ვალდებულებების კლების კომპონენტზე – 0.9% (26.2 მლნ ლარი).

მუნიციპალიტეტების ფინანსური მხარდაჭერის სახელმწიფო პოლიტიკა ასახულია **ცხრილ 15-ში**, სადაც მოცემულია სახელმწიფო ბიუჯეტის მიერ ავტონომიური რესპუბლიკებისა და მუნიციპალიტეტებისათვის გადასაცემი ტრანსფერების მოცულობა და დამატებული ღირებულების გადასახადის განაწილება 2023 წლისთვის. ამ წელს მუნიციპალიტეტებს ტრანსფერების სახით 515.0 მლნ ლარი გადაეცემა, მ.შ. მიზნობრივი ტრანსფერი 25.0 მლნ ლ., სპეციალური ტრანსფერი – 490.0 მლნ ლ. 2022 წელთან შედარებით, მუნიციპალიტეტებზე გადასაცემი ტრანსფერების მოცულობა 85%-ით არის გაზრდილი, რაც ხელისუფლების რეგიონული განვითარების უპირატესი მხარდაჭერის სახელმწიფო პოლიტიკას ასახავს. მუნიციპალიტეტები დამატებული ღირებულების გადასახადის სახით მიიღებენ 1 564.7 მლნ ლარს (მთლიანი დღგ-ის 19%).

ცხრილი 15. ტრანსფერების და დღგ-ის განაწილება 2023 წ. (ათასი ლარი)

ავტონომიური რესპუბ. და მუნიც.	ტრანსფერი			დღგ-ს განაწილება	
	მიზნობრივი	სპეციალური	სულ	დღგ-ის 19%	დღგ-ის მოცულობა
აფხაზეთის არ	0.0	14 000.0	14 000.0	0.0%	0.0
აჭარის არ	40.0	1 300.0	1 340.0	6.96%	109 590.0
მუნიციპალიტ.					
ქ.თბილისი	555.0	440 000.0	440 555.0	39.76%	622 224.4
ქ. ქუთაისი	300.0	0.0	300.0	3.48%	54 440.8
ქ. ფოთი	400.0	0.0	400.0	0.54%	8 371.2
ქ. რუსთავი	605.0	0.0	605.0	2.98%	46 596.4
შუახევი	0.0	500.0	500.0	0.32%	5 000.0
ხულო	0.0	3 000.0	3 000.0	0.34%	5 296.0
ახმეტა	355.0	0.0	355.0	1.04%	16 229.8
გურჯაანი	385.0	0.0	385.0	1.35%	21 135.0
დედოფლისწყარო	315.0	0.0	315.0	0.32%	5 000.0
თელავი	435.0	0.0	435.0	1.42%	22 185.6
ლაგოდეხი	370.0	0.0	370.0	1.04%	16 234.3
საგარეჯო	405.0	0.0	405.0	1.23%	19 304.9
სიღნაღი	385.0	0.0	385.0	0.59%	9 225.4
ყვარელი	385.0	0.0	385.0	0.64%	10 079.6
ჭიათურა	290.0	0.0	290.0	1.16%	18 139.4

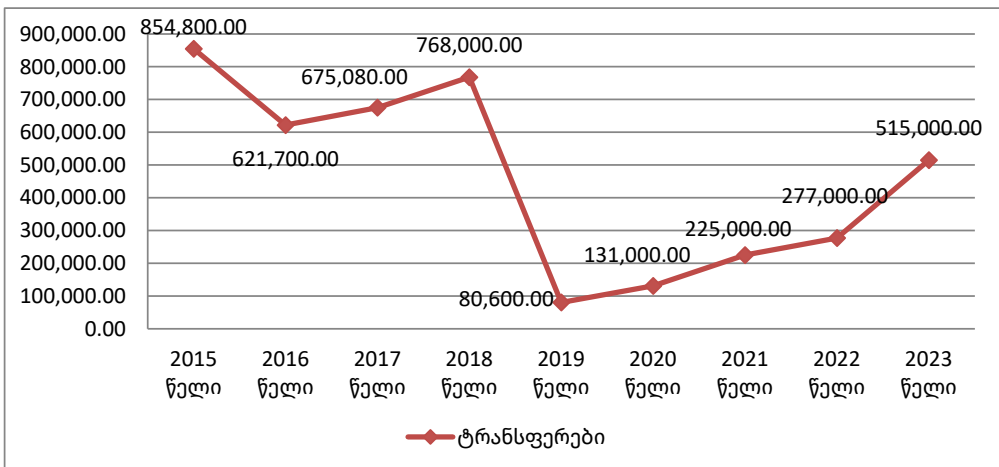
ტყიბული	280.0	0.0	280.0	0.52%	8 145.8
წყალტუბო	365.0	0.0	365.0	1.23%	19 304.9
ბაღდათი	260.0	0.0	260.0	0.56%	8 739.2
ვანი	260.0	0.0	260.0	0.58%	8 997.8
ზეესტაფონი	420.0	0.0	420.0	1.34%	20 956.8
თერჯოლა	360.0	0.0	360.0	0.81%	12 642.0
სამტრედია	375.0	0.0	375.0	1.10%	17 254.8
საჩხერე	360.0	0.0	360.0	1.20%	18 819.9
ხარაგაული	240.0	0.0	240.0	0.54%	8 468.0
ხონი	225.0	0.0	225.0	0.56%	8 747.1
ზუგდიდი	430.0	0.0	430.0	2.42%	37 833.3
აბაშა	260.0	0.0	260.0	0.51%	8 032.1
მარტვილი	300.0	0.0	300.0	0.81%	12 605.4
მესტია	250.0	0.0	250.0	0.52%	8 200.3
სენაკი	340.0	0.0	340.0	0.92%	14 370.5
ჩხოროწყუ	265.0	0.0	265.0	0.55%	8 587.2
ნალენჯიხა	360.0	0.0	360.0	0.63%	9 904.1
ხობი	380.0	0.0	380.0	0.51%	8 029.5
გორი	515.0	0.0	515.0	3.42%	53 472.7
ქურთა	110.0	2 510.0	2 620.0	0.0%	0.0
ერედვი	60.0	2 380.0	2 440.0	0.0%	0.0
კასპი	370.0	0.0	370.0	0.90%	14 008.9
ქარელი	400.0	0.0	400.0	1.06%	16 521.0
თილვი	40.0	2 000.0	2 040.0	0.0%	0.0
ხაშური	415.0	0.0	415.0	1.32%	20 712.6
ბოლნისი	495.0	0.0	495.0	0.32%	5 000.0
გარდაბანი	345.0	0.0	345.0	0.32%	5 000.0
დმანისი	260.0	0.0	260.0	0.78%	12 129.6
თეთრიწყარო	325.0	0.0	325.0	0.79%	12 300.5
მარნეული	490.0	0.0	490.0	1.82%	28 530.3
ნალკა	235.0	0.0	235.0	0.32%	5 000.0
ლანჩხუთი	380.0	0.0	380.0	0.74%	11 539.0
ოზურგეთი	450.0	0.0	450.0	1.45%	22 737.4
ჩოხატაური	275.0	0.0	275.0	0.47%	7 346.1
ადიგენი	245.0	0.0	245.0	0.68%	10 592.1
ასპინძა	250.0	0.0	250.0	0.32%	5 000.0
ახალქალაქი	415.0	0.0	415.0	0.32%	5 000.0
ახალციხე	365.0	0.0	365.0	1.35%	21 046.9
ბორჯომი	380.0	0.0	380.0	0.32%	5 000
ნინოწმინდა	250.0	0.0	250.0	0.44%	6 833.6
ახალგორი	110.0	3 410.0	3 520.0	0.0%	0.0
დუშეთი	330.0	0.0	330.0	0.75%	11 788.0

თიანეთი	260.0	0.0	260.0	0.57%	8 904.8
მცხეთა	475.0	0.0	475.0	0.64%	10 079.6
ყაზბეგი	215.0	0.0	215.0	0.32%	5 000.0
ამბროლაური	250.0	0.0	250.0	0.66%	10 268.1
ლენტეხი	235.0	0.0	235.0	0.38%	6 001.3
ონი	250.0	0.0	250.0	0.44%	6 926.8
ცაგერი	250.0	0.0	250.0	0.59%	9 229.3
სხვა მუნიც.	4 500.0	20 900.0	25 400.0	0.0%	0.0
სულ	25 000.0	490 000.0	515 000.0	100%	1 564 660.0

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, <https://www.mof.ge/images/File/2023-Biujei/23-12-2022/TAVI%20VII%2019.12.22.docx>

2015-2023 წწ. ავტონომიური რესპუბლიკებისა და მუნიციპალიტეტებისათვის გადასაცემი ტრანსფერების მოცულობა ყველაზე მაღალი 2015 წელს იყო – 854.8 მლნ ლარი, 2023 წელს ეს მაჩვენებელი მისი მოცულობის მხოლოდ 40%-ს შეადგენს (დიაგრამა 20).

დიაგრამა 20. ავტონ. რესპუბლიკებისა და მუნიციპ-ბისათვის გადასაცემი ტრანსფერების მოცულობა 2015-2023 (ათასი ლარი)

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, <https://www.mof.ge/5403>

მუნიციპალიტეტებს რეკორდულად მცირე თანხა – 80.6 მლნ ლარი 2019 წელს გადაეცათ, რამდენადაც, ამ პერიოდში ხელისუფლებისათვის პრიორიტეტული რესურსების ანტიკრიზისულ სტრატეგიაზე და პანდემიასთან ბრძოლაზე კონცენტრირება იყო. ავტონომიური რესპუბლიკებისა

და მუნიციპალიტეტებისათვის გადასაცემი ტრანსფერების მოცულობა 2023 წელს 2022 წელთან შედარებით, 85.9%-ით გაიზარდა, 2021 წელთან შედარებით, 2.3-ჯერ, 2020 წელთან შედარებით, 4,5-ჯერ, 2019 წელთან შედარებით კი, 6.5-ჯერ. ასეთი მზარდი დინამიკა საშუალოვადიან პერიოდში რეგიონული განვითარების ევრორეკომენდაციების შესრულების და ადგილებზე ცხოვრების დონის მეტნაკლებად გამოთანაბრების წინაპირობა გახდება, ეს შესაძლებელი არის ეკონომიკური ზრდის იმ უაღრესად მაღალი ტემპების და სტაბილურობის შენარჩუნების პირობებში, რაც პოსტპანდემიურ პერიოდში მიაღწია საქართველომ.

ფისკალური დეცენტრალიზაციის ხარისხის შესაფასებლად ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულებისათვის მსოფლიო ბანკი გამოიყენებს შემდეგ კრიტერიუმებს:

1. ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ფარდობა ნაერთი ბიუჯეტის ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდასთან;
2. შემოსულობების ფარდობა ნაერთი ბიუჯეტის მთლიან შემოსულობებთან;
3. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მიღებული გრანტების თვითმმართველი ერთეულების ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდასთან ფარდობა;
4. ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის თანაფარდობა მსპ-ის ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდასთან;
5. შემოსულობების (გრანტების გარდა) ფარდობა მთლიან სამამულო პროდუქტთან;
6. საგადასახადო შემოსულობების ფარდობა მთლიან შემოსულობებთან;
7. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მიღებული გრანტების თანაფარდობა მთლიან შემოსულობებთან [მსოფლიო ბანკი, <https://www.worldbank.org/en/home>].

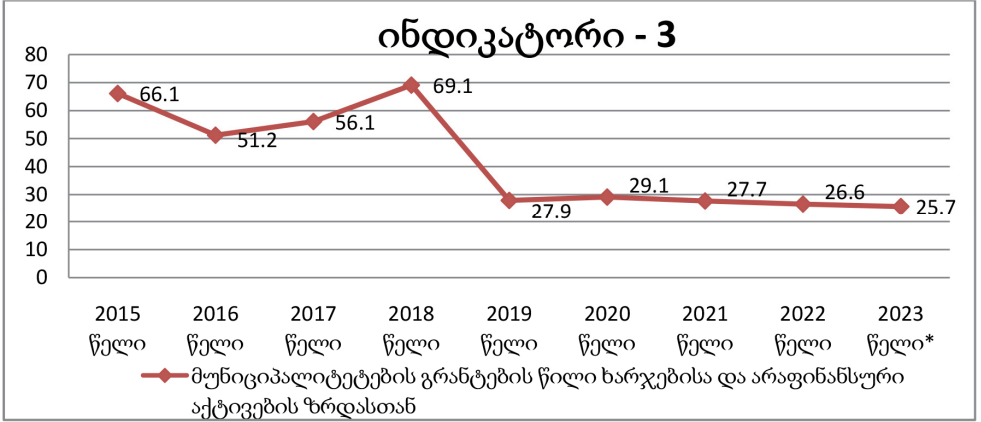
1. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის ფარდობის დინამიკა ნაერთი ბიუჯეტის ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდასთან 2015-2023 წლებში კლებადი ტენდენციით ხასიათდება და მეტყველებს იმაზე, რომ საქართველოს ფისკალური სისტემას დეცენტრალიზაციის საშუალო ხარისხი აქვს, ჩვენს ქვეყანაში საჯარო ფინანსების მხოლოდ 16% იხარჯება ადგილობრივი ბიუჯეტიდან, რაც 2023 წელს 14.5%-მდე უნდა შემცირდეს;

2. 2015-2023 წლების საშუალო მონაცემებით, შემოსულობების მაჩვენებლების მიხედვითაც დეცენტრალიზაციის ხარისხი საქართველოში

საშუალო დონისაა - 12-18%, ნაერთი ბიუჯეტიდან ადგილობრივი ბიუჯეტის შემოსულობების წილად მოდის 16%. 2023 წელს ეს მაჩვენებელი 16.5%-ს გაუტოლდება;

3. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების შემოსულობებში საკმაოდ მაღალია სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მიღებულ გრანტების წილი. მაქსიმალური იგი 2018 წელს იყო – 69.1%, ყველაზე დაბალი კი 2023 წელს – 25.7%. ეს ჯერ კიდევ დეცენტრალიზაციის საკმაოდ მაღალ მაჩვენებელზე მიანიშნებს, თუმცა, ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების სახელმწიფოს გრანტებზე დამოკიდებულების ხარისხი 2019 წლის შემდეგ, თანდათან იკლებს (**დიაგრამა 21**).

დიაგრამა 21. სახელმწიფო გრანტების თვითმმართველი ერთეულების ხარჯები და არაფინ. აქტივების ზრდასთან ფარდობა 2015-2023 წწ. (%)

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/5403>

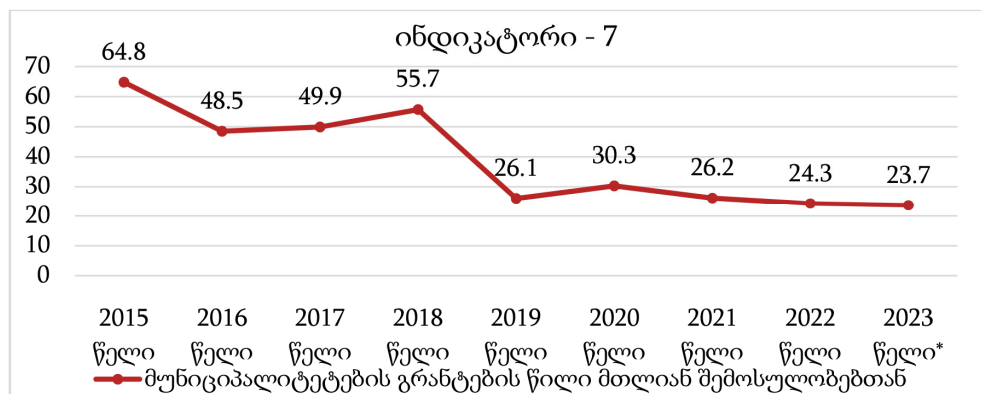
4. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის მსკ-ის მოცულობასთან ფარდობის მაჩვენებელი სხვა ინდიკატორებთან შედარებით, ყველაზე სტაბილურია და 4-6%-ის ფარგლებში მერყეობს, რაც დეცენტრალიზაციის ასევე საშუალო ხარისხზე მიანიშნებს;

5. შემოსულობების (გრანტების გარდა) ფარდობა მთლიან სამამულო პროდუქტთან 2015-2023 წლებში სტაბილური ზრდის ტენდენციით ხასიათდება – 2.1 %-დან 3.6 %-მდე, რაც დეცენტრალიზაციის საშუალო ხარისხზე მიანიშნებს;

6. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების საგადასახადო შემოსულობების ფარდობა მთლიან შემოსულობებთან 2018 წლის შემდეგ არსებითად გაიზარდა, კერძოდ, 2015 წლის 15.0%-დან, იგი 2023 წელს 60.5%-ით გაიზარდა (საშუალო წლიური სიდიდე - 40.0%), ეს თვითმმართველობის ფინანსური რესურსების როლის და მათი დამოუკიდებელი ფუნქციონირების ამაღლების შესაძლებლობაზე მიუთითებს;

7. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მიღებული გრანტების მთლიან შემოსულობებთან ფარდობის მაჩვენებელი 2015-2023 წლებში არსებითად შემცირდა, კერძოდ, 2015 წლის 64.8%-დან 2023 წლის 23.7%-მდე (**დიაგრამა 22**). აღნიშნული მაჩვენებელი საშუალოდ 40.0%-ის ფარგლებშია, რაც დეცენტრალიზაციის საშუალო დონეზე, ამასთან, დამოუკიდებლობის ვერტიკალიზაციის ზრდაზე მიუთითებს.

დიაგრამა 22. სახელმწიფო გრანტების წილი ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების მთლიან შემოსულობებში 2015-2023 წწ. (%)

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <https://www.mof.ge/5403>

ფისკალური დეცენტრალიზაციის ევროპული სტანდარტების დასაცავად, აუცილებელია ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტის საკუთარი საგადასახადო შემოსავლებით მეტად უზრუნველყოფა, ამ საკითხს მიმდინარე ეტაპზე, მუნიციპალური ბიუჯეტისათვის საშემოსავლო გადასახადიდან მიღებული სახსრების ნაწილობრივი დატოვება შეუწყობს ხელს. ამ მიზანს ემსახურება აგრეთვე, საერთაშორისო პრაქტიკით გათვალისწინებული ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ქონების, მიწის, ტყის, შენობა-ნაგებობების, ადგილობრივი მნიშ-

ვნელობის წყლების თუ ბუნებრივ რესურსების მუნიციპალიტეტების დაქვემდებარებაში გადაცემა და, შესაბამისად, მათი გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლის ადგილობრივ ბიუჯეტში დატოვება, რაც აამაღლებდა რეგიონების ეკონომიკურ აქტივობას.

გასათვალისწინებელია, რომ დეცენტრალიზაციის 2020-2025 წლების სტრატეგიის ერთ-ერთ ამოცანად გამჭვირვალობის და ანგარიშვალდებულების მაღალი სტანდარტის დანერგვა განისაზღვრა. შესაბამისად, რეკომენდებულია აღნიშნულ პროცესში მხედველობაში იქნას მიღებული ინდექსის სტანდარტები, შეფასების შედეგები და სხვადასხვა მუნიციპალიტეტის დადებითი გამოცდილება.

საჭიროა მუნიციპალიტეტებს ჰქონდეთ უფლება გამოუშვან ფასიანი ქაღალდები და აიღონ სესხი მათ მიერ მობილიზებული შემოსავლების გარკვეული პროცენტის ოდენობით, რითაც სტიმული მიეცემა ადგილობრივ ბიუჯეტებს – გაზარდონ საკუთარი შემოსავლები, რათა ჰქონდეთ უფრო მეტი სესხის აღების უფლება.

საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკის ეფექტიანობაზეა დამოკიდებული ქვეყნის განვითარება და კეთილდღეობა. ამ მიზანს ემსახურება ამჟამად მოქმედი თვისებრივად ახალი ტიპის საგადასახადო კოდექსი, რომლის მიხედვითაც მნიშვნელოვნად შემცირდა გადასახადების რაოდენობა, გამარტივდა ადმინისტრირების მექანიზმები, ჩამოყალიბდა მყარი სამართლებრივი ბაზა ბიზნესის მხარდაჭერისათვის, გამკაცრდა კონტროლის მექანიზმები და ა.შ. ამასთან, საბიუჯეტო კანონმდებლობა ჯერ ისევ საჭიროებს ცალკეული ნორმის დაზუსტებას, რამდენადაც, ამჟამად არსებული სისტემა სრულყოფილად ვერ ახდენს ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების სტიმულირებას, საკუთარი ეკონომიკური აქტივობით თავიანთი შემოსავლის გაზრდის მიმართულებით და ვერ აძლიერებს მათ მიერ საკუთარი ქონების ეფექტიანად გამოყენების მოტივაციას.

თავი 9. საქართველოს ეკონომიკის კრიზისის შემდგომი ტენდენციები და ძირითადი მახასიათებლები

საქართველოს მთავრობის ეკონომიკური პოლიტიკა თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებს ემყარება, რაც საკუთრების უფლების დაცვას, ბაზარზე თავისუფალ კონკურენციას, კერძო სექტორის თავისუფლებას გულისხმობს ეფექტიანი და გამჭირვალე მთავრობის პირობებში. კრიზისული გარემო მნიშვნელოვნად აძლიერებს სახელმწიფოს მარეგულირებელ ფუნქციას და ხაზს უსვავს მის მასტიმულირებელ როლს სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სტაბილიზებაში. ანტიკრიზისული პოლიტიკის გატარებით სახელმწიფომ უნდა იზრუნოს წარმოების სოციალური პასუხისმგებლობის ამაღლებასა და ცხოვრების სტანდარტების გაუმჯობესებაზე.

კრიზისი ყველა სფეროში წამოშობს სხვადასხვა სიმძიმის, ერთმანეთთან მიზეზშედეგობრივ კავშირში მყოფ პრობლემებს, მისი ეფექტური მართვის ამოსავალი პრინციპია ამ პრობლემების სწორი რანჟირება და მათი დაძლევის მექანიზმების შესაბამისი დიფერენცირება. ხელისუფლების წინაშე, როგორც წესი, ორი ძირითადი ამოცანა დგას, – ეკონომიკის სტიმულირება და ფასების სტაბილიზაცია. სამუელსონის და ნორდჰაუსის შეფასებით, მაღალი დონის დასაქმებასთან ერთად, სწორედ ეს ორი წარმოადგენს მაკროეკონომიკის ძირითად მიზანს, მაგრამ კონკრეტულ გარემოში ხელისუფლება ვალდებულია გამოეყოს პრიორიტეტი და მასზე მოახდინოს საკუთარი რესურსების კონცენტრირება.

კრიზისის მართვა ხელისუფლებას არასტანდარტული გადაწყვეტილებების მიღებას აიძულებს, ეს გადაწყვეტილებები მეცნიერულად უნდა იყოს არგუმენტირებული და საერთაშორისო პარტნიორების მიერ მხარდაჭერილი. განსაკუთრებული აქცენტი მონეტარული და ფისკალური მექანიზმების დროულ და ეფექტურ გამოყენებას, მათ სწორ კომბინირებას და ამ გზით, დასახული კონკრეტული ამოცანის გადაჭრას ენიჭება. კრიზისის მართვის ძირითადი სპეციფიკა გადაწყვეტილებათა ლოკალიზაციაში და მიზნების დივერსიფიკაციაში მდგომარეობს. ე.ი. ამოსავალი პრინციპი არა ერთიანი ინტეგრირებული მიდგომა და სტანდარტული მექანიზმების გამოყენება, არამედ, ყველა პრობლემისადმი ინდივიდუალური მიდგომა დაზოგადი პრინციპების გათვალისწინება უნდა იყოს.

კრიზისის ოპტიმალური მართვა ეკონომიკური დანაკარგების მინიმიზაციას ისახავს მიზნად, რაც შემდგომ პერიოდში განვითარების პრო-

ცესის აღდგენის და მაკროეკონომიკის წონასწორული სისტემის რეაბილიტაციის წინაპირობა ხდება. წარმატების აუცილებელი ფაქტორი მმართველობითი პროცესის სისტემატიზება და ანტიკრიზისული პოლიტიკის ძირითადი ინსტრუმენტების ეფექტური კომბინირებაა. მთავრობამ ამ მექანიზმების დაბალანსებული გამოყენება და მათი ურთიერთგანპირობებული ფოკუსირება უნდა მოახდინოს, რაც ცოდნის მაღალ სტანდარტებს და განსაკუთრებულ ინტუიტიურ მიდგომას მოითხოვს. კრიზისის მართვა სამთავრობო გუნდის პროფესიული აქტივობის ნამდვილი ხელოვნებაა, რომლის შედეგზე ხელისუფლების სტაბილურობასთან ერთად, მოსახლეობის კეთილდღეობა და მომავლის პერსპექტივებია დამოკიდებული.

კრიზისის პერიოდში ხელისუფლება გარკვეულწილად ცვლის საკუთარ მიდგომებს, მისი **მართვის სტრატეგია ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფის ნაცვლად, უპირატესად, ეკონომიკური ვარდნის შენელებას და მისი უარყოფითი სოციალური შედეგების შემცირებას ემსახურება**, რის ძირითად მექანიზმად იგი, ფინანსური რესურსების მაქსიმალურად მობილიზებას და მის სამართლიან გადანაწილებას განიხილავს. რამდენადაც ანტიკრიზისული გეგმა კონკრეტულ სფეროში ხელისუფლების კონცეპტუალურ მიდგომებს უნდა ასახავდეს, მიმდინარე მექანიზმებთან ერთად, იგი შესაბამის პრიორიტეტებს და ინსტრუმენტებს **გრძელვადიანი პერიოდისთვის** უნდა განსაზღვრავდეს. სწორედ ხანგრძლივი პერიოდის გეგმის შემუშავება განუსაზღვრა სსფ-მა საქართველოს ხელისუფლებას თავისი ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტად. ამასთან დაკავშირებით შემუშავებული ევროკავშირის სტრატეგიული პარტნიორობის ახალი ჩარჩო-ხელშეკრულება – **„მრავალწლიანი ინდიკატიური პროგრამა – MTP“** – ფისკალური პოლიტიკის გრძელვადიან ეფექტებს და საბიუჯეტო სისტემის წარმატებული ფუნქციონირების მექანიზმებს ხანგრძლივი პერიოდისათვის განიხილავს.

ეკონომიკის განვითარების გრძელვადიანი პროგნოზირების მიზანშეწონილება იმით აიხსნება, რომ დღეისათვის განვითარების ძირითადი ფაქტორი თანამედროვე ტექნოლოგიური სისტემების, ინოვაციური იდეების და ცოდნის გამოყენებაა, რაც საკმაოდ გრძელ პერიოდზეა გათვლილი, მათი ეფექტი მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ქვეყნების სწორ პოლიტიკაზე, მაღალ ეკონომიკურ პოტენციალსა და კარგ საინვესტიციო გარემოზე, ყოველივე ეს გრძელვადიანი ფაქტორებია, რომელთა შეფასება ეკონომიკური ზრდის სწორი პროგნოზირების წინაპირობა და კრიზისისშემდგომი პროცესების ეფექტური მართვის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია.

პანდემიური კრიზისის ძირითად პრობლემად სპეციალისტებმა მისი **არაორდინალური ბუნება** აღიარეს. პრაქტიკულად, დარღვეული იყო კრიზისების მახასიათებელი ყველა ძირითადი სტანდარტი, პირველ რიგში, ეს შეეხო **ფინანსური ბაზრების კრიზისის თანდათანობით საწარმოო კრიზისში ეტაპობრივი გადაზრდის კლასიკურ სქემას**, რომლის ნაცვლად, საქართველოში შედარებით მართვადი ფინანსური სექტორი და კატასტროფულად დეფორმირებული სასაქონლო ბაზრები ჩამოყალიბდა. **პანდემიური კრიზისის ატიპიური ბუნება ფინანსური ბაზრების კრიზისით დაწყების ნაცვლად, მიწოდების კრიზისით დაწყებაში გამოიხატა**. ამგვარი არაბუნებრიობა პროცესების მართვის სირთულეს და ანტიკრიზისული მექანიზმების შედეგების არაპროგნოზირებადობას განაპირობებდა.

კრიზისის ფორმირების კლასიკური სტანდარტიდან ასეთმა გადახვევამ ხელისუფლების ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში არსებითი კორექტირებები და ეკონომიკური ბერკეტების გამოყენებაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოითხოვა. საქართველოს ხელისუფლებამ საერთაშორისო ინსტიტუტების რეკომენდაციებით, სწრაფად მოახდინა რეაგირება ამ სიახლეებზე და აქტიურად განახორციელა არსებითი ტრანსფორმაციები. განსაკუთრებით ქმედითი იყო **ანტიკრიზისული საბჭოს საქმიანობა** და მის მიერ შემუშავებული ანტიკრიზისული სტრატეგიის ექვსი ეტაპი, შესაბამისი მართვის მექანიზმებით და პრიორიტეტებით.

საქართველოს მთავრობის ანტიკრიზისული სტრატეგია საყოველთაოდ აღიარებული და მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტიანი აღმოჩნდა, რამაც დადებითი შედეგები კრიზისის პირველსავე წელს გამოიღო და სტაბილური ბაზა მოამზადა 2021 წლის ეკონომიკური წარმატებებისათვის. კრიზისის მართვის სახელმწიფო სტრატეგიის წარმატება პრობლემაზე საქართველოს ხელისუფლების სწრაფმა რეაგირებამ და მსოფლიო სამედიცინო თუ ეკონომიკური სტრუქტურების რეკომენდაციების ზუსტმა დაცვამ განაპირობა. ეს სტრატეგია შემდეგ ძირითად მიმართულებებს დაემყარა:

- ხელისუფლების ანტიკრიზიდული კონცეფციის დროული შემუშავება, მისი ეფექტიანი რანჟირება პრიორიტეტების და დროის მიხედვით
- კრიზისის მართვის სტრატეგიის ეროვნული ეკონომიკის ინტერესებთან შესაბამისობაში მოყვანა
- მსოფლიო თანამეგობრობის ფართო ფინანსური და სამედიცინო მხარდაჭერა

- მსოფლიო გამოცდილების გაზიარება და მისი ადაპტირება ადგილობრივ თავისებურებებთან
- ეკონომიკური პრიორიტეტების დივერგენცია ეტაპების მიხედვით, ამ ეტაპების შესაბამისი მიზნების და მატერიალური უზრუნველყოფის მექანიზმების განსაზღვრა
- გამკაცრებული მონეტარული პოლიტიკა და ინფლაციის მართვის პრიორიტეტულობა
- უპირატესად ეკონომიკის მხარდაჭერაზე და მოსახლეობის სოციალურ დაცვაზე ორიენტირებული საბიუჯეტო სისტემა
- სოციალურ სფეროში სახელმწიფოს ინტერვენციის ზრდა
- კრიზისის მადესტაბილიზებული მასშტაბების შემცირებაში ფისკალური პოლიტიკის როლის მნიშვნელოვანი გაძლიერება
- „ეკონომიკის ჩაკეტვების“ მექანიზმის ეფექტური ამოქმედება
- სახელმწიფო რეზერვების სწორი მართვა
- სამედიცინო სისტემის სწორი ორგანიზაცია, სათანადო პრევენციული მექანიზმების დროული ამოქმედება
- საერთაშორისო ჯანდაცვის, ფინანსურ და ეკონომიკურ სტრუქტურებთან მჭიდრო თანამშრომლობა, საკუთარი საქმიანობის მათთან კოორდინაცია და სხვა.

საქართველომ გლობალური კრიზისის მართვის ერთ-ერთი საუკეთესო შედეგი აჩვენა მსოფლიოში, ჩვენი გამოცდილება პრეცედენტული გახდა სხვა ქვეყნებისთვის. წარმატების ძირითადი ფაქტორი მთავრობის მიერ **პანდემიის მართვასა და ეკონომიკური ზიანის მინიმიზაციის ფაქტორებს შორის სწორი ბალანსის დაცვა იყო.** ეფექტური ანტიკრიზისული სტრატეგია მთელი რიგი დადებითი ტენდენციის წინაპირობა გახდა, კერძოდ, ქვეყანაში ფუნქციონირება არ შეუწყვეტია არცერთ მსხვილ სანარმოს, საერთაშორისო რეზერვები 11.5%-ით და ადგილობრივი ექსპორტი 3.5%-ით გაიზარდა, 1 056 მლნ დოლარით გაუმჯობესდა სავაჭრო სალდო და 4.7 მლრდდოლარი შეადგინა, საქართველოს ეკონომიკის პრიორიტეტად სატრანზიტო და ტურისტული ფუნქცია განისაზღვრა. 2021 წელს საქართველოს ეკონომიკის ზრდამ 10.6% შეადგინა, რაც რეგიონში სუკეთესო, ევროპაში კი მეორე მაჩვენებელი იყო, 2022 წელს კი, ზრდის ყველაზე მაღალი შედეგი – 10.2 % უჩვენა, 2023 წელს საქართველოში ეკონომიკური ზრდის ტემპი ასევე ერთ-ერთი საუკეთესოა მსოფლიოში – 7.5%, 2024 წლის იანვარ-თებერვალში კი ეკონომიკური ზრდის ტემპმა 9,5% შეადგინა.

2021 წლის პოზიტიურმა ეკონომიკურმა პროცესებმა არსებითი ცვლილებები შეიტანა ქვეყნის ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში და მისი ახლებური ფორმირება მოითხოვა. კრიზისის მართვა ატიპიური ფორმებიდან, გარკვეულწილად, მის კლასიკურ მეთოდებს დაუბრუნდა, საწყის ეტაპზე სრულიად არაპროგნოზირებადმა პროცესმა თანდათან, კრიზისის სტანდარტული ნიშნები შეიძინა (მაგ. სავალ კრიზისის გამწვავება, ბიუჯეტის ხარჯების ზრდა, სტაგფლაციის უაღრესად იშვიათი ფორმის წამოქმნა, სტრუქტურული ძვრები სასაქონლო ბაზრებზე) და მისი მართვაც 2021 წლიდან კრიზისის მართვის კლასიკური თეორიის მიხედვით დადგენილი სქემით წარიმართა. ასეთმა ცვლილებებმა, პირველ რიგში, ეკონომიკური ვითარება სახელმწიფო ინტერესებს დაუქვემდებარა და პროცესები მთავრობის მიერ სრულად კონტროლირებადი გახადა. ეს იყო კრიზისის მართვის პირველი ეტაპის უმნიშვნელოვანესი მიღწევა, რამაც, შემდგომში, პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის სახელმწიფო სტრატეგიის ასევე წარმატება განაპირობა.

პანდემიის ეფექტურმა მართვამ ხელისუფლებას პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ეტაპზე სწრაფად გადასვლის საშუალება მისცა, რაც აისახა საქართველოს ეკონომიკური ზრდის მაღალ პარამეტრებსა და პროგნოზებში. საქართველოს ეკონომიკის პრიორიტეტად სატრანზიტო და ტურისტული ფუნქცია განისაზღვრა, რამაც მსოფლიო ბაზრებზე საქართველოს სტაბილური პოზიციონირების წინაპირობები უნდა შექმნას. სსფ-ის გათვლებით საშუალოვადიანი პერიოდისათვის (2021-2025წწ.) საქართველოს რეგიონში და ევროპაში ყველაზე მაღალი ეკონომიკური ზრდა ექნება - 34.5%. სსფ-ის საექსპერტო შეფასებით, ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპები საქართველოს მნიშვნელოვან მსოფლიო აღიარებას მოუტანს, კერძოდ, 2027 წლისთვის ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის წარმოება 10500 აშშ. დოლარი იქნება, 2030 წლისთვის კი, ამ მაჩვენებლით საქართველო მდიდარ ქვეყანათა ჯგუფში გადავა (15200 აშშ. დოლარი/ერთ სულ მოსახლეზე) [საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (2020)].

ეკონომიკური კრიზისის ყველაზე რთული გამოწვევა ინფლაციური პროცესების მართვა და ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის სწორი რეგულირებაა, სწორედ ამ სფეროში წარმართული რაციონალური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა აღმოჩნდა საქართველოს ანტიკრიზისული სტრატეგიის წარმატების მთავარი წინაპირობა. ინფლაციური თარგეტირება სებ-ის პოლიტიკის მთავარი მექანიზმი და ფინანსური ბაზრის სტაბილიზების ძირითადი რგოლი იყო ხელისუფლებისთვის კრიზისის მართვის საყოველთაოდ აღიარებულ გლობალურ სტანდარტში.

2023 წლის მეოთხე კვარტალში ლარის ნომინალური **გაცვლითი კურსი** წინა კვარტალთან შედარებით, აშშ დოლარის მიმართ 2.8%-ით, ევროს მიმართ კი – 1.6%-ით გაუფასურდა, თუმცა 3.4%-ით გამყარდა თურქულ ლირასთან მიმართებით. შედეგად, ლარის ნომინალური ეფექტური **გაცვლითი კურსი** წლიურად 16.3%-ით გამყარდა. 2023 წელს საქართველოში **ინფლაცია** მნიშვნელოვნად შემცირდა და წლის ბოლოს 0.4% შეადგინა. აღნიშნულ კლებას ძირითადად ინფლაციის იმპორტული კომპონენტი განაპირობებდა სასაქონლო პროდუქტების საერთაშორისო ფასების კლებისა და ლარის **გაცვლითი კურსის** გამყარების პირობებში. აღსანიშნავია, რომ გამყარებული **გაცვლითი კურსის** დროს სავაჭრო კონკურენტუნარიანობა მცირდება, რაც მთლიანი ექსპორტის კლებაში აისახება. აღსანიშნავია, რომ **2023** წლის ბოლოს ევროკავშირის წევრობის კანდიდატის სტატუსის მინიჭებამ საქართველოს სუვერენული რისკის პრემია შეამცირა, რასაც, სხვა თანაბარ პირობებში, მკაცრი პოლიტიკის განაკვეთის შემცირება უნდა მოჰყვეს.

2023 წელს წლიური **ინფლაციის** დონე 2.6% იყო, 2024 წლის საშუალო **ინფლაციის** პროგნოზი, სხვა თანაბარ პირობებში, 2.4%-ს შეადგენს, **2024** წლის ბოლოდან კი **ინფლაცია** დაახლოებით 3%-ის ტოლი იქნება. ადგილობრივად წარმოებული პროდუქტების **ინფლაციის კლება** გრძელდება, რაც მეტწილად სურსათის ფასების წლიურ გაიაფებას და ზოგიერთ მომსახურებაზე (ბინის ქირა, სამედიცინო მომსახურება და ა.შ.) საბაზო ეფექტის ამოწურვას უკავშირდება. ადგილობრივი პროდუქტების **ინფლაციამ** დეკემბერში 3.6%-მდე დაიწია, იმპორტირებული პროდუქტების **დეფლაცია** კი 0.2%-ით შემცირდა და ამისი მიზეზი პირველ რიგში ბენზინის ფასების ზრდა იყო. შესაბამისად, ადგილობრივი **ინფლაცია** შემცირებას განაგრძობს, მაშინ როცა იმპორტულ პროდუქტებზე **დეფლაცია**, პრაქტიკულად, აღარ ფიქსირდება.

მიუხედავად პოზიტიური ტენდენციებისა, საგარეო რისკები კვლავ საყურადღებოა. საქართველო, როგორც მცირე ზომის, ღია ეკონომიკის მქონე ქვეყანა, საერთაშორისო მოვლენების მიმართ მოწყვლადია, ამიტომ გლობალურად არსებული ინფლაციური რისკები საქართველოსთვისაც აქტუალურია. აღნიშნულის გათვალისწინებით, 31.01.2024 სებ-მა მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთი 9.0 პროცენტამდე შეამცირა, თუმცა, ამის მიუხედავად, მონეტარული პოლიტიკა ჯერ კიდევ მკაცრ პოზიციას ინარჩუნებს, რაც გაგრძელდება მანამ, სანამ აქტუალური იქნება ინფლაციური მოლოდინის რისკები **[სებ, მონეტარული პოლიტიკის ანგარიში, იანვარი, 2024. info@nbg.ge; www.nbg.ge]**.

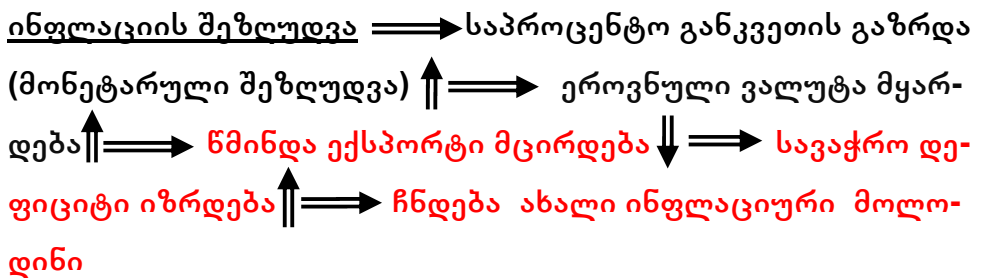
საერთაშორისო სავალუტო ფონდის 2024 წლის იანვრის შეფასებით, მსოფლიოში მაღალი ინფლაციური გარემო შენარჩუნდა როგორც განვითარებულ, ისე მზარდ და განვითარებად ქვეყნებში. ინფლაციის დონე მსოფლიოში 2024 წელს 8.2-დან 5,6%-მდე შემცირდება, ევროზონის ქვეყნებში კი, 2023 წლის 5.5%-დან 2024 წელს 2.8%-მდე. მსოფლიო ბაზრები თანდათან გამოვიდნენ საფასო შოკიდან და დასტაბილიზება დაიწყეს, კერძოდ, საერთაშორისო სურსათის ფასების ინდექსი 2023 წელს 13.7%-ით დაბალი იყო წინა წლის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით. ენერგეტიკის საერთაშორისო ასოციაციის პროგნოზით, მოსალოდნელია, რომ 2024 წლის პირველ ნახევარში ნავთობის ფასი ერთ ბარელზე 93 აშშ დოლარიდან 84 აშშ დოლარამდე დაიწვეს, მიუხედავად OPEC-ის ქვეყნების მიერ ნავთობის წარმოების შემცირების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილებისა.

ინფლაციის მოსალოდნელი სიდიდე კვლავ მნიშვნელოვნად რჩება დამოკიდებული რუსეთ-უკრაინის სამხედრო კონფლიქტთან დაკავშირებულ ფულად ნაკადებზე. მიგრანტებით გამოწვეული ფულის გადინება გააუარესებს საგადასახდლო ბალანსს და საინვესტიციო კლიმატს, რაც თავის მხრივ, ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურებას გამოიწვევს, ეს კი, ჯერ კიდევ მაღალი დოლარიზაციის არსებობის პირობებში, ინფლაციაზე მოახდენს უარყოფით გავლენას. ინფლაციაზე დამატებითი წნეხი შესაძლოა ასევე წარმოშვას ძლიერმა საკრედიტო აქტივობამ, მ.შ. უცხოურ ვალუტაში დაკრედიტების ზრდამ. ინფლაციურ რისკებს შეიცავს ვითარება ახლო აღმოსავლეთში, რის გამოც მკვეთრად შეფერხდა გლობალური ლოგისტიკური ჯაჭვის ფუნქციონირება, რამაც არსებითად გაზარდა მინოდების დრო და ღირებულება. ეს მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენს იმპორტირებული პროდუქტის საბოლოო ფასებზე დანიშნულების ქვეყნებში, მათ შორის, საქართველოშიც.

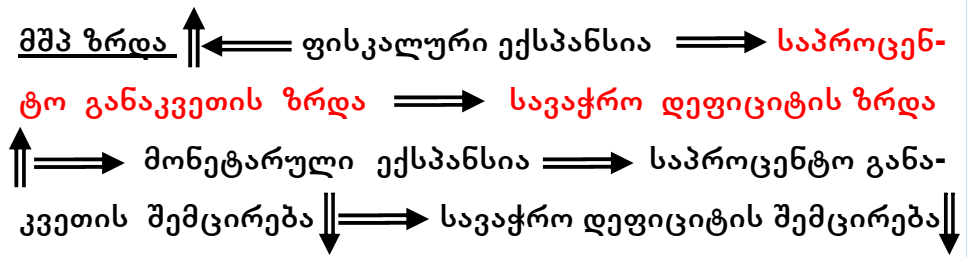
კრიზისის მართვა შესაბამის ინსტიტუციურ-სამართლებრივ უზრუნველყოფას და სახელმწიფო უწყებების ეფექტურ თანამშრომლობას მოითხოვს, ამ საკითხის მიმართ განსაკუთრებით მგრძნობიარეა ეკონომიკის სტაბილიზების უზრუნველყოფის პრობლემა, რამდენადაც მაკროეკონომიკური მეცნიერება პროცესების რეგულირების მკაცრად განსაზღვრულ სტანდარტებს არ იცნობს და კონკრეტული ვითარებისათვის ინდივიდუალურ მიდგომებს ითვალისწინებს. სხვადასხვა სახის კრიზისული სიტუაციის და, შესაბამისად, თითოეულ მათგანში პროცესების კორექტირების მეთოდების გათვალისწინებით, შევიმუშავეთ **ფისკალური და მონეტარული მდგრადობის ზოგადი ჩარჩო-სტანდარტები**, რაც კრიზისის მართვის კლასიკურ ნორმებთან ერთად, ლოკალურ გარემოში ინდივიდუალურ მმართველობით გადაწყვეტილებებს და დიფერენცირებული ინსტრუმენტების

გამოყენებას მოითხოვს. ამ მიზნით, გამოიყო ოთხი სტანდარტული სიტუაცია და განისაზღვრა მისი ძირითადი ინსტრუმენტები.

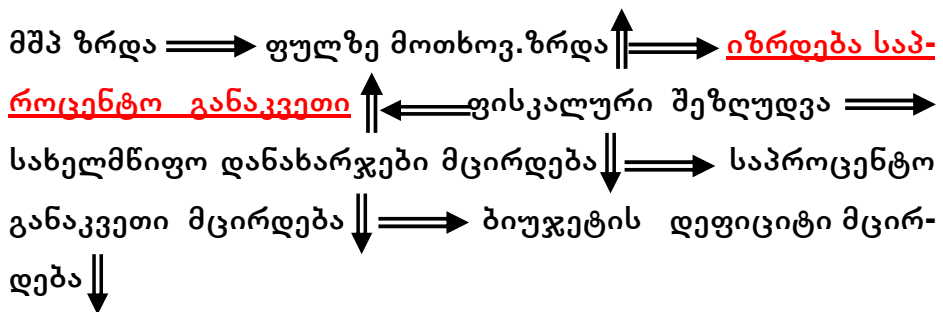
1. **ინფლაციის შეზღუდვა.** თუკი მთავრობის პრიორიტეტი ფასების სტაბილურობის უზრუნველყოფაა, ამ დროს **ინფლაციის** შესაზღუდად, სებ-ი **ძვირი ფულის** პოლიტიკას მიმართავს (**მონეტარული შეზღუდვა**). მართალია, მაღალი საპროცენტო განაკვეთი ამყარებს ეროვნულ ვალუტას, მაგრამ, ამ გზით წმინდა ექსპორტის შემცირება და კრიზისის დროს ობიექტურად წარმოშობილი სავაჭრო დეფიციტის კიდევ უფრო მეტად ზრდაა მოსალოდნელი, ე.ი. გაზრდილი განაკვეთი ცალსახად, არ უზრუნველყოფს მაკროეკონომიკური წონასწორობის აღდგენას, რადგანაც მის გამო სავაჭრო დეფიციტის გაზრდით გამომწვეული ახალი ინფლაციური მოლოდინები ჩნდება და ვითარებაც ნაკლებპროგნოზირებადი ყალიბდება.

2. **ეკონომიკური ზრდა.** პანდემიური კრიზისის ერთ-ერთი თავისებურება ფისკალური პოლიტიკის დომინანტური ფუნქცია და სახელმწიფო ბიუჯეტის აქტიური ანტიკრიზისული როლი იყო, ამასთან, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ფისკალური ეფექტი მნიშვნელოვნად ძლიერდება ეროვნული ბანკის მონეტარულ ინსტრუმენტებთან **კომბინირებით**. მაგ. პოსტპანდემიური რეაბილიტაციისათვის **გამოშვების ზრდა ფისკალურ ექსპანსიასთან ერთად, მონეტარული ექსპანსიასაც** მოითხოვდა, რადგანაც ფისკალური ექსპანსიის შედეგად გაზრდილი საპროცენტო განაკვეთი, სავაჭრო დეფიციტის ზრდას იწვევს, რაც აუცილებლად მოითხოვს მონეტარული ბაზის გაფართოების ხარჯზე, საპროცენტო განაკვეთის შემცირებას.

3. საპროცენტო განაკვეთის რეგულირება. ანტიკრიზისული სტრატეგიის ძირითადი მიზანი გამოშვების ზრდაა, რითაც იმატებს ფულზე მოთხოვნაც, რაც კრიზისის პირობებში შემცირებული საპროცენტო განაკვეთის სიდიდეს წონასწორულ მდგომარეობაში აბრუნებს. **მზარდი საპროცენტო განაკვეთის** მართვა ხელისუფლებას **ფისკალური შეზღუდვით** შეუძლია, რაც ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებას უპირატესად, სახელმწიფო დანახარჯების შემცირების გზით ახდენს. მართალია, დამატებით შესაძლებელია გადასახადების ზრდით იმავე ეფექტის მიღწევა, მაგრამ გადასახადების არაელასტიურობის გამო, ხელისუფლება მაინც სახელმწიფო დანახარჯებზე ახდენს აპელირებას.

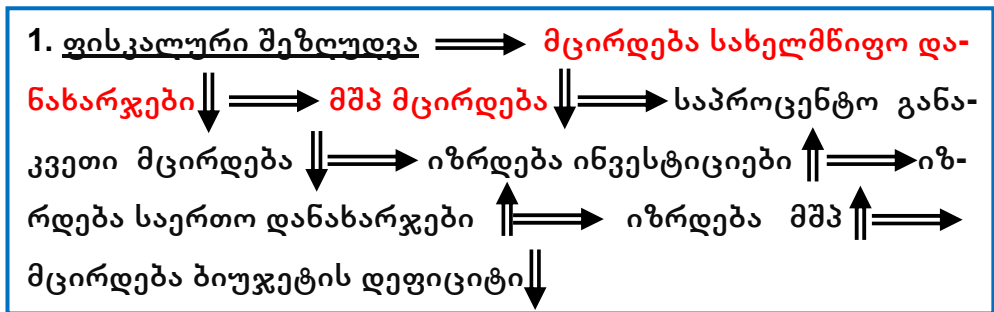

4. ბიუჯეტის დეფიციტის მართვა. პანდემიური კრიზისის დროს უმნიშვნელოვანესი პრობლემა ყველა ქვეყნისთვის **ბიუჯეტის დეფიციტის** ზრდა იყო, მის შესამცირებლად, სტანდარტულად, **სახელმწიფომ დანახარჯები** უნდა შეამციროს, მაგრამ, მოკლევადიან პერიოდში ამას შეუძლო **შემოსავლების** და, შესაბამისად, ინვესტიციების შემცირება გამოიწვიოს, ეს უარყოფითი ეფექტი ეროვნული ბანკის მიერ ფულის მიწოდების გაზრდით უნდა კომპენსირდეს, ეს კი, საპროცენტო განაკვეთის შემცირე-

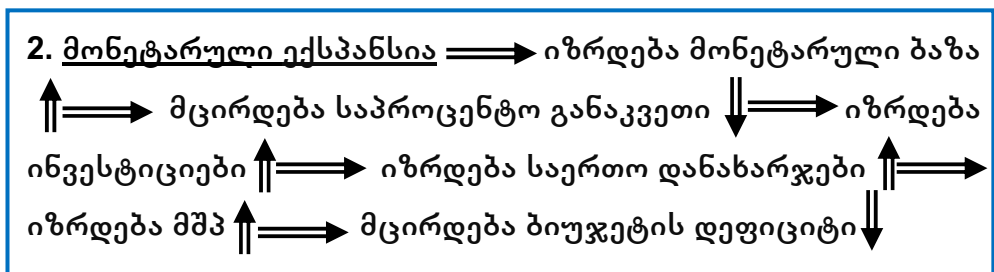
ბის შედეგად, ინვესტიციების ზრდაზე დადებით ეფექტს იქონიებს, ამასთან ეს შედეგი გათვლილია არა მოკლევადიან პერიოდზე, არამედ საშუალოვადიანზე, რაც ხელისუფლებამ აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს კრიზისის მართვის მექანიზმების შერჩევის დროს.

ბიუჯეტის დეფიციტის შესამცირებლად მთავრობა იყენებს ორივე პოლიტიკის ინსტრუმენტებს:

- **ფისკალური შეზღუდვით** სახელმწიფო ამცირებს რა დანახარჯებს, ამით, მართალია, ბიუჯეტის დეფიციტი მცირდება, მაგრამ იგი მშპ-ის შემცირებასაც იწვევს, თუმცა, ამ დროს მცირდება საპროცენტო განაკვეთიც, რაც ინვესტიციებს ასტიმულირებს, შედეგად, მშპ იზრდება და ახალი წონასწორობა ყალიბდება.

- **ექსპანსიურ მონეტარულ** ინსტრუმენტებს ხელისუფლება გამოშვების ზრდასთან ერთად, ბიუჯეტის დეფიციტის შესამცირებლადაც იყენებს, ამ დროს მონეტარული ბაზის გაფართოებით, იგი ახდენს საპროცენტო განაკვეთის შემცირებას და ამ გზით გაზრდილი ინვესტიციების ხარჯზე, ეკონომიკის წონასწორულ მდგომარეობაში დაბრუნებას. ამასთან, ამ ხერხის გამოყენება მხოლოდ ექსპანსიურ ფისკალურ პოლიტიკასთან კომბინირებით არის მიზანშეწონილი.

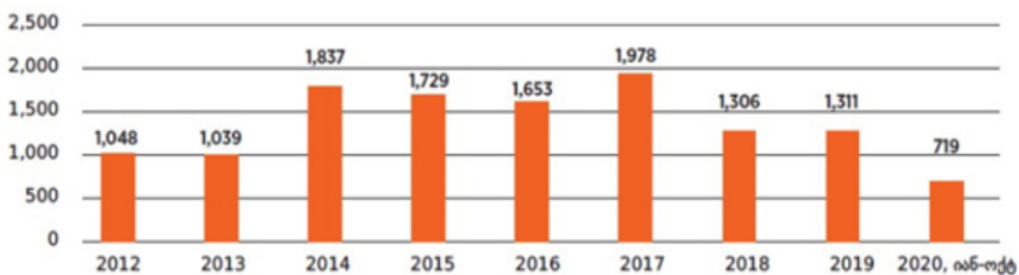

საქსტატის ინფორმაციით, 2020 წლისთვის მთლიანი შიდა პროდუქტის დარგობრივ სტრუქტურაში ყველაზე დიდი წილით გამოირჩეოდა ვაჭრობა (14.6 პროცენტი) და უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობები (12.7 პროცენტი). შემდეგ პოზიციებს იკავებდა სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობა (10.2 პროცენტი), დამამუშავებელი მრეწველობა (9.9 პროცენტი), სახელმწიფო მმართველობა (7.5 პროცენტი), მშენებლობა (6.8 პროცენტი), ტრანსპორტი და დასაწყობება (6.1 პროცენტი), განათლება (5.6 პროცენტი).

განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკისთვის უდიდესი მნიშვნელობა **პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს** ენიჭება. საქართველოში მისი შემცირების ტენდენცია ჩამოყალიბდა, განსაკუთრებით, გამწვავდა ეს პროცესი პანდემიის პერიოდში დაწესებული შეზღუდვების გამო. 2020 წელს პუი-ის შემცირებამ რეკორდულ მაჩვენებელს მიაღწია – 24%, 2021 წელსაც არ იგეგმებოდა უცხოური ინვესტიციების მნიშვნელოვანი ზრდა და მასზე ეკონომიკის რეაბილიტაციის გეგმას ხელისუფლება ვერ ამყარებდა (**დიაგრამა 23**).

შესაბამისად, ანტიკრიზისული პროგრამა, არსებითად, ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირებაზე უნდა ყოფილიყო ორიენტირებული, მაგრამ, მოკლევადიან პერიოდში ამას შეეძლო შემოსავლების და, შესაბამისად, ინვესტიციების შემცირება გამოეწვია, ეს უარყოფითი შედეგი ეროვნული ბანკის მიერ ფულის მინოდების გაზრდით კომპენსირდება, რაც ინვესტიციების ზრდაზე დადებით ეფექტს მხოლოდ საშუალოვადიანი პერიოდისთვის იძლევა.

დიაგრამა 23. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში

წყარო. საქსტატი, www.geostat

2020 წლის განმავლობაში საქართველოში ინვესტიციები შემცირდა ირლანდიიდან, აზერბაიჯანიდან და თურქეთიდან, ყველაზე მეტი კი შემოვიდა გაერთიანებული სამეფოდან, ნიდერლანდებიდან და აშშ-დან. სექტორების მიხედვით პირდაპირი უცხოური ინვესტი-

ცია, უპირატესად, საფინანსო სექტორში, სამთომომპოვებელ და დამამუშავებელ მრეწველობაში განხორციელდა, ყველაზე მცირე ინვესტიცია კი, ტრანსპორტსა და ჯანდაცვის სექტორში, ინვესტიციების ყველაზე მასშტაბური კლება ენერგეტიკის, სასტუმროებისა და რესტორნების სექტორში მოხდა.

USAID-ის „ეკონომიკური მმართველობის პროგრამამ“ საქართველოში კაპიტალის ბაზრის განვითარების ხელშემშლელი ფაქტორები გამოიკვლია, რომელთა შორისაა, მსხვილი ინსტიტუციური ინვესტიციების არარსებობა, ინვესტიციებისთვის ქართული კომპანიების სათანადო მომზადების დეფიციტი, ასევე, ვალუბის მეორადი ბაზრის არარსებობა, რომელიც ვალდებულებებს საინვესტიციო ინსტრუმენტად გარდაქმნიდა. გარდა ამისა, პრობლემაა საჯარო კაპიტალის ინსტრუმენტის არარსებობა და პროფესიონალების ნაკლებობა. ასევე, უმნიშვნელოვანესია უძრავი ქონების საინვესტიციო ტრასტების რეგულირება და სხვა საკანონმდებლო აქტებზე მუშაობა, რომლებიც შექმნიან საინვესტიციო პროცესებში ინვესტიციების უსაფრთხო მონაწილეობისთვის ლეგალურ სტრუქტურას.

გლობალური პანდემიის პროცესმა მნიშვნელოვნად გააუარესა **საგარეო სავაჭრო ბრუნვა**, თუმცა სავაჭრო დეფიციტი მხოლოდ 18%-ით შემცირდა, ეს უპირატესად, განაპირობა იმპორტის შემცირებამ 45%-ით, – ძირითადად, მანქანების და ნავთობის იმპორტის შემცირების გამო და ექსპორტის 12%-ით შემცირებამ – უპირატესად სამკურნალო საშუალებების, ფეროშენადნობების და მინერალური წყლის ექსპორტის შემცირების გამო. ექსპორტის შემცირების ძირითადი ფაქტორი ავტომობილების რეექსპორტის მკვეთრი დაცემა გახდა, ეს უკანასკნელი ნაკლებად უკავშირდება პანდემიით გამოწვეულ პრობლემებს, უფრო მეტად, იგი სომხეთში მანქანებით ვაჭრობის ახალი რეგულაციების დანერგვამ გამოიწვია, რის შედეგადაც საქართველოდან ამ ქვეყანაში რეექსპორტი 45%-მდე შემცირდა. ახალი ტენდენცია გამოიკვეთა ექსპორტის გეოგრაფიის ნიშნით, რამდენადაც 300 მლნ დოლარით გაიზარდა იგი ჩინეთში და ესპანეთში, იმპორტი ჩვენს ქვეყანაში ყველაზე დიდად თურქეთიდან, ჩინეთიდან და აშშ-დან შემცირდა.

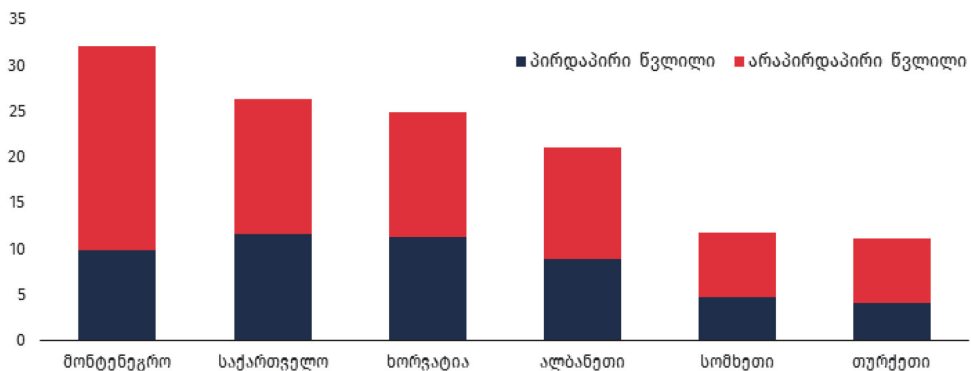
2022 წელს **მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის** მთლიან სამამულო პროდუქტთან ფარდობამ 4.4%-ი შეადგინა, რაც ისტორიულად ყველაზე დაბალი მაჩვენებელია. აღნიშნულის მიზეზი ფულადი გზავნილების ზრდა იყო, კერძოდ, 2022 წელს დაფიქსირდა ტრანსფერების ისტორიულად რეკორდული მაჩვენებელი – 4 372 409.0 ათასი აშშ დოლარი (2021 წელთან შედარებით გაიზარდა 86.0%-ით), რაშიც უდიდესი წვლილი შეი-

ტანა რუსეთის ფედერაციიდან გადმორიცხულმა ფულადმა გზავნილებმა, – 2 067 839.1 ათასი აშშ დოლარი (ტრანსფერების მთლიანი მოცულობის 47.0%). 2021 წელს ფულადი გზავნილების მთლიანი სიდიდე 2 349 563.7 ათას აშშ დოლარი იყო, საიდანაც რუსეთის ფედერაციიდან გადმორიცხული ტრანსფერები 17.5 %-ს შეადგენდა. 2023 წლის იანვარ-მაისში საზღვარგარეთიდან ტრანსფერმა 2 010 279.5 ათასი აშშ დოლარი შეადგინა. 2020 წელს მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის მთლიან სამამულო პროდუქტთან თანაფარდობა შეადგენდა 12.5%-ს, 2021 წელს 10.4%-ს. 2023 წელს ეს მაჩვენებელი იყო 6.4%.

პანდემია ყველაზე მტკივნეულად შეეხო **სტუმარ-მასპინძლობის სექტორს**. 2020 წელს საქართველოში საერთაშორისო ვიზიტორების რაოდენობა შემცირდა 80%-ით, ხოლო ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლები 83%-ით. სასტუმროთა უმეტესობას დროებითი დახურვა მოუწია, ხოლო დანარჩენი ნაწილი რეგიონებში კონცენტრირდა შიდა ტურიზმზე, თბილისში არსებული სასტუმროების უმეტესობა გადაკეთდა „კოვიდ სასტუმროდ“.

კორონავირუსის პანდემია ყველა ქვეყნის ეკონომიკისთვის მძიმე შედეგების მომტანი აღმოჩნდა, მაგრამ ცალკე უნდა გამოიყოს ქვეყნები, რომელთა ეკონომიკაშიც ტურიზმს მნიშვნელოვანი წვლილი აქვს (**დიაგრამა 24**). **გლობალურად** საერთაშორისო ტურიზმი 65%-ით შემცირდა, შესაბამისად, შემცირდა ტურიზმზე დამოკიდებული სექტორების ბრუნვა, სადაც განსაკუთრებით დიდია სარესტორნო, სასტუმრო, ტრანსპორტის, გართობის და სხვა სექტორების დანაკარგები.

დიაგრამა 24. ქვეყნების ეკონომიკაში ტურიზმის წვლილი, 2019 წელი (%)

წყარო: მსოფლიო ბანკი

პანდემიის გამო დაწესებული შეზღუდვების და ტურიზმის სფეროსთვის მიყენებული ზიანის შესამსუბუქებლად, მთავრობმა მთელი რიგი ღონისძიებები გაატარეს: სოციალური ტრანსფერების გაზრდა, სექტორების სუბსიდირება, გადასახადების გადავადება და სხვა. საქართველოში ტურიზმის სფეროს კომპანიებს ქონებისა და მოგების გადასახადი გადაუვადდათ. მცირე ზომის სასტუმროებისთვის სესხებზე საპროცენტო განაკვეთის სუბსიდიები გაიცა, მოგვიანებით კი, სასტუმროები და ტურისტული სააგენტოები 2020 წელს ქონების გადასახადისგან გათავისუფლდნენ და საშემოსავლო გადასახადი 2021 წლამდე გადაუვადდათ. ამასთან ერთად, მრავალი სასტუმროსგან მთავრობამ საკარანტინე ზონებისთვის მომსახურება შეისყიდა, რაც მათი არაპირდაპირი სუბსიდირება გახდა.

პანდემიის პირველ წელს გლობალურად საერთაშორისო ვიზიტორების რიცხვი 65%-ით შემცირდა, რაც 460 მლრდ აშშ დოლარის შემოსავლების დანაკარგი იყო. ტურისტულ ქვეყნებში კი, საერთაშორისო ვიზიტორების რაოდენობა, დაახლოებით 76.2%-ით შემცირდა. 2020 წელს მნიშვნელოვანად შემცირდა მონტენეგროს (85.1%-ით) და თურქეთის ვიზიტორთა რაოდენობა (77.9%-ით), იმავე პერიოდში, საქართველოში შემოსული საერთაშორისო ვიზიტორების რაოდენობამ 888.6 ათასი შეადგინა, რაც წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით 67.2%-ით ნაკლები იყო.

ცხრილი 16. საერთაშორისო ვიზიტორების რაოდენობა (ათასი)

ქვეყანა	წელი	1	2	3	4	5	6	7	ჯამი
მონტენეგრო	2019	21,0	33,0	49,0	86,0	112,0	146,0	176,0	623,0
	2020	21,0	37,0	16,0	0,0	0,0	7,0	12,0	93,0
საქართველო	2019	306,0	248,0	328,0	349,0	425,0	472,0	570,0	2698,0
	2020	364,0	258,0	144,0	27,0	27,0	29,0	37,0	886,0
ხორვატია	2019	120,0	170,0	319,0	934,0	1354,0	2673,0		5570,0
	2020	123,0	172,0	61,0	1,0	32,0	642,0		1031,0
ალბანეთი	2019	210,0	202,0	284,0	410,0	402,0	630,0	1177,0	3315,0
	2020	249,0	229,0	95,0	12,0	16,0	180,0	388,0	1169,0
სომხეთი	2019	121,0	121,0	121,0	135,0	135,0	135,0		768,0
	2020	104,0	104,0	104,0	0,0	0,0	0,0		312,0
თურქეთი	2019	1532,0	1662,0	2219,0	3260,0	3964,0	5259,0	6540,0	24436,0
	2020	1772,0	1725,0	712,0	22,0	28,0	211,0	930,0	5400,0

წყარო: გაეროს ტურიზმის ორგანიზაცია

რამდენადაც **საქართველოში ტურისტების 80%-მდე** მეზობელი ქვეყნებიდანაა, ამ სფეროს აღდგენა დიდად იყო დამოკიდებული არა მხოლოდ ჩვენს სწორ პოლიტიკაზე, არამედ ამ ქვეყნების ეფექტურ ანტიპანდემიურ სტრატეგიაზე და **covax-პლატფორმის** მოთხოვნების დაცვაზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო საერთაშორისო ტურიზმისთვის საქართველოს კვლავ ჩაკეტვა და, სავარაუდოდ, ეკონომიკური ზრდის, ანტიკრიზისული პესიმისტური მოდელის ამოქმედება, რომელიც, უპირატესად, სოფლის მეურნეობის და მშენებლობის რეაბილიტაციაზე იქნებოდა დამყარებული.

ქვეყნის დარგობრივი სტრუქტურიდან და რესურსული პოტენციალიდან გამომდინარე, საქართველოსთვის ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ტურიზმის აღდგენა, რაც ხელისუფლების ერთ-ერთი ძირითადი ზრუნვის საგანი გახდა, შედეგებმაც მალე დაიწყო გაუმჯობესება, მართალია, ვიზიტორების პანდემიამდელი რაოდენობა (9.4 მლნკაცი), 2021 წელს ვერ აღდგა, მაგრამ, 2020 წელზე გაცილებით უკეთესი მაჩვენებლები დაფიქსირდა.

სახელმწიფო პრეფერენციების სისტემამ დარგობრივი პრიორიტეტების მიმართ, სწორი ანტიკრიზისული მექანიზმების დროულმა ამოქმედებამ პოსტპანდემიურ პერიოდში ეკონომიკის სწრაფი რეაბილიტაციის წინაპირობები შექმნა და საერთაშორისო წრეებში საქართველოს მიღწევების საყოველთაო აღიარება გამოიწვია. საერთაშორისო სარეიტინგო კომპანია **Fitch**-ის შეფასებით, სტაბილურობა და სწორი ეკონომიკური პოლიტიკა განამტკიცებს ჩვენი ქვეყნის, როგორც რეგიონული ლიდერის პოზიციებს, იგი ხასიათდება პოზიტიური სანდოობით, რაც ზრდის ჩვენს საინვესტიციო მიმზიდველობას უცხოელი პარტნიორებისთვის, ეს გახდა საქართველოსთვის საუკეთესო ინდიკატორის, – **სტაბილური პერსპექტივის** მინიჭების წინაპირობა.

გლობალურ ბაზრებზე საქართველოს პოზიციების განმტკიცებას და მის საერთაშორისო აღიარებას ადასტურებს ის, რომ 2023 წლის ივლისში ევროკავშირის 17 ქვეყანამ საქართველო **ტურიზმისათვის უსაფრთხო ქვეყნების რიგში** შეიყვანა, მაშინ, როდესაც 2013 წლამდე არცერთი სახელმწიფო არ აღიარებდა მას უსაფრთხო ქვეყნად. ეს ეკონომიკის რეაბილიტაციის სწრაფ ტემპებთან ერთად, საქართველოში გატარებული დემოკრატიული რეფორმებისა და ადამიანების ფუნდამენტური უფლებების დაცვის საერთაშორისო აღიარებაზე მიუთითებს. საქართველოს **უსაფრთხო ქვეყნის სტატუსი** მნიშვნელოვანი წინგადადგმული ნაბიჯი იქნება ევროპული და ევროატლანტიკური ინტეგრაციის პროცესში.

2023 წელს **მოგზაურობისა და ტურიზმის** რეიტინგში 117 ქვეყანას შორის საქართველო 4.3 ქულით 44-ე ადგილზეა, ლიდერობენ იაპონია, აშშ და ესპანეთი. „საუკეთესო უძველესი ცივილიზაციების“ რეიტინგში საქართველო მესამე ადგილზეა საბერძნეთსა და ეგვიპტის შემდეგ, ჩვენი ქვეყნის მახასიათებლებად გამოყოფილია **ყურძნის სამშობლო, კოლორიტი, სტუმართმოყვარეობა და ცეკვები**. CNN-მა კი, თბილისი მსოფლიო საახალწლო რუკაზე **ჯადოსნურ ქალაქთა ათეულში** შეიყვანა. 2021 წელს საქართველო **გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის აღმასრულებელ წევრად** აირჩიეს 2024 წელს კი, ჩვენი ქვეყანა **მსოფლიო ტურიზმის მასპინძელ ქვეყნად** დასახელდა.

2023 წელს ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპის და სახელმწიფო ვალის მდგრადობის გათვალისწინებით, საქართველო სუვერენული საკრედიტო რეიტინგის ქვეყნებს მიაკუთვნეს საერთაშორისო სარეიტინგო სააგენტოებმა: „Standard & poor’s” - <https://www.spglobal.com/ratings/en/>, „Moody’s”-<https://www.moody's.com/>, „Fitch”-<https://www.fitchratings.com/> და „DBRS”-<https://www.dbrsmorningstar.com/>. სარეიტინგო სააგენტო S&P Global-ის მიხედვით, საქართველოს სუვერენული საკრედიტო რეიტინგი **BB დონეზე** დარჩა. Moody’s-მა საქართველოს სუვერენული საკრედიტო რეიტინგი უცვლელად Ba2 დონეზე შეუნარჩუნა, თუმცა მოლოდინი „სტაბილურიდან“ „ნეგატიურამდე“ შეამცირა. საერთაშორისო სარეიტინგო კომპანია **Fitch**-მა საქართველოს სუვერენული საკრედიტო რეიტინგის პერსპექტივა სტაბილურიდან პოზიტიურამდე გააუმჯობესა, საბოლოოდ საქართველოს საკრედიტო რეიტინგი 100 ქულიდან 45-ით შეფასდა (**ცხრილი 17**).

გლობალური გეოპოლიტიკური რისკების ზრდის პირობებში, საქართველოს პერსპექტივის პოზიტიურად შეფასება ქვეყნის განვითარების სწორ ვექტორზე მეტყველებს, რაც ადსტურებს იმას, რომ საქართველოს სხვა ქვეყნებთან შედარებით, აქვს ეკონომიკური განვითარების და ძლიერი მმართველობის უკეთესი ინდიკატორები, ასევე, სანდო და ეფექტიანი მაკროეკონომიკური პოლიტიკა.

ცხრილი 17.

საქართველოს და მეზობელი ქვეყნების სუვერენული
საკრედიტო რეიტინგები, 2023 წ.

ქვეყანა	S&P	Moody's	Fitch	DBRS	Trading Economics
საქართველო	BB	Ba2 ↓	BB ↑	-	45
აზერბაიჯანი	BB+	Ba1	BB+ ↑	-	50
თურქეთი	B ↓	B3	B ↓	BB (high) ↓	28
სომხეთი	B+ ↑	Ba3 ↓	B+ ↑	-	14
რუსეთი	NR	NR	NR	-	14

წყარო: საერთაშორისო სარეიტინგო კომპანიების მონაცემები.

<https://tradingeconomics.com/country-list/rating>

საქართველოს ფინანსური სექტორის ფუნქციონირება საერთაშორისო ინსტიტუტების და სარეიტინგო-ანალიტიკური კომპანიების მიერ, მსოფლიოში ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებულად არის აღიარებული, „საჯარო მმართველობის რეფორმის“ 2023-2026 წლების სტრატეგიის მიხედვით, ქვეყანაში გატარებულმა ცვლილებებმა, საქართველოს საბიუჯეტო სისტემა ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული გახადა მსოფლიოში. განსაკუთრებით ეფექტური აღმოჩნდა რეფორმები საბიუჯეტო ადმინისტრირების საკითხში, საჯარო ფინანსების მართვის რეფორმით საქართველოს მსოფლიოში პირველი ადგილი მიეკუთვნა. ბიუჯეტის საერთაშორისო პარტნიორობის (International Budget Partnership) მიერ გამოქვეყნებული ბიუჯეტის გამჭვირვალობის 2021 წლის კვლევის შედეგების მიხედვით (87/100 ქულა), საქართველომ მსოფლიოს 120 ქვეყანას შორის პირველი ადგილი დაიკავა, საბიუჯეტო პროცესებში მოქალაქეთა ჩართულობის უზრუნველყოფის მხრივ 100 შესაძლებელი ქულიდან 44 ქულა მიიღო (მსოფლიოში მე-4 ადგილი) და ბიუჯეტზე ზედამხედველობის მხრივ – 74 ქულა (მსოფლიოში 21-ე ადგილი).

Fitch-მა საქართველოს საუკეთესო შეფასება მისცა კორუფციის კონტროლის, კანონის უზენაესობის, ინსტიტუციების და რეგულაციების ხარისხის საკითხებში – ხუთქულიანი ინდექსით საქართველომ მიიღო 5+ შეფასება. „მსოფლიო მართლმსაჯულების პროექტის“ 2023 წლის სამართლის უზენაესობის ინდექსით, საქართველომ მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა თავისი პოზიცია და 142 ქვეყანას შორის 48-ე ადგილი

დაიკავა. 2023 წლის მე-4 კვარტლისთვის „**ბიზნესის განწყობის ინდექსი**“ – **BCI 2.4** პუნქტით გაიზარდა და 18.1 შეადგინა, ასეთი ცვლილება გაუმჯობესებულმა მიმდინარე ვითარებამ და პოზიტიურმა მოლოდინებმა გამოიწვიეს, მ.შ. **მიმდინარე მდგომარეობის ინდექსი 10.3** პუნქტით გაიზარდა და 23.0-ს მიაღწია, **მოლოდინების ინდექსი** კი 8.0 პუნქტით გაუმჯობესდა და 36.5 შეადგინა. **Fitch**-ის 2023 წლის პროგნოზით, საქართველოში ეკონომიკურ ზრდა 7 % იქნება, რის საფუძვლადაც იგი ქვეყანაში ინფლაციის შემცირებას, პოსტკრიზისულ გარემოში ეკონომიკის სწრაფ რეაბილიტაციას, ქვეყნის საერთაშორისო პოზიციების განმტკიცებას, ჯანსაღი და გონივრული ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებას მიიჩნევს.

წარმატებულმა ეკონომიკურმა სტრატეგიამ ეკონომიკის სწრაფი აღმავლობა განაპირობა და ზრდის მაჩვენებელმა 2023 წლის პირველ ნახევარში 7.6%-ს მიაღწია. 2023 წელს დაგეგმილია ნომინალური მთლიანი სამამულო პროდუქტის გაზრდა 79 684.6 მლნ ლარამდე (29 403.9 მლნ აშშ დოლარი), 2026 წლისთვის კი 101 182.2 მლნ ლარამდე (37 336.8 მლნ აშშ დოლარი). 2024-2025 წლებში დაგეგმილია რეალური ეკონომიკის საშუალოდ 5.2%-იანი, ხოლო 2026 წელს 5.0%-იანი ზრდა. მთლიანი სამამულო პროდუქტის დეფლატორი 2023 წელს 5.0%-ის, ხოლო 2024-2026 წლებში 3%-ის ფარგლებშია პროგნოზირებული, ეს პერსპექტივა დაედო საფუძვლად მდიდარ ქვეყანათა ჯგუფში საქართველოს გადასვლის შესახებ სსფ-ის მიერ გაკეთებულ პროგნოზს, რამდენადაც მთლიანი სამამულო პროდუქტის ერთ სულ მოსახლეზე წარმოება 2026 წელს 27 240 400 ლარი (10 051 800 აშშ დოლარი) იქნება, 2023 წლის 21 452 600 ლარის (7 916 100 აშშ დოლარი) ნაცვლად. სსფ-ის შეფასებით 2030 წლისთვის საქართველო მდიდარ ქვეყანათა ჯგუფში გადავა, რაც ერთ სულ მოსახლეზე წარმოებული მშპ-ის 15200 აშშ დოლარამდე გაზრდაში გამოიხატება, 2020 წლის 4.2 ათასი დოლარის და 2022 წლის 6.7 ათასი აშშ დოლარის ნაცვლად (**ცხრილი 18**).

2023 წელს პროგნოზირებულია ნომინალური მთლიანი სამამულო პროდუქტი (მსპ) 80.0 მლნ ლარამდე (30.0 მლნ აშშ დოლარამდე) ზრდა. საქართველოს სახელმწიფო ვალის ზღვრული მოცულობა, 2023 წლის ბოლოსათვის 31 565 466.5 ათას ლარით განისაზღვრა, მათ შორის, სახელმწიფო საგარეო ვალი – 23 146 667.0 ათასი ლარი, ხოლო სახელმწიფო საშინაო ვალი – 8 418 800.0 ათასი ლარი.

2024 წელს საქართველოს მშპ 86 მლრდ ლარი იქნება, 2012 წლის 27 მლრდ ლარის ნაცვლად, 1 სულ მოსახლეზე კი იგი 8500 დოლარს მიაღწ

წევს, ბიუჯეტის მოცულობა – 28 მლრდ ლარი 2012 წლის 8,5 მლრდ ლარის ნაცვლად მსოფლიო ბანკის კლასიფიკაციით საქართველო 2023 წლის საშუალოზე მაღალი შემოსავლის მქონე ქვეყნების ჯგუფში გადავიდა. ამავდროულად დასაქმებულთა რიცხვმა რეკორდულ სიდიდეს – 1366 ათასს მიაღწია.

ცხრილი 18. საქართველოს ძირითადი მაკროეკონომიკური პარამეტრები, 2019-2026 წწ.

დასახელება	2019 წელი, ფაქტი	2020 წელი, ფაქტი	2021 წელი, ფაქტი	2022 წელი, მოსაღ.	2023 წელი, პროგნ.	2024 წელი, პროგნ.	2025 წელი, პროგნ.	2026 წელი, პროგნ.
ნომინალური მშპ (მლნ. ლარი)	49 252.7	49 266.7	60 003.3	71 754.2	79 684.6	86 342.2	93 557.8	101 182.2
ნომინალური მშპ (მლნ. აშშ დოლარი)	17 476.9	15 846.5	18 625.6	24 610.2	29 403.9	31 860.9	34 523.2	37 336.8
რეალური მშპ (ზრდის ტემპი)	5.0%	-6.8%	10.5%	10.1%	5.0%	5.2%	5.2%	5.0%
მშპ-ს დეფლატორი	5.2%	7.3%	10.3%	9.5%	5.0%	3.0%	3.0%	3.0%
მშპ ერთ სულ მოსახლეზე (ლარი)	13 239.4	13 234.1	16 154.1	19 452.7	21 452.6	23 245.2	25 187.6	27 240.4
მშპ ერთ სულ მოსახლ. (აშშ დოლარი)	4 696.2	4 255.7	5 015.3	6 671.9	7 916.1	8 577.6	9 294.3	10 051.8
საშუალო წლიური ინფლაცია	4.9%	5.2%	9.6%	11.9%	5.3%	3.0%	3.0%	3.0%
მიმდინარე ანგარიში (%-ულად მშპ-სთან)	-5.8%	-12.5%	-10.4%	-4.1%	-6.4%	-5.6%	-4.9%	-4.1%
მთავრობის ვალი %-ულად მშპ-სთან	40.4%	60.1%	49.7%	39.6%	38.3%	37.8%	37.2%	36.4%

წყარო: საქსტატი, www.geostat.ge

2023 წელს პირველ ცხრა თვეში მშპ-ის ზრდამ 6,8 % შეადგინა, რაც, ძირითადად, საგარეო ვაჭრობის ზრდის მაღალმა ტემპებმა განაპირობა, კერძოდ, მთავარ სავაჭრო პარტნიორთან – რუსეთთან სავაჭრო ბრუნვა 10 %-ით გაიზარდა. მომავალში გათვალისწინებულია სავაჭრო კავშირების კიდევ უფრო გაძლიერება, რაც აუცილებლად მოითხოვს ლოჯისტი-

კური საქმიანობის გაღრმავებას, ამ მიზანს ემსახურება კავკასიონის უღელტეხილის რკინიგზის მშენებლობის პროექტი ინგუშეთის გავლით, ეს პროექტი საქართველოს რეგიონში ლოჯისტიკურ ჰაბად ფორმირებას შეუწყობს ხელს.

2024 წელს რუსეთ-უკრაინის, ასევე ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე ომის ფონზე, მოსალოდნელია მსოფლიო **ეკონომიკური აქტივობის** კიდევ უფრო შენელება, ძირითადად გლობალურად მაღალი ინფლაციური გარემოს და ამის შედეგად, თითქმის ყველა ქვეყანაში გამკაცრებული მონეტარული პოლიტიკის გამო. სსფ-ის იანვრის შეფასებით, 2024-ის გლობალური ეკონომიკური ზრდა 2023 წლის მსგავსად, 3.1%-ით განისაზღვრა, მ.შ. მზარდ და განვითარებად ქვეყნებში 4.1%-ით. ევროზონის ქვეყნების ეკონომიკურ აქტიობაზე უაღრესად არასასურველი შედეგი იქონია რუსეთის წინააღმდეგ სანქციების დაწესებამ, რამაც დამატებითი წნეხი შექმნა ეკონომიკაზე. სსფ-ის შეფასებით, 2023 წელს ეკონომიკური ზრდის პროგნოზი ევროზონისთვის 0.5%-ია, ხოლო 2024 წელს – 0.9% [International Monetary Fund. 2023. The World Economic Outlook: Navigating Global Divergences. Washington, D.C., October.; WEO January Update, 2024]. ასეთი დაბალი ტემპის ფონზე, განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად გამოიყურება 2024 წლის იანვარ-თებერვალში საქართველოში დაფიქსირებული 9,5 %-იანი მატება.

2023 წელს საქართველოში **რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის** ზრდის მთავარი ფაქტორი ინვესტიციები იყო, რაც ბიუჯეტიდან კაპიტალური ხარჯების და ბიზნეს სესხების მნიშვნელოვანმა მატებამ განაპირობა, შედარებით მცირე იყო მოხმარების წვლილი. რაც შეეხება **ეკონომიკურ აქტივობას**, 2023 წლის 7%-იანი რეალური მშპ-ის ზრდა, ერთი მხრივ, ეკონომიკის პოტენციალის შედარებით მაღალი ზრდით აიხსნება, რასაც მიმდინარე პერიოდში, ინვესტიციების ზრდის ფონზე, სანარმოო ფაქტორების გაზრდილი პროდუქტიულობაც ასტიმულირებს. მეორე მხრივ, აქტივობის მაღალი ზრდა ძლიერი ერთობლივი მოთხოვნის შედეგიც არის, რაც მოგზაურობიდან შემოსავლებისა და დაკრედიტების სოლიდური ზრდითაა განპირობებული. ეს ეფექტი მიმდინარე წელსაც შესამჩნევად იქნება, რაც მოხმარებასა და ინვესტიციებზე დადებითად აისახება და 2024-25 წლებში რეალური მშპ-ის 5%-იან ზრდას განაპირობებს.

საქართველოს სურვილი, გახდეს წამყვანი რეგიონული სახელმწიფო, წარმატებით რეალიზდება მთავრობის პოსტკრიზისულ სტრატეგიაში, რაც ეკონომიკის განვითარების სტაბილიზაციას და ცხოვრების დონის ამაღლებას ისახავს მიზნად. ქვეყნის ეკონომიკის რეაბილიტაციის სახელისუფლებო პოლიტიკა დემოკრატიული ურთიერთობების დამკვიდრებას და ევროკავშირში ინტეგრაციის გლობალური იდეის რეალიზებას ემსახურება, რისი საუკეთესო საფუძველი შექმნა 2021-2023 წწ. საქართველოს პოსტკრიზისული სტრატეგიის წარმატებულმა განხორციელებამ.

თავი 10. ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეგულირების სოციალურ-ეკონომიკური სტრატეგია

გლობალური პოსტკრიზისული სტრატეგიის ფუნდამენტური პრინციპები პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა, ქვეყნების ურთიერთანამშრომლობის მხარდაჭერა, თავისუფალ საბაზრო პრინციპებზე დამყარებული ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროგრამების კოორდინაცია და საყოველთაო კეთილდღეობაზე ზრუნვაა. პოსტკრიზისული ეტაპის კონვერგენციის სტრატეგია განვითარების კონცეპტუალური ბაზა და საზოგადოებრივი ცნობიერების მენტალური საფუძველი უნდა გახდეს.

კრიზისიდან გამოსვლის დინამიკა ხელისუფლების მიერ რეფორმების ეფექტიან გატარებაზე და მოსალოდნელი შედეგების სწორ პროგნოზირებაზეა დამოკიდებული, ანტიკრიზისულმა სტრატეგიამ ეკონომიკური უსაფრთხოება, განვითარების პროცესის თანაბარი დინამიკა, ცხოვრების დონის სტაბილიზაცია და სოციალური დაძაბულობის შენელება უნდა უზრუნველყოს. სახელმწიფომ უნდა იზრუნოს ბიზნესის მხარდაჭერაზე, ადგილობრივი წარმოების კონკურენტუნარიანობის ზრდაზე, მან ხელი უნდა შეუწყოს შემოსავლების გამოთანაბრებას, მის სამართლიან განაწილებას, სიღარიბის დაძლევას და სხვ.

ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის განსხვავებულმა პოტენციალმა და არაერთგვაროვანმა ფაქტორებმა, განვითარების პერსპექტივების და სტრატეგიების არსებითი დიფერენცირება გამოიწვია. **განვითარებული ქვეყნების** ეკონომიკა თავისი პოტენციალის ზრდას უახლეს მეცნიერულ-ტექნიკურ კვლევებზე, ფართო ინვესტიციური და ინოვაციური პროექტების განხორციელებაზე, მსხვილი კაპიტალის საწარმოო ტექნოლოგიებში ინვესტირებაზე აფუძნებს, შესაბამისად, ამ ქვეყნების ეკონომიკა შედარებით მდგრადია გარე ფაქტორებთან და მსოფლიო ბაზრების ცვლილებებთან მიმართებაში. **განვითარებადი ქვეყნები** კი, რესურსების დეფიციტის გამო, უპირატესად ძლიერ ეკონომიკაზე ხდებიან დამოკიდებული და მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების ზეგავლენის ქვეშ ექცევიან, რაც ახლებურ სახელმწიფოთაშორის კავშირებს და ურთიერთობის სრულიად ახალ სტანდარტებს აყალიბებს.

სტაბილიზაციის პროგრამების განხორციელებას განვითარების თანამედროვე ტენდენციები ინდივიდუალურად, ცალკეული ქვეყნის ეკონომიკის სპეციფიკის გათვალისწინებით მოითხოვს. **განვითარებულ**

ქვეყნებში რყევების კომპენსირება მკაცრი მონეტარული პოლიტიკითაც არის შესაძლებელი, დეფიციტური ბალანსის და **სავალო პრობლემების მქონე განვითარებად ქვეყნებში** კი, სავალუტო ინტერვენციები და კაპიტალის ნაკადების ეფექტური მართვაა ეკონომიკური წონასწორობის აღდგენის ძირითადი ინსტრუმენტი, ამ მექანიზმებით შესაძლებელია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მეტი ავტონომიურობის უზრუნველყოფა და შიდა ინფლაციის თვითრეგულირება.

10.1. ეკონომიკის პოსტკრიზისული სტაბილიზაციის ძირითადი მიმართულებები საქართველოში

პანდემიური პროცესის დროს კრიზისის მართვის ახალი ტენდენციები, მასში ხელისუფლების ჩართულობის მნიშვნელოვანი ზრდა და მმართველობითი ინტეგრაციის სრულიად ახლებური მიდგომები ჩამოყალიბდა, გამოიკვეთა საერთაშორისო თანამშრომლობის და ქვეყნებს შორის ანტიკრიზისული ღონისძიებების კოორდინაციის განსაკუთრებული მნიშვნელობა. კრიზისის მმართველობითი სტრუქტურების სახელმწიფოთაშორისი კოორდინაცია და საერთო ინფორმაციული ქსელის შექმნა **პანდემიური კრიზისის მართვის ძირითადი თავისებურება და დომინირებადი იდეოლოგია გახდა**. ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში განსაკუთრებით გამოიკვეთა ფინანსური ბაზრების სტაბილურობის საკითხი, მ.შ. დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკის გატარების, კაპიტალის მობილობის უზრუნველყოფის და გაცვლითი კურსის სტაბილურობის პრობლემები. კრიზისის რეგულირების ეკონომიკური მექანიზმების ფორმატში, სწორედ ეს მიმართულებები განისაზღვრა ხელისუფლების **ანტიკრიზისული სტრატეგიის ძირითად მექანიზმებად**.

კრიზისის არასტანდარტული ბუნების და ამის შედეგად, ობიექტური ეკონომიკური კანონების შეზღუდული მოქმედების გამო, საწყის ეტაპზე **ანტიკრიზისული რეაბილიტაციის გეგმის** მოსალოდნელი შედეგები ნაკლებად პროგნოზირებადი და პროცესიც რთულად სამართავი იყო. **კრიზისების მართვის კლასიკური სტანდარტების შესაბამისად, პანდემიის დროსაც ეკონომიკური წონასწორობის აღდგენის ძირითადი დატვირთვა ხელისუფლების მონეტარულ და ფისკალურ მექანიზმებზე გადავიდა**, ამასთან, პრიორიტეტი მათ კომბინირებულ გამოყენებას და სისტემური მართვის მექანიზმების კოორდინაციას მიენიჭა. ასეთი კომბინირება მეტი ეფექტის მომცემია, ვიდრე ცალკეული ელემენტის ინდივიდუალური გამოყენება. თუკი კრიზისის საწყის ეტაპზე ეკონომი-

კის მხარდაჭერის მიზნით, სებ-ის მიერ შერბილებული მონეტარული პოლიტიკა გატარდა, რეაბილიტაციის სწრაფმა ტემპმა ფულზე მოთხოვნის გაზრდის შედეგად, შემცირებული განაკვეთის სიდიდის თავდაპირველ მდგომარეობაში დაბრუნება გახადა შესაძლებელი.

საქართველოს, როგორც მზარდი ეკონომიკის ქვეყნის ფინანსური სექტორი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული გლობალურ ფინანსურ გარემოსთან და მსოფლიო საფინანსო სექტორში არსებულ პრობლემებთან, ეს დამოკიდებულება გაცილებით მწვავედება არასტანდარტულ ვითარებაში, ყველაზე მეტად კი, კრიზისულ გარემოში. განვითარებადი ქვეყნების საფინანსო სისტემის მართვის ეს კლასიკური დოგმა ხაზგასმით დაადასტურა **პანდემიურმა კრიზისმა, მან გამოკვეთა ინტეგრირებულ სამყაროსთან დაკავშირებული ფინანსური პრობლემების უპირატესი როლი ქვეყნების შიდა ფინანსური სისტემის ფუნქციონირებაში, მან კიდევ უფრო მკაფიო გახადა მზარდი ეკონომიკის ქვეყნებისთვის ფინანსური სისტემის შიდა ფაქტორებზე მეტად, გლობალურ სამყაროზე დამოკიდებულების ხარისხი და მათთვის მსოფლიო რისკების გავლენის პრიორიტეტულობა.**

ფინანსური ურთიერთობების დომინირება და სახელმწიფოს ფინანსური როლის არსებითი გააქტიურება გახდა კრიზისის მართვის ძირითადი მახასიათებელი. ადგილობრივი ფინანსების ეკონომიკური და სოციალური მნიშვნელობის ზრდასთან ერთად, გაძლიერდა მოზიდული კაპიტალის ეკონომიკური დატვირთვა და **გაფართოვდა სახელმწიფოს ჩართულობა კაპიტალის მობილობის პროცესში.** ხელისუფლების მიერ სესხების დაფინანსების და საკრედიტო გარანტიების სახელმწიფო პროგრამებმა, ასევე, მკვეთრად შემცირებულმა, მაგრამ მაინც უცხოეთიდან განხორციელებულმა გზავნილებმა, პრაქტიკულად, აღმოფხვრა სანარმოების გაკოტრების რისკები და მეტნაკლებად შეინარჩუნა სანარმოო პოტენციალი.

ანტიკრიზისული პოლიტიკა ინფლაციის დაბალი დონის უზრუნველყოფას და ეკონომიკური რყევების შემცირებას ისახავს მიზნად, ამისთვის **ცენტრალური ბანკი მონეტარულ ინსტრუმენტებს იყენებს, ძირითადად, ეს არის საპროცენტო განაკვეთის სიდიდე, სავალუტო ინტერვენციები და სარეზერვო მოთხოვნის სტანდარტები,** მაგრამ ეს კლასიკური ნორმა კრიზისის დროს სრულყოფილად ვერ მუშაობს, რადგანაც ამ დროს ფინანსური ბაზრები არასტაბილურად ფუნქციონირებენ, საპროცენტო განაკვეთი კი, უფრო მეტად სტრუქტურული ცვლილებებით არის განპირობებული, რაც ხშირად აფერხებს ანტიკრიზისული ღონისძიებების სწორ პროგნოზირებას და მისი ინსტრუმენტების ეფექტიან გამოყენებას.

მონეტარული პოლიტიკის წარმატებას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს **სავალუტო რეზერვების ეფექტური მართვა**, ეს საკითხი უშუალოდ უკავშირდება მისი მონეტიზაციის მაჩვენებელს. დღეს საქართველოსთვის ერთ-ერთ ძირითად პრობლემად **დოლარიზაციის** მაღალი დონე რჩება, რამდენადაც იგი ზრდის რა ფინანსურ რისკებს, ამით, ზოგადად, ეკონომიკის არასტაბილურობას განაპირობებს. ამ საკითხის მართვა მაღალ პროფესიონალიზმს და ღრმა ანალიზს მოითხოვს, რადგანაც, დოლარიზაციის დონის შემცირება, არ შეიძლება ცალსახად იძლეოდეს გარანტირებულ ეფექტს, გასათვალისწინებელია ის, რომ დოლარიზაციის დონის შემცირება, მართალია, შედარებით მაღალ სტაბილურობას და გადაწყვეტილებებში მეტ ავტონომიურობას განაპირობებს, მაგრამ, ლარზე მოთხოვნის ზრდის შედეგად წონასწორობის ახლებურ კონფიგურაციას აყალიბებს. კრიზისის დროს ეკონომიკის სტიმულირების ერთ-ერთ ინსტრუმენტად სახელმწიფო ექსპანსიურ **ფისკალურ პოლიტიკას** იყენებს. მისმა ეფექტურმა სტრატეგიამ კრიზისის მადესტაბილიზებელი მასშტაბები მნიშვნელოვნად შეამცირა საქართველოში.

დოლარიზაციის შემცირება საქართველოს ეკონომიკისთვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა. მაღალი დოლარიზაცია მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანობის შეზღუდვასთან ერთად, შეიცავს რა ფინანსური დესტაბილიზაციის საფრთხეს, რეალურად, ქვეყნის რისკიანობაზეც აისახება და მისი საკრედიტო რეიტინგების გაუმჯობესებას უშლის ხელს. 2023 წლის დეკემბერში ნოემბერთან შედარებით, სესხების დოლარიზაციამ 45.2% შეადგინა (გაცვლითი კურსის ეფექტის გამორიცხვით), მ.შ. ფიზიკური პირების სესხების დოლარიზაციის დონემ 28.8%, იურიდიული პირებისამ კი, 63.6% შეადგინა. 2024 წლის იანვრისთვის დეპოზიტების დოლარიზაცია 50.7%-ის, მ.შ. ფიზიკური პირების –38.1%-ის და იურიდიული პირების – 65.3% -ის ტოლი იყო.

2023 წლის ბოლოს **საკრედიტო აქტივობა** დაჩქარდა. დეკემბერში, საკრედიტო პორტფელის წლიური ზრდის ტემპმა 17.1% შეადგინა, მ.შ სამომხმარებლო ტიპის სესხების ზრდის ტემპმა 24.6% შეადგინა, ეს ზრდა სესხის პოლიტიკის შედეგია, რომლის თანახმადაც, 2023 წლის 1 ნოემბრიდან არაუზრუნველყოფილი სამომხმარებლო სესხების მაქსიმალური ვადიანობა 4 წლამდე გაიზარდა. საკრედიტო პორტფელის ზრდა, უმეტესწილად, ლარით გაცემული სესხების ზრდით იყო განპირობებული.

მონეტარული მექანიზმების ეფექტის მეტი პროგნოზირებადობის მიზნით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია **მაკროპრუდენციული პოლიტიკის** გამოყენება, იგი ფინანსური რისკების წინასწარ იდენტიფიცირებას ახდენს, რითაც ბაზრების ციკლურობის შემცირებას და ფინანს-

სური სისტემის მაღალ მდგრადობას აღწევს. კრიზისის მართვის მონეტარული სისტემა, პირველ რიგში, სავალუტო ბაზრების სტაბილურობის უზრუნველყოფას ემსახურება, ამ პროცესის ინსტიტუციური და სამართლებრივი საფუძვლები ევროკავშირის საზედამხებდევლო ჩარჩოსთან საქართველოს ასოცირებით შეიქმნა. სავალუტო ვაჭრობაში სტაბილურობის უზრუნველყოფას მომავალში დიდად შეუწყობს ხელს **ბლუმბერგის** სისტემის დანერგვა.

პანდემიურ კრიზისში განსაკუთრებით პრობლემატური ქვეყნების დიდი **საგარეო ვალი** აღმოჩნდა, მისი მართვა აუცილებლად მოითხოვს საკითხის კომპლექსურ განხილვას და გლობალურ დონეზე თანამშრომლობის კოორდინირებას. კრიზისის დროს საგარეო ვალის ზრდა ეკონომიკის სტანდარტული მახასიათებელია, მის გარეშე, პრაქტიკულად, შეუძლებელია ანტიკრიზისული ღონისძიებების განხორციელება და ეკონომიკის სახელმწიფო მხარდაჭერის პოლიტიკის ფექტიანი გატარება. ასეთ გარემოში, **მთავარი პრობლემა არა ვალის ზრდა, არამედ მისი უსაფრთხოების ნორმის დაცვა და ქვეყნის გადახდისუნარიანი იმიჯის შენარჩუნებაა. ეს არის ვალის ეფექტიანი მართვის კონცეპტუალური საფუძველი.** მართალია, პანდემიის დასაწყისში თავისი ანტიკრიზისული სტრატეგიის ფინანსური უზრუნველყოფის მიზნით, საქართველოს მოუხდა ვალის უსაფრთხოების სტანდარტის დარღვევა (მშპ-ის 60%), მაგრამ რეზერვების ეფექტიანი მართვის და სწორი სტრუქტურული პოლიტიკის გატარებით, უკვე 2021 წლისათვის გახდა შესაძლებელი ვალის უსაფრთხო ზონაში დაბრუნება და ეკონომიკური ზრდის მსოფლიოში აღიარებული მაღალი ტემპების უზრუნველყოფა. სუსტადგანვითარებული ქვეყნებისათვის სავალო კრიზისის ეფექტური მართვის განსაკუთრებული მნიშვნელობიდან გამომდინარე, შემუშავდა ვალის სტრუქტურული ცვლილების ახალი პლატფორმა – **G-20**, რაც საფუძვლად დაედება ღარიბი ქვეყნების დავალიანების მართვას საერთაშორისო დონეზე.

10.2. საქართველოს პოსტკრიზისული ეკონომიკის ძირითადი მახასიათებლები

საქართველო მცირე ზომის ღია ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა, რომლის ფინანსურ სექტორს ძირითადად ახასიათებს:

- **დოლარიზაციის მაღალი დონე**
- **დეფიციტური მიმდინარე ანგარიში**
- **საერთაშორისო ფინანსურ ნაკადებზე მნიშვნელოვანი დამოკიდებულება.**

ამ ფაქტორების შედეგად, ქვეყნის ფინანსური სისტემა გლობალური ტენდენციების მიმართ ძალიან მგრძნობიარეა და მისით არის უპირატესად, განპირობებული. 2021 წლის მეორე ნახევარში მსოფლიო ეკონომიკის აღდგენის დაწყებასთან ერთად, საქართველოს ეკონომიკამ რეაბილიტაციის პროცესი დაიწყო, მაგრამ იმ პერიოდის მნიშვნელოვანმა პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა ფაქტორებმა საქართველოს ეკონომიკასა და ფინანსურ სექტორზე არსებითი გავლენა იქონიეს, კერძოდ:

- **რუსეთ-უკრაინის კონფლიქტმა პანდემიის პერიოდში წარმოქმნილი ფინანსური სტაბილურობის საკითხი გაამწვავა**
- **აღნიშნულმა კონფლიქტმა პანდემიით გამოწვეული გლობალური ინფლაციის კიდევ უფრო მეტად ზრდა გამოიწვია**
- **ინფლაციის დასარეგულირებლად გამკაცრდა მონეტარული პოლიტიკა, რაც უაღრესად პრობლემატური აღმოჩნდა მცირე ეკონომიკის ქვეყნებისთვის**
- **სასაქონლო ბაზრებზე განსაკუთრებით იჩინა თავი მიწოდების ერთიანი სქემის რღვევით გამოწვეულმა პრობლემებმა.**

რუსეთ-უკრაინის კონფლიქტმა და რუსეთის წინააღმდეგ დაწესებულმა სანქციებმა წინა პლანზე **ენერგოუსაფრთხოების** საკითხი დააყენა. ენერგოუსაფრთხოების რისკებიდან გამომდინარე, რიგი ქვეყნები იძულებული გახდნენ წიაღისეული საწვავის წარმოება გაეფართოებინათ. აღნიშნულმა მოვლენებმა შეაფერხა კლიმატის ცვლილების საწინააღმდეგო პოლიტიკის გატარების პროცესი, რაც მსოფლიო ეკონომიკებს სასაქონლო ფასების შოკების მიმართ უფრო მონყევლადს ხდის, კიდევ უფრო ზრდის ინფლაციას და ხელს უწყობს ეკონომიკურ არასტაბილურობას, ამან ნათლად აჩვენა, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია მწვანე ენერგიის წარმოება, რაც ქვეყნის ენერგოდამოუკიდებლობას და უსაფრთხოებას უზრუნველყოფს.

2022 წელს მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის პერსპექტივები მნიშვნელოვნად გაუარესდა და მსოფლიო **გლობალური ინფლაციის** საფრთხის წინაშე დააყენა. განსაკუთრებული მაღალი რისკების წინაშე განვითარებადი და მზარდი ეკონომიკების ქვეყნები აღმოჩნდნენ, რაც შემდეგმა ფაქტორებმა განაპირობა:

- **გამკაცრებული ფინანსური პირობები**
- **ვალის რეფინანსირების გაზრდილი რისკები**
- **პანდემიის საწინააღმდეგოდ გატარებული ღონისძიებების შედეგად გაზრდილი ვალის ტვირთი**
- **დაძაბული გეოპოლიტიკური ვითარება**

- **გაზრდილი ადგილობრივი მაკროფინანსური რისკფაქტორები.**

საქართველოს ფინანსური სექტორის მდგრადობას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მეზობელ რეგიონში ჩვენი ქვეყნის წამყვან სავაჭრო პარტნიორებს შორის პოლიტიკური დაძაბულობა, გაურკვევლობა რუსეთ-უკრაინის კონფლიქტის ხანგრძლივობასა თუ მოსალოდნელ შედეგებში, ასევე, რუსეთის წინააღმდეგ დაწესებული სანქციების ეკონომიკური შედეგების ნაკლებპროგნოზირებადობა. ამ პროცესებმა მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიეს რეგიონში ინვესტორთა განწყობაზე და საგრძნობლად გაზარდეს ქვეყნიდან კაპიტალის გადინება, ამან კი, მაღალი დოლარიზაციის გათვალისწინებით, შესაძლოა ადგილობრივი ვალუტის გაუფასურების საფრთხე გაზარდოს, რაც მნიშვნელოვან გავლენას იქონიებს საკრედიტო პორტფელის ხარისხზეც.

მსოფლიო ფინანსური ბაზრების ძირითადი ტენდენციები, მათი პრობლემები და განვითარების კონკრეტულ პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ეტაპზე წარმოქმნილი რისკები ასევე მასშტაბურ როლს ასრულებს საქართველოს ეკონომიკაში. მიმდინარე პერიოდისთვის გამოიკვეთა მსოფლიო ფინანსური რისკების საქართველოს საფინანსო სისტემაზე გადაცემის რამოდენიმე მნიშვნელოვანი არხი, კერძოდ:

- გლობალური ეკონომიკის აღდგენის დაბალი ტემპი ზრდის მსოფლიო განვითარების პროცესზე საქართველოს დამოკიდებულებას, რაც საკმაოდ გაართულებს სტაბილიზაციის აღდგენას
- გლობალური ინფლაციის საწინააღმდეგოდ განვითარებულ ქვეყნებში მონეტარული პოლიტიკის მოსალოდნელზე მეტად გამკაცრება, უშუალოდ მოქმედებს რა გაცვლით კურსზე, ამით ზრდის საქართველოს ფინანსური სტაბილურობის რისკებს
- მსოფლიოში მაღალი ინფლაციისა და მიწოდების ჯაჭვების რღვევის შედეგად, შესაძლოა საგარეო მოთხოვნა შესუსტდეს, რაც უარყოფით გავლენას მოახდენს როგორც მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტზე, ასევე გაცვლით კურსზე
- მზარდი ეკონომიკის ქვეყნებში რისკის პრემიის ზრდით გამოწვეული ფინანსური პირობების გამკაცრება უცხოურ ვალუტაში სესხების გაძვირებას განაპირობებს, ამასთან, იგი ამცირებს ფინანსური ნაკადების შემოდინებას, რაც განსაკუთრებით პრობლემატურია საქართველოს მსგავსი მაღალი დოლარიზაციის მქონე ქვეყნებისთვის

- განვითარებულ ეკონომიკებში მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის მოსალოდნელზე მეტად ზრდა განვითარებადი ქვეყნებიდან ფინანსური ნაკადების დამატებით გადინებას შეუწყობს ხელს, რაც საქართველოში ადგილობრივ ეკონომიკასა და ლარის კურსზე წნეხს წარმოქმნის
- საქართველოზე რეგიონის, განსაკუთრებით კი სავაჭრო პარტნიორი ქვეყნების ეკონომიკური მდგომარეობა გავლენას, უპირატესად, ექსპორტისა და ფულადი გზავნილების მოცულობით ახდენს. ამ ქვეყნებში გაუარესებული ეკონომიკური გარემო უარყოფითად აისახება მათ საგარეო ბალანსზე და ადგილობრივ ვალუტაზე, იწვევს რა, გაცვლითი კურსის გაზრდილ მერყეობას, რაც, თავის მხრივ, ამწვავებს საქართველოს სავაჭრო ბალანსის წონასწორობას
- საყურადღებოა გლობალური ინფლაციის გავლენა საქართველოს იმპორტირებულ ინფლაციაზე. პანდემიის პირობებში მიწოდების ჯაჭვების რღვევით, საერთაშორისო ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდების დისბალანსითა და ენერგორესურსებისა და ნედლეულის მნიშვნელოვანი გაძვირებით გამოწვეული ინფლაციური წნეხი, რუსეთ-უკრაინის ომის პირობებში კიდევ უფრო გაიზარდა და, შედეგად, გლობალურმა ინფლაციამ ბოლო წლების რეკორდულ მაჩვენებელს მიაღწია. ეს ადგილობრივ ფასებზეც აისახება და საქართველოში მნიშვნელოვან წნეხს იწვევს, თუმცა, ბოლო პერიოდში ლარის გამყარებამ იმპორტირებული საქონლის ინფლაციის შენელებას შეუწყობს ხელი
- რუსეთ-უკრაინის კონფლიქტმა საკმაოდ ბუნდოვანი გახადა პოსტპანდემიური რეაბილიტაციის პროცესი, რასაც მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის შემცირების ტენდენცია მოჰყვა, ეს კი საქართველოს ეკონომიკის რეაბილიტაციის პერსპექტივასაც გარკვეულწილად, ბუნდოვანებას უქმნის
- რეგიონში პოლიტიკური არასტაბილურობის გახანგრძლივების შემთხვევაში, შესაძლოა მოხდეს საქონლის ექსპორტის, ფულადი გზავნილებისა და ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლების მნიშვნელოვანი კლება, რაც მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტს გაზრდის
- ომის მიმდინარეობასთან დაკავშირებული გაურკვევლობა ამაღლებს გლობალურ მაკროფინანსურ გარემოში არსებულ რისკებს, რაც სხვა ქვეყნებთან ერთად, არაპროგნოზირებადს

ხდის გლობალურ გარემოში საქართველოს ეკონომიკის ინტეგრირების პერსპექტივებსა და მიმართულებებს.

კრიზისების პრევენციის და მისი მართვის კოორდინირების საკითხს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას „აღმოსავლეთ პარტნიორობის პროგრამაში“ საქართველოს მონაწილეობა ანიჭებს. პროგრამა კრიზისების მართვის და მის შემდგომ რეაბილიტაციის პერიოდში თანამშრომლობის ახალ მიდგომებს განსაზღვრავს, რაც, უპირველესად, ანტიკრიზისული გეგმის ცალკეული მექანიზმის კომპლექსურ შემუშავებას და სხვადასხვა ქვეყნის სტრატეგიის ურთიერთკოორდინაციის გზით, კრიზისების მართვის უნიფიცირებული სტანდარტების განსაზღვრას მოითხოვს [Tabatadze M., 2020].

„აღმოსავლეთ პარტნიორობის პროგრამაში“ მონაწილეობა დემოკრატიის მაღალი დონის დამკვიდრებას ემსახურება, რამდენადაც, იგი მართვის პროცესებში სამოქალაქო საზოგადოების ჩართულობას, უსაფრთხოების უზრუნველყოფას, მოსახლეობის მიგრაციის და საზღვრების მართვის საკითხებში თანამშრომლობას ითვალისწინებს. თანამედროვე ინტეგრირებული სამყაროს ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანი სახელმწიფოთა მიზნების კოორდინირება და ეროვნული სტრატეგიების ჰარმონიზება ხდება, ეს არის **გლობალურ გარემოში ქვეყნების ეკონომიკური ადაპტაციის ძირითადი პრინციპი და მათი ფუნქციონირების მექანიზმი.**

პოსტკრიზისული რეაბილიტაცია და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მხარდაჭერის სტრატეგია ხელისუფლებისათვის განსაკუთრებულ პრიორიტეტად იქცა. ამ მიზნით, პირველ რიგში, ბიზნეს-სექტორის განვითარების ხელშეწყობა და სახელმწიფოს მხრიდან მისი ფართო ფინანსური მხარდაჭერა იქნა მიჩნეული. ზრდის მაღალი ტემპის მიღწევის და ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაციის პოლიტიკამ ახალი მოთხოვნები დააყენა ეკონომიკის რეგულირების მექანიზმების წინაშე, პირველ რიგში, ეს ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაციას და კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობის უზრუნველყოფას შეეხო.

პოსტკრიზისული პერიოდის არსებითი ნიშანი **ეკონომიკური პოლიტიკის სოციალურად ორიენტირებული ხასიათი გახდა.** გლობალურმა პანდემიამ მნიშვნელოვნად გაამწვავა **სიღარიბის საკითხი**, რომლის წინააღმდეგ ბრძოლას მსოფლიომ ბოლო ათწლეულების მანძილზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა. პანდემიურმა კრიზისმა საკითხის ახლებური გააზრება მოითხოვა და სრულიად ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა ცივილიზებული სამყარო. არსებითი ცვლილებები შევიდა ქვეყნების

ბიუჯეტის სტრუქტურაში, გაიზარდა რა სოციალური პროექტების დაფინანსების წილი და ბევრი მათგანი ახალი სტანდარტის სოციალურად ორიენტირებული პოლიტიკის შემუშავების აუცილებლობის წინაშე დააყენა.

პანდემიურმა კრიზისმა მთელ მსოფლიოში მკვეთრად გაამწვავა **სოციალური ფონი**, მსოფლიო ტენდენციების მსგავსად, კრიზისის შემდგომ პერიოდში საქართველოშიც სოციალური საკითხის დარეგულირება და, შესაბამისად, ახალი სოციალური სტანდარტების შემოღება გახდა აუცილებელი. საქართველოში გრძელადიან გამონეწევად რჩება სამუშაო ძალის დეფიციტი, რასაც მოსახლეობის დაბერება და კადრების გადინება განაპირობებს. ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში საქართველოში სამუშაო ძალა 0.2%-ით შემცირდა, რისი კონპენსირება დაბალშემოსავლიანი მეზობელი სახელმწიფოების შრომითი რესურსების ხარჯზე იქნება შესაძლებელი. სამუშაო ძალის დეფიციტის დასაძლევად მნიშვნელოვანი ფაქტორი სახელფასო პოლიტიკაა. 2018-2023 წწ. საქართველოში საშუალო ხელფასი 10%-ით გაიზარდა, მ.შ. ზრდა ყველაზე მაღალი იყო ინფორმატიკა და კომუნიკაციების სექტორში – 17%, ასევე, განათლებაში, მრეწველობასა და მშენებლობაში – 12%. ეს დარგები შრომის ანაზღაურების ზრდის მაღალ ტემპებს მომავალშიც შეინარჩუნებს. მშენებლობაში საშუალო-თვითური ხელფასი საქართველოში უფრო მაღალია, ვიდრე აზერბაიჯანში, თურქეთში, სომხეთში, ასევე ალემატება ჩვენი ხელფასები ვაჭრობასა და სოფლის მეურნეობაში აზერბაიჯანის, სომხეთის, უზბეკეთის დონეს, საიდანაც, სავარაუდოდ, მოხდება კადრების შემოღინება.

ცხოვრების დონის მნიშვნელოვანი ინდიკატორი **უძრავი ქონების** ღირებულებაა, რაც საქართველოში განსაკუთრებით მაღალი მაჩვენებლებით ხასიათდება, ამას ხელი ბოლო პერიოდის სამხედრო კონფლიქტების შედეგად მიგრანტთა რიცხვის ზრდამ და ვალუტის ნაკადების გააქტიურებამ შეუწყო ხელი. შედარებით დაბალანსდა ვითარება 2023 წელს, როდესაც შემოსული მიგრანტების 17%-მა დატოვა საქართველო, რამაც მათი რაოდენობა 2022 წლის 115 ათასიდან, 2023 წელს 95 ათასამდე შეამცირა, 2024 წელს კი, 76 ათასამდე შემცირდება, დაიკლებს შემოსული ვალუტის მოცულობაც. რუსი მიგრანტების მიერ განეული დანახარჯების წლიური მოცულობა 2022 წლის 680 მლნ აშშ დოლარიდან, 2023 წელს 875 მლნ დოლარამდე გაიზარდა, 2024 წლისთვის კი ამ პარამეტრის 660 მლნ აშშ დოლარამდე შემცირებაა დაგეგმილი. ამასთან, თუკი 2023 წლის დასაწყისისთვის ბინის ქირა თბილისში საშუალო თვიურად 800 აშშ დოლარამდე გაიზარდა, 2024 წლისთვის დაგეგმილია თანხის შემცირება ქირავნობის დროს 10-12 დოლარამდე/1კვ.მ., გასაყიდი ფასის კი 1000-1200 აშშ დოლარამდე/1კვ.მ-ზე.

საქართველოს ხელისუფლების მიზანი სოციალურად ორიენტირებული ბიუჯეტის საფუძველზე, მთავრობის სოციალური პრიორიტეტების დაცვა და კრიზისის შედეგად მნიშვნელოვნად გაუარესებული სოციალური ვითარების გაუმჯობესება გახდა. სოციალური სისტემის რეაბილიტაცია მთავრობისაგან მის მარეგულირებელ მსოფლიო პრინციპებზე დამყარებული შემდეგი სტანდარტების აუცილებელ დაცვას მოითხოვს:

- მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება, სოციალური დისკრიმინაციის შემცირება, სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარება
- საზოგადოების პოლარიზაციის და სოციალური მარგინალიზაციის ლიკვიდაცია, სოციალური თანაარსებობისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა
- სოციალური ინსტიტუტების გაძლიერება, სოციალური პარტნიორობის საყოველთაოდ აღიარებული სტანდარტების დამკვიდრება
- შრომის ბაზრის ეფექტიანი ფუნქციონირება და დასაქმების ხელშეწყობა, დასაქმების პროგრამების საყოველთაო ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა
- შრომის ანაზღაურების ზრდის სტიმულირება, დაუბეგრავი მინიმუმის და პენსიების საარსებო მინიმუმთან შესაბამისობის დაცვა
- საარსებო მინიმუმის და სამომხმარებლო კალათის განსაზღვრის მეცნიერულად დასაბუთებული მეთოდოლოგიის შემუშავება. საარსებო მინიმუმის, როგორც სიღარიბის შეფასების კრიტერიუმის სამართლებრივი სტატუსის დადგენა
- მრავალშვილიანი ოჯახების, სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის, უმუშევრების, ომისა და შრომის ვეტერანების ფინანსური მხარდაჭერა, მათი ღირსეული ცხოვრების უზრუნველყოფა
- შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა საზოგადოებაში სრულფასოვანი ინტეგრირების მხარდაჭერა
- კონფლიქტური და საზღვრისპირა რეგიონებისათვის სოციალურ-ეკონომიკური რეაბილიტაციის პროგრამების საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობის დაცვა და მისი სახელმწიფო მხარდაჭერა.

პოსტკრიზისული სტრატეგიის წარმატებაში განსაკუთრებული შედეგები იქონია შიდამეურნეობების სატრანსფერო მხარდაჭერის და

მოსახლეობის სოციალური დახმარების სახელმწიფო პროგრამებმა. ამ პროგრამების ფარგლებში კრიზისის პერიოდში ხელისუფლების მიერ დაფინანსდა სწავლისა და პროფესიული გადამზადების, მცირეშემოსავლიანი შინამეურნეოებების სამედიცინო დახმარების, სოცდაზღვევის დაფინანსების, უმუშევრობის შემწეობის დამატებითი დანახარჯები, რამაც საბოლოო ჯამში, მნიშვნელოვნად შეასუსტა შრომის ბაზარზე კრიზისის ზემოქმედების უარყოფით შედეგები.

ეკონომიკური ზრდის მაღალმა ტემპმა საქართველოს მთავრობას საშუალება მისცა ბიუჯეტის დანახარჯების არსებითი ნაწილი სოციალურ სექტორზე წარემართა. პოსტპანდემიურ პერიოდში ხელისუფლების ერთ-ერთი პრიორიტეტი მოსახლეობის ჯანმრთელობის უზრუნველყოფა და სოციალური გარანტიებია, აქცენტი კეთდება სოციალურად დაუცველთა რაოდენობის და სიღარიბის დონის შემცირებაზე. 2023 წლის მაისში ფულადი სოციალური დახმარება 668 555 ადამიანმა (176 494 ოჯახმა) მიიღო, რაც წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით 11 964 ადამიანით მეტია, ამასთან, საარსებო შემწეობის მიმღებთა რაოდენობა აპრილთან შედარებით 7 809 პირით (1 160 ოჯახით) შემცირდა, რაც საარსებო შემწეობის მიმღებთა ისტორიული მაქსიმუმის 2023 წლის მარტში დაფიქსირებით აიხსნება – 676 641 ადამიანი (180 430 ოჯახი). მათი დახმარების თანხამ კი 57 839 579 ლარი შეადგინა **[სოციალური მომსახურების სააგენტო, 2023]**.

საექსპორტო პოტენციალის ამაღლება უშუალო კავშირშია მცირე მეწარმეობის მხარდამჭერი სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებასთან, ამ მიზანს საქართველოში ემსახურება „მცირე ბიზნესის განვითარების ფონდი“, „მცირე და საშუალო საწარმოების საკითხებში საქართველოს სახელმწიფო მინისტრის აპარატი“, „მეწარმეობის განვითარების სააგენტო“, „ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტო“, მათი საქმიანობა გამომდინარეობს „ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის“, „ევროპასთან ასოცირების ხელშეკრულების“, „ღია და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შექმნის შესახებ შეთანხმების“ და სხვა საერთაშორისო ნორმატიულ აქტების პრინციპებიდან და მოთხოვნებიდან.

ქვეყნის სწრაფი ეკონომიკური ზრდისთვის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა სამეწარმეო გარემოს შემდგომი გაუმჯობესება. განვითარებადი ქვეყნების მსგავსად, საქართველოში სამეწარმეო სფეროში უპირატესობა **მცირე წარმოებას** ენიჭება. მცირე მეწარმეობის ხელშეწყობის სახელმწიფო პროგრამა ითვალისწინებს საქართველოში მცირე ბიზნესის განვითარების ინსტიტუციურ-სამართლებრივი ბაზის სრულყოფას, ექსპორტის სტრუქტურის და მასთან დაკავშირებული ბაზრების დივერსი-

ფიციერების სქემის დადგენას, ევრობაზრებზე ქართული საქონლის ეფექტური პოზიციონირების პერსპექტივების განსაზღვრას, ამ საკითხების მიხედვით ადგილობრივი წარმოების განვითარების ტენდენციების და სტრუქტურის ტრანსფორმაციის პროგნოზირებას, ცალკეული დარგის მიმართ სახელმწიფო პრეფერენციების შემუშავებას.

ხელისუფლების მხრიდან **მცირე მენარმეობის მხარდაჭერის** პოლიტიკის შედეგად საქართველოში გაუმჯობესდა ბიზნეს-გარემო, მნიშვნელოვნად გამარტივდა რეგულაციები, შემცირდა გადასახადები, აღმოიფხვრა კორუფცია და ა.შ. ამ პოზიციებით საქართველო საერთაშორისო ინდიკატორებით მსოფლიოს საუკეთესო ათეულშია და, ზოგადად, მდგომარეობა გაუმჯობესების ტენდენციით ხასიათდება.

საქართველოს მთავრობამ 2021 წლის 13 ივლისს დაამტკიცა საქართველოს **მცირე და საშუალო მენარმეობის** განვითარების 2021-2025 წ.წ. სტრატეგია და 2021-2022 წ.წ. სამოქმედო გეგმა, რომელიც ეფუძნება **„ევროპული მცირე ბიზნესის აქტის“** ძირითად პრინციპებს და ევროკავშირის ქვეყნების საუკეთესო პრაქტიკას. მენარმეობის განვითარების მიმართულებით, კრიზისიდან გამოსვლის პერიოდში განხორციელდა შემდეგი აქტივობები:

- შეიქმნა საკრედიტო საგარანტიო სქემა – საანგარიშო პერიოდში პროგრამაში 195.6 მლნ ლარის მოცულობის 284 სესხი ჩაერთო, აქედან **„აწარმოე საქართველოში“** სააგენტოს მიერ გარანტირებულია 144.5 მლნ ლარი, გადარიცხული თანხის ოდენობაა 30.4 მლნ ლარი
- 2021-2022 წწ. საერთაშორისო ღონისძიებებზე ქართული კომპანიების მონაწილეობის მხარდაჭერის სახელმწიფო პროგრამა, მისი ორგანიზების და თანადაფინანსების გზით. სულ მხარდაჭერილი იქნა 55 ბენეფიციარი, სსიპ-ის – **„აწარმოე საქართველოში“** მხარდაჭერით ქართულმა კომპანიებმა მონაწილეობა მიიღეს 10-ზე მეტ საერთაშორისო ღონისძიებაში/გამოფენაში: **Pitti Imagine Bimbo 2021** (ჩატარდა ონლაინ), **Playtime** (ჩატარდა ონლაინ), **Fashion Weeks 2021 (Spring/Summer)**, **Anuga 2021**, **VIV MEA 2021**, **Intersolar North America 2022**, **Pitti Imagine Bimbo 2022 (Winter show)**, **Playtime Paris 2022 (Winter show)**, **INTERSOLAR North America 2022**, **GULFOOD 2022**, **Fashion Weeks 2022 (Fall/Winter 2022)**, **APLF Dubai 2021**, **Birmingham Food&Drink Expo 2022**

- სესხის/ლიზინგის პროცენტის თანადაფინანსება – საანგარიშო პერიოდში გაფორმდა 488 ხელშეკრულება, 911.6 მლნ ლარის ინვესტიციის ჯამური მოცულობით
- სესხის თანადაფინანსების საპილოტე რეგიონებად შეირჩა იმერეთი, კახეთი, რაჭა-ლეჩხუმი-ქვემო სვანეთი
- მიკრო და მცირე მეწარმეობის მხარდაჭერის პროგრამა – 2021 წელს დაფინანსდა 689 ბენეფიციარი, 14 303 493 ლარის მოცულობის გრანტით
- ქვეყნის საექსპორტო პლატფორმაზე – www.tradewithgeorgia.com დარეგისტრირებულია 660 პირი.

2022 წლის აპრილში დაიწყო **ტექნიკური დახმარების პროგრამის** განხორციელება, რომელიც მიზნად ისახავს ექსპორტზე ორიენტირებული მცირე და საშუალო ბიზნესის საექსპორტო პოტენციალის ზრდის ხელშეწყობას, ბენეფიციარ კომპანიებში ექსპორტის შემაფერხებელი ფაქტორების აღმოფხვრისა და ექსპორტის მასტიმულირებელი მექანიზმების დანერგვის თვალსაზრისით, ეს ხელს შეუწყობს საექსპორტო პროდუქტებისა და სერვისების დივერსიფიკაციას, მაღალი საექსპორტო პოტენციალის მქონე სექტორებისა და პროდუქტების იდენტიფიცირებას, საქართველოს მასშტაბით სამუშაო ადგილების შექმნასა და საერთაშორისო გაყიდვების წახალისებას.

მეწარმეების სახელმწიფო მხარდაჭერა შესაბამის **საკანონმდებლო ბაზას** ემყარება, ამ მიმართულებით, 2021 წლის 22 ივნისს საქართველოს პარლამენტმა მოახდინა „**მედიაციის შედეგად მიღწეული მორიგების შესახებ საერთაშორისო შეთანხმებების თაობაზე**“ სინგაპურის კონვენციის რატიფიცირება, 2021 წლის 2 აგვისტოს კი, საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „**მეწარმეთა შესახებ**“ საქართველოს ახალი კანონი (ამოქმედდა 2022 წლის 1 იანვრიდან). ეს კანონი მიზნად ისახავს კერძო მეწარმეობის და სახელმწიფოს თანამშრომლობის საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფას, მის ევროსტანდარტებთან შესაბამისობის უზრუნველყოფას და მეწარმეობის შემდგომი განვითარების სახელმწიფო მხარდაჭერას.

თავი 11. საქართველოს ეკონომიკის სექტორული პრიორიტეტები კრიზისის შემდგომ პერიოდში

პანდემიური კრიზისის პირობებში სისტემური რისკების ზრდის გამო, დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა **სექტორული ცვლილებების ოპტიმიზაციას**, იგი კონკრეტული პერიოდის ზოგად მდგომარეობასთან იყო ადაპტირებული და ეკონომიკის სტაბილიზაციის საშუალოვადიანი მიზნების რეალიზაციაზე ორიენტირდებოდა. კრიზისის შემდგომმა პერიოდმა განსაკუთრებულად ხაზგასმით უჩვენა ეკონომიკის **სტრუქტურული ტრანსფორმაციის** აუცილებლობა. ტრანსფორმაციული პოლიტიკა, თავის მხრივ, ახალ, გაზრდილ მოთხოვნებს უყენებს რეგულირების მექანიზმებს, ხელისუფლების მხრიდან სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ხდება ეფექტიანი საინვესტიციო გარემოს ფორმირება და ინვესტორებთან აქტიური თანამშროლობა, ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაცია და კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობის უზრუნველყოფა. სწორედ ფინანსური მექანიზმების ეკონომიკური როლის გაძლიერება განიხილება „ვაშინგტონის კონსესუსის“ პოსტინდუსტრიული კონცეფციის ძირითად პარადიგმად [ტაბატაძე მ. 2016].

კრიზისი სპეციფიკურ მოთხოვნებს უყენებს ეკონომიკის სტრუქტურას, ცვლის მის პრიორიტეტებს და სტრუქტურულ თანაფარდობებს. ასეთი ტრანსფორმაციები განსაკუთრებით აქტუალურია განვითარებადი და მზარდი ეკონომიკის ქვეყნებისთვის. არსებითი სტრუქტურული ცვლილებები შეიტანა კრიზისმა საქართველოს ეკონომიკაშიც და ტრადიციულ სექტორებთან შედარებით სრულიად ახალ დარგობრივ კონფიგურაციას ჩაუყარა საფუძველი. დღეს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკაში ყველაზე სწრაფად მზარდ და პერსპექტიულ მიმართულებებად ითვლება:

- **ტრანსპორტი და ლოგისტიკა**
- **ტურიზმი**
- **საცხოვრებელი უძრავი ქონება**
- **FMC – სწრაფადბრუნვადი სამომხმარებლო პროდუქციით ვაჭრობა**
- **ინფორმაციული ტექნოლოგიები**
- **განათლება**

11.1. სასურსათო უსაფრთხოება და საქართველოს აგრარული სექტორის პრიორიტეტები

სახელმწიფოს ანტიკრიზისული სტრატეგიის მნიშვნელოვანი მიზანი ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და მდგრადი განვითარებისათვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნაა. მიმდინარე პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური პროცესებით განპირობებული სასურსათო ბაზრებზე მოსალოდნელი დისპროპორციები, განსაკუთრებით მწვავედ აყენებს მსოფლიოში მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის საკითხს. **სასურსათო უსაფრთხოების** უზრუნველყოფა ქვეყნების პოლიტიკური სტრატეგიის განმსაზღვრელი ფაქტორი ხდება. განსხვავებულია სასურსათო უსაფრთხოების საკითხის მიმართ ცალკეული სახელმწიფოს დამოკიდებულება, მსოფლიო სასურსათო ბაზრები განვითარებულ ქვეყნებს აქვთ მონოპოლიზებული, განვითარებადი ქვეყნებისთვის კი, პირველ რიგში, **თვითკმარი სასურსათო უზრუნველყოფის** სტრატეგიაა განმსაზღვრელი.

ქართული აგრარული სექტორისათვის ევროკავშირთან სავაჭრო პარტნიორობა განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ჩვენთვის პრეფერენციების ზოგადი სისტემით (**GSP+**) სარგებლობის უფლების მინიჭებისა და ევროპის სამეზობლო პოლიტიკაში (**ENP**) ჩართვის შემდეგ, რაც ევროკავშირის ქვეყნებთან ყოვლისმომცველ ვაჭრობაზე გადასვლას ითვალისწინებს. გასათვალისწინებელია პანდემიური კრიზისის დროს აგროსექტორის თავისებურება, რაც იმაში გამოვლინდა, რომ, სოფლის მეურნეობა აღმოჩნდა, პრაქტიკულად, ის ერთადერთი დარგი, რომელსაც ეკონომიკური ვარდნა არ განუცდია და არც ევროკავშირის ბაზრებზე მაღალხარისხიანი ეკოპროდუქტის მიწოდება შეუმცირებია. ასეთმა სიცოცხლისუნარიანობამ აგროსექტორს დაჩქარებული განვითარების მეტი რესურსი შეუნარჩუნა და მოსახლეობის სასურსათი უსაფრთხოებაც რეალიზებადი გახადა.

სასურსათო უსაფრთხოების და მდგრადი სასურსათო უზრუნველყოფის საკითხისადმი ინტერესს ისიც ზრდის, რომ მას მკაფიოდ გამოხატული ეროვნული საზღვრები არ აქვს და ზოგადსაკაცობრიო ნიშანს ატარებს. დღეს მსოფლიოში სურსათის მწარმოებელი ქვეყნების დომინირებული მდგომარეობის განმტკიცება მიმდინარეობს, მოსალოდნელია, მომავალში მსოფლიო სასურსათო ბაზრის უფრო მეტი მონოპოლიზება. მიჩნეულია, რომ სასურსათო პრობლემის გადაწყვეტა ქვეყნებისათვის პოლიტიკური და ეკონომიკური დამოუკიდებლობის ტოლფასია და მომავალშიც, სურსათის მსხვილი ექსპორტიორი ქვეყნები, პოლიტი-

კამიც შეძლებენ ბატონობას. რომის დეკლარაციის (**Rome Declaration on world Food Security**) თანახმად, მსოფლიო სასურსათო უსაფრთხოება საზოგადოების, მოსახლეობის აუცილებელი საარსებო პირობაა, რაც უზრუნველყოფს დემოგრაფიულ, სოციალურ-ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, კულტურულ, ინტელექტუალურ განვითარებას. ამიტომ, პრაქტიკულად, ყველა ქვეყანაში იქმნება სასურსათო უსაფრთხოების კონცეფციები, რომლებიც, როგორც წესი, ეროვნული ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი შემადგენელი ნაწილი ხდება.

მსოფლიო მასშტაბით სურსათის უვნებლობის კოორდინაციას გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია (**FAO**) და მსოფლიო ჯანმრთელობის ორგანიზაცია (**WHO**) ახდენს, საქართველოში შესაბამის ფუნქციებს სურსათის ეროვნული სააგენტო და სურსათის უვნებლობის დეპარტამენტი ახორციელებს, საკანონმდებლო ბაზას კი „**სურსათის უვნებლობის სახელმწიფო კონტროლის პროგრამა**“ უზრუნველყოფს (2018 წ.). სურსათის უვნებლობის საკითხში ევროკავშირთან საქართველოს ურთიერთობებს არეგულირებს „**სურსათის შესახებ კანონის ზოგადი საფუძვლები და მოთხოვნები**“ (2002 წელი).

საერთაშორისო სასურსათო ბაზრებზე პოზიციონირებით ქვეყნები საკუთარი კონკურენტული უპირატესობების რეალიზებას ახდენენ და შიდა ბაზრის დეფიციტს აბალანსებენ, დღეს მხოლოდ სამი ათეული ქვეყანა აკმაყოფილებს სურსათზე საკუთარ მოთხოვნას და მათ რიცხვში, სამწუხაროდ, არ არის საქართველო. დარგის სპეციფიკიდან გამომდინარე, დღეისათვის ჯერ კიდევ არ არსებობს სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემის გადაწყვეტის უნივერსალური მექანიზმი და ცალკეული პროცესი ინდივიდუალურ პროექტებში აისახება, მაშინ, როდესაც, საკითხის გლობალური ხასიათის გათვალისწინებით, სასურსათო უზრუნველყოფის პრობლემები გამოკვეთილი უნდა იყოს არა ლოკალურად, არამედ რეგიონულ და მსოფლიო დონეზე.

საქართველოში სოფლად მოსახლეობის 41% ცხოვრობს, სოფლის მეურნეობის, მეტყევეობის და მეთევზეობის სექტორის წილი მშპ-ში კი, მხოლოდ 7.0%-ია, ამგვარი დისპროპორცია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ნაკლებ ინტენსივობაზე მიუთითებს. აგრარული სექტორის დაბალრენტაბელობა დარგის გაძღოლის ინტენსიური სისტემების დანერგვას, მ.შ. წარმოების კოოპერაციას და თანამედროვე პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვას მოითხოვს. აგროპროდუქციის სარეალიზაციოდ ბაზრების მოძიებაში ფერმერთა მხარდაჭერა, შეღავათიანი საკრედიტო მომსახურების და ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა, დარგის მიმართ პრეფერენციების დაწესება და დაზღვევის მექა-

ნიზმების დანერგვა აგროსექტორის განვითარებისათვის ხელისუფლების დახმარების თანამედროვე მიმართულებებია. გასათვალისწინებელია ის, რომ სოფლად სამუშაო ადგილების შემცირების 75% ეკონომიკური კონიუნქტურის ცვლილებით არის გამოწვეული, ეს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ახალ სტრუქტურირებაზე და მისი შემდგომი ტრანსფორმაციის აუცილებლობაზე მიუთითებს. ხელისუფლების აგრარული პოლიტიკა ტრადიციული სასოფლო-სამეურნეო დარგებთან ერთად, ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტის წარმოებასა და საექსპორტო დარგების უპირატესი განვითარების მხარდაჭერაზე უნდა კონცენტრირდეს. ამ საკითხის დღის წესრიგში დასმა ბოლო პერიოდში მსოფლიო ბაზრების ცვლილებებმა და მოსახლეობის მზარდმა მიგრაციამ გამოიწვია.

ეკონომიკის კრიზისისშემდგომი რეაბილიტაციის მოდელის შერჩევა უპირველესად, სტრატეგიული დარგების აღორძინებას და მათდამი უპირატესი ხელშეწყობის სისტემის გამოყენებას უნდა ითვალისწინებდეს. საქართველოს ეკონომიკის ერთ-ერთ პრიორიტეტად **აგრარული სექტორი** განიხილება, რამდენადაც იგი რეალურად არსებული საწარმოო პოტენციალის გარდა, მოსახლეობის ისტორიულ ტრადიციებს და სამეურნეო-საქმიანობით ჩვევებს უკავშირდება. ბაზრების დაკარგვამ და ქართული აგროპროდუქციის დაბალმა ხარისხმა მისი ეკონომიკური როლი მინიმუმამდე შეამცირა (90-იანი წლების 30%-დან, 2022 წლის 7%-მდე) და შიდა ბაზრებზე დომინირებადი იმპორტული სურსათი გახადა. 2022 წელს სურსათის იმპორტმა საქართველოში 780 მლნ აშშ დოლარი, ექსპორტმა კი 143 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, აგროპროდუქტების ასეთი სავაჭრო დისბალანსი ჩვენს ქვეყანაში სასურსათო უზრუნველყოფის იმპორტდამოკიდებულების მაღალ ხარისხზე და, შესაბამისად, აგრარული სექტორის რეაბილიტაციის აუცილებლობაზე მიუთითებს.

საქართველოს მთავრობამ 2019 წელს დაამტკიცა „საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების 2021-2027 წლების სტრატეგია“, მასში განსაზღვრულია სამი ძირითადი მიმართულება:

- კონკურენტუნარიანი სასოფლო-სამეურნეო და არასასოფლო-სამეურნეო სექტორების ჩამოყალიბება
- ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენება, ეკოსისტემების შენარჩუნება, კლიმატის ცვლილებასთან ადაპტაცია
- სურსათის/ცხოველის საკვების უვნებლობის, ვეტერინარიისა და მცენარეთა დაცვის ეფექტური სისტემები.

პროგრამა 2022 წლისთვის მოიცავდა 69 აქტივობას, 799 784 428.31 ლარის ბიუჯეტით. 2022 წლის მონაცემებით, სოფლის, სატყეო და თევ-

ზის მეურნეობებში პროდუქციის გამოშვებამ 7.1 მილიარდი ლარი შეადგინა, რაც 2018 წლის მაჩვენებელს 45.4%-ით, ხოლო 2021 წლის მონაცემს - 12.2%-ით აღემატება, ეს მნიშვნელოვნად მაღალია პანდემიამდელ დონესთან შედარებით, რაც ცალსახად მიუთითებს კრიზისის დროს დარგის შედარებით დაბალანსებულ განვითარებაზე და ხელისუფლების მხრიდან მის პრიორიტეტულ მხარდაჭერაზე. აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტის ღირებულებამ 2022 წელს 1 262 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 30.6%-ით აღემატება 2018 წლის მაჩვენებლებს, ხოლო 2021 წლის მონაცემებს 10.5%-ით. ასეთი ტენდენცია აგროწარმოების მაღალ საექსპორტო პოტენციალზე და ქვეყნის საგარეო აქტივობებში მისი არსებითი როლის ზრდაზე მიუთითებს **[საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, 2023]**.

ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელოვანი მიმართულება სოფლის მეურნეობის, როგორც მსოფლიო ბაზრებზე კონკურენტუნარიანი სექტორის ფორმირებაა, საკუთარი სეგმენტებით და მდგრადი პოზიციონირებით. ამ მიზნის რეალიზაცია დარგის საკადრო უზრუნველყოფას, დასაქმებულთა სათანადო ინფორმირებას და მათთვის პროფესიული ცოდნის შეძენას ემყარება. 2022 წელს განხორციელდა ფერმერთა და მეწარმეთა პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამები (ბიუჯეტი - 532 მლნ ლარი). ფერმერთა მომსახურების გაუმჯობესების მიზნით, შეიქმნა ფერმერთა ერთიანი ელექტრონული პორტალი - **my.mepa.gov.ge**. შემუშავდა ოპერატიულ-სტატისტიკური მონაცემების დოკუმენტი - **„მონაცემთა ბაზები 2022“**. 2022 წელს რეგიონებთან ურთიერთობის დეპარტამენტი ჩართული იყო **„რთველი 2022“-ის, „2022 წლის არასტანდარტული ვაშლის რეალიზაციის ხელშეწყობის ღონისძიებების“, „თხილის წარმოების ხელშეწყობის“** და სხვა პროგრამებში.

გათვალისწინებულია სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარების, ინოვაციურ ტექნოლოგიებზე და ფინანსურ ინსტრუმენტებზე ფართო ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის სამუშაოები. აგროსექტორის განვითარებაში არსებითი როლი ეკუთვნის სახელმწიფოს მხრიდან თანადაფინანსების მექანიზმის ფართოდ გამოყენებას, ამ მიმართულებით გათვალისწინებულია:

- **სადაზღვევო პრემიის სუბსიდირება**
- **აგროკრედიტების საპროცენტო განაკვეთის თანადაფინანსება**
- **მოსავლის ამღები ტექნიკის შეძენის, შემნახველი და გადამამუშავებელი საწარმოების გადაიარაღების თანადაფინანსება**
- **სასტუმრო ინდუსტრიის განვითარების მიმართულებით კრედიტის თანადაფინანსება**

- არასასოფლო-სამეურნეო და განახლებადი ენერგიების/ენერგო ეფექტურობის მიმართულების პროექტების თანადაფინანსება;
- სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთების მესაკუთრეთა ხელშეწყობა სახელმწიფო სუბსიდირებით და სხვა.

პროგრამის ფარგლებში 2022 წელს განხორციელდა 1 911 ბენეფიციარისთვის სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის შეძენის და 43 ბენეფიციარისთვის ახალი საწარმოს შექმნის ან არსებული საწარმოს გაფართოების/გადაიარაღების თანადაფინანსება. 2022 წელს, საპროგნოზო ბიუჯეტი განისაზღვრა 5 მლნ ლარით.

პროგრამის ფარგლებში ხაზი გაესვა **ფერმერთა ბაზარზე ინტეგრაციის საკითხს**. ამ მიზნით 2022 წელს სხვადასხვა აქტივობა განხორციელდა, მათ შორის:

- ქართული აგროსასურსათო პროდუქციის პოპულარიზაციის მხარდაჭერის ღონისძიებები
- ქართული ვაზის წარმოშობის პოპულარიზაციის უზრუნველყოფა
- სურსათის წარმოების საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვის ხელშეწყობა
- ვენახების კადასტრის აგება და სხვა.

საერთაშორისო აგრობაზრებზე ქართული პროდუქციის შესვლის და მისი სეგმენტური პოზიციონირების მიზნით, 2022 წელს ფართო სამუშაოები ჩატარდა ქართული აგროპროდუქციის პოპულარიზაციის მიმართულებით (სახელმწიფო დანახარჯი – 1 444 მლნ ლარი), კერძოდ:

- მონაწილეობა იქნა მიღებული ქართული აგროსასურსათო პროდუქციის რვა გამოფენა-დეგუსტაციის ღონისძიებაში (მ.შ. ექვს საერთაშორისო გამოფენაში – საუდის არაბეთი, ლატვია, თურქეთი, აზერბაიჯანი, გერმანია, კატარი)
- ჩატარდა ქართული აგროსასურსათო პროდუქციის 41 გამოფენა/ფესტივალი საერთაშორისო და ადგილობრივ ბაზარზე და 65 დეგუსტაცია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში და ქვეყნის შიგნით
- 44 ბენეფიციარმა დანერგა სურსათის უვნებლობის საერთაშორისო სტანდარტები და მოახდინა სერტიფიცირება (ISO-22000 / HACCP / GLOBAL G.A.P / BIO / BRC / IFS / FSSC-22000)
- განხორციელდა მიწის კადასტრი შიდა ქართლის, ქვემო ქართლის, სამცხე-ჯავახეთის და მცხეთა-მთიანეთის რეგიონებში,

გადაღებულ იქნა 7 000 ჰა ორთოფოტოები და შემოიხაზა 2 300 ჰა-მდე ვენახის ფართობი.

დარგი ჯერჯერობით ინვესტორებისათვის ნაკლებმიმზიდველი რჩება – სოფლის მეურნეობაზე მთლიანი უცხოური ინვესტიციების მხოლოდ 1% მოდის. ამ ვითარებას ფერმერთა სუსტი მოტივაცია, აგრარულ სექტორში ინოვაციების მაღალრისკიანობა და უკუუგების ხანგრძლივი პერიოდი განაპირობებს, ტექნოლოგიების ტრანსფერი, როგორც წესი, საზოგადოების განვითარების სწორი ინდიკატორია, საქართველო კი არათუ აგრარული ინოვაციების, არამედ, ზოგადად, ინოვაციების დაფინანსებით ერთ სულ მოსახლეზე მსოფლიოში 150-ე ადგილზეა, სოფლის მეურნეობაში ინოვაციური პროცესები აუცილებლად მოითხოვს მათ რეგიონულ კოორდინაციას და დარგობრივი ინოვაციური პროექტების შედგენას, ინოვაციური ტექნოლოგიების დაფინანსებაზე სპეციალიზებული რეგიონული საფინანსო ინსტიტუტების შექმნას.

დარგის განვითარების საკითხისადმი სახელმწიფო მიდგომა, მისი სპეციფიკის და რეგიონების განვითარების განსხვავებული პოტენციალის მიხედვით უნდა იყოს დიფერენცირებული. სოფლის მეურნეობის უპირატესი განვითარების სახელმწიფო მხარდაჭერა უნდა განხორციელდეს როგორც **ფინანსური მექანიზმების (დიფერენცირებული ტრანსფერები, გრანტები და სუბსიდიები, შეღავათიანი კრედიტები), ისე ადმინისტრაციული ბერკეტების გამოყენებით (ინფრასტრუქტურული კოოპერაციების და ლოგისტიკური ცენტრების საქმიანობის რეგლამენტაცია, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაში მართვის ადგილობრივი რგოლების მეტი ჩართულობის მიღწევა და სხვა).** აგრარული სექტორის განვითარება უშუალო კავშირშია საბიუჯეტო სისტემის ოპტიმიზაციასთან, რაც **ფისკალურ დეცენტრალიზაციას, ადგილობრივი შემოსავლების დამოუკიდებლად განკარგვასა და ფერმერთა მიმართ საგადასახადო შეღავათების დაწესებას ითვალისწინებს,** ასევე მნიშვნელოვანია აგრარული სუბიექტების დროული და სრული ინფორმირება სახელმწიფო ასიგნებებისა და ტრანსფერების შესახებ.

სამეწარმეო ურთიერთობებში **უაღრესად ცენტრალიზებულია გადაწყვეტილების მიღების პროცესი,** რეგიონული ინსტიტუტების, სახელმწიფო რწმუნებულის ადმინისტრაციისა და აღმასრულებელი სისტემის ადგილობრივი ორგანოების ფუნქციებში არ შედის ეკონომიკური აქტიურობის რეგულირება, ამათან, **არაერთგვაროვანია სხვადასხვა უწყების ტერიტორიული ორგანოების ფუნქციონირების სივრცობრი-**

ვი საზღვრები, რაც ართულებს რეგიონული მართვის სტრუქტურების კოორდინაციას და ერთმანეთთან კომუნიკაციას. ამ პრობლემების მოგვარება მოითხოვს აგრომენარმეობის სივრცითი სტანდარტების დანერგვას და კლასტერული მმართველობის მექანიზმების ფართოდ გამოყენებას. კერძოდ, აგროსექტორში მეურნეობის გაძღოლის ტერიტორიული მექანიზმები შემდეგ პრიორიტეტებს ითვალისწინებს:

- **ოპტიმალური ტერიტორიული პროპორციების ჩამოყალიბება**
- **რეგიონთაშორისი კავშირების დამყარება**
- **თვითმმართველობის სტრუქტურების ეფექტური ფუნქციური რეგულირება**
- **ეკონომიკური სამსახურების საქმიანობის მეთოდოლოგიური უზრუნველყოფა**
- **ცალკეული დარგის გაძღოლის ორგანიზაციული ქვესისტემების შექმნა.**

აგრარული სექტორის ტერიტორიული უზრუნველყოფის სფეროში არსებული პრობლემების დაძლევის მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს **მინის სისტემური აღრიცხვის სახელმწიფო პროგრამის დასრულება 2024 წლისთვის.**

აგრარული სექტორის განვითარება ინსტიტუციურ და ფინანსურ ცვლილებებს მოითხოვს, რამაც სამეურნეო აქტივობაში **მუნიციპალური ერთეულების ჩართვა** უნდა უზრუნველყოს. **საბაზრო მექანიზმების სინთეზირების ყველაზე ეფექტურ ინსტიტუციადა კლასტერული სტრუქტურები** განიხილება, რომელიც სამეწარმეო, მარკეტინგული, საინფორმაციო, ინფრასტრუქტურული ერთეულების კონგლომერაციით, ზრდის საინვესტიციო აქტიურობას და ქმნის დამატებით სამუშაო ადგილებს. დიდი მნიშვნელობა აქვს ასეთი კომპანიების საქმიანობის კოორდინაციას რეგიონული სტრუქტურების მიერ, მათი მხრიდან ფინანსურ და საკრედიტო მხარდაჭერას. **სასოფლ-სამეურნეო წარმოების გაძღოლის თანამედროვე სისტემებში კი, უპირატესობა მართვის კორპორაციულ მეთოდებზე** გადასვლას ენიჭება, განსაკუთრებით აქტუალურია ეს პროცესი სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ინფრასტრუქტურული უზრუნველყოფის და ტექნიკური მომსახურების სფეროებში.

რამდენადაც საქართველოში ექსტენსიური მიწათსარგებლობის რესურსები, პრაქტიკულად, ამოწურულია, სოფლის მეურნეობაში ყველაზე აქტუალური საკითხი არსებული **სავარგულების გამოყენების ინტენსიფიკაცია** ხდება, მეცნიერულად დასაბუთებულმა მიწათმონყობამ და სწორმა თესლბრუნვამ, აგროქიმიურმა და მელიორაციულმა ღონის-

ძიებებმა მაქსიმალურად უნდა უზრუნველყოს **დამუშავებული სავარგულების ფართობის ზრდა და ნაყოფიერების ამაღლება.**

აგრობიზნესის განვითარებისათვის სტრატეგიულ მნიშვნელობას იძენს **მომსახურების სერვის-ცენტრები და ლოგისტიკური სტრუქტურები**, მათში პროდუქციის შენახვის, დახარისხების, საცალო და საბითუმო ვაჭრობის, ლაბორატორიული კვლევისა და სასაწყობო სტრუქტურების გაერთიანება. ლოგისტიკურმა და ინფრასტრუქტურულმა ცენტრებმა ხელი უნდა შეუწყონ ექსპორტის ზრდას და ბაზრების დივერსიფიკაციას. ეს პროცესი მოითხოვს ევროპული ტექნიკური და სანიტარული სტანდარტების, ხარისხის მართვის, შესაბამისობის სერტიფიცირების სისტემების დანერგვას, საბაჟო კონტროლისა და სატარიფო ბარიერების შემცირებას, საბაჟო პროცედურების მარეგულირებელი ნორმატივების ევროსტანდარტებთან ჰარმონიზებას, ანტიმონოპოლიური საქმიანობის გაძლიერებას.

„თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულება“ მნიშვნელოვანი მოტივაციაა ქართული აგრარული პროდუქციის ექსპორტირებისა და ბიზნეს-პლატფორმის შექმნისათვის. არსებული პოტენციალის და სამეწარმეო გამოცდილების გათვალისწინებით, ზოგიერთ ადგილობრივ საქონელს შეუძლია **მსოფლიო ბრენდად** იქცეს, რაც რადიკალურ ცვლილებებს მოითხოვს როგორც დარგის ინსტიტუციურ რეგულირებაში, ისე გაძღოლის მეთოდებსა და ტექნოლოგიურ პროცესებში. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ღვინის ტურიზმის განვითარება, ქვევრის ღვინის ბრენდის შექმნა და მისი პოპულარიზაცია, მიწათმოქმედების ტრადიციული დარგების, განსაკუთრებით კი მემარცვლეობის, მეჩაიეობის, მეციტრუსეობისა და მებოსტნეობის რეაბილიტაცია. სექტორის განვითარებას მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს **თავისუფალი აგროზონების შექმნა ლიბერალური საგადასახადო და საანგარიშსწორებო რეგულაციებით.**

საქართველოს სოფლებში მწვავე პრობლემად რჩება **სიღარიბის დაძლევა**, აქ ქვეყნის ღარიბი მოსახლეობის 55% ცხოვრობს, ამასთან ეს მაჩვენებელი, ქალაქისგან განსხვავებით, მზარდი ტენდენციით ხასიათდება და დღეისათვის ღარიბთა წილი სოფლის მოსახლეობაში 7%-ით აღემატება საქალაქო იმავე პარამეტრს. სიღარიბის მაღალი მაჩვენებელი სოფლად შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის მკვეთრი შემცირების და ეკონომიკის სტრუქტურული დეფორმაციების შედეგია.

სოფლის მეურნეობა ძალიან შრომატევადი, შესაბამისად, ყველაზე მეტი სამუშაო ადგილის წარმომქმნელი და დამსაქმებელი სფეროა მაგრამ, ეს დარგი საშუალო ეკონომიკურ დონეზე ორჯერ ნაკლები შე-

მოსავლიანობით ხასიათდება, რაც, თავის მხრივ, აგრარულ სექტორში დასაქმებულთა გაღარიბებას და სოციალურად დაუცველობას იწვევს, ამიტომ **სიღარიბის დაძლევა სახელმწიფო პრიორიტეტად არის აღიარებული**, იგი აუცილებლად მოითხოვს ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობების სისტემატიზებას, სატრანსფერო პოლიტიკის სრულყოფას, დასაქმების სფეროში მაქსიმალურად მოქნილ რეგულაციებს და სოციალური დახმარების მიზნობრივი პროგრამების დაფინანსების ზრდას რეგიონებში.

2021 წელი აგროსასურსათო სექტორისათვის მნიშვნელოვანი წინსვლით გამოირჩეოდა: სოფლის მეურნეობაში პირველადი პროდუქციის გამოშვების მაჩვენებელმა 6 მილიარდი ლარი შეადგინა, რაც 2012 წლის მაჩვენებელს 2.4 მლრდ ლარით (65%), ხოლო 2020 წლის მაჩვენებელს – 0.2 მლრდ ლარით (3.6%) აღემატებოდა. სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გადამუშავება 7.3 მლრდ ლარს გაუტოლდა, რამაც 2012 წლის მაჩვენებელს 3.2 მილიარდი ლარით (80%), 2020 წლის მაჩვენებელს კი – 1 მილიარდი ლარით (15%) გადააჭარბა.

განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა საექსპორტო აგროპროდუქციის წარმოებას და მსოფლიო ბაზრებზე გატანას. 2021 წელს აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტის ღირებულებამ 1.1 მილიარდ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 21.2%-ით აღემატებოდა 2020 წლის მაჩვენებელს. ბოლო 10 წლის განმავლობაში 76.7%-ით გაიზრდა **ევროკავშირში აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი** და 180 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა. საქართველოდან აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი 99 ქვეყანაში განხორციელდა, 2020 წლის - 92-ის და 2012 წლის - 75 ქვეყნის ნაცვლად. საექსპორტო წარმოების თვალსაზრისით, ყველაზე დიდი პერსპექტივა მელვინეობის პროდუქციის ექსპორტს აქვს. 2021 წელს მსოფლიოს 62 ქვეყანაში საქართველოდან ექსპორტირებული იქნა **107 მლნ ბოთლი ღვინო**, 5-ჯერ გაიზარდა გადამუშავებული ყურძნის მოცულობა და 243 ათასი ტონა (300 მილიონ ლარი) შეადგინა.

ფინანსურ ინსტრუმენტებზე ხელმისაწვდომობის გაზრდის და წარმოების პროცესების ხელშეწყობის მიზნით, საქართველოში განსაკუთრებით აქტუალურია ფერმერთა მხარდაჭერის სახელმწიფო პროგრამები. 2021-2022 წლის პირველ ნახევარში დარგში ინვესტიციის მოცულობამ 1,2 მილიარდი ლარი, აქედან სახელმწიფო თანადაფინანსებამ მესამედი, – 370 მლნ ლარი შეადგინა. მიმდინარეობს სოფლის მეურნეობის განვითარების მრავალი პროგრამა, რომელთა მეშვეობით მთავრობა უშუალოდ მონაწილეობს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარებაში. კერძოდ:

- სახელმწიფო პროგრამამ – „**დანერგე მომავალი**“ 648 ბენეფიციარი მოიცვა, რომლებთანაც 741 ხელშეკრულება გაფორმდა, ინვესტიციის მოცულობა - 82 247 438 ლარი, მ.შ. სახელმწიფო თანადაფინანსება - 36 834 845 ლარი. დაფინანსდა ხეხილის ბაღების გაშენება/რეაბილიტაციის, სეტყვის საწინააღმდეგო სისტემების, წვეთოვანი სარწყავი სისტემის, ჭის/ჭაბურღილის/სატუმბი სადგურის მოწყობის სამუშაოები;
- სოფლად ახალგაზრდა მენარმეების მხარდაჭერის პროგრამის – „**ახალგაზრდა მენარმის**“ ფარგლებში, განხორციელდა 449 649 ლარის ინვესტიცია, მ.შ. სახელმწიფო თანადაფინანსება 179 859 ლარია;
- **სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის თანადაფინანსების პროგრამის** ფარგლებში გაუფორმდა 72 ხელშეკრულება. ინვესტიცია - 141 176 296 ლარი, მ.შ. სახელმწიფო თანადაფინანსება - 45 463 108 ლარია;
- **სოფლის განვითარების პროგრამის (UNDP)** ფარგლებში, ხელშეკრულება გაფორმდა 44 ბენეფიციართან. ინვესტიცია - 5 666 769 ლარი, მ.შ. სახელმწიფო თანადაფინანსება - 4 175 935 ლარი;
- ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციის სახელმწიფო პროგრამამ – „**ქართული ჩაი**“ 13 ბენეფიციარი დააფინანსა - 282.45 ჰა. ინვესტიცია 1 012 783 ლარი, მ.შ. სახელმწიფო თანადაფინანსება - 713 487 ლარი;
- **მერძევეობის დარგის მოდერნიზაციისა და ბაზარზე წვდომის სახელმწიფო პროგრამის (DIMMA)** ფარგლებში 4 ბენეფიციარს გაუფორმდა ხელშეკრულება. ინვესტიცია -167 553 ლარი, მ.შ. სახელმწიფო თანადაფინანსება 134 042 ლარი;
- სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების გაძლიერების მიზნით, 2022 წლის მაისში დაიწყო მათთვის **კენკროვანი კულტურების შესანახი მაცივრების თანადაფინანსებისა და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების შემნახველი საწარმოების თანადაფინანსების სახელმწიფო პროგრამები**;
- ქართული აგროსასურსათო პროდუქციის პოპულარიზაციის ხელშეწყობის პროგრამის ფარგლებში, 2022 წელს 34-მა ქართულმა კომპანიამ სამ საერთაშორისო სასოფლო-სამეურნეო მიმართულების გამოფენაში მიიღო მონაწილეობა (**დოჰა – „AGRITEQ 2022“, ბერლინი – „FRUITLOGISTICA 2022 და ბაქო – „CASPIANAGRO 2022“**);

- ფერმერთა და მეწარმეთა **ცოდნისა** და ინფორმირებულობის ამაღლების უზრუნველსაყოფად, გადამზადდა 550-ზე მეტი ფერმერი და აგრარული საკითხებით დაინტერესებული პირი. **საკონსულტაციო მომსახურება** გაენია 19 640 ფიზიკურ და იურიდიულ პირს. სოფლის მოსახლეობასთან ჩატარდა 534 სა-ინფორმაციო/ საექსტენციო შეხვედრა;
- გრძელდება ამორტიზებული **სარწყავი და დამშრობი სისტემების** აღდგენა-რეაბილიტაციის პროექტები. 2022 წლისთვის მოიწერა 160 200 ჰა, ხოლო დაშრობილი იყო - 43 469 ჰა. მიწის ფართობი;
- **მიწის რეგისტრაციის** რეფორმის დაწყებიდან - 2016 წლის პირველი აგვისტოდან სპორადული წესით დარეგისტრირდა 1 209 657 ჰა მიწის ნაკვეთი, სისტემური რეგისტრაციის წესით კი, 15 648 ჰა. ფართობი;
- **მიწის რეგისტრაციის** რეფორმის დაწყებიდან - 2016 წლის პირველი აგვისტოდან სპორადული წესით დარეგისტრირდა 1 209 657 ჰა მიწის ნაკვეთი, სისტემური რეგისტრაციის წესით კი, 15 648 ჰა. ფართობი;
- **სურსათის უვნებლობის, ვეტერინარიის, ფიტოსანიტარიისა და გარემოს დაცვის** სფეროების ევროკავშირის კანონმდებლობასთან დაახლოების მიზნით მიღებულ იქნა 11 საკანონმდებლო აქტი.

თვითდასაქმების მაღალი დონე და მეურნეობრიობის დაბალი ინტენსიობა აგრარულ რეგიონებში **შემოსავლების სიმცირეს** და მის არათანაბარ ტერიტორიულ განაწილებას განაპირობებს. მაგ. მიუხედავად იმისა, რომ სამცხე-ჯავახეთში, გურიასა და სამეგრელოში ოფიციალურად რეგისტრირებულია უმუშევრობის ყველაზე დაბალი დონე, სწორედ გურიაში, სამცხე-ჯავახეთში და ქვემო ქართლში დაფიქსირდა შემოსავლების ყველაზე ცუდი მაჩვენებელი როგორც აბსოლუტურ გამოსახულებაში, ისე ზრდის ტემპების მიხედვით. სოფლად არსებული ფინანსური რესურსების მწვავე დეფიციტი აფერხებს დარგის რეაბილიტაციის პროცესს, დღეისათვის სოფლის მცხოვრებთა 36% არ ამუშავებს სავარგულებს, 52%-ს კი არ ჰყავს შინაური პირუტყვი, რაც შემოსავლების მცირე დივერსიფიცირების გამო, სოფლად არასასურველ სოციალურ გარემოს და ცხოვრების დაბალ დონეს განაპირობებს.

საზოგადოებისათვის განსაკუთრებით მგრძნობიარეა **სურსათის ფასების** საკითხი, რამდენადაც იგი ყველაზე მეტად მოქმედებს სოცია-

ლურ გარემოზე. ბოლო ათი წლის განმავლობაში ქვეყანაში სურსათზე ფასები 166%-ით გაიზარდა, პერმანენტულად მცირდება სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მოცულობა და, შესაბამისად, ეროვნული პროდუქციის წილიც სასურსათო ბაზრებზე, სოფლის მეურნეობის საქონლიანობის დონე 15%-მდე შემცირდა და იგი მთლიანად ჩაანაცვლა იმპორტულმა სურსათმა. ამ საკითხს ეხმიანება 2019 წელს **შმო-ს ახალ სტანდარტზე** გადასვლა უმუშევრობის აღრიცხვის საკითხში, რითაც სოფლად დასაქმებულთა რაოდენობა კიდევ უფრო შემცირდა და რეალობას მეტად მიუახლოვდა. ქვეყანაში სიღარიბის მაღალი მაჩვენებლის გამო, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შიდა ბაზარზე ორიენტაცია დღეისათვის, პრაქტიკულად წამგებიანია, შესაბამისად, ინვესტირების ძირითად ორიენტირად საექსპორტო დარგების განვითარება და ქართული პროდუქციის საერთაშორისო ბაზრებზე პოზიციონირება უნდა გახდეს.

განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს ადგილობრივი საქონლის **საერთაშორისო ბაზრებზე გასვლის სახელმწიფო მხარდაჭერის სტრატეგიის შემუშავება**, რამაც შიდა ბაზრის დაცვასთან ერთად, საგარეო ბაზრების მარკეტინგული კვლევა და მასზე საკუთარი სეგმენტების მოპოვება უნდა განსაზღვროს, ეს შესაძლებელი იქნება მხოლოდ ეკოლოგიურად სუფთა, საერთაშორისო სტანდარტების შესაფერისი პროდუქციის წარმოებით, მისი სასაქონლო სახის სრულყოფით, ამ მიზნით აუცილებელია ლიცენზიებისა და ნებართვების გაცემის სამართლებრივი უზრუნველყოფა, ბაზარზე მწარმოებლის ქცევის საერთაშორისო ნორმების დანერგვა, საექსპორტო პროდუქციის შესახებ ინფორმაციის ფართოდ გავრცელება და სათანადო რეკლამირება, სასურველია ამ პროცესებში ცნობილი სასაქონლო ბირჟების ჩართვა, მსოფლიო ბაზრების კონიუნქტურის შესწავლა და ეროვნული აგრარული პროდუქციის წარმოების მათზე ორიენტირება.

დიდ მნიშვნელობას იძენს სოფლის მეურნეობისათვის კვალიფიციური სპეციალისტების მომზადების, ნიადაგმცოდნეობის, მიკრობიოლოგიის, ზოოვეტერინარიის, მცენარეთა დაცვისა და სხვა დარგობრივი მეცნიერებების განვითარების, მსოფლიო გამოცდილების შესწავლის, ფერმერთა პროფესიული მომზადების, საერთაშორისო სასწავლო და საკონსულტაციო პროგრამებში ადგილობრივი მეწარმეების მონაწილეობის საკითხი.

საქართველოში ამ მიმართულებით რამოდენიმე საინტერესო პროექტი შედგა, კერძოდ, ევრაზიის პარტნიორობის ფონდის მიერ განხორციელებული **საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მეფუტკრეთა თანამშრომლობის პროექტი**, ასოციაცია „ელკანას“ მიერ ორგანი-

ზებული ევროკავშირის ბიოფერმერებთან ადგილობრივი აგრომენარმეების დაახლოების პროექტი, კავკასიის გარემოსდაცვითი არასამთავრობო ორგანიზაციების – **CENN, NACRES** მიერ საქართველოს მწვანეთა მოძრაობასთან ერთად **სასოფლო-სამეურნეო ანარჩენებისა და გენმოდირეცირებული ორგანიზმების გამოყენების პროექტი, ღვინის წარმოებისა და ექსპორტის განვითარების მიზნით სპეციალისტთა გაცვლის მიმდინარე პროგრამა** და სხვა. სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა კვალიფიკაციის ამაღლებისა და შრომის ნაყოფიერების ზრდისათვის საჭიროა სწავლების სფეროში საქმიანობის მეტი კოორდინაცია და შრომის ნორმირების საერთაშორისო რეგულაციების გამოყენება.

სოფლის მეურნეობის განვითარება საქართველოში ეროვნული ტრადიციების დაცვისა და მოსახლეობისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის საქმეა, მისი ორიენტირი **თვითკმარი გლეხური მეურნეობის ნაცვლად, საექსპორტო პროდუქციის წარმოება უნდა გახდეს**, ამის შესაძლებლობა ქვეყანას გააჩნია, საჭიროა ხელისუფლების ნება განვითარების სწორი სტრატეგიის განსაზღვრით, რესურსების მობილიზებით და მენარმეებისათვის სათანადო მოტივაციების შექმნით, ხელი შეუწყოს დარგის რეაბილიტაციის პროცესს.

ქვეყნის აგრარული სექტორის განვითარების და მთლიანად, ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალის გაფართოების ერთ-ერთ პრიორიტეტად **მევენახეობა-მელვინეობა** და საერთაშორისო ბაზრებზე ქართული ღვინის პოპულარიზაცია განიხილება. ღვინო ფართოდ მოთხოვნადი პროდუქტია დივერსიფიცირებული ბაზრებით და მრავალფეროვანი მომხმარებელით. ღვინოსთან დაკავშირებულ;ია ქართული კულტურული და რეგიონული იდენტობა, იგი, გარკვეულწილად, ჩვენი ქვეყნის ბრენდია, რამდენადაც ეკონომიკურ ფუნქციასთან ერთად, ღვინო ეროვნული მენტალობის მატარებელია. საქართველო ტრადიციულად, აქტიურად პოზიციონირებს ღვინის ბაზრებზე და ჩვენი ეკონომიკის მომავალიც მნიშვნელოვანწილად უკავშირდება ამ სფეროს პერსპექტივებს, რაც მელვინეობის განვითარების საკითხში სახელმწიფოს აქტიურ ჩართულობას მოითხოვს.

საკმაოდ ძლიერია ადგილობრივი მელვინეობის ინსტიტუციური ბაზა, კერძოდ, ამ სფეროს მართვის ფუნქციებს ახორციელებს **ღვინის ეროვნული სააგენტო, „ქართული ტრადიციული ღვინის ფონდი“, „ქართული ღვინის კულტურის ცენტრი“** და სხვა სტრუქტურები, მათი ინტერესის სფეროა ღვინის ექსპორტის და იმპორტის სტატისტიკა, მათი სტრუქტურული და გეოგრაფიული მახასიათებლების დროითი დინამიკა, ფასისმიერი პოლიტიკის სიახლეები, ღვინის მსოფლიო ბაზრებზე ბოლო

პერიოდში ჩამოყალიბებული ტენდენციები. საქართველოს მთავრობამ 2022 წლის ბოლოს დაამტკიცა „ქართული ღვინის პოპულარიზაციის ხელშეწყობის სახელმწიფო პროგრამა“, რომლის მიზანი ქართული ღვინის მსოფლიო მასშტაბით ცნობადობისა და ახალ ბაზრებზე ექსპორტის გაზრდის ხელშეწყობაა.

მელვინეობის განვითარებას ისტორიული ტრადიციების შენარჩუნებასა და სულიერ ღირებულებებთან ერთად, საქართველოსთვის მნიშვნელოვანი სოციალური და, განსაკუთრებით, ეკონომიკური დატვირთვა აქვს. დარგი შემოსავლის ძირითადი წყაროა კახეთის რეგიონისთვის, ტრადიციული მელვინეობის აღდგენა და განვითარება ასევე, მნიშვნელოვანია შიდა და ქვემო ქართლისთვის, იმერეთის, რაჭა-ლეჩხუმის რეგიონებისთვის. განსაკუთრებით პერსპექტიულ მიმართულებად იშვიათი და უნიკალური ჯიშის ვენახების გაშენება ითვლება, რის პროდუქციაზეც მზარდი მოთხოვნაა მსოფლიო ბაზრებზე.

მევენახეობის უდიდესი ისტორიული სოციალური-ეკონომიკური მნიშვნელობა და გარე ბაზრების მოთხოვნის ზრდა, ხელისუფლების მხრიდან მისი აქტიური მხარდაჭერის პოლიტიკის გატარების საფუძველი გახდა, რაც მოიცავს შემდეგ აქტივობებს:

- ყურძნის სავალდებულო სახელმწიფო შესყიდვები
- მევენახეობა-მელვინეობის დარგის დოტაცია, სუბსიდირება და შეღავათიანი აგროსესხების გაცემა
- ყურძნის მწარმოებლების და მისი გადამამუშავებელი საწარმოების ფინანსური მხარდაჭერა
- ვენახის ფართობების პასპორტიზაცია, მევენახეობის კადასტრის წარმოება
- მსოფლიო ბაზრების ინფორმირება და ქართული ღვინის სათანადო პოპულარიზაცია
- ღვინის საერთაშორისო ბაზრების მოძიება, ქართული ღვინით მათი დაინტერესების ზრდა
- ქართული ღვინის პოპულარიზაციისთვის ღონისძიებების ორგანიზება, მათზე ქართული ღვინის პრეზენტაცია და მხარდაჭერა
- ღვინის გამოფენების და საერთაშორისო ფესტივალების ჩატარება, მუზეუმებში და საკოლექციო დარბაზებში ღვინის ექსპონირება
- ღვინის სუვენირების ინდუსტრიის და სხვა თანამდე წარმოების განვითარება საქართველოში.

მევენახეობა-მელვინეობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მაღალი შემოსავლიანობის და რენტაბელობის გამო, მევენახეობის შემოსავალი 2012 წლის შემდეგ თითქმის რვაჯერ გაიზარდა – 35.მლნ ლარიდან 270 მლნ ლარამდე, ამ ათწლიან პერიოდში მევენახეთა საერთო შემოსავალმა კი, 2.14 მლრდ ლარი შეადგინა. გადამამუშავებელი სფეროს მხარდაჭერასთან ერთად, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფოს დახმარებას ვენახების რეაბილიტაციის და ახალი ფართობების გაშენების, მეწარმეთათვის ფინანსური რესურსების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის კუთხით, რის შედეგადაც, 2013-2023 წწ. საქართველოში ვენახის ფართობი ორჯერ გაიზარდა, 25 ათასი ჰა-დან 50 ათას ჰამდე, ყოველივე ეს ადასტურებს მევენახეობა-მელვინეობის სტრატეგიულ როლს საქართველოს ეკონომიკისთვის და მისი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ქვეყნის მომავლისთვის.

მელვინეობა ხელისუფლების ერთ-ერთი დარგობრივი პრიორიტეტია, რომლის მომავალი დიდად განაპირობებს საექსპორტო პოტენციალის ამაღლებას და ქვეყნის ცნობადობის ზრდას მსოფლიო ბაზრებზე. სახელმწიფო მხარდაჭერის პოლიტიკამ მნიშვნელოვნად აამაღლა დარგის რენტაბელობა და გაზარდა მისი პერსპექტივები, რისი შედეგიცაა ის, რომ 2012-2022 წწ. საქართველოდან ღვინის ექსპორტი ხუთჯერ გაიზარდა, - 20 მლნ ლიტრიდან 103.1 მლნ ლიტრამდე, რაც მნიშვნელოვნად განაპირობა ხელისუფლების მხრიდან მელვინეობის საწარმოების აქტიურმა ფინანსურმა მხარდაჭერამ, რამაც მხოლოდ 2022 წელს 390 მლნ ლარი შე-

ადგინა. 2012-2022 წწ. ყურძნის გადამუშავება ოთხჯერ გაიზარდა – 52 ათასი ტონიდან 257 ათას ტონამდე, რაც მეღვინეობის სფეროს საწარმოო პოტენციალის მნიშვნელოვანმა ზრდამ განაპირობა, კერძოდ, 2013 წელს თუკი საქართველოში 40 ღვინის კომპანია ფუნქციონირებდა, 2023 წლისთვის იგი 2510 საწარმომდე გაიზარდა.

მეღვინეობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ტურისტებისათვის, რადგან ღვინის კლასტერი ტურიზმის ბაზარზე ძლიერი რეგიონული სეგმენტის არსებობას ნიშნავს, ტურიზმი კი დღეს ყველაზე სწრაფად მზარდი ინდუსტრიაა. ეროვნული სამეწარმეო ტრადიციების მქონე ღვინის დემონსტრირება ხელს შეუწყობს ქვეყანაში ვიზიტორთა რიცხვის ზრდას, უცხოელ ინვესტორთა აქტივობების და შესაბამისად, მეღვინეობის საექსპორტო პოტენციალის ამაღლებას.

მევენახეობა-მეღვინეობის დარგის პრობლემატიკის შესწავლა საკმაოდ სენსიტიური და საპასუხისმგებლო საკითხია, რამაც უნდა მოიცვას აღნიშნული სფეროს ტექნოლოგიური, საფასო, სოციალური, მარკეტინგული საკითხები, დარგში არსებული მდგომარეობა და განვითარების პერსპექტივები, რეგიონული და დარგობრივი კონკურენტუნარიანობის ფაქტორები, პროდუქციისა და საერთაშორისო ბაზრების დივერსიფიცირებული სეგმენტები, მათზე პოზიციონირების ტენდენციები. ამ მიზნით, ძირითადია დარგის კონკურენტული უპირატესობების და მისი საექსპორტო პოტენციალის განსაზღვრა. კონკურენტუნარიანობის გლობალური და საინოვაციო კრიტერიუმების შეფასებისათვის გამოიყენება:

- პროდუქციისა და დარგის კონკურენტუნარიანობის ერთმანეთთან შესადარებლად – **პორტერის ალმასის მოდელი**
- მიმდინარე კონკურენტუნარიანობის „ex-post“ მეთოდით შესაფასებლად – **შედარებითი უპირატესობების ინდექსი**
- საგარეო ვაჭრობის შედარებითი უპირატესობის განსაზღვრისათვის – **ბაზარზე შედარებითი შეღწევადობის ინდექსი**
- ქართული ღვინის კომპანიების საბაზრო პოზიციების შესაფასებლად – **ენტროპიის ინდექსი**.

კონკურენციის საკითხის გარდა, სასურველია **კლასტერული** სისტემის გამოკვლევა, რამდენადაც მევენახეობა-მელვინეობის განვითარება, განსაკუთრებით აგროტურიზმის პერსპექტივების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანწილად კლასტერების შექმნას უკავშირდება. სინთეზირებულ საბაზრო მექანიზმებში ყველაზე კონკურენტულად დღეს კლასტერული სტრატეგიები განიხილება, რომელიც სამეწარმეო, მარკეტინგული, საინფორმაციო და ინფრასტრუქტურული ერთეულების კონგლომერაციით, ამაღლებს რეგიონული და საერთაშორისო სტრუქტურების მხრიდან კომპანიების საქმიანობის კოორდინაციას, აუმჯობესებს სფეროს საინვესტიციო მიმზიდველობას და, შესაბამისად, ზრდის დარგის პერსპექტივებს.

ქართული ღვინის პოპულარიზაციის მიზნით, კრიზისის შემდგომ პერიოდში აქტიურად მიმდინარეობდა მარკეტინგული ღონისძიებები, რამაც ხელი შეუწყო ღვინის ექსპორტის ისტორიულად მაღალი მაჩვენებლის დაფიქსირებას. ქართული ღვინო წარმოდგენილი იყო 50-მდე პროფესიულ დეგუსტაციაზე, 5 ფესტივალზე, 6 გამოფენასა და 2 „ქართული ღვინის ფორუმზე“ :

- **გამოფენები:** „EnoExpo 2021“ (პოლონეთი), „საქართველო მელვინეობის აკვანი“ (სამხრეთ კორეა), „Vinexpo America“ (აშშ), „საქართველო – 8000 წლის მელვინეობა“ (შვეიცარია), **RAW Wine** (დიდი ბრიტანეთი) და **ProWein 2022** (გერმანია)
- **ფესტივალები:** „ახალი ღვინის ფესტივალი 2021“ (საქართველო), „ახალი ღვინის ფესტივალი 2022“ (საქართველო), „WinExpo Georgia 2021“ (საქართველო), „SAVIM Printemps Salon des Vignerons et de la Gastronomie“ (საფრანგეთი), **Zero Compromise** (საქართველო)
- **ფორუმი** – „ქართული ღვინის ფორუმი“ ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და შვეიცარიაში

- საექსპორტო ღვინის ხარისხის საერთაშორისო სტანდარტის უზრუნველსაყოფად, 2021 წლიდან ინსპექტირება დაიწყო და მოუკიდებელმა საერთაშორისო აუდიტორულმა კომპანიებმა SGS და „Bureau Veritas“.

საჭიროა იმ ფაქტორების ანალიზი, რომლებმაც ქართული ღვინის პოპულარიზაციას უნდა შეუწყოს ხელი, კერძოდ, უცხოური მიზნობრივი ჯგუფებისათვის მიმზიდველი უნდა გახდეს ჩვენს ქვეყანაში მეღვინეობის კულტურის ხანგრძლივი ისტორია, ენდემური ვაზის ჯიშების და ადგილობრივი ღვინის დაყენების უნიკალური ტექნოლოგიები, წარმოების შედარებით მცირე მასშტაბები, ლოკალურ ბაზრებზე ქართული ღვინის უკვე შექმნილი გარკვეული იმიჯი და სათანადო რეპუტაცია. ამ თვალსაზრისით დიდ ინტერესს წარმოადგენს ასოციაცია „ქართული ღვინის“ მიერ შემუშავებული „საექსპორტო ბაზრების განვითარების სამოქმედო გეგმა“.

ადგილობრივი მეღვინეობის პროდუქციის პოპულარიზაციის საკითხში განსაკუთრებით დიდია სსიპ ღვინის ეროვნული სააგენტოს როლი. 2022 წელს მან მრავალ აქტივობაში მიიღო მონაწილეობა:

- 23-28 მარტი, ლონდონი – ქართული ღვინის დეგუსტაცია
- 6 მაისი, ციურიხი – ექვსთვიანი გამოფენა „საქართველო – 8000 წლის მეღვინეობა“;
- 1 მაისი, დიდ ბრიტანეთი – 60 ქართული ღვინის დეგუსტაცია;
- 13 მაისი, თბილისი, ბუნებრივი ღვინის ფესტივალი „ZERO COMPROMISE“
- 14 მაისი, თბილისი, მთაწმინდის პარკი, მე-13 „ახალი ღვინის ფესტივალი“
- 14-15 მაისი, ლონდონი, ბუნებრივი ღვინოების საერთაშორისო გამოფენა „RAW“ (The Artisan Wine Fair)
- 15-17 მაისი, გერმანია, დიუსელდორფი, ღვინისა და ალკოჰოლიანი სასმელების საერთაშორისო გამოფენა „ProWein-2022“
- 16 მაისი, შვედეთი, სტოკჰოლმის სომელიეთა სკოლაში „The Wine Hub“ ქართული ღვინის მასტერკლასი და პრეზენტაცია
- 20 მაისი, ჩინეთი, ქალაქი შენჭენი-ქართული ღვინის დეგუსტაცია
- 19 მაისი, ვარშავა, ქართული ღვინის დეგუსტაცია-სემინარი
- 20-23 მაისი, რომი- ღვინის გამოფენა “ROME WINE EXPO”
- 10-12 ივნისი, თბილისი, ღვინისა და ალკოჰოლური სასმელების მე-14 საერთაშორისო გამოფენა WinExpo Georgia 2022

- 7-9 ივნისი, ლონდონი, საგამოფენო ცენტრი „Olympia London“ – ღვინისა და ალკოჰოლური სასმელების საერთაშორისო გამოფენა „London Wine Fair 2022“
- 19 ივნისი, იტალია, ღვინის ფესტივალი „მერანო“
- 21 ივნისი, პოლონეთი, გდანსკი – ქართული ღვინის პრეზენტაცია
- 24-26 ივნისი, საქართველო, რაჭა-ლეჩხუმის ღვინის პირველი ფესტივალი
- 23 ივნისი, დანია, ქალაქი ორჰუსი – სამეცნიერო-დოკუმენტური ფილმის „საქართველო ღვინის სამშობლო“ ჩვენება და ქართული ღვინის დეგუსტაცია
- 8 ივლისი, ლაიფციგი გამართულ დეგუსტაციაზე ქართული ღვინის მწარმოებელმა 36 კომპანიის 100-ზე მეტი ღვინის წარდგენა
- 26-28 აგვისტო თბილისი, თსუ, – მეღვინეობის ეკონომისტთა ამერიკული ასოციაციის მე-14 კონფერენცია; 3 სექტემბერი, ტოკიო, – ღონისძიება „აღმოაჩინე ქართული ღვინო“
- 22 სექტემბერი, სეული – ქართული ღვინისადმი მიძღვნილი ღონისძიება
- 28 სექტემბერი, თბილისი, - ღვინის საერთაშორისო კონკურსი International Wine & Spirit Competition (IWSC), აქ სხვადასხვა ქართულმა ღვინომ 6 ოქრო, 63 ვერცხლი და 209 ბრინჯაო მოიპოვა
- 6-7 ნოემბერი, ლოს-ანჯელესი, ბუნებრივი ღვინოების გამოფენა „RAW Wine“ – ქართული ქვევრის ღვინო იყო წარმოდგენილი
- 13-14 ნოემბერი, ნიუ-იორკი, გამოფენაზე „RAW Wine NY“ – ქართული ქვევრის ღვინო იყო წარმოდგენილი
- 11-13 ნოემბერი, სტოკჰოლმი, გამოფენაზე „Stockholm Food and Wine“ ქართული ღვინის შვიდი კომპანია მონაწილეობდა;
- 16-18 ნოემბერი, პოლონეთი, ქალაქი კრაკოვი, გამართულ საერთაშორისო გამოფენაში „EnoExpo 2022“ ქართული ღვინის მწარმოებელი 24 კომპანია მონაწილეობდა
- 15-17 ნოემბერი, აშშ, კალიფორნია, „ქართული ღვინის ფორუმი“
- 27 ნოემბერი, ბერლინი, ბუნებრივი ღვინოების გამოფენა - „RAW Wine“, ქართული ქვევრის ღვინის 18 მარანმა წარადგინა საკუთარი ღვინოები

- **3-4 დეკემბერი, კრაკოვი – პროექტი „ქართული მეღვინე ქალები საზღვრებს გარეთ“.**

ქართული ღვინის პერსპექტიულ მომხმარებლად დღეისათვის აშშ-ის, ჩინეთის, დიდი ბრიტანეთის, გერმანიის, პოლონეთისა და უკრაინის ბაზრები განიხილება, ამასთან, მნიშვნელოვანია პერსპექტიული, ჯერ კიდევ ასათვისებელი ბაზრის სეგმენტების შესწავლა, აუცილებელია დარგის საფასო სტრატეგიების შემუშავება და ფასისმიერი კატეგორიების მიხედვით ბაზრების დივერსიფიცირება.

მსოფლიო ბაზარზე ქართული ღვინის პერსპექტივა **ბიოღვინისა და ქვევრის ღვინის** წარმოებას უკავშირდება, ამ მხრივ საინტერესო ნოვაციები ეკუთვნის **საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს**, „სამტრესტს“, საქართველოს ეროვნულ საინვესტიციო სააგენტოს, საქართველოს ტურიზმის ეროვნულ სააგენტოს, მეღვინეობის კომპანიებს, – „ელკანა“, „ბიოორგანიკ ჯორჯია“, შპს „შუმი“ და სხვა. ქართული ღვინის პოპულარიზაციას ხელს შეუწყობს იუნესკოს მიერ ქვევრის ღვინის დაყენების უძველესი ქართული მეთოდისათვის **კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის** მინიჭება, ღვინით ვაჭრობის მსოფლიო ფგუფში საქართველოს განეწიანება და ჩვენი ეროვნული ღვინის სხვა საერთაშორისო აღიარებები.

ქართული ეკონომიკური მოდელის შერჩევა მეღვინეობის, როგორც სტრატეგიული მნიშვნელობის დარგის აღორძინებას და მის მიმართ სახელმწიფოს უპირატესი ხელშეწყობის სისტემის გამოყენებას ითვალისწინებს. საკითხის შესწავლას საფუძვლად დარგის კონკურენტუნარიანობის და საექსპორტო შესაძლებლობების შეფასება, მისი რესურსული მოთხოვნებისა და სამეწარმეო პოტენციალის განსაზღვრა და განვითარების უპირატესი ხელშეწყობის მექანიზმების დადგენა უნდა დაედოს.

საქართველოსათვის მევენახეობასთან ერთად, აგროსექტორის განვითარების მნიშვნელოვან მიმართულებად, ტრადიციულად, **მეხილეობა** განიხილება, იგი ცალკეული რეგიონისათვის ადგილობრივი მოსახლეობის სამეურნეო საქმიანობის ძირითადი ფორმა და ფინანსური შემოსავლის წყაროა. ხილის წარმოებას მუდამ საექსპორტო დანიშნულება ჰქონდა ჩვენი ქვეყნისთვის, ეს კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას ანიჭებს დარგის რაციონალური გაძღოლის სისტემების დამუშავებას და მის ეფექტიან მართვას. მეხილეობის განვითარების სტრატეგიის ძირითადი მიზანია თანამედროვე ხეხილის ბაღების გაშენების ხელშეწყობა და არ-

სებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების ეფექტური გამოყენება მრავალწლიანი კულტურების გაშენების გზით, რაც ემსახურება

იმპორტირებული პროდუქციის ადგილობრივით ჩანაცვლებას, დარგის საექსპორტო პოტენციალის გაზრდას და სოფლად მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას. დარგის განვითარებას უზრუნველყოფს „სოფლის განვითარების სააგენტო“ სახელმწიფო პროგრამით, – „დანერგე მომავალი“, რომლის ფარგლებშიც 2022 წელს გაშენდა 3 857 ჰა ფართობის ხეხილის ბაღი, ხოლო დარგის ბიუჯეტმა 33,5 მლნ ლარი შეადგინა (გეგმა- 27მლნ ლარი).

საბჭოთა პერიოდში ქართული აგროსექტორის ერთ-ერთი მაპროფილებელი დარგი მეჩაიეობა იყო, მეოცე საუკუნის ბოლოს საქართველოში მომხდარ პოლიტიკურ ტრანსფორმაციებს უმწვავესი ეკონომიკური კრიზისი მოჰყვა, განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა სპეციალიზაციის განმსაზღვრელ დარგებში შეიქმნა, საქართველოზე საბჭოთა კავშირის ჩაის წარმოების 95 % მოდიოდა და აბსოლუტურად დომინირებადი როლი გააჩნდა საკავშირო ბაზარზე, ბაზრის დაკარგვას ჩაის პროდუქციაზე მოთხოვნის და, შესაბამისად, ხარისხიანი ბაიხაო-ჩაის ნედლეულის წარმოების მკვეთრი შემცირება, მოგვიანებით, კი, ბაზრის იმპორტული საქონლით ჩანაცვლება მოჰყვა. დღეს ხელისუფლება ერთ-ერთ პრიორიტეტად ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციას და მეჩაიეობის ტრადიციული დარგის აღდგენას განიხილავს, თუმცა, ეს უაღრესად რთული და სადავო საკითხია, რამდენადაც დღეისათვის ჩაის სრულად ამორტი-

ზებული პლანტაციების განახლება უაღრესად შრომატევადი და ხანგრძლივ პერიოდზე გათვლილი პროცესია, მსოფლიო ბაზრები კი, მაქსიმალურად ათვისებულია და პროდუქციის სარეალიზაციო ბაზრის სემენტის მოძიება განსაკუთრებით პრობლემატურია, ამასთან, გასათვალისწინებელია დარგის უაღრესად მაღალი შრომატევადობაც (450 კაც-დღე/ჰა), რაც დიდი რაოდენობის მუშახელს მოითხოვს და დეფიციტური შრომის ბაზრის პირობებში, საკმაოდ პრობლემატურია, მაგრამ, რამდენადაც, კვლავ მაღალია აჭარის, გურიის, სამეგრელოს რეგიონების მოსახლეობაში ჩაის მოყვანის ტრადიცია და შრომითი ჩვევები, მაღალია დარგის რენტაბელობა და, შესაბამისად, მასში დასაქმებულთა შემოსავლიანობაც, ჯერ კიდევ შენარჩუნებულია ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების ბაზრებზე ქართული ჩაის ცნობადობა, განახლებული ტექნიკური ბაზა და თანამედროვე ტექნოლოგიები სავსებით რეალურს ქმნის ქართული ჩაის წარმოების გაფართოების იდეას.

დღეს ჩაის პროდუქციას ხელისუფლება საექსპორტო პოტენციალის შემცველად განიხილავს და, შესაბამისად, ამ დარგს სტრატეგიულ პრიორიტეტებს მიაკუთვნებს. ქართული ჩაის წარმოების ხელშეწყობის პროგრამის მიზანია საქართველოში არსებული ჩაის პლანტაციების პოტენციალის ეფექტურად გამოყენება, ადგილობრივი ჩაის (მათ შორის, ბიო-ჩაის) წარმოების ზრდის ხელშეწყობა, შედეგად, დარგის პროდუქციით თვითუზრუნველყოფის დონის ამაღლება და საექსპორტო პოტენციალის გაზრდა. პროგრამა ითვალისწინებს როგორც კერძო, ასევე სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული გატყევებული ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაცი-

ას, ჩაის პირველადი გადამამუშავებელი თანამედროვე საწარმოების შექმნის ხელშეწყობას, შედეგად, – ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმებას და მისი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

სოფლის განვითარების სააგენტომ შეიმუშავა ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციის სახელმწიფო პროგრამა „**ქართული ჩაი**“, რაც რეალიზებადს გახდის საქართველოში ჩაის მასშტაბური წარმოების იდეას. 2022 წელს, პროგრამის ფარგლებში, განხორციელდა 31.12 ჰა ფართობის რეაბილიტაცია (გეგმა - 250 ჰა). 2022 წლის გეგმის შესრულების ასეთი დაბალი დონე აიხსნება იმით, რომ 2021 წელს დაგეგმილი 350 ჰექტრის ნაცვლად, 616 ჰექტარის რეაბილიტაციაზე გაფორმდა ხელშეკრულება, რის გამოც, 2022 წელს ბენეფიციართა აქტივობა მკვეთრად შემცირდა. ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციას 2022 წელს, 1,1 მლნ ლარი მოხმარდა, დაგეგმილი 500 ათასი ლარის ნაცვლად (2022 წლის ინდიკატორის და ბიუჯეტის შესრულებას შორის დისბალანსი აიხსნება იმით, რომ 2022 წელს დახარჯული თანხის დიდი ნაწილი მოხმარდა 2021 წელს გაფორმებული ხელშეკრულებებით გათვალისწინებულ სამუშაოებს). ჩაის წარმოების განვითარების პერსპექტივები, როგორც ჩანს, საკმაოდ რეალურია, რამდენადაც, ერთი მხრივ, მზარდია ბენეფიციართა რიცხვი, მეორე მხრივ, მთავრობა აქტიურად არის ჩართული „ქართული ჩაის“ პროგრამის განხორციელებაში და განიხილავს შესაბამის აქტივობებს ამ მიმართულებით.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოება მაღალ რისკებს მოიცავს და, შესაბამისად, მისი პერსპექტივები პირდაპირ არის დამოკიდებული სასოფლო-სამეურნეო წარმოების **დაზღვევის სისტემის** და ჰეჯირების მექანიზმების დანერგვასთან. დარგში ინვესტირებაც საკმაოდ პრობლემატურია, შესაბამისად, უცხოელი ინვესტორების მოზიდვა სათანადო პრეფერენციებს და სახელმწიფო გარანტიებს მოითხოვს. ამ თვალსაზრისით, უაღრესად მნიშვნელოვანია აგროწარმოების სადაზღვევო მომსახურებაში სახელმწიფოს ჩართულობა და მისი მონაწილეობა აგროდაზღვევის თანადაფინანსებაში, მთავრობის მიერ სადაზღვევო პრემიის სუბსიდირება და სხვ. სადაზღვევო აქტივობის მიზანია:

- აგროსექტორში სადაზღვევო ბაზრის განვითარება
- ადგილობრივ და უცხოელ ინვესტორთა მოტივირება
- სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის ხელშეწყობა
- სოფლის მეურნეობის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება
- აგროფირმებისა და კერძო პირებისთვის შემოსავლის შენარჩუნება
- აგროწარმოებაში რისკების შემცირება.

2022 წელს ექვსი სადაზღვევო კომპანია მონაწილეობდა სოფლის განვითარების სააგენტოს მიერ გაფორმებული ხელშეკრულებების დაზღვევაში, მთავრობამ განახორციელა პროგრამის ფარგლებში გაცემული პოლისების თანადაფინანსება (სადაზღვევო პრემიის სუბსიდირება), ამასთან, იგი აწარმოებდა კონსულტაციებს სადაზღვევო კომპანიებთან და საერთაშორისო კონსულტანტებთან აგროდაზღვევის პროგრამაში შესაძლო ცვლილებებთან და ახალი სადაზღვევო პროდუქტების შემუშავებასთან დაკავშირებით. 2022 წელს გაცემული პოლისების რაოდენობამ 14 586, დაზღვეული მოსავლის ღირებულებამ – 167.3 მლნ ლარი, დაზღვეული მოსავლის ფართობმა კი – 16 465 ჰა შეადგინა. 2022 წლის სადაზღვევო აქტივობის ფარგლებში განხორციელებული ღონისძიებებისთვის დახარჯულმა თანხებმა 8.5 მლნ ლარი შეადგინა (გეგმა – 12.0 მლნ ლარი).

სოფლის მეურნეობის განვითარების პერპექტივები უშუალო კავშირშია დარგის ფინანსურ უზრუნველყოფასთან და **საკრედიტო რესურსების** ფართო ხელმისაწვდომობასთან. სახელმწიფო დახმარების ერთ-ერთი პრიორიტეტი აგროსფეროში დასაქმებულთა იაფი კრედიტით უზრუნველყოფა და შესაბამისი კონსულტირებაა. სოფლის განვითარების სააგენტო აგროწარმოების ხელშეწყობის მიზნით, **იაფი და ხელმისაწვდომი ფულადი სახსრებით** უზრუნველყოფს მენარმეებს და ახდენს აგროკრედიტების საპროცენტო განაკვეთის თანადაფინანსებას. 2022 წელს გაცემული სესხების რაოდენობამ – 18 861, მათმა ღირებულებამ კი, 992 მლნ ლარი შეადგინა. 2022 წელს, განხორციელდა 30 254 შეღავათიანი სასოფლო-სამეურნეო სესხის საპროცენტო განაკვეთის თანადაფინანსება – 185.5 მლნ ლარი.

მსოფლიოში ტურისტული ინდუსტრიის პრიორიტეტული განვითარების პირობებში, განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს საქართველოში **აგროტურიზმის** განვითარება, რაც საუკეთესო საშუალებაა უცხოელი ტურისტების მოზიდვისა და ადგილობრივი წარმოების პროდუქციის საზღვარგარეთ პოპულარიზაციისათვის. ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, აგროტურიზმის ექსპორტი ხელისუფლებამ თავის პრიორიტეტად აღიარა და მისი მხარდაჭერა ქვეყნის ერთ-ერთ სტრატეგიულ მიზნად განსაზღვრა.

ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობის მიზნით აგროსექტორი მონაწილეობს მცირე ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარებაში. ამ პროგრამის ფარგლებში 2022 წელს განხორციელდა ორი მცირე ინფრასტრუქტურული პროექტი 138 ათასი ლარის ბიუჯეტით. 32 ახალი რეკომენდებული ღვინის ტურიზმის ობიექტისთვის (მარანი და სანარმო) გან-

ხორცილდა საგზაო მანიშნებლების მონტაჟი და მოეწყო სამთო-საფეხმავლო ბილიკები კახეთში, სვანეთში, სამცხე-ჯავახეთში, იმერეთში.

სოფლის მეურნეობაში კლასტერული მეურნეობებისა და ფერმერული ტურიზმის განვითარება აუცილებლად მოითხოვს ხელისუფლების მხრიდან მხარდაჭერას სასურსათო ბაზრის დაბალანსების, დარგის საინვესტიციო მიმზიდველობის ამაღლების, სათანადო ინფრასტრუქტურის შექმნის, უცხოეთში მისი პოპულარიზაციის სახელმწიფო პროგრამების შემუშავების და სახელმწიფო უზრუნველყოფის თვალსაზრისით.

11.2. ტურიზმის რეაბილიტაციის სახელმწიფო სტრატეგია და განვითარების პერსპექტივები საქართველოში

ტურიზმის განვითარების სახელმწიფო სტრატეგია საქართველოში ტურიზმის მხარდაჭერას, მისი განვითარების საფუძველზე ქვეყანაში საექსპორტო შემოსავლების ზრდას და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის გზით, ქვეყანაში ცხოვრების დონის ამაღლებას ემსახურება. ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობის პოლიტიკა ქვეყნის ეკონომიკურ პოტენციალში მისი წილის ამაღლებას ისახავს მიზნად. ტურიზმის სახელმწიფო მხარდაჭერის პოლიტიკის ამოცანაა:

- ქვეყნის ცნობადობის გაზრდა
- არსებული ტურისტული პროდუქტის განვითარება

- ახალი ტურისტული პროდუქტის შექმნა და არსებულის დივერსიფიკაცია
- მაღალი ხარისხის მომსახურების შეთავაზება
- შემოსავლების ზრდა საერთაშორისო ტურიზმიდან
- ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარება
- მარკეტინგული კამპანიების ეფექტური მართვა
- საპრომოციო აქტივობების ორგანიზება ახალ ბაზრებზე, განსაკუთრებით, მაღალგადახდისუნარიან სეგმენტზე
- ინვესტიციების მოზიდვა ტურიზმის სექტორში
- საერთაშორისო გამოფენებში მონაწილეობა
- ტურისტული კერძო სექტორის ხელშეწყობა.

საქართველოს ეკონომიკის ერთ-ერთ სტრატეგიულ მიმართულებად ტურიზმის აღიარება მეცნიერულად არის დასაბუთებული და პრაქტიკით დამტკიცებული, რამდენადაც, ფარდობითი უპირატესობის კლასიკური თეორიიდან გამომდინარე, საქართველოს ამისათვის მრავალფეროვანი რესურსი გააჩნია, ეს ეხება როგორც ბუნებრივ რესურსს, მდიდარ და უნიკალურ კულტურულ მემკვიდრეობას, (მუსიკა, ცეკვა, ხელოვნება, ისტორია, რელიგია, საერთაშორისო და ადგილობრივი მნიშვნელობის კულტურული ძეგლები), ისე ხელსაყრელ კლიმატურ პირობებს, მიმზიდველ ბიზნეს და საინვესტიციო გარემოს, ქართველი ხალხის ისტორიულად ჩამოყალიბებულ სტუმართმოყვარეობას და მეგობრულ განწყობებს. ტურიზმის განვითარებისთვის საუკეთესო შესაძლებლობებს ქმნის ქართული ადათ-წესების და კულტურის მსოფლიოში აღიარებული ნიმუშები, კერძოდ, **UNESCO-ს** მიერ „**მსოფლიო მემკვიდრეობის სიაში**“, და „**არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის სიაში**“ შეყვანილი ქართული მატერიალური და სულიერი საგანძური, მეღვინეობის ეროვნული ტრადიციები, **საქართველოს, როგორც „ღვინის სამშობლოს“ სტატუსი, მსოფლიოს უძველესი ცივილიზაციის სამეულში ყოფნა** საბერძნეთსა და ეგვიპტესთან ერთად და სხვა.

დღევანდელ მსოფლიოში მოგზაურობისა და ტურიზმის ინდუსტრია მომსახურების დარგებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე პერსპექტიული სფეროა. მოგზაურობისა და ტურიზმის მსოფლიო საბჭოს მონაცემებით – **WTTC**, 2021 წელს ტურიზმის წილი მსოფლიოს მთლიან მშპ-ში 6.1% იყო – 5.8 ტრილიონი აშშ დოლარი (წინა წელთან შედარებით ზრდა 21.7%), ყოველი 11 სამუშაო ადგილიდან ერთი ტურიზმის სექტორზე მო-

დის, რაც მსოფლიო ეკონომიკაში მის მაღალ როლზე მიუთითებს
[**Economic Impact of Travel and Tourism 2022, Annual Update, WTTC**]

მსოფლიო ეკონომიკის მსგავსად, საქართველოშიც ტურიზმი გან-
ვითარების ერთ-ერთი პრიორიტეტული დარგია და მისი წილი მშპ-ში ყო-
ველწლიურად სტაბილურად იზრდება. საქართველოს ტურიზმის ეროვ-
ნულმა ადმინისტრაციამ საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი გან-
ვითარების სამინისტროს ჩართულობით და მსოფლიო ბანკის მხარდაჭე-
რით, 2015 წელს შეიმუშავა 2015-2025 წლებისთვის „**საქართველოს
ტურიზმის სტრატეგია - 2025**“. სტრატეგიის მიზანია ქვეყნის მდიდარი
ბუნებრივი და კულტურული რესურსების მსოფლიო დონის ტურისტულ
პროდუქტად და უნიკალური შთაბეჭდილებებად ქცევა. ამ მიზნით გეგმა
ითვალისწინებს ტურიზმის განვითარების მთავარი გამოწვევების იდენ-
ტიფიცირებას, იდეების გენერირებას და მათი განხორციელების პრიო-
რიტეტულობის განსაზღვრას, კერძოდ, ტურიზმის სტრატეგია მოიცავს
შემდეგი პრიორიტეტებს:

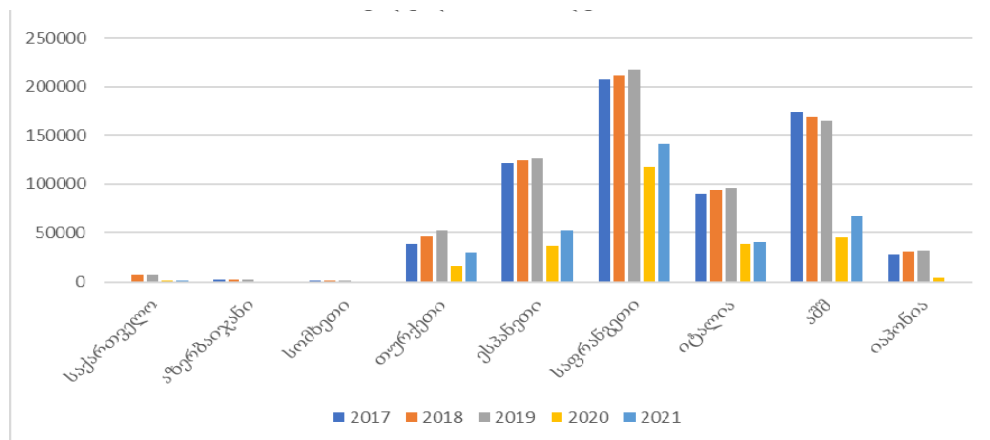
- ტურიზმის სფეროში სახელმწიფო და კერძო ინვესტიციე-
ბის გაზრდა
- ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესება უცხოური და ადგილობრი-
ვი ინვესტიციების გაზრდის მიზნით
- ეფექტური მარკეტინგისა და საინფორმაციო კამპანიის სა-
შუალებით ვიზიტორების მოზიდვა მაღალგადახდისუნარია-
ნი ბაზრებიდან
- შიდა ტურიზმის სტიმულირება
- კონკურენტუნარიანობის გაზრდა მსოფლიო დონის ტურისტულ
მომსახურების შეთავაზების მეშვეობით
- ტურიზმის სფეროში მონაცემთა მოპოვებისა და ანალიზის,
ასევე, სექტორის განვითარების შეფასების შესაძლებლობე-
ბის გაუმჯობესება
- საქართველოს ბუნებრივი და კულტურული მემკვიდრეობის
აქტივების გამოყენება უნიკალური ტურისტული შთაბეჭ-
დილებების შეთავაზების გზით
- პარტნიორული ურთიერთობების დამყარება სახელმწიფო,
ტურიზმის ინდუსტრიის წარმომადგენლებს, არასამთავრო-
ბო ორგანიზაციებსა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის.

პანდემიური კრიზისის გავლენა ტურიზმის სექტორზე, პირველ რიგში, საქართველოში ჩამოსული ტურისტების რაოდენობის მკვეთრ შემცირებაში გამოიხატა (– 77.3%), ამასთან, თუკი 2019-2021 წწ. ლამისთევით ჩამოსული ვიზიტორების რიცხვი 70 %-ით შემცირდა, ერთი დღით მყოფი სტუმრების კატეგორია კი, თითქმის საერთოდ გაქრა (– 95%). ყველაზე მეტად ტურისტების ჩამოსვლა აღნიშნულ პერიოდში შემცირდა აღმოსვლეთ აზიის და წყნარი ოკეანეთის ქვეყნებიდან (– 83%), ევროპიდან (– 80%) და სამხრეთ აზიიდან (– 75%), ამერიკელი ტურისტების რიცხვი 60%-ით შემცირდა, შედარებით სტაბილურობა შეინარჩუნა აფრიკიდან და შუა აღმოსავლეთიდან ჩამოსული ტურისტების რაოდენობამ (შემცირება შესაბამისად, 22 და 26 პროცენტი).

უალრესად პრობლემატური აღმონდა ტურიზმის ფუნქციონირება საქართველოსთვის, სადაც 2021 წლისთვის პანდემიამდელ პერიოდთან შედარებით, ტურისტების რიცხვი მნიშვნელოვნად შემცირდა, ეს დიდად აღემატება დიაგრამა 25-ზე და ცხრილ 19-ში წარმოდგენილ ყველა სხვა ქვეყნის მონაცემს, იაპონიის გარდა, (– 99.2%), რაც შედეგია პანდემიის დროს ამ ქვეყანაში ძალიან მკაცრი შეზღუდვების და ლოქდაუნის დაწესების). შედარებით ნაკლებად შემცირდა ტურისტთა რაოდენობა თურქეთში (– 42.4%) (დიაგრამა 25^ა-25^ბ).

დიაგრამა 25^ა.

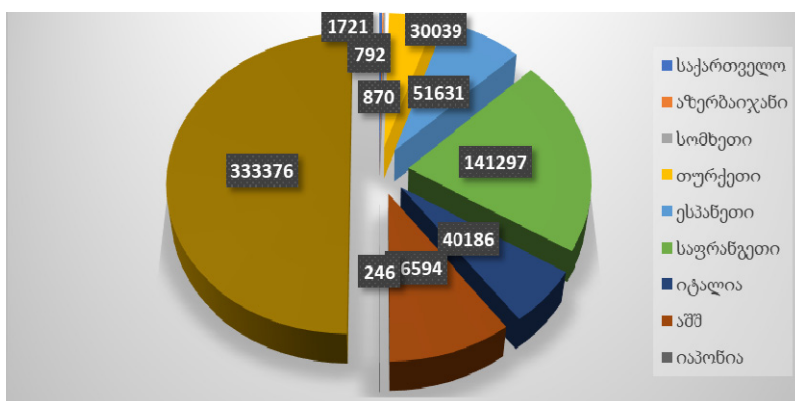
ჩამომსვლელთა რაოდენობა

წყარო: გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია, World Tourism Organization, UNWTO

დიაგრამა 25^ბ.

ჩამომსვლელთა რაოდენობა 2021 წელს

წყარო: გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია, World Tourism Organization, UNWTO

პანდემიურმა კრიზისმა მნიშვნელოვამი ზარალი მიაყენა ტურიზმის სექტორს, განსაკუთრებული პრობლემები მან იმ ქვეყნებს შეუქმნა, სადაც ტურიზმი საქმიანობის ერთ-ერთი წამყვანი სფერო იყო (ცხრილი 19).

ცხრილი 19.

ტურისტების რაოდენობა (ათასი კაცი)

	2017	2018	2019	2020	2021	2021-2019 ცვლილ.
საქართველო	6,483	7203	7726	1513	1721	-77.3%
აზერბაიჯანი	2697	2850	2170	796	792	-64.5%
სომხეთი	1495	1652	1894	375	870	-54.3%
თურქეთი	37970	46113	51747	15971	30039	-42.4%
ესპანეთი	121717	124546	126170	36410	51631	-59.0%
საფრანგეთი	207274	211998	217877	117109	141297	-65.2 %
იტალია	89931	93229	95399	38419	40186	-57.1%
აშშ	174292	169325	165478	44792	66594	-59.8%
იაპონია	28691	31191	31881	4116	246	-99.2%

წყარო: გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია, World Tourism Organization, UNWTO

რამდენადაც ტურიზმი საქართველოსთვის სტრატეგიული დარგია, მასზე პანდემიური კრიზისის გავლენის უარყოფთი შედეგები, მათი სწრაფი ლიკვიდაცია და მთლიანად დარგის რეაბილიტაცია ხელისუფლების მხრიდან განსაკუთრებული ყურადღების და მხარდაჭერის ობიექტი გახდა.

საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის მიერ პანდემიის გავლენის შესამცირებლად განხორციელდა სხვადასხვა აქტივობები:

- ჩატარდა ტრენინგები კერძო სექტორის მხარდაჭერისა და ოპერირების ადაპტირების მიმართულებით;
- განხორციელდა კომუნიკაცია კერძო სექტორთან, მისი ინფორმირების და პროფესიული ჩვევების გაძლიერების მიზნით;
- პროექტის „იმუშავე საქართველოდან“ საფუძველზე, დაიგეგმა შესაბამისი რეკომენდაციები და სამომავლო ქმედებები ტურიზმის სფეროში;
- განხორციელდა სამუშაოები საერთაშორისო თანამშრომლობის გაღრმავების მიმართულებით.

ამ აქტივობების შედეგად, 2021 წელი ტურიზმის სფეროში სწრაფი რეაბილიტაციის წელი აღმოჩნდა, რაშიც წარმატებული ჯანდაცვის სტრატეგიასთან ერთად, გადამწყვეტი მნიშვნელობა იქონია სწორი დარგობრივი პრიორიტეტების და პრეფერენციების განსაზღვრამ, სფეროსადმი სახელმწიფოს მხრიდან აქტიური მხარდაჭერის პოლიტიკის გატარებამ.

ცხრილი 20. საქართველოს ტურიზმის ძირითადი ინდიკატორები

ძირითადი ინდიკატორები	ზომის ერთ.	2017	2018	2019	2020	2021
ჩამოსვლა სულ მ.შ.	ათასი	6 483	7 203	7 726	1 513	1 721
ლამისთევით ვიზიტორები	ათასი	4 069	4 757	5 080	1 087	1 577
ერთდღიანი სტუმრები	ათასი	2 414	2 446	2 645	426	144
ჩამოსვლა რეგიონებიდან:						
აფრიკა	ათასი	8	8	9	2	7
ამერიკა	ათასი	43	55	62	10	24
აღ.აზია და წყნ.ოკეანეთი	ათასი	61	91	129	18	22
ევროპა	ათასი	5 441	6 088	6 665	1 297	1 348
შუა აღმოსავლეთი	ათასი	132	126	156	17	115
სამხრეთ აზია	ათასი	336	354	208	28	52
სხვა ქვეყნები	ათასი	463	482	496	142	154

ტრანსპ. ფორმა: საჰაერო	ათასი	1440	1788	1 829	269	877
საზღვაო	ათასი	32	33	41	13	7
სახმელეთო	ათასი	5 011	5 383	5 856	1 231	837
მ.შ. მატარებელი	ათასი	53	68	80	13	11
ავტომობილი	ათასი	4 958	5 315	5 776	1 218	826
ჩამოსულთა დანახარჯები სულ, მ.შ.	მლნ \$	2 971	3 518	3 551	586	1 351
მოგზაურობაში	მლნ \$	2 704	3222	3 269	542	1 245
ტრანსპორტში	მლნ \$	267	296	282	44	106
ხარჯები მოგზაურ. მიზნების მიხედვით სულ	მლნ \$	2 704	3 222	3 269	542	1 245
პირადი	მლნ \$	1 910	2 303	2 377	387	948
ბიზნესის და პროფ. მიზნებისთვის	მლნ \$	794	919	892	155	297

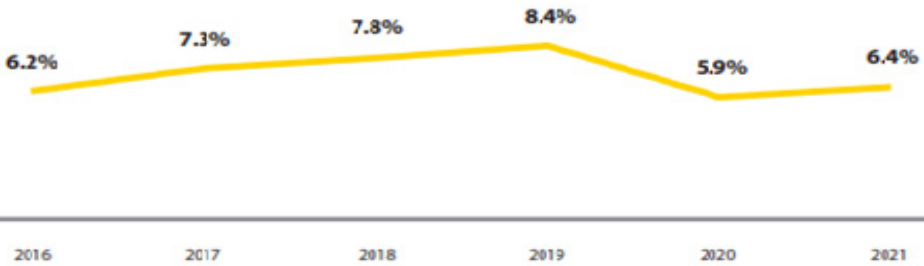
წყარო: გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია, World Tourism Organization, UNWTO, 11/11/2022.

2021 წელს ჩამოსული სტუმრების 51 %-მა საჰაერო ტრანსპორტით ისარგებლა, რაც ორჯერ აღემატებოდა პანდემიის წინა პერიოდის მაჩვენებელს, 1%-ზე ნაკლებმა ისარგებლა ორივე წელს საზღვაო ტრანსპორტით, თითქმის მესამედით შემცირდა აღნიშნული დროის ინტერვალში სახმელეთო ტრანსპორტის წილი (- 26%-ით), ამდენივე პროცენტული პუნქტით შემცირდა საავტომობილო ტრანსპორტით ჩამოსულთა წილი სტუმართა საერთო რაოდენობაში. მსოფლიო ტენდენციებიდან და საქართველოს გამოცდილებიდან გამომდინარე, მომავალში საჰაერო ტრანსპორტის როლი სტუმართათვის კიდევ უფრო გაიზრდება.

პანდემიის დასასრულისთვის საქართველოში ტურიზმი ერთ-ერთი ყველაზე სწრაფად რეაბილიტირებადი სფერო აღმოჩნდა. 2021 წელს საერთაშორისო მოგზაურების ვიზიტების რაოდენობამ საქართველოში 1 881 281 შეადგინა, რაც 2019 წლის მაჩვენებელს 20,1%-ით, 2020 წლისას კი, 7.7%-ით აღემატება. შემოსავალმა უცხოელების მოგზაურობიდან საქართველოში 1.24 მილიარდი დოლარი შეადგინა (ზრდა 2020 წელთან შედარებით, 129.8%, 2019 წლის მაჩვენებელთან შედარებით, 38.1%). ტურიზმის წილი ქვეყნის მშპ-ში 2020 წლის 5.9%-დან 2021 წლისთვის 6.4%-მდე გაიზარდა (**დიაგრამა 26, ცხრილი 20**).

დიაგრამა 26.

ტურისტული წილი მშპ-ში

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

ცხრილი 21. ტურიზმის სფეროში შექმნილი დამატებული ღირებულება 2018-2021 წ.წ. (ათასი ლარი)

	2018	2019	2020	2021	ცვლილება % 2020 - 2021
სულ	3,015,937	3,629,700	2,547,504	3,384,888	32.3%
მათ შორის	↓	↓	↓	↓	↓
განთავსების ობიექტები	1,185,401	1,559,500	773,658	1,017,847	59.9%
კვების ობიექტები	614,601	663,500	547,211	706,523	24.4%
ტრანსპორტი	1,095,931	1,252,300	1,200,273	1,617,217	22.3%
ტურისტული კომპანიები	120,004	154,400	26,362	43,301	37.1%

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

2021 წელს საქართველოში **სასტუმროების დატვირთვის** კოეფიციენტი 45.7% იყო, ზრდამ წინა წელთან შედარებით, 106.8% შეადგინა, ეს მეტყველებს მსოფლიოსთან შედარებით, საქართველოში ტურიზმის უფრო მაღალ ეკონომიკურ მნიშვნელობაზე, აგრეთვე, კრიზისის შემდგომ პერიოდში ამ დარგის რეაბილიტაციის განსაკუთრებით მაღალ დონეზე, რაც ტურიზმის მიმართ საქართველოს ხელისუფლების მხრიდან განსაკუთრებული ყურადღების შედეგია.

შედარებით მაღალია ზრდის ტემპი საერთაშორისო ტურიზმის სფეროში, რასაც ადასტურებს ის ფაქტი, რომ, თუკი 2020-2021 წწ. უცხო-

ური ვიზიტების წილი საერთაშორისო მოგზაურობაში 86.6%-დან 91.5%-მდე გაიზარდა, თავად საერთაშორისო ვიზიტების რაოდენობაში ტურისტული ვიზიტების წილი 20 %-ით გაიზარდა და 71.8%-ის ნაცვლად, 91.6% შეადგინა (ცხრილი 22).

ცხრილი 22. საერთაშორისო მოგზაურების კლასიფიკაცია

ვიზიტის ტიპი	2020	2021	ცვლილება	ცვლილება %	წილი %
საერთაშორისო მოგზაურების ვიზიტები	1,747,110	1,881,271	134,161	7.7%	100.0%
საერთაშორისო ვიზიტორების მიერ განხორციელებული ვიზიტები	1,513,421	1,721,242	207,821	13.7%	91.5%
ტურისტული ვიზიტი	1,087,093	1,577,463	490,370	45.1%	91.6%
ერთდღიანი ვიზიტი	426,328	143,779	-282,549	-66.3%	8.4%
სხვა (არატურისტული)	233,689	160,029	-73,660	-31.5%	8.5%

წყარო: საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტრო

გეოგრაფიული ნიშნით, საქართველოში ყველაზე მეტი საერთაშორისო ვიზიტორი 2021 წელს სტუმრობდა თურქეთიდან – 21%, რუსეთიდან – 14%, სომხეთიდან – 10%, უკრაინიდან - 9%. სამხედრო კონფლიქტის გამო აღნიშნულ პერიოდში ჩამოსულთა რიცხვი მკვეთრად შემცირდა აზერბაიჯანიდან და სომხეთიდან. საერთაშორისო თანამშრომლობის და ეკონომიკური კავშირების გაფართოების შესაძლებლობების განსაკუთრებით ზრდის შედეგად, 110-ჯერ გაიზარდა ტურისტული ვიზიტები საუდის არანეთიდან, 4-ჯერ ყაზახეთიდან, 2.5-ჯერ ისრაელიდან. ზრდის ასეთი შთამბეჭდავი ტემპები საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს აღიარების და წარმატებების რეალური ინდიკატორია (ცხრილი 23).

თვეების მიხედვით უცხოელ ვიზიტორთა რაოდენობის შეფასება მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა ამ სფეროს თავისებურებების და პერსპექტივების შესახებ. სტანდარტულად, ეს მაჩვენებელი ყველაზე მაღალი ზაფხულის თვეებშია, მასზე ორჯერ მცირე სტუმარი საქართველოში იანვარ-თებერვალში ჩამოდის, თუკი ეს ტენდენცია დაცული იყო პან-

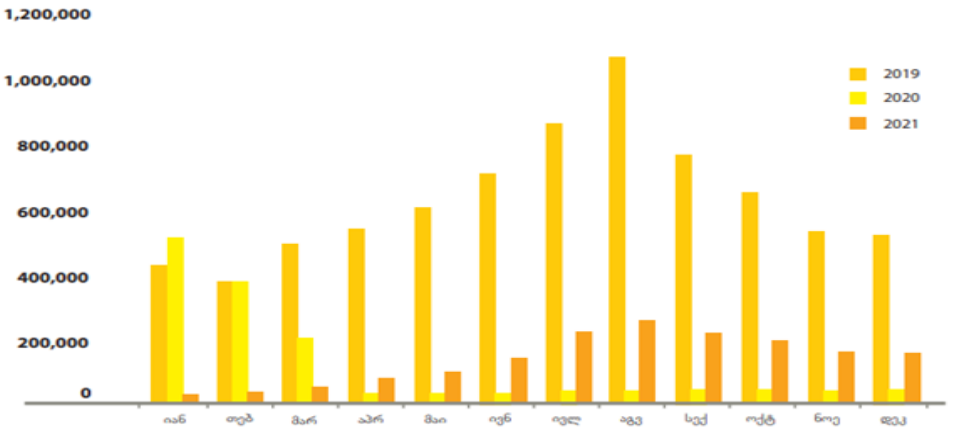
ცხრილი 23. საერთაშორისო ტურისტული ვიზიტები, პირველი 10 ქვეყანა

	ქვეყანა	2020	2021	ცვლილება	ცვლილება %
1	თურქეთი	257,671	284,909	27,238	10.6%
2	რუსეთი	154,881	191,005	36,124	23.3%
3	უკრაინა	38,690	142,456	103,766	268.2%
4	სომხეთი	137,205	110,632	-26,573	-19.4%
5	ისრაელი	25,491	99,351	73,860	289.7%
6	აზერბაიჯანი	152,025	75,465	-76,560	-50.4%
7	ყაზახეთი	12,110	63,817	51,707	427.0%
8	საუდის არაბეთი	4,887	62,971	58,084	1188.5%
9	ბელარუსი	12,361	51,798	39,437	319.0%
10	უზბეკეთი	13,713	35,537	21,824	159.1%

წყარო: საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტრო

დემიამდელ და მის შემდგომ პერიოდში, უშუალოდ პანდემიის პიკურ პერიოდში, პრაქტიკულად, თვეების მიხედვით ვიზიტორთა რიცხვი არ შეცვლილა და იგი ისტორიულ მინიმუმს უტოლდებოდა (დიაგრამა 27).

დიაგრამა 27. საერთაშორისო ვიზიტები თვეების მიხედვით

წყარო: საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტრო

ძალიან მაღალი საერთაშორისო ტურისტული მნიშვნელობის გარდა, საქართველო უაღრესად საინტერესოა **შიდა ტურიზმის** განვითარების თვალსაზრისითაც. შიდა ვიზიტორებმა 2021 წელს 16.9 მლნ ვიზიტი განახორციელეს (წინა წელთან შედარებით ზრდა +35.8%). ვიზიტის დანიშნულების ადგილებში დომინირებს თბილისი – 21.2% ბათუმი – 7.7%, ქუთაისი – 5.8%, რუსთავი, – 3.1%, მცხეთა – 2.9%, გორი – 1.6%, ხაშური – 1.6% და ზუგდიდი – 1.4%. რეგიონებს შორის ყველაზე პოპულარულია იმერეთი – 17.1%, აჭარა – 11.6% და კახეთი – 8.4%.

ტურიზმის სფეროს დროებითი კრიზისის შედეგად მნიშვნელოვნად შემცირდა მასპინძელ ქვეყანებში მოგზაურების მიერ გაწეული დანახარჯების მოცულობა, ყველაზე მეტად იგი შემცირდა იაპონიაში (91.4%), აზერბაიჯანსა (-81.7%) და აშშ-ში (-65.3%), დიდი იყო ჩამოსულთა მთლიანი დანახარჯების შემცირების მაჩვენებელი საქართველოშიც (-62.0%). 2021 წელს უცხოელების მოგზაურობიდან შემოსავალმა საქართველოში 1.24 მლრდ დოლარი შეადგინა (2020 წელთან შედარებით ზრდა +129.8%), ხოლო საქართველოს მოქალაქეების დანახარჯებმა უცხოეთში მოგზაურობაზე 184.7 მლნ დოლარი (ზრდა +2.4%), შედეგად საერთაშორისო მოგზაურობის ბალანსმა 1.03 მლრდ დოლარი შეადგინა (ზრდა +1935%), რაც ჩვენი ქვეყნის მიმართ 2020-2021 წწ. უცხოელთა სწრაფად მზარდ ინტერესზე მიუთითებს, თავის მხრივ, ეს ფაქტი ხელისუფლების ანტიკრიზისული სტრატეგიის ეფექტურობას და ტურიზმის მიმართ უპირატეს მხარდაჭერას ადასტურებს (**ცხრილი 24**).

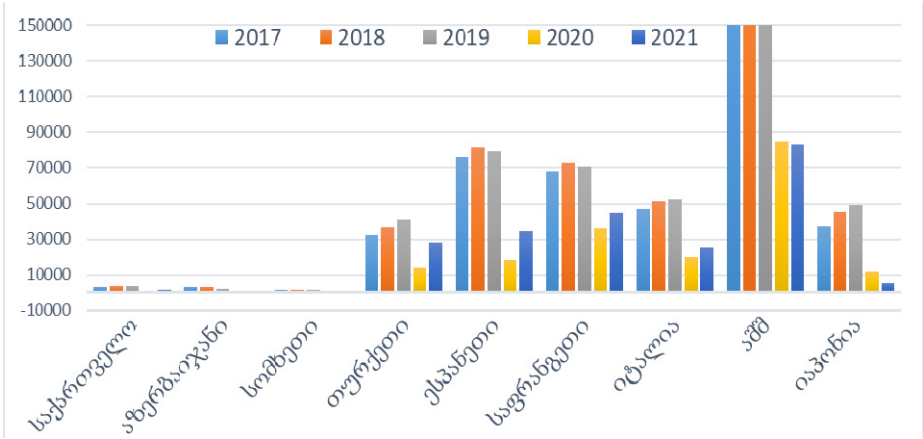
ცხრილი 24. ტურისტების ფულადი დანახარჯები (მლნ აშშ დოლარი)

	2017	2018	2019	2020	2021	2021-2019
საქართველო	2971	3518	3551	586	1351	-62.0%
აზერბაიჯანი	3214	2830	2004	340	368	-81.7%
სომხეთი	1224	1358	1553	297	813	-47.6%
თურქეთი	31993	36791	41313	13609	27899	-32.5%
ესპანეთი	75906	81420	79571	18379	34183	-47.0%
საფრანგეთი	67717	72518	70786	35849	44402	-37.3%
იტალია	46719	51602	51910	20317	25355	-51.6%
აშშ	233758	241984	239065	84300	82974	-65.3%
იაპონია	36978	45276	49209	11396	5225	-91.4%

წყარო: გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია, World Tourism Organization, UNWTO

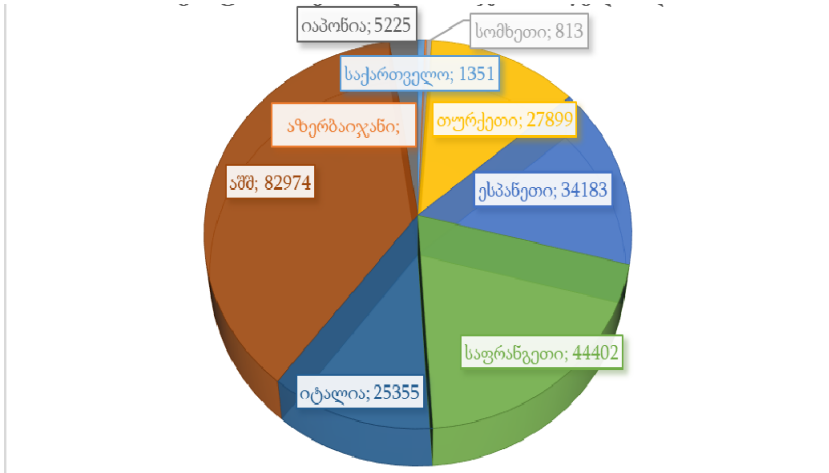
პანდემიის გამო ტურიზმის სექტორში წარმოქმნილი მწვავე კრიზისის შედეგად ყველაზე ნაკლები მატერიალური დანაკარგი თურქეთმა და საფრანგეთმა განიცადეს, რაც ამ ქვეყნებში ტურიზმის სეზონური ხასიათით შეიძლება აიხსნას, რამდენადაც, მათთან დომინანტურია ზაფხულის ტურიზმი, 2021 წლის ზაფხულისთვის კი, პანდემიის პიკური ეტაპი უკვე განვლილი იყო და ტურიზმის სექტორიც ნელ-ნელა იწყებდა რეაბილიტაციას (დიაგრამა 28, 29).

დიაგრამა 28 **მოგზაურთა დანახარჯი მლნ. \$**

წყარო: გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია, World Tourism Organization, UNWTO

დიაგრამა 29 **მოგზაურთა საერთო დანახარჯი 2021 წელს მლნ. \$**

წყარო: გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია, World Tourism Organization, UNWTO

შემცირებით გამოწვეულმა მთლიანმა დანახარჯმა 4 713 მლნ აშშ დოლარ-საქართველოში სხვა ტურისტულ ქვეყნებისაგან გამსხვავეებით, 2021 წელს პანდემიამდელ პერიოდთან შედარებით, მნიშვნელოვნად გაიზარდა თითოეული ტურისტის მიერ გაწეული ფინანსური დანახარჯების მოცულობა. 2019 წელს საქართველოში ჩამოსული ერთი ტურისტი საშუალოდ, 460 აშშ დოლარს ხარჯავდა, 2021 წელს კი, თითოეულმა ტურისტმა 785 აშშ დოლარი დახარჯა (ზრდა +71%), რის შედეგადაც ტურისტების რი შეადგინა **(ცხრილი 25)**.

2023 წლის I-IX თვეში საერთაშორისო ტურიზმიდან შემოსულმა თანხამ 3,3 მლრდ დოლარი შეადგინა, ყველაზე დიდი თანხა – 767,4 მლნ დოლარი რუსეთიდან შემოვიდა, რაც 36,2 %-ით აღემატება 2022 წლის შესაბამის მაჩვენებელს, ამას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი რუსეთთან პირდაპირი ავიამიმოსვლის აღდგენამ.

ცხრილი 25 . ერთი ტურისტის მიერ გაწეული ხარჯები
(აშშ დოლარი)

	2019	2021	2021-2019 ზრდის ტემპი, %	2021-2019 ცვლილება, პ.პ.
საქართველო	460	785	170.6	+70.6
აზერბაიჯანი	923	465	50.4	-49.6
სომხეთი	820	934	139.0	+39.0
თურქეთი	798	929	116.4	+16.4
ესპანეთი	631	662	104.9	+ 4.9
საფრანგეთი	325	314	96.6	-3.4
იტალია	544	631	116.0	+16.0
აშშ	1445	1246	86.2	-14.8
იაპონია	1543	13765	130-ჯერ	+1275

წყარო: გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია, World Tourism Organization, UNWTO

ბოლო პერიოდის პროცესებმა მნიშვნელოვანი ცვლელბები შეიტანა საერთაშორისო ტურიზმის პარამეტრებში, არსებითად შემცირდა ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკებისა და მეზობელი ქვეყნებიდან ტურისტთა წილი, რაც მსოფლიოში საქართველოს ცნობადობის ზრდაზე და მის ტურისტულ მიმზიდველობაზე მიუთითებს **(ცხრილი 26)**.

ცხრილი 26.

ტურიზმის საბაზისო და სამიზნე ინდიკატორები
საქართველოში

	მაჩვენებლები	2015	2025
1.	საერთაშორისო მოგზაურების ვიზიტები	6 305 635	11 000 000
2.	შემოსავლები საერთაშორისო მოგზაურობიდან მლნ აშშ დოლარი	1.9	6.6
3.	ვიზიტორის საშუალო დანახარჯი, აშშ. დოლარი	300	600
4.	გაჩერების საშუალო ხანგრძლივობა (ღამე)	3-4	5
5.	თურქეთის, უკრაინის, თურქმენეთისა და დსთ-ს ქვეყნების წილი საერთაშორისო შემოსავლებში	91%	70%
6.	სხვა ქვეყნების წილი საერთაშორისო შემოსავლებში	9%	30%

წყარო: საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია,

1. „საქართველოს ტურიზმის სტრატეგია 2025“, <https://gnta.ge/>
2. საქართველოს ტურიზმის სტატისტიკური მიმოხილვა, 2022

ტურისტული პოტენციალის გაზრდისა და რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიზნით, საქართველოში მრავალი აქტივობა განხორციელდა: ჩატარდა საინფორმაციო ტურები, გამოფენები, ტრენინგები, ფესტივალები, გაიხსნა და აღდგა მრავალი ობიექტი, კერძოდ:

- დმანისის რაიონში აშენდა დაშბაშის მსოფლიოში უნიკალური შუშის ხიდი
- რეაბილიტაცია ჩაუტარდა ჭიათურის საბაგირო გზას
- განხორციელდა ონში მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ახალი შენობის, დაბა მესტიაში ლეო ფილფანის სახელობის სახალხო და ფოლკლორის თეატრის, ოზურგეთში ისტორიული მუზეუმისა და თეატრის მშენებლობა-რეაბილიტაცია
- აქტიურ ფაზაშია ბორჯომის კავალერიის შენობის რესტავრაციისა და მუზეუმად ადაპტაციის და დაბა სტეფანწმინდაში ალ. ყაზბეგის სახელობის ისტორიული მუზეუმის რეაბილიტაციის პროექტები
- შესაბამისი ტურისტული ინფრასტრუქტურა მოეწყო ნინოწმინდის მუნიციპალიტეტის სოფელ ფოკაში, ფარავნის ტბასთან, ბოდბის წმ. ნინოს დედათა მონასტერსა და გორის მუ-

ნიციპალიტეტის სოფელ ატენში სიონის ტაძრის სამონასტრო კომპლექსთან

- ბათუმის ფეხბურთის სტადიონი მსოფლიოში საუკეთესო არქიტექტურულ ნაგებობად იქნა აღიარებული ფეხბურთში
- „მაკდონალდსის“ ბათუმის შენობა მსოფლიოს 10 არაჩვეულებრივ და ულამაზეს ნაგებობათა სიაში შევიდა
- დასრულდა ქ. ფოთში მრავალფუნქციური სპორტული კომპლექსისა და საცურაო აუზის საპროექტო-სამშენებლო სამუშაოები და ქ. ფოთის უეფას მესამე კატეგორიის საფეხბურთო სტადიონის მშენებლობა.

საქართველოს, როგორც ტურისტული ქვეყნის პოპულარიზაციას და საერთაშორისო ცნობადობის ზრდას მიეძღვნა არაერთი ღონისძიება, მ.შ. 2021 წელს საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის და საქართველოს გასტრონომიის ასოციაციის მიერ საინტერესო **გასტრო-ტური ჩატარდა საფრანგეთში**, ქალაქ ლიონში – **Bocus D’Or Sirha 2021** გამოფენა.

ტურიზმის პოსტპანდემიური სწრაფი რეაბილიტაცია მნიშვნელოვანწილად განაპირობა მსოფლიოს წამყვანი საფინანსო და ტურისტული ორგანიზაციების მასშტაბურმა დახმარებამ, კერძოდ, 2021 წელს ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის – **EBRD** და გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის – **UNWTO** მიერ დაინიცირდა **პოსტპანდემიურ პერიოდში საქართველოში ტურიზმის აღდგენის ტექნიკური დახმარების პაკეტი**, პროექტის ფარგლებში მთავარი აქცენტები გაკეთდა პანდემიის შემდგომ ეკონომიკის აღდგენაზე, ციფრული მარკეტინგის დანერგვაზე, ტურიზმის ინსტიტუციურ განვითარებასა და დარგის პროდუქციის განვითარებაზე.

ტურიზმის მდგრადი განვითარების ხელშეწყობისთვის, **USAID**-თან თანამშრომლობით გრძელდება მუშაობა **ტურიზმის სტრატეგია 2025-ის განახლებაზე**. აგრეთვე, მიმდინარეობს მუშაობა ტურიზმის მარეგულირებელი კანონმდებლობის სრულყოფაზე.

2021 წელს, პირველად საქართველოს ისტორიაში, ოთხ **დაცულ ტერიტორიას UNESCO-მ მსოფლიო ბუნებრივი მემკვიდრეობის სტატუსი მიანიჭა** – **კოლხეთისა და მტირალას ეროვნული პარკები, ქობულეთისა და კინტრიშის დაცული ტერიტორიები**,

მომზადდა კანონპროექტები – კვერეთის აღკვეთილის დაარსებასთან, კოლხეთის ეროვნული პარკის გაფართოებასთან დაკავშირებით, სამუხის მრავალმხრივი გამოყენების ტერიტორიის, ტანასა და თეძამის

დაცული ტერიტორიების შექმნასთან დაკავშირებით. შედეგად, საქართველოს **დაცული ტერიტორიების ფართობი** გაიზრდება 67 ათასი ჰექტარით. დაცულ ტერიტორიებში აშენდა/მოენყო შემდეგი ეკოტურისტული ინფრასტრუქტურა:

- მსოფლიოში უნიკალური **დენდროლოგიური პარკი შეკვეთილში**
- **ვიზიტორთა ცენტრი ფშავ-ხევსურეთის, წალკის კანიონისა და თეთრა მღვიმის დაცულ ტერიტორიებზე**
- **13 ტურისტული თავშესაფარი – ბორჯომ-ხარაგაულის, მტირალას, ალგეთის ეროვნულ პარკში და ლაგოდეხის დაცულ ტერიტორიებზე**
- **13 ხიდი – მარტვილის კანიონსა და ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნულ პარკში**
- **ზიპლაინი – მარტვილის კანიონზე**
- **მცირე ინფრასტრუქტურა პონტოს მუხის ალკვეთილში**
- **9 ეკობილიკი 5 დაცულ ტერიტორიაზე (86 კმ) – ალგეთისა და ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნულ პარკში, წალკის კანიონზე, თეთრა მღვიმისა და ლაგოდეხის დაცულ ტერიტორიებზე.**

კრიზისის შემდგომ ტურიზმის რეაბილიტაციის პერიოდში უცხოელი ვიზიტორებისთვის მომზადდა ხარისხიანი და მრავალფეროვანი შეთავაზებები. მარკეტინგული აქტივობები ძირითადად მაღალგადახდისუნარიან სეგმენტზე იყო გათვლილი, რაც ტურიზმის განვითარების ერთ-ერთ ფუნდამენტურ პრინციპად ითვლება. ამ მიზნით მრავალი ღონისძიება გატარდა:

- **მიზნობრივი ბაზრების იდენტიფიცირების მიზნით** საქართველოს ცნობადობის, ტურიზმის მასშტაბის, საჭაერო ხელმისაწვდომობის, ვიზიტზე საშუალო დანახარჯის კრიტერიუმის საფუძველზე გამოიყო **ისრაელი, ევროკავშირი და აშშ**. აღნიშნულ ბაზრებზე განხორციელდა ონლაინკამპანიები საერთაშორისო პლატფორმებზე: **Culturetrip, National Geographic, CNN, Conde Nast Traveller, Expedia, Wego Arabia, Conde Nast Traveler Middle East-სა და TimeOut Magazine**
- განხორციელდა **41 პრეს-ტური**, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო სხვადასხვა მიზნობრივი ქვეყნიდან მოწვეულმა 240-მდე მედიის წარმომადგენელმა და **5 გაცნობითი ტური 53 ტუროპერატორისთვის**

- **USAID-ის** ეკონომიკური უსაფრთხოების პროგრამის თანადაფინანსებით, განხორციელდა პროექტი – **„ციფრული დღეები საქართველოში“**, რომლის ფარგლებშიც, საქართველოს ესტუმრა **35-მდე მაღალრეიტინგული ბლოგერი და ინფლუენსერი**
- ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია, კერძო სექტორის წარმომადგენლებთან ერთად, დაესწრო საერთაშორისო გამოფენებს: **დიდი ბრიტანეთი – WTM, IBTM ესპანეთი, IMTM ისრაელი, ATM არაბთა გაერთიანებული საამიროები**. ამასთან, მაღრიდის საერთაშორისო ტურისტულ გამოფენა **FITUR-ზე** საქართველო პარტნიორი ქვეყნის სტატუსით იყო წარმოდგენილი, ხოლო **ITB Berlin-ის** გამოფენაზე (ონლაინფორმატი) საქართველო წარსდგა, როგორც პარტნიორი ქვეყანა კულტურული ტურიზმის მიმართულებით. აღსანიშნავია, რომ **2023 წელს საქართველო ITB Berlin-ის ღონისძიების მასპინძელი ქვეყანის სტატუსით წარსდგება**
- **საქმიანი ტურიზმის** პოტენციალის შესახებ ცნობადობის ამაღლების მიზნით, განხორციელდა ქვეყნის გაცნობითი ღონისძიებები – **B2B შეხვედრები და Roadshow ღონისძიებები შვეიცარიის, არაბეთის გაერთიანებულ საემიროებში, უზბეკეთსა და ბალტიისპირეთის ქვეყნებში**
- **საკონვენციო და საგამოფენო ბიურომ** მონაწილეობა მიიღო ღონისძიებებში: **MI CE Budapest, MICE Arabia & Luxury Travel Congress Dubai, M&I Europe Spring, Seville**. საკონვენციო ბიუროს წევრი კომპანიების წარმომადგენლების დაინტერესებისთვის საქართველოში განხორციელდა ტრენინგი და გადამზადდა საქმიანი ტურიზმის სფეროს 120 პერსონალი
- **შიდა ტურისტული** ნაკადების სტიმულირების მიზნით, განხორციელდა **17 პრესტური** ადგილობრივი მედიის წარმომადგენლებისთვის, **9 ინფოტური** ტუროპერატორებისთვის და **4 გასტროტური**, მომზადდა **2 ვიდეორგოლი** ქვემო ქართლსა და რაჭაზე
- **ღვინის გზის** პროექტში, საანგარიშო პერიოდში, მოხდა 48 ახალი ობიექტის ჩართვა. ასევე მომზადდა საპროექტო დოკუმენტაცია **35 ახალი საოჯახო მარნისა და საწარმოსთვის**
- ქვეყნის სამთო საფეხმავლო ბილიკების ქსელს დაემატა **7 ახალი ბილიკი სამეგრელო-ზემო სვანეთსა და გურიაში**, ჯამური სიგრძით – 105 კმ
- მიმდინარეობს **ციფრული ეკოსისტემის** სრული განახლება, რაც მოიცავს ვებგვერდის – **Georgia.travel** სრულად განახლებას

ბას, კონტენტის გენერირებასა და მენეჯმენტს, საძიებო სისტემებში რეიტინგის ამაღლებას

- ციფრული მარკეტინგული აქტივობების გატარებაში ტურისტული კომპანიების დასახმარებლად, 2021 წელს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციისა და USAID-ის მეორ შეიქმნა **ტურიზმის მხარდამჭერი ფონდი**.

საქართველოში უაღესად პერსპექტიულია **სამთო-სათხილამურო ტურიზმის** განვითარება, ამ მიზნით 2022 წლის ზამთრის სეზონზე, კურორტმა **თეთნულდმა** უმასპინძლა ფრირაიდის მსოფლიო ტურის საკვალიფიკაციო ეტაპებს, სადაც მონაწილეობა მიიღო 20 ქვეყნის 120-მდე სპორტსმენმა. **საერთაშორისო სათხილამურო ფედერაციის (FIS)** ეგიდით **ბაკურიანში** გაიმართა ევროპისა და მსოფლიო თასის ეტაპები: ევროპის თასი პარალელურ გიგანტურ სლალომში, სადაც მონაწილეობა მიიღო 12 ქვეყნის 70 სპორტსმენმა და მსოფლიო თასის ეტაპები, ფრისკისა და სნოუბორდ სლოუფსტაილის სახეობაში, რის ფარგლებშიც, საქართველომ უმასპინძლა 33 სპორტსმენს 9 ქვეყნიდან. 2023 წელს, საქართველომ უმასპინძლა მსოფლიო **ჩემპიონატს თხილამურსა და სნოუბორდში** თავისუფალი სტილით სრიალში.

სამთო-სათხილამურო კურორტების განვითარების მიზნით, განხორციელდა შემდეგი ინფრასტრუქტურული ღონისძიებები:

- **სვანეთში, ზურულდის მთაზე, 2021-2022 წლის ზამთრის სეზონზე აშენდა ამიერკავკასიაში ყველაზე სწრაფი საბაგირო გზა**
- **ბაკურიანში, დიდველის ორ სათხილამურო ტრასაზე დამონტაჟდა ხელოვნური გათოვლიანების სისტემის მესამე ფაზა და განხორციელდა კოხტას საბაგიროს სრული რეაბილიტაცია**
- **ბაკურიანში, დიდველის სათხილამურო ტრასაზე განხორციელდა ღამის განათების სარეაბილიტაციო სამუშაოები;**

ტურიზმის სახელმწიფო სტრატეგია დარგის განვითარების მიზნით, კერძო სექტორის ჩართულობას მოითხოვს, რაც ხელისუფლებისაგან ინფრასტრუქტურის მოწესრიგების, პრეფერენციების დაწესების, საკრედიტო რესურსების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის პროცესში მის მხარდაჭერას ითვალისწინებს, ამ მიზნით აუცილებელია პარტნიორული ურთიერთობების დამყარება სახელმწიფოს, ტურიზმის ინდუსტრიის წარმომადგენლებს, არასამთავრობო ორგანიზაციებსა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის.

საქართველოს, როგორც ტურისტული რეგიონის დიდ საერთაშორისო აღიარებაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ 2021 წელს იგი ოთხი წლით აირჩიეს გაეროს **მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის-UNWTO-ის აღმასრულებელ წევრად**, იმავე წელს **თბილისი გახდა სკანდინავიის ქვეყნების ტურისტული გაერთიანების - Nordic Tourism Collective წევრი**. საერთაშორისო პროექტებისა და თანამშრომლობის კუთხით დიდ წარმატებად ითვლება **GIZ-ის პროექტი საქართველოში**, რომლის მიზანია მდგრადი და კონკურენტუნარიანი ტურისტული პროდუქტების შექმნისა და განვითარების მხარდაჭერა, მათი დივერსიფიკაცია რაჭის, გურიის, ქვემო ქართლის რეგიონებში.

ტურიზმის განვითარებისთვის ძირითადი პრობლემა მსოფლიო სტანდარტების შესაბამისი ინფრასტრუქტურის შექმნა და ტურისტებისთვის უმაღლესი კლასის სატრანსპორტო მომსახურების უზრუნველყოფაა, რაზეც მიმართულია სახელმწიფოს ყურადღება და მასშტაბური ფინანსური მხარდაჭერა. დღეისათვის ვიზიტორები უპირატესობას **საჰაერო და სახმელეთო ტრანსპორტს** ანიჭებენ. 2022 წელს სტუმართა 51%-მა ისარგებლა საჰაერო ტრანსპორტით, 48%-მა სახმელეთო, 0.6%-მა--სარკინიგზო და 0.4%-მა საზღვაო ტრანსპორტით. ამ მაჩვენებლების გათვალისწინებით, საქართველოს ტურიზმის მომავალი დიდად არის დამოკიდებული საერთაშორისო აეროპორტების გამართულ ფუნქციონირებასა და უსაფრთხო ფრენების უზრუნველყოფაზე. 2021 წელს აეროპორტების ჯამურმა მგზავრთნაკადმა საქართველოში 2 489 368 მგზავრი შეადგინა, რაც 200%-ით აღემატება წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს და 47.9%-ით 2019 წლის სიდიდეს. საერთაშორისო ავიახაზებზე რეგულარული რეისების 96% მოდის, ფრენების 4%-ს კი, ადგილობრივი ავიახაზები ასრულებს. 2021 წელს ავიარეისების 67.6% თბილისში განხორციელდა, 20.7% ბათუმში, 11.3% ქუთაისში, 0.2% მესტიაში, 0.1% ამბროლაურში, 2022 წლის მონაცემებით ქუთაისმა მეორე ადგილზე გადაინაცვლა.

მსოფლიო სატრანსპორტო სისტემის თანამედროვე ტენდენციებიდან გამომდინარე, საქართველოსთვის ხელისუფლებამ უპირატესი როლი საჰაერო ტრანსპორტის აღდგენას მიანიჭა, რის შედეგადაც 2022 წლისთვის აღდგა საერთაშორისო ფრენების 85% და მგზავრთნაკადის 67%. საქართველოს საერთაშორისო აეროპორტებში კვირაში საშუალოდ 300 რეისი სრულდება. ზაფხულის სანავიგაციო სეზონის განმავლობაში კი ფრენები სრულდება 36 ავიაკომპანიის მიერ, 31 ქვეყნის 72 მიმართულებით, კვირაში დაახლოებით 415-420 სიხშირით, რაც დადებით გავლენას ახდენს მგზავრთა გადაადგილებასა და ტურიზმის ეტაპობრივ აღდგენაზე ქვეყანაში.

დღეისათვის საქართველოში სამი საერთაშორისო და სამი შიდა **აეროპორტი** ფუნქციონირებს, რომლებიც სრულად შეესაბამება საერთაშორისო სამოქალაქო ავიაციის ორგანიზაციის – ICAO სტანდარტებს და მაქსიმალურად შეიძლება ჩართული იყონ უცხოელი ვიზიტორების სატრანსპორტო მომსახურებაში. 2021 წლის ივნისში ოფიციალურად გაიხსნა განახლებული ქუთაისის საერთაშორისო აეროპორტი. ამჟამად მიმდინარეობს საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში უმოქმედო აეროდრომების, ვერტოდრომებისა და ასაფრენ-დასაფრენი ზოლების შესწავლა და შეფასება მათი სამომავლო ექსპლუატაციის მიზნით. საქართველოს, როგორც რეგიონული ჰაბის მისიის შესრულებას არსებითად უზრუნველყოფს **ვაზიანში** უნიკალური აეროპორტის მშენებლობა, რომელიც ფართოდ მოემსახურება როგორც უცხოელ ტურისტებს, ისე სხვა საერთაშორისო ვიზიტორებს. ეს იქნება უახლესი ტექნოლოგიებით აღჭურვილი, ულტრათანამედროვე აეროპორტი მაღალი მგზავრთგამტარობით და ციფრულ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული უნიკალური ინფრასტრუქტურით. 2024 წელს დასრულდება თელავის აეროპორტის რეაბილიტაცია, პროექტის ღირებულება 80 მლნ ლარი, აეროპორტი მიიღებს შიდა ფრენებს ბათუმიდან, ქუთაისიდან, ამბროლაურიდან და მესტიიდან. ეს ხელს შეუწყობს შიდა და საერთაშორისო მოგზაურების მოზილობის გაზრდას ქვეყნის ტერიტორიაზე და მეტ ეკონომიკურ სარგებელს მოუტანს კახეთის რეგიონს.

საქართველოს ეფექტური გეოგრაფიული განლაგება **საზღვაო ტრანსპორტის** აღდგენა/განვითარების დიდ შესაძლებლობებს ქმნის, ეს ნაკლებპოპულარული ფორმა, თანდათან მომზიდველი ხდება ტურისტებისათვის, განსაკუთრებული მოწონებით სარგებლობს იგი საზღვაო კრუიზის მოყვარულებში. ამ მიმართულებით განხორციელდა რიგი აქტივობა ხელისუფლების მხრიდან:

- შემუშავდა **საზღვაო ტრანსპორტის სტრატეგიის** სამუშაო გეგმა, რის საფუძველზეც შეიქმნება **საზღვაო ტრანსპორტის განვითარების კონცეფცია**
- ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის – **EBRD** მხარდაჭერით, შემუშავდა საქართველოში **ნავსადგურის გაერთიანების სისტემის (Port Community System – PCS დანერგვის სტრატეგია და სახელმძღვანელო პრინციპები**
- საქართველოს ნავსადგურებში მიმდინარეობს მწვანე ინიციატივების (ე.წ. „**მწვანე პორტის**“) პროექტის განხორციელება და გარემოს დაცვის კუთხით შესაძლებლობების გაძლიერება

- მეზღვაურთა დასაქმების ხელშესაწყობად, 2021 წელს ურთიერთგაგების მემორანდუმები გაფორმდა **საუდის არაბეთთან და არაბთა გაერთიანებულ საემიროებთან**, მიმდინარეობს ორმხრივი აღიარების თაობაზე მოლაპარაკებები **კატარის სახელმწიფოსთან**.

დიდი პოტენციალის შემცველია **ანაკლიის საზღვაო პორტი**, იგი შეიქმნა ევროპასა და აზიას შორის ტრანზიტის ცენტრი გახდეს, რითაც, ხელს შეუწყობს საქართველოს გეოპოლიტიკური ფუნქციის წარმატებით რეალიზებას, ამიტომ ანაკლიის განვითარება ხელისუფლების ეკონომიკური სტრატეგიის ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულებაა.

საქართველოში პამდეიის პიკური ფაზის დაძლევის მნიშვნელოვანი მახასიათებელი გახდა 2021 წლიდან **სასტუმრო სექტორის** გააქტიურება. **STR გლობალის** თანახმად, 2021 წელს საქართველოში სასტუმროების დატვირთვის კოეფიციენტი 45.7% იყო, ზრდამ წინა წელთან შედარებით +106.8% შეადგინა. სასტუმროების დატვირთვის კოეფიციენტით ამჟამად ლიდერობენ ბათუმი 55.4% და თბილისი 41%, რაც ამ ქალაქების ტურისტულ პრიორიტეტს შეესაბამება.

საერთაშორისო ტურიზმის სწრაფი განვითარების საუკეთესო გზა **კულტურული ტურიზმის** განვითარებაა, რასაც ემსახურება არაერთი კულტურული ღონისძიება, კულტურულ-გასართობი ცენტრის შექმნა და საქართველოს ტურისტული ადგილების ნუსხაში მათი ჩართვა. მრავალრიცხოვანი სტუმრის ჩამოყვანის დიდი რესურსი აქვს **შეკვეთილის საკონცერტო დარბაზს – BLACK SEA ARENA**, იგი საუკეთესოდ არის აღიარებული რეგიონში და ერთ-ერთ ლიდერად, მსოფლიოში. მას გამორჩეული ტურისტული ობიექტის სტატუსი აქვს, რითაც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს უცხოელი ტურისტების მოზიდვის და საზღვარგარეთ საქართველოს პოპულარიზაციის საქმეში. **BLACK SEA ARENA-ს**, დიდი მასშტაბიდან და უცხოელ ტურისტებში მაღალი ცნობადობიდან გამომდინარე, საუკეთესო ფისკალური პოტენციალიც გააჩნია, მას გადამწყვეტი როლი აქვს კონცერტებიდან საბიუჯეტო შემოსულობებში, რაც დღეისათვის 115 მლნ ლარს შეადგენს წელიწადში.

საერთაშორისო და შიდა ტურიზმის განვითარებისათვის მნიშვნელოვან რესურსს ქმნის საქართველოს **დაცული ტერიტორიები**, მათ შორის, ეროვნული პარკები და უამრავი ეგზოტიკური ადგილი. ეს მსოფლიო დონის ეკო, სათხილამურო, ველო, სამთო, სათავგადასავლო, გამაჯანსაღებელი და სხვა სახის ტურიზმის განვითარებას ემსახურება. ამ სექტორის პროგრესს შეუწყობს ასევე ხელს, საქართველოს უდიდესი მილწევები როგორც ბიზნესის და გეო-პოლიტიკის სფეროში, ისე ჩვენი

ქვეყნის წარმომადგენლების უდიდესი გამარჯვებები სპორტში, კულტურასა და ხელოვნებაში, რაც საერთაშორისო მასშტაბით ჩვენი ქვეყნის ცნობადობის ამაღლებას და მსოფლიო ტურისტულ ბაზრებზე მის პოპულარიზაციას ემსახურება.

დღეისათვის საქართველოში გაერთიანებული საზოგადოებების ქსელის – **UCN (United Communities Network)** კრიტერიუმების მიხედვით, ხუთი სხვადასხვა კატეგორიის 94 დაცული ტერიტორიაა (ქვეყნის მთლიანი ფართობის 11.37%), მ.შ. ფუქნციონირებს 14 სახელმწიფო ნაკრძალი, 13 ეროვნული პარკი, 40 ბუნების ძეგლი, 24 აღკვეთილი და 3 დაცული ლანდშაფტი. ქვეყნის რეკრეაციულ რესურს, ძირითადად, ეს სემენტი შეადგენს და ტურიზმის განვითარების პერსპექტივებიც სწორედ მას უკავშირდება. დაცულ ტერიტორიებზე უცხოელი ვიზიტორების რიცხვი 2021 წელს 1 077%-ით, ქართველი ვიზიტორებისა კი, 30%-ით გაიზარდა. საქართველოში ყველაზე მეტი უცხოელი ვიზიტორი 2021 წელს **პრომეთეს მღვიმეს** – 82,410 (26.5%), **მარტვილის კანიონს** – 81,436 (26.2%) და **ოკაცეს კანიონს** ეწვია 38,746 (12.5%), პოპულარულია, ასევე, ყაზბეგის, მტირალას, თბილისის, ალგეთის, ბორჯომ-ხარაგაულის, კოლხეთის ეროვნული პარკები, სათაფლია, თუშეთის, ლაგოდეხის, ჯავახეთის დაცული ტერიტორიები და სხვა.

ტურიზმის განვითარება ქვეყანაში სტაბილურ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ გარემოს მოითხოვს, იგი უშუალო კავშირშია **სამართლებრივი** ურთიერთობების საკითხთან, ეს ეხება როგორც სავიზო რეჟიმების მოქნილობას და საერთაშორისო სტანდარტის შესაბამისი საბაჟო მომსახურების დანერგვას, ისე, ტურისტული ობიექტების სამართლებრივი სტატუსის განსაზღვრას, უძრავი ქონების ფლობის, საკუთრებითი ურთიერთობების, მემკვიდრეობის და სამოქალაქო-ადმინისტრაციული სამართლის სხვა მნიშვნელოვანი საკითხების საკანონმდებლო უზრუნ-

ველყოფას, საერთაშორისო სამართლის ნორმებზე დამყარებული ურთიერთობების დამკვიდრებას. ამასთან, დარგის განვითარებისთვის აუცილებელია ლოკალურ დონეზე თითოეული ვიზიტორის დაცვის და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და ამ საკითხში ცენტრალური ხელისუფლების ჩართულობა.

ტურიზმის განვითარების მიმართულებით ნებისმიერი აქტივობა საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესებასა და ტურისტული პოტენციალის სრულყოფილად გამოყენებას უნდა ემყარებოდეს. განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს **საინვესტიციო გარემოს** შემდგომი დახვეწა, რაც საინვესტიციო ბარიერების აღმოფხვრას, ინვესტორთა სტიმულირების, პრეფერენციებისა და ინვესტიციების ჰეჯირების მექანიზმების დანერგვას ითვალისწინებს. მხარდაჭერას მოითხოვს **სახელმწიფო და კერძო სექტორის შორის თანამშრომლობა**, ეს საკითხი ყველაზე მეტად აქტუალურია მცირე და საშუალო ისტორიულ-ურბანული ტიპის დასახლებებისათვის, რომელთა ტურისტული პოტენციალი საკმაოდ მაღალია უცხოელი ვიზიტორების დაინტერესების თვალსაზრისით.

თანამედროვე კონკურენტულ გარემოში ეკონომიკური განვითარების მხოლოდ ობიექტურ კანონზომიერებებზე ორიენტირება ვერ უზრუნველყოფს მსოფლიო საბაზრო სისტემებში ქვეყნების წარმატებულ პოზიციონირებას, ამ მიზნით **თანამედროვე მარკეტინგული ტექნოლოგიების** გამოყენებაც არის საჭირო. ეს პროცესი აუცილებლად მოითხოვს ქვეყნის იმიჯის მართვის და შეფასების ინოვაციური მექანიზმების გამოყენებას, მსოფლიო გამოცდილების შესწავლას და განზოგადებას. ტურიზმის განვითარება აუცილებლად მოითხოვს **ქვეყნის იდენტობის საკითხის, კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებლების, მისი მარეგულირებელი მექანიზმების, განვითარების ბრენდ-სტრატეგიების განსაზღვრას და ამის საფუძველზე ხელსაყრელი იმიჯის ფორმირებას.**

მსოფლიო ტურისტულ ბაზარზე საქართველოს პოზიციონირება დარგის განვითარების სწორ პროგნოზებს და შესაბამის რესურსულ დასაბუთებას ემყარება. საქართველოს რეალურად გააჩნია ტურისტულ რეგიონად ჩამოყალიბების პოტენცია, რაც აუცილებლად მოითხოვს მისი კონკურენტული შესაძლებლობების შეფასებას და სწორი პრიორიტეტების განსაზღვრას. ამ მიზნით ყველაზე პოპულარულია გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი – **Global Competitiveness Index - GCI**, საერთაშორისო მენეჯმენტის განვითარების ინდექსი – **International Management Development Index-IMD**, საქმიანი კონკურენტუნარიანობის ინდექსი – **Business Competitiveness Index BCI**, IRPEX - ინდექსი, ჟურნალის **ECONOMIST** რეიტინგი, მსოფლიო ქალაქების ბრენდის რეიტინგი-

Brand rating of world cities BRWC, NBI – ინდექსი, სხვადასხვა საერთაშორისო სარეიტინგო კომპანიების შეფასებები, ასევე **SWOT, STEP, ABC და XYZ** ანალიზები. ცნობილია აგრეთვე კონკურენტუნარიანობის დავოსის ეკონომიკური ფორუმის ინდექსი და ლოზანის ბიზნეს-სკოლის რეიტინგები.

მსოფლიო მასშტაბით ქვეყნების ტურისტული პოტენციალი „**მოგზაურობისა და ტურიზმის განვითარების ინდექსით - Travel and Tourism Development Index**“ ფასდება. მისი გამოქვეყნება მსოფლიო ეკონომიკურმა ფორუმმა 2022 წლიდან დაიწყო. ეს არის „ტურიზმის კონკურენტუნარიანობის ინდექსის“ თანამედროვე ვერსია, რომელიც 2009 წლიდან ყოველ ორ წელიწადში ერთხელ ქვეყნებოდა და ასახავდა 140 ქვეყნის ტურისტულ რეიტინგს. მოგზაურობისა და ტურიზმის განვითარების ინდექსი – **TTDI** აფასებს ტურიზმის განვითარების ტემპს სხვადასხვა ქვეყანაში იმ ფაქტორების მიხედვით, რაც უზრუნველყოფს ამ სფეროს სტაბილურ განვითარებას მოცემულ ქვეყანაში. ახალი ინდექსი ხუთი კომპონენტის მიხედვით ახდენს შეფასებას:

1. **გარემო:** ბიზნესგარემო, უსაფრთხოება და დაცვა, ჯანმრთელობა და ჰიგიენა, ჰუმანური რესურსები და შრომის ბაზარი, საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები;
2. **მოგზაურობისა და ტურიზმის პოლიტიკა:** მოგზაურობისა და ტურიზმის პრიორიტეტულობა, საერთაშორისო გახსნისლობა, კონკურენტული ფასები;
3. **ინფრასტრუქტურა:** აეროპორტები, პორტები და სახმელეთო ტრანსპორტი, ტურისტული მომსახურების ინფრასტრუქტურა;
4. **ბუნებრივი და კულტურული რესურსები:** ნატურალური რესურსები, კულტურული რესურსები და ბიზნესმოგზაურობა;
5. **მოგზაურობისა და ტურიზმის მდგრადობა:** გარემოსდაცვითი მდგრადობა, სოციალურ-ეკონომიკური მდგრადობა.

მოგზაურობისა და ტურიზმის ინდექსის **რეიტინგში** საქართველო 4.3 ქულით 44-ე ადგილზეა 117 ქვეყანას შორის (**28.02.2023**), 2019 წლის, 68-ე ადგილის ნაცვლად, როდესაც იგი ჯერ კიდევ ტურიზმის კონკურენტუნარიანობის ინდექსით ფასდებოდა. ამ მაჩვენებლით იგი წინ უსწრებს თურქეთს (4.2 ქულა), სომხეთს (4.0 ქულა) და აზერბაიჯანს (4.0 ქულა), რომელთა რეიტინგი შესაბამისად 45-ე, 61-ე და 63-ე ადგილებზეა [<https://forbes.ge/blogs/>].

ინდექსში შემავალი შეფასების ინდიკატორების მიხედვით, საქართველოს ყველაზე მაღალი ქულა (6) – **უსაფრთხოებასა და კონკურენტულ ფასებში** აქვს. 5.4 ქულა აქვს **ჯანდაცვა-ჰიგიენაში და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებში**. საქართველოს ყველაზე დაბალი ქულა – 1.7 **ბიზნესმოგზაურობაში** აქვს. ასევე დაბალი ქულა, 1.9, აქვს **ბუნებრივ რესურსებში** და 3 ქულა აქვს **აეროპორტების ინფრასტრუქტურაში**. ყველაზე მაღალი პოზიცია – მე-5 ადგილი – საქართველოს **მოგზაურობისა და ტურიზმის პოლიტიკაში** აქვს, ყველაზე დაბალი – 86-ე ადგილი **ბუნებრივი და კულტურული რესურსების კომპონენტში**.

მოგზაურობისა და ტურიზმის განვითარების რეიტინგში პირველ სამ ადგილზე 5.2 ქულით იაპონია, აშშ და ესპანეთია. იაპონიას ყველაზე მაღალი ქულა (6.4) კულტურულ რესურსებში აქვს, აშშ-ს – ბიზნესმოგზაურობაში (6.4), ესპანეთს – კულტურულ რესურსებში (6.5) (ცხრილი 27).

ცხრილი 27. მოგზაურობისა და ტურიზმის განვითარების ტოპ-10 ქვეყანა

	ქვეყანა	ქულა
1	იაპონია	5.2
2	აშშ	5.2
3	ესპანეთი	5.2
4	საფრანგეთი	5.1
5	გერმანია	5.1
6	შვეიცარია	5.0
7	ავსტრალია	5.0
8	გაერთიანებული სამეფო	5.0
9	სინგაპური	5.0
10	იტალია	4.9

წყარო: მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი, The Heritage Foundation

ამერიკული საიტის – **TheTopTens** გამოკითხვის შედეგების მიხედვით, „საუკეთესო უძველესი ცივილიზაციების“ ათეულში საქართველომ რეიტინგში მესამე ადგილი დაიკავა საბერძნეთისა და ეგვიპტის შემდეგ. სარეიტინგო შეფასებებში იგი მოხსენებულია როგორც ყურძნის სამშობლო, მახასიათებლებიდან აღნიშნულია საქართველოს კოლორიტი, მისი სტუმართმოყვარეობა და ცეკვები.

ტურისტული ადგილებისათვის აუცილებელია ინდივიდუალური მარკეტინგული სტრატეგიის შემუშავება, შთამბეჭდავი ბრენდის შექმნით და პრიორიტეტული სამიზნე ბაზრების განსაზღვრით. მიზანშეწონილია მარკეტინგული ღონისძიებების განხორციელება ინტერნეტ და სოციალური მედია-საშუალებებით, მათ შორის, ისტორიების გაზიარებით (**storytelling**) და თემატური კამპანიების ჩატარებით.

აუცილებელია **საერთაშორისო ტურისტულ ინდუსტრიასთან ურთიერთობების გაფართოება**, ამ მიზნით საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და მედია შესაძლებლობების აქტიური გამოყენება, საერთაშორისო გამოფენა-ბაზრობების, მარკეტინგული სააგენტოების, დიპლომატებისა და დიასპორის წარმომადგენლების, საერთაშორისო ასოციაციების (მაგ. სათავგადასავლო ტურიზმის პროფესიული ასოციაცია **ATTA**, მარკეტინგის საერთაშორისო ასოციაცია **DMAI** და სხვა) ჩართვა მარკეტინგულ აქტივობებში.

ტერიტორიული ერთეულის წარმატებას სწორად აგებული **ბრენდინგის** სტრატეგია განსაზღვრავს, რომელიც თანამედროვე, დივერსიფიცირებულ ტექნოლოგიურ მიღწევებს და არსებულ გამოცდილებას უნდა ემყარებოდეს. ამ პროცესში დიდი როლს ენიჭება **რეკლამას**, რომელიც მრავალრიცხოვან ფაქტორთან ერთად, ეროვნულ თავისებურებებს უნდა ითვალისწინებდეს.

- **აშშ-ის რეკლამაში** დომინირებს პრაგმატიზმი, მოგებაზე და ეკონომიურობაზე აქცენტირება
- **საფრანგეთში** მთავარია ემოციები, დახვეწილობა, ლამაზი სიუჟეტი
- **გერმანიაში** – მოკლე, მკაფიო ტექსტი, ხარისხზე აქცენტირება
- **იაპონიაში** სიზუსტე და ლაკონურობა

ტურიზმის, როგორც ქვეყნის ერთ-ერთი მახასიათებლის როლი აისახა **ს. ანჰოლტის** მიერ 2006 წელს შემუშავებულ ქვეყნების ბრენდის ინდიკატორებში – „**ანჰოლტის ექვსკუთხედში**“:

- **ექსპორტი** /პროდუქციის იმიჯი, მომხმარებლის ინტერესი მის მიმართ
- **მთავრობა** /მისი კომპეტენტურობის დონე
- **კულტურა და მემკვიდრეობა** (მემკვიდრეობის ხარისხი და მიღწევები)
- **მოსახლეობა, მიგრაცია** (განათლება, სტუმართმოყვარეობა, ინტელექტი)
- **ტურიზმი** (ტურისტული პოტენციალი, ტურისტთა განწყობები)
- **ინვესტიციები** (ქვეყნის საინვესტიციო მიმზიდველობა).

სახელმწიფო იმიჯზე აქტიურ გავლენას ახდენს ქვეყანაში საყოველთაოდ აღიარებული დარგებისა და წარმოების არსებობა, სასაქონლო ნიშანთან ერთად, ქვეყნის ბრენდს ხშირად მისი კულტურული ფასეულობებიც აყალიბებს. მაგალითად:

გერმანია	– Mercedes, Volkswagen. Siemens და სხვა ბრენდ-ფირმები
იაპონია	– ელექტროსაქონლის მაღალი ხარისხი და სრულყოფილი ტექნოლოგიები
საფრანგეთი	– ბრენდული სამოსი, სუნამო და ღვინო
იტალია	– ეროვნული სამზარეულო
ინგლისი	– მატყლის ქსოვილი და ფეხბურთი
შვეიცარია	– საბანკო სფერო, ტურიზმი, საათების წარმოება
ბელგია	– შოკოლადის წარმოება
ჰოლანდია	– ტიტების მოყვანა
ისრაელი	– სოფლის მეურნეობა და ჯანდაცვა
აშშ	– მეცნიერება და განათლება, დემოკრატია, თავისუფლება და კეთილდღეობა

ბოლო პერიოდში საქართველომ მნიშვნელოვნად გაზარდა საკუთარი ცნობადობა და აამაღლა ტურისტული პოტენციალი. ამ პროცესს საფუძველი 2005 წელს ჟურნალმა **MARK** (ამსტერდამის არქიტექტურული ჟურნალი) დაუდო – „**ახალი ბრენდი-საქართველო**“-ს გამოქვეყნებით. დღეს საქართველოს იდენტობის განსაზღვრის კამპანიას ანხორციელებს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია სლოგანიით – „**საქართველო – სიცოცხლის ქვეყანა, Country of Life**“. საქართველოს საერ-

თაშორისო მისიას მისი იდენტობის ძირითადი მახასიათებლები განსაზღვრავს, კერძოდ ის, რომ საქართველო არის:

- ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელი ქვეყანა
- ენერგორესურსების სატრანზიტო ქვეყანა
- უძველესი ცივილიზაციის, კულტურის და ხელოვნების ქვეყანა
- სტუმართმოყვარეობის და ლოიალური განწყობების ქვეყანა
- სხვადასხვა ხალხების მშვიდობიანი თანაცხოვრების ქვეყანა
- დემოკრატიის მშენებელი ქვეყანა
- ტურიზმის და სპორტის ქვეყანა.

XXI საუკუნე – **ქალაქების საუკუნეა**. დღეს მსოფლიოს მოსახლეობის ნახევარზე მეტი ქალაქში ცხოვრობს, ევროპაში – 75%. ქალაქებზე განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური პოტენციალის 80% მოდის. ქალაქების ცნობადობას მათი რესურსული უპირატესობა, შესაძლებლობების ეფექტური მართვა და კრეატიული იდეების სიმრავლე განაპირობებს, რამაც ხელი შეუწყო ქალაქ-ბრენდების და ტურისტული ცენტრების შექმნას. მსოფლიოში პოპულარულმა ქალაქებმა ბრენდინგის დასამახსოვრებელი, მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი, ორიგინალური კონცეფციები შექმნეს, რაც დღეს ურბანისტიკის განვითარების მთავარ ფაქტორად განიხილება, ეს ტენდენცია აუცილებლად უნდა აისახოს საქართველოს ქალაქების ბრენდ-კამპანიებში. ცნობილია ქალაქების წარმატებული ბრენდ-სტრატეგიები:

- პარიზი – "City of Love"
- მილანი – "The capital of fashion"
- ჰონგ-კონგი – "Asia World City"
- ნიუ-იორკი – "I Love New-Yourk"
- ამსტერდამი – "I Amsterdam"
- ვენა – "Viena- now or never"
- სან-დიეგო – "Happy Happens"
- ლას-ვეგასი – "What happens here, stays here"
- ედინბურგი – "Inspiring Capital"
- სიდნეი – "Destination NSW"
- დუბაი – "Sand to Sielicon"
- კოპენჰაგენი – "cOPENhagen"/open for you/

გაეროს ადამიანთა განსახლების ცენტრმა – **UNCHS-Habitat**, 1995 წელს შეიმუშავა ქალაქების განვითარების ინდიკატორების მსოფლიო ბაზა – 110 ქვეყნის 237 ქალაქის 40 საკვანძო ინდიკატორი [<https://un->

habitat.org/. ქალაქის ტურისტულ ბრენდად ჩამოყალიბებისათვის რეკომენდაციები მოცემული აქვს ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაციას გაიდში – „სახელმძღვანელო ტურიზმის დანიშნულების ადგილების ბრენდინგისათვის“ – **Hard book on Tourism Destinations Branding** [<http://www2.un-wto.org/publication/handbook-e-marketing-tourism-destinations-fully-revised-and-extended-version-30.1>] ამათთან ერთად, არსებობს ქალაქის ბრენდის შემუშავების **USAID-ის** მეთოდика, [**USAID (2009)**].

ქალაქის პოპულარობის რეალური მახასიათებელი ტურისტების სიმრავლეა, მისი პოზიტიური იმიჯის შესაქმნელად აუცილებელია მასმედიასთან ფართო თანამშრომლობა, აქტიური სარეკლამო საქმიანობა, საინფორმაციო ცნობარების და საერთაშორისო ინტერნეტ-საიტების შექმნა, საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვა და სხვა. ამ თვალსაზრისით მრავალი ქალაქის საინტერესო გამოცდილება დაგროვდა, რისი გამოყენებაც დიდად შეუწყობს ხელს ქალაქების პოპულარიზაციას.

ქალაქი იდენტობის გამომხატველად უნიკალური არქიტექტურული, რელიგიური და ისტორიული ძეგლები გვევლინება, მათ შეუძლიათ გამორჩეული გახადონ ქალაქები და ჩამოაყალიბონ მისი ტურისტული დანიშნულების იმიჯი, ამის საუკეთესო ნიმუშებია: **ეიფელის კოშკი** – პარიზში, **ბიგ-ბენი** – ლონდონში, **„თავისუფლების ქანდაკება“** – ნიუ-იორკში, **„წმინდა სოფიას ტაძარი“** – სტამბულში, **კრემლი** – მოსკოვში, **„ბურჯა აღ-არაბი“** – დუბაიში, **ტაჯ-მაჰალი** – აგრამი (ინდოეთი), **სფინქსი** – ეგვიპტეში, **ოპერის თეატრი** – სიდნეიში, **„მამაი-ყორღანი“** – ვოლგოგრადში, **„ალი და ნინოს“** კომპოზიცია – ბათუმში, **სვეტიცხოველი და ჯვრის მონასტერი** – მცხეთაში, **ბაგრატის ციხე** – ქუთაისში, **სამების ტაძარი**, **ფუნიკულიორი**, **„სიყვარულის ხიდი“** – თბილისში და სხვ.

თანამედროვე პირობებში ქალაქის ბრენდინგისათვის პოპულარულია ივენთ-ეკონომიკა, საზოგადოებრივი დიპლომატია, სოციალური მედია. **ივენთ-ეკონომიკის** წარმატებული ნიმუშებია **ლუდის ფესტივალი** – მიუნხენში, რიო-დე-ჟანეიროს **კარნავალი**, **„ყველზე ნადირობა“** – გლოსტერში (ინგლისი). მსგავსი მასობრივი ღონისძიებები საქართველოშიც ტარდება: **„თბილისობა“**, **„ორმაისობა“** – ქუთაისში, **ლელა-ბურთი** – ლანჩხუთში, **ცხენების მარულა** – ბახმაროსა და შატილში, **„ვაჟაობა“** – ჩარგალში, **„შოთაობა“** – ასპინძაში, **„შუამთობა“** – აჭარაში, **„მოსავლის აღების დღესასწაული“** – თამარისში (მარნეული), **„თელეთობა“** – თეთრიწყაროში, **„ასკანობა“** – ოზურგეთში, **„ზეზვაობა“** – ახმეტაში, **„ფაზისობა“** – ფოთში, **„გვირილობა“** – ქუთაისში და სხვა. ამ ზემოქმედებს დიდი წვლილის შეტანა შეუძლიათ ქალაქის ტურისტული აქტიობების ზრდაში და სათანადო მხარდაჭერას მოითხოვენ ცენტრალური ხელისუფლების თუ ადგილობრივი თვითმმართველობების მხრიდან.

რამდენადაც საქართველოს რეკრეაციული პერსპექტივები არსებითად **თბილისისათვის საერთაშორისო დონის ტურისტული იმიჯის** შექმნას უკავშირდება, უშუალოდ მისი გლობალური იმიჯის და კონკურენტუნარიანობის ზრდა არის მთლიანად ქვეყნის ტურიზმის განვითარების სტრატეგიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრიორიტეტი. ეპოქების კონტრასტი ეთნოკონტრასტებთან, 100-მდე ღირსშესანიშნაობასთან, ისტორიულ ძეგლებთან, ფაქტებთან და ლეგენდებთან ერთად, აყალიბებს თბილისის ბრენდს. 2010 წელს **თომას გედმა** შექმნა თბილისის ახალი ლოგო და სლოგანი - **„ქალაქი, რომელსაც უყვარხარ“**, რამაც დიდი როლი ითამაშა ტურიზმისათვის თბილისის პოზიტიური იმიჯის შექმნაში.

თბილისის ბრენდ-სტრატეგია სხვადასხვა **საკანონმდებლო აქტს და სამართლებრივ ნორმას** ემყარება: „მერიის ეკონომიკური განვითარების საქალაქო სამსახურის დებულება“, „ქალაქ თბილისის მუნიციპალიტეტის მარკეტინგის სტრატეგია“, „თბილისის განვითარების მთავარი გეგმა“, „თბილისის განვითარების ფონდის მარეგულირებელი დებულებები“ და სხვა, რაც ქმნის თბილისის პოპულარული იმიჯის ფორმირების სამართლებრივ საფუძველს.

საქართველოს დედაქალაქის აღიარება: CNN-ის შეფასებით, თბილისი 2023 წლის დეკემბერში საახალწლო რუკაზე მსოფლიოს ჯადოსნური ქალაქების ათეულში შევიდა.

საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტრომ 2013 წელს შეიმუშავა „საქართველოს კულტურის პოლიტიკის კონცეფცია“, რომლის მიხედვითაც, 2025 წლისთვის თბილისი კარგად ცნობადი უნდა გახდეს როგორც პრემიერკლასის, მაღალი ხარისხის ტურისტული დანიშნულების ადგილი, გამორჩეული თავისი უნიკალური კულტურული და ბუნებრივი მემკვიდრეობით, მსოფლიო კლასის სერვისით და სტუმარ-მასპინძლობის უკვდავი ტრადიციით. კონცეფციაში ხაზგასმულია, რომ საქართველოსათვის ტურისტული საქმიანობის პრიორიტეტულ მიმართულებად **საკონგრესო (ბიზნეს-მოგზაურობის) ტურიზმის** განვითარება უნდა იქცეს, რის შესაძლებლობასაც იძლევა, როგორც ტერიტორი-

ული ფაქტორი – რეგიონში მისი ცენტრალური მდებარეობა (დიდი აბრეშუმის გზის ცენტრი, ვაჭრობისა და ბიზნესის რეგიონალური ცენტრი), ისე, სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკური ცენტრის საერთაშორისო სტატუსის არსებობა და სხვ.

ყურადღება უნდა მიექცეს ინფორმაციის გადაცემის ყველა არხის ეფექტურ გამოყენებას. ამისათვის საჭიროა პოლიტიკურ შეხვედრებზე, საერთაშორისო სამეცნიერო, ტურისტულ თუ ბიზნეს-ფორუმებზე თბილისის კატალოგების, საცნობარო ბუკლეტების და სხვა საინფორმაციო მასალის წარდგენა, რეკლამის ინოვაციური მეთოდების გამოყენება. ამ გზით თბილისი უნდა გახდეს ყველასათვის სასურველი წარმატებული ქალაქი და საუკეთესო ადგილი უცხოელი სტუმრებისათვის. ასეთი კონცეპტუალური ხედვა უნდა დაედოს საფუძვლად საქართველოს ეკონომიკის სტრუქტურულ ტრანსფორმაციას და გლობალურ ბაზრებზე კონკურენტუნარიანი დარგებისათვის სახელმწიფო პრეფერენციების განსაზღვრას. საქართველოს პოზიტიური იმიჯი აუცილებელი პირობაა გლობალური ტურიზმის სფეროში მნიშვნელოვანი გავლენის მოსახდენად, ტურისტებისა და ინვესტორების მოსაზიდად, საერთაშორისო თანამშრომლობის გასაფართოვებლად, ეკონომიკური და პოლიტიკური კეთილდღეობის მისაღწევად.

მსოფლიოს ცნობილი ქალაქი-ბრენდები

მუსიკა- ლური ქალაქები	ბაიროითი - ვაგნერის სახ. ფესტივალი (გერმანია); მოსკოვი - ჩაიკოვსკის მუსიკ. ფესტივალი /რუსეთი/ ვარშავა - შოპენის მუსიკალური ფესტ. /პოლონეთი/ ზალცბურგი - ვოლფგანგ ამადეო მოცარტი /ავსტრია/; ვერონა - ჯუზეპე ვერდი /იტალია/ ვენა - „დიდი ბალი“ /ავსტრია/ სან-რემო - მუსიკალური ფესტივალი /იტალია/ ნეშვილი - ჩრდილოეთ ამერიკის ფოლკლორი /აშშ/ ახალი ორლეანი - ჯაზის ფესტივალი /აშშ/
დიდი ფილარ. ქალაქები	ბერლინი /გერმანია/ ვენა /ავსტრია/
თეატრ- ლური ქალაქები	ავინიონი - ზაფხულის ფესტივალი /საფრანგეთი/ ედინბურგი - /შოტლანდია, გაერთიანებული სამეფო/ ეივონის სტრატფორდი - შექსპირის ფესტ. /ინგლისი/ მოსკოვი - „ალუბლის ბაღი“, „ოქროს ნილაბი“ სტანფორდის, სან-ფრანცისკოს ფესტივალები ლა სკალა - მილანი /იტალია/ ლა ფენიჩე - ვენეცია /იტალია/ სან-კარლო - ნეაპოლი /იტალია/ ლიცეუ - ბარსელონა /ესპანეთი/
კინო- ცენტრები	ჰოლივუდი - ლოს-ანჯელესი /აშშ/ კანის ფესტივალი - კანი /საფრანგეთი/ ბერლინალე - ბერლინი /გერმანია/ ვენეციის ფესტივალი - /იტალია/ სან-სებასტიანის ფესტ. - სან-სებასტიანი /ესპანეთი/ „დიდი დათვი“ - მოსკოვი /რუსეთი/
მუზეუმების ქალაქები	მადრიდი - პრადოს მუზეუმი, დედოფალ სოფიას ხელოვნების მუზ., ტისენ-ბორნემისის მუზ. /ესპანეთი/ ბილბაო - გოგენჰაიმის მუზეუმი / ესპანეთი/ ვალენსია - ხელოვნებისა და მეცნიერების მუზ. /ესპანეთი/ პარიზი - ლუვრი, პომპიდუს ცენტრი, ვერსალი /საფრან./ სანკტ-პეტერბურგი - ერმიტაჟი /რუსეთი/ მოსკოვი - ტრეტიაკოვის გალერეა /რუსეთი/ ლონდონი - ბრიტანეთის მუზეუმი, ეროვნული გალერეა, ტიუსოს ცვილის გალერეა /გაერთიანებული სამეფო/ ბერლინი - ბოდეს მუზეუმი, პერგამონი /გერმანია/ ნიუ-იორკი - მეტროპოლიტენი, თანამ. ხელოვნების მუზეუმი, ბუნების ისტორიის მუზეუმი /აშშ/

საუნივერ- სიტეტო ქალაქები	ოქსფორდი, კემბრიჯი /ინგლისი/ ჰაიდელბერგი, ტუბინგენი, ჰოტინგენი /გერმანია/ სალამანკა /ესპანეთი/ კოიმბრა /პორტუგალია/ ბოლონია /იტალია/ ჰარვარდი, პენსილვ., კოლუმბია, პრინსტ., ბერკლი /აშშ/
წვეულებები	კარნავალები რიო-დე-ჟანეირო /ბრაზილია/ ახალი ორლეანი /მარდ გრასი /აშშ/ ცერემონიები ოსლო - ნობელის პრემიით დაჯილდოვება /ნორვეგია/ ლოს-ანჯელესი - „ოსკარით“ დაჯილდოვება /აშშ/ საერთაშორისო გამოფენები: World-Expo, ჰანოვერი, გრინვიჩი, სარაგოსა მოდის ჩვენება პარიზი, მილანი, მოსკოვი, ნიუ-იორკი ყვავილების გამოფენა ჩელსი, ტოკიო, კიუკენსოფი/ტიტა/, მელბურნი, ჰონკ-კონგი, ფილადელფია
ცნობილი დღესას- წაულები	ვენეცია /იტალია/ ვალენსია /ესპანეთი/ პამ-პლონა სან-ფერმინი /ესპანეთი/ მიუნჰენი ოქტომბერფესტი, ლუდის ფესტივალი/გერმანია/ სიენა პალიო /იტალია/ კალგარი /კანადა/
მსოფლიოს ფინანსური ცენტრები	ნიუ-იორკი /აშშ/ ლონდონი /გაერთიანებული სამეფო/ ტოკიო /იაპონია/ მიუნჰენი /გერმანია/
საერთაშო- რისო ეკონომიკ. ცენტრები	ჩიკაგო, ლოს ანჯელესი /აშშ/ პარიზი /საფრანგეთი/ მადრიდი /ესპანეთი/ შანხაი /ჩინეთი/ სეული /სამხრეთ კორეა/ ტორონტო /კანადა/ დუბაი /არაბთა გაერთიანებული საემიროები/ იოჰანესბურგი /სამხრეთ აფრიკა/ ფრანკფურტი: სავალუტო ფონდი, ბანკები, ევროპის ცენტრალური ბანკი/გერმანია/ ჟენევა: ბანკები, საათების წარმოება /შვეიცარია/ მილანი: ეკონ. ცენტრი, მოდის ინდუსტრია /იტალია/ როტერდამი: საზღვაო ნავსადგური /ნიდერლანდები/

საქმიანი ცენტრები	საქმიანი შეხვედრები, სამიტები ნიუ-იორკი, პარიზი, ლონდონი, ბრიუსელი, ვაშინგტონი, კემბრიჯი, დავოსი, „იზიარდი“ აუქციონები ლონდონი, პარიზი, ჰონგკონგი, ნიუ-იორკი/Cristi's, Sotheby's
კვლევითი ცენტრები	სან-ფრანცისკო, სან-ხოსე: სილიკონის ველი, უნივერსიტეტები: ბერკლი, სტენფორდი /აშშ/ ბოსტონის და ჰარვარდის უნივერ., ცენტრები MIT /აშშ/ შტუტგარდი, მიუნჰენი: ძვირადღირებული ავტომობ.: მერსედესი, პორშე, BMW, აუდი /გერმანია; ბანგალორი: ტექნოლოგიური პარკი /ინდოეთი/
საზღვაო პორტები	მაიამი /აშშ/ პალმა-დე-მალიორკა, სან-სეპასტიანი /ესპანეთი/ ნეაპოლი /იტალია/ მარ-დელ-პლატა /არგენტინა/ კეიპტაუნი, დურბანი /სამხ. აფრიკის რესპუბლიკა/
სანაპიროს ელიტარული ტურიზმი	კანი, ნიცა /საფრანგეთი/ მონაკო /მონაკო/ მაიამი /აშშ/ პუნტა-დელ-ესტე /ურუგვაი/
გამაჯან-საღებელი ტურიზმი	ბადენ-ბადენი /გერმანია/ ევიანი /საფრანგეთი/ ბუდაპეშტი /უნგრეთი/ „ოქროს ქვიშა“ /ბულგარეთი/ ბოდრუმი /თურქეთი/ კარლოვი-ვარი, არიანსკე -ლანზე /ჩეხეთი/
საქალაქო ტურიზმი	ნიუ-იორკი: ცათამბრჯენების არქიტექტურა, კოსმოპოლიტიზმი, კულტურა, ფილმები /აშშ/ პარიზი: ქალაქის სილამაზე, მონუმენ., მოდის ინდუს. რომი: რომის ისტორიული ცივილიზაცია ვატიკანი: მსოფ. კათოლიციზმის ცენტრი /იტალია/ ლონდონი: კულტ. მრავალფეროვნება, მონუმენტები, მონარქია /გაერთიანებული სამეფო/ პრაღა: კულტურული მემკვიდრეობა /ჩეხეთი/ სინგაპური და კუალა-ლუმპური: სავაჭრო და ფინანსური ცენტრები /მალაიზია/
განვითარებადი ქვეყ-ურბანული აგლომერაც.	კოლკატა, მუმბაი / ინდოეთი/ ჯაკარტა /ინდონეზია/ მეხიკო /მექსიკა/ სან-პაულუ /ბრაზილია/

	კაირო /ეგვიპტე/ ლაგოსი /ნიგერია/ კარაჩი /პაკისტანი/ მანილა /ფილიპინები/
ქალაქი- სახელ- მნიშვნელობა	მონაკო: სამთავრობო, საგადასახადო შეღავათები, ელიტარული ტურიზმი ანდორა: მთის და ზამთრის ტურიზმი ვატიკანი: კათოლიკური რელიგიის ცენტრი სინგაპური: ფინანს. ცენტრი და საკომუნიკაციო კერა ლუქსემბურგი: ევროპის კულტურული გზაჯვარედინი
საერთა- შორისო გაერთიან- ებები	ბრიუსელი - ნატო, ევროკავშირი /ბელგია/ ნიუ-იორკი - გაერო /აშშ/ ჟენევა - გაერო, "წითელი ჯვარი" /შვეიცარია/ პარიზი - იუნესკო: /საფრანგეთი/ ლოზანა - საერთაშორისო ოლიმპიური კომიტეტი /შვეიცარია/ ვაშინგტონი - საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი ჰააგა - სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო /ჰოლანდია/ სტრასბურგი - ადამ. უფლ. დაცვის ევროპ. სასამართლო
დიდი კომპანიების ქვეყნები	ეინდჰოვენი - Philips /ჰოლანდია/ ლევერკუზენი - Bayer /გერმანია/ ვოლფსბურგი - Volkswagen /გერმანია/ ტურინი - FIAT იტალია; ტულუზა: საავიაც. მრეწ. /საფრ./ ულსანი - Hyundai /სამხრეთ კორეა/ სიეტლი - საავიაციო ბოინგები, Microsoft /აშშ/ დეტროიტი - საავტომობილო მრეწველობა /აშშ/
სპორტული ქალაქები	ავტორბოლა მონტეკარლო - გრანპრი ფორმულა -1, რალი /მონაკო/ პარიზი-დაკარი - ავტორალი /საფრანგეთი-სენეგალი/ ლე-მანი - 24 საათიანი რბოლა /საფრანგეთი/ ინდიანაპოლისი - 500 მილი /აშშ/ ჩოგბურთი „დიდი მუზარადის ტურნირი“ ავსტრალიის ღია პირველობა - მელბურნი /ავსტრ./ უიმბლდონი /გაერთიანებული სამეფო/ „როლან გაროსი“ - საფრანგეთის ღია პირველობა /საფრ./ ამერიკის ღია პირველობა „დევისის თასი“

	ფეხბურთი მადრიდი - „რეალი“, „FC ბარსელონა“ /ესპანეთი/ მილანი - „ინტერი“ /იტალია/ ტურინი - „იუვენტუსი“ /იტალია/ ამსტერდამი - „აიაქსი“ /ნიდერლანდები/ მიუნჰენი - "ბაიერნი", "ბორუსია" /გერმანია/ მანჩესტერ იუნაიტედი, ლივერპული, „ჩელსი“ /ინგლისი/ კალათბურთი: ლოს-ანჯელესი - ლეიკერსი ბოსტონი - სელტიკი ჩიკაგო ბულსი - აშშ
რელიგი- ური მნი- შვნელობის ქალაქები	იერუსალიმი - იუდაიზმი, ქრისტიანობა, ისლამი /ისრაელი, პალესტინა/ რომი - კათოლიციზმი ვატიკანი - /მსოფლიო კათოლიკური ცენტრი/ სანტიაგო-დე-კომპოსტელა - /ესპანეთი/ მექა - ისლამი /საუდის არაბეთი/ ვარანასი - ინდუიზმი /ინდოეთი/

მსოფლიო დონის ტურისტული პროდუქტების შესაქმნელად, საერთაშორისო და შიდა მოთხოვნის სტიმულირების მიზნით, ქვეყანამ შემდეგ გამოწვევებს უნდა უპასუხოს:

- სახელმწიფო და კერძო სექტორს შორის თანამშრომლობის გაღრმავება სხვადასხვა მიმართულებით
- მნიშვნელოვან ტურისტულ ბაზრებთან მოსახერხებელი და ხელმისაწვდომი საჰაერო მიმოსვლის უზრუნველყოფა
- ქვეყნის ყველაზე შთამბეჭდავ ტურისტულ ადგილებამდე მისასვლელი გზებისა და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება
- ტურიზმთან დაკავშირებული ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება და მოდერნიზაცია
- კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებისა და სხვა კულტურული მნიშვნელობის აქტივების შენარჩუნება, მათი მისაწვდომობის, არსებული მომსახურებებისა და საინტერპრეტაციო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება
- ქვეყნის ტურისტული პოტენციალის შესახებ ცნობადობის გაზრდა, როგორც საერთაშორისო, ისე შიდა ბაზარზე
- ქვეყნის მასშტაბით მაღალი ხარისხის მომსახურების შეთავაზება ვიზიტორებისათვის, განსაკუთრებით, მსხვილ ქალა-

ქებს გარეთ, სადაც ტურიზმის განვითარების პოტენციალი ყველაზე მაღალია

- ტურიზმის სფეროში განათლების სისტემის დახვეწა და საგანმანათლებლო პროგრამების ხელმისაწვდომობის გაზრდა ქვეყნის მასშტაბით
- ახალი ტურისტული პროდუქტის შეთავაზება და არსებულის დივერსიფიკაცია
- მონაცემთა შეგროვებისა და ანალიზის, ბაზრის კვლევისა და მარკეტინგული შესაძლებლობების გაუმჯობესება.

საქართველოს ეკონომიკისთვის ტურიზმის უდიდესი როლის რეალიზაცია აუცილებლად მოითხოვს ხელისუფლების მხრიდან შესაბამისი საქმიანობის გაწევას და დარგის განვითარების განსაკუთრებულ მხარდაჭერას, აქ შედის როგორც სახელისუფლებო, ისე მუნიციპალური, კერძო და არასამთავრობო სეგმენტის აქტიური ჩართულობა და თანამშრომლობა. დარგის განვითარება მოითხოვს სტაბილურ საინვესტიციო უზრუნველყოფას, ტურისტული დანიშნულების ადგილებში სივრცითი მოწყობის კლასიკური პრინციპების დაცვას, მსხვილი ინფრასტრუქტურის ობიექტების და კომუნიკაციების შექმნას. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დარგის უზრუნველყოფა საერთაშორისო დონის სატრანსპორტო სისტემებით, ავიაციის დარგის სტუდყოფა, სარკინიგზო და საავტომობილო ტრანსპორტის მომსახურების ხარისხის ამაღლება, საკრუიზო ლაინერების მიმოსვლის საინვესტიციო და ორგანიზაციული მხარდაჭერა, საზღვაო ტურისტული ადგილების უმაღლესი დონის ინფრასტრუქტურული მომსახურებით უზრუნველყოფა, განსაკუთრებით მოითხოვს სახელმწიფოს ჩართულობას შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთათვის ტურისტული ობიექტების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის საკითხი.

ამ მიზნების შესრულება მოითხოვს ტურიზმის დაფინანსების გაზრდას. ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესებას, პრიორიტეტულად მაღალგადახდისუნარიანი ვიზიტორების დაინტერესებას, ტურიზმის ინდუსტრიაში საერთაშორისო სტანდარტების დაცვას, უნიკალური ადგილების ტურისტულ სქემებში ჩართვას, ამ ადგილებზე ინფრასტრუქტურის მოწესრიგებას და უსაფრთხოების უზრუნველყოფას.

სტრატეგიული გეგმის თანახმად, 2025 წლისთვის საქართველო ცნობილი იქნება, როგორც მოწინავე, ყველა სეზონის, მაღალი ხარისხის ტურისტული ქვეყანა, გამორჩეული თავისი კულტურული და ბუნებრივი მემკვიდრეობით, მსოფლიო დონის მომსახურებითა და სტუმარმასპინძლობის უძველესი ტრადიციით. ბუნებრივი რესურსებიდან გამომდინა-

რე, ინფრასტრუქტურაში მსხვილი ინვესტიციების განხორციელებით, შესაბამისი განათლების უზრუნველყოფით და თანამედროვე მარკეტინგული საშუალებების გამოყენებით, საქართველო ტურიზმის სფეროს მაღალკონკურენტული სუბიექტი უნდა გახდეს, რის შედეგადაც, ტურიზმის წვლილი საქართველოს ეკონომიკაში მნიშვნელოვნად გაიზრდება.

11.3. ცოდნაზე დამყარებული ეკონომიკა – განვითარების საფუძველი

განათლება საქართველოსათვის, ტრადიციულად, პრიორიტეტული სფეროა და მისი მხარდაჭერა ხელისუფლებისთვის ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია. ქვეყანაში შექმნილია საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი საგანმანათლებლო სისტემა, რომლის ეფექტიან ფუნქციონირებაზე უშუალოდ არის დამოკიდებული ქვეყნის პერსპექტივები.

პანდემიურმა კრიზისმა სხვა დარგების მსგავსად, მკვეთრად უარყოფითი გავლენა იქონია განათლების და მეცნიერების სექტორზე, შემცირდა მთლიანად დარგის ფინანსები და მ.შ. სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული კვლევების მოცულობა, დისტანციურ სწავლებაზე გადასვლამ მნიშვნელოვნად დააქვეითა სწავლების ხარისხი, მაგრამ, უკვე 2021 წლისთვის პოსტპანდემიურ ეტაპზე გადასვლის კვალობაზე, ხელისუფლებამ ეკონომიკის რეაბილიტაციის ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად კვლავ განათლების მხარდაჭერა გამოაცხადა, რასაც მოჰყვა მისი სწრაფი აღდგენა და დარგის მაჩვენებლების მკვეთრი გაუმჯობესება. 2021 წელთან შედარებით 2022 წელს 890 000 ლარით გაიზარდა უმაღლესი განათლების დაფინანსება და 142 380.7 ლარი შეადგინა. 2021-2022 სასწავლო წელს, სახელმწიფო სოციალური პროგრამის ფარგლებში, სასწავლო გრანტი მოიპოვა 1420-მა სტუდენტმა, სახელმწიფო სასწავლო სამაგისტრო გრანტი – 106-მა სტუდენტმა. სახელმწიფო სტიპენდიების წლიური ბიუჯეტი შეადგენს 4 500 000 ლარს. 2023 წლიდან საქართველოს პრემიერ-მინისტრის ბრძანებულებით, ორჯერ გაიზარდა სტიპენდიანტთა რიცხვი და ასევე ორჯერ, – სახელმწიფო სტიპენდიების მოცულობა, სრულად ჩამოენერათ სტატუსსმეჩრებულ სტუდენტებს ბიუჯეტის წინაშე არსებული საგადასახადო დავალიანება. შემუშავდა საგანმანათლებლო პროგრამების **კლასტერული აკრედიტაციის კონცეფცია**, რომლის ფარგლებში სამ უნივერსიტეტში ჩატარდა საპილოტე შეფასება.

საქართველოში უმაღლესი განათლების ინტერნაციონალიზაციის საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს განათლების სისტემის მეგაპროექტი – **ქუთაისის საერთაშორისო უნივერსიტეტი**, – მსოფლიო მასშტაბის აკადე-

მიური და სამეცნიერო-კვლევითი სივრცე, რომლის პროგრამები მიუნჰენის ტექნიკური უნივერსიტეტის ანალოგს წარმოადგენს. პროგრამის – **„ვისწავლოთ საქართველოში“** ფარგლებში 2023 წელს საქართველოში უმაღლეს განათლებას ეუფლება უცხო ქვეყნის 19 883 მოქალაქე.

2022 წლისთვის გაიზარდა მეცნიერებისა და სამეცნიერო კვლევების ხელშეწყობაზე სახელმწიფო ბიუჯეტით განსაზღვრული დაფინანსება და შეადგინა 66,588.6 ლარი. მსოფლიო ბანკის დაფინანსებით 2021 წელს განხორციელდა პროექტი – **„უმაღლესი განათლების დაფინანსების ახალი მოდელის შემუშავება“**, რომლის ფარგლებში ძირითად ინდიკატორებად კვლევების მიმართულებით სამეცნიერო პროდუქტიულობა (სამეცნიერო პუბლიკაციები საერთაშორისო ჟურნალებში, წამყვან ადგილობრივ და სხვა გამოცემებში, პატენტების რაოდენობა სამეცნიერო (საერთაშორისო და ეროვნული) გრანტების რაოდენობა განისაზღვრა.

2022 წლის 30-31 მარტს **პარიზში, უმაღლეს ხელმძღვანელთა კომიტეტისა და გენერალური ასამბლეის სხდომაზე** საქართველო გახდა მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების ევროპული ასოციაცია **COST-ის სრულუფლებიანი წევრი**, რაც ქართველ მეცნიერებს საშუალებას მისცემს, გააფართოონ საერთაშორისო სამეცნიერო კავშირები და უზრუნველყონ თავიანთი კვლევითი პროექტების საერთაშორისო წარმატება.

ევროკავშირის **„ტვინინგპროექტის“** – **„ინტერსექტორული თანამშრომლობის შესაძლებლობების მხარდაჭერა მეცნიერებასა და ბიზნესს შორის“** ფარგლებში მიმდინარეობს მეცნიერების, ინოვაციისა და ტექნოლოგიური ტრანსფერის განვითარებისა და კვლევის ინტერნაციონალიზაციის მიმართულებით სტრატეგიული გეგმის შემუშავება. ამავე პროექტის ფარგლებში 2021 წელს ჩამოყალიბდა **მეცნიერების მენეჯმენტის სკოლა, რომელიც** ემსახურება **„ჰორიზონტი ევროპა“** – პროგრამაში საქართველოს მეცნიერთა ჩართულობის ხელშეწყობას.

დაფუძნდა **Horizon Europe-ის ეროვნული ოფისი**, რომლის მისია ევროკავშირისა და საქართველოს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და კვლევით ინსტიტუტებს შორის მედიაციისა და კოორდინირებული მუშაობის უზრუნველყოფაა. 14 უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში გაიხსნა საუნივერსიტეტო საგრანტო ოფისები, რომლებიც მოქმედებენ **„ჰორიზონტი-ევროპის“** ეროვნულ ოფისთან მჭიდრო თანამშრომლობით.

მეცნიერების ინტერნაციონალიზაციის ხელშეწყობის მიზნით, **„ჰორიზონტი ევროპის“** ეროვნულ ოფისს ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებად განესაზღვრა საზღვარგარეთ მოღვაწე ქართველი და უცხოელი აკა-

დემიური და სამეცნიერო პერსონალის ქართულ სამეცნიერო სივრცესთან თანამშრომლობის გაღრმავება და საქართველოს სამეცნიერო დიასპორებთან ინტენსიური კავშირების დამყარება. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენს შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ განხორციელებული საგრანტო კონკურსები, განსაკუთრებით საგრანტო კონკურსი – **„კვლევები უცხოეთში მოღვაწე თანამემამულეთა მონაწილეობით“**. ამ პროექტის ფარგლებში ქართველ მეცნიერებს შეუძლიათ, მონაწილეობა მიიღონ 95.5 მილიარდი ევროს ბიუჯეტის მქონე კვლევისა და ინოვაციის პროგრამის ფარგლებში გამოცხადებულ კონკურსებში.

შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ შემუშავებულია ახალი დებულებები ინტერდისციპლინური კვლევებისა და სახელმწიფო ენის დაცვისა და განვითარების ხელშემწყობი სამეცნიერო კვლევითი საგრანტო კონკურსებისთვის. შოთა რუსთაველის სამეცნიერო ფონდი აგრძელებს ქართველ და უცხოელ მეცნიერებს შორის თანამშრომლობის მხარდაჭერას, ბილატერალური საგრანტო დაფინანსების გზით.

საქართველოს, როგორც მზარდი ეკონომიკის ქვეყნის პერსპექტივებს საერთაშორისო თანამშრომლობის გაფართოების შესაძლებლობები განაპირობებს, განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს წარმოების და მართვის თანამედროვე სტანდარტების დანერგვა, ტექნოლოგიური და მმართველობითი **ინოვაციების** სფეროში აქტიური თანამშრომლობა. შეზღუდული რესურსების თანამედროვე გარემოში ქვეყნების მომავალს გლობალურ ეკონომიკაში მათი საწარმოო ასიმილაციის და ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვის უნარი განსაზღვრავს.

ინოვაციური შესაძლებლობები უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს ეკონომიკის განვითარებაში, შესაბამისად, აუცილებელია ამ სექტორში არსებულ გამოწვევებისადმი კომპლექსური მიდგომა და ხარვეზების აღმოფხვრა. 2020 წლის COVID-19 პანდემიის შემდეგ მთელ მსოფლიოში გამოიკვეთა ინოვაციური საშუალებების ინტენსიური განვითარების და პანდემიამდელ მდგომარეობასთან სწრაფი დაბრუნების ტენდენცია. სამწუხაროდ, საქართველოსთვის 2022 წლის **GII კვლევის** ფარგლებში გამოვლინდა ინოვაციების სფეროში წინსვლის შენელება და სხვა ქვეყნებთან შედარებით, მკვეთრი ვარდნა. კერძოდ, გასულ წელთან შედარებით, საბაზრო განვითარების, ადამიანური კაპიტალის, ბიზნესის განვითარების, და შემოქმედებითი პროდუქტების კატეგორიებში გაუარესდა შედეგები, რაც, საბოლოო ჯამში, ნეგატიურად აისახა ქვეყნის საერთო რეიტინგზე.

ინოვაციების გლობალური ინდექსის 2022 წლის შედეგებით, საქართველოს რეიტინგი 2021 წელთან შედარებით 11 პოზიციით გაუარესდა, 63-ე ადგილიდან 74-ე ადგილზე გადაინაცვლა და წინა წლებთან შედარებით ყველაზე დაბალი – 27.9 ქულა დააგროვა. ასეთი უკუსვლა განსაკუთრებით პრობლემატურია იმის გათვალისწინებით, რომ 2019 წელს საქართველო 37 ქულით 48-ე ადგილს იკავებდა.

საქართველომ მაღალი შედეგები აჩვენა შვიდიდან მხოლოდ ორ კატეგორიაში (ინსტიტუტები და ადამიანური კაპიტალი), დანარჩენ ხუთ კატეგორიაში კი იგი (საბაზრო გარემო, ინფრასტრუქტურა, ბიზნესის განვითარების დონე, ცოდნა და ტექნოლოგიები, შემოქმედებითი პროდუქტები) საშუალოზე დაბალი ქულებით შეფასდა (ცხრილი 28).

ცხრილი 28. საქართველოს ინოვაციების გლობალური ინდექსი

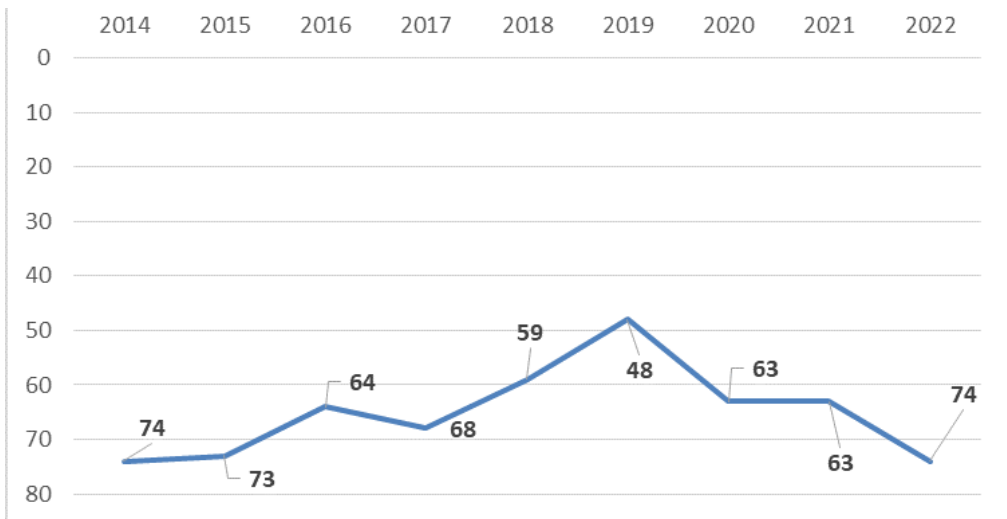
	2021	2022	ცვლილება
ინსტიტუტები	35	30	+5
ბიზნესის განვითარების დონე	61	64	-3
ადამიანური კაპიტალი და კვლევები	60	70	-10
საბაზრო გარემო	72	72	0
ინოვაციების გლობალური ინდექსი	63	74	-11
ცოდნა და ტექნოლოგიები	75	75	0
ინფრასტრუქტურა	85	83	+2
შემოქმედებითი პროდუქტები	74	86	-12

წყარო. საქართველო ინოვაციების გლობალურ ინდექსში, 2022 წლის ანგარიში, https://idf.ge/ge/georgia_in_the_global_innovation_index_2022

საქართველოს პარამეტრების გაუარესების არსებითი მიზეზი ქვეყნისაგან დამოუკიდებელი ფაქტორებია, მათ შორის მნიშვნელოვანია სირთულეები ახალი მონაცემების ხელმისაწვდომობაში და ცვლილებები GII-ის მეთოდოლოგიაში, თუმცა ძირითადი, მაინც, კონკრეტულ კატეგორიებში ინვესტიციების და ინოვაციური პროდუქტების წარმოების შემცირებაა (დიაგრამა 30).

დიაგრამა 30.

საქართველო ინოვაციების მსოფლიო რეიტინგში

წყარო. საქართველო ინოვაციების გლობალურ ინდექსში, 2022 წლის ანგარიში,
https://idfi.ge/ge/georgia_in_the_global_innovation_index_2022

რეგიონულ დონეზე საქართველო მიკუთვნებულია დასავლეთ აზიისა და ჩრდილოეთ აფრიკის ჯგუფს არაბთა გაერთიანებულ საემიროებთან, სომხეთთან, აზერბაიჯანთან, უზბეკეთთან, ლიბანთან, საუდის არაბეთთან, იორდანიასთან, ტუნისთან და სხვა 19 ქვეყანასთან ერთად. ამ ჯგუფში საქართველო მე-11 ადგილს იკავებს, რაც წინა შედეგებთან შედარებით, 4 პოზიციითაა გაუარესებული.

2022 წლის შედეგებით, საქართველო მხოლოდ ბელარუსს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს უსწრებს. აღსანიშნავია, რომ 2019 წლის მონაცემებით, რუსეთი, უკრაინა და საქართველო რეიტინგში 46-ე, 47-ე და 48-ე ადგილებს იკავებდნენ, თუმცა, შემდგომ პერიოდში საქართველოსგან განსხვავებით, მათი შედეგები მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა (**ცხრილი 29**).

ცალკეული ინდიკატორის მეშვეობით გამოიკვეთა ინოვაციური განვითარების მხრივ საქართველოს ძლიერი და სუსტი მხარეები. ქვეყანას **წამყვანი** პოზიცია (მეხუთე ადგილი) უკავია ადამიანური კაპიტალის ინდიკატორის მიხედვით (მოსწავლეთა და მასწავლებელთა თანაფარდობა). საბაზრო განვითარების კომპონენტში დადებითად შეფასდა ქვეყანაში არსებული სატარიფო პოლიტიკა, სესხის გაცემის სიმარტივის, დასაქმებულთა აყვანისა და გათავისუფლების სიმარტივის ინდიკატორები, ასევე დადებითად შეფასდა მშპ-სთან მიმართებით პირდაპირი საგარეო

ინვესტიციების მაჩვენებელი, ახალი ბიზნესის დაწყების სიმარტივე, ბიზნესის კეთების პოლიტიკა, შრომის ნაყოფიერების ზრდა, ინფორმაციულ ტექნოლოგიებზე ხელმისაწვდომობა.

ცხრილი 29. ინოვაციების გლობალური ინდექსი

	2022 რეიტინგი	2022 ქულა	2021 რეიტინგი	2021 ქულა
ესტონეთი	18	50.2	21	49.9
თურქეთი	37	38.1	41	38.3
ლიეტუვა	39	37.3	39	39.9
ლატვია	41	36.5	38	40
რუსეთი	47	34.3	45	36.6
მოლდოვა	56	31.1	64	32.3
უკრაინა	57	31	49	35.6
საქართველო	73	27.9	63	32.4
ბელარუსი	77	27.7	62	32.6
სომხეთი	80	26.6	69	31.4
აზერბაიჯანი	93	21.5	80	28.4

წყარო. საქართველო ინოვაციების გლობალურ ინდექსში, 2022 წლის ანგარიში,
https://idfi.ge/ge/georgia_in_the_global_innovation_index_2022

ინოვაციური სფეროს ნაკლოვანებებს მიეკუთვნება PISA-ს შკალის მიხედვით მოსწავლეების ცოდნის შეფასების დაბალი დონე, მცირე მაღალი რეიტინგის მქონე უნივერსიტეტების რაოდენობა, რაც შედარებით დაბალი ხარისხის განათლების სისტემაზე მეტყველებს. ინფრასტრუქტურის კატეგორიაში, კერძოდ კი ლოჯისტიკური შესაძლებლობების ინდიკატორში, საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი აქვს – 109-ე ადგილი. დაბალია ასევე კერძო სექტორის მიერ დაფინანსებული კვლევისა და განვითარებაზე (R&D) გაწეული ხარჯების მოცულობა, სუსტ მხარედ არის მიჩნეული მაღალტექნოლოგიური წარმოების და ინტელექტუალური პროდუქტების, შიდა ინდუსტრიული დივერსიფიკაციის, QS - საუნივერსიტეტო რეიტინგის, გლობალური კორპორატიული P&D ინვესტიციების დაბალი დონე.

ინოვაციების გლობალური ინდექსის 2022 წლის საქართველოს შედეგებმა აჩვენა ცალკეულ სფეროში ეკონომიკური და ინოვაციური გან-

ვითარების თვალსაზრისით არსებული სტაგნაცია. განსაკუთრებით საყურადღებოა განათლების და ინფრასტრუქტურის სფეროები, ასევე მნიშვნელოვანია ინოვაციური სტარტაპების დაფინანსება როგორც სახელმწიფოს მხრიდან, ისე სარისკო კაპიტალის (**venture capital**) დაინტერესების და მოზიდვის გზით.

ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვის ფარგლებში მიმდინარეობს პოლიტიკის დაგეგმვისა და კოორდინაციის მართვის ელექტრონული სისტემის განვითარება. სისტემის საშუალებით **ციფრულ სივრცეში მოექცევა მთავრობის** საქმიანობის დაგეგმვის, მონიტორინგისა და შეფასების პროცესები.

- **საქართველოს მთავრობის 2021 წლის 30 სექტემბრის №482 დადგენილებით, დამტკიცდა „საქართველოს კიბერუსაფრთხოების 2021-2024 წლების ეროვნული სტრატეგია და მისი სამოქმედო გეგმა“ და დაიწყო იმპლემენტაციის აქტიური ფაზა;**
- **„ინფორმაციული უსაფრთხოების შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე, საქართველოს მთავრობის 2022 წლის 23 თებერვლის №85 დადგენილებით დამტკიცდა „კომპიუტერული ინციდენტების კლასიფიცირების წესი“.**

საქართველოს მთავრობამ დაამტკიცა **„მუნიციპალიტეტის განვითარების დაგეგმვის სახელმძღვანელო“**. აღნიშნული დოკუმენტი განკუთვნილია მუნიციპალიტეტის განვითარების დაგეგმვის დოკუმენტების შედგენის პროცესში დასახმარებლად. დასრულდა მუშაობა ელექტრონული სწავლების პლატფორმის – **moodle**-ის ბაზაზე საჯარო სამსახურში ადამიანური რესურსების მართვის ავტომატიზებულ სისტემასთან ინტეგრაციის მიმართულებით.

საქართველოს 63 მუნიციპალიტეტში სრულად დაინერგა **ერთიანი ელექტრონული სერვისების სისტემა**, რომელიც მოიცავს მოქალაქეთათვის ელექტრონული სერვისების ონლაინპორტალს, საქმისწარმოების ელექტრონულ სისტემასა და ინტერაქტიულ რუკას გეოსივრცითი მონაცემების მართვისათვის.

საქართველოს ეკონომიკის გაციფრულება და ცოდნაზე დამყარებული აქტივობების ხელშეწყობა ქვეყნის განვითარების უალტერნატივო გზა და გლობალურ გარემოში ინტეგრაციის აუცილებელი წინაპირობაა, ამიტომ განსაზღვრა მეცნიერული კვლევები და ინოვაციური ტექნოლოგიების განვითარების მხარდაჭერა საქართველოს მთავრობამ ქვეყნის განვითარების ძირითად ვექტორად და მისი მხარდაჭერა ხელისუფლების ძირითად პრიორიტეტად ეკონომიკის პოსტკრიზისულ ეტაპზე.

11.4. ექსპორტის მხარდაჭერის პოლიტიკა და ადგილობრივი წარმოების განვითარების პერსპექტივები

საქართველოს მდგრადი განვითარების სახელმწიფო სტრატეგია ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალის ამაღლებას და ბუნებრივ პოტენციალზე დამყარებული დარგების განვითარებას ისახავს მიზნად. საექსპორტო პროდუქციის უპირატესი წარმოების ხელშეწყობა ხელისუფლების ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი მიზანი და ინტეგრაციულ პროცესებში მონაწილეობის რესურსია.

საექსპორტო წარმოების სახელმწიფო ხელშეწყობის სტრატეგია ბაზრების სასაქონლო დივერსიფიკაციას და ახალი საექსპორტო პროდუქციის შექმნას ემყარება, ამ მიზნით აუცილებელია კონკურენტულ სისტემებში თანამშრომლობის და ეკონომიკური პარტნიორობის მხარდაჭერა, თავისუფალი კონკურენციის პრინციპების დაცვა და საკუთარი წარმოების პრიორიტეტული ხელშეწყობის უზრუნველყოფა. საქართველოს ეკონომიკური ზრდის პერსპექტივა უშუალო კავშირშია **საგარეო სექტორის** გაუმჯობესებასთან, რაც საგარეო მოთხოვნის ამაღლებას და ქვეყანაში ფინანსური ნაკადების ზრდას ითვალისწინებს.

2021 წლის გაზაფხულზე მსოფლიოში პანდემიასთან დაკავშირებული შეზღუდვების ეტაპობრივი მოხსნის პარალელურად, მსოფლიო ეკონომიკა თანდათან აღდგენის ფაზაში გადავიდა. საწარმოო პროცესებისა და სავაჭრო პარტნიორ ქვეყნებში ეკონომიკური აქტივობის აღდგენამ, საქართველოში შიდა მოთხოვნის სტაბილური დონის შენარჩუნების ფონზე, 2021 წელს საგარეო მოთხოვნის გაზრდა გამოიწვია, შედეგად, 2021 წლის მეორე ნახევრიდან მსოფლიო ეკონომიკის აღდგენასთან ერთად, საქართველოს ეკონომიკამაც დაიწყო პოსტპანდემიური რეაბილიტაციის პროცესი, რაც, უპირველესად საგარეო სექტორის გაუმჯობესებაში გამოიხატა, ეს კი, საქართველოს საგარეო მოთხოვნის და ფინანსური ნაკადების ზრდას განაპირობებდა, რაც, საბოლოო ჯამში, ეკონომიკურ ზრდას უწყობს ხელს.

ეკონომიკის აღმავლობაში დადებითი როლი ვალუტის საგარეო შემოდინების ზრდამაც ითამაშა, მათ შორის აღსანიშნავია ფულადი გზავნილები და უცხოური ვიზიტორებისგან მიღებული შემოსავალი, რომელიც, საერთაშორისო მოგზაურობაზე დაწესებული შეზღუდვების ეტაპობრივ შემსუბუქებასთან ერთად, მნიშვნელოვნად გაიზარდა და 2022 წლის მეორე კვარტალში პანდემიამდელ დონეს მიუახლოვდა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ „2022 წლის პირველ ნახევარში საერთაშორისო ვიზიტორების რაოდენობა 2019 წლის დონეს ჯერ კიდევ მნიშვნელოვნად

ჩამორჩებოდა, ხოლო მაღალი ზრდის ტემპი ნაწილობრივ საბაზო ეფექტით იყო განპირობებული. გაზრდილი შიდა მოთხოვნასთან ერთად, აღდგა იმპორტიც. ამასთან საქონლის ექსპორტის ზრდამ მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის შემცირებას შეუწყო ხელი. მიუხედავად ამისა, არსებობს რისკი, რომ შემოდინებების ასეთი ზრდა დროებითი იქნება და საგარეო პირობების გაუარესების შემთხვევაში, ფულადი ნაკადების სწრაფი გადინება მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის გაუარესებას გამოიწვევსო [საქართველოს ეროვნული ბანკი (2022) ფინანსური სტაბილურობის ანგარიში 2022, გვ. 23]. <https://nbg.gov.ge/publications/financial-stability-reports>

ფულადი გზავნილების დონე მიგრაციამდე არსებულ დონესთან შედარებით მნიშვნელოვნად მაღალია, რასაც აშშ-დან და ევროკავშირის ქვეყნებიდან გადმორიცხვების მზარდი ტენდენცია განაპირობებს. ფულის საგარეო შემოდინებების ნორმალიზება სუსტმა იმპორტმა დააბალანსა, რის გამოც მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი მხოლოდ მცირედით გაიზარდა. 2022 წელს რუსეთიდან ფულადი გზავნილები მაღალი იყო, რაც ომის გამო კაპიტალის გადმოტანას და გაზრდილ მიგრაციულ ნაკადებს უკავშირდებოდა. 2023 წელს ამ გზავნილებმა თანდათან იკლო, მაგრამ სხვა ქვეყნებიდან ფულადი გზავნილები მნიშვნელოვნად გაიზარდა, მ.შ. ევროკავშირის ქვეყნებიდან 3.2 პპ-ით, აშშ-დან 2.3 პპ-ით და ყაზახეთიდან 1.1 პპ-ით

საქონლის ექსპორტის მოცულობაში უმეტესი წილი სამომხმარებლო სახის საქონლის ექსპორტს უჭირავს, მ.შ. წამყვანი როლი მსუბუქი ავტომობილების რექსპორტის მატებამ ითამაშა, რომელიც ძირითადად მეზობელი ქვეყნების გარდა, ცენტრალური აზიის ქვეყნებში განხორციელდა. მნიშვნელოვანი იყო ასევე სპირტიანი სასმელების, სამკურნალო საშუალებების, სხვადასხვა ხილისა და სამრეწველო თამბაქოს გაზრდილი ექსპორტი. შუალედური საქონლის ექსპორტის კლება კი ჩინეთსა და ბულგარეთში სპილენძის მადნებისა და კონცენტრატების, ხოლო პერუსა და განაში მინერალური და ქიმიური სასუქების ექსპორტის შემცირებამ განაპირობა. საინვესტიციო საქონლის ექსპორტის კლება უმეტესად სომხეთში 10 მგზავრზე მეტი გადამყვანი ავტომობილების, ასევე ლიეტუვაში გამომთვლელი მანქანებისა და ბლოკების ექსპორტის შემცირებამ განაპირობა.

2023 წლის ბოლოს საქართველოში **იმპორტმა** წლიურად 2.7%-ით დაიკლო, რაც საერთაშორისო ბაზრებზე (როგორც სურსათის, ასევე ენერგომატარებლების მიხედვით) ფასების შემცირებამ განაპირობა. შედეგად, მთლიანი ნომინალური იმპორტი დაბალი იყო (ფასების კლების

გამო), რეალური იმპორტი კი, 11%-ით გაიზარდა. 2023 წლის ბოლოს იმპორტის კლება უმეტესად სპილენძის მადნებისა და კონცენტრატების, ასევე ნავთობაირების შემოტანის შემცირებას უკავშირდება, გაიზარდა მსუბუქი ავტომობილების, ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების, სამკურნალო საშუალებებისა და შერეული საქონლის იმპორტი.

იმპორტის კლებით გამოირჩეოდა რუსეთი (ძირითადად ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების იმპორტის კლების გამო) და სომხეთი, ინდონეზია, ჩილე და სერბეთი (სპილენძისა და ძვირფასი ლითონების მადნებისა და კონცენტრატების შემოტანის შემცირების გამო), უკრაინა (მსუბუქი მანქანების იმპორტის შემცირების გამო), სინგაპური (გამომთვლელი მანქანებისა და ბლოკების შემცირების გამო) და არაბთა გაერთიანებული ემირატები (სატელეფონო აპარატების იმპორტის შემცირების გამო). ამის საპირისპიროდ, გაიზარდა იმპორტი აშშ-დან (მსუბუქი ავტომობილების იმპორტი, ბულგარეთიდან (ნავთობპროდუქტების იმპორტი).

უცხოურ ბაზრებზე სტაბილურად პოზიციონირებას და ეფექტურ სეგმენტირებას მნიშვნელოვნად აფერხებს ძირითადად პოლიტიკური არასტაბილურობით გამოწვეული არაპროგნოზირებადი მაკროეკონომიკური ვითარება, ეროვნული ვალუტის რყევები და საკმაოდ რთული საინვესტიციო გარემო, მნიშვნელოვანი შემაფერხებელი ფაქტორია უცხოურ ბაზრებზე არსებული მაღალი კონკურენცია და მასზე შესვლის მაღალი დანახარჯები, ექსპორტის შედარებით მცირე მასშტაბით გამოწვეული მისი დაბალი ეფექტი და სხვა.

პანდემიურმა კრიზისმა რადიკალური ცვლილებები განაპირობა მსოფლიო ბაზრებზე, საგარეო ვაჭრობის მოცულობასა და მისი ზრდის დინამიკაში. მკვეთრად შემცირებულმა იმპორტმა განვითარებად ქვეყნებში მიწოდების ვარდნა და ძლიერი ინფლაციური პროცესები განაპირობა, დიდი პრობლემები შეექმნა საექსპორტო წარმოების დარგებს. 2020 წელს პანდემიის შედეგად მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი მნიშვნელოვნად გაიზარდა. სწორი ანტიკრიზისული პოლიტიკის გატარების და ლოქდაუნის რეჟიმის მრავალ ქვეყანაში გაუქმების შემდეგ, საქართველოს საგარეო ვაჭრობა თანდათან დაუბრუნდა კრიზისის წინა მდგომარეობას, საზღვრების გახსნამ პროდუქციის ექსპორტის ზრდას შეუწყო ხელი, მომსახურებისა და საქონლის ექსპორტიდან მიღებული შემოსავლების მატებასთან ერთად, 2021 წელს დეფიციტი წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით, დაახლოებით 2.5 პროცენტული პუნქტით შემცირდა. საგარეო პირობების გაუარესების შედეგად მიმდინარე ანგა-

რიშის დეფიციტის ზრდის გამო ქვეყნის შიგნით მრავალი ეკონომიკური პარამეტრის გაუარესება იყო მოსალოდნელი, კერძოდ;

- პარტნიორ ქვეყნებში ეკონომიკური პრობლემების გახანგრძლივება საქონლისა და მომსახურების ექსპორტისა და საერთაშორისო შემოსავლების კლების პოტენციურ რისკს ქმნის, რაც მიმდინარე ანგარიშის გაუარესებას უწყობს ხელს
- განვითარებულ ქვეყნებში მონეტარული პოლიტიკისა და განვითარებად ქვეყნებში რისკის პრემიის მოსალოდნელზე უფრო მაღალი ზრდა საქართველოდან ფინანსური ნაკადების გადინებას შეუწყობს ხელს, რაც მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტს გააუარესებს
- სუვერენული რისკის პრემიის ზრდა, სავარაუდოდ, უარყოფითი გავლენას მოახდენს ბიზნეს-გარემოსა და ინვესტიციებზე, რაც შეასუსტებს ეკონომიკურ აქტივობას
- სუვერენული რისკის პრემიის ზრდა უარყოფითად იმოქმედებს უცხოური ვალუტით მოზიდული სახსრების საპროცენტო განაკვეთზე, გაზრდის მოკლევადიანი საგარეო ვალის ტვირთს და შექმნის რეფინანსირებასთან დაკავშირებულ რისკებს. თუმცა, რამდენადაც, საქართველოს მთლიან საგარეო ვალში მოკლევადიანი საგარეო ვალის წილი მხოლოდ 20%-ია, ეს რისკები შედარებით დაბალია.

2021 წლის მეორე ნახევრიდან საგარეო სექტორის გაუმჯობესების პარალელურად, აღინიშნა საგარეო მოთხოვნისა და შემოდიანების ზრდა, ამაში განსაკუთრებული როლი ითამაშა საქონლის ექსპორტიდან მიღებული შემოსავლების ზრდამ, რამაც პანდემიამდელ დონესაც კი გადააჭარბა. 2021 წლის ბოლოდან ასევე გაიზარდა ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლები და 2022 წლის მეორე კვარტალში იგი 2019 წლის მაჩვენებელს მიუახლოვდა. ასევე მაღალ დონეზე შენარჩუნდა პირდაპირი და პორტფელური ინვესტიციები და სესხები, იგი 2021 წლის ვარდნის შემდეგ ისევ დაუბრუნდა პანდემიამდელ დონეს. 2022 წლის აპრილში რუსეთიდან მიღებული ფულადი გზავნილები წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით თითქმის 4-ჯერ გაიზარდა და რეკორდულ დონეს მიაღწია. ასევე, ტურიზმის აღდგენისა და მიგრაციის შედეგად მნიშვნელოვნად გაიზარდა რუსეთიდან საერთაშორისო მოგზაურობით მიღებული შემოსავლებიც. სხვა შემოდიანებისგან განსხვავებით, 2022 წლის პირველ კვარტალში ცნობილი მიზეზების გამო, მნიშვნელოვნად შემცირდა და უარ-

ყოფით დონეს მიაღწია რუსეთიდან პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა. პოლიტიკური ფაქტორის და არსებული სანქციების გათვალისწინებით, პირველ კვარტალში საგადასახდელო ბალანსის ჯამური შემოდინებები პანდემიამდე არსებულ დონეს დაუბრუნდა, რამაც ეკონომიკურ ზრდას და მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის შემცირებას შეუწყო ხელი.

საქართველოს ეკონომიკა ძირითადად ევროკავშირის, რუსეთის და თურქეთის ბაზრებზეა დამოკიდებულია. 2022 წლის პირველი კვარტალის მონაცემებით, ამ ქვეყნების ჯამური წილი საქართველოს მთლიან ექსპორტში 36 პროცენტი იყო, რაც წინა წლის შესაბამისი პერიოდის მაჩვენებელთან შედარებით 6 პროცენტით ნაკლებია, 2020-2021 წლებთან შედარებით ასევე შემცირდა რუსეთის, თურქეთისა და ევროკავშირის ჯამური წილი მთლიან საგარეო შემოდინებებშიც.

უცხოეთიდან ფულადი სახსრების შემოდინებებზე საქართველოს ეკონომიკის დამოკიდებულების ზრდის შედეგად, ამ პროცესების გამო, მომავალში, რისკ-ფაქტორების გამწვავება და ფინანსური სტაბილურობის სავარაუდო რყევებია მოსალოდნელი. ეს რისკი განსაკუთრებით საყურადღებოა განვითარებულ ქვეყნებში გამკაცრებული მონეტარული პოლიტიკისა და რეგიონში სუვერენული რისკის პრემიის ზრდის ფონზე. ამგვარად, საგარეო სექტორიდან მომდინარე ფინანსური სტაბილურობის რისკები მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ისეთ ფაქტორებზე, როგორიცაა:

- **რეგიონში საომარი ვითარების გახანგრძლივება და მასთან დაკავშირებული ეკონომიკური პროცესების მიმდინარეობაში ბუნდოვანება;**
- **გლობალური ეკონომიკის აღდგენის პროგნოზირებულზე ნაკლები ტემპი;**
- **განვითარებად ქვეყნებში რისკის პრემიის მოსალოდნელი ზრდა.**

ევროპიდან და თურქეთიდან შემოდინებების წილი მთლიან მშპ-ში 2022 წლის პირველ კვარტალში წინა ორ წელთან შედარებით, შესაბამისად, 5 და 2 პროცენტით გაიზარდა. განსაკუთრებული ზრდა აღინიშნა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებში, 2022 წლის პირველ კვარტალში სწრაფი ფულადი გზავნილები 9.2 პროცენტით გაიზარდა, რაშიც ყველაზე დიდი წვლილი ევროკავშირის ქვეყნებმა შეიტანეს. ევროკავშირიდან ვიზიტორების რაოდენობა 4-ჯერ გაიზარდა, შესაბამისად, ამ ქვეყნებიდან შემოდინებებზე საქართველოს ეკონომიკის დამოკიდებულებაც მაღალია.

რუსეთ-უკრაინის სამხედრო კონფლიქტმა მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა საქართველოს ძირითად პარტნიორ ქვეყნებს, რომლებიც ჯერ კიდევ პოსტპანდემიური რეაბილიტაციის ეტაპზე იმყოფებოდნენ, რის გამოც შეიქმნა საქონლის ექსპორტიდან და ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლებისა და ფულადი გზავნილების პოტენციური კლების რისკი, რაც ქვეყნის ეკონომიკასა და შესაბამისად, ფინანსურ სტაბილურობაზე უარყოფითად აისახება.

საქართველოს ეკონომიკის სტაბილიზებაში დამატებითი გამონ-ვევა აღმოჩნდა **ისრაელ-პალესტინის კონფლიქტი და წითელი ზღვის სამხედრო დაძაბულობა**, მიუხედავად იმისა, რომ 2023 წელს ისრაელის წილი ჩვენი ქვეყნის იმპორტის მოცულობაში საკმაოდ მოკრძალებული – 0.1%, ექსპორტში კი – 0.3% იყო, თუმცა საკმაოდ არსებითია წილი ფულად გზავნილებში – 5.2% და ტურიზმიდან მიღებულ შემოსავლებში – 7%. 2024 წლის იანვარში ბოლო პარამეტრი 18%-ით გაიზარდა, რაც კონფლიქტის ფინანსურ ტვირთს განსაკუთრებით ზრდის ჩვენი ქვეყნისთვის. ამ კონფლიქტმა გაართულა გლობალური ინფლაციის მართვა, რაც საკონტინენტო გადაზიდვებს რეგიონში 2023 წლის დასასრულთან შედარებით, 2.5-3-ჯერ გააძვირებს. პროცესი უარყოფითად აისახა საქართველოზეც, რამდენადაც საკმაოდ შეფერხებულმა მიწოდების ჯაჭვმა ტრანსპორტირების დრო 50%-ით, მისი ტარიფი 100-150%-ით, პროდუქციის თვითღირებულება კი, 5 %-ით გაზარდა. სამხრეთ-აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან საქართველოში იმპორტის 80% ზღვით ხორციელდება, ამდენად, არსებითი როლი ენიჭება წითელი ზღვის კონფლიქტის დასრულებას, თუმცა, სავარაუდოდ, ეს კრიზისი ინფლაციის მნიშვნელოვან რისკებს არ შექმნის, რამდენადაც, ამ ქვეყნებიდან იმპორტირებული პროდუქციის წონა სამომომხმარებლო კალათაში მხოლოდ 1.33%-ია.

ეკონომიკური განვითარების და თანამშრომლობის ორგანიზაციის კვლევებით, ექსპორტისაკენ სწრაფვა განსაკუთრებით აქტუალურია დაბალგანვითარებულ ქვეყნებში, ცნობილია, რომ, ინტეგრირების პროცესში წარმატების მეტი შანსი აქვს მსხვილ საწარმოებს, მაგრამ, რამდენადაც გარდამავალ ქვეყნებში ეკონომიკური პოტენციალის ძირითად ნაწილს **მცირე საწარმოები** ქმნიან, სწორედ მათი ადაპტირების და ინტეგრაციულ პროცესებში ჩართვის საკითხია განსაკუთრებით აქტუალური, ამ პროცესს უკავშირდება ევროინტეგრაციის ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მიდგომები, მისი გავლენა ეროვნული ეკონომიკის განვითარების ძირითად ტენდენციებზე. **მცირე და საშუალო მენარმეობის ევროკავშირის მოდელი ე.წ. „ევროპულ კომპანიებს“ ემყარება**, რომელიც ნევრი-ქვეყნების მენარმეებს ნებისმიერ მის-

თვის სასურველ ქვეყანაში აძლევს თავისი წარმოების განლაგების საშუალებას, აღნიშნული ევროპული რეგულაციები გამომდინარეობს ე.წ. „მცირე ბიზნესის აქტიდან“, რომელიც მცირე საწარმოებისთვის ხელისუფლების მიერ მხარდაჭერას ითვალისწინებს დაკრედიტების, ინოვაციების განვითარების თუ სხვადასხვა სტანდარტის დაწესების დროს.

მცირე მეწარმეობის მხარდაჭერის სახელმწიფო პოლიტიკის წარმატებაზე მეტყველებს ის, რომ 2023 წლის ბოლოს ეკონომიკური თანამშრომლობის და განვითარების ორგანიზაციამ საქართველოს მცირე და საშუალო წარმოების პოლიტიკა მსოფლიოში საუკეთესოდ გამოაცხადა და 12 ინდექსიდან 11-ში პირველი ადგილი მიაკუთვნა.

ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაცია საქართველოსათვის ერთადერთი გზაა, ამიტომ ენიჭება მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ხელისუფლების ინსტიტუციური, ფინანსური, ადმინისტრაციული მხარდაჭერის თვალსაზრისით, რაც საექსპორტო პროდუქციის მწარმოებელი ადგილობრივი საწარმოებისთვის პრეფერენციული რეჟიმების დაწესებას და საექსპორტო წარმოების უპირატესი ზრდისათვის შესაბამისი მოტივაციის შექმნას ისახავს მიზნად, აუცილებელია აქცენტირება მოხდეს **ევრობაზრებისთვის ქართული პროდუქციის კონკურენტულ უპირატესობებზე**, ამ თვალსაზრისით გამოიკვეთა მისი **შედარებით დაბალი ფასები და პროდუქციის ორიგინალურობა, განსაკუთრებული ხასიათი და აგროპროდუქციისათვის – ეკოლოგიური უსაფრთხოება.**

ევროკავშირის ბაზარზე საქართველოს საექსპორტო პოტენციალის შეფასების დროს აუცილებლად უნდა განისაზღვროს საქართველოში უცხოური გამოცდილების იმპლემენტაციის შესაძლებლობები, მნიშვნელოვანი კომპონენტია საქონლის შიდა და საერთაშორისო ფასების დადგენა, ერთიანი ფასის პრინციპის მოთხოვნიდან გამომდინარე, უნდა შეფასდეს სარეალიზაციო პროდუქციის შიდა ფასების ელასტიურობა ექსპორტ/იმპორტის კონტრაქტების მიხედვით, საჭიროა ქართულ ბაზარზე საერთაშორისო ვაჭრობის გავლენის განსაზღვრა. საექსპორტო წარმოების შიდა საფასო პოლიტიკა ხასიათდება უფრო მაღალი ელასტიურობით, ვიდრე იმპორტთან კონკურირებადი საქონლის ჯგუფები, ეს იმით აიხსნება, რომ საქონლის ექსპორტიორი კომპანიები უფრო მოქნილად რეაგირებენ საერთაშორისო ვაჭრობის პირობების ცვლილებაზე, ვიდრე იმპორტმემცვლელი საქონლის მწარმოებელი კომპანიები იმპორტული საქონლის ფასების ცვლილებაზე.

უნდა განისაზღვროს საერთაშორისო ვაჭრობის სფეროში ჩართული სამრეწველო დარგების სტრუქტურა, წარმოების კონცენტრაციის ცვლილების ტენდენციები ამ დარგში და მათი განვითარების პერსპექ-

ტივები ხანგრძლივი პერიოდისათვის, ექსპორტიორი კომპანიების ზომა და ვაჭრობის ინტენსივობა, სავაჭრო დანახარჯები პროდუქციის შიდა და საერთაშორისო მიწოდებების მოცულობასთან მიმართებაში მოკლევადიანი პერიოდისათვის, ვაჭრობის გავლენა მწარმოებელთა რაოდენობაზე და სხვა. ვაჭრობის ინტერნაციონალიზაციის ადგილობრივ მენარმეობაზე გავლენის შესწავლის მიზნით გამოიყენება ე.წ. „**კონცენტრაციის ინდექსი**“, რომლის მეშვეობითაც დგინდება წარმოების სტრუქტურის ცვლილება და ქართული მრეწველობის დარგებში წარმოების კონცენტრაციის ახალი ტენდენციები, საწარმოთა რესტრუქტურისა და დარგების სტრუქტურული ცვლილების შედეგები.

ევრობაზართან ინტეგრირების მზარდ პროცესში მნიშვნელოვანია **სახელმწიფოს და ბიზნესის ეფექტიანი ურთიერთქმედების სწორი სტრატეგიის შემუშავება, საჯარო-კერძო პარტნიორობის მექანიზმების შესწავლა** საზღვარგარეთ და ამ მიდგომის საქართველოში გამოყენების შესაძლებლობების განსაზღვრა, ინტეგრირების ჰორიზონტალური და ვერტიკალური მიდგომების შემუშავება. გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისათვის ევროპის ბაზარზე შესვლის დადებითი და უარყოფითი სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტების შეფასებასთან ერთად, უნდა განისაზღვროს **ინტეგრაციის პოლიტიკური ეფექტიც**, მ.შ. აქტუალურია დიპლომატიური კავშირების გაფართოება, სამხედრო სტაბილურობა და სხვ.

2022 წელს გაგრძელდა მენარმეებისათვის საერთაშორისო ბაზრებზე წვდომის სახელმწიფო ხელშეწყობა, კერძოდ:

- აქტიურად მიმდინარეობდა **თურქეთის მხარესთან** მუშაობა თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ ორმხრივ შეთანხმებაში ცვლილებების შეტანის საკითხებთან დაკავშირებით;
- 2022 წელს გაიმართა მოლაპარაკებები თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმების მიღწევის თაობაზე **არაბთა გაერთიანებულ საამიროებთან, სამხრეთ კორეასთან, გაერთიანებულ სამეფოსთან;**
- მიმდინარეობს თანამშრომლობა **საქართველო-აშშ-ს** შორის თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმების გაფორმების საკითხზე;
- 2022 წლის მაისში, ქალაქ **ჟენევაში** გაიმართა **საქართველო-EFTA-ის თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების** ორმხრივი კომიტეტის პირველი შეხვედრა.

საექსპორტო წარმოების უპირატესი სახელმწიფო ხელშეწყობის სტრატეგიის არსებობის მიუხედავად, საქართველოში ჯერ კიდევ საკმა-

ოდ მცირეა ბაზრების სასაქონლო დივერსიფიკაციის და ახალი საექსპორტო პროდუქციის შექმნის მასშტაბები, ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის გამოყენების და თვითრეალიზაციის რესურსები. ამ საკითხში ხელისუფლების საექსპორტო პოლიტიკა უნდა გამომდინარეობდეს როგორც საკუთარი რესურსების მაქსიმალური რეალიზაციის, ასევე გლობალურ და რეგიონულ ინტერესებთან ინდივიდუალური მოთხოვნების ჰარმონიზების პრინციპებიდან. **კონკურენტების რანჟირების** გზით უნდა მოხდეს საექსპორტო ბაზრების დადგენა, საბაზრო მოთხოვნის შესწავლა და, აქედან გამომდინარე, საექსპორტო წარმოების მასშტაბების პროგნოზირება. აუცილებელია კონკურენტულ სისტემებში მრავალმხრივი თანამშრომლობის და ეკონომიკური პარტნიორობის მხარდაჭერა, თავისუფალი კონკურენციის პრინციპების დაცვა და საკუთარი წარმოების პრიორიტეტული ხელშეწყობის უზრუნველყოფა, ამ საკითხებისადმი მეცნიერული მიდგომების შემუშავება და ემპირიული კვლევების ჩატარება.

საჭიროა შეფასდეს საერთაშორისო ვაჭრობის გავლენა ქართულ ბაზარზე, კერძოდ, უნდა განისაზღვროს საერთაშორისო ვაჭრობის სფეროში ჩართული სამრეწველო დარგების სტრუქტურა, წარმოების კონცენტრაციის ცვლილების ტენდენციები ამ დარგში და მათი განვითარების პერსპექტივები ხანგრძლივი პერიოდისათვის, ექსპორტიორი კომპანიების ზომა და ვაჭრობის ინტენსივობა, სავაჭრო დანახარჯები პროდუქციის შიდა და საერთაშორისო მიწოდებების მოცულობასთან მიმართებაში მოკლევადიანი პერიოდისათვის, ვაჭრობის გავლენა მწარმოებელთა რაოდენობაზე და სხვა.

ქვეყნის სწრაფი ეკონომიკური ზრდისთვის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა **სამეწარმეო და საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესება, მწარმოების მხარდაჭერა და საექსპორტო წარმოების პრიორიტეტული განვითარება.** ბიზნესის ხელშეწყობის სტრატეგიაში ხელისუფლება ემყარება „აღმოსავლეთ პარტნიორობის“ ფარგლებში საქართველოსა და ევროკავშირის შორის ღრმა და ყოვლისმომცველი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმებას და მისი განხორციელების ინსტრუმენტებს (საბიუჯეტო მხარდაჭერა, ტექნიკური დახმარება, არასათარიფო ბარიერების შემცირება და სხვ.), ასოცირების შეთანხმების ძირითად პრინციპებს და ევროკავშირის მხარდაჭერის მიმართულებებს,

პროდუქტიულობის ზრდის მასტიმულირებელ მექანიზმად არის აღიარებული ბიზნესს, მთავრობას და სამოქალაქო სექტორს შორის გა-

ერთიანება – **საჯარო-კერძო პარტნიორობა (PPP)**, იგი ხელს უწყობს ინტერესთა წონასწორულ დაცვას და დაბალანსებული რეგულაციების მიღებას, რაც, საბოლოო ჯამში, ეკონომიკური ზრდის ხელშემწყობ ფაქტორად იქცევა. ამ მიმართულებით 2018 წელს მიღებული იქნა კანონი **„საჯარო და კერძო პარტნიორობის შესახებ“** და შეიქმნა **„საჯარო და კერძო თანამშრომლობის სააგენტო“**. PPP-ის გამოყენების სფეროებად ტრანსპორტი, სოციალური ინფრასტრუქტურა, ტურიზმი, საინფორმაციო ტექნოლოგიები, სოფლის მეურნეობა და სხვა სექტორები განისაზღვრა.

საჯარო-კერძო პარტნიორობის ეფექტი დამოკიდებულია კერძო სექტორისათვის საკუთრების უფლებამოსილების მინიჭების ხანგრძლივობაზე, მხარეთა საინვესტიციო ვალდებულებებზე, და პარტნიორებს შორის რისკების განაწილების პრინციპებზე, რაც, ცალკეულ შემთხვევაში, კონფლიქტური ურთიერთობების წარმოშობის მიზეზიც შეიძლება გახდეს.

საგარეო ვაჭრობის პერსპექტივების შეფასებისათვის ხელისუფლება პირველ რიგში განსაზღვრავს დარგებს, რომლებიც პრიორიტეტულად მსოფლიო ბაზრებისათვის საინტერესო საქონლის წარმოებაზე იქნება ორიენტირებული, ამ მიზნით იგი გამოიყენებს **ინტენსიურობის და საერთაშორისო ვაჭრობის მიმართულების კრიტერიუმს**, ამ მაჩვენებლის მიხედვით დარგების ჯგუფის გამოყოფა ემყარება საქართველოს წმინდა ექსპორტის მოცულობის შესახებ მსოფლიო ბანკის მონაცემებს იმ დარგებში, რომლებიც განსაზღვრულია **პროდუქციის აღწერისა და კოდირების ჰარმონიზებული სისტემის საფუძველზე (Harmonized Commodity Description and Coding System)**.

საერთაშორისო ვაჭრობის შესაძლებლობა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს კომპანიების საბაზრო ქცევაზე. ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურებების, მწარმოებლების მიერ საბაზრო ძალაუფლების ფლობისა და საერთაშორისო კონკურენციის ინტენსივობის შესახებ საკმაოდ სრულყოფილ ინფორმაციას იძლევა **ბაზრებზე კომპანიის საფასო პოლიტიკის შესწავლა და საერთაშორისო ტენდენციებთან მისი შედარება**. ბოლო ათწლეულში შეინიშნება მსოფლიო და ადგილობრივი ბაზრის ფასების დაახლოება. თუმცა, ყოველთვის არ სრულდება ერთიანი ფასის პრინციპი, კერძოდ, მსოფლიო ფასებთან შედარებით საქართველოში მაღალია ფასები აზოტის და კომპლექსურ სასუქებზე, ხე-ტყეზე და მიღებზე, უფრო დაბალია ქერზე, ხილზე, მანგანუმზე, ამ დიცპროპორციის მი-

ზეზი შეიძლება იყოს შესაბამისი საქონლის შიდა ბაზრებზე არასრულყოფილი კონკურენცია, ან საგარეო ვაჭრობის რეგულირების გარკვეული თავისებურებები.

საექსპორტო ბაზრების შერჩევისა და მათზე შესვლის სტრატეგიების განსაზღვრისათვის საჭიროა შესაბამისი ინდიკატორების შესწავლა, პირველ რიგში, ეს შეეხება სამიზნე ჯგუფების, ბაზრის ტევადობის და ზრდის პერსპექტივების გამოკვლევას. უცხოურ ბაზრებზე პროდუქციის შესვლის პროცესში ჯერ კიდევ პრობლემატურია ქართული პროდუქციის დაბალი ცნობადობა საზღვარგარეთ, ამ მხრივ საკმაოდ დიდი საინფორმაციო აქტივობებია გასატარებელი პროდუქციის ბრენდირებისა და მომხმარებლისათვის ინტეგრირებული მარკეტინგული კომუნიკაციების გამოყენებით ინფორმირების მიზნით.

ევროპის ბაზრებზე ქართული პროდუქციის ეფექტური პოზიციონირება აუცილებლად მოითხოვს სახელმწიფოს მხარდაჭერას, ამ მიზნით მან თავისი ეკონომიკური პოლიტიკა **საექსპორტო პროდუქციის უპირატესი წარმოების სტრატეგიაზე უნდა ააგოს**, რაც ეკონომიკის სწორი პრიორიტეტების განსაზღვრას და პროტექციონისტული პოლიტიკის ინსტიტუციური, საგადასახადო თუ საინვესტიციო მექანიზმების გამოყენებას უნდა დაემყაროს. ამ მიზანს ასევე ემსახურება ერთობლივი საწარმოების შექმნა, მმართველობით ურთიერთობებში ინოვაციური სისტემების დანერგვა და სხვ.

ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის გამოყენება ბაზრების ხელმისაწვდომობას და მათზე სტაბილურ პოზიციონირებას ემყარება. ამ საკითხში ხელისუფლების **საექსპორტო პოლიტიკა** უნდა გამომდინარეობდეს როგორც საკუთარი რესურსების მაქსიმალური რეალიზაციის, ასევე გლობალურ და რეგიონულ ინტერესებთან ინდივიდუალური მოთხოვნების ჰარმონიზების პრინციპებიდან. აუცილებელია კონკურენტულ სისტემებში მრავალმხრივი თანამშრომლობის და ეკონომიკური პარტნიორობის მხარდაჭერა, თავისუფალი კონკურენციის პრინციპების დაცვა და საკუთარი წარმოების პრიორიტეტული ხელშეწყობის უზრუნველყოფა, ამ საკითხების ღრმა თეორიული შესწავლა, მეცნიერული მიდგომების ჩამოყალიბება და ემპირიული კვლევების განხორციელება.

საერთაშორისო ბაზრებზე ქართული საექსპორტო პროდუქციის სტაბილურობას მნიშვნელოვნად ზღუდავს **მისი შედარებით მცირე მასშტაბები და ძლიერ კონკურენტებთან ტერიტორიული სიახლოვე**, ამ საკითხის მეცნიერული შეფასება უნდა აისახოს ქვეყნის საბაზრო სტრა-

ტეგიაში, უნდა მოხდეს საექსპორტო ბაზრების მოთხოვნის ინდივიდუალური შესწავლა და, მისგან გამომდინარე, საექსპორტო წარმოების მასშტაბების პროგნოზირება. საექსპორტო ბაზრების შერჩევისა და მათზე შესვლის სტრატეგიების განსაზღვრისათვის საჭიროა შესაბამისი ინდიკატორების შეფასება, სამიზნე ჯგუფების, ბაზრის ტევადობის და ზრდის პერსპექტივების დადგენის თვალსაზრისით.

თვითკმარ ეკონომიკაზე გადასვლა პირველ რიგში, ბიზნეს-სექტორის განვითარების ხელშეწყობას და სახელმწიფოს მხრიდან მისი მხარდაჭერის ფინანსური მექანიზმების ფართო გამოყენებას მოითხოვს. **ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაციის პოლიტიკა (უპირატესად, იმპორტშემცვლელ დარგებზე და ენერგოდამზოგავ ტექნოლოგიებზე გადასვლა)**, ახალ, გაზრდილ მოთხოვნებს უყენებს როგორც სამუშაო ძალის კვალიფიკაციას, ისე მმართველობით უნარებს. აუცილებელია ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესება, რაც სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციის გააქტიურებას და „სახელმწიფო-ბიზნესის“ სისტემის კარგ კოორდინირებას მოითხოვს, ეს, პირველ რიგში, ეხება საკუთრების უფლების დაცვას, საგადასახადო ტვირთის შემსუქებას, სამართლიანი კონკურენციის უზრუნველყოფას და სხვ. მნიშვნელოვანია ეფექტიანი საინვესტიციო პროექტების შემუშავება და ინვესტორებთან აქტიური თანამშრომლობა, ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაცია და კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობის უზრუნველყოფა (პუი-ს არსებითი ზრდა, რეინვესტირების გაფართოება, ვალუტის შემდგომი გამყარება და ინფლაციის ტემპების შენელება).

2023 წელს ევროზონაში ეკონომიკის რეალური სექტორი 6.7 %-ით შემცირდა, მ.შ. წარმოების საშუალებების და გრძელვადიანი მოხმარების საქონლის წარმოება 14.5 %-ით, საქართველოს ეკონომიკა კი იმავე პერიოდში 7.5 %-ით გაიზარდა, 2024 წლის იანვარ-თებ ერვალში ზრდამ, 9.5 % შეადგინა, რაც, ძირითადად, მშენებლობის, საფინანსო საქმიანობის, ინფორმაციის და კომუნიკაციის დარგებმა განაპირობა, შედარებით დაბალი იყო ზრდის მაჩვენებლები უძრავი ქონების და გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგებში, ასევე – ვაჭრობაში, თუმცა, ზრდის მაღალი პარამეტრი აქვს FMCG – საქართველოს სწრაფადბრუნვადი სამომხმარებლო პროდუქციით ვაჭრობას, (14.2%), განსაკუთრებით მაღალია ბრენდული ქსელის წილი, რაც 2018-2023 წწ. 21.7%-დან 38.6%-მდე გაიზარდა, ბრენდული ქსელის ბაზარი 2023-2028 წწ. 18.4%-ით გაიზრდება, რაც მთლიან ვაჭრობაში მის წილს 55.6%-მდე აამაღლებს.

ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის ანტიკრიზისული სტრატეგია

- იმპორტშემცვლელი დარგების მხარდაჭერა
- კლიმატ და ენეგოდამზოგავი მიმართულებების ხელშეწყობა
- „ჭკვიანი ეკონომიკის“ დარგების და ციფრული ბაზრის განვითარება
- თვითკმარ ეკონომიკაზე გადასვლა
- სასურსათო უსაფრთხოების დაცვა

ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროგრამა მისი სრულად პროგნოზირებადობის პრინციპს ემყარება, იგი განვითარების დაბალანსებას ითვალისწინებს, შესაბამისი სტრუქტურული რეფორმებით და დასაქმების დონის ამაღლებით, ფისკალური და საბანკო რესურსების ეფექტიან გამოყენებაზე ფოკუსირებით. ეკონომიკის სწრაფი აღდგენის ტენდენცია პუი-ს არსებით ზრდაში და რეინვესტირების გაფართოებაში გამოვლინდება, რასაც შედეგად, ვალუტის შემდგომი გამყარება და ინფლაციის ტემპის შენელება უნდა მოჰყვეს. განსაკუთრებული როლი ენიჭება ფულადი ტრანსფერების ზრდის სწორ პროგნოზს.

გლობალიზაცია ზრდის უცხოურ კაპიტალზე ქვეყნების დამოკიდებულებას, რამდენადაც ეკონომიკური აღმავლობის ძირითადი ფაქტორი, სწორედ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ხდება, ამ საკითხში მნიშვნელოვანია მასშტაბური შეთავაზებები, – ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესება, სტაბილური გეოპოლიტიკური გარემოს უზრუნველყოფა და გადაწყვეტილებების მკაცრი დივერსიფიცირება. პრეფერენციების სისტემასთან ერთად, უცხოელ ინვესტორთა დაინტერესებისათვის აუცილებელია ჰეჯირების სისტემის და სახელისუფლებო გარანტიების მექანიზმების დანერგვა.

საქართველოსთვის უდიდეს გამოწვევად რჩებოდა უცხოური კაპიტალის პრობლემა, მისი მოზიდვის და ინვესტირების საკითხი. ამ სფეროში არსებული ნაკლოვანების აღმოფხვრის მიზნით, მნიშვნელოვანია საქართველოს და საერთაშორისო კერძო საინვესტიციო კორპორაციას – OPIC შორის გაფორმებული ურთიერთგაგების მემორანდუმი, რომლის საფუძველზეც, შემუშავდა ერთობლივი პროგრამა საქართვე-

ლოში ამერიკული ინვესტიციების წახალისებისა და პოლიტიკური რისკების მართვის საკითხებზე.

უცხოელი ინვესტორებისთვის საქართველოს ბიზნესგარემოსა და შესაძლებლობების შესახებ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის მიზნით, მომზადდა საინვესტიციო გზამკვლევები, საინვესტიციო პროექტების კატალოგი, ექვსი სექტორული ბროშურა და განახლებული გზამკვლევი დიპლომატიებისთვის, გამოქვეყნდა 20-მდე საერთაშორისო სტატია და ანგარიში საქართველოს შესახებ, მათ შორის, **FDI Intelligence**-ის მიერ მომზადებული **Special Report**, რომელიც საქართველოს საინვესტიციო პოტენციალზე მომზადებული დოკუმენტია და დაეგზავნა **fDi Magazine**-ის 15 500 და **fDi Intelligence**-ის ვებგვერდის 36 000 გამომწერს, რომელთა 80% მულტინაციონალური კომპანიების მაღალი დონის მენეჯერები არიან [USAID, EPRC (2021)].

ანტიკრიზისული საინვესტიციო სტრატეგია

- საგადასახადო პრეფერენციები
- ეფექტიანი ბიზნეს-გარემო
- სტაბილური გეოპოლიტიკური გარემო
- გადანყვეტილებების ინდივიდუალურად, თითოეული საინვესტიციო პორტფელის მიხედვით მიღება
- ჰეჯირების სისტემა, სახელისუფლებო გარანტიები

პანდემიის შემდგომ პერიოდში საქართველოში მიღწეული ეკონომიკური ზრდის უნიკალურად მაღალი ტემპები მნიშვნელოვანწილად ხელისუფლების აქტიური საინვესტიციო პოლიტიკის და კაპიტალის მსოფლიო ბაზრებზე საქართველოს წარმატებული პოზიციონირების შედეგია. 2021-2022 წწ. ჩვენს ქვეყანაში არაერთი საინვესტიციო პროექტი განხორციელდა:

- „**წარმოე საქართველოში**“ სააგენტოს ინიციატივით და **USAID**-ის მხარდაჭერით, წამყვანმა საკონსულტაციო კომპანი-

ამ **OCO Global** შექმნა 780 სამიზნე კომპანიის სია, რომლებთანაც საქართველოს გაცნობის მიზნით გაიმართა 27 შეხვედრა;

- **გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოების (GIZ)** მხარდაჭერით, განხორციელდა „**ანარმოე საქართველოში**“ შერჩეული პროგრამებისა და აქტივობების გავლენის შეფასების საპილოტე პროექტი;
- საქართველოს სატრანზიტო და ლოგისტიკური პოტენციალის გაძლიერების მიზნით, გრძელდება ქვეყნის **სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარება** და საერთაშორისო სატრანსპორტო ქსელებში ინტეგრაციის ხელშეწყობა;
- მნიშვნელოვანი ინვესტიციები იდება ქვეყნის **სანავსადგურე ინფრასტრუქტურის განვითარებაში**. **PACE Group**-ის მიერ დასრულდა ფოთის ნავსადგურში ახალი მრავალფუნქციური საზღვაო ტერმინალის მშენებლობის პირველი ფაზა, რომლის საინვესტიციო მოცულობა 93 მლნ აშშ დოლარს შეადგენს. აქედან 50 მლნ აშშ დოლარი ფინანსდება **აშშ-ის საერთაშორისო განვითარების საფინანსო კორპორაციის (DFC)** მიერ;
- პრიორიტეტად რჩება **ანაკლიის ღრმანყლოვანი ნავსადგურის მშენებლობა**. 2021 წლის 13 მაისს, სსიპ – **ანაკლიის ღრმანყლოვანი ნავსადგურის განვითარების სააგენტოსა და საერთაშორისო საკონსულტაციო კომპანიას – MTBS-ს** შორის გაფორმდა სახელმწიფო შესყიდვების ხელშეკრულება, რომლის ფარგლებში, კომპანიამ კვლევები განაახლა ამ მიმართულებით;
- მნიშვნელოვანი პროგრესი იქნა მიღწეული **რკინიგზის მოდერნიზაციის** პროექტის ფარგლებში. დღეისათვის დასრულებულია 6 გვირაბის მშენებლობა (სიგრძე 8300 მ), შესრულდა **ბაქო-თბილისი-ყარსის პროექტის** სამშენებლო სამუშაოების 90%;
- დასრულდა **ქუთაისის აეროპორტის რკინიგზის სადგურის** რეაბილიტაცია;
- **მსოფლიო ბანკმა** 2021 წელს დაიწყო სამხრეთ კავკასია ცენტრალური აზიის დერეფნის გაციფროვნების პროექტის „**Creating a Framework for the Digitalization of Logistics Corridor between South Caucasus and Central Asia**“ განხორციელება;
- მიმდინარეობს მუშაობა **გარდაბანში** თანამედროვე **ორი ახალი თბოელექტროსადგურის** მშენებლობაზე;

- ექსპლუატაციაში შევიდა **6 ჰიდროელექტროსადგური** 39,1 მგვტ ჯამური სიმძლავრით;
- გაფორმდა **207 მემორანდუმი** 160 მცირე და საშუალო სიმძლავრის, 4 დიდი სიმძლავრის **ჰიდროელექტროსადგურის განვითარების** თაობაზე, ასევე **12 ქარისა და 31 მზის ელექტროსადგურის** მშენებლობასთან დაკავშირებით (ჯამური გამოშვება -15,59 მლრდ კვტ/სთ);
- 2022 წელს დასრულდა „**ჯვარი-ხორგას**“ ელექტროგადამცემი ხაზის მშენებლობა, გაგრძელდა „**ახალციხე-ბათუმის**“ ელექტროგადამცემი ხაზის მშენებლობა და „**კოლხიდა-1-ის**“ რეაბილიტაცია.

მსოფლიო მაკროეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესების ფონზე, 2022 წელს საქართველოს სტაბილური ქვეყნის სტატუსი მიენიჭა, რაც წარმატებული ეკონომიკური რეაბილიტაციის პროგრამის, პრიორიტეტული დარგების სწრაფი აღდგენის და უცხოელი კრედიტორების დაინტერესების ზრდის შედეგია. სარეიტინგო კომპანის **Greenfield FDI Performance Index**-ის რეიტინგებში 2023 წ. ივნისის მომაცემებით, საქართველო 76 ქვეყანას შორის ინცესტიციების მშპ-თან შეფარდებით, საუკეთესო ხუთეულში მოხვდა, „**ბიზნესის კეთების**“ რეიტინგში კი, 190 ქვეყანაში მეშვიდე ადგილი დაიკავა **ფრეიზერის ინსტიტუტის მსოფლიოს ეკონომიკური თავისუფლების 2023 წლის ანგარიშის** მიხედვით, საქართველო ევროპაში მე-15, მსოფლიოში კი, 25-ე ადგილზეა რაც, უდაოდ, დიდი მიღწევაა და პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროგრამის წარმატებას უსვავს ხაზს.

ფონდ „**ჰერიტიჯის**“ 2024 წლის ეკონომიკური თავისუფლების რეიტინგში საქართველომ „**მთავრობის კეთილსინდისიერების**“ მაჩვენებლით 38-ე ადგილი დაიკავა და ევროპის საუკეთესო ოცეულში შევიდა, მან ევროკავშირის წევრ 11 და კანდიდატ ყველა ქვეყანას გაუსწრო, მაშინ, როცა 2012 წელს ამ მაჩვენებლით იგი მსოფლიოში 69-ე ადგილზე იყო და „**რეპრესიული მმართველობის**“ ჯგუფს მიეკუთვნებოდა. 2023 წელს საქართველომ წამყვანი პოზიცია დაიკავა **მთავრობის ეფექტურობის, რეგულაციების ხარისხის, კორუფციის კონტროლის, გეოპოლიტიკური სტაბილურობის, კანონის უზენაესობის და ანგარიშვალდებულების ინდიკატორების მიხედვით**. ასეთი პოზიტიული გარემო დადებითად მოქმედებს ქვეყანაში სავალუტო შემოდინებებზე, რასაც ადასტურებს ის, რომ 2022 წელს მისმა სიდიდემ საქართველოში 2019 წლის დონეს 1.7-ჯერ გადააჭარბა, ამასთან, თუკი პანდემიურ კრი-

ზისამდე ეკონომიკური აღმავლობის ძირითადი ფაქტორი მოხმარება იყო, დღეს ზრდის რეალური კონტრიბუცია ინვესტიციებია, რაც ჩვენი ქვეყნის გახსნილობაზე და საუკეთესო პერსპექტივებზე მიუთითებს.

უცხოური ინვესტიციების განსაკუთრებული როლი მნიშვნელოვნად ზრდის ანტიკრიზისული საინვესტიციო სტრატეგიის ეფექტიან გატარებაზე სახელმწიფოს პასუხისმგებლობას. საქართველოს ხელისუფლება ინვესტორებს სთავაზობს გარკვეულ პრეფერენციებს, მათ შორის, – სანარმოს ასაშენებლად მიწის ნაკვეთის სიმბოლურ ფასად გადაცემას, სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული საპრივატიზაციო შენობების მიყიდვას შეღავათიან ფასებში, ხელისუფლების მიერ ინფრასტრუქტურის მოწესრიგებას და მისასვლელი გზების მშენებლობას, უცხოური კომპანიებისთვის მუშახელის სათანადო მომზადებაში დახმარებას. ამ მიდგომებმა პუი-ის მოცულობის მასშტაბური ზრდა განაპირობა, რამაც 2022 წელს 2 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა და დიდად შეუწყო ხელი ეკონომიკური ზრდის უპრეცედენტო მასშტაბებს ქვეყანაში.

ეკონომიკური ზრდის კარგი პერსპექტივები აისახა დადებით მაკროეკონომიკურ ტენდენციებში, რასაც ერთხმად აღიარებს მსოფლიოს მონინავე სახელმწიფოები და საერთაშორისო ორგანიზაციები (ცხრილი 30).

ცხრილი 30. საქართველოს მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები

მაჩვენებლები	2022	2023	2024
მშპ-ის ზრდა (%)	11.0	7.5	5.6
მშპ ერთ სულზე (აშშ \$)	6700	8170	8906
ინფლაცია	9.8	2.5	3.0
რეფინანსების განაკვეთი (%)	10.5	9.5	8.5
სებ-ის საერთაშ. რეზერვები (მლრდ დოლარი)	4.8	5.0	5.2
სავაჭრო დეფიციტი / მშპ-თან %	5.2	4.5	4.7
ბიუჯეტის დეფიციტი / მშპ-თან %	2.8	2.5	2.5
სახელმწიფო ვალი / მშპ-თან %	39.3	39.1	38.0
გაცვლითი კურსი, აშშ დოლარი/ლარი	2.70	2.69	2.75
გაცვლითი კურსი, ევრო/ლარი	2.88	2.98	3.08

წყარო: ანალიტიკური ცენტრი „გალტ & თაგარტი“- Galt & Tagart, 4.03.2024

საქართველოს მიზანია გახდეს უსაფრთხო და მსოფლიოსათვის მიმზიდველი ქვეყანა, წარმატებით შეასრულოს რეგიონული ლიდერის როლი და განახორციელოს ეკონომიკის ლიბერალური ადმინისტრირება, რაც ევროინტეგრაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობაა. უნდა შეიცვალოს საქართველო რეგიონული მისიაც – სატრანსპორტო კორიდორის ფუნქციიდან ეტაპობრივად იგი უნდა გარდაიქმნას რეგიონში ლოგისტიკურ ჰაბად. პოსტპანდემიური პერიოდის წარმატებები მნიშვნელოვანი გზავნილია ინვესტორებისთვის, მან მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა საქართველოს ეკონომიკური იმიჯი და გაზარდა განვითარების პერსპექტივები.

პოსტკრიზისული ეკონომიკის მართვის ჩარჩო-სტანდარტი

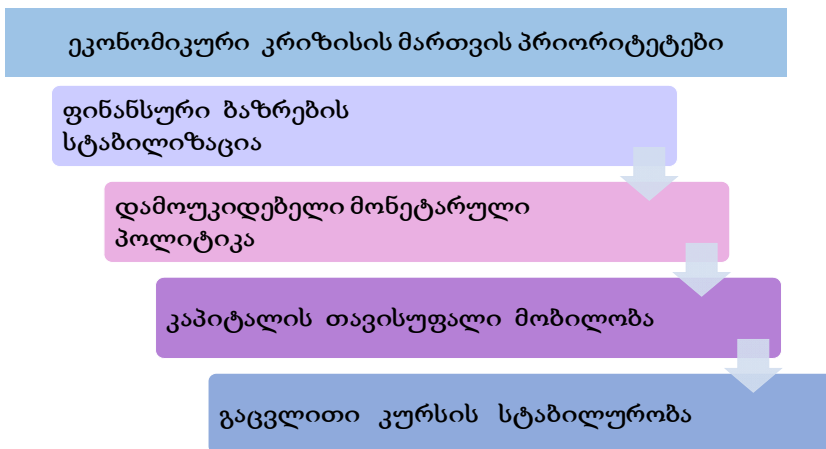
გლობალიზაციამ ეკონომიკის რეგულირების კლასიკურ მიდგომებში რადიკალური ცვლილებები შეიტანა, რამაც თანამედროვე პრობლემების მეცნიერული გადაწყვეტის და მათზე რეაგირების ახალი სტანდარტების შექმნა განაპირობა. შეიცვალა ეკონომიკური მსოფლმხედველობები, ახალი მიმართულებები შეიძინა განვითარების კონცეპტუალურმა საფუძვლებმა. ეკონომიკური სისტემის სტაბილიზაციის ფუძემდებლურ დებულებებში სოციალური ეკონომიკის და კონვენგენციის პარადიგმაში გაძლიერდა, რაც ეკონომიკის სოციალიზაციის თანამედროვე მოდელების - **ეკონომიკური ნაციონალიზმის და სოციალური ლიბერალიზმის** შექმნას დაედო საფუძვლად.

მსოფლიო ეკონომიკის ფრაგმენტაციამ ახალი მაკროეკონომიკური ზონები შექმნა საკუთარი გავლენის ცენტრებით, შეიცვალა გლობალურ სივრცეში ცალკეული ქვეყნის ეკონომიკური სტატუსიც. ქვეყნების ეკონომიკურ მოდელებზე გლობალიზაციის გავლენა **მსოფლიო ბაზრების ახლებურ კონფიგურაციასა** და ეკონომიკური წონასწორობის მოდელების ტრანსფორმაციაში გამოვლინდა. **განვითარებული ქვეყნების** ეკონომიკური პოტენციალის ზრდა საკუთარ მსხვილ კაპიტალს, უახლეს მეცნიერულ-ტექნიკურ კვლევებს, ფართო ინვესტიციური და ინოვაციური პროექტების განხორციელებას ემყარება, შესაბამისად, ამ ქვეყნების ეკონომიკა შედარებით მდგრადია გარე ფაქტორებთან მიმართებაში. **განვითარებად ქვეყნებში** კი, უცხოური ვალუტის, გრანტების, პუი-ის როლის არსებითმა ზრდამ, ისინი მნიშვნელოვნად გახადა დამოკიდებული გლობალური ეკონომიკის თანამედროვე ტენდენციებზე. ეს პროცესები სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობის განსხვავებულ კონფიგურაციებს და სრულიად ახლებურ სტანდარტებს სთავაზობს საზოგადოებას.

თანამედროვე გლობალურმა სისტემამ **ეროვნული ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტებში ცვლილებები** გამოიწვია და უფრო ელასტიური გახადა იგი საერთაშორისო სისტემებთან მიმართებაში. განვითარებადი ქვეყნები ძლიერ ეკონომიკაზე მნიშვნელოვანი დამოკიდებულის გამო, არსებითად, მომხმარებლის სტატუსით ერთვებიან ინტეგრაციულ პროცესებში, რომლის ეფექტი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად სწორად პოზიციონირებენ ისინი მსოფლიო ეკონომიკაში და როგორ რეაგირებენ ეკონომიკურ დისპროპორციებზე.

ეკონომიკური რყევების ზრდის შესაბამისად, იზრდება ეკონომიკაში **ხელისუფლების ჩარევის** მასშტაბებიც, განსაკუთრებით მაღალია მისი მარეგულირებელი როლი რისკების პრევენციასა და კომპლექსური ანტიკრიზისული სტრატეგიის შემუშავების საკითხში, კრიზისის მართვის როგორც აქტიურ ფაზაში, ისე პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის ეტაპზე. პანდემიური კრიზისის ტრანსნაციონალურმა ბუნებამ მმართველობითი სტრუქტურების სახელმწიფოთაშორისი კოორდინაციის აუცილებლობა, სახელისუფლებო აქტიობის კომპლექსურობა და ერთიანი ინფორმაციული ქსელის შექმნა მოითხოვა, რაც თანამედროვე პროცესების ძირითადი თავისებურება გახდა.

ეკონომიკური რისკების გამწვავება ზრდის კრიზისების წარმოშობის საფრთხეს, გლობალური ეკონომიკის პირობებში მისი ძირითადი მიზეზი ფინანსური ბაზრების არასტაბილურობა ხდება, რასაც, თავის მხრივ, კაპიტალის მოძრაობის მეტისმეტი ლიბერალიზაცია, მაღალი საბანკო რისკები და ქვეყნების ეკონომიკის გარე ფაქტორებზე მნიშვნელოვანი დამოკიდებულება იწვევს.

7

იცვლება კრიზისების მართვის სტანდარტები და სახელმწიფო პრიორიტეტები. მისი მიზანი დღეს ეკონომიკური ზრდის ნაცვლად, განვითარების სტაბილურობის უზრუნველყოფა ხდება. ანტიკრიზისული მართვა ხელისუფლებისაგან სისტემური რისკების ადრეულ ეტაპზე იდენტიფიცირებას მოითხოვს, გადამწყვეტ როლს რისკ-ფაქტორების გამოკვლევა და მათთან მიმართებაში ხელისუფლების სწორი სტრატეგიის შემუშავება იძენს. ეკონომიკური კრიზისის პრევენციის და მართვის პრიორიტეტი ხელისუფლების მიერ დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკა

კის გატარება, კაპიტალის მობილობის რეგლამენტაცია და გაცვლითი კურსის სტაბილურობის უზრუნველყოფა გახდა.

- **დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკა** კონკრეტული სიტუაციის მიხედვით მონეტარული ინსტრუმენტების ცვლილების საშუალებას იძლევა. მაგ. **ინფლაციის დაბალი დონის** დროს ცენტრალურ ბანკს საშუალება ეძლევა **შეარბილოს მონეტარული პოლიტიკა, ინფლაციის მაღალი დონის დროს კი, ამაღლებს რეფინანსირების განაკვეთს**, რაც ახალი ნონასწორული მშპ-ის ჩამოყალიბებას განაპირობებს. დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკა ხელისუფლებას სავალუტო რეჟიმების ცვლილების საშუალებას აძლევს, ამისი საუკეთესო მაგალითი პანდემიური კრიზისის საწყის ეტაპზე საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ **თავისუფალი ცურვიდან რეგულირებადი ცურვის რეჟიმზე გადასვლა იყო**, რის ფარგლებშიც, 2020 წელს მან 930 მლნ აშშ დოლარის ინტერვენცია განახორციელა ფინანსურ ბაზრებზე, რითაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ეკონომიკის უცხოური ვალუტით უზრუნველყოფასა და ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაციაში. საქართველოს მონეტარული პოლიტიკის წარმატების აღიარებაა ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2019-2023 წწ. მსოფლიოს საუკეთესო ბანკირად ხუთგზის დასახელება. სწორი სავალუტო სტრატეგიის შედეგი იყო პოსტკრიზისული პერიოდის დასაწყისშივე უცხოური ინვესტიციების მნიშვნელოვანი ზრდა საქართველოში და ინფლაციური პროცესების სწრაფი დარეგულირება;
- **კაპიტალის თავისუფალი მობილობა** გლობალური ეკონომიკის არსებითი ნიშანი გახდა. ქვეყნებს შორის ურთიერთობას მნიშვნელოვან სპეციფიკას კაპიტალის მოძრაობის მეტისმეტი ლიბერალიზაცია და გავლენების ცენტრის ცვლილება აძლევს. სიახლეა ის, რომ უცხოური კაპიტალი არა მხოლოდ ზრდის ფინანსური ბაზრების მოცულობას და ფინანსური რესურსებით ეკონომიკის უზრუნველყოფას, არამედ მისი მეშვეობით **იმპორტიორი ქვეყანა გავლენას უკვე მიმღები ქვეყნის სავალუტო პოლიტიკაზეც** ახდენს და, გარკვეულწილად, ზღუდავს მის მიერ დამოუკიდებელი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების შესაძლებლობას, რამდენადაც, უცხოური კაპიტალის მართვა ინფლაციის ნაცვლად, საპროცენტო განაკვეთის თარგეტირების რეჟიმს ემყარება, ეს კი, ცენტრალური ბანკის მხრიდან მონეტარული პოლიტიკის განსხვავებულ მექანიზმების გამოყე-

ნებას მოითხოვს. ამასთან, კაპიტალის ინტენსიური შემოდინებით გაზრდილმა საგარეო ვალის ტვირთმა, შესაძლოა, ფინანსური ბაზრების დისპროპორცია და, გარკვეულ შემთხვევაში, ფინანსური შოკიც კი გამოიწვიოს, ამდენად, ხელისუფლების ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში განსაკუთრებულ ადგილს კაპიტალის მოძრაობის რეგლამენტაცია და მისი მოსალოდნელი შედეგების გარკვეული კორექტირება იკავებს;

- **გაცვლითი კურსის მნიშვნელოვანი რყევების** თავიდან ასაცილებლად, ცენტრალური ბანკი მონეტარულ ინსტრუმენტებზე აპელირებს, ამასთან, მხედველობაშია მისაღები ავტომატური სტაბილიზატორები, რომელთა ფუნქციონირება **overshooting-მექანიზმში** ვლინდება. როდესაც ბაზარზე ჩნდება გაცვლითი კურსის გაუფასურების მოლოდინი და შედეგად იზრდება რისკ-პრემია, ვალუტის **გასამყარებლად** ხელისუფლება **საპროცენტო განაკვეთს ამალავს**, მაგრამ ამ გზით იზრდება **სავაჭრო დეფიციტის ზრდის რისკიც**, რასაც შედეგად, შესაძლოა, სავალო კრიზისი მოყვეს, ამიტომ აუცილებელი ხდება გაცვლითი კურსის მარეგულირებელი არამონეტარული ინსტრუმენტების გამოყენებაც, რაც ხელისუფლებისაგან განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს. ვალუტის კურსის რეგულირების ეს მექანიზმები აისახა სებ-ის ანტიკრიზისულ სტრატეგიაში, რამაც რთულ ეკონომიკურ გარემოში ვალუტის მეტნაკლებად ეფექტური მართვა გახადა შესაძლებელი.

გლობალური კრიზისის მიმდინარეობის შესწავლამ და მისმა მეცნიერულმა შეფასებამ მნიშვნელოვანი სიახლეები შეიტანა კრიზისების მართვის კლასიკურ სტანდარტებში, განსაკუთრებული როლი შეიძინა პროგრამების კოორდინაციის და ანტიკრიზისული მექანიზმების კომბინირებული გამოყენების თანამედროვე მექანიზმებმა, ჩამოყალიბდა **კრიზისისულ გარემოში ეკონომიკის რეგულირების თანამედროვე კონცეფცია**, რომლის არსიც ხელისუფლების მიერ სტაბილიზაციის ორ ალტერნატიულ ვექტორს შორის, **ფასების სტაბილიზაციას და ეკონომიკურ ზრდას შორის** არჩევანის გაკეთების აუცილებლობაში მდგომარეობს. კერძოდ:

- თუკი სახელმწიფოს პრიორიტეტი **ფინანსური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფაა**, ინფლაციის შესაზღუდად ცენტრალური ბანკი **რეფინანსირების განაკვეთს ზრდის**. მონეტარული პოლიტიკის კომიტეტმა ეროვნული ვალუტის გასამყარებლად

2022 წ. იანვარში რეფინანსირების განაკვეთი საქართველოში 10.5%-მდე გაზარდა და რეფინანსირების სესხების მოცულობა 420 მლნ ლარით შეამცირა. მაგრამ, რეფინანსირების განაკვეთის ამაღლებით გაზრდილმა სავაჭრო დეფიციტმა შესაძლოა, კრიზისული მოვლენები გამოიწვიოს, ამ პროცესის რეგლამენტირება „სექტორალური პრიორიტეტის სტანდარტით“ არის შესაძლებელი, თუმცა, ითვლება, რომ იგი წინააღმდეგობაში მოდის ლიბერალური დოქტრინის პრინციპებთან და ამ ეტაპზე, მას, როგორც **ჩაშენებულ სტაბილიზატორს**, მსოფლიოს მრავალი წამყვანი ფინანსური ინსტიტუტის მსგავსად, არც სებ-ი არ აღიარებს. სისტემური რისკების დასარეგულირებლად, სექტორალური სტანდარტის ნაცვლად, სებ-ი 2019 წლიდან **მაკროპრუდენციულ პოლიტიკას** იყენებს, ბლუმბერგით სავალუტო ვაჭრობასთან და რისკების მართვის ახალი **ბაზელი - 3 სტანდარტებთან** ერთად;

- თუკი სახელმწიფოს პრიორიტეტი **ეკონომიკური ზრდაა**, ცენტრალური ბანკი **ამცირებს მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთს**, რაც ზრდის ერთობლივ მოთხოვნას, შედეგად, საპროცენტო განაკვეთი თანდათან იწყებს ამაღლებას, რასაც თან ფასების ზრდა ახლავს, საპროცენტო განაკვეთის ზრდის კვალობაზე, ნომინალური გაცვლით კურსი კვლავ გამყარდება, რაც საშუალოვადიანი პერიოდისათვის ახალ წონასწორულ მშპ-ს აყალიბებს.

ექსპანს. მონეტ. პოლიტ.: $i \Downarrow \Rightarrow Z \Uparrow \Rightarrow i \Uparrow \Rightarrow P \Uparrow \Rightarrow E \Uparrow$

გაზრდილი მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთი ამცირებს ერთობლივ მოთხოვნას და წმინდა ექსპორტს, რაც სავაჭრო დეფიციტის და, შედეგად, სახელმწიფო ვალის ზრდას იწვევს. ასეთი რთულად მართვადი პროცესი აფერხებს სრულყოფილ პროგნოზირებას და ეკონომიკის მარეგულირებელი ინსტრუმენტების აუცილებელ კომბინირებას მოითხოვს.

კრიზისის თავდაპირველ ეტაპზე შეზღუდული ფინანსური, მატერიალური და მმართველობითი რესურსების არსებობის და მსოფლიო ბაზრების მკაცრი ლოქდაუნის გამო, საქართველოს ხელისუფლებამ აქცენტი უპირატესად, ფასების სტაბილიზაციაზე გააკეთა, რისი შედეგიც 2021 წლის ინფლაციის ორნიშნა მაჩვენებლის (14.5 %) 2023 წლის დეკემბერში 0.4%-მდე შემცირდა, რითაც საქართველომ მსოფლიო მასშტაბით საუკეთესო შედეგი აჩვენა. **კრიზისის მწვავე ეტაპის დასრულებაზე**

მიუთითებდა ატიპიური ბუნების ნაცვლად, მისი სტანდარტული ნიშნების გაჩენა (განსაკუთრებით მწვავე სავალო კრიზისი, გამოკვეთილი სტაგფლაციის პროცესი, სასაქონლო ბაზრების სტრუქტურული ტრანსფორმაციები), რამაც 2021 წლიდან კრიზისის მართვის კლასიკურ მეთოდებზე დაბრუნება და პოსტკრიზისულ ეტაპზე სწრაფი გადასვლა გახადა შესაძლებელი. **ეკონომიკური შეზღუდვების შემსუბუქების და მსოფლიო ბაზრების გახსნის შემდეგ, ხელისუფლება გადავიდა პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროგრამაზე**, იგი სტრუქტურული რეფორმებით და დასაქმების ზრდით ეკონომიკის დაბალანსებას ითვალისწინებდა, რაც პუი-ის არსებით ზრდას და რეინვესტირების გაფართოებას ემყარებოდა და რასაც, შედეგად, ვალუტის შემდგომი გამყარება და ინფლაციის ტემპის შენელება მოყვა. პოსტპანდემიურ პერიოდში ხელისუფლებამ კონცენტრირება უპირატესად, ეკონომიკურ ზრდაზე გააკეთა და 2021 წლიდან საქართველომ ამ მიმართულებით მსოფლიოში საუკეთესო შედეგი აჩვენა, 2021 წელს ზრდამ 10.6 %-ს, მიაღწია, 2022წ.-10.2 %, 2023წ.-7.0 %.

პანდემიური კრიზისის მართვაში ჩვენი ქვეყნის გამოცდილება ერთ-ერთი საუკეთესო და პრეცედენტული აღმოჩნდა მსოფლიოსათვის, ნარმატების ძირითადი ფაქტორი მთავრობის მიერ პანდემიის მართვასა და ეკონომიკური ზიანის მინიმიზაციის ფაქტორებს შორის სწორი ბალანსის დაცვა იყო. ეფექტური ანტიკრიზისული სტრატეგია მთელი რიგი დადებითი ტენდენციის წინაპირობა გახდა, კერძოდ, **კრიზისის ეტაპზე ქვეყანაში ფუნქციონირება არ შეუწყვეტია არცერთ მსხვილ საწარმოს, ადგილობრივი ექსპორტი 3.5%-ით გაიზარდა, სავაჭრო ბრუნვამ 1.5 მლრდ აშშ დოლარით მოიმატა და ბალანსმა 4.7 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა, საერთაშორისო რეზერვები 11.5%-ით გაიზარდა**. გასათვალისწინებელია, რომ მთავრობის უცხოური სესხი არ ოპერირებდა ფინანსურ ბირჟებზე და ფიქსირებული კურსით პირდაპირ კონვერტირდებოდა ეროვნულ ვალუტაში, რაც ძალიან იშვიათი პრაქტიკაა მთელ მსოფლიოში, ეს რეალურად გამორიცხავდა უცხოური სესხით ფინანსურ სპეკულაციებს და იგი მთლიანად ვალუტის მონეტიზაციას ხმარდებოდა. უცხოური რეზერვების ეფექტურმა მართვამ მონეტარული პოლიტიკის ნარმატება განაპირობა, რის გამოც 2021-2022 წ.წ საერთაშორისო საკრედიტო სარეიტინგო კომპანიამ საქართველოს ფულად-საკრედიტო სისტემა სტაბილური ჯგუფის BB კატეგორიას მიაკუთვნა, 2023 წელს კი, სტაბილურიდან პერსპექტიულ კატეგორიაში გადაიყვანა. **ფინანსური სტრესის ინდექსი (FSI) 14 პუნქტით შემცირდა**.

აღსანიშნავია ხელისუფლების მიერ გატარებული აქტიური **დედოლარიზაციის პოლიტიკა**, რის შედეგადაც არსებითად შემცირდა

სტრუქტურული რისკები და გაიზარდა დამოუკიდებელი მონეტარული პოლიტიკის გატარების შესაძლებლობები. **დოლარიზაციის** მაღალი დონე კურსის გაუფასურებას და მაღალ ინფლაციას იწვევს, ამასთან, უარყოფით გავლენას ახდენს მსესხებლების სტრატეგიაზე, ზრდის ფინანსურ რისკებს და, ზოგადად, ეკონომიკის არასტაბილურობას განაპირობებს. ამასთან, დედოლარიზაციაზე გამოდევნებით ლარზე ხელოვნურად გაზრდილი მოთხოვნა, მის გაძვირებას იწვევს და, შედეგად, წონასწორობის ახლებურ კონფიგურაციას განაპირობებს. საქართველოს ეკონომიკის უცხოურ ვალუტაზე დამოკიდებულების ხარისხის შემცირება ეკონომიკის ავტონომიურობის მაჩვენებელი და მეტი სტაბილურობის გარანტი ხდება.

კრიზისულ გარემოში ეკონომიკის სტაბილიზაციის ფაქტორებად უპირატესად, **ფისკალური მექანიზმები** - გადასახადების შემცირება და სახელმწიფო დანახარჯების ზრდა განიხილება. რამდენადაც საქართველოს კანონმდებლობიდან გამომდინარე, გადასახადი ნაკლებელასტიური ინსტრუმენტია, ფისკალური პოლიტიკის ძირითად ელემენტად სახელმწიფო **დანახარჯები** გამოდის. პანდემიურმა კრიზისმა მნიშვნელოვანი **ცვლილებები შეიტანა საქართველოს ბიუჯეტის სტრუქტურაში** და მისი არსებითი კორექტირება მოითხოვა. სახელმწიფო ბუჯეტიდან ანტიკრიზისული პროგრამისთვის 2 მლრდ ლარი გამოიყო, რაც, უპირატესად, სახელმწიფო სოციალური პროექტების დაფინანსებაზე (1500 მლნ ლარი) და ბიზნესის მხარდაჭერაზე წარიმართა (430 მლნ ლარი). სწორმა ფისკალურმა პოლიტიკამ კრიზისის მადესტაბილიზებელი მასშტაბები მნიშვნელოვნად შეამცირა, ეს პროცესი სებ-მა აქტივების შესყიდვის გაფართოებით, დაკრედიტების დაფინანსების გაზრდით და საპროცენტო განაკვეთის შემცირებით განამტკიცა.

საქართველო ემყარება „**ევროკავშირის ფისკალური წესით**“ განსაზღვრულ **ფისკალური უსაფრთხოების პრინციპებს და ევროსტანდარტებს**, რომლის პარამეტრები 2022 წლის მონაცემებით, შემდეგია:

ფისკალური უსაფრთხოების ნორმატივები

საგადასახადო ტვირთი / მშპ 30%,	საქართველო – 23%
ბიუჯეტის დეფიციტი / მშპ 3%.	საქართველო – 3.1%
სახელმწიფო ვალი / მშპ 6 %,	საქართველო – 39.8%
სტაბილური შემოსავლები	

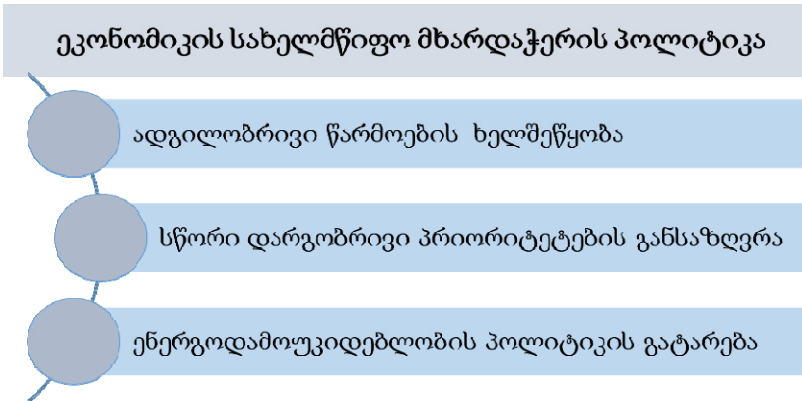
კვლევამ აჩვენა, რომ საქართველოში ფისკალური მდგრადობის არც ერთი პარამეტრი არ სცდება დასაშვებ ზღვრულ სიდიდეს როგორც მიმდინარე პერიოდში, ისე პერსპექტივაში, რაც რაციონალური საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკის გატარების საშუალებას იძლევა, კერძოდ, ფისკალური მდგრადობის მიმდინარე და პროგნოზული პარამეტრები საქართველოში შემდეგია:

ფისკალური მდგრადობის საპროგნოზო პარამეტრები

პარამეტრები	2020	2025	ზღვარი
სახელმწიფო ვალი/მშპ	31.6%	31.9%	50%
სახელმწიფო ვალი/ქსპორტი	146%	132%	200%
სახ. ვალი/ბიუჯეტის შემოსავლები	115%	117%	300%
ვალის მომსახურება/მშპ	11.2%	11.6%	25%
ვალის მომსახ/ბიუჯეტ. შემოსავლები	8.8%	10.3%	35%
ბიუჯეტის შემოსავლები/მშპ	27.6%	27.2%	25%
ბიუჯეტის ხარჯები/მშპ	30.6%	30.2%	30%
ბიუჯეტის დეფიციტი/მშპ	3.0%	3.0%	3.0%

რამდენადაც განვითარებად ქვეყნებს შედარებით მცირე რესურსი აქვთ დიდ პოლიტიკაში დამოუკიდებელი მანევრირებისთვის, მათთვის კრიზისის შემდგომი გამწვავების და სიღარიბის ზრდის პრევენციის მიზნით, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია საერთაშორისო თანამეგობრობის დახმარება გრანტების გაცემის, შეღავათიანი სესხების გამოყოფის ან/და სავალო ტვირთის შემსუბუქების ფორმით. საქართველოში კრიზისის მართვის პროცესში გადამწყვეტი როლი შეასრულა მსოფლიო ფინანსურმა ინსტიტუტებმა და ჩვენი ქვეყნის სტრატეგიულმა პარტნიორებმა, მათ შორის არსებითი მნიშვნელობა იქონია ევროკავშირის მიერ ფინანსური და ტექნიკური მხარდაჭერის მიზნით 2020 წელს გამოყოფილმა 1.9 მლრდ ევრომ, საიდანაც 2/3 - გრანტი და 1/3 - ხელსაყრელი კრედიტი იყო. 2021 წელს შემუშავდა 2021-2027 წწ. ევროკავშირთან საქართველოს ურთიერთობის ახალი სტრატეგიული დოკუმენტი, – „**მრავალწლიანი ინდიკატიური პროგრამა - MTP**“, რომელიც ამ თანამშრომლობის უფრო ფართო მასშტაბებს და ახალ პარტნიორულ მიმართულებებს ითვალისწინებს.

საქართველოში კრიზისის მართვის სტრატეგია სახელმწიფო მხარდაჭერის შემდეგ პრიორიტეტულ მიმართულებებს მოიცავდა:

მსოფლიო ფინანსურმა ინსტიტუტებმა დადებითად შეაფასეს საქართველოს საბიუჯეტო სისტემაში განხორციელებული საკანონმდებლო და ინსტიტუციური ცვლილებები, სსფ-მა საქართველოს ფისკალური სისტემა სტაბილურად მიიჩნია და ჩვენი **ფინანსური სისტემის რეფორმის** მიღწევები მსოფლიოში საუკეთესოდ აღიარა:

საქართველოს ფინანსური რეფორმის მიღწევები (მსოფლიო)	
• საჯარო ფინანსების მართვის რეფორმა	– I ადგილი
• საბიუჯეტო სისტემის გამჭვირვალობა	– I ადგილი
• საბიუჯეტო პროცესში მოქალაქე ჩართულობა	– IV ადგილი
• ბიუჯეტზე ზედამხედველობა	– XXI ადგილი

სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სტაბილიზაციას ემსახურება საქართველოს მთავრობის მიერ მიღებული „**საჯარო მმართველობის რეფორმის 2023-2026 წლების სტრატეგია**“ (16.02.2023), რის ერთ-ერთ ძირითად მიზანს კრიზისების პრევენცია და განვითარების პროგნოზირებადობის უზრუნველყოფა შეადგენს.

აღნიშნულ მიღწევებთან ერთად, სსფ-მა მოახდინა მიმდინარე ეტაპისათვის საქართველოს ფინანსურ სექტორში არსებული ძირითადი **გამოწვევების იდენტიფიცირება და მათი რანჟირება**. მან ყურადღება შემდეგ საკითხებზე გაამახვილა:

ფისკალური სისტემის ძირითადი გამოწვევები

- ფინანსური რისკების იდენტიფიცირება
- გრძელვადიანი ფისკალური მდგრადობის შეფასება
- სახელმწიფო ბიუჯეტის სარეზერვო ფონდების მართვა
- სახელმწიფო საწარმოების ფინანსური მართვა

ამასთან, სსფ-ის შეფასებით, საქართველოს **ფისკალური სტაბილურობის** უზრუნველსაყოფად ყურადღება გაუთვალისწინებელ, არაგეგმიურ ვალდებულებებზე, ბიუჯეტის ხარჯების დროში თანაბარი განაწილების უზრუნველყოფის საკითხზე, ახალი სოციალური პროგრამების ვალდებულებებსა და მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილებაზე უნდა გამახვილდეს.

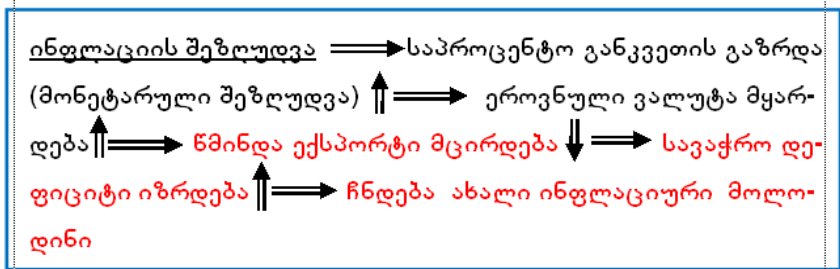
გლობალურმა პანდემიამ **სიღარიბის პრობლემის** ახლებური გააზრება მოითხოვა და რთული გამოწვევების წინაშე დააყენა ცივილიზებული სამყარო. საქართველოს მსგავსად, არსებითი ცვლილებები შევიდა მრავალი ქვეყნის ბიუჯეტის სტრუქტურაში, ბევრი მათგანი სოციალურად ორიენტირებული ახალი სტანდარტის ფისკალური პოლიტიკის შემუშავების აუცილებლობის წინაშე დააყენა, რაც სოციალური დანახარჯების წილის ზრდაში გამოიხატა და რაც, სავარაუდოდ, მომავალში უფრო ინტენსიურ სახეს მიიღებს.

კრიზისის მართვა, არასტაბილურობის კორექტირება და პოსტკრიზისული რეგულირება ყველაზე მეტად სხვადასხვა ფისკალური და მონეტარული ინსტრუმენტის **კომბინირებით** არის შესაძლებელი, მხოლოდ ამ გზით მიიღწევა მათი მაქსიმალური ეფექტი, მაგრამ კრიზისულ გარემოში ასეთი კომბინირების საშუალება საკმაოდ შეზღუდულია, ამიტომ ეს პროცესი მთავრობის მხრიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას და მაღალ პროფესიონალიზმს მოითხოვს.

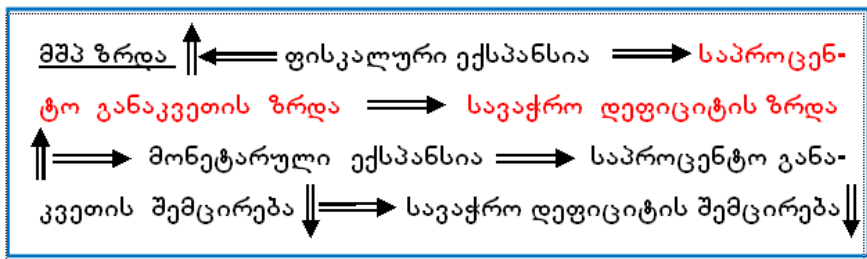
კრიზისის და მისი შემდგომი პროცესების მართვის მოდელირების და მოსალოდნელი შედეგების ალბათობის ზრდის მიზნით, ჩვენს მიერ შემუშავდა კრიზისების მართვის **უნიფიცირებული ერთიანი ჩარჩო-სტანდარტი**, რაც სხვადასხვა შოკის პირობებში ანტიკრიზისული მექანიზმების კომბინირებული გამოყენების განსხვავებულ ვარიაციებს იძლევა, გამოიყოფა ოთხი მიზნობრივი სიტუაცია - **ფასების სტაბილურობის უზრუნველყოფა, ეკონომიკური ზრდის მიღწევა, მაღალი საპროცენტო განაკვეთის მართვა, ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება**, განისაზღვრა თითოეული სი-

ტუაციის რეგულირებისათვის ყველაზე მეტად ეფექტური სახელმწიფო მექანიზმები და მათი კომბინირების ძირითადი ინსტრუმენტები.

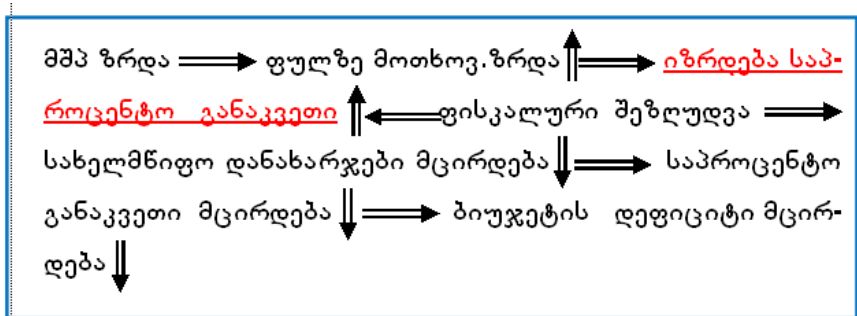
1. თუკი მთავრობის პრიორიტეტი ფასების სტაბილურობის უზრუნველყოფაა, ამ დროს ინფლაციის შესამცირებლად, სებ-ი მონეტარული შეზღუდვის პოლიტიკას მიმართავს:

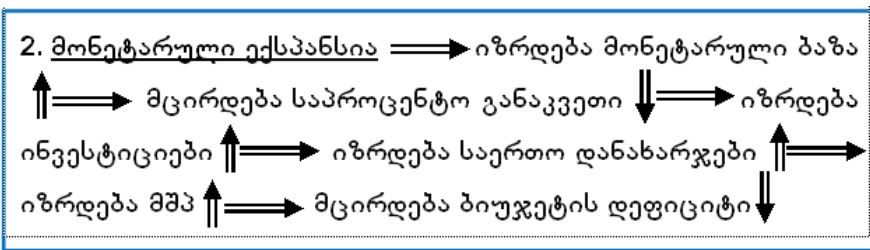
2. ეკონომიკური ზრდის მიღწევა ფისკალურ ექსპანსიასთან ერთად, მონეტარული ექსპანსიის კომბინირებას მოითხოვს:

3. მაღალი საპროცენტო განაკვეთის პირობებში ფინანსურ სტაბილიზაციას ხელისუფლება მონეტარულ მექანიზმებთან ერთად, ფისკალური შეზღუდვით ახდენს:

4. **ბიუჯეტის დეფიციტის** შესამცირებლად მთავრობა ფისკალური შეზღუდვის ან/და მონეტარული ექსპანსიის ინსტრუმენტებს იყენებს:

წარმატებულმა პოსტკრიზისულმა სტრატეგიამ საქართველოში ეკონომიკური ზრდის მსოფლიოში საუკეთესო შედეგები უზრუნველყო, რაც 2024 წელს 5.2%, 2025-2026 წწ. კი 5%-ის ტოლი იქნება, ამ ტემპით საქართველო სუსტად განვითარებული ქვეყნიდან, ჯერ განვითარებად, შემდეგ მზარდი ეკონომიკის ქვეყნების ჯგუფში გადავიდა, 2030 წელს კი, სსფ-ის პროგნოზით, მაღალგანვითარებულ ქვეყანათა ჯგუფში გადავა, – 15200 აშშ დოლარი მშპ-ის წარმოებით ერთ სულ მოსახლეზე, 2020 წლის 4200 და 2023 წლის 6.8000 დოლარის ნაცვლად. ეკონომიკური ზრდის მთავარ ფაქტორებად პოლიტიკის სტაბილურობა, გეოპოლიტიკური საფრთხეების შემცირება, ეკონომიკის პროდუქტიულობის და კონკურენტულობის ამაღლება, სოციალური და ინსტიტუციური მდგრადობის უზრუნველყოფა განისაზღვრა.

საქართველოში ეკონომიკური წარმატება ეფექტურ ფისკალურ და მონეტარულ პოლიტიკასთან ერთად, მნიშვნელოვნად განაპირობა სწორმა სტრუქტურულმა პოლიტიკამ, რაც იმპორტშემცვლელი დარგების და ენერგოდამოზავი ტექნოლოგიების უპირატეს განვითარებას ითვალისწინებს. სახელმწიფოს ეკონომიკიურ ფუნქციებში მნიშვნელოვანია „სახელმწიფო-ბიზნესის“ სისტემის სწორი კოორდინირება, რაც საკუთრების უფლების დაცვას, საგადასახადო წნეხის შემსუქებას, სამართლიანი კონკურენციის უზრუნველყოფას, ეფექტიანი საინვესტიციო პროექ-

ტების შემუშავებას, ინვესტორებთან აქტიურ თანამშრომლობას და სხვა მიმართულებებს ითვალისწინებს.

2023 წელს **OECD-იმ საქართველოს მცირე და საშუალო წარმოების სახელმწიფო მხარდაჭერის პოლიტიკა** მსოფლიოში საუკეთესოდ აღიარა და 12 ინდექსიდან 11-ში პირველი ადგილი მიაკუთვნა. 2023 წ. ევროკავშირის 17 ქვეყანამ საქართველო **ტურიზმისათვის უსაფრთხო ქვეყნად** მიიჩნია, მაშინ, როდესაც 2013 წლამდე არცერთი სახელმწიფო არ აღიარებდა ამას, CNN-მა კი, თბილისი მსოფლიო საახალწლო რუკაზე **ჯადოსნურ ქალაქთა ათეულში** შეიყვანა. მოგზაურობისა და ტურიზმის განვითარების რეიტინგში 2023 წელს საქართველო 44-ე ადგილზე იყო 2019 წლის - 68-ე ადგილის ნაცვლად, 2024 წელს კი, საქართველო მსოფლიო ტურიზმის მასპინძელი ქვეყანაა, რაც ჩვენი ქვეყნის კრიზისის შემდგომი რეფორმების მსოფლიო აღიარებაზე და საყოველთაო წარმატებაზე მიუთითებს.

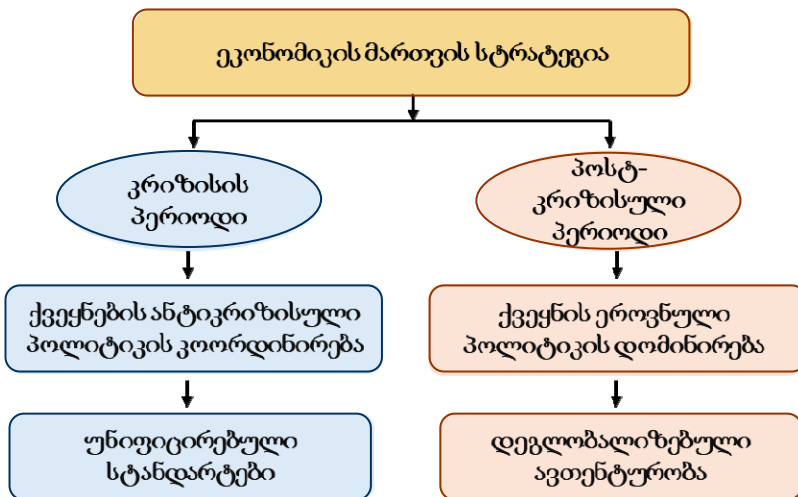
საქართველოსთვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს **ევროკავშირთან** თანამშრომლობის პერსპექტივები, რაც უპირველესად, „**ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებას - DCFTA**“ და **ENP - ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის პროგრამას** ემყარება. ეს პროცესი მდგრადი განვითარებისა და კონკურენციის პოლიტიკის ჰარმონიზაციას ემსახურება და თავისუფალი ვაჭრობის, განათლების, ინტელექტუალური და სამრეწველო საკუთრების, სურსათის უვნებლობის, სიღარიბის შემცირების და სოციალური თანასწორობის საკითხებში პოლიტიკურ-ეკონომიკურ თანამშრომლობას ითვალისწინებს. საქართველო ჩართულია „**აღმოსავლეთ პარტნიორობის პროგრამაშიც**“, რაც დემოკრატიის მაღალი დონის დამკვიდრებას, სამოქალაქო საზოგადოების აქტიურობას, უსაფრთხოების დაცვას, მიგრაციისა და საზღვრების მართვის საკითხებში თანამშრომლობას ისახავს მიზნად.

საქართველოს ხელისუფლების მიერ გატარებულმა ეფექტურმა ანტიკრიზისულმა პოლიტიკამ და მსოფლიო ფინანსური ინსტიტუტების მნიშვნელოვანმა დახმარებამ, ქვეყანა კრიზისიდან გაძლიერებული და წარმატებებზე ორიენტირებული გამოიყვანა, რისი დაგვირგვინებაც იყო 2023 წლის 14 დეკემბერს ქვეყნისთვის **ევროკავშირის წევრობის კანდიდატის სტატუსის მინიჭება**, რაც მნიშვნელოვანი ნაბიჯია საქართველოს ევროინტეგრაციის გზაზე.

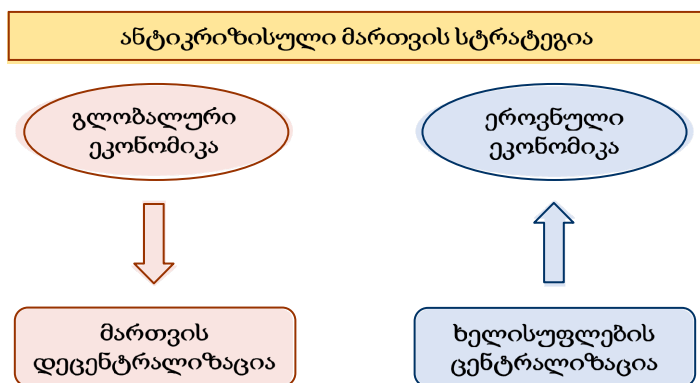
პანდემიური კრიზისის მართვის გამოცდილებამ ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების საკითხებში ახალი მიდგომები და თეორიული პოსტულატები გამოკვეთა, მიმდინარე პროცესებმა თვალნათლივ აჩვენა **ხელისუფლების მზარდი როლი ეკონომიკის რეგულირებაში** და განსაკუთრებით ხაზი გაუსვა მის მიერ მართვის ცენტრალიზებული ინ-

სტრუმენტების აქტიური გამოყენების გადამწყვეტ როლს არასტაბილურ გარემოში. თანამედროვე გლობალურ სამყაროში **მართვის ერთპოლუსიანი სისტემა თანდათან მულტილათერალური კავშირებით და მზარდი რეგიონალიზმით იცვლება**. ეს მსოფლიო თანამშრომლობაში ახლებურ მიდგომებს აყალიბებს, რაც ინტეგრაციის მოთხოვნების ეროვნული ეკონომიკის პრიორიტეტებით დაბალანსებას ითვალისწინებს. ეს პროცესი კრიზისის მართვის თანამედროვე, განსხვავებულ სტრატეგიაში აისახება.

მიმდინარე ეტაპზე ანტიკრიზისული სტრატეგიის მნიშვნელოვანი წინაპირობა **ინტეგრაციის უნიფიცირებული სტანდარტების დეგლობალიზებული ავთენტურობით შეცვლა** გახდა, რაც საფუძვლად დაედო კრიზისულ და პოსტკრიზისულ პერიოდებში მართვის განსხვავებულ სტრატეგიებს, კერძოდ, თუკი **გლობალურმა კრიზისმა** სხვადასხვა ქვეყნის ანტიკრიზისული პოლიტიკის კოორდინირება და ურთიერთგანპირობებულობა მოითხოვა, **პოსტკრიზისულ პერიოდში** დომინანტური ცალკეული ქვეყნის ეროვნული პრიორიტეტები და ეკონომიკური ინტერესები გახდა:

ამასთან, თუკი **გლობალურ დონეზე** თანამედროვე ეკონომიკური სისტემის ნიშანი მმართველობითი ფუნქციების **დეცენტრალიზაციაა**, რაც ეროვნული ხელისუფლებებისათვის მეტი უფლებების დელეგირებას ითვალისწინებს, **ქვეყნის დონეზე** პრიორიტეტული **ცენტრალიზებული მართვა** ხდება, რაც უპირატესობას მკაფიოდ გამოხატულ ეროვნულ ინტერესებზე დამყარებულ მართვის სტრატეგიას ანიჭებს.

მმართველობითი იერარქიის ეს დისონანსი გლობალური განვითარების მიმდინარე პროცესების ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია, რაც აუცილებლად უნდა იქნას გათვალისწინებული კრიზისების მართვის თანამედროვე სტრატეგიებში.

დასკვნა

თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკური ურთიერთობების სფეროში სახელმწიფოთაშორისი თანამშრომლობის ახლებური მიდგომები ყალიბდება. ინტეგრაციის უნიფიცირებული სტანდარტები ადგილს ქვეყნების **ინდივიდუალიზმს და დეგლობალიზებულ ავთენტურობას** უთმობს, რაც კრიზისების მართვის და პოსტკრიზისული სტაბილიზაციის პროგრამების განხორციელებას ინდივიდუალურად, ცალკეული ქვეყნის ეკონომიკის სტრუქტურის, კრიზისის ტიპის და სიმწვავის მიხედვით ითვალისწინებს. ეკონომიკის რეაბილიტაციის ძირითად ინსტრუმენტად გაცვლითი კურსის სტაბილიზაცია, დეფიციტური ბალანსის, სავალო პრობლემების და კაპიტალის ნაკადების ეფექტური მართვაა მიჩნეული.

ეკონომიკური სისტემის მართვის ერთპოლუსიანი სისტემა თანდათან **მულტილათერალური და ბილათერალური კავშირებით** იცვლება. ეკონომიკის გაძღოლის სისტემებიდან პრიორიტეტული **რეგიონალიზმი და ეკონომიკის სივრცითი ორგანიზაციის ფორმები** ხდება. იკვეთება **ეკონომიკური ნაციონალიზმის** ელემენტები. პანდემიურმა კრიზისმა წარმოაჩინა ინტეგრირებული ეკონომიკური სისტემების არასტაბილური ბუნება. მსოფლიო ბაზრებზე დამოკიდებულების პარალელურად, ცალკეული ქვეყნის კრიზისების მართვის სტრატეგიამ მათი ავტონომიური ფუნქციონირების და სამეზობლო პოლიტიკის მნიშვნელობა გაზარდა. ძლიერდება გარე შოკებზე ქვეყნების ეკონომიკის დამოკიდებულება, რაც კიდევ უფრო ზრდის ხელისუფლების პოლიტიკური აქტივობის როლს და ცენტრალიზებული მმართველობითი სისტემის ფუნქციონირების მნიშვნელობას.

მიმდინარე რთულ პოლიტიკურ-ეკონომიკურ პირობებში ქვეყნების წინაშე სხვადასხვა სახის და სირთულის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემა იჩენს თავს, რაც მათ მიერ დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარების აუცილებლობას, საკუთარი სოციალურ-ეკონომიკური სტრატეგიის შემუშავებას, პრიორიტეტების დადგენას და ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე, ინდივიდუალური ამოცანების განსაზღვრას მოითხოვს. ეროვნული **ეკონომიკის ინდივიდუალიზაციის** გაძლიერებასთან ერთად, თანამედროვე ინტეგრაციული პროცესები თითოეულ ქვეყანას საერთო ინტერესების და ურთიერთხელსაყრელი პრიორიტეტების ძიებისაკენ მოუწოდებს, რაც **ინტეგრაციის პროცესის ახლებურ კონფიგურაციას და ეკონომიკური კონცეფციების ახალ ფორმულირებას** განაპირობებს.

დეგლობალიზების ტენდენციების საპირისპიროდ, ქვეყნებში იზრდება ხელისუფლების ეკონომიკური აქტივობები, ფართოვდება მათი ფუნქციები და გადანაწევტილების მიღების ცენტრისკენული ტენდენციები. მართვის ვერტიკალიზაცია მნიშვნელოვნად ამცირებს რისკებს, განსაკუთრებით კი, მსოფლიო ბაზრების რყევით გამოწვეულ ეკონომიკურ პრობლემებს. პოსტინდუსტრიული საზოგადოებისათვის კონვერგენციის კონცეფციასთან ერთად, ქვეყნების ინდივიდუალური პრიორიტეტები, მსოფლიო ბაზრებზე პოზიციონირება და საკუთარი მოთხოვნების დეკლარირება ხდება ფუნქციონირების ძირითადი ფაქტორი.

გლობალური ანტიკრიზისული სტრატეგიის ნიშნები
• ანტიკრიზისული სტრატეგიის ახლებური დივერგენცია • არაპროგნოზირებადი პროცესების სტანდარტულით შეცვლა • კრიზისის მართვის ატიპური ფორმებიდან კლასიკურ მეთოდებზე გადასვლა • ხელისუფლების ეკონომიკური აქტივობის ამაღლება • ინტეგრაციის უნიფიცირებული სტანდარტების შეცვლა დეგლობალიზებული ავთენტურობით

არასტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიკური გარემო ობიექტურად მოითხოვს პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის პროცესში ხელისუფლების ჩართულობას და ქვეყნებს შიგნით ცენტრალიზებული მართვის გააქტიურებას, ასეთი არაორდინალური გარემო მსოფლიო თანამშრომლობის ახლებურ ხედვას და სრულიად განსხვავებულ მიდგომებს აყალიბებს, რაშიც ინტეგრაციის მოთხოვნები ეროვნული ეკონომიკის პრიორიტეტული განვითარებით იქნება დაბალანსებული.

რეაბილიტაციის პროცესში ხელისუფლების ეკონომიკური ფუნქცია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მეტი ავტონომიურობის უზრუნველყოფა, შიდა ინფლაციის თვითრეგულირება და ადგილობრივი ნარმოების მხარდაჭერა ხდება. მცირეშემოსავლიანი განვითარებადი ქვეყნებისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია საერთაშორისო თანამეგობრობის ფინანსური დახმარება. ხელისუფლების მხრიდან განსაკუთრებულ ზედამხედველობას მოითხოვს პანდემიური კრიზისის შედეგად არსებითად გაზრდილი საგარეო ვალის რაციონალური მართვა, აუცი-

ლებელი ხდება ეკონომიკის პრიორიტეტული დარგების, განსაკუთრებით, საშუალო და მცირე საწარმოების მხარდაჭერა რესურსების ეფექტიანი გამოყენების და სიღარიბის ზრდის პრევენციის მიზნით.

პოსტკრიზისული რეაბილიტაციის სტრატეგია პირველ რიგში, **ბიზნეს-სექტორის განვითარების ხელშეწყობას** და სახელმწიფოს მხრიდან მისი მხარდაჭერის ფინანსური მექანიზმების ფართო გამოყენებას მოითხოვს. ზრდის მაღალი ტემპები და ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაციის პოლიტიკა ახალ მოთხოვნებს უყენებს მისი რეგულირების მექანიზმებს, ფინანსური ბაზრების სტაბილიზაციის და კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობის სტანდარტებს.

პოსტპანდემიურ პერიოდში ეკონომიკის რეაბილიტაციის პროგრამები ორიენტირებული უნდა იყოს კრიზისის პერიოდში წარმოქმნილი პრობლემების საბოლოო ლიკვიდაციაზე, პრიორიტეტული მიმართულებების გამოყოფით და უპირატესად, მათზე კონცენტრირებით. პოსტკრიზისული პერიოდის ტრანსფორმაციული პროცესების მართვამ შემდეგი ძირითადი ტენდენციები უნდა ასახოს:

1. შესაძლოა ეკონომიკის განვითარების კრიზისამდელი უარყოფითი ფაქტორების გაძლიერება (მზარდი უთანასწორობა, სახელმწიფო ვალის ზრდა, სიღარიბის პრობლემის გამწვავება, ადამიანური კაპიტალის დასუსტება), რაც სახელმწიფოს პოლიტიკის მათ დაძლევაზე ორიენტირებას მოითხოვს;
2. ბუნებრივი რესურსების მარაგების უკმარისობის გამო, გაიზრდება ქვეყნების რესურსდამოკიდებულება და ენერგი-იმპორტიორების სტრატეგიის დომინირება მსოფლიო ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პროცესებში;
3. ახალ ფაზაში შევა და მნიშვნელოვნად მეტ დატვირთვას შეიძენს საგარეო ვაჭრობის, ტექნოლოგიური რესურსების ურთიერთგაცვლის, კლიმატის ცვლილების უარყოფითი შედეგების შემცირების საკითხებში ქვეყნებს შორის თანამშრომლობა;
4. სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობათა ფორმატში პრიორიტეტი ქვეყნებს შორის ფინანსურ კაცშირებს მიენიჭება, განსაკუთრებით გააქტიურდება ერთიანი ფისკალური სივრცის შექმნის, როგორც ინტეგრაციული პროცესების ნოვაციის საკითხი;

5. სახელმწიფო ინვესტიციები ფისკალურ გარემოსთან ჰარმონიზდება და მისი მხარდაჭერა მთავრობამ თავისი პოლიტიკის ერთ-ერთ პრიორიტეტად უნდა განიხილოს;
6. ქვეყნების განვითარების პროგრამებში გათვალისწინებული უნდა იყოს ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაციები, მან უნდა ასახოს მწარმოებლობის ზრდის, ნანოტექნოლოგიების, ციფრული ეკონომიკის და მწვანე ინფრასტრუქტურის დანერგვის თანამედროვე მზარდი მასშტაბები;
7. პოსტკრიზისულმა პროგრამებმა ქვეყნების ეკონომიკური გაერთიანება, მათი სოციალური და ინსტიტუციური მდგრადობა, ეკონომიკის კონკურენტულობა და რისკების პრევენცია უნდა უზრუნველყოს.

საქართველოსთვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ევროკავშირთან თანამშრომლობის პერსპექტივები, რაც უპირველესად, **„ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებას“ - DCFTA და ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულებას ემყარება.** ეკონომიკური და სოციალური განვითარების, ენერგეტიკული უსაფრთხოების და სახელმწიფო ინსტიტუტების მშენებლობის სისტემებში ორმხრივ თანამშრომლობას ემსახურება - **CIB** - ხელშეკრულება, ევროკავშირთან ეკონომიკური და სოციალური ინტეგრაციის, პარტნიორობისა და თანამშრომლობის ძირითადი პრინციპები ასახულია **PCA** და **ENP** ფორმატებში, რაც მიზნად ისახავს მდგრადი განვითარებისა და კონკურენციის პოლიტიკის ჰარმონიზაციას, თავისუფალი ვაჭრობის, განათლების, ინტელექტუალური და სამრეწველო საკუთრების, მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სფეროში თანამშრომლობას, ასევე ურთიერთობების გაღრმავებას სურსათის უვნებლობის, სიღარიბის შემცირების და სოციალური თანასწორობის საკითხებში.

ევროინტეგრაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობა და გლობალურ სამყაროსთან საქართველოს ინტეგრირების პრიორიტეტული პრინციპი ეკონომიკის ლიბერალური ადმინისტრირებაა. მსოფლიო ფინანსურ, ენერგეტიკულ, სასაქონლო, ბაზრებთან აქტიური თანამშრომლობა ჩვენი ქვეყნის განვითარების უალტერნატივო გზად არის მიჩნეული, სახელმწიფოს ამ სტრატეგიული კურსს ადასტურებს **„აღმოსავლეთ პარტნიორობის პროგრამაში“** საქართველოს ჩართვა, რაც თანამშრომლობის ახალ მიდგომებს, კრიზისების მართვის უნიფიცირებული სტანდარტების განსაზღვრას, სახელმწიფოების ანტიკრიზისული

სტრატეგიების კოორდინირებას და კომპლექსური მექანიზმების შემუშავებას ემყარება.

საქართველო თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკური სისტემის ერთ-ერთი აქტიური სუბიექტია, საკუთარი ინტერესებით და პრიორიტეტებით, ამ საკითხს მსოფლიოს წამყვანი სახელმწიფოები და, განსაკუთრებით ჩვენი პარტნიორი ქვეყნები საკუთარი პოზიციებიდან განიხილავენ, არაერთგვაროვნად აღიქვამენ და განსხვავებულად აფასებენ. შესაბამისად, ყალიბდება გლობალური და რეგიონული თანამშრომლობის ურთიერთგანსხვავებული ფორმები, ცალკეული სუბიექტის ინდივიდუალური სოციალურ-ეკონომიკურ თავისებურებებიდან და მიზნებიდან გამომდინარე. რეგიონული ინტეგრაციის სტრატეგია თანამედროვე გლობალურ და რეგიონულ ცვლილებებს, რეგიონის თითოეული სუბიექტის მოტივაციას, სოციალურ-ეკონომიკურ ფაქტორებსა და ეთნოკულტურულ თავისებურებებს უნდა ითვალისწინებდეს.

საქართველოს განვითარების მოდელი მსოფლიო პოლიტიკურ სივრცეში მისი ადგილის ახლებური განსაზღვრის და უსაფრთხო, მსოფლიოსათვის მიმზიდველ ქვეყნად ფორმირების იდეას უნდა დაემყაროს. საქართველოს გეოპოლიტიკური მისია ევრაზიის სატრანსპორტო-კომუნიკაციურ დერეფანში მისი დომინანტური როლით და რეგიონული ლიდერის ფუნქციით განისაზღვრება.

მსოფლიო ბაზრებზე ეფექტიანი პოზიციონირება, თანამედროვე ტექნოლოგიების და ინოვაციური იდეების იმპორტი, კონკურენტული რესურსების სივრცითი გენერირება და კონვერგენციის კონცეპტუალური ეფექტების რეალიზება გლობალიზაციის თანამედროვე სტანდარტია, ამასთან, განვითარების მიმდინარე ეტაპზე ინტეგრაციული პროცესების გარკვეული საფრთხეები და მოსალოდნელი არასასურველი შედეგები იკვეთება, შესაბამისად, გლობალიზაცია ცალსახად ვერ ჩაითვლება ეფექტურად, ამისათვის იგი თითოეული ქვეყნის პროგრესს უნდა ემსახურებოდეს.

ინტეგრაციის შედეგად მიმდინარე ეკონომიკის ასიმილაციის თანამედროვე პროცესს თან ახლავს საერთაშორისო კაპიტალის მოძრაობის არასტაბილურობა, მსოფლიო საბაზრო გარემოს სწრაფი ცვლილება, ინვესტორთა კოლექტიური ფსიქოლოგიის ფორმირება, რისკების გაძლიერება და ფასების მოსალოდნელი რყევა. ამ დროს დიდი როლი ეკისრება მთავრობას და პრობლემებზე მისი სწრაფი რეაგირების შესაძლებლობებს, არასტანდარტულ გარემოში ვლინდება ხელისუფლების ეკონომიკური და მმართველობითი უნარები, ანტიშოკური ტაქტიკის და შესაბამისი მექანიზმების გამოყენების ცოდნა, ეს შეეხება ეროვნული ვალუტის

სწრაფი დეველპაციის მართვის, ხელფასის კონტროლის, საპროცენტო განაკვეთის ზრდის, ფისკალური შეზღუდვების დაწესების, იმპორტის ტარიფის გაზრდის, გადასახადების გადიდების და სხვა დამცავი ბერკეტების გამოყენების შესაძლებლობებს.

ინტეგრაცია ამწვავებს მსოფლიო სიმდიდრის გადანაწილების და საზოგადოების ქონებრივი პოლარიზაციის პროცესებს. სუსტად-განვითარებულ ქვეყნებში მაღალი მოხმარების გამო, დაზოგვის და, შედეგად, ინვესტირების მასშტაბები იკლებს, რაც კიდევ უფრო აქვეითებს ეკონომიკურ აქტივობას და, შესაბამისად, მოსახლეობის ცხოვრების დონეს, ამ ქვეყნების სოციალურ პრობლემურობაზე მიუთითებს ის, რომ პენსიების სიდიდე ჯერ კიდევ მნიშვნელოვნად ჩამოუვარდება საარსებო მინიმუმს, მწვავდება დემოგრაფიული მდგომარეობა, მ.შ. ერის დაბერების პროცესი, სახელმწიფო ბიუჯეტისათვის მძიმე ტვირთად იქცევა სოციალური ტრანსფერები, ნაკლებად სოციალურად ორიენტირებული საბიუჯეტო სისტემა კი მოსახლეობის უარყოფითი განწყობების შექმნის კვალობაზე, სახელმწიფოებრიობას უქმნის საფრთხეს

იზრდება დასაქმებულთა სოციალური ტვირთი. შმო-ს პროგნოზით, თუკი 2020 წელს მსოფლიოში ათ დასაქმებულზე ერთი პენსიონერი მოდიოდა, 2050 წლისთვის ოთხ შრომისუნარიანი ასაკის მოქალაქეს მოუწევს ერთი საპენსიო ასაკის მოქალაქის პენსიით უზრუნველყოფა, ეკონომიკური ინტეგრაციით განპირობებული დემოგრაფიული საკითხების არსებითი ტრანსფორმაცია, განსაკუთრებით ამაღლებს მთავრობის საზოგადოებრივ პასუხისმგებლობას და მის სოციალურ ფუნქციას, რაც შედარებით არააქტუალურია მდიდარი ქვეყანების ჯგუფისთვის.

მსოფლიო სისტემებთან ინტეგრირების ეფექტის მაქსიმიზაცია და მოსალოდნელი რისკების შემცირება აუცილებლად მოითხოვს **გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში არსებული სოციალური, კლასობრივი და ეთნიკური დაპირისპირების შესუსტებას.** საჭიროა გამჭვირვალე და ეფექტური კავშირის არსებობა მთავრობასა და ბიზნესს შორის, ხელისუფლების ანტიმონოპოლიური აქტივობა და არაკორუფციული გარემოს ფორმირება, სამუშაო ძალის ბაზრის მოქნილობა, მენარმეობის სოციალური პასუხისმგებლობის და მოსახლეობის სოციალური სოლიდარობის უზრუნველყოფა და სხვ.

გლობალიზაციის ნეგატიური შედეგების დასაძლევად და მისი საპროგნოზო ეფექტის მისაღწევად, აუცილებელია ძირითადი ანტიშოკური მექანიზმების გამოყენება, ეს პირველ რიგში, **ქვეყანაში მაღალ დანაზოგებს და პროდუქტიულ აქტივებში ინვესტირებას ითვალისწინებს.** ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით, მხოლოდ ასეთი საინვეს-

ტიციო სტრატეგიის შემუშავებით და შესაბამისი ინსტიტუციურ-სამართლებრივი ბაზით უზრუნველყოფის პირობებში შეუძლიათ ქვეყნებს წარმატების მოპოვება. უცხოური კაპიტალის მოზიდვასთან ერთად, გლობალიზაცია აუცილებლად მოითხოვს შიდა ინვესტიციების გაზრდას, მაკროეკონომიკური მექანიზმების ამოქმედებას, ადამიანური რესურსების მობილიზებას, საფინანსო სისტემის სტაბილიზებას, უცხოური ტექნოლოგიების მიმართ ღია პოლიტიკის გატარებას, დიფერენცირებულ მიდგომებს მონეტარულ და ფისკალურ პოლიტიკაში, საგადასახადო განაკვეთისა და კრედიტის მართვაში, ინდუსტრიული განვითარების სტრატეგიაში.

ევროკომისიის რეკომენდაციით, საქართველოს სოციალურ სისტემაში დღეისათვის ყველაზე აქტუალური რამოდენიმე მიმართულებაა: დასახვეწია უმწიკვების მონაცემთა ერთიანი ბაზის შედგენის და სოციალური დახმარების ბენეფიციართა პერსონიფიცირების მეთოდოლოგია, ამასთან, რეკომენდირებულია სოციალური სარგოს იმგვარი რეგლამენტირება, რომ მან შრომისუნარიანი მოსახლეობის დემოტივირება და უმუშევრობის სტიმულირება არ გამოიწვიოს. მოსახლეობის სოციალური დაცვის და საპენსიო უზრუნველყოფის პროგრამების შედგენასთან ერთად, სახელმწიფომ სოციალური ტრანსფერების დივერსიფიცირება უნდა განახორციელოს ცალკეული მიზნობრივი ჯგუფის მიმართ - სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფი ოჯახები, მინდობითი აღზრდის ჯგუფები, მზრუნველობამოკლებული ბავშვები, შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირები, ბავშვთა ფსიქოსომატიური რეაბილიტაციის ცენტრები, ოჯახური ტიპის სახლები და სხვა. ასეთი პრინციპით შედგენილი სოციალური პროგრამები სახელმწიფო ბიუჯეტის გამჭვირვალობის და საჯაროობის აუცილებელი წინაპირობა ხდება.

საქართველოს განვითარების მოდელის შერჩევა ზუსტ არგუმენტირებას მოითხოვს, იგი მსოფლიო პოლიტიკურ სივრცეში მისი ფუნქციის განსაზღვრას უნდა დაემყაროს. გლობალურ პროცესებში სატრანსპორტო დერეფნის ფუნქცია საქართველოსთვის უნივერსალური ხასიათისაა. არსებითია მისი როლი „ჩრდილოეთ-სამხრეთის“, „აღმოსავლეთ-დასავლეთის“ სქემებში და კავკასიის რეგიონში ბიზნეს-პლატფორმის პროექტებში, ტრანზიტის იდეა ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურულ ტრანსფორმაციას და მმართველობის ინტეგრირებული ფორმების გამოყენებას მოითხოვს, ყალიბდება ახალი დარგობრივი პრიორიტეტები: ენერგეტიკა, ტელეკომუნიკაციები, საინფორმაციო სისტემები, მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, განათლება, მშენებლობა, გარემოს დაცვა

და ა.შ., იქმნება მსოფლიო ბაზრების კონიუნქტურასთან ადაპტირებული თანამედროვე დარგობრივი პრიორიტეტები.

განვითარების სახელმწიფო სტრატეგია ქვეყნის პროგრესს, მის საერთაშორისო ცნობადობის ზრდას, საზოგადოებრივი კეთილდღეობის ამაღლებას და მოსახლეობისათვის ღირსეული ცხოვრების პირობების შექმნას უნდა ემსახურებოდეს. სახელმწიფო სისტემა ეფექტურად ჩაითვლება მაშინ, როდესაც ეკონომიკის მდგრადი განვითარება დემოკრატიული ინსტიტუტების განმტკიცებით, სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირებით და ეროვნული ფასეულობების შენარჩუნებით იქნება უზრუნველყოფილი.

მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე პროცესი არასტანდარტული და რთულად რეგულირებადია, იგი ძნელად ემორჩილება ეკონომიკური განვითარების საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებს და ინდივიდუალურ, უაღრესად დივერსიფიცირებულ და ხშირად არაორდინალურ მიდგომებს მოითხოვს. **პოსტპანდემიური პერიოდის მთავარი კონცეფცია განვითარების სტაბილურობის უზრუნველყოფა გახდა, ეს არსებითად ამცირებს ეკონომიკურ დისპროპორციებს, რაც ამაღლებს პროცესების პროგნოზირებადობის შესაძლებლობას, ამით იგი ხელს უწყობს ქვეყანაში სოციალურ და პოლიტიკურ სტაბილურობასაც.** შესაბამისად, განვითარების კონცეპტუალური შეფასება მაკროეკონომიკური წონასწორობის აღდგენას და მის ხანგრძლივ შენარჩუნებას უნდა ემსახურებოდეს.

STATE POST-CRISIS STRATEGY

1. Program of Economic Rehabilitation During a Post-crisis Period

Introduction

The contemporary world is marked with a deglobalisation process which changes inter-state relations and the role of economic policies in crisis management. The recent economic crisis, due to the Covid-19 pandemic, has stressed further the unstable nature of integrated economic systems (Immordino, **Oliviero & Zazzaro, 2022; Valinurova et al., 2021; Dinkin & Telegina, 2020**).

The current pandemic crisis appeared to be different from previous experiences in number of ways. First, it highlighted its transnational and origin-specific nature. Second, it was the first case when non-economic factors caused an economic crisis. Third, and due to the above-mentioned reasons, it turned to be particularly difficult to predict. In such situation, crisis management imposed the provision of a continuous chain of global information transmission and the need for interstate coordination of relevant governance structures (**Kravchenko et al., 2021; Shatnaw, 2021**).

This crisis also intensified the issue of rational management of the economy and structural transformations. Among the existing problems, three important issues were highlighted: conducting an independent monetary policy, ensuring capital mobility with open financial accounts, and exchange rate stability. According to the Organic Law on "Economic Freedom" of the European Union (2011), any factor which increases the equilibrium amount of output is reflected in the economic rehabilitation plan. Such exogenous factors are primarily fiscal mechanisms, i.e. - Reduction of taxes and increase of state expenditures. This crisis caused important structural problems with their effects on public expenditures (especially health expenditures, to the public expenditures, economic growth, price stability and budget balance) in both, developed and developing countries. Nearly every state declared an increase in public debt, inflation and unemployment rates, while an important decrease was shown in growth rates and capital outflows (**Canakci & Arslan, 2021**).

The current pandemic crisis has shown the need for correct coordination of global economic systems and optimal distribution of functions between individual levels of socio-economic systems (**Immordino, Oliviero & Zazzaro, 2022; Matuszak et al., 2022; Tabatadze, 2022**). At the same time, it made clear the role of governments in maintaining or achieving the country's political and economic stability. Finally, the recent

crisis, due to its non-standard and hardly predictable nature, highlighted the need for its individual but closely coordinated management (**Tabatadze, 2022**).

The theoreticians of economic crisis management argue that one of the main goals of crisis management is to ensure economic stability. This requires early identification of systemic risks, studying risk factors and determining the appropriate management strategy (Tabatadze & Tsanova, 2009). The state role in this process is crucial as made clear throughout the different economic crises of the 20th century (Eihak & Mitra, 2009). In an increasing globalisation, managing these crises required an optimal functioning of governments in the global environment, development of unified standards of economic management, mutual coordination of states' independent anti-crisis policies and correct forecasting of economic development trends (Angosto-Fernández & Ferrández-Serrano, 2022; Dinkin & Telegina, 2020; Abbe, 2019; Tabatadze, 2016).

The findings of this boon contribute to the scientific literature in number of ways. They show that the rates of economic recovery are different depending on the severity of the crisis itself, but also on the severity of economic fluctuations and the range of declines within different country. The recovery rate also varies according to the specifics of countries economic structures, the effectiveness of economic support policies and other factors. Despite the unified crisis management strategy after the world pandemic, the difference in its economic results can be explained by the different level of development of countries and the heterogeneous social responsibility of different societies. The findings also show that in the post-crisis period the search for the economic growth gives place to balancing of the economy and to diminishing the negative effects of the crisis (**Dinkin & Telegina, 2020**). Another contribution is a suggestion of economic rehabilitation framework after economic crisis. We argue that the post-crisis rehabilitation programs of individual countries need to be elaborated individually, but withing a close collaboration. As for the developing countries, the findings suggest that a crisis environment, can be used as a helping hand, to review the priorities of country's economic and fiscal policies and, ultimately, changing the country's positioning into the world marketplace.

1.1. The role of government in economic development

When it comes to a crisis management, the main goals of state regulation can be grouped into two sets: to prevent risk development and to develop a right anti-crisis policy and harmonise it with global requirements. This implies the determination of stabilisation policy of national economies and an inclusive growth (**Valinurova et al., 2021**). The level of influence of the government on the economy is

different per country, based on their economic development level on number of other macroeconomic elements, such as the constitutional arrangement of the country, the level of decentralisation, the socio-economic functions of the government and the degree of delegation of its powers (**Angosto-Fernández & Ferrández-Serrano, 2022; Durcova, 2021; Abbe, 2019; Tabatadze, 2016**). Number of studies of the effects of the financial crisis on European economies clearly

Demonstrate a substantial differentiation across the region. These studies claim that economies with lower inflation, smaller current account deficits, and lower dependence on bank-related capital inflows have been impacted less and/or dealt better with the effects of crisis (**Eihak & Mitra, 2009**).

The economy of developed countries bases the growth of its potential on the latest scientific and technical researches, implementation of extensive investment and innovative projects, and investment in capital production technologies. Therefore, the economy of these countries is relatively stable in relation to external factors and changes in global markets (**Adomnicai, 2019; Eihak & Mitra, 2009**). Developing countries face different picture. Due to lack of resources, they become dependent on the most powerful economies, which create new variations of interstate relations and offers completely new standards of cooperation to the society (**Angosto-Fernández & Ferrández-Serrano, 2022; Durcova, 2021; Çanakci & Arslan, 2021; Alalawneh, 2020**).

The followers of modern liberal ideology, contrary to the Keynesian school, fundamentally reject the need for substantial state intervention in the economy. According to them, centralized governance has a corrective effect on supply and demand, thus can change real information about the market. Some recent studies have demonstrated that the distortion and the central bank's limited concern for financial stability led to the appointment of a liberal central banker, and as a result an increase in the turnover rate implied a higher degree of liberalism for low learning gains (**André & Dai, 2023**).

Frederic Hayek believed that the intervention of the state in the economy could cause a crisis, out of which the only way was through market mechanisms. As mentioned by Levina, "any intervention of the state in the game of spontaneous forces is a step towards totalitarianism" (**Levina, 2002**).

A significant transformation of state functions takes place in a crisis environment, as the crisis shakes the principles of the gradualist concept of the post-industrial society and causes deformations of existing macroeconomic balance (Tabatadze & Tsanova, 2009). The recent global economic fluctuations and a clearly expressed cyclical nature of development, required significant changes in the neoclassical principles and activated Keynesian approaches to the economic essence of the state

(Durcova, 2021; Çanakci & Arslan, 2021). Its regulatory function has significantly increased in the process of risk prevention and development of a complex anti-crisis strategy. As the environmental, social and governance components of a sustainable economy have a significant impact on systemic risks, their regulation required an active involvement of the state and the use of relevant tools.

1.2. Theoretical foundations of crisis management

The unipolar system of governance is losing its power in the modern economic world to the decentralized relationships. As a result, new elements of economic nationalism are being formed (Tabatadze, 2020). The contemporary process of deglobalisation has been particularly emphasized by the pandemic crisis, which has stressed further the unstable nature of integrated economic systems (Valinurova *et al.*, 2021; Dinkin & Telegina, 2020). Along with the dependence of countries on the world markets, the importance of their autonomous functioning and neighbourhood policy has increased. The increase of countries' dependence on external shocks has increased the role of the economic and political activity of the government and the importance of the functioning of the centralized management system (Tabatadze, 2016).

The theoretical foundations of crisis management and, in general, economic regulation, are undergoing significant adjustments. Classical standards are transformed and, in some cases, completely rejected (Tabatadze, 2022). Theorists actively discuss the relevance and possibilities to implement independent crisis management mechanisms at different stages of crisis (Tabatadze & Tsanova, 2009). It is also argued whether a large-scale functional load for monetarism is rationally justified, or how correctly the direct connection between the money supply and the price index is defined (Durcova, 2021). Paul Krugman (2021) believes that "the doctrine that the supply of money rules everything has never been supported by evidence". According to Jerome Powell, there was a very strong correlation between monetary aggregates and inflation or economic growth when this relationship was first analysed. However, economy and monetary system have changed since, breaking the correlation between the money supply and economic growth (Chugunov, *et al.*, 2021). Neoclassicists (Branson, Drobny, Rogoff) believe that inflation depends on the money supply only in closed economies or during strong exogenous factors, such as pandemics and wars.

Some argue that financial stability is a public good that sovereign debt shocks can weaken it in its unstable aspects. Active monetary policies incentivize fiscal discipline by reducing the cost of balance consolidation (Canofari, Bartolomeo & Messori, 2023).

The basis of Friedman's monetarism is called into question – is there a need for the permanence of money circulation? The linear relationship between inflation and

money supply is thus broken. It is argued that the change in the money supply does not momentarily affect inflation, and the transmission mechanisms are not linear (**Levina, 2002**). Since the 80s, the increase in the money supply, contrary to the opinion of monetarists, was accompanied by a decrease in inflation (**Chugunov et al., 2021**). Friedman explained this irregularity by the fact that due to the reduction of the interest rate, the price of money on hand also decreased. Indeed, the financial markets were characterized by such irregular process during the first year of pandemic crisis.

When it comes to the role of policy in crisis, management, scholars disagree on the optimal solution. Some argue that monetary policy-based stabilisation policies are more effective in ensuring macroeconomic stability. Others, consider that fiscal policy instruments have a higher control power than monetary policy instruments (**Cevik, Dibooglu, & Kutun, 2014**). Yet others put forward the help of coordinating between monetary and fiscal policymakers (**Tetik & Yıldırım, 2021; Jawadi et al., 2016**).

Crisis management is based on different standards depending on the extent of integration of countries into global systems and on their level of development. Developed countries, due to their strong economic potential, are relatively resistant to changes in world markets, while poor countries, due to their dependence on powerful countries, act as consumers in the world systems (**Tabatadze, 2022; Valinurova et al., 2021; Shatnawi, 2021, Abbas, 2019; Adomnicai, 2019**). Analysing the impact of Covid-19 pandemic on financial markets, Angosto-Fernández & Ferrández-Serrano (2022) argue that regardless a similar negative impact of the pandemic on the global stock market, significant differences can be noted among countries, with least developed economies being the most impacted. Indeed, the stability of developing economy is very sensitive to external shocks and global transformation processes (**Canofari, Bartolomeo & Messori, 2023**). This sets new standards for interstate relations and offers completely different forms of cooperation to society. Countries are positioning themselves in a new way in the global system and the economic status of their participation in this system is changing. More than the stability of its economic system, a developed society is characterized by the important role of the state in risk prevention (**Adomnicai, 2019**). Studies demonstrate that the government income support instruments are important determinants of mistrust in institutions for the management of an economic crisis in developed economies (**Immordino, Oliviero & Zazzaro, 2022**).

The regulatory function of the government increases significantly in the process of developing a complex anti-crisis strategy and managing crises both in its active and post-crisis rehabilitation stages. A large scale of the modern crises made it necessary to cooperate between state authorities and even between the academic

researchers. This includes joint research, common actions and mutually coordinated, complex development of anti-crisis strategies. Some authors argue that ~determining the anti-crisis strategy is a process of predicting the crisis and overcoming it by respecting the goals of each participant and an objective trend of their development. (Tabatadze, **2016, p. 480**). In the anti-crisis program, the state's economic functions and crisis management mechanisms should be transformed based on the specificities of the current processes and the requirements for economic stabilisation (Shatnawi, 2021). Scholars also highlight the need of a formula-based method of fund allocation which considers the social and economic impact of crisis at a local level (Matuszak et al., **2022**). Additionally, the anti-crisis plan should reflect the role of the society in the development process and its mental changes under crisis conditions (Tabatadze, **2022**).

1.3. Crisis Management in Developing Economies

Despite the global nature of the pandemic, countries develop individual approaches which increases the area of economic influence of the standard products of globalisation (oil, gas, wheat). The role of energy monopoly countries in world processes increases, increasing the degree of dependence of the rest of the world on them. These processes undermine the classical principles of convergence and demanded its transformation (Kravchenko, **2021**). These changes also affected the unified pandemic crisis management systems.

Post-crisis stabilisation in developed countries is possible with rational use of resources and flexible currency policy. Low-income developing countries, especially due to the substantially increased debt after the recent pandemic crisis, have extremely little chance of independent manoeuvring on a global scale (Abbes, **2019**). Thus, financial assistance from the international community through grants, concessional loans and debt relief becomes vital for such countries (Kavvadi, **2020, p.50**).

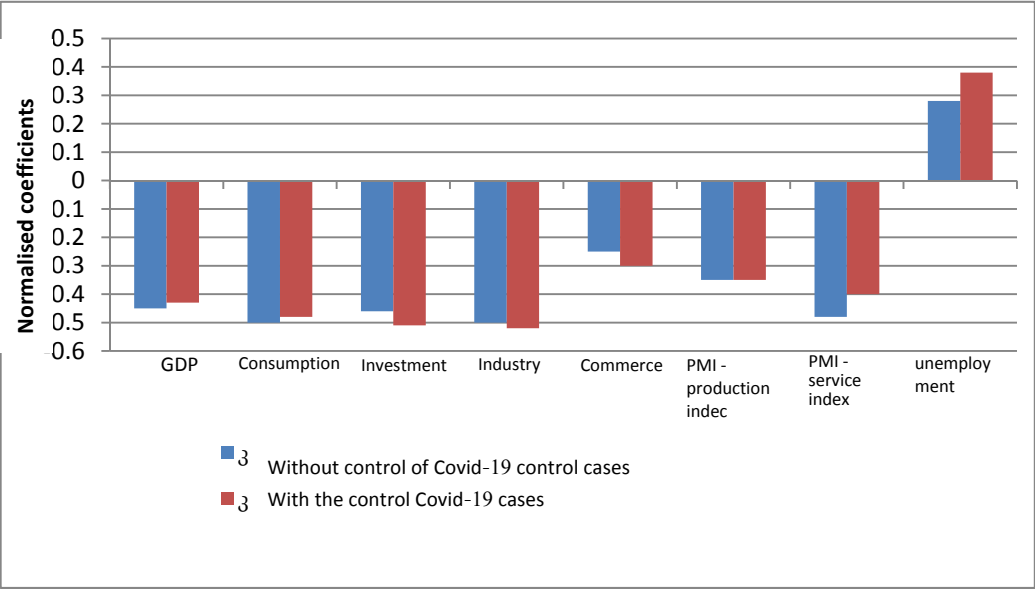
The policy of structural transformation of the economy (mainly, the transition to import-substituting industries and energy-saving technologies) puts new, enhanced demands on the qualifications of the workforce and management skills (Kravchenko, **2021**). It is necessary to improve the business environment, which requires activation of the economic function of the state and good coordination of the "state-business" relation as it has been demonstrated by number of empirical studies. (Shatnawi, **2021**). This primarily concerns the protection of property rights, reducing tax pressure and ensuring fair competition. It is also important to develop effective investment projects and actively cooperate with investors, stabili-

se financial markets, and ensure free movement of capital (Valinurova et al., 2021; Kravchenko, 2021; Alalawneh, 2020).

1.4. Empirical evidence of crisis management after the Covid-19 world pandemi

At the first stage of the crisis, restrictions were defined as the main mechanisms to cope with the effects of the crisis. Generally speaking, severe restrictions hampered economic activity and prolonged the rehabilitation period. Studies have shown that countries with severe restrictions and, therefore, high restrictions index, experienced a sharp decline in GDP, driven by lower consumption (Kavvadi, 2022; Çanakci & Arslan, 2021; Shatnawi, 2021). During the recent pandemic crisis, the magnitude of the fall in GDP was relatively small (2-6%) in countries with severe restrictions (with an index of 55-65) and the economic decline was 12-20%. This classical standard of correlation between the severity of restrictions and economic activity was broken only in China, where, despite the strictest restrictions, the economy's decline was equal to the world average. The figure 1 presents the results of the restriction strategy on different elements of economy using a normalized coefficient. It compares the results with and without the control of Covid-19 cases.

Figure 1. Lockdown and economic activity indicators

Source: International Monetary Fund, World Economic Outlook, 2020

The positive economic processes of 2021 brought significant changes to the global anti-crisis strategy and required its divergence. The process of crisis management from atypical forms has, to some extent, returned to its classical methods. At the initial stage, the completely unpredictable process acquired the standard signs of a crisis: particular aggravation of the debt crisis, increase in budget costs, stagflation process, structural changes in commodity markets. As a result, the management was carried out according to established standards from 2021.

Transition to a self-sufficient economy was named as the main strategy of economic development. The post-crisis rehabilitation process was significantly influenced by the strategy of structural transformation of the economy, for which the European Union allocated one trillion Euro in 2021. The following were identified as priority industries: energy and climate-saving directions, the so-called "smart" industries and the digital markets.

With the increase of systemic risks, special importance was given to the optimisation of sectoral changes from 2022. Accordingly, to the state support policy. It was adapted to the general situation of the specific period and focused on the realisation of medium-term goals of economic stabilisation. In order to regulate the crisis in the European Union, free funds were accumulated on a large scale. For example, the contribution of the European Central Bank in providing the economy with liquid funds was particularly high. However, problematically, the movement of financial capital did not change. As a result of this mismanagement, the fundamental rules of securities acquisition and lending before the pandemic did not change. Because of this the accumulated funds were mainly used to increase the value of securities on the stock markets, instead of serving the medical sector as a whole.

According to expert assessment, the rate below the magnitude was maintained in 2022. In 2021, the rapid change in economic factors led to the unpredictability of development and required a substantial adjustment of the rehabilitation plans, due to which the forecast values of economic growth in most countries were changed. For example, in 2021, the specified forecast value of economic growth in the USA increased by 2.1%, in Japan by 0.8%, and in the countries of the Eurozone, on the contrary, these indicators decreased, which was caused by new restrictions and economic shutdowns in several countries. The IMF predicted relatively low rates of economic development for the medium-term perspective, which was fully consistent with the main principles of post-crisis rehabilitation. (**Table 1**).

Table 1. Recent global economic growth parameters

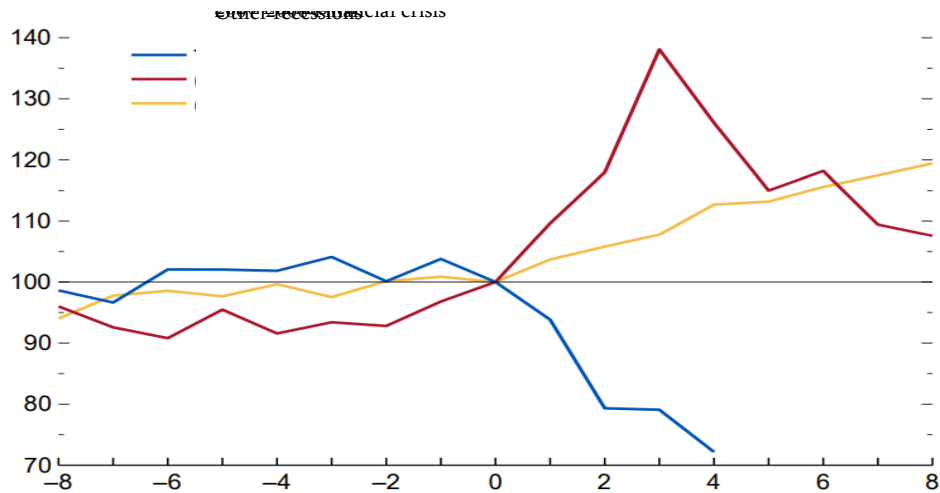
	Pre-crisis	Crisis	Post-crisis
	2019	2020	2021-2022
Annual fluctuation in GDP	2.8	-4.4 -3.5	5.2 4.2
Developed economies	1.7	-5.8 -4.9	4.3 3.1
USA	2.2	-4.3 -3.4	3.1 2.5
European Union	1.3	-8.3 -7.2	4.2 3.6
Japan	0.7	-5.3 -5.1	3.1 2.4
United Kingdom	1.5	-9.8 -10,0	4.5 5.0
Canada	1.7	-7.1 -5.5	3.6 4.1
Other leading economies	1.7	-3.8 -2.5	3.6 3.1
Developing economies	3.7	-3.3 -2.4	6.3 5.0
Developing Asia	5.5	-1.7 -1.1	8.3 5.0
China	6.1	1.9 2.3	8.2 5.6
Developing Europe	2.1	-4.6 -2.8	4.0 3/9
Russia	1.3	-4.1 -3.6	3.0 3.9
Latin America and the Caribbean	0.0	-8.1 -7.4	4.1 2.9
Brazil	1.1	-5.8 -4.5	3.6 2.6
Low-income developing countries	5.3	-1.2 3.5	4.9 5.5
Georgia	5.2	-6.1 4.5	10.6 10.2

Source: International Monetary Fund, World Economic Outlook, 2020

Developed countries have been able to provide effective assistance to households. Fiscal tools were successfully used to increase state financing of direct taxes, capital, soft loans, grants, transfers and other mechanisms. Along with this, central banks have effectively used open market operations, increased credit financing, interest rate reductions, and other monetary policy tools. Effective monetary and credit, fiscal and financial policies have protected the world from a larger crisis. The transfer policy of the state quickly increased consumer spending, it was especially useful for entities with a deficit of liquid funds, credit guarantees, loan financing programs practically eliminated the risks of bankruptcy, by IMF 1990-2020 A study of the economies of 13 developed countries showed that the risk of bankruptcy of economic agents during the Covid-crisis has decreased compared to previous recessions,

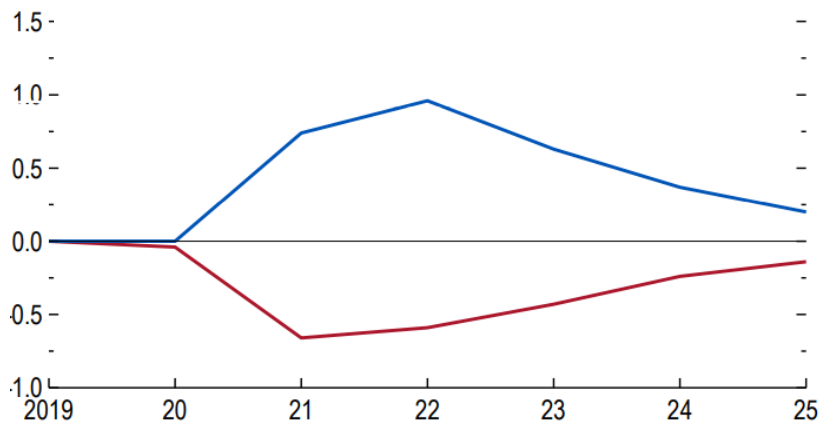
however, this may also be an objective result of the moratorium imposed by the government on accepting bankruptcy applications in some countries.

Figure 2. Impact of global crises on private business bankruptcy
Source: CIEC, Global Economy Data, 2020

The World Bank suggested that the authorities maintain the support strategy until the pace of economic recovery accelerates and calculated the relationship between economic renewal and the effect of anti-crisis reform, which made a significant change in the IMF's 2021 economic recovery forecast parameters.

Figure 3. Forecast of the world economic growth

Source: CIEC, Global Economy Data, 2020

2. Post-pandemic crisis management strategy of Georgia

Macroeconomists argue that the rate of economic rehabilitation is related to the effective functioning of the country's healthcare system, the flexibility of its structure, the ability to adapt, and the experience of functioning in similar conditions. Accordingly, the rehabilitation terms should be different depending on the economic system and development level of a country. For example, experts forecasted the pre-crisis level of the **USA and Japan** to be restored by the middle of 2021, while the Eurozone countries and Great Britain were predicted to restore the pre-2019 results only after 2022.

Georgia showed one of the best results of global crisis management in the world. This experience has become a precedent for other countries. Few success stories can be mentioned: Not a single large enterprise stopped operating in the country; international reserves increased by 11.5% and local exports by 3.5%, 1,056 million; the trade deficit improved in dollars and amounted to 4.7 billion dollars, as a result of the effective monetary policy. In 2021 the international credit rating company Fitch left **Georgia in the BB category** of the economic stability according to the ease of doing business and the attractiveness of the business environment, maintaining the investment environment and ensuring resilience to external shocks.

A key success factor can be identified as the government's attempt to maintain a balance between managing the pandemic and minimizing the economic damage. At the beginning of the crisis, the pandemic caused a sharp decrease in the economy of Georgia and further aggravated the existing problems: exchange rate of GEL, inflation, investment, unemployment, and public debt. The largest decrease was recorded in the hotel and restaurants sector - 80%, followed by a 20% decrease in the transport and warehousing sectors. Entertainment and leisure sector services decreased by 15%.

In terms of the degree of restrictions, Georgia was ranked 15th out of 184 countries, which indicates rather strict restrictions, and which was reflected in the general macroeconomic balance. Due to lockdowns, the budget of Georgia lost 16 million GEL daily in 2020, with a total of one billion GEL. The economic decline in Georgia was 6.1% in 2020, however, according to experts, if the economy had not been shut down, the overall decline would probably have reached 8%. This, along with a sharp slowdown in economic growth, led to an increase in the budget deficit from 4% to 9%.

Georgia managed to undertake successful fiscal and economic policies. In the very beginning of the crisis, the country determined new priorities of its fiscal policy which allowed to stabilise the scale of the crisis and significantly reduced the degree

of destruction. State programs of entrepreneurial support, transfers to domestic farms and social assistance for persons with limited liquid funds showed significant results. Thanks to this new policy Georgia managed to provide a large-scale fiscal support to households in the second phase of the crisis, by expanding the purchase of assets, increasing credit financing, and reducing the interest rate.

The pandemic crisis made significant changes in the budget of Georgia and required its substantial adjustment. Total expenses in 2021 It amounted to 25% of the GDP, 2 billion from the state budget for the anti-crisis program. GEL was allocated, which went to two priority directions, – financing of state social projects (grant of allowances, financing of population social protection projects, increase of teachers' salaries, indexation of pensions) and business support (**430 million GEL**).

In the strategy of state support of the economy, a special place was given to the rational spending of state funds and the issue of regulating the state debt. The new policy is derived from the basic requirements of the "EU Fiscal Rule" and aims to four outcomes: control the budget deficit, increase the efficiency of spending of funds, reduce the cyclicity of fiscal policy and prevent its unsustainability. The International Monetary Fund evaluated this strategy as particularly successful, namely because the state managed to keep the main internal resources necessary for macroeconomic balance, which led to unprecedented rates of economic recovery in the country already in 2021 (**International Monetary Fund (2020)**).

Georgia also changed its priorities in terms of economic policy. The transit and tourism function were defined as the main priorities of the Georgian economy, with the aim to create prerequisites for a stable positioning in the world markets. In 2021, the growth of the Georgian economy amounted up to 10.6%, which was the best result in the region and the second-best result in Europe. IFM predicted to Georgia the highest economic growth in the region and in Europe (34.5%) for a medium-term period (2021-2025). In 2022, compared to the previous year, the volume of **PUI doubled and reached an unprecedented level for Georgia - 1 billion 675 million USD which created additional resources for economic growth. (Geostat, 2020)**.

An important feature of the post-crisis rehabilitation of the economy is the openness of markets and the positioning of countries in international trade. The correct crisis management strategy of Georgia and the efficiency of post-crisis rehabilitation led to a significant revival of foreign economic activities and restoration of pre-pandemic foreign trade level. In November 2022, the export volume of **Georgia increased by 14.1% compared to the previous month and amounted to 491.1 million US dollars**. This significantly contributed to the stabilisation of financial markets and to the strengthening of the local currency (the GEL strengthened by 13 points against the US dollar in November 2022, compared to the

corresponding period of 2021. The level of public welfare has also increased. In the third quarter of 2022 the price of the hands of employees in the business sector increased by 145 USD and amounted to 610 USD. In November, compared to November of the previous year, the import increased by 20.8% and amounted to 1248.8 million US dollars, and the index of overlap of imports with exports increased by 39.3%. (Geostat, 2022).

According to the **IMF's expert assessment**, high rates of economic growth in the medium term will bring significant progress and world recognition to Georgia, in particular, by 2027. Indeed, the legal foundations of business management and the parameters of association with international legislation have been significantly improved. According to the World Justice Project, according to the index of freedom from corruption, Georgia ranks 30th in the world, which indicates a significantly improved environment in terms of business promotion and interest of foreign investors. IMF also predicts the increase in GDP per capita and with the optimistic forecast the country has the possibility to move to the group of rich countries (15,200 US dollars/per capita) by 2030 (IMF, 2020).

3. An optimal state strategy of post-crisis management

Economic scholars disagree on the optimal solution to manage a crisis. Some argue that monetary policy-based stabilisation policies are more effective in ensuring macroeconomic stability (Kondratenko, V. & Kostadinowska-Miloseska, 2017). Others, consider that fiscal policy instruments have a higher control power than monetary policy instruments (Cevik, Dibooglu, & Kutan, 2014). Yet others put forward the help of coordinating between monetary and fiscal policymakers (Tetik & Yıldırım, 2021; Jawadi et al., 2016). It is mainly acknowledged the role of networks in crisis management. However the networks can bring both, a benefit, or a risk as it also increases interconnectedness and interdependence between countries. If a network can increase risk-sharing effects by absorbing external shocks efficiently, it can also heighten the degree of contagion effects by widening the channels for shock spillovers (Ahn et al., 2017). Different countries implemented different strategies to fight against the economic recession. Some proved to be more successful than others. Even if the contextual nature of the crisis does not allow one to come up with one optimal strategy for the global economy, it is argued that certain similarities can be observed between developing, on the one hand, and between the developing economies, on the other hand.

Some major fiscal and economic policies were implemented in Georgia which proved to be very positive in managing the economic crisis. In the beginning

of the crisis, Georgia determined new priorities of its fiscal policy which allowed to stabilise the scale of the crisis and significantly reduced the degree of destruction (Tabatadze, 2022). State programs of entrepreneurial support, transfers to domestic farms and social assistance for persons with limited liquid funds showed significant results. In the second phase of the crisis the country managed to provide large-scale fiscal support to households thanks to this new. It allowed expanding the purchase of assets, increasing credit financing, and reducing the interest rate.

The present research has revealed some interesting and novel findings. First, we observe new approaches to interstate cooperation, where unified standards of integration give way to individualism and deglobalized authenticity of countries. Because of this, stabilisation programs need to be developed individually, considering the structure of the economy of each country and the type and severity of the crisis. The peculiarity of the global economy, against the background of the decentralisation of the world unified management system, has become the activation of centralized management elements within countries. This is based on a new standard of world cooperation, in which the requirements of integration should be balanced with the need of developing national economies.

Another interesting result is a need for a close collaboration in parallel of increasing decentralisation. Indeed, an effective management of crisis needs ensuring the compatibility of the anti-crisis policies of different countries, which gives a greater result in a complex environment. Cooperation is particularly effective in creating and harmonizing a common fiscal space. The development of a common policy between countries is very important for trade and technological relations, as well as cooperation in combating the negative consequences of climate change.

Third, and particularly for developing economies, this research has shown that the perspectives of cooperation with the European Union are especially important for the proper management of post-crisis processes. In the case of Georgia, this is primarily based on the **"Deep and Comprehensive Free Trade Agreement - DCFTA"**. In addition, bilateral cooperation in economic and social development, energy security systems and the construction of state institutions are necessary. In Georgia, the issues of economic and social integration with the EU were initially reflected in the PCA and ENP agreements on partnership and cooperation. These programs aim to harmonise sustainable development and competition policies, which includes cooperation in the field of free trade, education, intellectual and industrial property, consumer rights, food safety, poverty reduction and provides deepening of relations in issues of social equality. Today, Georgia is involved in the **"Eastern Partnership Program"**, which provides for the establishment of a high level of democracy, the activity of civil society, cooperation in security, migration, and border management issues.

As a result of this research, the following theoretical and practical contributions were highlighted. **First, economic rehabilitation programs** in the post-pandemic period should be focused on the final elimination of the problems that arise during the crisis, and not on their temporary dissimulation. This should be done by identifying priority directions and concentrating on them.

The second contribution is the development of a framework for managing transformational processes in the post-crisis period. The framework proposes the following six forecasts:

1. **It is possible that the pre-crisis negative factors of economic development** may be strengthened (increasing inequality, increase in public debt, aggravation of poverty, weakening of human capital).

2. Due to the **shortage in natural resources**, the resource dependence of countries and the dominance of energy providers in the world economic and political processes will increase.

3. **Cooperation between countries** in matters of foreign trade, mutual exchange of technological resources, reduction of the negative consequences of climate change will enter a new phase and gain significantly more weight.

4. In the format of interstate **relations, priority will** be given to financial relations between countries, especially the issue of creating a single fiscal space as an innovation of integration processes will be activated.

5. **As state investments harmonizes** with the fiscal environment, the governments should closely consider this aspect in their economic policies.

6. **The structural transformations** of the economy should be considered in countries' development programs, and it should reflect the modern growing scale of the introduction of production growth, nanotechnologies, digital economy, and green infrastructure. These programs should ensure the economic equalisation between countries, their social and institutional stability, the competitiveness of the economy and the possibility to prevent risks.

The third contribution of this work is especially important for developing economies. Studying the example of Georgia showed that for developing economies, the crisis period can be used as a lever for a strategic change. As a result of the carried-out reforms and investments, Georgia used the opportunity to become a safe and attractive country for foreign investment, to successfully play the role of a regional leader and to implement liberal administration of the economy, which is one of the important prerequisites for European integration. Changing from a transport corridor to a logistics hub of the region, requires changes in two directions. First, the post-crisis rehabilitation strategy requires the promotion of the development of the business sector and a wide use of financial mechanisms (in a form of

state support). High rates of growth and its structural transformation policy put new demands on the mechanisms of economic regulation. This involves the stabilisation of financial markets and ensuring the free movement of capital. Coordinating goals and harmonizing national monetary strategies should become the basic principle of the operation of countries' monetary strategies in the global environment. Georgia's involvement in the "Eastern Partnership Program" is based on new approaches to cooperation, definition of unified crisis management standards, coordination of states' anti-crisis currency strategies and development of complex mechanisms. Second, in terms of legislation, states should accelerate the type of reforms that specifically encourage the growth of domestic economic activity. Here, together with the executive authorities, the parliament has an important function, where different types of strategic and detailed action plans should be initiated. Land reform, necessary legislative changes in tourism and energy, production and other sectors should be accelerated.

3.1. The role of fiscal policy in an economic rehabilitation during a post-crisis period

One of the main state functions is to create an optimal business environment on the basis of existing legal and regulatory framework and, in the context of an economic crisis, implement reforms with social and economic consequences (**Tabatadze M., Tsanava N. 2009**). The reforms should ensure the reduction of social tension, the legal protection of economic security, and, consequently, the stabilization of the development process. All this requires new approaches to socio-economic processes and the formation of a modern, social oriented legal environment (Tabatadze, **2017**).

During an economic crisis, a state can use complementary mechanisms to overcome the recession: monetary policy-based stabilisation policies, fiscal policy instruments, a mix of the two approaches (**Tetik & Yildirim, 2021; Kondratenko, V. & Kostadinowska-Miloseska, 2017; Jawadi et al., 2016; Cevik, Dibooglu, & Kutan, 2014**). One of such mechanisms is an expansive fiscal policy. It is acknowledged that an expansive fiscal policy is the main tool to quickly stimulate the economy (**Tabatadze, 2016; 2018**). The expansive fiscal policy implies increasing the budget deficit by increasing expenditures or reducing taxes. While this stimulates direct output, it also causes the rise of interest rates, leading markets to expect lower output due to reduced investment spending. However, increase in the interest rate also reduces aggregate demand and net export (**Tabatadze & Tsanava, 2009**).

The "expensive money" policy also has the same effect, which ultimately leads to an increase in the trade deficit and, as a result, an increase in the public debt.

To overcome these problems, the government can resort to protectionist policies (**Huidumac-Petrescu & Popa, 2016**), for which, among other mechanisms, it can use Smoot–Hawley tariffs. Since payments are the least elastic component of the budget mechanisms, state expenditures are considered a more active tool for stabilizing the economy (**Tabatadze, 2020**). To reduce the budget deficit, the government can, for example, cut spending, while lowering interest rates stimulates investment, which can help bring the economy back to equilibrium.

One of the tools to assess fiscal stability is using risk and debt stress indexes. In 2011 the IFM defined the general framework-principles of fiscal security and its basic norms in accordance with the Organic Law "On Economic Freedom". The framework suggests the following parameters:

- **Tax burden - 30% of GDP Georgia – 23%**
- **Budget deficit - 3% of GDP Georgia – 2.8%**
- **State debt - 60% of GDP Georgia\ 39.8%**
- **Stable incomes.**

These Maximum values are based on the "fiscal rule of the European Union", the main requirements of which are: control of the budget deficit, increasing the efficiency of spending of funds, reducing the cyclicalities of the fiscal policy and preventing its unsustainability.

The recent economic crisis caused by the **Covid-19** pandemic, put forward the need for double standards to cope with the recession. On the one hand, it was necessary to follow strictly defined global guidelines. On the other hand, different states had to elaborate local initiatives, taking into account local contexts.

Crisis management varies depending on the extent of integration of countries into global systems and on their level of development (**Tabatadze, 2022; Ahn et al., 2017**). Developed countries are more resistant to changes in world markets, because of their strong economic potential. On the other hand, the poor or the developing countries, due to their dependence on powerful countries, are more vulnerable and act as simple consumers in the world systems (**Tabatadze, 2022; Valinurova et al., 2021; Abbes, 2019; Adomnicai, 2019**).

Despite a similar negative impact of the pandemic on the global stock market, significant differences can be noted among countries, with least developed economies being the most impacted (**Angosto-Fernández & Ferrández-Serrano, 2022**). The stability of a developing economy is very sensitive to external shocks and global transformation processes (**Canofari, Bartolomeo & Messori, 2023**).

Managing the state debt is particularly important in order to ensure economic stability. This includes determining its effective management mechanisms. First of all, it is important to evaluate the basic risks that affect the growth of the public debt

and lead to the devaluation of the national currency. The increase in public debt is a necessary sign of crisis and an objective inevitability, especially for developing countries. As a result of this process, together with the devaluation of the national currency, significantly increases the debt service denominated in foreign currency.

3.2. The budget system of georgia

Since 2012, the budget system of **Georgia** has been based on the principle of program budgeting at the central and municipal levels. It is considered that the budget arrangement is one of the main indicators of the democratization of the country. In Georgia, the system is federal and shows the hierarchical independence of each level of the budget, both in terms of autonomous planning of the revenue base and the expenditure part (Tabatadze, 2018). According to the World Bank's seven criteria for assessing the quality of fiscal decentralization, Georgia has an independent budgeting system of average quality. This indicator was significantly improved by the latest budget reforms, which affected the calculation of the equalization transfer according to VAT (Tabatadze, 2016). Three types of transfers remain dominant - special, targeted and capital, which indicates the still great importance of the transfer policy and a rather high degree of centralization of the budget system. The new model of income distribution, which involves determining the equalization transfer according to VAT, makes the source of income more diverse and stable, which the "European Charter" considers an important condition of fiscal decentralization and obliges municipalities to find alternative sources of income (Tabatadze, 2020).

Following the IMF's general framework-principles of fiscal security, Georgia respects the advised maximum values for **different components: tax burden - 23 % of GDP; Budget deficit - 9% of GDP** and the *state debt - 60% of GDP*. While the IMF assessed Georgian fiscal system as stable, it also highlighted certain challenges, out of which the following were the most important:

- **Assessment of long-term fiscal sustainability, (medium-term assessment system - MTEF has been in effect in Georgia since 2007);**
- **Management of reserve funds of the state budget;**
- **Financial management of state enterprises.**

Important initiatives were implemented to overcome these challenges as detailed below:

1. One of the important characteristics for evaluating the country's budget and payment system is the **degree of fiscal decentralization**. According to the data of the World Bank, Georgia belongs to the group of countries with medium level of decentralization. In this matter, **the IMF's recommendations** were based on the fundamental provision of public development, on the hierarchization of the governance

system and the harmonization of relevant functions. In connection with determining long-term fiscal sustainability, a new framework-document of strategic partnership with the European Union was developed - ~Multi-year Indicative Program-MTP~. This document aims at wide scope of this cooperation and new partnership directions (European Parliament, 2020).

2. Efficient management of reserve funds is regulated by the "Law on the State Budget", according to which the volume of reserve funds should not exceed 2% of annual budget allocations. Meanwhile, the reserve of the President's fund is 5 million GEL, and the reserve fund of the government - 85 million GEL, thus exceeding the 2% limit [Georgian Law, "On Amendments to the Budget Code of Georgia", Parliament of Georgia, Tbilisi, 2018]. According to the analysis of IDFI (Institute for the Development of Freedom of Information), the annual spending from the President's reserve fund does not exceed this limit provided by the budget law, while the government's expenses exceed it twice. The IMF considered the substantiation of the purpose of reserve fund expenditures and the absence of a single standard for determining this purpose to be an essential problem. According to the Euro standard, a significant part of the reserve fund should be intended to finance expenses caused by force majeure circumstances instead of unforeseen expenses (IDFE, 2019).

3. The IMF has given essential importance to the financial management of the state enterprise in order to reduce the budget deficit of Georgia. Today, there are 236 state enterprises in Georgia, with 66 subsidiary companies, and their debt to the budget is 6.5 billion GEL. A large part of these enterprises is denominated in foreign currency. In this segment, the IMF gave preference to the requalification of the mentioned enterprises into public corporations through restructuring, and the effective management of this process determined a great role in the formation of budget revenues. For fiscal stability, attention should be focused on unanticipated, unplanned obligations, in particular, uneven distribution of budget expenditures over time, obligations of new social programs necessary depending on the specific situation, debts of state companies, public enterprises, changes in the age structure of the population (the share of the retirement age group was assessed as problematic by the IMF growth).

3.3. The impact of the world pandemic on the budget system of Georgia

The pandemic crisis made significant changes in the budget of Georgia and required its substantial adjustment. The economic recession and the strategy of ~locking down the economy~ had an extremely negative effect on the budget. In 2020,

the budget of Georgia lost 16 million GEL daily under the lockdown conditions, which totaled one billion GEL. The economic decline in 2020 showed 6.1% drop, however, according to experts, if the government had not implemented the lockdown policy, the overall decline would have been higher (8%).

Total expenditures in 2021 amounted to 25% of GDP. Two billion GEL was allocated from the state budget to the anti-crisis program, which went in two priority directions: Financing of state social projects (granting of allowances, financing of social protection projects of the population, increase of teachers' salaries, indexation of pensions) and promotion of business (430 million GEL). The increase in state expenditures increased the budget deficit during the pandemic crisis from 2% to 9%, and by 2024 it is planned to restore this parameter to the pre-crisis level.

In the conditions of a significant increase in public debt caused by the crisis, its effective management is extremely important for underdeveloped countries, as debt substantially increases fiscal pressure and hinders economic growth (Tabatadze, 2019). Taking into account this factor, a new platform for the restructuring of external debt was developed with the **joint agreement of international financial institutions - G-20**. This framework agreement establishes significantly relaxed standards for the restructuring of debt agreements and the servicing of obligations in the field of international financial cooperation, which in the medium term will have a positive impact on the budget structure of the countries and the rates of economic growth.

The state debt was one of the biggest challenges for Georgia. Despite the fact that the state debt exceeded the safety limit (**2020-60.3%, 2021-60.1%**), the scale of economic rehabilitation made it possible to return it to the normative framework already in 2022. In order to ensure macroeconomic balance, it's important to make a complex study of its indicators. In addition, it is necessary to correctly assess the optimal portfolio of public debt and determine the effect of public debt for the medium and long term.

Analysing the case of **Georgia in the lens of global initiatives allows identifying three main recommendations for the governments of developing economies to cope with the crisis and develop successful post-crisis strategies**. **First**, a balance needs to be made between the local priorities and global interests to be able to find a potential niche. **Second**, the post-crisis rehabilitation strategy requires supporting entrepreneurship using a wide range of complementary financial mechanisms. **Third**, it is important to implement the reforms which specifically encourage the growth of domestic economic activity.

4. The fiscal policy initiatives in Georgia after the world pandemic

Despite a particularly severe effect of the world economic crisis on Georgia, the country showed one of the best results of global crisis management in the world. In 2021, while most of the developed economies were still fighting against the crisis and were not yet in the post-crisis period, the international credit rating company **Fitch** left Georgia in the **BB category** of the **economic stability according** to the ease of doing business and the attractiveness of the business environment, maintaining the investment environment and ensuring resilience to external shocks. The success can be explained by the complementary fiscal initiatives implemented and by the correct management of the crisis. The correct management in the given context can be defined as the identification of two main steps of the crisis: the high point of the crisis and the post-crisis periods, and the implementation of appropriate reforms for each step.

In the beginning of the crisis, a special place was given to the rational spending of state funds and the issue of regulating the state debt. The government had to implement a new policy in this regard, which was derived from the basic requirements of the "**EU Fiscal Rule**" and aimed to achieve four main outcomes:

- **control the budget deficit,**
- **increase the efficiency of spending of funds,**
- **reduce the cyclicity of fiscal policy,**
- **prevent its unsustainability.**

The International Monetary Fund evaluated this strategy as particularly successful, namely because the state managed to keep the main internal resources necessary for macroeconomic balance, which led to unprecedented rates of economic recovery in the country already in 2021 (**International Monetary Fund (2020)**).

Correct fiscal policy significantly reduced the destabilizing scale of the crisis and the degree of destruction. State programs of entrepreneurial support, transfers to domestic farms and social assistance for persons with limited liquid funds had special positive results.

That is why, at the last stage of the crisis, Georgia was able to fully provide large-scale fiscal support to households. The central bank reinforced this process by expanding asset purchases, increasing credit financing and reducing interest rates. State programs of loan financing and credit guarantees, as well as sharply reduced, but still remittances from abroad, practically eliminated the risks of enterprise bankruptcy. A study of 13 developed countries by **the IMF** found that the risk of bankruptcy of firms during the **Covid-crisis** actually decreased, in contrast to post-1990 recessions. According to experts, a certain reason for this could be the

moratorium on receiving bankruptcy applications in some countries during the rising phase of the crisis. In general, from the beginning of the crisis management, the fiscal policy in Georgia was evaluated as successful, to the extent that the state kept the main internal resources necessary for macroeconomic balance, which led to unprecedented rates of economic recovery in the country already in 2021. It should also be taken into account that international aid programs also saved non-viable companies, which, in turn, may lead to a decrease in overall productivity and growth rate in the future.

5. Fiscal decentralisation and macroprudential strategies as local responses to global economic crises

Today the world witnesses a particular scenario where **Globalisation and decentralisation co-exist**. This not contradictory, however different in nature processes create a unique setting for crisis management. In the context of Globalisation, countries are increasingly dependent on larger economies and on each other. While, in a context of increasing decentralisation, the role of individual states and even local governments becomes crucial in order to guarantee economic stability and resistance to different shocks.

The World's geopolitical structure is under constant modification. Monopolization of economic processes by the World's largest economies, forms a new balance of economic forces and reshapes the universe, based on new principals. Globalisation, one of the forms of today's economic relations, has its own ideology and economic rules, often different from countries' local systems. Sometimes it is even in conflict with national economic interests. That is why, the main objective of adapting national economies with Globalisation, is protecting local interests and decreasing the negative effects of global ideologies. For this, different countries should adopt different strategies, taking into account the country's social and political situation, economic specification, national values, geopolitical situation, etc. Each country has to elaborate its own anti-shock instruments that help the increase of advantages provided by global processes and prevent the national economy from undesirable outcomes.

Globalisation breaks political barriers and creates more economic freedom. Opening the boundaries is the only possibility for developing countries to enter international markets, adopt the World's economic rules and learn how to achieve success. The influence of globalisation on this process most importantly depends on the ability of national economies to understand the integration process and manage it for its own interests. The example of developing countries that achieved success, lays on

transfers of new technologies and innovation, on spillover effects of investments and on other externalities of economy. That is why, **governments of developing countries should analyse how important it is for them to import the foreign capital; identify the means that can guarantee the positive effects from this investment and try to limit the negative impacts.** The World's largest economies can initiate some global processes that impact local social development. Naturally, these large economies define their strategies based on private objectives.

Undoubtedly, it is up to **local governments to take the necessary actions for protecting national interests and balancing the macroeconomic situation inside a country. Most important anti-shock mechanisms against the negative effects of globalisation are establishing adequate juridical and institutional basis, having significant savings and investing in productive assets.** In terms of experience, only the countries with such kind of strategy have succeeded in economic development. Importing the latest technologies and innovations, adopting new managerial methods, entering the global competitive markets, clustering foreign investments generates strong sustainable effects and realises the theory of convergence. Nevertheless, these advantages should only be accepted under the conditions that the globalisation will also serve the progress of national economies and will be based on the priorities of national ideology in the integration process.

A state plays a dominant role in crisis regulation. Taking into account the degree of the crisis and the specificities of its expansion, the mechanisms used in regulation are differentiated. This makes the issue very important to study. One important mechanism of decentralisation for crisis management is a strong fiscal decentralisation. The purpose of fiscal decentralisation is to divide functions and responsibilities between levels of government and link them to the source of income. Studying the basic principles of the country's budget system, its structure and formation, identifying the functional and financial dependencies between the budget levels, is one of the top priorities in contemporary research. Strengthening local government and increasing the level of decentralisation is a challenge that will develop the democratic process and the inclusive economic growth that is the fundamental goal of developing economies.

Decentralisation, in its wide sense, describes the process of redistributing functions, powers, people and/or things from a central location or an authority to dispersed units. While centralization, especially from a governance point of view, is widely studied and practiced, there is no common definition or understanding of decentralisation. This diversity of interpretation is due to many reasons: different ways the decentralisation is applied, different traditions and specificities of each country in terms of self-governance structure, etc. That is why **each state proposes**

its unique way of differentiating local and central government functions and the degree of autonomy of self-governing units.

Even if the decentralisation is not the end in itself, it can be used as a means to create more responsible, open and effective local government and to foster involvement of community-level in decision making. Those studying the goals and processes of implementing decentralisation often analyse it from a holistic or system approach. **According to the United Nations Development Programme** the holistic approach is made operational “**by taking a whole systems perspective**, including levels, spheres, sectors and functions and seeing the community level as the entry point at which holistic definitions of development goals are most likely to emerge from the people themselves and where it is most practical to support them. It involves seeing multi-level frameworks and continuous, synergistic processes of interaction and iteration of cycles as critical for achieving wholeness in a decentralized system and for sustaining its development.” (UNDP, 1997, p.7).

Monor classifies decentralisation into three major types: **Deconcentration or administrative decentralisation, Fiscal decentralisation, and Devolution or democratic decentralisation**. For him, deconcentration refers to the dispersal of agents of higher levels of government into lower level arenas. Devolution refers to the process of transferring resources and power to lower level authorities which are largely or wholly independent of higher levels of government. As for the fiscal decentralisation, it refers to “downward fiscal transfers, by which higher levels in a system influence budgets and financial decisions to lower levels” (Monor, 1999, p.5-6).

Fiscal decentralisation stands for decentralizing revenue raising and/or expenditure of money to a lower level of government while maintaining financial responsibility (Tabatadze, 2019). While this process usually is called fiscal federalism, it may be relevant to unitary, federal and confederal governments. It actually can be seen as a way of increasing central government control of lower levels of government, if it is not linked to other kinds of responsibilities and authority. Within a fiscal decentralisation the authority may pass to local bureaucrats who are accountable only to superiors at higher levels, or to unelected appointees selected from higher up. Such fiscal transfers are linked to mechanisms which give people at lower levels some voice. **There are no rules of successful or correct decentralisation of fiscal relations. However, researchers and practitioners identify certain principles that generally lead to effective results.**

Regional policy of a country is related to the organization of government. It ensures the optimal territorial distribution of the country’s spatial structure and functions of the state government in order to protect the unity of its internal structure. The territorial organization of the hierarchical principles and realization powers of

financial leverage is still subject of the priority areas of scientific studies and theoretical debates. Country's regional policy depends on the overall territorial organisation of its governance. It covers the issues of territorial organization of the hierarchical principles and realization powers of financial leverage. Even though the economic autonomy of territorial units causes socio-economic development, it can also contain certain threats in case of active decentralisation, as far as it may originate a socio-economic conditions disproportion for certain regions' inhabitants. Litvack et al. argue that at the regional level, fiscal and administrative capacity may make it easier to decentralize responsibilities only to some provinces or states. "In other cases, it may be feasible to decentralize responsibilities directly from the central government to the private sector rather than going through local governments" (**Litvack et al, para. 79**). Fiscal decentralisation, as an important component of inclusive economic growth, is long promoted by the **European Union**. Non-member states also have the possibility to fully or partially apply the criteria advocated by the EU guidelines.

Another important mechanism for successful crisis management is a macroprudential strategy. **The macroprudential regulation is a new methodology for the analysis of system based crisis.** The crisis of the late 2000s showed the limit of previous methods, like microprudential regulation. However, the misuse of this new method can cause even bigger issues. In the conclusion of this article, we would like to highlight the major mistake that would make future macroprudential policy much harder. The ability of macroprudential authorities to act can be cut quickly in the event of a major mistake in this policy area.

This happened in the case of the Credit Control Act in the United States. Congress in 1969 gave the President the power to direct the Fed to implement credit controls in the US economy, with a very wide grant of authority. This was not used until 1980, when President Carter gave these powers to induce the Fed to take strong actions to rein in credit growth, which was seen as contributing to the inflationary environment. The economy quickly went into recession and there appeared to be a very direct connection between the credit controls and this drop in activity. The economic growth resumed when the controls were removed, and this happened with a considerable bounce-back. The disastrous use of such a strong set of macroprudential tools made it much harder to attempt future macroprudential actions, even of milder and more conventional form.

After the crisis of the late 2000s the stability of individual financial institutions taken in isolation is not enough guarantee for the stability of the whole financial system. Because actions of individual banks can harm others through interconnection and contagion effects. In addition, when individual banks cannot withstand sector competition they should be allowed to fail - if not, this would be dangerous for the efficiency and ultimately the very stability of the system. In this sense the stability of indi-

vidual financial institutions is neither necessary nor sufficient. That said, if the reliability of a **Systemically Important Financial Institution (SIFI)** is in danger, then systemic risk may arise. That is why, the stability of systemically relevant financial firms may be necessary to ensure financial stability.

A macroprudential method of financial stability. Macroprudential policy is generally aimed at two different but not mutually exclusive goals. First, macroprudential policy should strengthen the resilience of the financial system as a whole. Second, it should limit system-wide excesses on asset and credit markets. In other words, macroprudential supervision and regulation is concerned with the stability of the entire financial system, and not of individual institutions.

A main substance of macroprudential approach is monitoring structural systemic risk. This is the risk that the default of a single bank – because of its size, market share or interconnectedness – could threaten certain functions that are vital for the economy, such as payment transactions or lending to the real economy. **This is the problem arising from institutions that are “too big (or interconnected) to fail” (TBTF).** The key objective of policies addressing this risk is to reduce the likelihood of crisis at such institutions and the costs to the economy in the event of such a crisis.

One way out of these risks is to impose progressive capital adequacy requirements. The equity capital causes the importance of the banks systemic. **When a bank has a big systemic importance, it is required to hold more equity capital.** If capital adequacy requirements increase in step with systemic importance, banks have an incentive to stay smaller and less systemically important. Opposed to this, the extra capital at least makes them more resilient. In addition, given that it is impossible to avoid a future crisis, measures that improve the resolvability of a distressed **Systemically Important Financial Institution (SIFI)** are important. There are a variety of measures, from a mandatory separation of financial institutions, e.g. along the lines of the **Glass-Steagall Act**, to less intrusive rules such as requiring banks to ex ante demonstrate that their systemically important functions can be maintained in the event of a severe crisis. The **TBTF (“too big to fail”)** issue is particularly suitable in Switzerland. This explains that already in 2011 **Switzerland** adopted a package of measures designed in the sense of complementarity. It prescribes a capital surcharge **for SIFIs** allowing banks to partially fulfill capital requirements by means of issuing **Contingent Convertible Capital (cocos)**. The cocos are converted exactly at the time when financial means are needed for restructuring a bank, this means acting as an internal crisis fund. The package requires banks to show convincingly – on the basis of “emergency plans” – that they are organized in a way to be able to maintain systemically important functions in the event of a crisis, thus reducing the need for a

public bail-out. If they are not able to do so, the regulator, the Swiss **Financial Market Supervisory Authority – FINMA**, may impose specific organizational measures.

The second central element of a macroprudential methodology is to directly address the root causes of cyclical systemic risk. This element of systemic risk captures the procyclicality of financial agents' behaviour which can cause expansion of the financial cycle and increase its instability if left unchecked. This is a classical collective action problem. Procyclicality can arise, for example, from the tendency to underprice risk during booms and to overprice it in downswings. The main objective here is to limit too much risky behaviour on the part of financial intermediaries, and avoiding excessive credit growth, an overvaluation of assets and preventing bubbles from emerging, or at least constraining their size. The interest rate comes to mind as a potential instrument. Indeed, raising interest rates seems like a natural response to a credit boom, as the higher market borrowing rates exert a dampening effect on credit demand and eventually on asset prices. When this calls for deviations from otherwise optimal policy, one talks of **“leaning against the wind”**. In economic growth, it would involve central banks setting higher interest rates than would it is necessary to achieve price stability alone. In this way, using the interest rate to contain asset price growth would be regularly lead to deviations from the interest rate path that would be optimally justified by the pursuit of the price stability mandate.

From time to time, price and financial stability assessments may require very different interest rate moves, possibly moves in opposite directions. These tensions are illustrations of the well-known Tinbergen principle according to which the number of policy tools should equal the number of policy goals. These all are necessary to resort to additional instruments to counter the emergence of cyclical systemic risk. The most appropriate instruments seem to be directly targeting the source of financial exuberance. Regulatory action can be taken to cushion against or hinder the growth of such risks such as: imposing a temporary obligation to build-up additional capital, a **CCB**, as proposed in the Basel III framework. In capital requirements this instrument allows for a temporary increase when imbalances appear to be building-up in the credit markets with the aim of increasing the capital buffer to absorb potential losses and lean against excessive credit growth, at the same time.

One more possibility to achieve the required countercyclical effect can be the tightening restrictions on loan-to-value ratios when signs emerge that a bubble could be forming in certain credit markets, such as the mortgage market. The situation that has spread in Switzerland since 2011 provides a good illustration of the potential tensions between price and financial stability faced by a central bank described above. Opposing extreme safe haven pressures resulting in a massive over-

valuation of the Swiss franc, the Swiss National Bank (SNB) has been enforcing an exchange rate floor of CHF 1.20 per euro since September 2011. This policy move was to defeat strong deflationary developments, which has invalidated the interest rate as an instrument for dampening the sustained momentum observable in the domestic credit and real estate markets over the last few decades. In June 2012 the Swiss authorities introduced the CCB against the background of the ensuing imbalances and risk to financial stability. It had been activated for the first time in February 2013. Since end of September 2013, banks are required to hold additional capital for mortgage loans financing residential property located in Switzerland. In short, macroprudential instruments enhance the toolkit available so that it is possible to tackle system-wide risks to financial stability more directly and in a preventive manner.

A macroprudential policy structure should be seen as complementary to a well-designed microprudential regulation targeted at assuring the resilience of individual financial institutions and it should be conducted alongside a monetary policy that remains firmly focused on price stability. What is appealing in theory is not always easy to realize in practice. The use of macroprudential instruments has various challenges. First, the use of macroprudential instruments raises significant governance issues, originating in the tight and complex interaction of macroprudential policies with monetary and macroprudential policies. Second, the use of macroprudential instruments is subject to significant uncertainties, given the elusiveness of “systemic risk”.

A great number of instruments of macroprudential regulations are proposed by the researchers, but there is no agreement about which one should play the primary role in the implementation of macroprudential policy. Most of these instruments are used to prevent the procyclicality of the financial system on the asset and liability sides. These tools are “Cap on loan-to-value ratio and loan loss provisions” and “Cap on debt-to-income ratio” (Raviv, 2004, Shin, 2011). There are also tools that serve the same purpose, but additional specific functions have been attributed to them, as noted below:

- **Countercyclical capital requirement - to avoid excessive balance-sheet shrinkage from banks in trouble.**
- **Cap on leverage (finance) - to limit asset growth by tying banks' assets to their equity (finance).**
- **Levy on non-core liabilities to mitigate pricing distortions that cause excessive asset growth.**
- **Time-varying reserve requirement - as a means to control capital flows with prudential purposes, especially for emerging economies.**

Other tools serve to prevent the accumulation of excessive short-term debt. They are: **“Liquidity coverage ratio”, “Liquidity risk charges that penalize short-term funding”, “Capital requirement surcharges proportional to size of maturity mismatch”, “Minimum haircut requirements on asset-backed securities”**. In addition to this list, researchers and policy makers propose different types of contingent capital instruments, such as **“contingent convertibles” and “capital insurance”** which facilitate bank's recapitalization in a crisis event.

As illustrated during the last financial crisis, there is a need for learning about what is the role of a state in anti-crisis management. **Different theories have promoted different versions**. One lesson learnt from the last crisis was the necessity to implement a systemic policy for anticipating and solving the crisis. **The macroprudential regulations have been thus promoted as the solution of systemic risks. The economists have been asking the question of how these policies work, and what are their intended and unintended consequences**. Answering these questions requires developing a better global analytical approach, one that seeks to factor in collective behaviour, interactions and feedback effects. This could help to better frame international cooperation.

Fortunately, international coordination on macroprudential policy has progressed in recent years. **Policymakers have been able to build on the existing framework of cooperation on setting prudential standards and monitoring their implementation**. On the macroprudential front, among other things are the provisions for international reciprocity in the application of the countercyclical capital buffer. The home supervisor of a foreign bank is obliged to require at least as high a surcharge on this bank's exposures in the host jurisdiction as the supervisor in the host jurisdiction demands of local banks. Another example of successful international coordination, this time in the cross-sectional dimension, is the joint development and implementation of the higher loss absorbency.

6. Macroprudential mechanisms for economic stability

Crisis management is a state prerogative. States can apply the above-mentioned mechanisms to manage crisis and post-crisis periods and undertake economic rehabilitation. However, one probably the most efficient mechanism to overcome the crisis, is to guarantee economic stability prior to the crisis. Among some complementary instruments, the macroprudential mechanism can be placed as leading strategies in this regard.

The modern trends of managing political and economic systems are derived from the long historical processes of forming the principles of governan-

ce, the political environment and the peculiarities of individual countries. These processes create different political ideology and social psychology, with the corresponding theories and the individual management of state governance.

A state governance contains the activities of government agencies and officials for practical realization of the government's political direction (**Tabatadze, 2011**). The principles of this governance determine the legal, political and managerial approaches used by the state. According to the legal approach, the rule of law, protection of citizens' rights, equality and non-discrimination system are the ideological conductors of the state's civil servants. The political approach implies that the highest-level governor should be the executor of the people and politically responsible before them. **The managerial approach shows the state's authority through an effective management of the country and its core values.**

The development process is objectively characterized by economic fluctuations. **Their prediction, regulation and prevention is a state responsibility and one of its important economic functions. Modern integration processes and the economic liberalization weakened the process of balanced development of the world markets, resulting in their deformations and slowed down the development rates.** This process led to the creation of the optimal management of these processes, the development of anti-crisis policies and the rational functioning of the government in the conflict environment (**Tabatadze, 2016**).

Determining the role of a state in managing the crisis is a long evolutionary process, with different priorities and mechanisms. This process is now established as a part of the uniform system. Crisis regulation is the form of transnational character management function, which affects the general trends and regularities of world development. The modern integration processes promote a general scheme of crisis and a creation of a typical model of their state regulation (**Tabatadze and Tsanova, 2009**).

The multi-functionality of the government is also revealed in its social work, in providing social justice, in creation of state order and in protection of the people. Politics is the art of managing the state governments, state affairs and functions of government bodies. "The state governments have political content, if it involves interests of social groups, classes, nations, and masses. Politics always reflects certain interests that determine the economic situation of the society and is considered effective if it meets the development interests" (**Pikulnik, 2004, p.186**). Every social group has its own aim. The government must find a consensus with its policy, promote the protection of all social layers in the conditions of dominant state interests.

It is particularly difficult to rationalize the behaviour of the government and thereby hinder the functioning of the system's optimal model in developing economies. On the one hand, "civil society orientation on material welfare and, on the other hand, the concentration of the interests of the society on the fulfillment of political orders, causes radical distinction in their action positions" (Tabatadze, 2011, p.25). Such confrontation of economic and political strategies weakens the systemic unity of the government and exacerbates disproportions in the market position of social entities.

The society considers the government as a protector of its interests, which, for them, determines the quality of social welfare in the country. In addition to material factors among the population, there is a great need for psychological comfort that requires the government to ensure political stability. These issues are reflected in the government's strategy of achieving civilian consent and preventing political instability. This is the political, economic and social offering of the government for the target audience, which realizes the loyalty of the society towards it, and in some way reduces the tension in the country (Tabatadze, 2011).

The government should be a guarantee of state development, along with political stability, to develop and implement effective economic policy, taking into consideration the peculiarities of global economy and internal resources, determining their own priorities and taking appropriate strategies. The role of the government is to protect the economy from sharp fluctuations and, thus, ensure sustainable economic growth of the country. Economic stability is achieved if macroeconomic balance is maintained while keeping the structural and institutional environment, supporting the development of priority sectors, creating a democratic and free entrepreneurial environment, among other aspects. The specificity of state management is determined by various factors, namely its strict regulation, less operational management of processes caused by legislative restriction in decision making and implementation, lack of evaluation criteria for management results, and a number of factors affecting these processes.

The aim of the following article is to analyze the macroprudential regulations as a successful method of anti-crisis management. It illustrates the advantages of this method especially for a systemic crisis. **The article starts by analyzing the different crisis management methods used by the state.** Then it presents the concept of macroprudential regulations as the most widely used crisis management tool since the last financial crisis. Last, it proposes a strategy for a successful implementation of the macroprudential policy.

6.1. Anti-crisis policy as an economic functions of the state

One of the central economic functions of the state is the development of anti-crisis policies that reflect the reaction of the government on the weakening of the socio-economic system and serves to prevent living standards. Anti-crisis strategy should ensure equilibrium of public repairs and harmonization of system elements. It promotes the stability of political processes and the sustainability of the economy. This process demonstrates the functional balancing of political institutions, increasing the degree of social-economic process management, and weakening critical activity of political conflicts and masses (Tabatadze, 2016).

Determining the anti-crisis strategy is a management process that predicts and reduces the crisis, which is consistent with system goals and objective tendencies of a country's development. Development is a cyclic process, and its changes are based on logical legitimacy (Tabatadze and Tsanova, 2009). One of the results of economic development is the growth of human demands and the desire to satisfy them. However, the differences in interests and the inequality of their amendments imply the possibility of managing crises that affect dysfunction of socio-economic systems. In Modern anti-crisis management, the human factor is dominant. It can predict development disproportions, the expected crises and the optimal management of processes. "The state official is only an efficient manager if it has been compatible with the existing constraints system of the political authorities and the strategy of action has been elaborated with regard to these restrictions" (Bagaturia and Bagaturia, 2009. p.124).

The governmental crisis is a state of the political system of the society, "which weakens the level of management processes of the governing institutions, reduces the level of manageability of current processes, exacerbates political conflicts and strengthens the critical activity of the masses"(Tabatadze and Tsanova, 2009, p.33). In a few decades socio-economic conflicts gain obvious political character, which demands changing management methods of government agencies and their political strategy, shrinking possibility of using traditional, standard methods for conflict state management, increasing the structural-functional imbalance between state management system and government institutions. **In the pluralistic society crisis form new sources of forces and interests, thus it fulfills stabilizing and correcting function and stimulating public progress.** In the rigid system conflicts hinder the development process and deepen the political crisis, which starts functional disruption of government and public institutions. It is difficult to solve the obstacles by compromise and it

becomes necessary to ensure the conformity of management structures, forms and methods with the new socio-economic environment.

A conflict is an objective component of relations. It constantly exists in different forms and it is impossible to eradicate it completely. This is the key point of systems existence. The role of the government is to ensure the stability of development of these relations and to prevent confrontation of interests among systems. It should contribute to the eradication of existing stereotypes and instead introduce new regulations and norms of new institutional structures and political behaviour. **This is one of the regulatory functions of governments. Effective anti-crisis management includes detection of crisis signs at the initial stage and their effective management.** It facilitates the legislative functioning of the government and using administrative leverage that is all, which creates a fundamental basis for the formation of a legal state and a civilized legislation.

Developing countries are often characterized by the lack of trust to government because of increased financial, economic and political dependence to foreign countries. In this situation political conflicts, under their successful management, can become a new stage of positive changes and development. If the government has not adequately perceived the current situation and its reaction did not correspond to reality, the conflict can cause a more severe governmental crisis to erupt. This occurs particularly when it is impossible to solve the problems by political means, especially during strong social turbulence. However, in certain cases, especially when the government gets important trust from the population, the temporary difficulties can be considered as positive changes. In general, managing a crisis depends on effective implementation of the reforms and on correct predictability of expected results. State regulation during a crisis includes identification of reasons and definition of priorities. This should enable growth optimisation and effective development, which requires finding the optimal balance between expenses and investments.

The economic function of the state is the creation of an optimal business environment on the basis of legal and regulatory framework for these processes (Tabatadze and Tsanova, 2009). Reforms should deal with relations between the state, economic structures and the public, and the mechanisms for optimizing delegation of functions. Crisis dynamics is determined by the ability to promote institutional changes, new structures, right priorities, decentralization of governance, antitrust activities and management of democratic methods. The reform strategy should take into account its social consequences. It should ensure the reduction of social tension, the legal protection of economic security, and, consequently, the stabilization of the development process. **Social factors to strengthen the legislative**

framework and the development of the law on the establishment of public relations requires that, in the end, economic growth and quality of life in terms of the stabilization of the stimulus. All this requires new approaches to socio-economic processes and the formation of a modern, social oriented legal environment.

Socialization of economy and stabilization of political and economic systems, besides perfecting the normative standards implies number of elements: **regulation of the financial sector; optimization of income distribution; monetary supply; regulation of income sources, public procurement, public debt, balance of trade and other important elements of the system; setting the priorities and determining the basic parameters of the anti-crisis strategy.** Significant changes can be achieved by concentrating resources on anti-crisis measures, the real sector of the competitive segment of the priority investment and innovative technology-oriented. The economic activity of the State should be directed towards the promotion of competitiveness, supporting the predominant development of local production and the creation of a favourable environment for economic growth.

State is responsible for the determination of the anti-crisis strategy, together with its management and the establishment of mechanisms for monitoring the implementation of the country's financial recovery and the formation of relationships. The state's social policy should include regulation of market forces, which is particularly important for the private sector and small business support, economic freedom, growth, regional development programs, labor and capital efficient allocation, etc. For this, the state should support revenue sharing, poverty reduction, social insurance and income equalization on the basis of living standard in order to maintain a minimum level of income. If the state fails to generate revenue, negative trends are created in the formation of human capital. The substantial decline in living standards creates social-psychological discomfort with the population and critically reacts to the government's reform strategy.

"The government should protect the natural market forces, a negative influence, and take care of the production of social responsibility awareness, industrial and social infrastructure, increasing the competitiveness of local production" (Tabatadze and Tsanova, 2009, p. 70). The success of anti-crisis social projects, together with government policy, depends largely on the implementation of social projects of non-governmental organizations, the growth of political activities of society and the involvement of civil society in conflict management. The masses must meet with understanding and enrich the government's reform strategy, stabilize the economy and harmonious development of the society.

One of the most widely used anti-crisis management tools since the last financial crisis have been the macroprudential regulations. The particularity of this method is that it moderates the risks of the financial system as a whole. Before the financial crisis of 2007, banking regulation and supervision were traditionally based on a macroprudential approach. Within this approach regulators were focusing on the needs of individual financial institutions, considering the financial system and the economy as a whole as given (**Hanson et al. 2011, Angeloni, 2014, Jeanne and Korinek, 2014**). The role of microprudential regulation was correcting inherent market imperfection by a general effort to guarantee as much safety as possible to all banks taken individually. With the lack of a necessary knowledge of the transmission mechanisms in the financial sector and beyond, the micro-regulator and supervisor often focused on books and internal arrangements of individual bank and institutions, assuming that the rest of the system would remain stable and unaffected by their actions.

6.2. Macroprudential regulation as a successful systemic crisis management tool

Even if the macroprudential method of crisis analysis dates from the 1970s, it became particularly important since the last financial crisis in the 2000s (Clement, **2010**). The 2008-2009 crisis played a key role in the new approach of macroeconomic regulations. It showed to economists the limits of existing regulation models, like the macroprudential regulations, and the necessity of replacing them with a new, wider method. Considering as a necessary component between macroeconomic policy and the traditional microprudential regulation of financial institutions (**Report of the Bank of England, 2009**) the macroprudential regulation can be seen as an alternative method to all the other methods failing in reducing risks and macroeconomic costs of financial instability (Tabatadze, **2016**).

After the crisis of the 2000s for the stability of the whole financial system, because actions of individual banks can harm others through interconnection and contagion effects (**Hanson et al. 2011, Angeloni, 2014**). In addition, when individual banks cannot resist sector competition, they should be allowed to fail (**Tucker 2011**). Otherwise, they may tend to be dangerous for the efficiency and ultimately the very stability of the whole system. This means that the stability of individual financial institutions is neither necessary nor sufficient (**Angeloni, 2014**). However, different types of institutions should be identified. If the reliability of a Systemically Important Financial Institution (SIFI) is at danger, then systemic risk may

arise. That is why, the stability of systemically relevant financial firms may be necessary to ensure financial stability.

As an alternative solution to previous methods, macroprudential regulations can be understood as an answer to main failures of system based crisis analysis. The main difference between microprudential and macroprudential methods is their perception of risks. For the macroprudential approach, the risk is taken as exogenous from the financial system, meanwhile for the macroprudential method the risk is taken endogenously. **Microprudential regulation tries to grow the safety and soundness of individual financial institutions, but, in opposite, macroprudential view focuses on welfare of the financial system as a whole.**

Macroprudential policy generally targets two different but not mutually exclusive goals. **First, macroprudential policy aims to strengthen the resilience of the financial system as a whole. Second, it aims to limit system-wide excesses on asset and credit markets. More precisely, macroprudential supervision and regulation is concerned with the stability of the entire financial system, and not of individual institutions, by monitoring structural systemic risks.** The structural systemic risk is a kind of risk that shows that because of the size, market share or interconnectedness of a single bank, it can threaten certain functions that are vital for the economy. The vital functions are numerous, such as payment transactions or lending to the real economy. This is the problem arising from institutions that are **“too big to fail” (TBTF) (Rochet, 2010, Danthine, 2014).** The key objective of policies addressing this risk is to reduce the likelihood of crisis at such institutions and also to reduce the costs to the economy in the event of such a crisis.

One way out of these risks is to impose progressive capital adequacy requirements. The equity capital causes banks’ systemic importance (Danthine, 2014). When a bank has a big systemic importance, it is required to hold more equity capital. If capital adequacy requirements increase with systemic importance, banks have an incentive to stay smaller and less systemically important. Opposed to this, the extra capital at least makes them more resilient. In addition, given that it is impossible to avoid a future crisis, measures that improve the resolvability of a distressed **Systemically Important Financial Institution (SIFI)** are important.

The second central element of a macroprudential regulation is to directly address the root causes of systemic risk. The cyclical systemic risk captures the “procyclicality” of financial actors’ behaviour which can cause expansion of the financial cycle and increase its instability if it is left unchecked (Jiménez, et al., 2013). Procyclicality can arise from the tendency to underprice risk during booms and to overprice it in downswings. The main objective here is to limit too much risky behaviour on the part of financial intermediaries. This will allow avoiding ex-

cessive credit growth, which is an overvaluation of assets and preventing bubbles from emerging. If not, it will at least allow constraining the size of the bubbles. A potential instrument can be the interest rate. Indeed, raising these standard monetary policy tools can be taken as a natural response to a credit boom, as the higher market borrowing rates exert a dampening effect on credit demand and eventually on asset prices. **In economic growth, it would involve central banks setting higher interest rates than would be necessary to achieve price stability alone.** In this way, using the interest rate to contain asset price growth would regularly lead to deviations from the interest rate path that would be optimally justified by the pursuit of the price stability mandate.

6.3. The implementation strategy for Macroprudential regulations

When it comes to implementation of macroprudential regulations, there are a number of things which need to be determined: what is the mandate assigned to the authorities in charge of defining and implementing the policy? What are the institutional organization and rules of governance used in these authorities? Besides the number of possibilities, there is no optimal model that can be copied from one country to another. Even under the European Union legislations, states adopt local rules in addition to ultra-national regulations (Tabatadze, 2016). Reviewing the existing models allows us to identify the key factors that all macroprudential regulation implementation strategies should take into account.

In order to guarantee the right functioning of managing authority, the mandate assigned to them should set all the objectives, functions and powers assigned to the macroprudential authorities in a clear and synchronous manner. The objectives must be precise, achievable and should be measured. In the case of financial stability, this is where the first stumbling block occurs: it is hard to find a straightforward definition of financial stability, and even harder to actually measure it using a single metric. That is why financial stability is a complex and multifaceted objective.

The organization of macroprudential authorities differs from one country to another, in terms of the degree of integration between the central bank and the prudential supervision authority, the actual institution in charge of macroprudential policy, and the roles assigned to the central bank and finance minister within this institution (Tabatadze, 2016). In some organizational structures, such as those in the Czech Republic or in Ireland, micro and macroprudential functions are concentrated within the central bank. The central banks in these types of systems are fully independent, which means that the bank does not interact with other authorities such as

the finance ministry. In other structures, for instance in the United Kingdom, the finance ministry is involved in a macroprudential policy committee. This is itself part of the central bank, but only plays a secondary role. A third type of structure is the one used in the **United States, France and Germany**, where the finance ministry presides over a macroprudential authority, with the central bank playing a more or less active role, and in some cases assuming a power of veto. Last, in exceptional cases such as Sweden, the central bank has no macroprudential responsibility.

Regardless of the type of organization used in macroprudential regulation, they all face similar challenges: how to avoid undermining the independence of the central bank? **The state should guarantee avoiding or, at least, limiting the conflicts of interest between micro and macroprudential policies. Then, coordination should be ensured with other economic policies, especially monetary and fiscal policies.** Last, how to guarantee the necessary activity of macroprudential authorities due to the complexity of its activities.

That is why it is crucial to specify by the rules of governance the way the macroprudential authority will function in order to meet these challenges. For effective macroprudential policy it is necessary to be independent or autonomous. For instance, a macroprudential tightening of regulatory requirements could be unpopular during a period of enthusiasm, when economic agents are feeling the immediate benefits of a rise in asset prices. Similarly, relaxing the requirements during a downturn could also stimulate opposition, as bank creditors, eager to avoid losses or defaults on their loans, could be reluctant to let financial institutions use their capital to recapitalize, despite the threat of a credit or capital crunch. The rules of governance should therefore determine the relationships between the different institutions involved in safeguarding financial stability and thus in defining macroprudential policy.

One important point to consider while implementing macroprudential regulations, is to keep the monetary and macroprudential policies separated within a single institution. In this case, the organizational structure is particularly important. This difficulty is especially important when the macroprudential authority consists of a committee overseen by the finance ministry and made up of various institutions in case of safeguarding financial stability. In this situation, it is essential to specify the respective responsibilities of the stakeholders to guarantee the supervisors and the central bank remain independent and cannot influence each other's policy considerations. In Germany, the Bundesbank has even more importance within the macroprudential authority and has an explicit power of veto.

Another issue is the status of the members of the committee which is charged with macroprudential policy. The European Union is an example of this situation. In 2010, following the publication of the report by Jacques de Larosière, the European legislator set up the European Systemic **Risk Board (ESRB)**. The ESRB's meetings are attended by representatives of the supervisory authorities for banks and financial markets, as well as by the governors of EU Member State central banks, who are the only attendees to have voting rights.

Last point to be taken into account while setting up a macroprudential policy is that, at national level, the internal governance rules of the new macroprudential authorities define their national strategies. **The governance rules should also specify the type of powers attributed to the macroprudential authorities and their decision-making process. In practice, some authorities have confined powers, while others have binding powers.** In any case, a balance needs to be found among making decisions based on a set of rules to ensure transparency and legibility. Moreover, given the ability of the financial system to circumvent regulatory and prudential standards, macroprudential authorities need to be given the power to adjust the scope of their supervision and regulation, to nominate systemically important institutions or structures, to calibrate the tools at their disposal and, where vital, to create new macroprudential tools.

When it comes to developing countries, one more point should be taken into account. It is beneficial for these countries to use international cooperation methods during Macroprudential Policy determination. Domestic institutional foundations require to be complemented by appropriate arrangements at the global level. It is important for a number of reasons. Cross-border flows of credit and foreign direct investment have grown steadily over many decades, consequently, financial conditions in one country inevitably will affect others through a number of channels. While cross-border flows generally promote the efficient allocation of capital worldwide, under some circumstances they can pose challenges to financial stability, tending to amplify financial cycles during both booms and busts. Since banks and other financial institutions are themselves increasingly global, a large share of these flows is internal to the firm. **Effective macroprudential policy thus needs to address the effects of volatile flows involving independent domestic and foreign entities and cross-border flows that reflect the transactions across related subsidiaries of global banks.**

Conclusion

The unique character of the latest economic crisis due to the **Covid-19** World pandemic, made it difficult to successfully manage the recession and overcome the crisis. Different strategies were implemented as complementary means all over the world, resulting in some more or less successful outcomes. **The main guideline was to follow the recommendations given by the international economic organisations and institutions.** Some countries opted for local reforms, but it was only possible for economies which are not significantly included in the global economic trends. For others, the balance between global interests and local priorities were to be made. This was the case of **Georgia** which showed a particularly successful management of crisis and post-crisis periods.

Studying the example of Georgia has shown that for developing economies, the crisis period can be used as a lever for an important strategic change. As a result of the carried out reforms and investments, Georgia used appropriate economic changes to become a safe and attractive country, to successfully play the role of a regional leader and to implement liberal administration of the economy, which is one of the important prerequisites for European integration. As a result of successful fiscal policy the country managed to gradually change its role from a transport corridor to a logistics hub of the region. The analysis of this research allows to propose three recommendations to the governments of developing countries on the optimal post-crisis rehabilitation strategy.

First, the post-crisis rehabilitation strategy needs to be based on a combination of international cooperations (and consideration of international recommendations) and a careful selection of priority local initiatives. Thus, a **balance needs to be made** between the local priorities and global urgencies. This is particularly important today as the world witnesses a certain deglobalization process. Networks are still present and have played a major role in local economic development. However, the function of such networks needs to be adapted to guarantee a long-term sustainable development of each state.

Second, the post-crisis rehabilitation strategy requires **supporting entrepreneurship** using a wide range of complementary financial mechanisms. High growth rates and its structural transformation policy will put new demands on the economy's regulation mechanisms. It provides stabilization of financial markets and provision of free movement of capital. Georgia's involvement in the **"Eastern Partnership Program"** is based on new approaches to cooperation, definition of unified crisis management standards, coordination of states' anti-crisis currency

strategies and development of complex mechanisms. Coordinating goals and harmonizing national monetary strategies should become the basic principle of the operation of countries' monetary strategies in the global environment.

Third, in terms of legislation, it is important to implement the type of reforms which specifically encourage the **growth of domestic economic activity**. From this point of view, the Committee of Sectoral Economy and Economic Policy of the Parliament of Georgia, together with the executive authority, had an important role to play. Local reforms promoted different strategic and operational action plans on land reform, tourism, energy and production, among others. However, it is crucial to take advantage of existing long-term strategies of economic reforms (see for example the pension reforms implemented in Georgia since 2017).

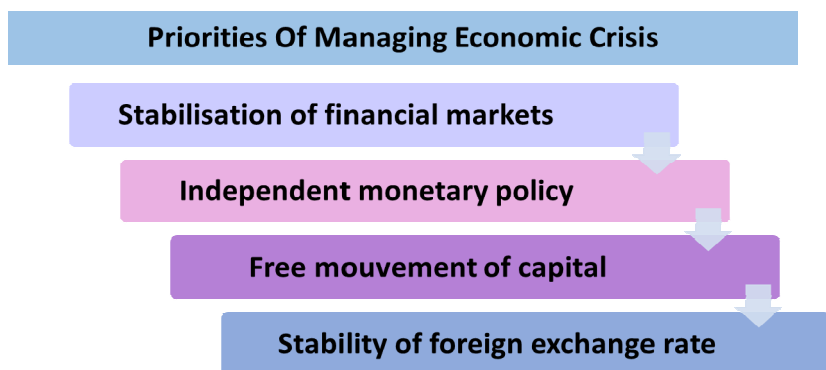
Executive Summary - Post-crisis Economy Management Framework

Globalization has precipitated radical alterations in classical approaches to economic regulation, culminating in the development of new standards for scientific solutions and practical responses. Economic worldviews have shifted, leading to new directions in the development of conceptual foundations. Paradigms of the social economy and convergence have become more pronounced in provisions in terms of stabilizing the economic system. This shift has laid the groundwork for the formulation of contemporary models of economic socialization, namely **economic nationalism and social liberalism**.

The fragmentation of the global economy has created new macroeconomic zones, each with its distinct centers of influence. The shift has also altered the economic status of individual countries within the global landscape. The impact of globalization on national economic models has manifested in the **newest configuration of the world markets** and the transformation of the economic equilibrium models. The growth of the economic potential in **developed countries** is based on their substantial capital reserves, cutting-edge scientific and technological research, and the execution of expansive investment and innovative initiatives. As a result, the economies of these developed countries exhibit relative stability against external factors. As for the **developing nations**, the substantial increase in the role of foreign currency, grants, and international aid has led to a significant dependency on contemporary trends in the global economy. These processes present diverse configurations of inter-state cooperation and introduce entirely new standards to the social landscape.

The modern global system stimulates a **reorientation in national economic policy priorities**, making them more flexible in relation to international systems. Developing countries are becoming reliant on robust economies, primarily by receiving foreign capital inflows. And, fundamentally, while adopting the status as consumers, they are engaging in integration processes. The effectiveness of such processes depends on how accurately they position themselves in the world economy and how correctly they react to economic disproportions. Emerging standards of intergovernmental collaboration are being formed, traditional economic **concepts** are evolving, creating new models - Amidst **Economic Nationalism and Social Liberalism, risks and market volatility** are intensifying, which, in turn, is amplifying the extent of **governmental intervention** in economic activities.

The Intensification of economic risks heightens the potential within the global context. This is primarily attributed to the instability of financial markets, driven by over-liberalization of capital flows, high banking risks and significant dependence of national economies on external variables.

Protocols for crisis management and governmental priorities are changing. The current objective is to secure development stability instead of pursuing economic growth. Effective crisis mitigation requires that authorities proactively detect systematic risks, as it is pivotal to thoroughly investigate the risk factors and formulate an astute strategic approach to them. For the prevention and management of economic crises, it is the priority of the government to implement an independent monetary policy, the regulation of capital flows, and the assurance of stable exchange rate.

- Depending on the specific situation, **an independent monetary policy** allows for changes in monetary instruments. For instance, **in periods of low inflation**, the central bank has the discretion to **ease monetary policy**, whereas **in times of high inflation**, it can increase the refi-

ancing rate, thereby prompting the establishment of a new equilibrium GDP. An independent monetary policy allows the government to alter currency regimes. A prime illustration is the National Bank of Georgia's shift from a free-floating to a fixed-floating system during the initial stages of the pandemic crises. In this context, the Bank intervened in the financial markets with a substantial injection of USD 930 million in 2020, thereby making a significant impact on the economy's convertibility by ensuring currency availability and contributing to the stabilization of financial markets. The efficacy of Georgia's monetary policy has been acknowledged through the distinction of the National Bank's President (2019-2023) as the world's best banker on five occasions. The strategic acumen in foreign exchange led to a marked increase in foreign investments in Georgia during the early post-crises phase and contributed to a quick stabilization of inflation rates.

- **The free capital mobility** is becoming a cornerstone of the global economy, the excessive liberalization of capital flow and a shift in the epicenter of influence impacts a significant specificity to nuances of inter-country relationships. It is noteworthy that foreign capital not

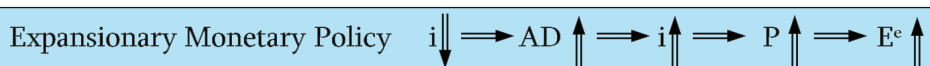
only broadens the volume of financial markets and equips the economy with financial resources, but the capital inflows of the importing country also shape the currency exchange policies of the recipient country. Consequently, this can somewhat limit the country's ability to maintain an autonomous monetary and credit policy. Particularly, as the governance of foreign investment, with a focus on interest rate targets rather than inflation control, requires unique monetary policy tools from the central bank. Moreover, the increased foreign debt burden, due to vigorous capital inflows, can lead to disproportion in the financial markets and in certain cases, trigger a financial shock. Consequently, government anti-crisis strategies give particular emphasis to the regulation of capital flows and the certain adjustments of their anticipated outcomes.

- To mitigate **substantial fluctuations in the exchange rate**, the Central Bank appeals monetary instruments, such as **raising the interest rate** by the government to **solidify** it, however, this approach can elevate **the risk of a trade deficit**, potentially leading to a debt crisis. Therefore, the employment of non-monetary instruments become imperative for exchange rate stabilization, requiring vigilant oversight by the government.

The analysis and scholarly assessment of the global crisis have yielded important advancements in traditional standards of crisis management, program coordination and the combined use of anti-crises measures of modern mechanisms

have acquired a critical role. The contemporary **approach to economic regulation in a crisis environment** has been established, centered among the two alternative vectors by the government to decide between, – **price stability and economic growth**. Specifically:

- Should **financial stabilization** be the state’s priority, the Central Bank may increase the refinancing rate to curb inflation, but during this time an escalating trade deficit could heighten inflation expectations. Such process can be regulated through the “**Sectoral Priority Standard**”. Nevertheless, neo-monetarists content that such a standard conflicts with the principles of liberal doctrine. During the current stage, the National Bank of Georgia, along with numerous leading financial institutions, does not acknowledge it as a **built-in stabilizer**. To regulate systematic risks, instead of a sectoral standard, a **macroprudential policy** approach has been employed since 2019, along with **Bloomberg’s** currency trading mechanisms and the adoption of the new **Basel 3 risk management guidelines**.
- If the state prioritizes **economic growth**, the central bank **lowers the monetary policy rate**, resulting in a boost to aggregate demand. Consequently, the interest rate gradually starts to increase, accompanied by rising prices. Subsequently, as interest rates climb, the nominal exchange rate will strengthen again, setting the stage for the formation of a new equilibrium in the GDP for the medium-term period.

An elevated monetary policy rate reduced aggregate demand and net exports, contributing to an increase in trade deficit and, subsequently, an escalation in government debt. Such a difficult-to-manage process prevents perfect forecasting and requires a necessary combination of economic regulatory instruments.

In the early phase of the crisis, constrained by limited financial, material, and administrative resources, as well as the strict lockdown of global markets, the Georgian government primarily concentrated on price stabilization, which led to a double-digit inflation rate in 2021 (14,5%). However, by 2023 this rate plummeted to 0.1%, positioning Georgia as having achieved the world’s most notable results. After the relaxation of economic restrictions and reopening of global markets, the

Georgian government shifted its focus to fostering economic growth and in 2021 Georgia demonstrated the world's top results: in 2021, the growth rate soared to 10.6%, followed by 10.2%, and 7.0% in 2023.

Our country's **management of the pandemic crisis** emerged as one of the most effective globally and set a precedent, not a single major enterprise ceased operations. Local **exports** saw a 3.5% increase, **trade turnover expanded by 1.5 billion USD** and **balance** amounted to 4.7% billion USD, and the **international reserve** grew by 11.5%. It is important to highlight that the government's foreign debt was **not operating on financial exchanges and was directly converted into the national currency at a fixed rate**, which is an uncommon practice globally. This approach effectively eliminated the possibility of financial speculation and was solely utilized for currency monetization. The effective management of foreign reserves was instrumental in the success of the

monetary policy, this is why between 2021 and 2022 the international credit rating agency assigned Georgia's monetary and credit system to the **BB category within the stable category**. In 2023, it progressed further from stable to the **prospective category**. Additionally, the **Financial Stress Index (FSI) decreased by 14 points**.

The government's proactive **de-dollarization policy** merits attention, due to which there has been a substantial reduction in structural risks and an enhancement in the possibility of pursuing an independent monetary policy. A high level of dollarisation leads to exchange rate devaluation and high inflation. At the same time, it has a negative impact on borrower's strategy and increases financial risks. Additionally, it can cause economic instability. In Georgia, artificially increased demand for GEL due to the de-dollarization strategy increases GEL's price and as a result, led to a new equilibrium configuration. Reducing the degree of dependence of the Georgian economy on foreign currency is an indicator of economic autonomy and a guarantee of a greater stability.

Fiscal mechanisms, namely the reduction of taxes and an increase of state expenditures, are predominantly regarded as stabilizing factors for the economy in accordance with the legislation of Georgia, tax is deemed to be a less elastic stabilizer, the principal element is **state expenditure**. The pandemic crisis made significant changes in the structure of the Georgian budget, requiring its substantial adjustment. 2 billion GEL was allocated from the state budget for the anti-crisis program, which mainly went to the financing of state social projects and business support (430 million GEL). Correct fiscal policy significantly reduced the destabilizing scale of the crisis, this process was strengthened by the expansion of asset purchases by the ECB, increase in credit financing and reduction of interest rates.

Georgia relies on **fiscal security principles and European norms**, as defined by “**EU Fiscal Rule**”, the parameters of which, along with Georgia's corresponding data for 2022, are as follows:

Norms of Fiscal Safety
Tax Burden – 30% of GDP. Georgia – 23%
Budget Deficit – 3% of GDP. Georgia – 3,1%
State Debt – 60% of GDP. Georgia – 39,8%
Income Stability

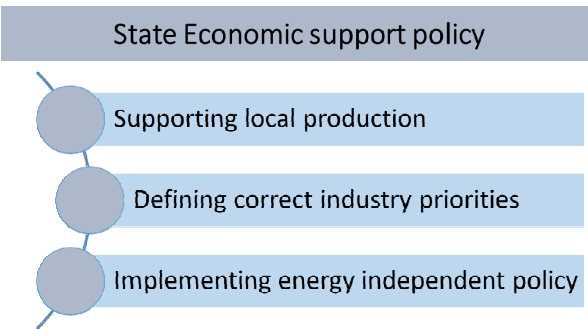
The study revealed that in Georgia, none of the **fiscal stability** parameters exceed the allowable threshold, both presently and in the projected future. This enables the execution of rational budgetary and tax policy, in particular, the current and projected fiscal stability parameters in Georgia are as follows:

Forecast Indicators of Fiscal Sustainability			
Indicator	2020	2025	Limit
State debt/GDP	31.6%	31.9%	50%
State debt/Export	146%	132%	200%
State debt/Budget income	115%	117%	300%
Dept service/GDP	11.2%	11.6%	25%
Dept service/Budget income	8.8%	10.3%	35%
Budget income/GDP	27.6%	27.2%	
Budget expenses/GDP	30.6%	30.2%	
Budget deficit/DG“P	3.0%	3.0%	

As developing countries have relatively few resources to independently maneuver in major policies, in order to prevent such countries from further exacerbating the crisis and increasing poverty, the assistance of the international community through grants, concessional loans and debt relief is vital. Global financial institutions and strategic partners of our country played a crucial role in the crisis management process in Georgia. Among them, the 1.9 billion euros allocated by the European Union for financial and technical support in 2020, of which 2/3 was a grant and 1/3 was a favorable credit. 2021-2027 was developed in 2021. The new strategic document of Georgia's relations with the European Union,

"Multi-year Indicative Program - MTP", which envisages the wider scope of this cooperation and new partnership directions.

The priority areas of the state support policy in Georgia were:

Global financial institutions have favorably appraised the legislative and institutional reforms in Georgia’s budgetary system. The International Monetary Fund (IMF) has deemed Georgia’s fiscal architecture to be stable and acknowledged our **financial system reforms** as being among the most successful on the international stage.

Achievements of Georgia in terms of fiscal reforms (World)	
Reform of Managing Public Finances	1 st Position
Transparency of Budget system	1 st Position
Citizen implication in budget processes	4 th Position
Budget monitoring	21 st Place

The **"2023-2026 Public Administration Reform Strategy"** adopted by the government of Georgia on February 16, 2023, aims to stabilize the socio-economic system. The primary objective is to avert crises and ensure the predictability of development.

In addition to the aforementioned achievements, the International Monetary Fund (IMF) has **pinpointed and prioritized the main challenges** within Georgia’s financial sector for the current stage. They focused on the following matters:

Main challenges of fiscal system
• Identification of financial risks • Evaluation of long-term financial sustainability • Management of state budget reserve fund • Financial management of state enterprises

In addition, according to IMF's assessment, in order to ensure the **fiscal stability** of Georgia, attention should be focused on unforeseen, unplanned obligations, the issue of ensuring equal distribution of budget expenses, obligations of new social programs and changes in the age structure of the population.

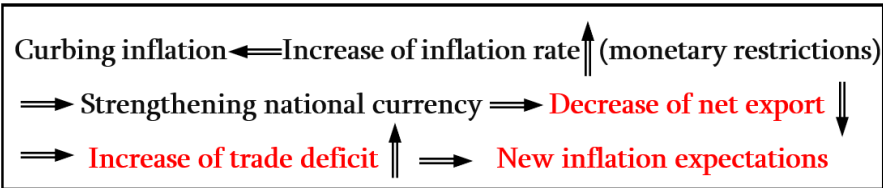
The global pandemic demanded a new understanding of the **problem of poverty** and put the civilized world in front of difficult challenges. Similar to Georgia, substantial changes were made in the budget structure of many countries, many of them faced the need to develop a new socially oriented standard fiscal policy, which was manifested in the increase of the share of social expenditures, and which will become more intensive in the future.

Crisis management, instability adjustment, and post-crisis regulation are most achievable by **combining** various fiscal and monetary instruments, only through such integration maximum effect can be realized, but in a crisis environment, the means of such combination are quite limited

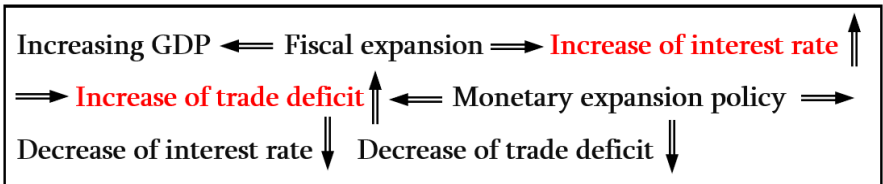
therefore necessitating focused attention and high expertise from governmental entities.

To model crisis management and its subsequent processes more accurately, and to heighten the likelihood of achieving anticipated outcomes, we have established a **unified standard framework** for crisis response, which offers various scenarios of the combined use of anti-crisis measures under diverse shock conditions. Four key scenarios were identified – ensuring **price stability, fostering economic growth, managing high interest rates, and diminishing the budget deficit**. For each scenario, the most effective government mechanisms for regulation were identified, and the principal instruments for their combination.

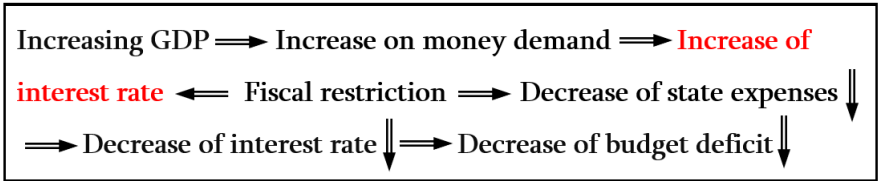
1. In case the government prioritizes ensuring price stability, to curb **inflation**, the National Bank of Georgia mandates the use of a **monetary restriction** policy:

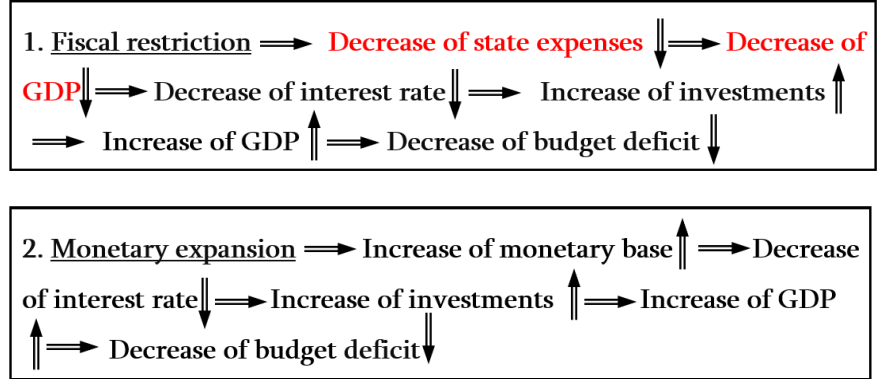
2. To achieve economic growth along with **fiscal expansion**, requires a **combination with monetary expansion**:

3. Under conditions of high interest rates, the government, together with **monetary mechanisms**, implements **fiscal restrictions** to achieve financial stabilization:

4. In order to reduce the budget deficit, the government utilizes **fiscal restriction or/ and monetary expansion policy** instruments:

The successful post-crisis strategy implemented in Georgia yielded the best result of economic growth globally, projected to reach 5% annually for 2024–2026. With this rate, Georgia transitioned from **less developed status to a developing stage, and subsequently to a category of nations with growing economies. Furthermore, by 2030**, as projected by the International Monetary Fund (IMF), Georgia will move up to the group of **highly developed** nations, – boasting a GDP per capita of 15,200 USD, compared to 4,200 USD in 2020 and 6,800 USD in 2023. Economic success, along with effective fiscal and monetary policies, has been significantly driven by sound sectoral policies. These policies have prioritized sectors of tourism, infrastructure, agriculture, education and science, energy, and the digital economy.

In 2023, the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) acknowledged Georgia’s state support **policy for small and medium-sized enterprises (SMEs) production** as the foremost globally, ranking it first in 11 out of 12 indices. In 2023, 17 member countries of the European Union designated Georgia as a **safe destination for tourism**, a notable shift from the situation before 2013 when none of the countries had granted such recognition, and CNN featu-

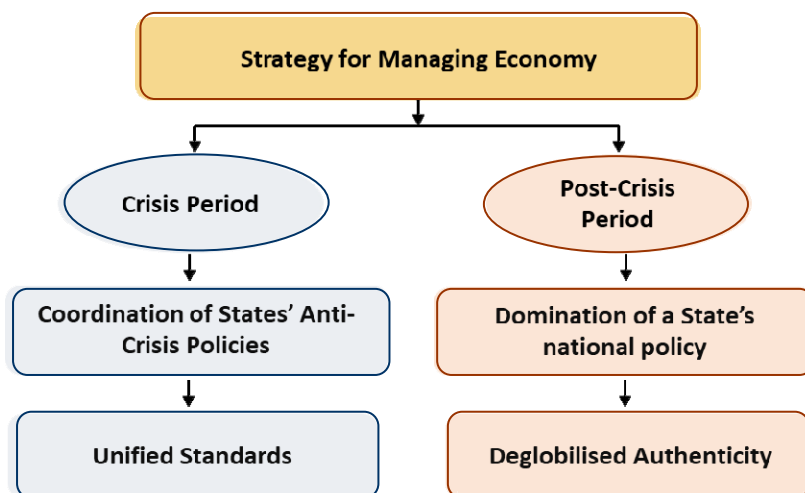
red Tbilisi among the **top ten magical cities** on the world's New Year map. In the 2023 Travel and Tourism Development Index, Georgia advanced to the 44th position, compared to 68th place in 2019, and in 2024, Georgia will be the host country of world tourism, which indicates the global recognition and widespread success of our country's post-crisis reforms.

The prospects of Georgia's cooperation with the **European Union**, primarily anchored in the **“Deep and Comprehensive Free Trade Agreement – (DCFTA)”** and **ENP – (European Neighborhood Policy) program**, are of particular importance to Georgia. This process aims to align sustainable development and competition policies and envisions political-economic collaboration in areas such as free trade, education, intellectual and industrial property, food safety, poverty reduction, and social equality. Furthermore, Georgia is a participant in the **“Eastern Partnership Program”**, which aims to foster a high level of democracy, civil society engagement, security protection, as well as collaboration in migration and border management.

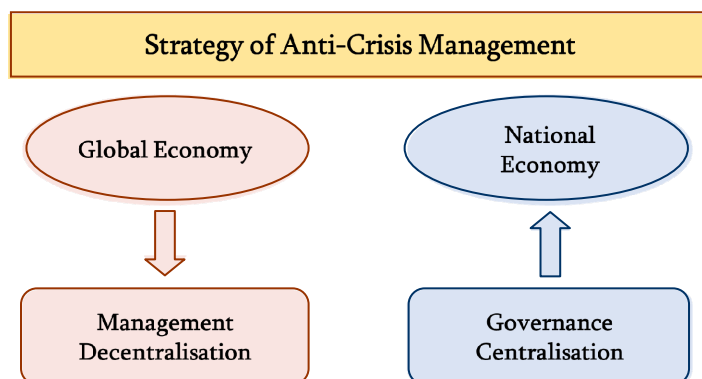
The anti-crisis policy implemented by the Georgian government proved to be exceptionally successful and interesting for the world. The well-structured crisis management tactics, coupled with substantial support from international financial institutions, enabled the country to emerge from the crisis more robust and success oriented. The achievement culminated in Georgia being granted EU candidate status on December 14, 2023, marking a pivotal milestone in Georgia's journey towards European integration.

The experience of managing a pandemic crisis illuminated novel approaches and theoretical postulates concerning state economic regulation, in particular, the crisis conclusion was signaled not by its **atypical nature**, but by the **appearance of its standard characteristics**, thereby enabling a return to classical crisis management methods and facilitating a transition to the post-crisis phase. Ongoing processes have clearly demonstrated **the escalating role of the government in the economic regulatory processes**, and particularly highlighted its vital function amid an unstable environment.

A key prerequisite of the modern anti-crisis strategy involved the **replacement from unified integration standards to a deglobalized authenticity**, which formed the foundation for distinct management approaches in both the crisis and post-crisis phases. Specifically, if the global crisis required the coordination and interdependence of anti-crisis policies between various countries, during the post-crisis era the national priorities and the economic interests of individual countries would become dominant.

Although, if the feature of the global modern economic system is a **decentralization** of governance functions, granting enhanced autonomy to national authorities, the trend within the individual countries tend to lean toward **centralized management**, which prioritizes a management strategy based on clearly defined national interests.

This dissonance of the governing hierarchy is one of the main characteristics of the current processes of global development, which must be taken into account in formulating contemporary crisis management strategies.

ლიტერატურა

1. **ასათიანი რ.** (1996). ეკონომიკსი (განმარტებითი ლექსიკონი). გამ. „სიახლე“, თბილისი, გვ. 188.
2. **ბახტაძე ლ., კაკულია რ., ჯიბუტი ა.** (2010). საჯარო ფინანსები. სახელმძღვანელო. თსუ გამომცემლობა. თბილისი, გვ. 57-254.
3. **ბენასი-კუერი ა., კიური ბ., ჟაკი პ., პისანი-ფერი ჟ.** (2016). ეკონომიკური პოლიტიკა, თეორია და პრაქტიკა. „ოქსფორდის უნივერსიტეტი“, თსუ გამომცემლობა.
4. **ბოლქვაძე ბ.** (2009). ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკის კოორდინაციის მნიშვნელობა საქართველოს გარდამავალ ეკონომიკაში. სახელმძღვანელო. „უნივერსალი“, თბილისი, გვ. 36, 55-56.
5. **გამსახურდია გ.** (1995). საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. „მერიდიანი“, თბილისი, გვ. 29-31.
6. **გელაშვილი ს., აბესაძე ნ.** (2021). სტატისტიკური ანალიზის მეთოდები. სახელმძღვანელო. თსუ გამომცემლობა. გვ. 237.
7. **გუგუშაშვილი თ.** (2009). თუ ინფლაციის მიზეზი ასეთი მარტივია, რატომ ვერ ხერხდება მისი მოთოკვა? ჟ. „ეკონომიკური პროფილი“, ტ.4, №1(5). <http://economicprofile.org/pdf/51ce046cd2d3936cce775f660a375b69.pdf>
8. **გუგულაშვილი მ.** (2020). პანდემია, ჯანდაცვის კრიზისი და ონლაინმედია, <https://www.mediachecker.ge/ka/mediagaremo/article/85100-pandemia-jandacvis-krizisi-da-onlain-media-mkholod-brifingebis-imedad>
9. **დავითაძე თ.** (2019). სახელმწიფოს ფედერალური და უნიტარული მონყობის შედარებითი ანალიზი; ა(ა)იპ საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტის გამომცემლობა; სამაგისტრო ნაშრომი. გვ.12-16; 29-34.
10. **კაკულია რ.** (2004). ფინანსების თეორია, „თერგი“, თბილისი, გვ. 156.
11. **კეინზი ჯ.** (1995). დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია. „სტამბა“, ქუთაისი, გვ. 103-152.
12. **კოპალეიშვილი თ., ჩიკვილაძე მ.** (2011). გადასახადები და დაბეგვრა. თბილისი.
13. **კუკავა მ.** (2016). სარეზერვო ფონდებიდან ხარჯვა კვლავ სერიოზულ პრობლემად რჩება, ფონდი „საერთაშორისო გამჭვირვალება“, საქართველო.
14. **მექვაბიშვილი ე.** (2021). თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიები. სახელმძღვანელო. თსუ გამომცემლობა.
15. **პაპავა ვ.** (2002). პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა. „პდპ“, თბილისი, გვ. 382. ISBN: 99928-0-454-8

16. **პაპავა ვ.** (2005). პოსტკომუნისტური გარდამავალი პერიოდის მაკრო-ეკონომიკა: თეორია და პოლიტიკა. თბილისი.
17. **პაპავა ვ.** (2015). „საქართველოს ეკონომიკა“, გამ. ინტელექტი, თბილისი.
18. **პაპავა ვ., ჭარაია ვ.** (2020). კორონომიკური კრიზისი და საქართველოს ეკონომიკის ზოგიერთი გამოწვევა, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი. <https://www.gfsis.org/ge/publications/view-opinion-paper/136>
19. **პაპავა ი.** (2019). დეცენტრალიზაციის ქართული პარადოქსი: ცენტრალიზაცია დეცენტრალიზაციის სახელით. ხელმისაწვდომია: <https://droa.ge/?p=41594>
20. **როუზენი ჰ.ს.** (2006). საჯარო ფინანსები. ქართული გამოცემა (რედ. ნ. ხადური). საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი - GIPA.
21. **სილაგაძე ა.** (2001). „ეკონომიკური აზრის ისტორიის საკითხები“, თბილისის უნივერსიტეტი.
22. **სონლულაშვილი დ.** (2021). წლის გეგმების, გამოწვევებისა და შეფასებების შესახებ“, საქართველოს პარლამენტის დარგობრივი ეკონომიკისა და ეკონომიკური პოლიტიკის კომიტეტი.
23. **ტაბატაძე მ.** (2011). საარჩევნო სტრატეგია - სოციუმის პოლიტიკური შეთავაზება, ჟურ. „ხელისუფლება და საზოგადოება“ №1(17).
24. **ტაბატაძე მ.** (2015). რეგიონის სტრატეგიული განვითარების ფინანსური უზრუნველყოფის მექანიზმები. ჟ. „ბიზნეს-ინჟინერინგი“, №4.
25. **ტაბატაძე მ.** (2016). სახელმწიფოს პოლიტიკური სტრატეგია ეკონომიკური არასტაბილურობის პირობებში, თსუ, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, თბილისი, გვ. 480-483 https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/globaliz.pdf
26. **ტაბატაძე მ.** (2017). სახელმწიფო მართვის დეცენტრალიზაციის ინსტიტუციური სეგმენტირების თეორიული საკითხები, თსუ, II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, თბილისი. <https://opac.sciencelib.ge/-bib/179808>
27. **ტაბატაძე მ.** (2018). დეცენტრალიზაციის ეკონომიკური სტრატეგია და ფისკალური პოლიტიკის თავისებურებები, გვ. 366-270. ხელმისაწვდომია: <https://dspace.tsu.ge/bitstream/handle/123456789/546/The%20economic%20strategy%20of%20decentralization%20and%20the%20features%20of%20fiscal%20policy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
28. **ტაბატაძე მ.** (2019). სახელმწიფო ანტიკრიზისული რეგულირება, სტუ გამომცემლობა, თბილისი.
29. **ტაბატაძე მ.** (2021). ევროკავშირის ანტიკრიზისული სტრატეგია გლობალური პანდემიის პირობებში. სტუ IV საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაცია და ბიზნესის თანამედროვე გამოწვევები“.

30. **ტაბატაძე მ.** (2022). კრიზისის მართვის მონეტარული მექანიზმების თანამედროვე პრიორიტეტები. *ჟ. ეკონომიკა, ბიზნესი და ადმინისტრირება*, N2, გვ. 126-137, <http://sciencejournals.ge/index.php/bu/article/view/307>
31. **ტაბატაძე მ.** (2022). ეკონომიკური მდგრადობის გლობალური და ეროვნული სტანდარტები, *ჟ. ეკონომიკისი Ekonomisti*, ტ.9(4), გვ. 55-67 <https://ekonomisti.tsu.ge/uploads/images/ek20224.pdf>
32. **ტაბატაძე მ.** (2022). ფინანსური სტაბილიზაციის სახელმწიფო ანტიკრიზისული სტრატეგია. *თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული*. გვ. 330-338. <http://conferenceconomics.tsu.ge/uploads/images/konfkreb2022.pdf>
33. **ტაბატაძე მ.** (2022). ეკონომიკის პოსტკრიზისული რეგულირების სოციალურ-ეკონომიკური სტრატეგია, VII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“, გვ.420-427
34. **ტაბატაძე მ., ცანავა ნ.** (2009). სახელმწიფო ანტიკრიზისული მართვა, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის გამ. თბილისი.
35. **ტაბატაძე მ., თანდილაშვილი ა.** (2018). ბიუჯეტის ადმინისტრირების მექანიზმები გლობალური ეკონომიკის პირობებში. გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის სამეცნიერო კონფერენცია. ხელმისაწვდომია: https://www.gruni.edu.ge/uploads/files/University/Conference/V_National/22_%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%AB%E1%83%94_%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%A8%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98_242-253.pdf
36. **ტერაშვილი ნ.** (2006). საგადასახადო და საბაჟო პოლიტიკა. თბილისი.
37. **უგულავა გ., ჩიხლაძე ნ., ხიდაშელი მ.** (2021). საქართველოს ეკონომიკური განვითარება COVID-19-ის პირობებში (მაკროეკონომიკური და რეგიონული ასპექტები). „ქუთაისის უნივერსიტეტი“, თბილისი.
38. **ქავთარაძე ნ.** (2008). საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების ზრდის ძირითადი მიმართულებები. დისერტაცია. „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“. თბილისი.
39. **ჭილაძე მ., ბერიძე თ.** (2018). საერთაშორისო თანამშრომლობის მნიშვნელობა სახელმწიფოს შიგა ფინანსური რესურსების მობილიზებასა და განვითარებაში, *ჟ. გლობალიზაცია და ბიზნესი*. №6, გვ. 226-232
40. IDFE, (2019). „ადგილობრივი თვითმმართველობის სარეზერვო ფონდების ხარჯვა 2020 წელს“. LUMUNATE, Tbilisi. https://idfi.ge/ge/expenditures_of_contingencyfunds_of_localmunicipalities_in_2020; 166გვ

41. დეცენტრალიზაციის სტრატეგია 2020-2025. ხელმისაწვდომია: <https://mrdi.gov.ge/uploads/publications/5e467a975a3be.pdf>.
42. ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული ხედვა 2022-2025, USAID-აშშ საერთაშორისო განვითარების სააგენტო, EPRC - ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი, თბილისი, 2021. https://eprc.ge/wp-content/uploads/2022/06/economic_strategy-geo.pdf
43. თსუ მეცნიერება-<https://www.tsu.ge/science/?leng=ge&lcat=jurnal&jnomeri=6&tid=9>);
44. რეგიონული განვითარების და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო დეცენტრალიზაციის სტრატეგია 2020-2025. <https://mrdi.gov.ge/uploads/publications/5e467a975a3be.pdf>.
45. საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო (2023). საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარების 2021-2027 წლების სტრატეგიის 2021-2023 წლების სამოქმედო გეგმის 2022 წლის შესრულების მონიტორინგის ანგარიში. <https://mepa.gov.ge/-/Ge/Files/ViewFile/53810>
46. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო (2023). საქართველოს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია 2016-2020 წლებისთვის <http://www.economy.ge/?page=ecopolitic&s=45>
47. საქართველოს ეროვნული ბანკი (2021). ფინანსური სტაბილურობის ანგარიში. <https://nbg.gov.ge/publications/financial-stability-reports>
48. საქართველოს ეროვნული ბანკი (2022). ფინანსური სტაბილურობის ანგარიში. <https://nbg.gov.ge/publications/financial-stability-reports>
49. საქართველოს მთავრობის 2015 წლის 19 აგვისტოს №427 დადგენილება „საჯარო მმართველობის განხორციელების სტრატეგიული დოკუმენტების - „საქართველოს საჯარო მმართველობის რეფორმის გზამკვლევი 2020-ისა“ და „პოლიტიკის დაგეგმვის სისტემის რეფორმის სტრატეგია 2015-2017-ის“ დამტკიცების თაობაზე“.
50. საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 10 ივნისის დადგენილება №274 „საჯარო მმართველობის რეფორმის 2019-2020 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“ 2019 წლის 10 ივნისი, დადგენილება. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4586360?publication=0>
51. საქართველოს მთავრობის 2023 წლის 16 თებერვლის №66 დადგენილება „საჯარო მმართველობის რეფორმის 2023-2026 წლების სტრატეგიისა და საჯარო მმართველობის რეფორმის 2023-2024 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/-view/5723982?publication=0>

52. საქართველოს პარლამენტი (2003). საქართველოს კანონი „საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის შესახებ“ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/14638>
53. საქართველოს პარლამენტი (2016). საქართველოს კანონი „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/91006?publication=53>
54. საქართველოს პარლამენტი (2010). საქართველოს კანონი „საქართველოს საგადასახადო კოდექსი“, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1043717>
55. საქართველოს პარლამენტი (2018). საქართველოს კანონი „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსში ცვლილებების შეტანის შესახებ“. <https://info.parliament.ge/v1/law-drafting/bills/14712/details/44159>
56. საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი (2018). დამატებული ღირებულების გადასახადის პროტენციური დონე და გადახრა ფაქტობრივი მაჩვენებლიდან. <http://pbo.parliament.ge/ge/rs/rpapers/item/391-2018-04-12-06-48-42>
57. საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი (2019). ფისკალური შეზღუდვების მნიშვნელობა. გაკვეთილი საქართველოსთვის და საქართველოდან. <https://nes-g.org/ka/researchs-ge/the-importance-of-fiscal-constraints#Bibliography>
58. საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი (2023). მაკროეკონომიკური გარემოს მიმოხილვა აგვისტო, 2023. ხელმისაწვდომია: <https://pbo-parliament.ge/index.html>.
59. საქართველოს სავაჭრო სამრეწველო პალატა (2021). საქართველო-მიმოხილვა და ბიზნეს მოლოდინები. <https://gcci.ge/>
60. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე - საქართველოს კანონი „სახელმწიფო ვალის შესახებ“. კანონი №1285; 05.03.1998 წ. (კონსოლიდირებული ვერსია 09.02.2023 წ.), <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32452?publication=14>.
61. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე - საქართველოს კანონი „საბიუჯეტო სისტემისა და საბიუჯეტო უფლებამოსილებათა შესახებ“. კანონი №249; 29.05.1996 წ. (კონსოლიდირებული ვერსია - 26.08.2003 წ.); <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1229818?publication=34>.
62. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე - „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“. კანონი №2440; 18.12.2009 წ. (კონსოლიდირებული ვერსია - 02.05.2023წ.); <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/91006?publication=56>.
63. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე - საქართველოს ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“. კანონი №4979-რს;

- 01.07.2011 წ. (კონსოლიდირებული ვერსია 15.07.2020); <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1405264?publication=3>.
64. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე - „საჯარო დაწესებულებაში შრომის ანაზღაურების შესახებ“. საქართველოს კანონი №1825-რს; 22.12.2017 წ. (კონსოლიდირებული ვერსია 09.02.2023 წ.)
 65. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე - „დეცენტრალიზაციის 2020-2025 წლების სტრატეგიისა და დეცენტრალიზაციის სტრატეგიის განხორციელების 2020-2021 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის წლის 31.12.2019 №678 დადგენილება. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4764626?>
 66. საქართველოს 2019 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის ანალიზი და რეკომენდაციები. (2020)]. <https://www.transparency.ge/ge/blog/sakartvelos-2019-clis-saxelmcpo-biujetis-proektis-analizi-da-rekomenda-ciebi/> 186 გვ.
 67. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2016). საქართველოს ფისკალური პოლიტიკა და მართვა და მისი თავსებადობა ევროკავშირის პრაქტიკასთან. <chromeextension://efaidnbmninnibpcapjpcglefindmkaj/https://mof.ge/images/File/public%20finances%20in%20Geo/Fiscal%20Governance%20%20study%20GEO%20sabooloo.pdf>.
 68. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2018). საჯარო ფინანსების მართვის რეფორმის სტრატეგია 2018-2021, [chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglefindmkaj /https://mof.ge/images/File/strategia/Strategy-2018-2021-ALL-fv-annex.pdf](chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglefindmkaj/https://mof.ge/images/File/strategia/Strategy-2018-2021-ALL-fv-annex.pdf).
 69. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2019) სახელმწიფო ბიუჯეტი; ხელმისაწვდომია: <https://www.mof.ge/images/File/2023-Biujeti/23-12-2022/-TAVI%20I%2019.12.22.doc>
 70. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2019). მიმდინარე ეკონომიკური ტენდენციები, https://www.mof.ge/images/File/2019-publikaciebi/Outlook-May-2019_GEO.pdf
 71. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2022). საჯარო ფინანსების მართვის რეფორმის სტრატეგიის 2023-2026 წლების პროექტი, <https://www.mof.ge/images/File/strategia/2022/30-12-2022>.
 72. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2022). სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონი; მოქალაქის გზამკვლევი; <https://www.mof.ge/images/File/gzamkvlevi/2022/30-12-2021/Citizens%20Guide%20-%202022-kanoni.pdf>
 73. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2023). ბიუჯეტის დეფიციტი https://www.mof.ge/biujetis_deficiti
 74. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2023). ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები 2019-2022 წლებისათვის, <https://mof.ge/5177>

75. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2023). სახელმწიფო ვალი, ხელმისაწვდომია: https://www.mof.ge/saxelmwifo_vali. გადამოწმებულია 18.09.2023.
76. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2023). ავტონომიური რესპუბლიკების და მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტი. <https://www.mof.ge/5403>
77. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო (2023). სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონი; მოქალაქის გზამკვლევი, <https://www.mof.ge/File/gzamkvlevi/2023/-08-02-2023/Citizens%20Guide%202023-kanoni.pdf>
78. სახელმწიფო ვალის მართვა https://www.mof.ge/saxelmwifo_vali
79. სოციალური მომსახურების სააგენტო - <http://ssa.gov.ge>. ხელმისაწვდომია: <https://ssa.moh.gov.ge/editor/upload/20230615095025-5.2.xlsx>.
80. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (2023). სტატისტიკური ინფორმაცია, საგარეო ვაჭრობა, <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/-sagareo-vachroba>
81. სახელმწიფო აუდიტის სამსახური (2020). მოხსენება საქართველოს 2019 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების მიმდინარეობის შესახებ მთავრობის ანგარიშზე https://budgetmonitor.ge/ka/pdf/index/mokhseneba-2019-biujetis_shesrulebis-mimdinareoba.pdf/8
82. საჯარო დანახარჯების და ფინანსური ანგარიშვალდებულებების პროგრამა PEFA (2018). Public expenditure and financial accountability assessment 2017. Georgia, <https://www.pefa.org/node/276>
83. აშშ საერთაშორისო განვითარების სააგენტო USAID, ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი EPRC (2021). ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული ხედვა 2022-2025. https://eprc.ge/wp-content/uploads/2022/06/-economic_strategy-geo.pdf
84. აშშ საერთაშორისო განვითარების სააგენტო USAID (2009). Handbook on Tourism Destinations Branding, გადამოწმებულია - 15.05.2017. http://www.imagian.com/kuvat/etc_unwto_handbook_tourism_destination_branding.pdf
85. „ასოცირების შესახებ შეთანხმება, ერთი მხრივ, საქართველოსა და, მეორე მხრივ, ევროკავშირსა და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის“, მუხლი 4.
86. ბიუჯეტის საერთაშორისო პარტნიორობა (IBP - International Budget Partnership) (2023). ქვეყნის შედეგები. ხელმისაწვდომია: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results> უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 14.09.2023.
87. გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია (2023). UN Habitat წლიური ანგარიში 2022. www.unhabitat.org უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 14.09.2023.

88. ევროკომისია (2020a). 2021-2027 Long-term EU budget & Next Generation EU https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027_en
89. ევროკომისია (2020b). The State Aid Temporary Framework https://competition-policy.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Temporary_framework.pdf
90. ევროპარლამენტი (2020). კოვიდ-19, ევროკავშირის 10 ღონისძიება ეკონომიკის დასახმარებლად. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20200625STO82007/covid-19-10-things-the-eu-is-doing-for-economic-recovery>
91. ევროპარლამენტი, სიახლეები (2020). „მრავალწლიანი ინდიკატიური პროგრამა-MTP“, კოვიდ-19, ევროკავშირის 10 ღონისძიება ეკონომიკის დასახმარებლად <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20200625STO82007/covid-19-10-things-the-eu-is-doing-for-economic-recovery> 165 გვ.
92. ევროსაბჭო (2020). Emploi et économie pendant la pandémie de COVID-19 https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_fr#garantir-lapprovisionnement-en-denrees-alimentaires-de-base
93. ეკონომიკური ინფორმაციის აღწერის ცენტრი CIEC (2021a). 2020 წლის სამომხმარებლო ხარჯები <https://www.ceicdata.com/en/indicator/private-consumption-expenditure>
94. ეკონომიკური ინფორმაციის აღწერის ცენტრი CIEC (2021b). ინვესტიციის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში <https://www.ceicdata.com/en/indicator/investment--nominal-gdp>
95. ეკონომიკური ინფორმაციის აღწერის ცენტრი CIEC (2021c). სამეწარმეო პროდუქციის ინდექსის ზრდა ქვეყნების მიხედვით. <https://www.ceicdata.com/en/indicator/industrial-production-index-growth>
96. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია OECD (2019) Making Decentralization Work, a Handbook for Policy-Makers. ხელმისაწვდომია: <http://www.oecd.org/regional/making-decentralisation-work-g2g-9faa7-en.htm>.
97. ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი IDFI (2021). ადგილობრივი თვითმმართველობების სარეზერვო ფონდების ხარჯვა 2020 წელს. https://idfi.ge/ge/expenditures_of_contingency_funds_of_local_municipalities_in2020
98. ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი (2022). საქართველო ინოვაციების გლობალურ ინდექსში - 2022 წლის შედეგები. https://idfi.ge/ge/georgia_in_the_global_innovation_index_2022

99. მსოფლიო ბანკი (2013). დეცენტრალიზაცია. ხელმისაწვდომია: <https://www.worldbank.org/en/topic/communitydrivendevelopment/brief/Decentralize>
100. მსოფლიო ბანკი - <https://www.worldbank.org/en/home>.
101. მსოფლიო ბანკი <https://www.worldbank.org/en/topic/communitydrivendevelopment/brief/Decentralization>.
102. მსოფლიო ეკონომიკის ფორუმი (2020). World Economic Forum Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. “Travel and Tourism at a Tipping Point”. Insight report <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2019/>
103. მსოფლიო ეკონომიკის ფორუმი (2022). World Economic Forum Travel & Tourism Development Index 2021. “Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future”. Insight report <https://www.weforum.org/reports/travel-and-tourism-development-index-2021/>
104. საერთაშორისო გამჭვირვალობა საქართველო (2019). საქართველოს 2019 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის ანალიზი და რეკომენდაციები. <https://www.transparency.ge/ge/blog/sakartvelos-2019-clis-saxel-mcipo-biujetis-proektis-analizi-da-rekomendaciebi>.
105. საერთაშორისო საბიუჯეტო პარტნიორობა International Budget Partnership IBP (2021). Open budget survey. Georgia. <https://internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2021/georgia>.
106. სავაჭრო ეკონომიკა Trade Economics (2023). ქვეყნების შედეგები. <https://tradingeconomics.com/country-list/rating>.
107. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (2020a). მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის პროგნოზი, <https://www.imf.org/en/Countries/GEO> გვ.143.146,196
108. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (2020b). მსოფლიო ეკონომიკის ზრდის პროგნოზი - განსხვავებული კრიზისი, გაურკვეველი გამოსავალი. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>
109. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (2021). მსოფლიო ეკონომიკის მიმოხილვა - განსხვავებული პოსტ კრიზისული აღდგენის მართვა. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021>
110. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (2022). ფისკალური დეცენტრალიზაცია. <https://data.imf.org/?sk=1c28ebfb-62b3-4b0c-aed3-048eeebb684f>.
111. საფრანგეთის ბანკი (2020). Survey on the impact of Covid, <https://www.banque-france.fr/sites/default/files/media/2020/10/07/enquete-impact-covid-2020-09-29.pdf>

112. ფორბსი საქართველო (2018). შეღავათების რეფორმა. <http://forbes.ge/news/3985/SeRavaTebis-reforma>
113. ფორბსი საქართველო (2018). ესტონური მოდელის დეტალები და მისი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე. <https://forbes.ge/news/1875/estonuri-modelis-detalebi-da-misi-gavlana-ekonomikur-zrdaze>
114. საერთაშორისო სარეიტინგო კომპანიები. <https://tradingeconomics.com/country-list/rating>
115. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია (2021). კოვიდ-19 და შრომა. ქვეყნების საპასუხო პოლიტიკა. <https://www.ilo.org/static/english/covid-19/country-policy-responses/covid-country-response-EuropeCentralAsia-2023-03-01.pdf>

<https://www.nbg.gov.ge>

<https://www.parliament.ge/>

<https://www.president.gov.ge/>

<https://www.agro.rda.goc.ge>

<https://www.dbrsmorningstar.com/>

<https://www.enterprise.gov.ge>

<https://www.fitchratings.com/>

<https://www.geostat.ge>

<https://www.mof.ge/>

<https://www.moodys.com/>

<https://www.spglobal.com/ratings/en/>

<https://www.worldbank.org/en/home>

<http://intermedia.ge>

<http://www.ssa.gov.ge>

<https://www.forbes.ge/blogs/>

<https://www.idfi.ge>

<https://intermedia.ge>

<https://www.linkedin.com/>

<https://budgetmonitor.ge/ka/taxrevenues/tax-;>

<https://forbes.ge/news/1875/estonuri-modelis-detalebi-da-misi-gavlana-ekonomikur-zrdaze>

References

1. **Abbes O.** (2019). Specialisation of Emerging Countries and Economic Stability, *Business and Economic Research*, vol. 9(1), p. 200-227.
2. **Adomnicaï V. I.** (2019). Resilience to the crisis in the economic and monetary union, *Ecoforum Journal*, vol. 8(1,18)
3. **Ahn C., Lee G. & Chang, D.**, 2017, “The global financial crisis and transmission channels: an international network analysis”, *Journal of International Economic Research (JIER)*, vol. 3(1), p.3-12
4. **Alalawneh M. M.** (2020). The Impact of Human Capital and Foreign Direct Investment on Economic Growth: An Empirical Study on Jordan, *Business and Economic Research*, vol. 10(2), p. 182-196
5. **Alesina A. & Perotti R.** (1997). Fiscal Adjustments in OECD Countries: Composition and Macroeconomic Effects, *IMF*, vol. 44(2). p. 210-248. <http://www.nber.org/papers/w5214>
6. **André M. & Dai M.** (2023). Learning, Central Bank Conservatism, and Stock Price Dynamics. *The B.E. Journal of Macroeconomics*. vol. 23(2), <https://doi.org/10.1515/bejm-2020-0243>
7. **Angosto-Fernández P. L. & Ferrández-Serrano V.** (2022). World capital markets facing the first wave of COVID-19: Traditional event study versus sensitivity to new cases, *Economics and Business Review*, vol. 8 (22), No. 4, 2022: 5-38 DOI: 10.18559/ebr.2022.4.2
8. **Anholt S. & Hildreth J.** (2004). *Brand Amerika, The Mother of all Brands*, New York, “Wiley”, p.14
9. **Anholt S.** (2007). *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Destinations*. New York: Palgrave Macmillan.
10. **Bahl R.** (2008). Pillars of Fiscal Decentralization, *CAF Working Papers*.
ბელმისაწვდომია:
https://www.researchgate.net/profile/Roy_Bahl/publication/228266313_Fiscal_Decentralization_as_Development_Policy/links/5ab6391745851515f59b4cb0/Fiscal-Decentralization-as-Development-Policy.pdf.
11. **Baum A., Poplawski-Riberio M. & Weber A.** (2012). Fiscal Multipliers and the State of the Economy. *International Monetary Found (IMF Working Paper 12/286)*.
12. **Benassy-Quere A., Coeure, B., Jacquet P. & Pisani-Ferry, J.** (2012). *Economic policy theory and practice* (3nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
13. **Blanchard O. & Perotti R.** (2002). An empirical characterization of the dynamic effects of changes in government spending and taxes on output. *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 117(4). p.1329-1368

14. **Brennan G. and Buchanan J.M.** (1980). *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
15. **Brueckner J.** (2008). Partial fiscal decentralization, *Regional Science and Urban Economics*.
16. **Canakc M. & Arslan, a.** (2021). Fiscal policy and economic change during period of pandemic, *Ecoforum Journal*, vol. 10(2(25)).
17. **Canofari P., Di Bartolomeo G. & Messori M.** (2023). Sovereign Debt Crisis, Fiscal Consolidation, and Active Central Bankers in a Monetary Union. *The B.E. Journal of Macroeconomics*, vol. 23(1), p.151-180. <https://doi.org/10.1515/bejm-2022-0038>
18. **Carmignani F.** (2014). Does Government Expenditure Multiply Output and Employment in Australia? *Discussion Papers Economics*, Griffith University.
19. **Cevik E. I., Dibooglu S. & Kutan A. M.** (2014). Monetary and fiscal policy interactions: Evidence from emerging European economies. *Journal of Comparative Economics*, vol. 42(4), p. 1079-1091
20. **Chugunov I., Pasichnyi M., Kaneva T., Npytaliuk A. & Koroviy V.** (2021). The Influence of Inflation Targeting on Economic Growth in the OECD and Developing Countries, *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 17(2), p.173-186.
21. **Cottarelli C. & Fedelino A.** (2010). Automatic Stabilizers and the Size of Government: Correcting a Common Misunderstanding. *International Monetary Fund (IMF Working Paper 10/155)*.
22. **Dinkin A. & Telegina E.** (2020). Pandemic shock and post-pandemic world, *World economy and International relations*, vol. 64(8), p.5-16.
23. **Durcova J.** (2021). The Impact of Interest Rate Transmission Channel on the Prices Development in the Eurozone Countries, *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 17(2), p. 23-36.
24. **Ebel R. D. & Yilmaz S.** (2002). On the Measurement and Impact of Fiscal Decentralization, *Policy Research Working Paper from The World Bank*, No 2809, p. 32.
25. **Eihak M. & Mitra S.** (2009). "The Financial Crisis and European Emerging Economies," *Czech Journal of Economics and Finance*, vol. 59(6), pages 541-553.
26. **Gentiloni P.** (2020). Eurogroup meeting Press conference, January 20, 2020, European Council. <https://newsroom.consilium.europa.eu/events/20200120-eurogroup-meeting-january-2020>
27. **Georgieva K., Pazarbasioglu C. & Weeks-Brown R.** (2020). Reform of the International Debt Architecture is Urgently Needed, *IMF blog*, <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/10/01/blog-reform-of-the-international-debt-architecture-is-urgently-needed>

28. **Huidumac-Petrescu C-E. & Popa A. C.** (2016). Macroeconomic strategies for the prevention of economic and financial crisis, *Theoretical and Applied Economics* Vol. 8(1(606)), p.171-182
29. **Immordino G., Oliviero T. & Zazzaro A.** (2022). Income Losses, Cash Transfers and Trust in Financial and Political Institutions: Survey Evidence from the Covid-19 Crisis. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, vol. 22(3), 647-654. <https://doi.org/10.1515/bejeap-2022-0108>
30. **Jawadi F., Mallick S. K. & Sousa R. M.** (2016). Fiscal and monetary policies in the BRICS: A panel VAR approach. *Economic Modelling*, vol. 58, p.535-542.
31. **Kavvadia H.** (2022). Green Economy in the Post-pandemic Period: A Framework for organisational Stakeholder Analysis, *Business and Economic Research*, vol. 12(1), p. 44-61.
32. **Kondratenko V. & Kostadinowska-Miloseska S.** (2017). Anti-crisis role of the monetary policy in the new European Union member states. *Economic Development / Ekonomiski Razvoj*, vol. 19(1/2), p.167-180.
33. **Kotler P. & Gentner D.** (2002). Country as Brand Product, and Leyond A. Place Marketing and Brand Management Perspective, *Journal of Brand Management*, vol 9(4/5). p.249-261
34. **Kravchenko, S.A., Sidorov, N., Draskovic, V.** (2021). New Challenges to Economy Security: The Convergence of Energy and Covid-19 Risks – The Demand for Cosmopolitan Politics, *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 17(2), p. 187-194.
35. **Krugman P.** (2021). Working Out: Money Isn't Everything. *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2021/12/03/opinion/inflation-friedman-money--supply.html>
36. **Lucarelli A. & Berg P. O.** (2011). City branding: a state-of-the-art review of the research domain, *Journal of Place Management and Development*, vol. 4(1). 83-9-27
37. **Matuszak P., Totleben B. & Piątek D.** (2022). Political alignment and the allocation of the COVID-19 response funds—evidence from municipalities in Poland. *Economics and Business Review EBR* 22(1), 50-71 DOI: 10.18559/ebr.2022.1.4
38. **Musgrave R. A. & Musgrave P. B.** (1989). *Public finance in theory and practice* (5nd ed.). New York: McGraw-Hill Book Company
39. **Oates W. E.** (2004). Taxation in a Federal System: The Tax Assignment Problem, Chapters, in: *Environmental Policy and Fiscal Federalism*, chapter 20, pages 351-376, Edward Elgar Publishing.

40. **Rondinelli D.** (1981). Government Decentralization in Comparative Perspective: Theory and Practice in Developing Countries. ხელმისაწვდომია: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002085238004700205>.
41. **Shatnaw S. A.** (2021). Effect of Covid-19 in Jordan: Conceptual Analysis of Different Economic Sectors, *Business and Economic Research*, vol. 11(2), p. 266-278.
42. **Tabatadze M.** (2017). Macroprudential mechanisms for economic stability, *Journal of International Economic Research (JIER)*, vol. 3(1), p.22-32. <https://irissymposium.wixsite.com/jier>
43. **Tabatadze M.** (2018). Spatial Planning as A Good Governance Practice for Regional Policy in Transition Countries, *Journal of International Economic Research (JIER)*, vol. 4(1), p.31-37. <https://irissymposium.wixsite.com/jier>
44. **Tabatadze M.** (2019). Optimal structure of pension system and its influence on the social policy of state budget, *RAIS Conference Proceedings - The 13th International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3433955>
45. **Tabatadze M.** (2020). Priorities of Spatial Economy and Fiscal Mechanism of Decentralisation, *Journal of International Economic Research (JIER)*. vol. 6(1). p.13-22, ISSN 2500-9737 <https://irissymposium.wixsite.com/jier> 3 .219
46. **Tetik M. & Yildirim M. O.** (2021). Distortionary effects of economic crises on policy coordination in Turkey: Threshold GMM approach.- *Economics and Business Review EBR* 21(3), 83-102, <https://doi.org/10.18-559/eb.2021.3.6>
47. **Valinurova L.S., Sulimova E.A., Guseva T.G., Bolotina E.A. & Tumin V.M.** (2021), “Post-Crisis Modeling of Economic Development Trends in an On-Going Recession of National Economies”, *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 17(2), p. 75-82.
48. **Гед Т.** (2001). 4D брендинг, Санкт-Петербург, изд. Стокгольмского школы бизнеса, Перевод.
49. **Левина РЯ.** (2002). История экономических учений, в вопросах и ответах. Учебно-методическое пособие М., Инфра-М. Редактор З.К. Зазулина
50. **Пиккулькин А.В.** (2004). Система государственного управления. Юнити-дана
51. **European Committee of The Regions.2020** <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Georgia-general.aspx> 180
52. **OECD, Making Decentralization Work, a Handbook for Policy-Makers, (2019).** <http://www.oecd.org/regional/making-decentralisation-work-g2g9faa7-en.htm> 180 33.
53. **Fiscal Expansions and adjustments in OECD countries:** <http://www.nber.org/papers/w5214>

გამოცემაზე მუშაობდნენ:

მარიამ ებრალიძე

ნათია დვალი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

2024 წელი

0128 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 1
1 Ilia Tchavtchavadze Avenue,
Tbilisi 0128 Tel +995 (32) 225 04 84, 6284, 6278
www.press.tsu.edu.ge